

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

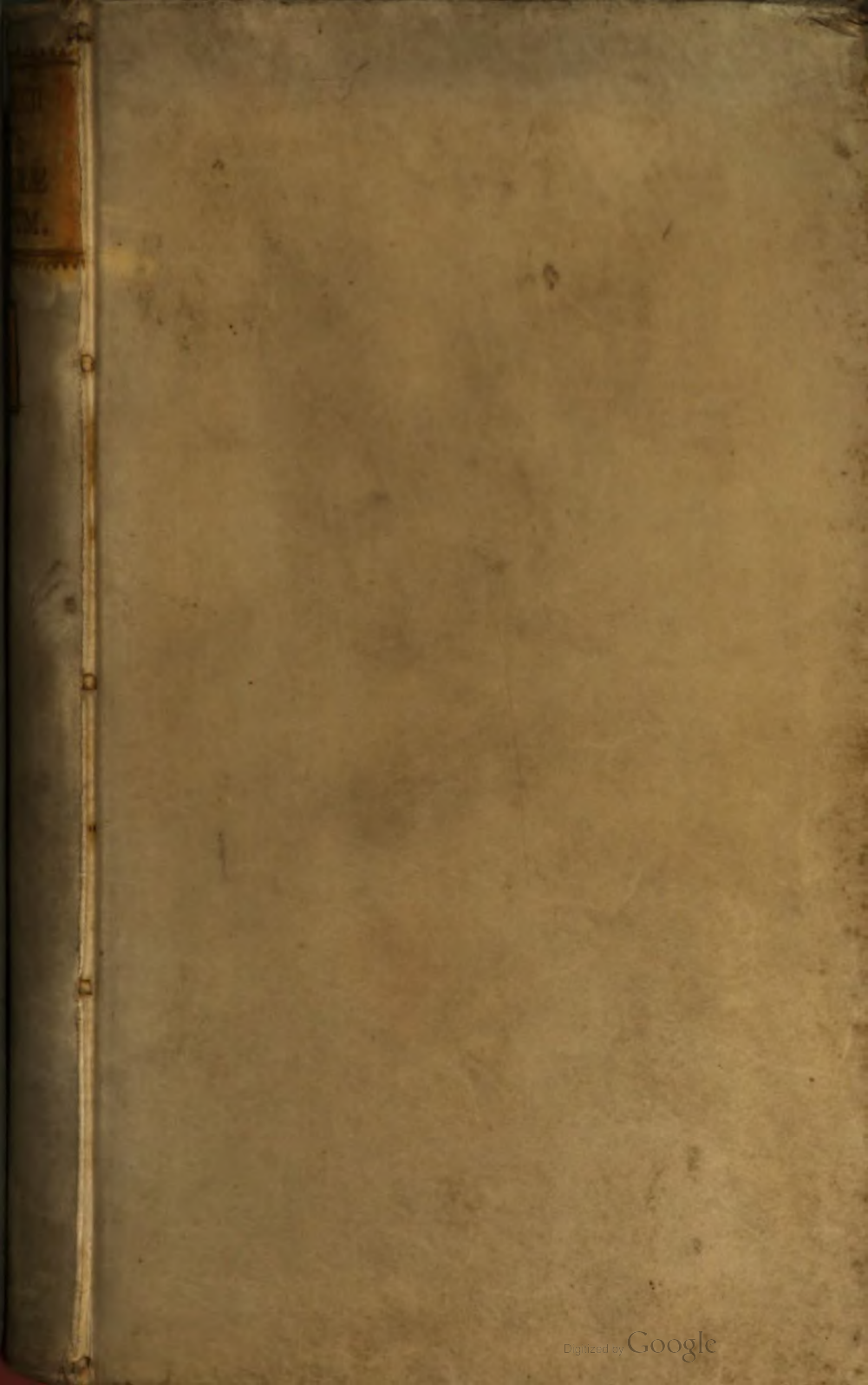

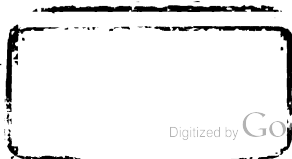
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Ins. 98. B. —

<36621810130011

S

<36621810130011

Bayer. Staatsbibliothek

0

Pl. R. 626.

Heineccius
Phil.

In natura A. Gay.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

POTENTISSIMO PRUSSORVM REGI A CONSILIIS
SANCTIORIBVS, ET PROFESSORIS P. ORD.

ELEMENTA
IVRIS NATVRAE

ET
GENTIVM,
COMMODA AVDITORIBVS METHODO
ADORNATA.

EDITIO III.

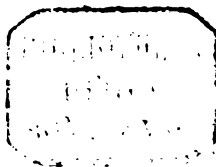

CVM PRIVILEGIIS REG. POLON. ET BORVSS.
ELECT. SAX. ET BRAND.

HALAE,
IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
MDCCXXXVIII.

SERENISSIMO CELSISSIMOQUE
PRINCIPI AC DOMINO,

D O M I N O

FRIDERICO,

REGNORVM DANIAE ET NORVAGIAE,
RELIQVARVMQUE PROVINCIARVM

H E R E D I,

PRINCIPI IVVENTVTIS, DOMINOQUE
LONGE CLEMENTISSIMO

FELICITATEM PERPETVAM

PRECATVR

IO. GOTTL. HEINECCIUS,

SERENISSIME CELSISSI-
MEQVE PRINCEPS,
DOMINE LONGE CLE-
MENTISSIME.

S*I in summo illo natalium
splendore, eminentissima-
que, quam DEO optimo ma-*

a 3

ximo

*ximo debes, fortuna, eo esses
animo, ut TE TIBI soli na-
tum esse existimares: erube-
scerem omnino, libellum TIBI
oblaturus, meque ipse teme-
ritatis accusarem, qui pur-
puram TVAM, non splendi-
diore aliquo, sed litterario,
munere venerari sustineam.
Ast quum et accuratissimae
institutioni, et incomparabili
POTENTISSIMI PATRIS
exem-*

*exemplo, et ipsius ingenii TVI
bonitati, id feras acceptum,
ut iam in tenerrima hac ae-
tate, in quantam spem ado-
lescas, et quid a CELSITV-
DINE TVA non modo tot
regna, sed et uniuersus Chri-
stianus orbis, expectet, idem-
tidem cogites: non vereor, ne
TIBI taedio futurus sit liber,
qui, quid recta ratio, id est,
eius auctor, DEVS, cum ab aliis*

hominibus, tum maxime a bo-
no principe, exigat, perspicue
ostendit. Sunt hae illae le-
ges, quibus religiose servatis,
maiores TVI, rebus maximis
pace belloque feliciter gestis,
immortalem sibi gloriam pe-
pererunt: illae regulae, ad
quarum normam POTEN-
TISSIMVS PATER TVVS
se totum componit: illud de-
nique ius, cui et Reges omnes,
et

et potentissimi populi, quoties de bello, pace, foederibus, disceptant, vnice reguntur. Quenam vero digniora sint HEREDE TOT REGNORVM rudimenta, quam hoc iure imbui, eaque inde discere, quae, si quando augustum maiorum solium conscenderit, in usu sit habiturus? Patere itaque, CELSISSIME PRINCEPS,

a 5

vt

*ut splendidissimum nomen
TVVM in fronte libelli, qui
de sempiterna illa ac immu-
tabili iustitia agit, fulgeat,
simulque exstet hoc deuotissi-
mi gratissimique animi, quo
POTENTISSIMO PATRI
TVO me aeternum deuinctum
fateor, monimentum. Cete-
rum a summo, quod omnia
moderatur, Numine castis
quotidie precibus contendam,*
ut

ut REGI, patriisque et au-
tis regnis et prouinciis, TE
seruet incolumem, TEque ita
adolescere iubeat, ut vere sis
GENERIS HVMANI
DELICIVM, *et quemad-*
modum TV adhuc pietatis,
virtutis, iustitiaeque regulas
ex POTENTISSIMI PA-
TRIS vniuersa vita petis;
ita posteris easdem aliquando
ex TVIS actionibus, tam-
quam

*quam perfectissimo quodam
exemplo, petant! Halae Mag-
deburgicae, Idib. Octobr.
MDCCLXXVII.*

CAN-

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIUS.

Qui adhuc in iurisprudencia ciuili, cum Romana, tum patria, illustranda non perfunctoriam operam collocasse mihi videor: iam persuaderi mihi passus sum, CANDIDE LECTOR, vt etiam *IVS NATVRAE ET GENTIVM* breui libello complecterer, et enchiridion illud in vsum eorum, qui institutione mea vtuntur, typis exscriptum, publicarem. Et rem sui fortassis periculi fecerunt amici, qui me consilio atque auctoritate sua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita iam pridem oceallui, vt non magnopere reformidem aliorum de me iudicia, sed, sinceræ bene de communibus studiis merendi voluntatis mihi satis conscius, hac ipsa conscientia me facile consolet. Siue enim opuscula mea in virorum bonorum, et rerum huiusmodi intelligentium, manus incidant: non est profecto, quod verear, ne hoc consilium meum damnent: siue obtrectatores ea oculis lustrare non dubitent: eorum iudicia ego non maioris facio, quam hominum, a lacu et furno redeuntium, quibus non possunt non omnia, quæ suis ipsi impu-

impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium meum, institutique rationem, quibus perspectis, quid ego praeliterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiae practicae disciplina, quae vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis vbertate, cum hac iurisprudencia naturali vlla ex parte sit comparanda, quippe cuius tanta est dignitas, tantusque in vita humana vsus, vt iis, qui, illa neglecta, solis rerum abstractarum ac naturalium speculationibus ingenii aciem intendunt, iure merito occlames illa Helenae apud Euripidem in *Hel. v. 928.*

Ἄισχρόν, τὰ μὲν σε θεῖα πάντ' ἐξιδένας,
Τάστ' ὄντα, καὶ μὴ τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.

*Nam turpe id esset, quum scias hominum ac
Deum*

Quod est, eritque, iusta te haud cognoscere.

Sane ii, qui ad iurisprudenciae ciuilis intelligentiam cogitationes suas ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operae pretium, sine hac praestantissima scientia, sperant facturos. Nam si is demum ad veram ac solidam doctrinam rerumque scientiam peruenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex impurioribus lacunis, hausit: iurisprudenciae profecto nostrae non
alius

alius fons, aliaque scaturigo est, quam ius illud primaeuum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, vt si quis maximam iurisprudenciae Romanae partem ius naturale, factis hominum applicatum, dixerit, is me non admodum habiturus sit dissentientem, Vidit id incomparabilis philosophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diff. Epict. IIII, 3.* eos, qui sapientiae student, ad sempiternam illam legem diuinam, tamquam ad limpidissimum fontem, non ad solos legum ciuiliu riuulos, vocans: Οὗτοι, inquit, εἰσὶν οἱ ἐκείθεν ἀπεσαλμένοι νόμοι, ταῦτα διατάγματα τῶν ἐξηγήτην δὲ γενέσθαι, τέτοις ὑποταγμένον, ἢ τοῖς Μασσούρις, καὶ Κασσίς. *Haec sunt inde, (a Deo,) ad nos missae leges, haec praecepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem, non Massurii, aut Cassii legibus.* Et Tullius noster de legibus *II, 4.* vbi ex instituto de legum iustitiaeque origine disserit: *Hanc, inquit, video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod populorum, sed aeternum quiddam, quod vniuersum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam et ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata, est enim ratio*
mens-

mensque sapientis, ad iubendum et ad deterrendum idonea. Addit, sibi a paruis ediscendum fuisse illud: **SIN IVS VOCAT**, id est, corpus illud XII. Tabularum: et haec, aliaque iussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, et a pravis auocandi: quae vis non modo fenior sit, quam aetas populorum et ciuitatum, sed et aequalis illius coelum atque terras tuentis et regentis Dei. Quod vbi praeclaris exemplis demonstrauit, inde porro colligit, esse aliquam rationem, profectam a rerum natura, et ad recte faciendum impellentem, et a delicto auocantem, quae non tunc denique incipiat lex esse, quum scripta sit, sed tunc, quum orta sit: ortam autem esse simul cum mente diuina. Eam demum esse iustorum iniustorumque distinctionem: ad illam antiquissimam et principem naturam leges hominum dirigendas esse, quae supplicio improbos adficient, defendant ac tueantur bonos. Haec illo loco Cicero, qui et alibi de officiis III, 17. hunc locum tractat, et, vbi discrimen iuris gentium et ciuilem ostendit, prioris principia paene ex hominum memoria euauisse, ac proinde iurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguisse, grauiter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia: *Quod ciuile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem ciuile esse debet. Sed nos veri iuris, germanaeque iustitiae, solidam expressamque effigiem nullam tenemus: umbra*
et

P R A E F A T I O. V

et imaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur, feruntur enim ex optimis naturae et veritatis exemplis.

Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non satis vniquam doceri posse, item tidem monemus, praeclaram esse Romanorum iurisprudentiam, et ex optimis naturae ipsiusque interioris philosophiae praeceptis expressam, sed inanem eam tamen vmbra, ac vita veluti destitutam imaginem futuram, nisi accedant veri iuris germanaeque iustitiae principia, quae, quia sola ab ipso Deo immortali diuinaque ratione proficiunt, nullius hominis imperio suffragioque populi tolli atque abrogari possunt? Haec vero si coniungantur cum ciuili illa, quam iurisconsulti perpoliunt, sapientia: tunc demum illud nescio quid praeclaram et singulare solet existere. Accedit, quod, si vel maxime ita comparata esset iurisprudentia Romana, nullo vt alio praesidio indigeret, totaque ex decemuirorum tabulis, aliisque legibus ciuilibus, tamquam ex vberissimo fonte, promanaret; ea tamen nihil auctoritatis habitura sit in definiendis integrarum gentium libris et controuersis, quippe quae inter se non alio iure, quam quod ipsa natura inter omnes homines peraeque constituit, reguntur, iure: inquam, illo vniuersali, quod in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in vniuerso denique belli iure et pacis versatur, quodque Cn. Pompeium et, quam requiesceret, litteras, et, quam rem gereret,

BRIN.

b

rom

rem ipsam docuisse? gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integrae gentes et respublicae prae priuatis quibusdam hominibus eminent: tanto ius naturae et gentium est iure ciuili, quod inter priuatos tantum ciues viget, excellentius, vt de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Graecorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poeta *Cap. X.* *ius illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; ciuile suis finibus, exiguis sane, contineri.* Qui iam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec iuris ciuilis imperiti, at saeculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controuersias, quam ex diffusa illa iuris Iustiniani collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque iuribus oracula illico fundere posse, iactabant. Et sane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comest. Quoties enim quaestio incidebat de iure Imperatoris augustissimi in vniuersum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: sedes huius doctrinae erat in LEGE VIII. DIG. DE LEGE RHOD. DE IACTV, in qua, tamquam gemma quaedam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: *Ἐγὼ μὲν τῷ κόσμῳ κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θηλαίας.* *Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de iure belli disceptandum esset, faeciales suos ablegabant ad titulos *Di-*
gesto-

gestorum de captiuis et postliminio, et redemptis ab hostibus, de re militari, de castrensi peculio, de veteranis, de testamento militis, de bonorum possessione ex testamento militis, et in primis ad titulos insignes Codicis Iustini-
 nei, qui militare possunt, vel non possunt, et de seruis, ad militiam vel dignitatem adspirantibus, et vt nemo duplici militia, vel dignitate et militia simul vtatur, negotiatores ne militent, de re militari, de castrensi peculio militum et praefectianorum, de erogatione militaris annonae, de excoctione et translatione militarium annonarum, de militari veste, de metatis et epidemeticis, de salgamo, similesque alios quam plurimos, in quibus omnibus tantos iurium belli et pacis thesauros reconditos esse, adseuerabant, vt copia ipsa inopes redditura sit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid si de foederibus, pactionibus ac sponsonibus liberarum gentium esset respondendum? Quid vero? Quasi non in pandectis aequae, ac codice fulgerent verbosissimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis stipulationibus, et similes: quos quisquis, multis vigiliis excussos, in succum et sanguinem conuerterit, eum nihil existimabant ignorare, nimisque stupidum esse querebantur illum, qui in ista rerum praestantissimarum farragine vel decisionem, vel argumentum legis, quod vocant, non il-

lico reperiret. Sic et de legatorum iuribus disceptantes, nihil desiderare posse contendebant, si in consilium adhiberent titulos de legationibus. De iure vero leges ferendi, magistratus constituendi, poenas infligendi, exigendi tributa et vectigalia, et similibus, omnia iam in titulis de legibus, senatus consultis, longa consuetudine, constitutionibus principum, de officio praefectorum praetorio, praefectorum vrbi, et sequentibus, de poenis, bonis damnatorum, interdictis et relegatis, denique et publicanis, vectigalibus, et commissis, et similibus exhausta, et ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fide iuebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis explicatum alicui videatur: cum tamen sitim non melius expleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scripturam sacram, ius canonicum, pontificum decretales, et maxime diffusa illa philosophorum scholasticorum opera, in quibus omnibus et ille iuris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom.* §. XXXXVIII. *et sequ.* inuenisse sibi visus est quam plurima, quae ad ius illud naturae et gentium illustrandum non parum adferant vtilitatis. At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes, iuris Romani ignaras, et a Christiana pietate alienas, habitura sint argumenta ex iure Iustiniano, sacris pandectis, iure pontificio, Thomae, Alberti Magni, S. Bonaventurae,

turae, et aliorum operibus deprompta. Apud Plautum *Mostell. III, 1. v. 29.* consultus a domino, Theuropide, Tranio seruus, quid nunc faciendum censeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quae ipse retulisset? lepide ac percallide respondet:

Egon' quid censeam?

Cape, obsecro hercule te, cum eo una iudicem.

Sed eum, videto, ut capiat, qui credat mihi:

Tam facile vinces: quam vulpes pirum comest.

Idem, vereor, ne postulent ii, qui se iura belli, pacis, foederum, omnesque, quae inter gentes intercedere possunt, controuersias, vel ex legibus Romanis, vel ex iure pontificio, vel ex sacris veteris nonique foederis libris, vel denique ex vastis philosophorum scholasticorum commentariis, se definire velle pollicentur. Iudices enim postulant eos, qui his libris sibi que eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam si vulpes pirum comedit.

Quid vero si gens quaedam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Iaponibus de violatis foederum legibus expostulet? His scilicet facile persuadebitur, iusta esse omnia, quae non dicam iureconfulti aut pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, sed ipsi prophetae ac Apostoli scripserunt. At ego id eos, credo, non facilius consequuturos, ac Turcas, si Mahumedem; aut Sinenses, si Confucium suum nobiscum iudicem capere vellent. Ex eo vero profecto consequitur, ut aut omnes gentium

X P R A E F A T I O .

rerumque publicarum controuersiae inter
τα άνωγα referendae sint, aut in promptu esse
oporteat praecepta vel leges, quas ipsa recta
ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter
omnes gentes, quantumuis linguis ac regioni-
bus diffusas, constituerit, quibusque se populi
omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari
fateantur. Quum vero haec ipsa non alia sint,
quam quae iuris naturae ac gentium vocabulo
designamus: quid quaeso, vtilius, quidque ma-
gis in omni vita frugiferum esse potest, quam
praeclara ista vereque diuina praecepta ita per-
cepta habere, vt iis non ad ostentationem, sed
ad diiudicanda integrarum gentium ciuitatum-
que negotia, vtaris? Quis praeclare de studiosa
iuuentute mereri neget eos, qui se illi duces ad
tam incomparabilem scientiam profitentur?
Denique quis non eos ipsam rectam rationem in
exilium agere velle dicat, qui operam omnem,
in iure naturae ac gentium collocatam, non mo-
do infructuosam, sed et noxiam, et cum maxi-
mo iuuenum detrimento coniunctam esse, cla-
mant? Sed haec quidem fortassis ad pudorem
purgandum mihi sufficerent, si vel solus, vel
inter primos, in hac perpolianda disciplina
operam aliquam atque industriam collocassem.
Iam vero quum iam pridem non modo aeterna
illa Grotii et Pufendorffii opera in omnium ma-
nibus versentur, sed et hodie nemo fere sit vm-
braticus doctor, quin aliquod meditationum
suarum, ad hanc vniuersalem iurisprudentiam
perti-

pertinentium, specimen, tamquam euulsum
 splendidissimo palatio lapidem, circumferat:
 actum egisse videbor plerisque, et otium, quod
 melius transigi poterat, in adornando hoc li-
 bello male contriuisse. Enimuero hos memi-
 nisse velim, suum cuique esse iudicium, et,
 quod vni superuacuum videtur, id aliis non
 modo utile, sed et necessarium, videri. Et
 sane qui in academiis erudiendae iuuentuti ope-
 ram nauant, ii re ipsa quotidie experiuntur,
 quanto cum taedio coniuncta sit seruitus, cui
 obnoxii sunt omnes, qui aliorum libellos enar-
 nare coguntur, ac proinde nihil illis accidit
 molestius, quam si alios duces sequi, et confi-
 dere iubeantur alieno ingenio. Saepe enim ta-
 lia sunt auctoris cuiusdam, quem interpretan-
 dum suscipiunt, principia, qualia ipsi probare
 non possunt. Saepe ille pleraque sine ordine
 etiam confuse pertractat, ut nihil sit in libello,
 quod veluti certam sedem ac fixum domicilium
 habeat, nihil, quod non aequae facile alienissi-
 mo, ac suo loco, pertractatum reperiatur.
 Aliquando contingit, ut auctor, quem quis
 ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel
απροσδιανίστοις, admodum sit verbosus, magno-
 que conatu maximas agat nugas; in aliis, per-
 quam scitu necessariis, tam breuis, ut eas saltu
 magis transilire, quam attingere videatur.
 Atque inde duo consequi necesse est, primum
 ut docentes multa, quae auctor scripsit, refel-
 lere, rebus nihili cum taedio immorari, plura

XII P R A E F A T I O.

ab eo omiffa magno cum temporis difpendio fupplere teneantur: alterum, vt difcentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius peruenire potuiffent, res, tam variis interruptas difputationibus, fuopte ingenio connectere nequeant, atque ita praecipuo fructu, quem ex illis acroafibus capere debuiffent, priuentur. Id vero vel folum fatis idoneam rationem fufficit doctori, vt in docendo fuis, quam aliorum, libellis vti malit, adeoque et mihi prodeffe debet, elementa haec iuris et gentium fcribere aufo, ne temere cum laborem fufcepiffe, aut poft tot Homeros Iliada exorfus effe videar. Sed habere mihi vifus fum et alias caufas, quae me ad fcribendum non modo inuitarent, fed et quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa difciplina verfati funt, illi doctrinas fuas vel nulli certo ac indubio principio fuperftruxerunt, veritates varias, easque vtiliffimas, veluti vno falce, collegiffe contenti, vel principia parum idonea admiferunt, vel ea denique tam longe ex fubtiliffimis, quas metaphyfica fuppeditat, notionibus petierunt, vt data veluti opera tenebris omnia inuoluere voluiffe videantur. At ego, expenfis omnibus, quae huc facere videntur, hanc feci fummam cogitationum mearum, nullius difciplinae philofophicae euidentiore oportere effe principia, quam iuris naturae et gentium, quippe quod DEus immortalis non folis eruditis, iisque, qui acutius reliquis

quis vident, sed omnibus omnino hominibus, non modo perspectum, verum etiam eorum mentibus inscriptum esse voluit. Nulum vero reperiri principium evidentius, existimo, quam quod vir illustrissimus, SAMUEL L. B. DE COCCII, aulae Regiae Prussicae Papinianus, tum adhuc admodum iuuenis, pereruditissimis dissertationibus demonstravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamuis enim plerique hodie veterem illam scholasticorum doctrinam de naturali actionum bonitate et iustitia, a Pufendorfio tanto molimine profligatam, in lucem reuocare malint: ego tamen perspexisse mihi videor, esse quidem actiones in se et sua natura bonas: at iustas illas dici non posse sine iure, nec ius intelligi sine lege, nec legem sine legislatoris voluntate concipi posse: adeoque bonitatem actionum naturalem posse illam quidem hominem, qui rectae rationi, quam cupiditatibus suis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tanquam legem, sed tanquam consilium aliquod, quod qui non sequitur, imprudenter quidem, at non iniuste, egisse videri potest. Sed non minus porro perspicue intelligere mihi visus sum, Deum voluisse, ut vero bono frueremur. Quod quum aliter consequi, quam per AMOREM, nemo possit: ex eo solo, tanquam limpido fonte, totum ius naturae et gentium prono alueo fluere, censeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem

b 5

rabilem reuelationis et rationis, quippe ab eodem benignissimo Numine profectarum. Nam et illa, amorem totius legis diuinæ, quæ decalogo comprehenditur, summam, ἀνακεφαλαίωσιν, πλήρωμα, τέλος esse, diserte docet. *Matth. XXII, 37. Luc. X, 27. Rom. XIII, 9. 1 Tim. I, 5.* Non equidem ignoro, quid obuerti soleat huic sententiæ, puta, amorem esse virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione obstringi possit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quæ et imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed præterquam, quod decalogi leges, quæ procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium suum, ab ipso Seruatore reuocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed et cum proposito, eum, quem amamus, non laedendi, eique omnia, quæ iure etiam perfecto debemus, tribuendi, coniunctum esse, et priorem AMOREM BENEFICENTIAE, posteriorem IUSTITIAE, commode posse adpellari, vtrumque vero esse intelligendum, quoties ex amore vniuersum ius naturæ et gentium deriuatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipsos, aliosque homines, eaque tum absoluta, tum hypothetica, re ipsa nos ostendisse, arbitramur. Nec aliam iuris gentium originem esse, patet. Siue enim in statu naturali, siue in societate, viuant homines, ad tuendam vitam, sanitatem, substantiam,

stantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex vlla ratione potest, nisi ex regulis amoris notissimis: Quod tibi vis fieri, id et aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipsas ineundas societates nihil aliud impulit homines, quam amor tum sui, tum aliorum, quorum communi saluti talibus pactis consulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum summam, quibus me, ob illam rationis et fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, sed ita, vt eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipse etiam hic libellus, vt spero, ostendet, me nusquam id egisse, vt aliis insultarem, sed vt mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quae obuerti illis posse viderentur, modeste vindicarem. Nullum scriptorem, cuius memini, paullo acerbius reprehendi, quamuis aliquando non defuisset occasio: quin eorum nomina plerumque dissimulare, quam aliquid, quod, non dicam immodestius, sed duriuscule scriptum videri posset, scribere malui. Methodo vsus sum, Musis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, sed naturali et perspicua, quam auditoribus commodissimam esse, re ipsa per tot annos expertus sum. Operam dedi, vt omnia praecepta ex claris definitionibus, deductisque inde axiomatibus deriuarem, eaque stilo, non ornato illo quidem,

quidem, aut multis eloquentiae luminibus distincto, quem huiusmodi libelli non desiderant, sed puro tamen, quantum fieri potuit, et perspicuo proponerem. Plerisque paragraphis scholia subiunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propositas, aliis argumentis firmaui, modo obiectiones quasdam solui, modo consensum veterum ac recentiorum, ipsarumque sacrarum litterarum, ostendi, non quod turpi μεταβάσει εις άλλο γένος, iuris naturae et gentium praecepta ex aliis, quam suis ac domesticis principiis, deriuare voluerim, sed quod ea et oblectare lectorem, et conuincere possint, talia esse huius disciplinae praecepta, ut ea et veteres solo rationis ductu perspexerint, et ipsi sacri scriptores, diuino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in se suscepit, quem non male hoc officio functum esse, speramus. Sed quum ipse longius procedere orationem, animaduertam, hic eam abrumpo, meque beneuolentiae bonorum omnium, et tuae maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halae Magdeb. ipsis Idibus Octobr. MDCCXXXVII.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM.

LIB. I. IVS NATVRAE.

CAP. I. De natura et constitutione iuris
naturae et gentium. p. 1

CAP. II. De actionum humanarum natu-
ra atque indole. p. 19

CAP. III. De norma actionum humana-
rum, veroque iuris naturalis princi-
pio. p. 44

CAP. IIII. De adplicatione huius normae
ad actiones, et emergente inde harum
differentia. p. 71

CAP. V. De officiis hominis erga Deum.
p. 91

CAP. VI. De officiis hominis erga seipsum.
p. 106

CAP. VII. De officiis erga alios absolutis,
et perfectis, speciatim de nemine lae-
dendo. p. 135
CAP.

ELENCHVS CAPITVM.

CAP. VIII. De officiis erga alios imperfe-
ctis. p. 168

CAP. VIII. De officiis erga alios hypothe-
ticis, et primo quidem, circa domi-
nii acquisitionem originariam. p. 181

CAP. X. De deriuatiuis dominii adqui-
sitionibus, quae viuo priore domino
fiunt. p. 213

CAP. XI. De deriuatiuis acquisitionibus
per successionem, ex dispositione de-
functi et ab intestato. p. 230

CAP. XII. De iuribus et officiis, quae ex
dominio oriuntur. p. 248

CAP. XIII. De rerum, in dominio con-
stitutarum, commercio. p. 264

CAP. XIII. De pactis. p. 318

CAP. XV. Quibus modis obligationes ex
contractibus soluuntur. p. 335

LIBER

ELENCHVS CAPITVM.

LIBER II.

IVS GENTIVM.

CAP. I. De statu hominis naturali et sociali. p. 346

CAP. II. De officiis, in societate coniugali obseruandis. p. 367

CAP. III. De officiis, in societate parentum et liberorum obseruandis. p. 394

CAP. IIII. De officiis, in societate herili obseruandis. p. 418

CAP. V. De societate composita, quam familiam vocamus, officiisque in illa obseruandis. p. 430

CAP. VI. De societatis ciuilibus origine, forma et adfectionibus. p. 439

CAP. VII. De summa potestate, eamque adquirendi modis. p. 470

CAP.

ELENCHVS CAPITVM

**CAP. VIII. De iuribus maiestatis imma-
nentibus, quidque circa ea iustum
sit.** p. 490

**CAP. VIII. De iuribus maiestatis transe-
untibus.** p. 531

CAP. X. De officiis civium. p. 566

ELEMEN-

ELEMENTA
IVRIS NATVRAE ET GENTIVM.

LIB. I.
IVS NATVRAE.

CAP. I.
DE NATVRA ET CONSTITVTIONE
IVRIS NATVRAE ET GENTIVM.

§. I.

Quemadmodum omne id homini BO-
NVN esse dicimus, quod eum con-
leruat ac perficit; MALVM, quod
eundem destruit deterioremqve
reddit. (*Elem. phil. mor. §. CXLII.*) ita et ACTIO
BONA erit, quaecumque ad conseruationem
perfectionemque hominis prodest; MALA,
quae destruit eundem, ac imperfectiorem red-
dit.

Quid
actio bo-
na et
mala?

§. II.

CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad
eius durationem et continuationem
HRIJN. A prae-
Quid
status consec-
ratio,

perfe-
ctio, de-
structio
et im-
perfe-
ctio?

praesentis aliquid confert: PERFICERE, quod ea omnia, quae ad essentiam integritatemque eius pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat. *) Ex quo, quid NOS DESTRUERE AC IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

*) Eadem est perfectionis idea, quae Simplicio obser-
vata est, dum ad *Epist. Enchir. Cap. XXXIII. p. 176.* scribit: μή τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἰδίον ἐστὶ τῆς τελειότητος. Non prima tantum et media habere, sed extrema quoque, proprium est PERFECTIO-
NIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. III, 10.* ubi licet varias vocabuli notiones evoluat, ad eandem tamen ideam omnes reducit.

§. III.

Homi-
nes ae-
que ma-
le, ac
bene
agere
possunt.

Quum ergo ea sit voluntatis humanae indoles, ut semper adperat bonum, malumque auerfetur: (*Elem. phil. moral. §. XXIX.*) fieri quidem 1) non potest, quin semper actiones, quae ad conservationem et perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quae nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bonum et malum aequè adparens, ac verum, esse potest, et bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: (*Elem. phil. mor. §. CXXXIII.*) saepissime sane contingit, ut, quem admodum Ixion nubem pro Iunone, ita nos bonum adparens pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero auersemur, ac proinde 3) aequè facile male, ac bene, agamus. *)

*) Id

7) Id denno recte vidit Simplicius, *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIII. p. 184.* ubi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αὐτεξέσιον αὐτοθελῶς καὶ ἀνευ βίας ποτὲ μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν αἰρῆμεν, ποτὲ δὲ τὸ Φαινόμενον, *liberam animi naturam, quae suapte voluntate et absque coactione alias verum bonum. amplectitur, alias IMAGINARIVM.*

§. III.

Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4) dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5) vt et actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae sint. *)

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Artian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχειν τὰ δοκῆντα ἅπασιν; καὶ πῶς δυνατόν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; οὐκ ἄρα ἀρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ εἶναι, ἕδὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν, ἢ μέτρων, ψιλῆ τῆ ἐμφάσει ἀρκέμεθα, ἀλλὰ κανόνα τινα ἐφ' ἑκάστῳ εὐρομεν. Ἐνταῦθ' ἔν ἡδεῖς κανῶν ἐνωτέρῳ τῆ δοκεῖν; καὶ πῶς δῖόν τε αἰτέμαρτα εἶναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαίστατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniane recta esse existimas pro eo, cuique visa fuerint? At qui fieri potest, ut pugnantia inter se sint recta? Itaque ut aliquid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum esse, quam ne in granibus quidem librandis mensurandisque rebus nudis visis finis contenti, sed in omnibus REQLIAM quamdam adhibeamus.* An ergo in bis, de quibus

A 2

loqui-

loquimur, REGULA nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri potest, ut CERTA NORMA nulla sit vel peruestigari non possit, qua in visa humana nihil est magis necessarium?

§. V.

Et hanc quidem rectam, certam et constantem esse oportet.

Per NORMAM hic intelligimus evidens boni mali que criterium. Neque ergo 6) illa recte suo fungeretur officio, nisi RECTA, CERTA, et CONSTANS esset. Pone, *rectam* illam non esse: nec normatum recte se habebit. Pone, eandem non esse *certam*: non boni maliue erit criterium. Si denique Lesbiam esse, sibi que *non constare* hanc normam fingas: actio ad illam composita modo bona, modo mala est futura, ac proinde omnibus his casibus nec normae nomine digna illa esse videbitur.*)

*) Adeo verum est, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. Lib. III. v. 515.*

*Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exis,
Et libella aliqua si ex parte claudicat hilum:
Omnia mendose fieri atque obstipa necessum est.
Praua, cubantia, prona, supina atque obsona
recta,
Iam ruere ut quaedam videantur velle, ruant-
que,
Prodita iudiciis fallacibus omnia primis.*

§. VI.

Nec non sum obligatio- ne con- iun- ctam.

Praeterea 7) parum utilitatis homini attule- rit haec norma actionum, nisi ita sit compa- rata, ut motiuo aliquo, quod vocant, impel- latur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, ut non aliquid, quo impellatur ad agendum, simul animo ob- uerteretur: sane nec normam adhibebit, vel
salcim

saltim parum sua interesse existimabit, adhibeatne eam, nec ne, nisi motiuo aliquo ad id impellatur. Quum vero motiuorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM VOCEMUS: consequens est, 8) vt normam actionum humanarum, si officio suo fungi debeat, oporteat esse obligatoriam.

§. VII.

Quandoquidem ergo obligatio est nexus motiuorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiuorum vel in ipsa actionum bonitate prauitateque vel in entis cuiusdam, cuius imperium agnoscimus, actiones aliquas sub comminatione poenae prohibentis praecipientisue, voluntate consistunt. Priore ergo casu OBLIGATIO INTERNA: posteriore EXTERNA vocari solet. Vid. THOMAS. *fund. iur. nat. et gent. Lib. I. Cap. III. §. LXI. sequ.* Illa ad actiones BONAS: haec ad IUSTAS homines impellit. Vtriusque vero correlatum quod vocant est IUS. Si enim alter est obligatus: alteri ius est, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

Quid et quoru-plex sit obligatio?

§. VIII.

Iam facile intelliges, 9) non sufficere homini normam, cum interna tantum obligatione coniunctam. Quum enim haec obligatio bonitatem cum actione connectat, (§. VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moueat, quod actio bona sit futura, at ita natura comparatum sit, vt bonum adparens saepe pro vero amplectamur.* (§ III, 2.) fieri profecto non posset, quin norma, cum interna obligatione

Non sufficere obligationem internam.

coniuncta, incerta futura sit, adeoque indigna, quae normae nomine veniat. (§. V.)

*) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes et probi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam: *Oderunt peccare boni virtutis amore. Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt nascentis mundi homines, quod suoapte ingenio, suaque sponte et sine lege, quae iusta rectaque essent, fecerint. Seneca Epist. LXXXX. Primi mortalium, et ex iis geniti, naturam incorrupte sequuntur, eamque habebant et ducem, et legem. Add. Ouid. Metamorph. Lib. I. v. 90. Tacit. Annal. III. 26. Sallust. Catil. Cap. VIII.* At sufficere illam negamus, quia quaerimus ius naturale, improbis et bonis, stultis et sapientibus commune, ut si quos ratio continere in officio non possit, obligatio saltem externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga profiliat fraenis natura remotis.

Horat. Lib. II. Serm. sat. VII. v. 74.

§. VIII.

Opus ergo est externa, vel perfecta vel imperfecta. Si vero norma, cum interna obligatione coniuncta, incerta esset futura: opus omnino est 10) tali, quae obligationem externam producat, atque in entis cuiusdam, cuius imperium agnoscimus, voluntate consistat. Quum vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel honestatem obliget, vel actiones quasdam, sub comminatione poenae vel proposito praemio, prohibeat praecipiatue, prior obligatio IMPERFECTA: posterior PERFECTA adpellatur. Denique 11) voluntas entis superioris, actiones quasdam sub comminatione poenae prohibentis praecipientisue, dicitur LEX, ac proinde 12) norma actionum humanarum liberarum,

rum, ad quas perfecte obligamur, consistit in legibus, earumque complexio κατ' ἐξοχήν IVS adpellatur.*)

*) IVS enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, est *complexio omnium legum unius eiusdemque generis*, (*Elem. Inst. §. XXXIII.*) Itaque *ius* sine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non posse, ipsa vocabuli origo satis ostendit. Est enim illud non a *δέον*, uti sibi persuasit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXXVIII. p. 295.* nec a *Ioue*, uti post Scip. Gentil. *Orig. p. 270.* existimavit Grotius *prolegom. iur. belli et pac. §. XII.* sed a *iubendo*. Iura enim veteres *IVSA* vel *IVSA* vocabant. Festus: *Iusa, iura*. Add. Hieron. *Magill Var. Lect. IIII, 1.* Similiter et Germanicum *RECHT* involvere notionem legis, iuris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus ostendit Io. Georg. Wachter. *Glossar. p. 1252.*

§. X.

Iam quum SUPERIVS procul dubio dicendum Eius Ie-
fit ens, a quo et existientia nostra, et essen-
tia pendet, cuiusque agnoscere tenemur IM-
PERIVM, quia et iustam habet causam exigendi
a nobis obsequium, et facultate pollet ma-
lum nobis repraesentandi, si fraena mordea-
mus, et voluntatem suam, quod huic impe-
rio numquam renunciarit, nec renunciare
vmquam velit, argumentis luculentissimis
ostendit: *) 13) istud ens superius, cuius
imperium agnoscere tenemur, non aliud erit,
quam DEVS O. M. adeoque 14) hic solus etiam
auctor dicendus IVRIS illius, quod vniuerso
generi humano pro norma esse oportere, dixi-
mus.

*) Iusta obsequium exigendi causa procul dubio est non modo ipsa entis alicuius *perfectio et bonitas*, ceu visum est tum MOSI AMYRALDO *dissert. de iure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cuius est dictum notissimum: *Φύσει τὸ ἀεχεῖν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κρείσσονι. Natura euenit, ut, quod melius est, imperes*: Stob *serm. XXXXVII. p. 323.* verum etiam *dependentia*. Quis enim negauerit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri existentiae ac conseruationis causa est? Iure ergo obsequium exigit DEVS α. M. *ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινῶμεθα, καὶ ἔσμεν; In quo viuimus, mouemur et sumus. Act. XVII, 28.* Porro et malum nobis fraena mordentibus repraesentare posse Deum, eius iustitia et omnipotentia nos dubitare non patitur. (*Elem. phil. mor. §. CLXXXV. sequ.*) Denique si renunciaisset vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset eius sapientia ac bonitate, siquidem satis nouit, tamquam ens sapientissimum, nos sine eius imperio ac ductu fore miserimos, ut ens vero optimum non potest ens a se conditum, quod se ipsam gubernare nequit, deserere, ac summae miseriae obiiicere. Quod vero eius sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines et res creatas nec velle nec posse intelligitur. Idque obseruandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. a COCCIIIS, singulari dissertatione *de principio iuris naturalis vnico, vero et adaequato*, Francof. MDCLXXXVIII. edita, solide demonstrasset, non aliud fingi posse iuris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoueranis, quae *monatbliche Auszüge* vocabantur, mense Iulio huic hypothesei inter alia obiecit *Obs. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium esse posse, ut a creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, uti liberi possint eo peruenire potentiae, ut a parentibus, a quibus generati*

nerati sint, cogi non possint. Id enim fingere esset insanire, quum contradictionem inuoluat fictio rei creatae finitae tantarum virium, ut a creatore, ente infinito et omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt et reliquae illae fictiones, quibus verissimae doctrinae absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quendam genium summam rerum potestatem habere, non ideo, quod irresistibilis esset, defisurus ille fit malus esse, et iniustus, et tyrannus.* Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitae potentiae existere credimus. Sin Deum existere negamus, nec malum genium, nec res creatas existere, salua recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si conuelli non possit propositio, nisi fictionibus, quae contradictionem manifestam inuoluunt.

§. XI.

Quum ergo ex his omnibus adpareat, non Nec ali- aliud nos quaerere ius, quam quod Deus o. m. ter ea vniuerso generi humano, tamquam normam lex vni- actionum liberarum tradidit: (§. X, 13. 14.) uerso consequens est, 15) ut illud toti generi huma- generi no debeat innotescere. Quumque quidquid humano innotescit vniuerso humano generi, vel per innotescit, *reuelationem* aliquam, quam totum genus quam humanum pro vera ac diuina agnoscit, vel per per ra- *rectam rationem* ei cognitum perspectumque tionem. esse oporteat, talis vero reuelatio, quam omnes homines pro vera ac diuina agnoscant, nec extiterit vmquam, nec hodie extet: nemo non intelligit, 16) ius naturae eas complecti leges, quae per solam rectam rationem, vniuerso generi humano communem, promulga-

tae sint, ac proinde vniuerso generi humano natura innotescant. *)

*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id ius vocat non scriptum, sed natum, quod non didicimus, accepi-
mus, legimus, verum e natura ipsa arripimus,
hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed fa-
cti, non instituti, sed imbuti sumus. Immo et Apo-
stolus, dum *Rom. II, 14.* ait, gentes legem scri-
ptam Dei non habentes, ipsas sibi fuisse legem,
atque ostendisse, τὸ ἔργον τῆ νόμου, γραπτὸν
ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, opus legis scriptum in
cordibus suis, rationem redditurus, quomodo
hoc ius illis innotuerit, statim subiicit: συμμαρ-
τυρέσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ
ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, καὶ κατηγορέων ἢ καὶ
ἀπολογουμένων: *omnino testimonium reddente eorum*
conscientia, et cogitationibus, sese mutuo accusan-
tibus, aut etiam excusantibus. Quod sane aliter
fieri non potest, quam per ratiocinationem, adeo-
que per rectam rationem. Communis sane om-
nibus haec doctrina est, qui ius naturae vel-
uti ex compacto pro *diclamine rectae rationis* ha-
buerunt, si ab illis solis discesseris, qui iustum ali-
quid esse natura plane negarunt, veluti Arche-
laus apud Laërt. *II, 10.* Aristippus apud eundem
II, 93. Carneades apud Lactant. *Instit. diuin. V, 14.*
et 19. Pyrrho apud Sext. Empir. *Hypoth. III, 24.*
immo ipse Aristoteles, quem ab hac sententia non
admodum alienum fuisse, probat Menag. *ad Laërt.*
VII, 128. p. 311.

§. XII.

Defini-
tio iuris
naturae
et iuris-
pruden-
tiae na-
turalis
vel diui.

310.

Itaque IVS NATVRAE est complexio legum,
ab ipso Deo immortalis generi humano per re-
ctam rationem promulgatarum. Si vero illud,
tamquam scientiam considerare malis, IVRIS-
PRVDENTIA illa naturalis erit habitus practicus
voluntatem supremi legislatoris ex recta ratio-
ne

ne cognoscendi, adplicandique quibusuis speciebus obuientibus. Quae, quia in iure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque versatur, recte etiam **IVRISPRVDENTIA DIVINA** dici potest.

§. XIII.

Quia ergo etiam hoc ius est complexio le- Diuisio
 gum: (§. XII.) 17) omnia, quae in leges cadunt, in prae-
 etiam in ius naturae cadere animaduertimus, cepti-
 veluti *vetare, permittere, punire: l. 7. D. de* uum et
legib. Quin ex eodem colligimus, 18) illud permis-
 recte diuidi in **PERMISSIVVM**, quod homines sium.
 vniuersos ad alios in vsu iuris libertatisque suae
 non turbandos; et **PRAECEPTIVVM**, quod eos-
 dem ad actiones bonas edendas, malasque
 omittendas obligat: itemque, 19) nullam cir-
 ca *ius praeceptiuum* libertatem relictam esse ho-
 mini, quum *permissiuo* vnusquisque, cui quid-
 quam permittitur, recte omnino renunciet. *)

*) Itaque **IVS PERMISSIVVM** regulam constituit; **IVS PRAECEPTIVVM** exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecipit vel prohibuit. Sic e. g. quum sola arbore scientiae boni et mali hominibus interdixisset Deus; recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci. *Gen. III, 2.3.* Cessante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem coniunctam esse cum iure permissiuo. Obligat enim vniuersum genus humanum, ne quem vsu libertatis suae prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permittit, ea, quae nullius sunt, suis vsibus adplicare, et dominia rerum constituere: non possunt non iniusta ac illicita esse furta, rapinae, defraudationes, cetera.

§. XIV.

§. XIII.

An ius
naturae
futurum
esset, si
non es-
set Deus.

Et quandoquidem deinde ius naturae ab ipso Deo immortali, tamquam supremo legislatore, proficiscitur: (§. XII.) consequens est, 20) vt, quamuis possit quis aliquando suoapte ingenio et sine lege *bene agere*, impellente illam obligatione interna, (§. VII.) idque 21) et homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, eo, quod actionem, praelucente ratione, bonam sibi que vtilem fore, cognouerit: non tamen 22) ideo dicendum sit, atheum posse *iuste agere*: (§. VII.) multoque minus, 23) etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod ius naturae futurum esse. *) Vid. GROT. *proleg. iur. bell. et pac.* §. XI.

*) Potius ergo iuri naturae veluti nervos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, et legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paullo religiosius philosophati sunt, agnouerunt, et ius omne a Deo proficisci; et, si illum existere neges, nihil iam amplius iustum iniustumue fore. Ipse Deus O. M. ad iustitiam incitaturus Abraamum, Ego, inquit, sum יהוה אלהים Deus sibi sufficiens vel omnipotens: ambula coram me: et esto integer. Gen. XVII, 1. Et Apostolus Hebr. XI, 6. eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, οτι εστι, και τοις εκζητησιν αυτον μιδαποδοτης γινεται: esse Deum, et praemia largiri iis, qui ipsum requirant. Immo et Cicero de nat. Deor. I. 2. Haud scio, inquit, an pietate aduersus Deos sublata, fides etiam et societas humani generis, et una excellentissima virtus, IUSTITIA, tollatur.

§. XV.

§. XV.

Quumque hoc ius complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) recta vero ratio nobis sit facultas ratiocinandi, seu veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (*Hist. phil. §. II.*) facile patet, 24) cur hanc iuris notitiam cordibus hominum esse inscriptam, dicat Apostolus. * *Rom. II, 15.* Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de iusto iniustoque ratiocinandi: quae, quum non semper ponat actum, 25) cur et infantibus a quibusdam vindicetur connata quaedam iusti iniusti-que notitia, non obscurum est.

- *) Eleuant huius phraeos emphasin Grot. *ad Rom. II, 15.* et Ioan. Clericus *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. III. §. X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile sine magistro disci et memoria teneri possit, atque ideo multa accumulunt veterum loca, vbi ἐγγράφειν δέλτοις φρενῶν, γράφειν φρενῶν ἔσω, γράφειν ἐν τῇ ψυχῇ, nihil aliud significet, quam quod diximus. Sed his iam satisfacit Io. Franc. Bud. *Inst. Theol. mor. Part. II. Cap. II. §. V.* * vbi et Io. Lockii sententiam accuratius examinavit.

§. XVI.

Ex eodem consequitur, 26) vt ius naturae An ex deriuandum non sit ex sacris litteris, nec 27) sacris ex legibus diuinis positiuis, veluti ex septem litteris praeceptis, quae Noacho data esse, iactant Hebraei: * quamuis, quum idem sit reuelationis, ac rectae rationis auctor, facile largiamur, 28) non modo multa, quae ratio dicitur, in sacris litteris repeti, sed et 29) miram esse

esse vtriusque iuris consonantiam, nec 30) quidquam Deum in sacris pandectis vel praecipere vel prohibere, quod iuri per rectam rationem promulgato aduerferur.

- *) Hebraei quomodo ius naturae et gentium ex septem praeceptis, Noacho datis, deriuent, ex instituto ostendit Io. Selden. *de iure nat. et gent. secundum disciplin. Hebraeorum*. Quamvis vero illam Hebraeorum de praeceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddeus *Introd. ad bist. philof. Hebr. p. 14. et 15.* tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, et si quaedam eorum, quae praecepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione, sed ex recta ratione innotuerunt, ac proinde non sunt leges positivae, sed per rectam rationem promulgatae.

§. XVII.

Ius naturae immutabile.

Porro ex eodem axioma intelligimus, 31) ius naturae non minus esse immutabile, quam ipsam rectam rationem, quae non potest non semper eadem sui que similis esse: ad eoque 32) nec Deum, qui non potest, quod non vult, quidquam contra legem illam sempiternam indulgere, multoque minus 33) vltimum mortalium in illam quidquam sibi imperii adrogare posse. *)

- *) Eleganter apud Lactant. *Instit. divin. VI, 8.* Cicero: *Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, solai hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator, aut interpret eius alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes, et omni tempore, una lex continet, unaque*

que erit communis quasi magister, et imperator omnium, Deus, ille legis huius inuentor, disceptator, lator. Neque huic veritati refragatur Vlpianus l. 6. pr. D. de iust. et iure, quam legem alibi satis exposuisse nobis videmur.

§. XVIII.

Nec difficile iam erit, concipere IVRIS NATURALIS ET CIVILIS differentiam. Nam 34) illud ex recta ratione; hoc ex lege, siue viua voce, siue per scripturam promulgata, innotescit. 35) Illud tam late patet, ac ipsa recta ratio; hoc cuique ciuitati proprium est. §. 1. et 2. Inst. de iure nat. gent. et ciu. 36) Illud ad actiones natura bonas malasque, internas ac externas; hoc ad indifferentes et externas, quatenus saluti populi cuiusque vel reipublicae attemperandae sunt, *) pertinet.

Eius differentia a iure civili.

*) CICERO de Inuent. I, 38. *Omnes leges ad commodum reipublicae referre oportet, et eas ex UTILITATE COMMUNI, non ex scriptione, quae in litteris est, interpretari. Ea enim virtute et sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi SALVTEM atque UTILITATEM REIPUBLICAE proponerent, neque enim ipsi, quod obesses, scribere volebant, et si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reipublicae.* Magnopere ergo falluntur, qui ius, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum esse putant, veluti post Epicurum Horat. Serm. I, 3. cuius est πολυθρύλλητον illud:

Non natura potest iusto secernere iniquum:

Sola est UTILITAS IUSTI prope MATER et aequi.

Verum est, nihil iure naturali praecipere Deum, tamquam ens sapientissimum optimusque, nisi quod sit utile: at non ideo aliquid praecipit, quod illud utile sit, sed quod voluntati suae conueniat,

niat. Non ergo iustum aliquid est, quia utile: sed utile, quia iustum est. Nam *ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν*, *emolumentum est omnis actio, naturae consentanea*, ut eleganter obseruat Marcus Antoninus Imp. *εἰς ἑαυτὸν*. VII, 74. Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. iur. belli et pac.* §. XVI. Pufendorff. *de iure nat. et gent.* II, 3. 10, et 11. et illustrissimus Sam. de Cocca. *de princip. iur. nat. et gent. sect. II. §. IX. sequ.*

§. XVIII.

Eiusdem summa in iure ciuili utilitas.

Quamuis vero maxime inter se haec iura differant: nullum tamen dubium est, 37) quin ius naturae incredibilem utilitatem adferat iis, qui iuri ciuili excolendo animum adpellunt, quum 38) et pleraque illius praecepta ipsum ius ciuile adoptet, iisque acriora poenarum vincula iniiciat, l. 1. §. 1. D. de iust. et iur. §. ult. *Inst. eod.* et 39) nouas inde conclusiones eliciat, et 40) numquam a iure ciuili et stricto seiungenda sit naturalis aequitas, ne summum ius in summam euadat iniuriam.

§. XX.

Bruta iure naturae non reguntur.

Porro ex eo cognoscendi principio manifestum est, 41) hoc iure non alias res creatas regi; quam homines, quos solos rectae rationis praerogatiua donauit summum Numen, ac proinde 42) manifesto falsam esse definitionem Vlpiani: *IVS NATVRALE esse, quod natura omnia animantia docuerit.* l. 1. §. 3. D. de iust. et iure. *)

*) Obseruauit hoc iam Hesiodus, cuius notissimus est locus oper. et dior. v. 274. sequ.

Τὸνδ' γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.

Ἰχθύσε

Ἰχθύσι μὲν καὶ θηροῖ καὶ αἰάνοις πετεροῖς,
 Ἐθεῖν ἀλλήλας, ἐπεὶ ἔδίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
 Ἀνθρώποισι δ' ἔδρακε δίκην, ἢ πολλὸν ἀρίστη.

*Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius.
 Piscibus quidem, et feris, et avibus volacribus,
 Se mutuo vti deuiorant, quandoquidem IUSTITIA
 CARENT.*

*Hominiibus autem dedit iustitiam, quae multo opti-
 ma est.*

Neque rem expeditit Iac. Cuiac. in *Nos. prior. ad
 Instit. p. 8. Tom. I.* dum scripsit, *quae bruta faciunt
 incitatione naturali, ea si homines ratione faciant,
 iura gentium eos facere.* Sic enim non ideo ali-
 quid erit iuris naturae vel gentium, quod idem
 faciunt bruta animantia, sed quod homines id fa-
 ciunt, praelucente recta ratione.

§. XXI.

Quum praeterea ius naturae eas complectatur leges, quae vniuerso generi humano per rectam rationem sunt promulgatae, (§. XII.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43) ius, quo singulorum actiones reguntur, NATURALE; quod, quid in societatibus, et inter eas, iustum iniustumue fit, praecipit, IUS GENTIVM vocamus, adeoque 44) eadem iuris vtriusque sunt praecepta, eadem leges, quin immo IUS GENTIVM est ipsum ius naturale, vitae hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum. *)

*) Itaque latius patet IUS NATURALE, quam IUS GENTIVM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non et singuli observare certa ratione teneantur. At sunt quaedam iuris naturae, quae non aequae commode adplicantur integris

REIN,

B

gen-

gentibus, e. g. iura matrimonii, patriae potestatis, cetera.

§. XXII.

An a iure naturae diuersum sit?

Ex quo colligimus, 45) ius naturae a iure gentium nec principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo obiecto, differre: adeoque 46) rationem eos fugere, qui nescio quod ius gentium, a iure naturae diuersum, sibi fingunt. 47) IVS GENTIVM POSITIVVM VEL SECUNDARIVM, quod veteres commenti sunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo constitutum, nec per rectam rationem promulgatum, nec uniuerso generi humano commune, nec denique immutabile sit. *)

*) Pleraque, quae ad ius gentium positium referuntur, vel ex ipso iure naturae, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita iura legatorum pleraque ex iure naturae recte explicantur. Multa quoque inter se seruabant Graeci, quae barbari insuper habebant, v. g. vt inducias darent victis ad cadauera tollenda. Postea mores Germanorum paene omnibus gentibus communes facti sunt, vti recte obseruauit Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 1. 2.* Denique et inter Christianos mores quidam inoleuerant, quorum apud posteros vix mansit vestigium. Leibnit. *Praefat. Cod. iur. gent. dipl. pag. VIII.* cuius et haec est elegantissima obseruatio, quod multa, quae olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Christianarum republica sanxerit, pro iure Christianarum gentium communi sint habita. Quod elegante exemplo de vsu balistarum aduersus Christianos ex *cap. vn. X. de sagittar.* illustrat. Hert. *ad Pufendorff. de iure nat. et gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. litt. c.*

§. XXIII.

§. XXIII.

Itaque non inutile fuerit, iura hæc, quum Partitio operis. ad eandem normam exigenda sint, hoc libello coniungere, illa tamen, quum et obiecto et adplicatione differant, simul in tractatione distinguere, et vtrumque ius seorsum eo expendere ordine, vt *librum opusculi priorem IVRI NATVRAE; posteriorem IVRI GENTIVM* destineamus.

CAP. II.

DE ACTIONVM HVMANARVM NATVRA ATQVE INDOLE.

§. XXIII.

EX iis, quae hactenus de natura et constitutione iuris naturae et gentium diximus, non obscurum esse existimamus, illud ad dirigendas HOMINVM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipsam exigere, vt de earum natura atque indole paullo accuratius agamus. Transitio ad tractatum de actionibus humanis.

§. XXV.

Varios in homine motus, variasque contingere mutationes, ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque conuincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua causa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, causam aliquam sufficientem habere, eamque vel *in ipso homine*, vel *extra eundem* esse oportet. Motum ergo, cuius causa sufficiens in ipso homine est, Quid actio et passio? Quid actio interna et externa? ACTIO-

NEM; cuius causa extra eundem quaerenda est, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore a voluntate producat, prior ACTIONIS INTERNAE; posterior EXTERNAE nomine venit.

§. XXVI.

Passio-
nes quo-
cuplices?

Passiones ergo quamvis non a nobis ipsis, sed a causa extra nos posita, proficiantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed facpenumero et nobis inuitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum causae, extra nos posita, motumque huiusmodi in nobis excitaturae. Contra ea etiam contingere potest, ut veluti adiuvemus hanc causam motricem, extra nos positam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere possit. *) Ex quo consequitur, ut passiones aliae sint IN NOSTRA POTESTATE, aliae NON SINT.

*) Omnia haec exemplis luculentissimis facile possunt illustrari. Calefieri est passio. Ei aliquando resistere non possumus, si aere admodum calido iter facimus: aliquando possumus, si hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adiuvamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incalescamus. Calefieri ergo aliquando est in potestate nostra, aliquando non est.

§. XXVII.

An et
hae sub-
sint di-
rectioni
nostrae?

Quum ergo ius naturae circa actiones hominum liberis versetur: (§. III.) consequens est, 1) ut illud non dirigat passiones, quae non sunt in

in potestate nostra: 2) vt, quamuis illud quaedam sancire possit de passionibus, quatenus in potestate nostra sunt, non tamen tunc dirigat passiones, sed actiones liberas, quibus resistere vel subuenire possemus his passionibus, ostendatque, quid nimirum sit officii nostri circa passiones illas vel impediendas, vel adiuuandas. *)

*) Ita sane irae, qua adficimur, leges praescribi non possunt: at actiones nostras dirigere lex potest, vt ne irae fraena laxemus, vt resistamus principiis, ne illam ad impetum peruenire patiamur, vt actionem, feruente hac animi perturbatione, suspendamus, cetera. Haec omittentem quis neget aduersus legem peccare? Recte ergo, si quidquam aliud, obseruauit Cicero *Tusc. Quaest. I, 3. animorum omnes morbos et perturbaciones ex adspersione rationis euenire*, id est ex omissione eorum, quae agenda suadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus succumbamus.

§. XXVIII.

Itaque solas ACTIONES nostras dirigit ius naturae. Quamuis vero hae omnes causam sufficientem in ipso homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis semper conscios, easque in potestate ac arbitrio nostro sitas, alias ita esse comparatas, vt ex dispositione quadam mechanica orientur, ac proinde nec earum nobis conscii semper sumus, nec easdem in potestate nostra habeamus. *)

An circa illas veritas securi imp naturae?

*) Sic in potestate nostra est, stare, sedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, nobis conscii sumus. Contra per nos non stat, quo minus cor per *ευσολην και διασε-*

διασολήν, intestina motu peristaltico, sanguis per circulum moueantur. Quos motus saepe nec sentimus, nec eos in nobis fieri, nouimus. Paulo aliter hanc distinctionem accipiunt Stoici, quando τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ ἐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, quaedam IN POTESTATE nostra ESSE, quaedam NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, desiderium, auersationem, vno verbo, quaslibet nostras actiones: ad posteriora corpus, possessionem, gloriam, principatum, quaecumque denique nostra opera non sunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.* Ac proinde rerum haec est diuisio, seu τῶν ὄντων, non actionum tantum.

§. XXVIII.

Actio-
nes vel
huma-
nae, vel
natura-
les.
Eas an
dirigat
ius na-
turae?

Actiones, quarum nobis conscii semper sumus, quaeque in potestate nostra ac arbitrio sunt, HUMANAE vel MORALES; quarum nec conscii nobis sumus, nec arbitri, PHYSICAE, vel NATURALES adpellantur. Quare illas LIBERAS; has NECESSARIAS esse, facile patet: atque inde merito inferitur, 3) humanas vel morales tantum actiones a iure naturali dirigi, (§. III.) 4) non naturales, nisi quatenus, vt has vel adiuuamus, vel turbemus ac impediamus, in nostra potestate positum sit. *)

*) Quamuis enim, vt paullo ante diximus, in circulum sanguinis, motumque cordis et intestinorum in se nihil nobis si arbitrii: experientia tamen docet, posse nos illos motus non modo medicamentis et temperantia adiuuare, verum etiam eosdem, vel turbare ingluuie, vel ferro, venenis, aliisque modis plane sistere. Quis ergo dubitet, quin ius naturae prohibere possit, quidquid motus illos naturales, vnaque ipsam vitam, turbat vel abrumpit? Animaduertunt hoc ipsi veteres philosophi. Et si enim plerique nescio quid laudabile facere existi-

stima-

stimabant eos, qui vitro sibi manus inferre violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de sanis. tuenda* p. 135. Ἐν τῷ σώματι δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, ἕκ ἀν' αὐτῆν ἀποφυγεῖν. Si corpus animam damni iniuria dati accusaret, hanc, quin condemnaretur, effugere non posse.

§. XXX.

Quum itaque actiones humanae, morales, liberae, sint in potestate nostra atque arbitrio, (§. XXVIII.) in potestate autem nostra sit, quidquid a voluntate nostra dirigitur: consequens est, 5) ut actiones humanae, vel morales, ac liberae a voluntate nostra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum auersandumque excitata: *) merito inde colligimus, 6) intellectum quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrere, ac proinde 7) duo esse actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTVM ET VOLVNTATEM.

*) Voluntas enim est facultas boniformis, adeoque semper adpetit bonum, malumque auersatur. (*Elem. phil. mor. §. XXVIII.*) Hinc nihil potest velle, nisi quod intellectus illi tamquam bonum, iustum, utile, repraesentauit; nihil nolle, nisi quod idem intellectus illi tamquam malum, iniustum, noxium, ostendit. *Recht* Simplicius *ad Eripist. Eusebii. Cap. I. p. 8.* Δῆλον δὲ, ὅτι προηγέσται μὲν ἡ πρόληψις, καὶ λογικὴ τις ἔσται γνώσις, καὶ ἀνθρώπων πρόβλεψα. ὅταν δὲ περὶ κακῆς ἢ ἀγαθῆς ἡμετέρου ὄντος ἢ δοκῆτος ἢ πρόληψις ἢ, ἀνακινεῖται πάντως ἐκκλισις ἢ ὀρεξις, ἐπακολουθεῖ δὲ ἡ ὀρμή. ὀρεχθῆναι γὰρ δεῖ πρῶτον ἢ ἀπαρτιώθηαι, καὶ ἔπειτα ὀρμηθῆναι πρὸς

ελθεῖν τῷ ὀρεκτῷ, ἢ ἀπὸ τῆς φύσεως τὸ ἐκείλιτόν, ὅπερ ἐναγίλον ἐστὶ τῷ ὀρεκτῷ. *Constat autem, OPINIONEM, quae est cognitio quaedam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quae quum in eorum aliquo versatur, quod nobis bonum malum est, aut esse videtur; omnino PROPENSIO aut AVERSATIO commouetur, ADPETITIO sequitur. Prius enim quam adpetas rem desideratam, et amplectaris, aut eam declines, quae est rei desideratae contraria, vel auerferis, animo propendeas aut abhorreas, oportet.*

§. XXXL

Quid in-
tellectus?

INTELLECTVS est facultas mentis, res distincte percipiendi, diiudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quae facultas quando IMAGINATIONIS nomen adsumat, iam alibi, quantum satis est, diximus. (*Elem. phil. rat. §. XII. et XIII.*)

§. XXXII.

Sine
eius
concur-
su actio
non est
moralis.

Quum ergo voluntas nihil possit adpetere vel auerfari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) consequens est, 8) vt nec actionem tamquam iustam edere, vel tamquam iniustam auerfari possit, nisi intellectus, eam cum lege comparando, id est, ratiocinando, distincte perciperit, illam iustam iniustamue esse, vtque adeo 9) circa actiones morales opus sit ratiocinatione, qua earum iustitiam iniustitiamque distincte percipiamus. *)

*) Hinc satis patet, ius naturae non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posse dextrum et sinistrum, *Ion. III, 11.* bonum et malum, eligenda et reiicienda: *Ies. VII, 16.* multoque minus actiones furiosorum, mente captorum, morbo insanientium, qui de iustitia iniustitiaque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot.

Plot. magn. moral. I, 24. Quorum quis non est confessa, sed ignorantia, ut delinquat: ob ea neutiquam iniustus est. Est enimvero eiusmodi ignorantia naturalis, veluti quum nescii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur iniusti. Ipsa siquidem haec faciendi causa est inscitia: neque ipsi sunt suae causa inscitiae, ideo ne iniusti quidem dicuntur.

§. XXXIII.

Ratiocinatio illa, vel facultas de iustitia in- ^{Inde} iustitiaque actionum nostrarum ratiocinandi ^{consci-} vocatur CONSCIENTIA, cuius naturam variasque ^{entia.} species iam alibi explicauimus. (*Elem. philos. mor. §. XVIII. sequ.*) Attamen et hic quaedam vel repetere, vel tamquam supplementa addere, nostra vel maxime interest.

§. XXXIII.

Quia ergo de iustitia iniustitiaque actionum ^{Quae} nostrarum ratiocinatur conscientia, (§. XXXII.) ^{vera est} iustae autem actiones vocantur contemplatio- ^{ratioci-} ne obligationis externae, ex lege ortae: (§. ^{natio vel} VII.) 10) conscientiam comparare inter se ^{syllog-} oportet *legem et factum*, id est, duas propo- ^{gismus.} sitiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non possit, nisi per syllogismum: (*Elem. phil. rat. §. LXXVIII.*) consequens est, n) ut omnis conscientiae ratiocinatio sit syllogismus, eumque 12) semper absoluant LEX, ACTIO propria, et SENTENTIA, tamquam tres huius syllogismi propositiones. *)

*) Ita comparata erat ratiocinatio Iudae τῆ παραδι-
 δότος: *Quisquis innocentem prodit sanguinem, male agit. Id ego feci. Male ergo egi. Matth. XXVII,*
 4. Vbi prima propositio manifesto LEGEM; altera
 B § ipsam

ipsam Iudae ACTIONEM tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente nostra, quoties ratiocinantem in nobis persentiscimus conscientiam: ut adeo contra conscientiam philosophari videantur, qui conscientiam pro vano sacerdotum terculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV.

Eius di-
uisio in
bonam
et ma-
lam.

Quum ergo conscientiae syllogismus pro conclusione semper habeat sententiam, (§. XXXIII.) sententia autem omnis vel absoluat, vel condemnet, prout actio legi vel conuenit, vel aduersatur: 1) conscientiam, a qua quis absoluitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM VOCAMUS. *) Quorum illa semper cum *fiducia* quadam, haec, quum rura omnia timeat, cum *suspensione* coniuncta est.

*) Hinc Paullus Apostolus *Rom. II, 15.* actus conscientiae vocat λογισμὸς καὶ ἠγορεύοντας, ἢ καὶ ἀπολογυμένους, *cogitationes vel ratiocinationes ACCUSANTES vel EXCUSANTES*, itemque Ioanni Apostolo, *1 Epist. III, 21.* integri vitae scelerisque puri sunt ὧν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγινώσκει, *quos cor suum non condemnat*, contra flagitiorum sibi conscii v. 20. ὧν ἡ καρδία αὐτῶν καταγινώσκει, *quos cor suum condemnat*. Quin et poëtae ita philosophantur, e quorum numero Iuuenalis *Sat. XIII, v. 2. sequ.*

Prima haec est vitio, quod, se

IUDICE, nemo nocens ABSOLVITUR: improba

quamuis

Gratia fallaci Praetoris viceris urna.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Ratiocinari porro possumus 14) de actionibus tum FUTVRIS, tum PRAETERITIS, etiam perpetratis: ac proinde conscientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS; de praeterita et iam perpetrata, CONSEQUENS adpellatur.

§. XXXVII.

Vtroque casu conscientia actionem cum lege contendit. Quumque actionem futuram ad legem vel voluntatem Dei componere non studeat, nisi cui est *incoctum generoso peccus honesto*, seu qui animum vera virtute praemuniuit: (*Elem. phil. mor. §. CCXVII.*) 15) conscientia *antecedens* non nisi in iis, qui verae virtuti student, *) 16) *consequens* etiam in sceleratissimis hominibus sese exserit. Sero enim sapiunt et Phryges.

- *) Virtus semper coniuncta est cum studio indefesso inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor. §. CCXVIII, 2.*) Quo magis ergo quisque profecit in virtute, eo illud studium est ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornatu super iis quoque actionibus futuris, quae aliis vel indifferentes, vel leuioris videntur momenti, secum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quae et tuta quaevis metuere aliquando videtur, haud absimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem sine sensu et dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. sens. p. 85.* Ἐπι τῶν πρὸς λαβε τοῖς εἰρημέοις σημεῖον ἢ μικρὸν, εἰ εὔλει, τὸ μηδὲν ἔτι μικρὸν ἠγχιῶσαι τῶν ἀμαρτανομένων, ἀλλ' ἐξευλαβεῖσθαι καὶ προσέχων αἰκασιν. *Id quoque, si lubet, ad praedicta adiungere signum non exiguum, quod recte proficiens nullis*

Iam iam peccatum EXIGVVM putat, sed omnia studiose vitat et cauet.

§. XXXVIII.

Est ea
vel insti-
gans, vel
reuo-
cans, vel
admo-
nens.

Praeterea 16) quoties futuram actionem contendimus cum lege, toties eam vel *praeceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permissam* esse, deprehendimus. 17) Primo casu conscientia nos ad agendum exstimulat: 18) altero a peccando reuocat: 19) tertio prudenter, et adhibita in consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20) conscientiam in **INSTIGANTEM, REVOCANTEM ET ADMONENTEM** recte diuiseris. *)

*) Ita Mosen et Zipporam conscientia **INSTIGABAT** ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam reuocabat praeceptum diuinum de circumcisione, *Exod. III, 24.* Eadem conscientia Dauidem **REVOCABAT** a caede Nabalis, cuius iam ceperat consilium, quia eum admonebat legis prohibitiuae: *ne occidito. 1 Sam. XXV, 32. sequ.* Denique conscientia Paullum Apostolum **ADMONEBAT**, ne carne, quam Diis immolatam sciret, vesceretur, et ut idem consilium daret Corinthiis. Quamuis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo et potu: prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia, ne forte alii exemplo offenderentur. *1 Cor. X, 28. sequ.* Et huc pertinent aurea verba v. 20: *Πάντα μοι ἔξεσι, ἀλλ' ἔ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεσι, ἀλλ' ἔ πάντα οἰκοδομεῖ.* *Omnia mihi licent: at non omnia profunt.* *Omnia mihi licent: at non omnia aedificant.*

§. XXXVIII.

Consci-
entia
porro
vel
recta,

Quia porro conscientia est ratiocinatio: (§. XXXIII.) 21) eadem, quae in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt. Hinc, 22) quem-

quemadmodum ratiocinatio, ita et conscientia vel RECTA, vel ERRONEA est: et 23) sicuti ^{vel erronea.} omnis ratiocinatio falsa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat; ita et conscientia errat, siue falsa lex, falsaeque actionis circumstantiae praemittantur, siue ipsae ratiocinandi regulae non obseruentur.*)

- *) Vt et hoc exemplis illustremus, in MATERIA errabant Iudaei, dum se parentibus beneficia, salua religione, subtrahere posse existimabant, modo, quae illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim maioris propositionis praemittebant falsam legem: Ὅς ἂν εἶπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶσον ὁ εἰάν ἐξ ἐμῆ ὡφελῆθῃς. *Qui dicit patri aut matri: Domine est, quocumque a me iuvari posses, (eum infontem fore.) Matth. XV, 5. Marc. VII, 11.* In materia quoque errabat Abimelechus, dum se Saram, salua religione, in torum recepturum, sperabat. Falsam enim ponebat facti περίρασιν, se cum innupta rem habiturum. *Genes. XX, 2.* Denique errorem in FORMA errabant Pharisei, dum ex lege de sabbatho eliciebant falsam conclusionem, quod omne opus, etiam quod vel imperiosa necessitas, vel caritas, et humanitas exigeret, eo die sit intermittendum, *Matth. XII, 10. sequ.*

§. XXXX.

Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum ^{Itemque} maxime in conscientia, contingit, vt modo ^{vel certa,} ex certo aliquo principio, modo ex hypothesi, ^{vel probabili.} probabili illa quidem, at hypothesi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log. §. CXXX.*) Hinc 24) et conscientia modo CERTA est, quoties nimirum ex certa atque indubia lege: modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum sententia ratiocinatur. *) Ex quo denuo con-

sequi-

sequitur, 25) vt, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log. §. CXXXVI. sequ.*) ita et conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

*) Non ergo conscientia PROBABILIS opponenda est RECTAE, quia et probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophismata. (*Elem. log. §. C. et CI.*) Ex quo consequitur, vt lubricum admodum sit dogma illud nouorum casuistarum de probabilismo, seu conscientia probabili, a peccato excusante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad prouincial. Epist. V.* et Sam. Rachel. *Diff. de probabilismo.* Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbiam: fieri non potest, vt satisfacisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quae nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans* est, (§. V.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus aestiment, Apostolus vero nos aliorum sententia in re tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat praeceptum: *ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφροεῖσθω.* *Vnusquisque in suo sensu plane certus esto.* *Rom. XIV, 5.*

§. XXXXI.

Quid
consci-
entia
dubia et
scrupu-
losa?

Quia vero, quod probabile est, aequè falsum, ac verum esse potest, (§. XXXX. *) euenit aliquando, 26) vt animo nostro sese in vtramque partem obiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum esse censeamus. Ea conscientia DUBIA; vel, si cura illa, *quae nos coquit, versatque in pectore fixa*, paullo leuioris momenti aliis videatur, SCRUPVLOSA dici solet. *)

*) Non

*) Non male quidem ipsam dubitationem, quae veluti in diuersa trahit animum, SCRVPVLVM vocat celeberrimus Wolffius *Eth. §. LXXVI*: at vocabuli tamen notioni magis conuenire videtur definitio nostra. Est enim SCRVPVLVS lapillus, minimae ille quidem molis, sed qui, incidens in calceum, pedem misere adfligit. Seruius *ad Aen. VI. v. 236*. SCRVPVS proprie est lapillus breuis, qui pressus sollicitudinem creat, unde etiam SCRVPVLVS dicitur. Apuleius *scrupulum* opponit grauiori sollicitudini, quam *lanceam* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleii Apolog. p. 150*.

§. XXXXII.

Praeterea contingere potest, 27) vt mens, ^{Quid libera, et minus libera?} prauis cupiditatibus in transuersum acta, ac veluti seruitute oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propensionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. philos. mor. §. XXVIII*.) Quo fit, 28) vt in hoc seruili statu ratiocinans conscientia MINVS LIBERA; ea contra, quae se ex tristi illa seruitute in libertatem vindicauit, LIBERA adpelletur. *) Quam distinctionem accuratius explicauit Wolffius *Ethic. §. LXXXIII*.

*) Hinc παράδοξον Stoicorum: ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δούλος, solum sapientem liberum, et omnem stultum seruum esse. Cicero *Parad. V*. Qui se per virtutem in libertatem vindicauit, is spernit caecatque vitia, magnoque animo clamat: Non sum imperata facturus, iugum non recipio: immo, quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi iuris in me esse voles et ambitio et ira. Seneca *Epist. LI*. Ad quae verba Lipsius *Manuduct. ad philos. Stoic. Lib. III. Diff. XII*, Ecce, inquit, quos dominos ille iam effugis?

fugit? adde libidinem, auaritiam, alia vitia: turbam habebis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miserram mancipium, qui bis subiicitur! erctum et liberum, qui euasit! Quid vero libertatis superesse dixeris conscientiae, cui tot vitia praesaeque cupiditates veluti neruos ac compedes iniiciunt?

§. XXXXIII.

Quid dormi-
tans, ex-
pergefata,
cau-
terio
vita?

Nec minus ipsa experientia docemur, homines aliquando suis vitiis ita veluti indormiscere, ut nullo miseriae suae sensu adficiantur, neque amplius de iustitia iniustitiaque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum itaque 29) illam tunc **DORMITARE**: vel, 30) si diuturna peccandi consuetudine occalluit, quasi **CAUTERIO VSTAM** esse dicimus: *) ita 31) eadem veluti **EXPERGEFIERI** videtur, si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones suas expendit paullo accuratius, et de earum iustitia iniustitiaque incipit ratiocinari.

- *) Loquitur Paulina, *Tim. III, 2.* eaque *εμφατικωτάτη*. Quemadmodum enim caro, vita cauterio, omnem amittit sensum: ita mens, adfuerit criminibus, non sentit miseriae, quam alii non sine horrore contemplantur. Sic idem Apostolus *Ephes. III, 19.* homines huiusmodi vocat *απηλγυπότας*, quasi *qui dedoluerint*: vbi notatu dignissima sunt, quae adnotauit Theod. Beza.

§. XXXXIII.

Quid tran-
quilla,
remor-
dens, ir-
requieta
vel an-
xia?

Sua quemque conscientia aut condemnari aut absolui, iam supra nos dicere meminimus. (§. XXXV.) Quum vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; condemnatio cum maxima aegritudine atque acerbissimo dolore

dolore non esse coniuncta: consequens est, 31) vt conscientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQUILLA; 32) mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus aequiparare soliti sunt: *) vt denique 33) conscientia dubia plerumque simul sit IRREQUIETA et ANXIA, vt nesciat homo, quo se vertat. Enimvero illas adfectiones ad effectus potius conscientiae, qui se in voluntate exferunt, quam ad ipsam pertinere conscientiam, facile vnusquisque animaduertit.

*) Ita Cicero *pro Sex. Rosc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipsi hi conscientiae morsus argumento sunt luculentissimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii, a republica imminentis, oriri existimant. Primo enim non priuati tantum hisce furis dies noctesque agitati sunt, sed et ii, quos vel nascendi fors, vel fastigium imperii omni supplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. *Cap. XXXVIII.* Deinde si credere malis, hunc quoque sibi timuisse a populo: non desunt exempla eorum, qui morti proximi, quamuis nullo futuri metu angerentur, se tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix ferre dolores conscientiae, conquetti sunt: veluti Chilo Lacedaemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. l. 3.* *Ego quidem certe, inquit, in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam esse commissum a me, cuius memoria rei aliquid pariat aegritudinis, nisi profecto illud vnum.* Sed et Titi Caesaris, iam animam agentis, dictum haud absimile exstat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

§. XXXXV.

Ex quo facile intelligas, 34) quid de eorum sententia sentiendum sit, qui, pro interna actionum humanarum norma ac regula habendam esse conscientiam, existimant. Si enim

An pro
actio-
num hu-
mana-
rum

HEIN.

C

norma,

norma
sit con-
scientia?

norma, nisi sit recta, certa et constans, suum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adsumeret ratiocinationem, quae aliquando *erronea*; (§. XXXIX.) aliquando *probabilis* tantum; (§. XXXX.) aliquando *dubia*; (§. XXXXL.) quin saepe pravis cupiditatibus oppressa est? (§. XXXXII.) Hinc 35) quamvis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conscientiam: non tamen 36) ideo recte statim et iuste agere dicendus est, qui se egisse contendit secundum conscientiam. *)

*) Non ipsa conscientia norma est, sed normam applicat factis et speciebus obuenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cuius de prauitate nos conuictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod iustum et bonum esse nobis sine certa lege persuadet conscientia. Qui ergo conscientiam erroneam sequitur, eo ipso, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, sequitur, peccat, aliquanto quidem excusatus, quam qui agit contra conscientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem suffragari nolim sententiae Limborchii, qui *Theol. Cbrist. Lib. V. Cap. II. §. VIII. seq.* etiam erroneam conscientiam sequendam esse contendit.

§. XXXXVI.

Consci-
entia ad-
huc du-
bia actus
cur sus-
penden-
dus?

Ex quo porro colligimus, 37) dubia adhuc, et inter contrarias sententias misere fluctuante conscientia, suspendendam esse actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta sit. Quod 38) merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Obserrat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. et ciu. Lib. I. Cap. I. §. VI.* quod summa haec est hominis proteruitas, si tam obfirmato animo aliquid agat, ut parum laboret de exploranda voluntate diuina, idem omnino actu-

acturus, si vel maxime, id sibi a Deo interdictum esse, nouerit. *)

*) Adposite Cicero de Offic. I, 9. *Quocirca bene praecipiant, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se, dabitatio cogitationem significat iniuriae.* Id est, qui dubitans de aequitate actionis tamen agit, eo ipso prodit animum iniuriam faciendi Deo. Vnde et Apostolus: *ὁ δὲ διακρινόμενος ἐάν φάγη, κατακρίσεται, ὅτι ἐκ ἐκ πίσεως,* *Qui ambigit, si ederit, condemnatus est, quia non edis ex fide. Rom. XIV, 23.*

§. XXXXVII.

Itaque ex his, quae haecenus diximus, pa- Imbecil-
ret, 39) in adplicatione legis ad factum con- litates
scientiae luminibus quam maxime officere intelle-
IGNORANTIAM ET ERROREM. Et per illam qui- sus
dem simplicem cognitionis priuationem; per ignorantia et er-
hunc siue ideam, siue iudicium, siue ratioci- ror.
nationem, a rei natura discrepantem, intelli-
mus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cu-
ius nulla omnino idea animo obuersatur; ER-
RARE, qui rei ideam concepit, sed vel ab ob-
iecto discrepantem, vel obscuram, confusam
atque inadaequatam. Et tunc fieri nequit,
quin error, in ideis admiffus, in iudicia, atque
inde in ipsas ratiocinationes sese diffundat.

§. XXXXVIII.

At quum nec omnibus hominibus imposi- An o-
ta sit obligatio veritates abstrusiores, ac veluti mnis er-
in Arcefilai puteo demersas, inuestigandi, et ror et
rerum quarumdam ignoratio cum vtilitate po- ignorantia
tius, quam detrimento, coniuncta esse vide- culta
tur, pari me- reatur?
C 2

tur, *) immo saepe ignorantes imprudentes-
que plus boni vno die faciant, quam scientes an-
tea umquam: Terent. Hecyr. V, v. 39. sequ.
merito inde colligimus, 40) non omnem vel
IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum esse ac vi-
tuperabilem.

*) Exemplo esse potest certorum scelerum, de quibus
ne dari quidem licet, ignorantia, si tunc ignoto-
rum nulla cupido est. Quis enim eam non pluri-
bus exoptet, quum animum turpissimis cupiditati-
bus occludat, praestetque imperium? Sic sane
Scythas eo nomine laudat Iustinus *Histor. II, 2.*
quod in iis tanto plus profecerit VITIORVM IGNORA-
TIO, quam in Graecis cognitio virtutis. Nec minus
maiores nostros miratur Quintilianus *Declam. IV.*
vbi de impurissimo agens flagitio: *NIL tale, inquit,*
NOVERE Germani, es sanctius apud Oceanum vivi-
tur.

§. XXXXVIII.

Quae
ignorantia, ac
quis er-
ror cul-
pabilis
sit?

At quum nihil decernat voluntas, nisi ab
intellectu ad adpetendum auersandumque ex-
citata, ac proinde intellectus quoque ad eden-
das actiones humanas liberasque concurrat:
(§. XXX, 6.) consequens sane est, 41) vt non
absint a reprehensione, qui in principiorum
boni ac mali, iusti, iniusti, quorum sibi
cognitionem facile comparare potuissent, tur-
pissima ignorantia versantur, vel circa illa er-
rant, circa quae errorem, si intendissent nervos,
facile potuissent euitare.

§. L.

Igno-
rantia
vel vin-
cibilis,

Hinc variae ignorantiae atque erroris diui-
siones. Quatenus enim primo ignorantiam eui-
tare in nostra potestate est, vel non est: eate-
nus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur. *)

Qua-

Quatenus quis illius caussa est, vel non est: ea-
 tenus vel VOLVNTARIA est, vel INVOLVNTARIA. Denique si quis aliquid egit, quod non fuisset
 acturus, nisi ignorantia menti caliginem offu-
 disse: ignorantia illa EFFICAX vocari solet: CONCOMITANS vero, si quid factum est, quod
 factum fuisset, si vel maxime abfuisset igno-
 rantia. Quamobrem prioris argumentum est
 poenitentia, posterioris facti illius, etiam ex
 ignorantia admissi, adprobatio. Quae omnia
 ad errorem non minus, quam ignorantiam,
 pertinere, nemo non intelligit.

*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM esse aiunt
 vel IN SE, at non in sua caussa, vel IN SE ET SVA
 CAVSSA SIMVL. Sic enim ignorantia hominis temu-
 lenti in se quidem inuincibilis est, quamdiu durat
 sua illa insania: at non in sua caussa, quia ho-
 mini licuisset non insanire. Contra peccata furio-
 sorum ex ignorantia in se et sua caussa inuincibili
 proficiscuntur, quum nec sciunt emota mente,
 quid agant, nec per eos omnino steterit, quo mi-
 nus furerent. Vera sunt haec omnia, nec vsu suo
 in doctrina de imputatione destituuntur: ac prior
 tamen vix dici potest INVINCIBILIS, quum potuisset
 euitari, si mens non laeua fuisset. Rem optime
 explicat Aristoteles *Nicomacheor. III, 7.* dum le-
 gem memorans Pittaci, quae ebriis peccantibus
 duplicem poenam irrogari iusserat, statim subiicit:
 Τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτήμια, ἢ γὰρ ἀεχὴ
 ἐν αὐτοῖς κύριος γὰρ τῆ μὴ μεθύσθηναι τῆτο
 δ' αἰτιον τῆς ἀγνοίας. In ebrios duplex poena con-
 stituta est: principium enim in ipsis est. Nam situm
 in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem caussa
 inscientiae est. De ipsa Pittaci lege videndi Diog.
Laërt. I, 67. et Plutarch. in *Conuiu. sept. sap. p. 155.*

§. LI.

Quid
volun-
tas?

Progredimur ad alterum actionum humana-
rum liberarumque principium, VOLUNTATEM,
(§. XXX.) quae est illa mentis nostrae facultas,
qua adpetimus bonum, malumque auersamur.
Ut adeo verissimum sit, intellectum circa ve-
rum et falsum; voluntatem circa bonum et
malum occupari. Nam et veritatis non ob
aliam causam cupida est voluntas, quam qua-
tenus bona est, nec falsum, quia falsum, sed
quia simul malum est, auersatur. *)

*) Sic nemo sanus praescire cupit calamitates sibi im-
minentes, quia si vel maxime vera esset haec
scientia, mentem tamen illa ante tempus ve-
hementer excruciet, et sic bona videri non
posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri,
quamuis eas fictas esse subolfaciant, quia eas vel
ad componendos mores, vel ad animum saltim
oblectandum comparatas esse, intelligunt, easque
proinde bonas esse existimant.

§. LII.

Eius
actus et
natura.

Ex ea ergo definitione colligimus, 42) non
posse voluntatem quidquam adpetere, nisi
quod ei tamquam bonum ab intellectu sisti-
tur: nec 43) auersari, nisi quod ei tamquam
malum ab eodem repraesentatur. 44) Quo ma-
gis quodque nobis bonum malumue videatur:
eo vehementius nos illud adpetere vel auer-
sari, ac proinde 45) contingere posse, ut mi-
noris boni adpetitio vel minoris mali auersa-
tio, proposito maiore malo bonouae, cohi-
beatur. 46) Auersationem non in sola adpe-
titionis priuatione consistere, sed coniunctam
esse cum aliquo positivo, *) quod VOLUNTA-

TEM

TEM vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr. Koehler. *Exerc. iur. nat.* §. CLXVII. *sequ.*

- *) Quemadmodum ICti accurate distinguunt *non nolle et velle*: l. 3. *D. de reg. iur.* ita non minus discerni debent *non velle vel non adpetere*, et *nolle*, seu *auerfari*. Multa sane non vult sapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura; non imperium, quod nascendi fors negavit: nec tamen res illas auerfatur, sed magnas ac praeclaras esse iudicat. Non vult, quod non capit eius conditio, quamuis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectauit intentus operi diurno hortulorumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adspernatus est, quum se regem salutari, regiaque vestis insignibus exornari, animaduerteret. *Curt. de gest. Alex. IIII, 1.*

§. LIII.

Nec minus ex ea definitione patet, 47) ^{Eiusdem} hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, sed et LIBERE agere. Quum ^{spontaneitas et libertas.} enim SPONTANEITAS sit facultas se ipsum dirigendi ad certum et antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus possibilibus alterutrum, prout e re videatur, eligendi: vtramque facultatem menti nostrae inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48) obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicauit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc seruire. Esse enim haec obstacula ita comparata, vt maiore menti proposito bono maloue remoueri superarique possint, iam supra monuimus. *) (§. LII, 45.)

- *) Sic quantacumque in fure sit contrectandae rei alienae cupiditas, ei tamen ille non succumberet, si sibi tanti criminis effecta, veluti squallorem carceris, ergastulum, flagra, equuleum, ipsam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honestiora studia ac diligentiam sese illico inflammari sentirent, si, adhibita in consilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta sit doctrinae ac sapientiae praestantia, quanta utilitas, quam incredibilem suavitatem, et quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia coniunctum sit. Rem omnem breuiter exprimit Epictetus apud Arrian. I, 17. Τίς ἐρεμὴν νικῆσαι δύναται; ἢ ἄλλη ἐρεμὴ; Τίς δ' ὄρεξιν καὶ ἔκκλισιν; ἢ ἄλλη ὄρεξις καὶ ἔκκλισις. *Ecquidnam adpetitionem vincere potest? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propensionem? Profecto alia inclinatio ac propensio.* Id quod eodem, quo nos vsi sumus, furis exemplo illustrat Simplic. ad Epictet. Enchir. Cap. I. p. 22.

§. LIIII.

An eam
impe-
diat
tempe-
ramen-
tum?

Hinc 49) illi voluntatis humanae libertati non officit constitutio corporis, quam TEMPERAMENTVM vocant philoſophi (*Elem. phil. mor. §. LI. sequ.*) Quamuis enim mens a corpore diuersimode adficiatur, (*ibid. §. XXXV.*) et ad certa vitia reddatur procliuior: ista tamen determinatio non magis in coactione consistit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum sudum coelumque ferrenius inuitat. Quis enim negauerit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni solis blanditias non impedire, quo minus e duabus caussis, quarum vna deambulationem suadet, altera dissuadet, praegnantiori adtentiatur?

§. LV.

§. LV.

Idem porro 50) dicendum videtur de **AD-
FECTIBVS**, id est, commotionibus voluntatis
ex repraesentatione boni malique ortis. Quam-
uis enim mens, quod ad primum motum at-
tinet, passivae se habeat: reliqua tamen in eius
potestate sunt, puta, ut obstet principiis, ne mo-
tum istum adprobet, nec primam animi incita-
tionem ad impetum peruenire patiatur. Quod
51) et de **MORIBVS**, id est, propensionibus, diu-
turna consuetudine firmatis, repetendum vi-
detur. Tametsi enim et hi paulatim veluti
in naturam abeunt, *quam si expellas furca,
tamen usque recurret*: Horat. *Epist. I, 10. v. 24.*
non tamen vel emendari non possunt, *) vel
non vinci saltem, si quis libertate sua uti velit.

An ad-
fectus est
mores?

- *) Mores sunt propensiones et adfectus, diuturna
consuetudine firmati. (*Elem. philos. moral. §.*
LXVIII.) Quod diuturna consuetudine adsci-
vimus, id procul dubio desuetudine paulatim in-
umbrari atque aboleri potest, si ea in re tantum
adhibere diligentiae velimus, quantam adhibui-
mus, dum illam primum contraximus. Quo per-
tinet elegans, quam iam Hertius ad Pufendorffium
laudavit, sententia Aristophanis in *Vespis*.

Τὸ γὰρ ἀπεσῆναι χαλεπὸν
Φύσεως, ἣν ἔχει τις αἰεί.
Καὶ τοὶ πολλοὶ τᾶν ἑπαίδων
Ἐήνοντες γνώμας ἐτέρων
Μεταβάλλοντο πρὸς τρέπας.

*Vsus quo fueris diu,
Mutare ingenium, graue est.
Multos inuenias tamen,
Qui mores moniti suos
Mutarunt melioribus.*

§. LVI.

An vis
externa?

Denique 52) EXTERNA VIS tantum abest, ut libertate sua priuet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento sit, eam esse liberam. Quamvis enim fieri possit, ut aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus, quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit.*) Immo si intellectus bonum, quod actionem sequitur, tamquam maius malo imminente, repraesentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod semel animo concepit, absterrebit, eumque *nec ciuium ardor praua iuventium, nec vultus instantis tyranni mente quatiat solida*. Vid. illust. Wolffius *Metaphys.* §. DXXII.

*) Id quoque obseruauit Epictetus apud *Arrian.* I, 17. Postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit: statim subiicit: *Ἄν μοι, Φησι, προσάγη θανάτου φόβον, ἀναγκάζει με ἢ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ σοι κρείττον εἶναι ποιῆσαι τι τῶτων, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν ἔν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασει, ταῦτέσιν προαίρεσις προαίρετιν. At, inquit quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in causa est, sed quia tibi satius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coëgit, id est, voluntas vicit voluntatem.*

§. LVII.

Voluntas
vel
antecedens
vel
consequens.

Ex quo colligimus, 53) non reiiciendam esse distinctionem voluntatis ANTECEDENTIS et CONSEQUENTIS, quarum illa sine contemplatione *περιστάσεων*, quae sese tempore actionis exerere

ferere possunt, decernit: haec actionem circumstantiis, quae sese tunc exserunt, attemperare statuit. Quare 54) voluntas consequens ab antecedente diuersissima videtur, quum tamen vtraque sibi invicem non refragetur. Ita verum est, et pacem velle Deum, et eundem bellum, certis positis circumstantiis, non improbare.

§. LVIII.

Praeterea inde intelligitur, 55) SPONTANEAS Actio-
nes
sponta-
neae, in-
uitae,
vltroneae,
coactae,
mixtae. esse actiones, quae proficiscuntur ex mente, se ipsam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56) INVITAS, quae a mente se ipsam determinante non proueniunt. (§. LIII.) Porro 57) spontanearum alias VLTRONEAS esse, ad quas parandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, alias 58) COACTAS, quas quis, tali urgente necessitate, patrauit: (§. LVI.) nihil autem 59) causae esse, cur addamus MIXTAS, quippe quae quum itidem, necessitate extrinsecus urgente, fiant, *coactis* quam commodissime accensentur. *)

*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, sed ita, vt eas omittere mallet, nisi vrgeret necessitas. Tale quid animaduertimus in iis, qui iactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v. 277.*

*Iamne vides igitur, quamquam vis extrema multas
Pellit, et inuitos cogit procedere saepe,*

*Praecipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?*

Enimuero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta esse potest, vt nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, auersandum? (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta mixta omnisque mixta coacta est.

Quis

Quis vero probaret diuisionem, cuius membra ad-
eo non disiuncta sunt, vt potius vnum de altero
praedicetur? (*Elem. leg. §. XLVII, 2.*)

§. LVIII.

Actio-
nes inui-
tae in-
uolunta-
riae;
coactae
volunta-
riae
sunt.

Hinc 60) verum quidem est, nullam actio-
nem *inuitam* esse voluntariam: (§. LVIII, 56.)
at 61) negari nequit, voluntarias esse actiones
coactas, quia, quamuis non agere malle-
mus nisi nobis repraesentaretur malum atrocius
voluntas tamen hanc actionem vere decernit.
Ex quo porro consequitur, 62) vt non male
philosophati sint veteres iureconsulti, dum,
COACTVM ETIAM VELLE, statuerunt. *l. 21. §. 5. D.*
quod met. caus.

CAP. III.

DE NORMA ACTIONVM HVMANA-
RVM, VEROQUE IVRIS NATV-
RALIS PRINCIPIO.

§. LX.

Qualem
esse o-
porteat
actio-
num hu-
mana-
rum
nor-
mam?

Non ita comparatam esse naturam homi-
nis, vt actionum liberarum norma ac
regula carere possit, iam supra a nobis
demonstratum est. (§. III. sequ.) Ibidem ve-
ro ostendimus, illam normam esse desituram,
neque functuram officio suo, nisi et *recta*, *cer-
ta* ac *constans*, et cum *obligatione*, eaque non
interna, sed *externa*, coniuncta sit. In talem
vero normam, in quam hae virtutes omnes
manifesto cadant, iam paullo accuratius erit
a nobis inquirendum. *)

*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humana-
rum, ET PRINCIPIVM IVRIS NATURALIS. Illa enim est prin-

principium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *principium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi principium*, id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati sumus, illico adpareat. Sunt haec et in rebus publicis diuersa. Nam *principium obligationis*, quae ciuibus reipublicae omnibus incumbit, est voluntas summae in qualibet republica potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes et singuli actiones suas componere tenentur. At si quaeras, unde cognosci atque intelligi possit illa summae potestatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaque adeo vnum et adaequatum erunt *cognoscendi principium*.

§. LXI.

Normam illam vel *in nobis* ipsis, vel *extra nos*, existere oportet. In nobis si reperitur, illa non alia esse posset, quam vel intellectus ac conscientia, vel ipsa voluntas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neutra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo nec alterutra, nec vtraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1) vt norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quaerenda sit.

§. LXII.

Extra nos cum aliae res creatae existunt, tum ipse rerum omnium auctor DEVS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa coniunctam, (§. VIII.) et per rectam rationem vniuerso generi humano promulgatam: (§. XI.) obligatio vero externa in entis cuiusdam, cuius imperium agnoscimus, voluntate consistat, (§. VIII, 10.) denique nullum sit ens, cuius imperium magis

Et quidem in voluntate Dei.

magis agnoscere teneamur, quam DEVS optimus maximus, (§. X.) isque solus etiam per rectam rationem, cuius ipse auctor est, aliquid promulgare possit: consequens est, 2) vt sola VOLVNTAS DEI sit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin et omnis iustitiae principium. *)

*) Incidimus itaque in sententiam viri illustrissimi, iam supra a nobis laudati, SAMVELIS A GOCCEIIS, qui in laudatis dissertationibus (§. X. *) hoc principium non solum solidissimis rationibus demonstravit, sed et ab aduersariorum stricturis erudite vindicavit, in primis *Dissert. I. quaest. II. §. VI. sequ.* vbi §. XXXIII. p. 31. sequ. etiam veterum, idem sentientium, testimonia quamplurima accumulavit, quorum maxime notabilia sunt Xenophonis, Sophoclis et Ciceronis, quae, quum dissertationes illae doctissimae omnium manibus terantur, hic non repetimus.

§. LXIII.

Neque dubitari potest, 3) quin haec norma RECTA sit, quum nihil velle possit ens infinite bonum ac sapiens, nisi quod vere bonum est: 4) quin eadem sit CERTISSIMA, quum omnibus per rationem innotescat: 5) quin sit CONSTANS, quia non magis mutari potest voluntas Dei, quam ipse Deus, et, per quam illam promulgavit, recta ratio. Denique 6) quin sit OBLIGATORIA, quum et Deo iustissimae causae sint, obsequium a nobis exigendi, et nullae sint hominibus rationes, cur se illius imperio subtrahere vel velint, vel possint (§. X.) Ex quo simul patet, 7) non omnem Dei voluntatem, sed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum esse habendam. *)

*) Quam

Voluntas Dei
norma
est recta,
certa,
constans, et
obligatoria.

*) **Quam late pateat DEI VOLVNTAS, accuratius ab iis, qui theologiam naturalem, tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Andala Theol. nat. Part. II. Cap. VIII. §. VI. sequ. et celeb. Wolffio Theol. nat. P. I. tot. Cap. III. Sane quum voluntatis diuinæ obiectum sit primum ipse Deus, dum perfectiones suas amat, adprobat, in iis adquiescit, deinde vniuersus mundus, quem vult esse, certis legibus moueri, conseruari, tum omnia reliqua contingentia, præterita et futura: hæc tantum intelligimus voluntatem Dei circa actiones rerum creaturarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas, eamque vocamus OBLIGATORIAM.**

§. LXIII.

Quum vero VOLVNTAS DEI OBLIGATORIA, quam vnicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit voluntas Dei circa actiones rerum creaturarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII. *) consequens est, 8) vt ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe quæ nihil aliud est, quam voluntas entis supremi, sub comminatione poenæ, vel proposito præmio, certas actiones vel præcipientis, vel prohibentis. (§. VIII, II.) 9) Vt, quum et aliae leges diuinæ, per reuelationem hominibus promulgatae, dentur, quas POSITIVAS vocant, hæc, quia natura homini innotescunt, merito NATVRALES adpellentur, et prout ali- quid præcipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS et PERMISSIVAS recte dispescantur.

§. LXV.

§. LXV.

Ex voluntate Dei etiam diuina iustitia recte potest explicari?

Quumque haec diuina voluntas, seu lex diuina naturalis, omnis iustitiae sit fons et principium: (§. LXIII, 2.) sequitur, 10) vt omnis actio, non modo humana, sed et diuina, huic voluntati diuinae attemperata IVSTA sit, ac proinde 11) male huic doctrinae opponatur, nullam fore Dei iustitiam, si non aliud statuetur iuris naturae principium, quam Dei VOLUNTAS. *)

*) Exprobrare hoc viro illustrissimo, SAM. DE COCCEIS, non dubitauit auctor *Observationum Hanouerarum Obs. VIII: Periculosa etiam alia ex his dogmatibus consequuntur, qualia a quibusdam minus circumspicte iam dudum sunt iactata, veluti nullam esse ipsius Dei iustitiam. Nam si ius est nihil aliud quam iussum creatoris, vel eius, qui potentia sua cogere potest: manifestum est, in ipso Deo iustitiae rationes cessare, quum cogi nequeat, et posse eum iure damnare innocentem, beare sceleratum. Quibus admittis, in iustitiae consideratione restabit timor Dei, amor cessabit.* Enimuero quum Deus nihil velit, nisi quod aequum et iustum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam diuina iustitia? Cessat quidem circa Deum ratio iustus et coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem et in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamuis enim illis obstrictus non sit princeps, cui ἀντιένδυνον est imperium: tamen eum dicimus IVSTVM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo et Deum ideo dicamus IVSTVM, quod hominibus ius suum secundum VOLUNTATEM, seu LEGEM SVAM tribuat? Homo ergo dicitur IVSTVS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatae, obsequium praestat. Deus vero IVSTVS est, quia secundum VOLUNTATEM SVAM sine coactione et lege suum cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, sceler-

sceleratum beet. Ita enim non ageret secundum voluntatem suam, qua nihil vult, nisi quod iustum, aequum, et perfectione sua dignum est.

§. LXVI.

In eo tamen 12) maximum discrimen inter **DIVINAM** et **HVMANAM** intercedit iustitiam, quod **DIFFERENTIA** quum in illa legis et coactionis ratio omnis cesset, (§. LXV. *) haec inuoluat rationem legis et coactionis, (§. LXIII, 8.) ac proinde 13) **DIFFERENTIA** voluntas diuina, quatenus hominibus pro **DIFFERENTIA** actionum norma est, coniuncta sit cum **DIFFERENTIA** comminatione poenae, seu mali cuiusdam, iis a Deo representandi, qui voluntati suae non praestent obsequium. Quamuis 14) ea poena etiam positiva, *) non, vt in legibus humanis, certa et definita, sed plerumque indefinita sit, Deusque eam suae sapientiae ac iustitiae referuarit.

*) Qui omne malum passionis, quod malum sequitur actionem, et cum hac connectitur, POENAM appellat, hi illam recte diuidunt in NATURALEM et POSITIVAM. Clariss. Koehler. *Exercit. iur. natur. §. CCCLXII. sequ.* Sed si per poenam intelligas malum passionis, quod ipsa lex diuina peccantibus comminatur: poena positiva tantum poenae nomine *κρίσις* veniet. *Naturalem* et athei agnoscunt: *positiuam* non nisi ii, qui et existere Deum, et rerum humanarum curam gerere, statuunt. Iam quamuis poena positiva definita non sit: vel ipsa tamen recta ratio satis nos conuincit, Deum non posse non hominibus et poenas, et praemia rependere, prout actiones voluntati eius vel non attemperent, vel attemperent. Id enim *ἀμείωτος* ex idea iustitiae diuinae fluit, et admissum est ab omnibus, qui in dubium non vocarunt diuinam prouidentiam. Xenophon, *Memorab. Socr. I, 4. 16.*

HEIN.

D

"Oms

Ὅμοι δ' εἶν, τὰς θεὰς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμ-
 φῦσαι, ὡς ἰκανοὶ εἰσιν ἐν καὶ κακῶς ποιῆν, ἐ-
 μὴ δυνατοὶ ἦσαν; καὶ ἀνθρώπους ἐξαπατω-
 μένους τὸν πάντα χρόνον εἰδέποτ' ἀν αἰδέδα; *Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indu-
 ros fuisse, quod et beneficiis et poenis adficere pos-
 sint, si non reuera id possent? et homines, perpetuo
 deceptos, horum nihil unquam sensisse?*

§. LXVII.

At quum dubitari vix possit, quin norma
 actionum humanarum non alia esse possit,
 quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) iam
 porro merito quaeritur, quo pacto illam quam
 facillime cognoscamus? Et sane dum eam per
 certam rationem vniuerso humano generi pro-
 mulgatam esse, omnes fatentur, (§. XI, 16.)
 recta vero ratio nobis est facultas ratiocinandi,
 veritatesque alias ex aliis per necessariam con-
 cludendi rationem eliciendi: (§. XV.) facile
 patet, 15) dari aliquam veritatem vel propo-
 sitionem, ex qua per necessariam concludendi
 rationem, quid voluntati Dei consentaneum,
 adeoque iustum fit, elici possit, adeoque 16)
 esse oportere commune aliquod ac generale ius
 naturae COGNOSCENDI PRINCIPIVM. *)

*) Id quomodo ab ipsa norma differat, iam supra
 (§. LX. *) ostendimus. Quum vero principii vo-
 cabulum latius acceperit illustrissimus SAM. DE COC-
 CEIIS: in *λογομαχίαν* abit, quidquid ei obuertit
 clarissimus Iac. Fridr. Ludouici. Quomodo enim
 illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vix illu-
 strissimus *Diss. I. quaest. III.* ostendere conatus est,
 adeoque manifesto distinxit *voluntatem Dei*, tam-
 quam normam et principium essendi, quod vo-
 cant,

cant, iuris naturae, a mediis intelligendi et probandi voluntatem Dei, adeoque a principio cognoscendi.

§. LXVIII.

Quumque omne cognoscendi principium ita comparatum esse oporteat, ut sit VERVM EVIDENS atque ADAEQVATVM: consequens est, 17) ut et iuris naturae principium debeat esse VERVM, ne si illud vel falsum sit, vel in nuda fictione consistat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18) Ut idem EVIDENS esse oporteat, et 19) ita quidem, ut non modo a docto aliquo, sed et a quolibet plebeio, quippe qui aequae, ac ille, ad obsequium iuri naturali praestandum obstrictus est, perspicui atque intelligi possit. *) Denique 19) ut esse debeat ADAEQVATVM, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Christianorum, sed et a Christiana pietate alienorum, inde pronò alueo fluant.

*) Quemadmodum ergo suspectae sunt iusto subtiliores existētiaē DEI demonstraciones, quia illa veritas ita comparata esse dicitur, ut et plebeius quisque ad eam animo concipiendam obstrictus sit, ac proinde Apostolus eam palpiando inueniri posse docet, quippe ἢ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπαρχόντα, non longe absentem ab unoquoque nostrum: Act. XVII, 27. ita vix suspicione caret subtile nimis iuris naturalis principium, quum ἀναπόλόγητοι sint omnes, etiam indocti, et subtiliori philosophiae non adfueti, si contra ius naturae peccauerint.

§. LXVIII.

Itaque 20) iuris naturalis principium quae- Vnde
rere non possumus in conuenientia actionum hoc prin-
cipium

non est
in sancti-
tate Dei
quaeren-
dum.

nostrarum cum sanctitate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse hanc propositionem, ea tamen nec evidens est, nec ita comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium, inde elici probarique possint. *)

*) Quam obscura enim sit sanctitatis divinae idea, siue eam in sensu theologico, siue in iuridico, accipias, iam ostenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Contron. IV, 4.* Thomaf. *Fundam. iur. nat. et gent. I, 6. 11. sequ.* Et quam multa sunt officia, quorum ἀρετῶν in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reuerentia erga superiores, redditio crediti, similia.

§. LXX.

Nec in
ipsa acti-
onum
humana-
rum iu-
sticia vel
iniusti-
tia.

Nec magis 21) sufficit propositio, id, quod sua natura iustum est, esse faciendum, quod sua natura iniustum, fugiendum. Quamuis enim iam supra a nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, et ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari: (§. VIII.) falsum tamen est, actionem illam intrinsecus et antecedenter ad legem iustam esse. *) (§. VII.) Ut iam non dicamus, nec evidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis ac civis officia inde posse deriuari.

*) Ad actiones enim iustas obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa consistit in entis, cuius imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. VIII, 10.) Quum vero talis voluntas sit LEX: (§. VIII, 11.) nulla actio iusta iniustaque esse potest sine lege, adeoque non datur actio, intrinsecus et antecedentes ad legem iusta, sed, quia legi convenit, ideo iusta habet.

habetur, quemadmodum ideo iniusta est actio, quod legi refragatur, et hinc omne peccatum *ἀνομία*, seu legis transgressio, vocatur, 1 Epist. Ioann. III, 4.

§. LXXI.

Nemo porro 22) temere suffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, consensus pro principio iuris naturalis habitus est. Nam nec *verum* est, id, in quo gentibus inter se conuenit, etiam voluntati diuinæ conuenire: *) nec omnibus *eiusdem* est ille gentium consensus, quippe ex multis veterum et recentiorum scriptorum testimoniis colligendus, ne tam *adaequata* haec videri potest propositio, vt omnia hominum ciuiumque officia inde, prono alueo fluant.

*) Ita ius gentium voluntarium, quod vocat, probandum iam olim censuit Cic. *Tusc. Disp. I, 13. Omni in re consensus omnium gentium lex naturae putanda est.* Eidem principio postea permultum tribuit Grot. *de iure belli et pac. prolegom. §. XL. vbi de modo probandi ius naturae et gentium ex instituto differens: Vfus sum, inquit, ad iuris huius probationem testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum, postremo et oratorum, non quod illis indiscrete credendum sit, (solum enim sectae argumento causae seruire:) sed quod, vbi multi, diuersis temporibus et locis, idem pro certo adfirmant, id ad causam vniuersalem referri debeat: quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut res illatio, ex naturae principii procedens, aut communis aliquis consensus. Illa ius naturae indicat: hic ius gentium.* Enimvero in multis mirum gentium paene omnium consensum deprehendimus, quae nemo iuris naturae vel gentium esse dixerit, veluti in *πολυθεότης*, idololatria, sacrificiis, latrocinis, extra cuiusque republicam licitis.

licitis, κ. τ. λ. Deinde difficillime hic gentium consensus ostenditur, ipso fatente Grotio I, 7. 15. *Latius autem patens est ius gentium, id est; quod gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum ius reperitur, extra ius naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Immo saepe in una parte orbis terrarum est ius gentium, quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus. Quam multa ergo sunt officia, quae ex consensu gentium demonstrari a nemine possunt?*

§. LXXII.

Nec in septem Noachi praeceptis.

Quemadmodum vero, qui ius naturae vel gentium ex illa gentium consensione deriuandum existimant, non modo principium minus verum, ineuidens ac inadaequatam adsumunt, sed et simul μετάβασις εἰς ἄλλο γένος committunt, dum ius naturae non ex ipsa natura, sed ex gentium traditione, deriuare conantur: ita 23) iisdem vitiis laborare ius naturae et gentium Hebraeorum, quod ex praeceptis Noachi vel promanare, vel probari posse existimant, iam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. XVI.)

§. LXXIII.

Nec in iure omnium in omnia, vel studio pacis externae.

Quid porro 24) dicamus de tota illa Thobbesii philosophia, quam tum in libello de ciue, tum in Leviathane, quem vocat, proposuit? Dum enim vir ille doctus in statuto naturali ius omnium in omnes esse docuit, nec *veram* posuit propositionem, nec *evidentem*, nec *adaequatam*, quum officia erga Deum et seipsum inde deduci nullo modo possint.

Immo

Immo hoc ipso, dum se ius naturae hoc modo explicaturum promittit, illud plane sustulit evertitque, ceu ostendit celeb. Henr. Coccei. *Diss. de iure omn. in omnes.* Ex quo simul patet, 25) quid statuendum sit de altero principio, quaerendam esse pacem externam, si haberi possit, sin id minus fieri possit, belli circumspicienda esse auxilia. Nam et hic, veluti sub sipario, latitare Hobbesium, nemo non intelligit. *)

- *) In primis vel maxime inevidens est hoc principium. Quid enim sibi vult illa limitatio: *Si haberi possit?* Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigiosi, seque pace, inuito altero, frui non potuisse conquerentur? exemplo lupi, qui sibi turbatam ab agno aquam, caussabatur. Phaedr. *Fab. I, 1.* Vere nescio quis cecinit:

*Sic nosset innocuo nocuus, caussamque nocendi
Inuenit. Heu regnant qualibet arte lupi.*

Observavit hoc illius principii vitium iam celeberrimus Thomaf. in *Fundam. iur. nat. et gent. I, 6. 18.*

§. LXXIII.

Magna *veritatis* pietatisque specie blanditur Nec in
26) principium VAL. ALBERTI, theologi et phi- ^{statu in}
losophi Lipsiensis, de statu integritatis: quam ^{regrita-}
uis ne id quidem *verum* esse, iam alii osten- ^{tis.}
derint. Pufend. *Specim. controu. IIII, 12.* et
Thomaf. *Iurispr. diuin. IIII, 40. sequ.* Sed si
vel maxime largiamur, verè iuris naturae esse,
quae statui illi primævæ integritatis conue-
niunt: quam *inevidens* non modo paganis,
sed et ipsis Christianis, hoc sit principium, ne-
mo non intelligit. Denique quum ex illo prin-
cipio explicari nequeat, quae sint iura ciuita-
tis,

tis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adaequatum* esse hoc principium, dixerit? *)

*) Quam pauca enim sint, quae sacras litteras de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quae nobis de eo statu reuelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Iudaeis? quid de paganis ipsis priscis ac hodiernis? Seruarunt illi fabulam de saeculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quae doctrinae Christianae de imagine Dei quodammodo similia sunt, delectantur: de quibus erudite suo more differit Petr. Dan. Huet. *Quaest. Alectan. II, 21. p. 172.* Sed quum haec omnia non parum inter se discrepent: sane nec Christianus Iudaeo vel pagano, nec hi Christiano vlli persuadebunt, esse hoc vel illud iuris naturae, quod ipsi ex traditionibus vel reuelationibus suis de statu integritatis vel paradisiaco deriuarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Iudaeis et paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam quae omnes mortales praeditos esse nouimus, recta ratio.

§. LXXV.

Nec in
sociali-
tate.

Mirifice non modo GROTIUS et PUFENDORFFIUS, sed et veteribus plerisque, *) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines iam ita esse comparatos, vt eos viuere oporteat socialiter. At 27) falsum tamen est, esse hoc totius iuris naturae principium, *verum, euidentis* atque *adaequatum*. Qua in re demonstranda quum otium nobis iam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus, SAM. DE COCCIIIS

de

dē princ. iur. nat. diss. I. quæst. II. §. IX. sequ.
id vnum addimus, officia erga Deum et nos
iplos plerâque locum esse habitura, si vel ma-
xime homo solus, et extra omnem societatem
humanam, in hęc terrarum orbe viueret.

- *) Societatis custodiam, tamquam verum iustitiæ fon-
tem, iurisque naturalis principium iam olim lau-
darunt Cicero *de Legib. I, 5. de Offic. I, 16. sequ.*
Seneca *de Benefic. IIII, 18.* Iamblich. *in Protreps.*
Cap. XX. et alii, quorum testimonia accumula-
runt Pufend. *de iure nat. et gent. II, 3. 15.* et Io.
Henr. Boecler. *in Gros. prolegom. pag. 48. sequ.*
Quamuis vero in hoc principium et olim et nostra
memoria plures consenserint: inter eos tamen pa-
rum conuenire animaduertimus de ratione, cur
ad societatis custodiam obstricti sint homines, aliis
homines natura duce ad illam ferri, aliis iussu Dei
O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam
necessitatem homines ad vitam sociale[m] compul-
lere, statuentibus.

§. LXXVI.

Sunt et alia, quae alii iactant, iuris natura-
lis principia, veluti 28) ordo naturalis, quem
creator in condendo hoc terrarum orbe inten-
dit, 29) vtilitas humani generis, 30) theocra-
tia moralis, et similia. *) Sed ne illa quidem
vel euidencia, vel adaequata esse, inter omnes
constat. Quin in his quaedam, non nisi adhi-
bita cautione, tamquam vera admitti posse,
nemo temere negauerit.

Nec in
ordine
naturae,
simili-
busque
hypo-
thesi-
bus.

- *) Ordinem illum naturæ post Sfort. Pallaucinum ve-
rum ac genuinum iuris naturalis principium esse
docuit Henr. Bodin. *in Diss. de iure mundi*, edita
primùm Rintbel. anno MDCLXXX. recusa Halae
MDCLXXXVIII. sed ex instituto refutata a cel.
Thomasio *de fundam. definiendis caus. matr. bact.*

D 5

recept.

recept. insufficient. §. XVIII. sequ. Utilitatem humani generis pro iuris naturae principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitijs, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: Facienda esse omnia, quae vitam hominis reddent et maxime diuturnam, et felicissimam, et evitanda ea, quae vitam reddant infelicem, et mortem accelerent. Thomaf. *Fund. iur. nat. et gent. I, c. 21.* Theocratiam quamdam moralem singulari dissertatione, Ultrai. MDCCXCVII edita, pro fundamento iuris naturae habuit Io. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniosa, quaedam excerptit illustrissimus SAM. DE COCCEL, *de princip. iur. nat. et gent. diff. I. quaest. III. §. VIII.*

§. LXXVII.

Dei voluntas
felicitem nostram
intendit.

Vt ergo, quid nobis, rem omnem paullo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perspicue ostendamus: primo omnium observamus, 31) Deum, tamquam ens infinitae sapientiae ac bonitatis, nihil aliud velle, quam vt homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim ipse tamquam ens perfectissimum nulla re indigeat: homines, qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suae felicitatis causa condidit, sed, vt eos verae felicitatis participes redderet. *)

*) Non quidem excludimus finem primum, gloriam ipsius creatoris, suarumque perfectionum, quae ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime elucet, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, et ad totum hoc vniuersum pertinet. Cel. Wolff. *von den Absichten der Dinge. Cap. I. §. II. Cap. II. §. I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est iudicandum. Quem-

Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, ut Deum, naturam, omneque verum bonum cognosceret, *voluntatem*, ut Deo veroque bono frueretur, *corpus*, ut varias actiones, quae ad acquirendam conservandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifesto patet, hominem ideo condidisse Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

§. LXXVIII.

Quum ergo haec Dei voluntas sit, ut homines, quos condidit, vere felices ac beatissimi sint, (§. LXXVII.) voluntas vero Dei sit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons iuris naturae ac iustitiae: (§. LXII.) consequens est, ³²) ut quum humani legislatores, tamque variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus suam, quam civium suorum, utilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturae hominum causa condiderit, nec ³³) iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur. *)

Ad eam-
que nos
lege na-
turali
obligat.

*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) *solum utilitatem iusti prope matrem et aequi esse* contendimus. Ita enim ius naturae, ex sola utilitate natum, non esset obligatorium, quippe cui unusquisque, vel saltim totum humanum genus, iure renunciaret, ceu praecclare docuit vir laudatissimus Sam. de Cocceiis *diff. I. quaest. II. §. IX. sequ.* Sed quidquid verae nostrae felicitatis causa secundum ius naturae agimus, id omne agimus volente ac iubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, sed et externa, ac proinde tantum abest, ut renunciare quisquam suae utilitati possit, ut potius non minus poenam mereatur, quam legem suo bono conditam violat, quam qui in re publica contra legem omnium singulorumque civium

uium bono letam, vel in eius fraudem aliquid facit.

§. LXXVIII.

Illam felicitatem in fruitione boni naturae comparatum est, (§. LXXVIII.) vera per amorem posita est: adeoque principium I. N. est amor.

Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque conseruandam ius naturae comparatum est, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit: (*Elem. philos. mor. §. CXXXVIII.*) conlequens est, 34) vt et lege naturae id intendat summum numen, vt vero bono perfruemur, malumque euitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per amorem: (*Philos. mor. §. CLXXXVII.*) inde porro inferimus, 35) Deum nos obligare ad amorem, eumque 36) et principium iuris naturae, et 37) eiusdem veluti compendium esse. *)

*) En mirificum legis diuinae reuelatae ac naturalis concentum (§. XVI, 39.) Illius summam Seruator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum, Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente et cogitatione tua: et proximum tuum sicut teipsum. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.* additque: *ἐν ταύταις δυοῖν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρῆματα.* Ab istis duobus praeceptis tota lex pendet. Quemadmodum et Apostoli amorem alibi vocant *ἀνακεφαλαιώσιν τῆ νόμου*, summam legis, nec non *πλήρωμα νόμου*, legis impletionem, *Rom. XIII, 9. 10.* alibi *σύνδεσμον τῆς τελειότητος*, vinculum perfectionis, *Col. III, 14.* alibi *τὸ τέλος τῆς παραγγελίας*, finem praecepti. *1 Tim. I, 5.* Idem ergo vero ratio docet, non aliud inculcans iuris naturae principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit, perfruemur.

mur. Vnde et Leibnit. *praef. Tom. I. Cod. iur. gent. dipl. praemissa P. X. § numeres, iustitiam caritatem sapientis definit.*

§. LXXX.

AMOR nobis est appetitio boni, cum percepta ex eius perfectione et felicitate delectatione coniuncta: ODIVM auersatio mali, cum percepta ex eius infelicitate voluptate coniuncta. Itaque, 38) quod amamus, ex eius praestantia et felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis est, amplificare vel conseruare connitimur. 39) Quod contra odio prosequimur, id infelicissimum potius, quam felix ac beatum, esse cupimus.

Quid amor et odium?

§. LXXXI.

Quum ergo quod amamus, ex eius praestantia felicitateque voluptatem capiamus: (LXXX, 38.) per se patet, 40) amantem nihil aegre facere velle ei, quod amat: immo potius 41) dolorem inde concipere, si quis alius tale quid audeat. Quia enim qui aegre alicui facit, vel id fieri aequo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit; voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem est, ac odisse, (§. LXXX.) denique simul amare, simul odisse, contradictionem inuoluunt, adeoque vna consistere non possunt: (*Elem. philos. rat. §. LXXI.*) consequens est, vt et consistere non possint amare aliquid, et eidem aegre facere, vel vt id fiat, aequo animo pati.

Amor alteri aegre non facit.

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Inde
amoris
primus
gradus,
quem
iustitiae
amorem
voca-
mus.

Aegre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura est, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam iam habet, eidem interuertendo. Iam quum facere aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura est, sit LAEDERE; interuertere alteri aliquid, quod iam sibi iuste adquisiuit, et ad eius felicitatem pertinet, SVVM ALICVI AVFERRE vel DENEGARE: sequitur, 42) vt is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum laedit, quodque eius est, aufert, interuertit, ac denegat, 43) vt contra infimus sit amoris gradus neminem laedere, et suum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod iam habet, relinquere: quem *) amoris gradum nos quidem VOCAMUS AMOREM IVSTITIAE.

- *) Animaduertit hoc Seneca, dum *Epist. XCV.* ait: *Quoniam est, ei NON NOCERE, cui debeas prodesse;* Qui alteri non nocet, tantum non sceleratus est, nondum autem eo iustitiae genere legi amoris satisfacit, quas, vt et proximus aliis, iubet, adeoque de virtute gloriari non potest. Vnde et illustris Leibnit. in *praef. Cod. iur. gens. diplom. p. VII.* tres statuit iuris naturae gradus: *ius strictum*, quod neminem laedere, *aequitatem*, vel *caritatem*, quae suum cuique tribuere, et *pietatem*, quae omnem honestatem seruare iubeat. At in gradu secundo ab eo discessionem facimus, quia et is suum cuique tribuit, qui alteri, quod iure stricto debetur, tribuit, adeoque illud *suum cuique tribuere* non ad solam iustitiam distributiuam referendum videtur.

§. LXXXIII.

A quo
differt
alter

Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) consequitur,

quitur, 44) ut ei; quem amat, et illud libenter tribuat, quod iure stricto non debet, et tamen ad eius felicitatem pertinere animaduvertit, isque multo sublimior sit amoris gradus, quem nos AMOREM HVMANITATIS et BENEFICENTIAE adpellamus. *) Quum vero facultatem, discernendi ea, quae ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45) hunc amorem humanitatis ac beneficentiae directricem veluti habere debere sapientiam.

gradus, quem amorem humanitatis et beneficentiae vocamus.

*) Et ita quidem differunt HVMANITAS et BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid sine detrimento nostro tribuamus alteri, quod ei profuturum animaduvertimus: haec nos subigat, ut ne nostris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque et cum detrimento nostro alteri prodesse studeamus. De priori Cicero *de offic. I, 16. Omnia communia hominum videntur ea, quae sunt generis eius, quod, ab Ennio positum in vna re, transferri in multas potest:*

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Nilominus ipsi luceat, quum illi accenderit.

Vna ex re satis praecipit, ut, quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoso.

Ex quo sunt illa communia: pati ab igne ignem capere, si qui velit: consilium fidele deliberanti dare:

quae sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta.

De posteriore Seneca totum librum composuit, quem de beneficiis inscripsit.

§. LXXXIII.

Ceterum quum, qui AMOREM IVSTITIAE alteri negat, sit sceleratus, contra, qui negat AMOREM HVMANITATIS AC BENEFICENTIAE, tantum virtutes non praestet, (§. LXXXII. *) ad

Utriusque amoris differentia ratione obligationis.

virtutem vero cogi nemo possit, quum contra scelera poenis coërceri omnino oporteat: (§. VIII.) facile patet, 46) ad AMOREM IVSTITIAE homines cogi posse, non autem 47) ad AMOREM HVMANITATIS AC BENEFICENTIAE. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione coniuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. VIII.) merito inde colligas, 48) ad *amorem iustitiae perfectae*; ad *amorem humanitatis et beneficentiae imperfectae* tantum nos esse obligatos.

*) Qui obligationi perfectae satisfaciunt, *ad legem boni esse dicuntur Senecae*. Id vero exiguum quid esse docet alibi: a sapiente vero multo plus exigi, nempe vt amorem beneficentiae ostendat, etiam vbi sese nihil iure stricto debere nouerit. *Multi, inquit, legem non habent, nec actionem, ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui; nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos, quod alicui promissimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, et fidem datam, nec seruatum, indignabor. Sen. de benef. V, 21.*

§. LXXXV.

Amor quomodo ratio- ne obiecti differat? Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens *perfectius*, vel *nobis aequale*, vel denique *inferius* ac minus praestans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE, secundi AMICITIAE, tertii BENEVOLENTIAE VOCAMUS. (*Elem. philos. moral. §. CC.*)

§. LXXXVI.

§. LXXXVI.

Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE est amor ^{Quid} entis praestantioris perfectionisque, cuius ^{amor} praestantia ac felicitate ita delectamur, vt ^{deuotionis,} illud ideo omni veneratione atque obsequio pro- ^{vel obe-} sequendum censeamus. Amor AMICITIAE ^{amor} entis nobis aequalis, cuius felicitate aequae ac ^{obedi-} nostra delectamur. Amor denique BENEVO- ^{amic-} LENTIAE ^{tiae et} amor entis inferioris atque imperfe- ^{beneuo-} ctioris, cuius felicitate ita delectamur, vt il- ^{lentiae?} lam seruare, et quantum in ens illud cadit, amplificare studeamus.

§. LXXXVII.

Ex quibus definitionibus colligimus, 49) ^{Amoris} non posse nos aliquid amore deuotionis vel ^{deuotio-} obedientiae profequi, nisi cuius de maiore ^{nis et} perfectione et superioritate conuicti simus. ^{obedi-} 50) Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ^{entiae} ens, quod illo amplectimur, ita comparatum ^{indoles.} sit, vt amari a nobis velit. 51) Eum amorem semper cum ea veneratione atque obedientia, quae ente illo eiusque perfectionibus digna sit, coniunctum esse debere. *)

*) Est enim VENERATIO vel HONOR iusta perfectionum, quae alteri insunt, aestimatio, OBEDIENTIA, proclinitas mentis ad ea omnia, quae alter tamquam superior a nobis iure exigere potest, facienda, et quae fieri vetat, omittenda. Quum ergo et perfectionum et superioritatis gradus quam plurimi sint; etiam venerationis atque obedientiae totidem gradus esse, et, quo maior est entis perfectio ac sublimitas, eo maiorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

HEIN.

E

§. LXXXVIII.

§. LXXXVIII.

Itemque
amoris
amici-
tia.

Praeterea inde patet, 52) amorem amicitiae ex aequalitate nasci. Aequalitas est vel NATURAE, vel PERFECTIIONVM. Hinc, illa quidem posita, 53) aequalia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54) inter omnes natura aequales obtinere debent regulae incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris*: nec non 55) *Quod vis tibi ab alio fieri, id alii feceris*, *Matth. VII, 12. Luc. VI, 31. Tob. III, 16.* quorum prior amoris iustitiae, posterior humanitatis ac beneficentiae verum ac genuinum fundamentum est. Quia tamen, si vel maxime aequalis subiecti amantis et amati natura sit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius esse solet; 56) fieri potest, ut hominem, tamquam nobis natura aequalem, *amore amicitiae*, simulque, tamquam perfectiorem imperfectioremue, *amore vel deuotionis et obedientiae, vel beneuolentiae* prosequi teneamur.*)

*) Sic quamuis princeps, tamquam superior, venerationem atque obedientiam a nobis iure exigit: id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quae ex aequalitate naturae promanant, debeat, e. g. ut ne quem nostrum iniuria occidat, nec illi damnum det iniuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique ut id praestet, quod in Traiano laudat Plin. *Paneg. Cap. II. ut non minus hominem se, quam hominibus praesse, memineris.*

§. LXXXVIII.

Nec non
amoris
beneuo-
lentiae.

Denique quum amor beneuolentiae entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, seruare atque amplificare studeat: (§. LXXXVI.) consequens est, 57) ut nec ens inferius, illum-

ue,

ue, cui in illud ius est, laedere, aut ius ei denegare debeamus: 58) Vt illi benefacere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59) profusio, et quidquid potius, quam liberalitas et beneficentia, existimanda sit, cui ratio non constat.

§. LXXXX.

Iam si entia, quae nos circumstant, omnia paulo accuratius consideremus: non nisi tria reperimus, quibus amoris quaedam officia praestare possimus, DEVM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura aequales esse, animaduertimus. Quod enim ad spiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio sola non ita perspectam habet, vt iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est iuris communio, *) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis peruerse utamur. Pufend. *de Iure nat. et gent.* III, 3. 6.

*) Illam enim iuris communionem, seu infra patebit, ex pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum actiuae, tum passivae, bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus Pythagoraeis et Porphyrio in libris *περὶ ἀποχῆς*, qui non solum sensum et memoriam, sed et mentem ratione praeditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum quemdam in brutis animaduertunt, eatenus illis amorem quemdam benevolentiae reddunt, vt nec facultate sua in illis occidendis abutantur, et commodiore eorum vita delectentur, seu exemplo catellorum domesticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. in *Catone mai.* p. 339.

Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ἐρώμεν ἐπιλαμβάνεσσαν. Νόμιμα μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνδρώπῃς μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν· πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων. ὡσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλάσσιας ἀπορρέει τῆς ἡμερότητος. καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ κόπον, τροφαί, καὶ κυνῶν οὐ σκυλακία μόνον, ἀλλὰ καὶ γηρωκομία τῷ Χρησῷ προσήκουσιν. *Atqui benignitati videmus, quam iustitiae, latiore patere campum. Lege enim et iustitia uti erga solos homines valeamus; beneficentiam et merita porrigimus nunquam et ad bruta animalia; quippe emanante, velut ex largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque equorum labore confectorum alimenta et canum non incunabula modo, sed et senectutis cura ad miserem hominem.*

§. LXXXI.

Axioma
primum
de amo-
re erga
Deum.

Quum vero DEVM optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam ens perfectissimum, a quo omnis nostra pendet et existētia et conseruatio, cuiusque de perfectione et superioritate, immo et de voluntate, vt a nobis ametur, conuicti sumus: (§. LXXXVII.) sequitur ὅσο) vt ei debeamus amorem DEVOTIONIS ET OBEDIENTIAE: qui quum dignus ente perfectissimo esse debeat, ὅσο) primum se nobis sua sponte offert axioma: DEVS TAMQVAM ENS PERFECTISSIMVM, ET A QVO TOTI PENDEMVS, OMNIBVS ANIMI VIRIBVS, *) COLENDVS, EIQVE PERFECTISSIMVM AC INTERNVM QVOQVE OBSEQVIVM PRAESTANDVM EST.

*) Quum enim venerationem, qua ens superius prosequimur, dignam ille esse oporteat: (§. LXXXVII.) non possumus non colligere, enti perfectissimo deberi

boni venerationem summam. Quumque Deus non modo actiones externas, sed et ipsam animum nostrum, perspectissimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis signa, verum etiam animum venerandum, praestare debere, satis patet. Et hic quidem est cultus ille vel amor, quem sacrae litterae exigunt, *ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν*, ex toto corde nostro, ex tota anima nostra, et ex tota mente nostra, *Matth. XXII, 37.* vel, quod *Luc. X, 27.* additur, *ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν*, ex omnibus viribus nostris.

§. LXXXII.

NOSTRVM IPSORVM amor non potest aliter esse comparatus, quam vt perfectione ac felicitate nostra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62) ad perfectionem felicitatemque consequendam, et pro virili conseruandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens est perfectius, eo maiorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63) cauendum est, ne nos ipsos magis, quam Deum, amemus, atque ita in *Φιλανθρωπία* prauam degeneret amor iste nostri immodicus. Ex quo 64) alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORVM, QVAE AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSQVENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRAETERMITTERE TENETVR, *) DVM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXXVIII.) adeoque ad felicitatem adipiscendam, conseruandam, amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repraesententur, quorum vnum altero praestantius est, (*Elem. phil.*

mor. §. CXXXVIII. *sequ.*) bonumque minus, quod nos fructione maioris boni priuat, pro malo habendum sit: (*Ibid.* §. CLII, 12.) nemo non videt, Deum nos obligasse ad id, quod ex bonis pluribus sit optimum, eligendum.

§. LXXXIII.

Axioma
tertium
de amo-
re erga
alios.

Quandoquidem porro homines omnes nobis natura aequales sunt, illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII, 53) consequens est, 65) ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam nostra, delectari, adeoque 66) eum perinde, ac nos ipsos; 67) nos ipsos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Vnde 68) tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QUAE SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT.

§. LXXXIII.

Principium
hoc verum,
evidens
ac adaequatum
est.

Ceterum genuinum hoc esse iuris naturalis principium, comparatis, quae supra praemisimus, principii cognoscendi requisitis, facile praestabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quam ex ipsa voluntatis diuinae, naturaeque humanae indole fluat, et quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris praesidium reperiatur. Nihil *evidentius*, quam omnes, quae illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatae, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et a pagano cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adaequatum*, quam re ipsa nos paulo post demon-

demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel cuius, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex vberissimo limpidissimoque fonte, promanet.

CAP. III.

DE ADPLICATIONE HVIVS NORMAE AD ACTIONES, ET EMERGENTE INDE HARVM DIFFERENTIA.

§. LXXXV.

Visa iam actionum humanarum liberarum Conn- indole, visa itidem norma, ad quam ^{xio.} illae exigendae sint: proximum est, vt

de ADPLICATIONE HVIVS NORMAE AD ACTIONES humanas et liberas quaedam adiiciamus. Adplicatio legis ad factum dicitur IMPVTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit differendum.

§. LXXXVI.

Quum ergo IMPVTATIO sit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege et facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se et cum tertia comparatis: consequens est, i) vt IMPVTATIO sit syllogismus vel ratiocinatio, cuius maiorem propositionem LEX; minore ACTIO; conclusionem SENTENTIA ab- soluit. *)

Imputa-
tio fit
per com-
paratio-
nem le-
gis et fa-
cti, ad-
eoque
per ra-
tiocina-
tionem.

*) IMPVTARE proprie est aliquid in alterius rationes, vel expenſi tabulas referre. Sen. *Epist. VIII. Hoc non imputo in ſolutum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter ſe acceptis, et

in rem alicuius expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quae itidem fit, instituta huiusmodi comparatione. Sic quum apud *Liuium I, 26.* sororem occidisset Horatius, et quaesitio oriretur, an lex de perduellione, ut eius rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomoerium vel extra pomoerium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocius illud ferocis iuuenis factum sit adplicanda? Duumviri iudicandae perduellioni a Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere iudicabant. Vnde alter ex his: *P. Horati, inquit, tibi perduellionem iudico. I licitor, colliga manus.* Pro-uocante vero Horatio, eiusque patrociniū ipso patre suscipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur: *Qui hominem scient dolo malo obruncat; is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus et ex arbore infelice suspendendus est.* EN LEGEM! *P. Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo, obruncavit.* EN FACTVM! *Est ergo tamquam, perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus.* EN SENTENTIAM! At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Cūriatii sponsi caedem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret; absoluens Horatium ita ratiocinabatur? *Qui hostem patriae occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non est sumendum supplicium.* EN LEGEM! *P. Horatius sororem occidens, hostem patriae occidit.* EN FACTVM! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle supplicium non est sumendum.* EN SENTENTIAM, et eam quidem absolutoriam! Duumviri ergo factum illud imputabant P. Horatio; populus non imputabat.

§. LXXXVII.

Quomodo differat a conscientia?

Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis obseruauimus, (§. XXXIII.) nec tamen haec eadem cum IMPVTATIONE est:

2) me-

2) merito notamus discrimen, quod inter CONSCIENTIAM ET IMPVTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio de iustitia vel iniustitia actionum *proprium*: ita haec de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore casu 3) ipse sibi quisque iudex est; posteriore alius de actionibus nostris iudicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, vt de aliorum actionibus iudicent, et ea tamen sit naturae humanae labes, vt plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero naeuis etiam leuissimis illico vnam moneant: non mirum est, istud tamquam iniquum et improbum reprehendi non modo a Seruatore *Matth. VII, 1. Luc. VI, 37.* eiusque Apostolo, *Rom. II, 1. XIII, 4. 1 Cor. XIII, 5.* verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem ducem sequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini post tergum; altera, alienis grauis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subiunxit Phaedrus *Fab. IV, 9. v. 4.*

Hac re videre nostra mala non possumus:

Alii simul delinquant, censes sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac. Casaub. *ad Pers. p. 340.* et viri docti ad Phaedri illam fabellam collegerunt, quorum scrinia expilare nolumus,

§. LXXXXVIII.

Quemadmodum vero quaelibet legis ad fa- Imputa-
ctum alienum adplicatio IMPVTATIONIS nomi- tur ali-
ne venit: (§. LXXXXVII.) ita 4) perinde est, quid in
siue actio nostra cum lege diuina, siue cum foro vel
humana comparetur, itemque 5) siue ipse Deus, diuino,
siue homines, quorum ad officium id perti- mano.

net, legem facto adplicent. Priorem impu-
tationem vocabulo, moralistis recepto, voca-
MUS IMPVTATIONEM IN FORO DIVINO, poste-
riorem IMPVTATIONEM IN FORO HVMANO. In-
ter vtramque vero 6) permagnum illud discri-
men intercedit, quod quum in hoc cogita-
tionis poenam nemo patiatur, *l. 18. D. de poen.*
Deus tamquam ens omniscium, et quod ob-
sequium etiam internum iure suo exigit, (§.
LXXXI.) et cogitationes legi aduersas homi-
ni iure imputet.*)

*) Viderunt hoc et veteres philosophi, qui Deum non
modo facta omnia hominum, sed et cuiusuis co-
gitationes perspicere docebant, veluti Thales Mi-
lesius, Socrates, Platonici, Pythagoraei, et qui-
cumque paullo sublimius de Deo philosophabantur.
Eorum testimonia collegit Huet. *in Quaest. Ainetam.*
II, 2. 16. p. 111. sequ. Hinc facile patet, quam ipsi
rectae rationi consentanea sit interpretatio legis Mo-
saicae, quam dedit Seruator noster *Matth. V, 22. 28.*

§. LXXXVIII.

Et tunc
declara-
tur, ho-
minem
vel prae-
mium,
vel poe-
nam
meruit-
se.

Quum porro lex, quae factis hominum adpli-
catur, vel sub comminatione poenae, vel propo-
sito praemio, aliquid praecipiat vel prohibeat:
(§. LXIII.) inde merito colligimus, 7) IMPV-
TARE idem esse, ac declarare effectum, quem
lex actioni adsignat, huic actioni competere.
Effectus vero ille vocatur MERITVM, et POENA
quidem, si effectus ille actioni a lege propo-
situs malus; PRAEMIVM, si bonus sit.*)

*) Praemia vero cum non debeat legislator, facile
patet, actiones etiam iustas in se non esse meri-
torias. Et huc pertinet insignis Christi sententia:
Omnia si feceritis, dicite: serui inutiles sumus,
quia, quod facere debuimus, fecimus Luc. XVII, 10.
Si tamen praemia promittit legislator, quod fecit
Deus,

Deus, dum leges naturae non sui, sed hominum causa, praescripsit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§ LXXVIII, 32. 33.) tunc quidem meritum dici possunt praemia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa poposuit.

§. C.

Itaque IMPVTATIO est ratiocinatio, qua factum alienum omnesque eius circumstantiae cum lege siue diuina, siue humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propositam, siue bonum, siue malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8) non posse ad liquidum perduci, sitne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi et LEGEM, et ipsius FACTI CIRCVMSTANTIAS omnes, perspectas habeamus, adeoque 9) vnam saepe *περίστασις* totam rem mutare.

Definitio imputationis, de eaque axiomata.

§. CI.

Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui de actionum imputatione recte iudicare vel ratiocinari cupit: (§. C, 8.) consequens est, 10) vt et certum eum esse oporteat, legem aliquam existare, et 11) totam illam legem recte intelligere, adeoque 12) si verbis brevioribus vel obscurioribus concepta sit, *) eam rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex eius verbis aliisque signis distincte repraesentare debeat.

Ea supponit notitiam et interpretationem legis.

*) Itaque interpretatio ad ius naturae proprie non pertinet, sed ad leges positivas, siue diuinas, siue humanas. Quum enim interpretatio iuridica sit distincta mentis legislatoris ex eius verbis aliisque signis repraesentatio, (§. CI, 12.) ius naturae vero non

non verbis conceptum, sed per ipsam rectam rationem promulgatum sit: (§. XI, 16.) sequitur sane, ut ex verbis aliisque signis mens summa legislatoris erui non possit, adeoque nec interpretationem illud ius admittat. Ipsa se sine interprete satis intelligit recta ratio. Arrian. *Diff. Epiet.* I, 1. p. 4. Ἡ δύναμις ἢ λογικὴ μὲν αὐτῆ καὶ αὐτὴν κατανοήτατα παρέληπται, τίς τὲ ἐστὶ καὶ τί δυνάται, καὶ πόσῃ ἀξίᾳ ἔσται ἐλήλυθε καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπάτας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipse semetipsam intelligens, adprehendit, quid ipsa sit, et quid possit, et quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus applicarit.*

§. CII.

Eius
funda-
menta.

Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex eius verbis, aliisque signis, distinde repraesentat: consequens est, 13) ut et ad propriam, et translata[m] verborum significationem, et 14) ad eorundem συναφὴν seu nexum cum iis, quae antecedunt vel consequuntur, et 15) ad ipsius rei naturam atque indolem, et denique vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem, quae illum ad ferendam legem impulit, attendendum sit, adeoque 17) illi et sapiant omnino, et mecum faciant, et loue iudicentaequo, qui rationem legis eiusdem animam esse profitentur. *) Vid. *praef. nostra ad Elem. Pandect.*

*) Exemplum insignis, quo incredibilis huius regulae utilitas ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehensus a Iudaeorum magistris, quod die sabbathi opera caritatis necessitatisque non intermittenda putaret, verum ostendit fontem interpretandi legem de sabbatho, et hinc dixit: Τὸ σαββαθον δια τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο, ἢ ὁ αἰθρωπος
θρωπος

Σπουδος διὰ τὸ σάββατον. Sabbathum hominis causa factum, non homo sabbati causa. Marc. II, 27. Ex qua sane ratione legis manifesto ac prono veluti alueo fluit, omnia opera, quae hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quae ad eius felicitatem ac conseruationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, vnam atque adaequatam, et certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses.

§. CIII.

Quum porro ratio legis eiusdem veluti anima sit: (§. CII, 17.) consequens est, 18) vt vnica legis ratione prorsus et in vniuersum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19) Vt si ad certum casum illa non quadraret, ob rationem legis iste a lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVAE; ad quam et AEQVITATEM, id est, facultatem correctricem eius, in quo lex propter vniuersalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Aequit. indulg. et facilis. Cap. I. n. 3.* 20) Vt, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, vt, legis verbis ac ratione pari passu ambulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVAE locus sit. *)

Et variae species.

*) Ita restrictiue Christus interpretatur legem de sabbatho: extensiue legem de adulterio et homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Pharisei, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis, spicas sabbatho vellentibus, et ipsi Seruatori, sabbatho sananti, exprobrabant irreligio-

religiosum animum, eos vero, qui traditionibus Rabinorum satisfaciebant, iustos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluere, decimas penderent, stipem largirentur pauperibus, in ediam saepius ferrent, quamvis et aliis multo grauioribus peccatis sese polluerent, et id ipsum fastus causa facerent.

§. CIII.

Interpretationis authenticae; vsualis et doctrinalis differentia.

Praeterea prout legem interpretatur vel ipse legislator, vel iudex, aliusque, cuius ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *iuris peritus*: 21) eatenus illa interpretatio vel AUTHENTICA, vel VSUALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, vbi primae fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *vsus forensis*, postremae adplicatio regularum interpretationis, quales paulo ante (§. CII.) exposuimus. *)

*) Huius quoque triplicis interpretationis exempla ipsae sacrae litterae suppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII, 7.* legem condidisset, vt, non superstitio agnato, bona paterna ad filiam *ἐπίκλησεν* deuoluerentur: ipse summus ille legislator legi suae hoc postea adstruxit interpretando, vt filia ista *ἐπίκλησος* tribu sua non enuberet. *Num. XXXVI, 5. 6.* Quod est exemplum interpretationis *authenticae*, quae saepe pro noua lege est. *Vsualis* exemplum habemus *Ruth. III, 7.* vbi detractio calcei eiusque proiectio, quamvis initio tantum ad leuiratum pertineret, *Deut. XXV, 7.* vsu forensi et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, vbi erudita sunt, quae de hoc vsu forensi monuit Ant. Bynaeus *de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras, de quo *Nebem, VIII, 13.*

§. CV.

§. CV.

Quumque et facti circumstantias omnes ^{Imputatur actio eius auctori vel causae.} inspectas habere deceat eum, qui de facti imputatione lona aequo iudicare velit, (§. C, 8.) praecipua vero circumstantia sit ipsa persona agens: merito inde colligimus, 22) ei, qui actionis alicuius auctor vel causa est, eam actionem iure imputari, contra 23) cessare imputationem, si quid factum, cuius ipse faciens nec causa, nec auctor est, praeterquam 24) quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25) vulgo EX GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere solent. *) Pufendorff. *de iure nat. et gent. I, 9. 2.*

*) Et haec nobilitatis gentilitiae, immo et aliquando regnorum hereditariorum, origo est. Sic apud Germanos insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulis adsignabant. Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hereditariis Polyb. *Histor. VI, 5.* Αὐτῆ βασιλείας ἀληθινῆς ἀρχὴ καὶ γένεσις· οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τῶν, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττεσι τὰς ἀρχὰς, πεπεισμένοι, τῆς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τριστοις παρακλησίως ἔξεν καὶ τὰς προκαρτέεις. Haec veri regni origo, hinc ortus. Non solum enim ipsi, sed et soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognatos, et a talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis futuros.

§. CVI.

Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ^{An imputetur pat-} eius causa vel auctor est, (§. CV, 22.) homo vero

siones,
actiones
natura-
les, e-
uentus
fortuiti,
facta in
furore,
somnia,
ebrieta-
te per-
petrata?

vero causa vilius actionis dici nequit, quae non praelucen-
te intellectu decernenteque voluntate editur;
(§. XXX, 7.) facile patet, 26) nec passiones
actionesque naturales, nec 27) euentus a sola
providentia diuina profectos, nec 28) vitia
corporis animique, nec 29) facta vel in furo-
re atque infania, vel 30) in somno, vel 31) in
ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi
quatenus per agentem stetit, quo minus hu-
iusmodi quid contingeret. *) (§. XXVL sequ.
XXVIII. XXXVIII. sequ.)

*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa
actiones naturales decori sit negligens. Sic im-
putatur nauarchae naufragium, si male gubernando
nauem, in causa sit, vt ea pereat, quum alio-
quin verum omnino sit illud Taciti *Annal. XIII, 3.*
*Quis adeo iniquus, vt sceleri adsignet, quod venti
et fluctus deliquerunt?* Sic et deformitas impu-
tatur homini, qui nasum Veneri obtulit, quum
alias vere et *Φιλοσοφικῶς* Phaedrus *Fab. III, 11.*
v. 6.

Sed quid fortunae, stulte, delictum arguis?

Id denique est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficien-
di fuit occasio, ignorantia imputatur, quae non
imputatur homini aegre. Immo et somnia im-
putantur, quae quis diurnis actionibus ac cogita-
tionibus vigilans veluti prouocauit. De quibus
somnia, quae veteres *ἐνύπνια*, teste Macrobio
in somn. Scip. I, 13. vocabant, recte Claudian. *in*
Jextum consul. Honorii Aug. praefat. v. 1.

Omnia, quae sensu voluntur vota diurno,

Pectore sopito, reddit amica quies.

Furto gaudet amans, permutat nauita merces,

Et vigil elapsas quaerit auarus opes.

quibus gemina plura testimonia suo more collegit
Casp.

Casp. Barth. in *Notis p. 714 sequ.* Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nolim.

§. CVII.

Quod speciatim ad ignorantiam et errorem An quae
attinet, quum vtraque intellectus imbecillitas ex igno-
vel INCULPABILIS sit, vel CULPABILIS, (§. rancia et
XXXXVIII. XXXXVIII.) haec vel INVINCIBI- errore
LIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, patrata?
vel INVOLUNTARIA: (§. L.) ex eodem axiomate
facile intelligitur, 32) ignorantiam *inculpabi-*
lem, inuincibilem et inuoluntariam nemini iure
imputari: recte autem 33) imputari actionem
ex ignorantia *culpabili, vincibili et voluntaria*
susceptam: idemque 34) et de errore esse ten-
endum: multoque minus 35) suam cuiquam
ignorantiam vel errorem praesidio esse posse,
si actio ipsa illicita, vel non in loco tempore-
que, vel modo illicito, patrata sit, quia tunc
non modo per agentem stetit, quo minus in
ignoratione versaretur, vel ei error obreperet,
verum etiam ille ad omittendam actionem om-
nino fuit obligatus. *)

*) Non ergo Iudae, ineunti Thamarem, nurum, praesidio esse potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur. *Genes. XXXVIII, 15. 16.* Nec excusatur, qui loco ac tempore non licito iaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. *Inst. de lege Aquill.* Nec denique iniuria fit arborem iuxta viam publicam vel vicinalem putanti, si ei caedes hominis imputetur, quam proclamando vitare potuisset. §. 5. *Inst. cod.* Hinc

tale quid facientes apud Romanos olim proclama-
re solitos: CAVE; apud Athenienses: ΦΥΛΑΞΑΙ,
ostendit Theod. Marcil. *ad §. 5. Inst. eod.* Parum
ergo sequa est sententia Areopagitarum apud Ari-
stot. *Magn. moral. I, 17.* absolventium feminam,
quae adolescentem, oblato philtro, occiderat:
διότι ἐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ Φιλία,
διήμαρτε δὲ τέρη, quod non consulto et cogitato
id fecisset; amoris enim causa dedisse, verum a
propósito aberrasse. Quasi non in se illicitum es-
set, philtro conciliandi amoris causa offerre.
Quanto rectius vero Paullus noster, l. 38. §. 15. D.
de poen. Qui abortionis aut amatoriam poculum
dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exem-
ppli res est, humiliores in metallum, honestiores in
insulam, amissa parte bonorum, relegantur, quod
si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio ad-
ficiuntur.

§. CVIII.

Specia-
tim ex
errore
iuris et
facti?

Porro vel in *iure* erratur, quem errorem
IVRIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error di-
citur. Ad hunc 36) pertinent regulae paullo
ante expositae, (§. CVII.) quia facti circumstan-
tia et prudentissimos fugere, ac proinde error
huiusmodi *inculpabilis, inuincibilis, inuolun-*
tarius esse potest. (§. CVII, 32.) Ille vero,
37) in *iure naturali* admissus, non excusat, quia
hoc ius vniciuique per rectam rationem est pro-
mulgatum, nisi forte aetas, stupiditas, ipsius-
que iuris illius ratio paullo subtilior, mitiorem
sententiam suadeat. *) Quod vero 38) ad *ius*
ciuile attinet, illius ignorantia eatenus merito
imputatur, quatenus illud et promulgatum
est, et ita comparatum, vt in hominem hunc
cadat eius scientia.

*) Quis

⁹) Quis enim iuris naturæ peritiā accuratiorē amari⁹ exigit ab infantibus, infantiaē proximis, surdis ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Præterea, quom⁹ ius naturæ mentibus hominum veluti inscriptum inculptumque sit: illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de iusto iniustoque. (§. XV, 24.) Iam quum quaedam iuris naturalis præcepta ex principiis rectæ rationis ἀμέσως fluant; alia plurimum propositionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitauerit, prioris generis præcepta facile a quouis homine non plane stupido; posterioris difficilius, nec nisi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamuis Romani incestum aliquem iuris gentium esse faterentur: l. 38. §. 2. D. ad L. Iul. de adult. l. 68. D. de rit. nupt. aliquando tamen in feminis masculisque eum mitius censuerunt puniendum, veluti si post diuortium rriiugius cum nouerca coisset. l. 38. §. 5. D. ad L. Iul. de adult. Cuius quidem rei non alia reddi potest ratio, quam quod non ἀμέσως, sed operosiore saltim ratiocinatione, incestus prohibitio ex iuris naturæ principiis derivatur.

§. CVIII.

Quum vero et VOLVNTATEM hominis liberam ad actionem, cuius ipse auctor et causa dicendus sit, concurrere oporteat, (§. XXX, 7.) INVITAE vero actiones ita comparatae sint, vt a mente se ipsam determinante non proueniant: (§. LVIII, 56.) consequens est, 39) vt nemini id, quod inuitus fecit, possit imputari; 40) Vt imputari contra possit, quod quis sponte, multoque magis, 41) quod *ultro* fecit, immo et 42) quod quis *coactus* fecit, si iure suo vsus sit is, qui illum coëgit, non vero 43) si cui nullum ius cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi. *)

F 2

*) Quam-

*) Quamuis enim et coactus velit: (§. LVIII, 62.) tamen, quia correlata sunt *ius* et *obligatio*, quae se mutuo ponunt et tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *iure*, deficere etiam *obligationem* oportet: consequens est, ut, si vni non sit *ius cogendi*, nec alteri incumbat *obligatio id praestandi*, ad quod iniuria coactus est. Hinc ratum est promissum debitoris morosi, a magistratu, quamuis comminatione exsequutionis, extortum, quia magistratus, dum debitores morosos soluere cogit, iure suo utitur: at si latro cogit viatorem, ut certam pecuniae summam promittat: quia latroni nullum cogendi ius est, in viatore quoque nulla potest esse *obligatio id praestandi*, quod quis coactus promissit. Huc pertinet notissimum epigramma Martialis *Epigr. XI, 59. v. 5.*

*Quid si me tonsor, dum curua nonacula supra est,
Tunc libertatem diuitiasque roget?*

*Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat: res est imperiosa timor.*

*Sed fuerit curua quum tuta nonacula tbees:
Frangam tonsori crura, manusque summi.*

§. CX.

An quae
vrgente
tempe-
ramen-
to, adfe-
ctu, con-
suetudi-
ne, pa-
trantur.

At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adfuetudine firmati, nec ipsa vis externa impediunt: (§. LIII. sequ.) facile pater, 44) nec corporis constitutionem, quam fere propensio animi sequitur, nec 45) animi perturbationes, quantumuis vehementiores, nec 46) consuetudinem, quae fere in alteram naturam degenerauit, impedire, quo minus actio, inde orta, possit agenti imputari: quamuis 47) aliquando in foro humano commiseratione dignus censetur is, quem tristior adfectus, iustusque dolor, in transuersum egit. *)

*) Faci.

*) Facilius enim, oen aliquoties recte obseruauit Aristoteles, voluptati ac libidini, quam tristiciori adfectui, resistit homo. Vid. *Nicomacheior. III, 12. III, 15. VII, 7. Magn. moral. II, 6.* Idem obseruauit M. Antonin. *εις εὐχρόν II, 10.* vt mireris, eundem Aristotelem, veluti sui oblitum, *Lib. II, ad Nicom. Cap. II.* et a se ipso dissentientem, scribere: *χαλεπώτερον εἶναι, ἡδονῆ μάχεσθαι ἢ θυμῷ.* *Difficilius esse voluptati repugnare, quam irae:* quum tamen voluptate carere sit malum tantum *priuatiuum*, et id quidem plerumque adparens tantum, dolorem sentire malum *positiuum*, et saepe quidem verum. Quis non magis parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus tristior adfectus, sed sola proteruia, animique vaeordia ad tantum scelus impulit, quam Orestae, qui causam dicens, cur Clytaemnestram occiderit *ὄν μὲν γὰρ, inquit, ἡ προδῆσα λέκτερ ἐμῆ πατρὸς, τέβνηκεν.* *Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris, est interfecta.* Euripid. *Orest. v. 937.*

§. CXI.

Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, An vi 48) quando excusatione aliqua dignus sit, qui fractus vi externa, cui et constantissimus animus facile cederet, aliquid commisit, quod legi aduersatur? Si enim factum ita comparatum est, vt nullus fauori necessitatis locus sit: frustra praetenditur necessitas. *) Quibus vero casibus omnis necessitatis fauor cesset, paulo post accuratius disquirere licebit.

*) Sane si quid contra religionem et iustitiam viro bono iniungitur, tunc non cedendum esse cui-cumque vi ac dolori, non modo sacrae litterae docent, sed et ipsi, quod mereris, scriptores pagani agnoscunt, ex quibus Iuuenalis *Sat. VIII. v. 80.*

*Ambiguae si quando citabere testis,
Incertaque rei: Phalaris licet imperat, ut sis
Falsus, et admoto dicites perinuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre dolori,
Et propter vitam viuendi perdere causas.*

§. CXII.

An et
quomo-
do actio
impute-
tur caus-
sae mor-
rali?

Quoties intellectus et voluntas, et ipse motus corporis physicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patrauit, vocatur CAUSSA actionis PHYSICA. Sin sola mens, sine motu corporis physico: CAUSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus et voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49) *causae morali* actionem non minus imputari, quam *physicae*, si par vtriusque ad actionem concursus sit, 50) immo magis, quam *physicae*, si quis iubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum induxerit, denique 51) minus, quam *physicae*, si quis consilio tantum vel adprobatione concurrerit. *)

*) Hinc omnino vtilissima est distinctio V. C. Henz. Koehleri *Exerc. iur. nat. §. DVIII. seq.* inter voluntatem *efficacem*, vbi conatus ad producendum suspendendumue actum sufficit, et *inefficacem*, vbi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas causae moralis fuit efficax, actio merito imputatur, et quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusque imputatur. Quis enim e. g. dubitet, quin patri iubenti filium furari, hoc factum magis imputetur, quam extraneo, vel iubenti, vel suadenti?

§. CXIII.

§. CXIII.

Ad circumstantiam personae, cuius in imputatione habetur ratio, (§. CV.) et qualitas, dignitas et conditio eiusdem pertinet, ac proinde nemo dubitauerit, 52) quin, pluribus personis ad eandem actionem concurrentibus, actio iusta minus, iniusta magis imputetur illi quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas, *) vel ad bene agendum instigare, vel a male agendo reuocare debuissent, quam 53) homini extraneo, stupido, nullo speciali vinculo obstricto, puero, vel adolescenti, denique in nulla dignitate constituto.

Personae agentis conditio an quid faciat ad imputationem?

- *) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic. III, 18*. Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata iniuria magis imputanda est filio, quem ipsa pietas ab isto facinore reuocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcunque non magis imputet viro prudenti, et eius rei perito, quam stupido et inexercitato; seni vel iustae saltim aetatis viro, quam adolescentulo; theologo, quam rerum sacrarum rudi; viro nobili, vel in eminentiore dignitate constituto, quam terrae filio, vel inhonestiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas sacerdotum: sed maior ruina, si peccant*. Saluian. *Lib. III. de gubern. Dei p. 118. Criminosior culpa est, ubi honestior status. Si honoratior est persona peccantis, peccati quoque maior inuidia. Furtum in omni quidem est homine malum facinus, sed damnabilius absque dubio senador furatur, quam infirma persona. Et paucis interiectis: Atrocior sub sancti nominis professione peccamus. Vbi sublimior est praerogativa, maior est culpa. Et cui, quaeso ignotum illud Iuuenalis *Sat. VIII, v. 140.**

Omne animi vitium tanto conspectius in se Crimen habet, quanto, qui peccat, maior habetur.

§. CXIII.

Deficiente occasione, ommissio actionis non imputatur.

Quum vero in imputatione non modo personae, sed et reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (§. C, 8.) iste vero concursus circumstantiarum obiecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri a nemine potest: consequens est, 54) vt non excusetur quidem, quem ad peccandum inuitat occasio: *) nec 55) qui occasionem bene agendi socordia sua amittit: at 56) nemini tamen imputanda sit ommissio actionis, si agendi occasio defuerit.

*) Nam et vitanda peccandi occasio, et pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis (*Elem. Phil. mor. §. CCLXXXI. et CCLXXXIII.*) Id qui non facit, in culpa est, si cupiditatibus succubuerit. Est ergo actionis istius auctor et causa, ac proinde illa ei iure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chaereae apud Terent. *Eunuch. III, 5. v. 56. An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam breuem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?* Occasione enim se inuitari ad peccandum passus fuerat. Contra quanta sit culpa occasione bene agendi manum non iniicere, elegante parabola de seruis collybistis ostendit Seruator sapientissimus *Matth. XXV, 14. sequ.*

§. CXV.

Omissio impossibilem an et quando imputetur?

Multo minus itaque 57) ommissio earum actionum, quae per rerum naturam, vel 58) per leges, bonosque mores patrari non possunt, vel saltem, 59) ad quas edendas agens viribus destituitur, cuiquam recte imputantur: nisi 60) quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriuerit, vel 61) ea, quae fieri non posse prae-

praesciuerat, temere vel sciens dolo malo promiserit. *)

*) Hinc facile patet, cur obaeratum, qui bona abliguriuit, non excuset indigentia, quia nimirum sua culpa vires detriuit, et cur, qui alchymistarum sapientiam iactans, viris principibus aureos montes promisit, postea vbi fumum vendidisse deprehenditur, stellionatus damnetur, aequae ac ille, qui dolo malo thesauros promisit, quale exemplum Cesselli Bassi est apud Tacit. *Annal.* 16. 1.

§. CXVI.

Ceterum actiones, ita comparatae cum norma, varias adsumunt denominationes. Si enim secundum omnes *περιστάσεις* rectae rationi, non cogenti, seu obligationi internae (§. VII.) conformes sunt, BONAE; sin vel in vna alteraue circumstantia a recta ratione in vnam alteramue partem deflectunt, MALAE adpellantur, ex iisque definitionibus consequitur, 62) vt actionem et *materialiter*, et *formaliter*, ceu loquuntur philosophi, bonam esse oporteat, nisi *malis* debeat accenseri. *)

Quae actiones bonae et malae?

*) Hinc Pharisaeorum largitiones, ieiunia, totaque vitae austeritas non erant actiones bonae, quamuis materialiter rectae rationi conformes viderentur, quoniam non ex proposito rectae rationi obsequendi, sed ex fastu et opinione meriti, tamquam ex fonte, promanebant. (*Elem. phil. mor.* §. CCXXI, 7.) Nimirum non bona tantum agenda sunt, sed et bene agendum, quidquid agas. Recte Philemon apud Stobaeum *Serm. IX.* iustum vocat,

Ἄλλ' ὅς τις ἀδολον γησίαν τ' ἔχων Φύσει
Ἕναί δικαίος, κ' ἔδοκεῖν ἕναί θέλει.

F §

Non,

*Non, quisquis illa quolibet praestas modo,
Sed qui, dolosi nescius fuci, integra
Probitate iustus esse, non credi, studet.*

§. CXVII.

Quae
iustae et
iniustae?

Deinde, si actiones cum lege contendas: eae, quae legi per omnia conueniunt, *IVSTAE*; quae vel in vna, vel altera circumstantia, a lege discrepant, *INIVSTAE*, itemque *PECCATA* vocantur. Vnde facile intelligis, 63) cur omne peccatum in *avoula* confitere, doceat Ioannes 1 *Epist. III, 4.*

§. CXVIII.

Discrimen inter actiones iustas et honestas, iniustas et inhonestas.

Denique, quum lex, vel diuina voluntas, nos ad *amorem* obstringat, (§. LXXVIII; 35.) *amor* vero alius sit *iustitiae*, alius *humanitatis et beneficentiae*: (§. LXXXII. sequ.) 64) actio, *amori iustitiae* per omnia conueniens, *IVSTA*; ab eodem vel minimum discrepans, *INIVSTA*; 65) quae ex amore *humanitatis et beneficentiae* proficiscitur, *HONESTA*; quae eidem aduersatur, *INHONESTA*, *TVRPIS*, itemque *INHUMANA* adpellatur. Ex quo etiam, 66) quid intersit inter *IVSTITIAM EXPLETRICEM*, et *ATTRIBVTRICEM*, facile intelligitur.

CAP. V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM,

§. CXVIII.

QVae adhuc praemittenda duximus, ea ^{Trans-} ad principia disciplinae pulcherrimae ^{tio ad} pertinent. Proximum est, vt ad ipsa, ^{doctri-} quae IVS NATVRAE vniuerso generi humano ^{nam de} singulisque praescribit, OFFICIA progrediamur. ^{ipsis offi-} Quod enim Graeci philosophi τὸ θεόν, et Stoi- ^{ciis.} ci τὸ καθήκον vocabant: id postea Tullius, hanc sapientiae partem Latinis litteris illustraturus, non sine delectu, adhibitoque amicorum consilio, primus OFFICIUM adpellasse videtur. *)

*) Stoicos officium vocasse τὸ καθήκον, eamque doctrinam apud illos non postremam philosophiae moralis partem constituisse, auctor est Diogenes Laërtius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata praecipua breuiter et luculenter exposuit *Lib. VII. segm. 108. sequ.* verum passim laudauit eorum libros περὶ τῆς καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII, 4.* Cleanthis, *Cap. VII, 175.* Sphaeri, *Lib. VII, 178.* quemadmodum et Chryssippi librum eiusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p. 1045.* Panaetii Cicero *de offic. III, 2.* Posidonii idem *ad Attic. XVI, 11.* Quorum exemplo quum et Cicero similem librum Latine scripsisset: de Latina sollicitus inscriptione, subductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum inuenit commodius, quo τὸ καθήκον Stoicorum exprimeret, quam OFFICIUM. Ita enim ille *ad Attic. XVI, 6.* Quod de inscriptione quaeris, non dubito, quin καθήκον officium sit, nisi quid tu aliud. Sed in scriptio plenior. DE OFFICIIS.

§. CXX.

§. CXX.

Officii
defini-
tio.

Per OFFICIUM vero intelligimus actionem, ex obligatione siue perfecta, siue imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare possumus definitionem Stoicam, quod officium sit ὁ πραχθὲν ἔυλογόν τε ἔχει ἀπολογισμὸν, *quod cur factum sit, probabilis ratio reddi possit, vel ὅταν λόγος αἰρεῖ ποιεῖν, quae ratio facienda suaserit.* *) Laërt. VII, 107. 108. Cic. de Fin. III, 17.

*) Quum enim nihil temere fiat, cuius non probabilis reddi possit ratio: quidquid fit, non modo ab hominibus, sed et a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita sine rem intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laërt. VII, 107. τὸ κοινὸν φασι καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῷα διατείνει: ὁρᾶσθαι γὰρ καὶ πὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere sicut ad plantas etiam et animantes. Notari namque et in his officis.* Itaque verum quidem est, rationem habere oportere officium, sed eam, quae hominem impellat ad agendum, vel omittendam, non bruta, id est, obligationem (§. VI.)

§. CXXI.

Eiusdem in-
doles.

Quum ergo officium sit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1) officium concipi non posse sine lege, nec 2) officium facere, qui sibi ipse, quod nulla lex praecipit, imperat: 3) cessare aliquid esse officii, sublata, quae illud antea praecipiebat, lege eiusque ratione: 4) si quando lex certis tantum personis praescripta sit, saepe contingere, ut duorum, qui faciunt idem, alter officio satisfecisse, alter contra officium egisse, dicatur. *)

*) Ope-

*) Operae pretium fuerit, has propositiones exemplis illustrare. Nemo dixerit, officium fecisse Origenem, dum ipse sibi virilia ademit, siue ferro in se facuerit, ut refert Hieronym. *Epist. LXV.* siue, quod alii tradiderunt apud Epiphani *Haer. LXIII, 3.* medicamentis sese euirarit. Neque enim vlla lex diuina eam in rem exstat, ipseque postea factus est Origenes, se male interpretatum esse locum *Matth. XVIII, 12.* Vid. Huet. *Origeniana. I, 1, 13. p. 8.* Nemo deinde negauerit, contra officium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamuis vtrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III, 23. 25. III, 3. 4. 5. V, 2. Col. II, 20. Hebr. VIII, 9. 10.* Denique si quis occupet officium iudicis, quem sacro munere fungi oportebat, praeter officium agit, et ἀλλοτρία ἐπισκοπίας reus est, quoniam idem faciens iudex, quod officii est, faciat, *1 Petr. III, 15.*

§. CXXII.

Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii est, facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. CXX.) §) OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFECTUM esse oportet, quorum illud ex obligatione perfecta, seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute proficiscitur. *) (§. VIII, 10.)

*) Sic officia PERFECTA sunt, neminem laedere, seruare pacta, damna data resarcire, et similia. IMPERFECTA, opis nostrae indigis subuenire, stipem largiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consilium dare, et quae sunt huius generis alia. Vid. Cicero *de offic. III, 12. sequ.*

§. CXXIII.

Deinde quum norma officiorum sit lex, In nato- (§. CXXI, 1. 2.) lex vero vel *diuina* vel *humana* rale, sit, *Christia-*

num, et
ciuile.

fit, diuina denique in *naturalem* et *positiuam*, dispeſci poſſit: 6) totuplicia etiam erunt officia, quorum 7) illa, quae ad legis diuinae naturalis normam componuntur, NATURALIA; 8) quae legi diuinae poſitiuae attemperantur, CHRISTIANA; 9) quae denique ex legis humanae praefcripto praeftantur, CIVILIA adpellare licebit. *)

*) E. g. NATURALIA officia ſunt, Deum religioſe colere, parentibus parere, vim atque iniuriam a ſe propuſſare, l. 2. l. 3. D. de iuſt. et iure. Officia CHRISTIANA, ſe ipſum abnegare, crucem ferro, Chriſtum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra priſtinam formam non aedificare, ſollemnitates, quas leges in ſingulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forenſi obſeruare, cetera.

§. CXXIII.

In offici-
um erga
Deum,
nos
ipſos, et
alios ho-
mines.

Denique praecipua officiorum diuiſio ab ipſo obiecto proficiſcitur. Quemadmodum enim tria ſunt, quibus certa officia debemus, entia, DEVS, NOS IPSI, et ALII HOMINES: (§. LXXX.) 10) ita totidem ſunt officiorum genera, quorum alia DEO O. M; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBVS praeftanda ſunt, de quibus iam ſuo ordine erit agendum.

§. CXXV.

Funda-
men-
tum of-
ficiorum
erga
Deum.

Quod ad officia ERGA DEVM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda eſſe, iam ſupra monuimus, (§. LXXXVII, 51.) atque inde collegimus, eum non alio amore, quam DEVOTIONIS AC OBEDIENTIAE proſequendum, ac proinde, tamquam ens perfectiſſimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum,

dum, eique perfectissimum ac internum obsequium praestandum esse. (§. LXXXI, 61.)

§. CXXVI.

Quum ergo omnia, quae DEO o. m. debemus, officia ex infinitis eius perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) consequens est, 11) ut obstrictus sit homo ad notitiam Dei eisque perfectionum viam non modo acquirendam, sed et 12) quotidie magis magisque amplificandam, et 13) ad maiorem certitudinis atque euidetiae gradum euehendam. Quod quum fieri possit tum meditatione adsidua earum veritatum, quas ipsa recta ratio suggerit, tum rerum creaturarum contemplatione, tum insignium, quae quotidie animaduertere possumus, sapientiae prouidentiaeque diuinae argumentorum consideratione adcuratiore: nemo non videt, 14) ad omnia haec nos esse omnino obligatos, 15) eosque, qui haec cuius obuia Deum inuestigandi media negligunt, si sanam mentem nacti sint, in ignoratione; et si Deo vllam imperfectionem tribuant, in errore inexcusabili, versari. *) (§. CVII, 33.)

Obligatio ad agnitionem Dei.

*) Hinc et Apostolus τὸ γνωστὸν τῆ θεῶ, id est, quod de Deo cognosci potest, ipsis paganis manifestum esse testatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτῶ seu inuisibilia Dei iam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque sempiternae potentiae ac diuinitatis argumentis intelligi ac peruideri potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτῶ ἀναπολογήτους, esse illos inexcusabiles. Rom. I, 20. Et vnde quaeso ille gentium omnium de Deo eiusque perfectionibus consensus, quem vrgent Cicero *Quaest. Tusc.* I, 13. de nat. Deor. II, 2. Maxim. Tyr. *Diss. Platon.* XXXVIII.

XXXVIII. Aelian. *Var. Histor.* II, 31. Seneca *Epist.* CXVII? Quamvis enim consentiens illa gentium opinio non sit argumentum ἀποδεικτικόν, Deum existere (§. LXXI. *) inde tamen luculenter demonstratur, quod scripsit Apostolus, *Φανερόν εἶναι τὸ γνωστὸν τῷ θεῷ.* Vnde Cicero *de Nat. Deor.* II, 2. *si quis dubitet, an sit Deus, se haud sane intelligere;* ait, *cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.*

§. CXXVII.

Et re-
ctas de
eo eius-
que per-
fectioni-
bus sen-
tentias.

Ex eodem patet, 16) ad officium nostrum pertinere, ut rectas de DEO sententias habeamus, *) eumque 17) et existere, et 18) rerum omnium auctorem ac conditorem esse, et 19) omnia sua providentia regere ac conservare, 20) rerum praecipue humanarum curam gerere, denique 21) eundem esse ens SIMPLEX, AETERNUM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRAESCIVUM, OMNISCIVUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, IUSTUM AOPTIMUM, (*Elem. philos. mor.* §. CLXXXII. sequ.) non modo persuasi, sed et certo convicti sumus.

*) Recte Epictet, *Enchirid. Cap. XXXVIII.* Τῆς περὶ τὰς θεὰς εὐσεβείας ἴδι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκείνῳ ἐστίν, ὁρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικάντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, ut sentias; et esse eos, et bene iusteque administrare universa.* Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitaeque integritatem totam religionem absolute sibi persuadent, et perinde esse existimant, quid quisque de Deo et rebus divinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex eius perfectioni-

fectionibus euenenda sunt: (§. CXXV.) qui fieri potest, ut quis Deum ea, qua par est, ueneratione prosequatur, eique per omnia parendum esse, statuat, qui vel ignorat eius perfectiones, vel de iis peruerdissimas sententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII.

Qui Deum, eiusque perfectiones, prae fracte negat, **IMPIVS**; qui ei imperfectiones, a natura Dei abhorrentes, tribuit, uocabulo e sacris literis depromto, **BLASPHEMVS** adpellatur. Quum ergo et qui perfectiones Dei non agnoscunt, quas cognoscere poterant, in ignoracione; et qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in errore inexcusabili versentur: nemo dubitabit, 22) quin omnis **IMPIETAS** et **BLASPHEMIA** sit inexcusabilis: et 23) quin **IMPII** sint, ac ἀναπολόγητοι, qui Numen esse, vel illud uniuersum hoc curare, obstinato animo negant; 24) **BLASPHEMI** autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poetis, plures Deos, eosque inter se litigantes, adulteros, incestuosos, quin et deformes, claudicantes, uulneribus confossos, et muliebriter eiulantes, finxerunt; et 25) tam absurdas de Diis sententias non modo uerbis professi sunt, sed et 26) simulacris horrendis, et 27) caerimoniis nefandis ac turpissimis, hominum oculis exponere non dubitarunt. *)

*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam paganis exprobrarunt scriptores Christiani, spoliogiarum auctores, ueluti Iustinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Iulius Firmicus Maternus, et alii. Quin, quod magis mi-

seris, et ipsi pagani prudentiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philoſophorum testimonia hic adcumulem, vnum adscribere iuuabit locum Sophoclis, quem nobis seruarunt Iustinus Martyr *Parænes. ad Græc. p. 17.* et de monarchia Dei p. 104. Euseb. *Præpar. euang. p. 348.* et alii:

Ἐἰς ταῖς ἀληθείαισιν, εἰς ἐστὶν θεός,
 Ὃς ἄρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
 Πόντον τε χαροπὸν οἶδμα καίμων βίας.
 Ὀνηοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
 Ἰδρυσάμεθα πημάτων παραψυχὰς
 Θεῶν ἀγάσματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκῶων,
 Ἡ χρυσοτέκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπας.
 Θυσίας τε τέτοις, καὶ καλοῖς πατηγύρεις
 Τεύχοντες, ἄτως εὐσεβεῖν νομιζομεν.

*Vnum profecto Numen, vnus est Deus,
 Qui condidit caelum, et solum terrae patens,
 Marisque fluxus, vimque ventorum grauem.
 Plerique nostrum mente sed capti, Deum,
 Simulacra nobis, ceu mali solatiuū,
 Cum saxea atque acerna consecrauimus,
 Tum et aureas eburneasque imagines.
 Has victimis placamus: His festos dies
 Agimus: pios vos esse nos rati modo.*

Quis non miretur Sophoclem, idem suis exprobrantem, quod iisdem postea exprobrauit Apostolus *Rom. I, 21. 22. 23?*

§. CXXVIII.

Obligatio ad gloriam Dei prouehendam.

Qui viam perfectionum entis alicuius notitiam sibi peperit, is non potest non iisdem vnice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cuiusdam perfectionibus ipsi delectantur, nihil faciant reliqui, vt alii omnes illud eadem veneratione prosequantur: ad officium sane nostrum

nostrum pertinet, 28) vt et alii, Dei eiusque perfectionum ignari, tam praeclara doctrina imbuantur, et 29) errantes reducantur in viam, et 30) impii, quoad eius fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reuerentiam solidis demonstrationibus ac cohortationibus excitentur. *) Quod qui faciunt, ii 31) GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE VERE dicuntur.

*) *Demonstrationibus dicimus et cohortationibus, non poenis et suppliciis. Quum enim ignorantia et error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam vt mens conuincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammerur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque et flammam expediri iubent aduersus atheos, maxime quum iam inde ab antiquissimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati sint σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ καθεωρακότες ὀξύτερόν τε τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τὰς θεὰς πλάστην, viri temperanter et modeste viuentes, et reliquis hominibus ad peruidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores, vt loquitur Clemens Alex. in Protrept. pluribusque exemplis docuerunt viri docti, vt Aelian. Var. Hist. II, 31.*

§. CXXX.

Quia, cui perspectae sunt infinitae Dei perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. CXXVIII.) adpetitio vero boni, cum percepta ex eius perfectione et felicitate delectatione coniuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) consequens est, 32) vt Deus sit amandus. Et quum, quo maior est entis perfectio

Itemque ad amorem Dei.

vel sublimitas, eo maiorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. LXXXVII. *)
 33) Deus amandus erit amore perfectissimo, id est, vti scriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima, et ex omnibus viribus, Matth. XXI, 37. Luc. X, 27.* Quia denique et bonitas Dei inter eius perfectiones. (§. CXXVII, 21.) Deus vero *et in se, et ratione hominis* bonus est: (*Elem. phil. mor. §. CLXXXIX.*) merito dixeris,
 34) Deum ob vtramque causam amandum esse. *)

*) Notum est, quid de amore Dei puro olim philosophati sint Epicurei et Sadducaei, et nostra memoria quidam mysticae theologiae paulo studiosiores, et in primis Franc. Salignac de Fenelon, Archiepiscopus Cameracensis, cuius libellus, inscriptus *Explication des maximes des Saints sur la vie interieure* occasionem dedit controuersiae, cuius historiam iam sibi veluti in nucleo exhibuimus (*Elem. phil. mor. §. CXCVIII. **) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo sit illa de puro amore quaestio, immo quam periculosa, iam ostenderunt Leibnitius *in praef. prodromi et mantissae Codicis iur. gent. diplom. et Wolff. in den vernünftigen gedanken vom sbum und lassen des menschen §. DCLXXXVIII.*

§. CXXXI.

Nec non ad obsequium et timorem Dei. Inter perfectiones Dei etiam sunt omnipraesentia, et omniscientia. (§. CXXVII.) Has sibi ob oculos ponere non potest homo, 35) quin excitetur ad studium indefessum, omnia, quae Deo placeant, agendi, omniaque, quae eidem displiceant, omittendi, quod studium vocamus OBSEQUIVM erga Deum. Et quum simul

mul Deum non possit sibi non tamquam ens iustissimum repraesentare: 36) quam maxime sollicitus erit, ne eum vlla re offendat, aut quidquam dicat faciatue, quod coniunctum sit cum eius ignominia, quoue eius indignationem aduersus se prouocet. Quam sollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, et illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantissimo amore est coniunctus. *) (§. CXXX.)

*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore; SERUILIS cum odio coniunctus, aut saltem ab amore seiunctus est. Quum ergo ad hominis officium pertineat non solum timere Deum, verum etiam eundem flagrantissimo amore prosequi: (§. CXXX.) consequens est, vt ius naturae exigat timorem FILIALEM, non SERUIEM, qui et in homines sceleratissimos, quin et in malos genios, cadere potest.

§. CXXXII.

Qui seruili timore Deum metuit, is a timore Dei seiungit amorem eiusdem. (§. CXXXI. *) Quum vero amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus vnice delectemur: (§. CXXX.) 37) is, qui Deum, cuius perfectiones non perspicit, metuit, SUPERSTITIOSVS vocatur: *) ex eoque consequitur, 38) vt omnis superstitio, quippe quae ex timore seruili proficiscitur, (§. CXXXI.) viro probo sit fugienda.

Itemque ad vitandam superstitionem.

*) Est ergo SUPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum diuinarum contemplatione, sed ex falsis de Deo conceptibus, proficiscitur. Idemque voluit Theophrastus *Charact. p. 47.* dum superstitionem vocat, *δειλῶν πρὸς τὸ δαιμόνιον*; *meticulosum erga Numen adfectum.* Per *δειλῶν* enim, teste Casaubono in *Nqs.* intelligit *metum alium*

alium ab eo, qui pios docet: per τὸ δαίμόνιον et deos, et daemones, et quidquid diuinitatis esse particeps, male sana putauit antiquitas. Quum vero metus tam absurdus tum in interno adfectu consistere, tum actionibus externis sese prodere possit: priorem INTERNAM; posteriorem EXTERNAM, seu CULTVM SUPERSTITIOSVM VOCAMUS.

§. CXXXIII.

Eiusque effectus. Quum ergo omnis superstitio tum interna, tum externa, viro probo cane peius et angue sit fugienda: (§. CXXXII.) 39) merito vir pius abhorret ab omni meticuloso adfectu erga res creatas, itemque 40) ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tamquam ens auarum et donis facile placabile, sistit, praeterea 41) a magia et diuinationibus, 42) et cultibus fictitiis, denique 43) ab absurda opinione, Deum solo cultu externo, quamuis ab omni amore ac timore seiuuncto, posse propitiari. *)

*) Sunt haec praecipua capita, in quibus sese exerit superstitio, quippe ad quas reliqua superstitionis effecta omnia referri possunt. Vid. Budd. *de atheismo et superstit. Cap. VII. et VIII.* Vnde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi et superstitionis, quum vtraque verae pietati erga Deum aequae aduerfetur, vt idem vir doctissimus aduersus Petri Baelii sententiam pluribus ostendit *ibidem Cap. III. §. V. p. 346. sequ.* Nemo tamen negauerit, ex superstitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, vt non possis non mirari,

Quantum religio possit suasse malorum,
si per religionem intelligas timorem Dei ab omni recta ratione seiuunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Iuuenalis *Satyræ XV.* Nam saepe contigit, quod ibi refert poeta v. 33. *sequ.*

Inter

*Inter frigidissimos vetus atque antiqua similitas,
Immortale odium, et nunquam sanabile vulnus.
Ardet adhuc Ombos et Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus, quum solos credas habendos
Esse Deos, quos ipse colit.*

§. CXXXIII.

Praeterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin eius omniscientiam, sapientiam, potentiam et bonitatem simul sibi repraesentet: (§. CXXVII.) fieri etiam non potest, 44) quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, et 45) in eius providentia vnice adquiescat, quin et 46) quaecumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47) nec, si bonis mala, vel malis bona eueniant, offendatur aut animum despondeat, sed 48) et mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus conuictusque sit.

§. CXXXV.

Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei INTERNVS consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum est, vt adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur EXTERNVS, *) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit.

*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte

viderit Demonam, philosophus apud Lucian. in *Demonaste* p. 867. *Tomo I.* dum accusatus impietatis, quod nullum umquam sacrificium Mineruae obrulerit, responderit: ἔδὲ γὰρ δέδοται αὐτῇ τῶν παρ' ἐμῶν θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblati a me sacrificiis indigere, putabam*: partim quod societas humana vitaeque tranquillitas, omisso cultu externo, non laedatur. *Thomas. Iurispr. diu. II, 1. 11. sequ. et introd. in Ethic. III, 37. sequ.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen necessarium esse, nemo negauerit. Alterum vero argumentum facile carruit, si destruxeris πρῶτον illud ψεῦδος, quasi nihil, nisi quod ex socialitate consequitur, iuris naturæ sit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochstetter: *Colleg. Pufendorff, Exerc. III, 38.*

§. CXXXVI.

Exter-
nus flue-
re debet
ex amo-
re Dei.

Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum perfectis consistat, (§. CXXXV.) amor vero non possit non efficere, ut cuius perfectione et felicitate vnice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii nostri erit, 49) de Deo semper honorifice, et cum reuerentia loqui, 50) alios sermonibus et actionibus nostris ad eundem amorem accendere, 51) Deo hymnos canere, 52) nec eius nomen temere iurando peierandoue, vel sermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

§. CXXXVII.

Nec non
ex timo-
re Dei.

Ex timore Dei, obsequioque, quod enti illi perfectissimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53) praeceptis eius actiones nostras etiam externas attemperandas, et 54) sem-

semper cogitandum esse, vbiq̄ue praesentem adesse Deum, ac ipsas cogitationes nostras, nedum actiones externas, perspicere. *) Ex quo prono alueo fluet praeceptum pulcherrimum, 55) cauendam esse omnem simulationem pietatis, quippe cum summa diuini Numinis iniuria ac contemptu coniunctam.

*) Professus est sublimem illam doctrinam etiam Thales Milesius, qui interrogatus a non neuine, *εἰ λήθοι θεὸν ἀνθρώπος ἀδικῶν, num lateat Deum homo iniuste agens?* respondit: *ἀλλ' ἄδὲ διανοόμενος.* Immo ne cogitans quidem. Clem. Alex. *Strom. V. p. 594.* Quis vero Deum praesentem et spectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arrian. I, 14. *Ὡς θ' ἔταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνηθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐσὲ· ἄδ' ἐσὲ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστὶ.* *Quamobrem, clausis ianuis ac valuis, quum in tenebris confederitis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis. Non certe estis, sed Deus intus est.* Magna ergo nobis incumbit necessitas pietatis, quippe degentibus sub oculis Dei, omnia cernentis.

§. CXXXVIII.

Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIII.) numquam intermitteret 56) castas preces fundero, nihilque 57) faciet libentius, quam vt, si occasio fuerit, publice priuatimque cum Deo, et de Deo, loquatur. Ea enim sunt, quae de cultu Dei externo percipit recta ratio. Ad ritus vero quod atinet, quamuis 58) et ratio intelligat, non posse cultum publicum commode explicari, nisi certa loca, temporaque illi destinantur,

G 5

et

et 59) tanti momenti negotium omnino exigat, vt omnia decore fiant: 60) ipsas tamen caerimonias illa nec praescribit, nec 61) improbat, si ita sint comparatae, vt nobis in memoriam reuocent ea, de quibus in cultu diuino fit cogitandum. Cel. Wolff. *vernünfft. Gedancken vom thun vnd lassen des mensch. §. CLXXVI. sequ.*

CAP. VI.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

§. CXXXVIII.

Homo obligatus est ad amandam se ipsum.

PRaeter Deum optimum maximum nihil homini seipso propius est, quippe cui ipsa natura tam tenerum sui amorem impressit, vt istum emotae mentis esse existimemus, qui aduersus seipsum odium concipit, sibiue male, quam bene, esse maualt. Nec iniustus est ille SVI IPSIVS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Est enim adfectus, quo quis perfectionibus suis ac felicitate delectatur, eaque bona conseruare, et magis magisque quotidie amplificare studet. Quum vero Deus voluerit, vt existeremus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin et media ad veram felicitatem perueniendi nobis in promptu esse voluerit: voluit etiam procul dubio, vt conseruemur, nostrasque perfectiones tueamur et amplificemus, veraque felicitate potiri studeamus, eaque delectemur, id est, vt nos amemus. (§. LXXXII.)

§. CXXXX.

§. CXXXX.

Ex quò iam supra collegimus, (§. LXXXXII, 64.) hominem nihil eorum, quae ad perfectionem, felicitatemque adsequendam, conseruandam, amplificandamque pertinent, praetermittere teneri, dum id sine amoris diuini violatione fieri possit. *)

Qualis
iste sui
ipsum
amor?

*) Itaque haec officia nobis non praestamus tantum, ut felices simus: (iam supra enim ostendimus, falli eos, quibus *sola est utilitas iusti prope mater et aequi*,) sed quia id Dei a nobis exigit voluntas, ut perfectionibus et felicitati nostrae studeamus. (§. LXXVII. sequ.) Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostrae: non autem studium illud est causa, quae nos ad hoc officium impellit.

§. CXXXXI.

Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia, quae ad perfectionem, felicitatemque adsequendam, conseruandam, amplificandamque pertinent, (§. CXXXX.) et homo non ex sola mente, sed et ex corpore constet, et vtraque substantia eius essentiam absoluat: (*Elem. phil. mor. §. XI.*) consequens est, 1) ut homo et MENTEM et CORPVS perficeret, et 2) quia duae sunt mentis facultates, INTELLECTVS ET VOLVNTAS, (*Elem. phil. mor. §. XV.*) de vtriusque perfectionibus adsequendis, conseruandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3) officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conseruandumque, partim ad INTELLECTVM, partim ad VOLVNTATEM, partim denique ad

Quot
eius ob
iecta?

COR-

CORPVS, STATVMQVE HOMINIS EXTERNVM pertinēant.

*) Obseruandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem esse hominis, sed eius instrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, existimabant. Sic Simplicius in *prooem. comment. ad Epiclet.* p. 6. *Ἐι ἔν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τῷ σώματι, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτῷ ἐκ ἄρχει, δῆλον, ὅτι ἐκ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ' ἔδὲ τὸ συναμφοτέρου, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Quod si homo corpori imperat, ipsum vero corpus sibi non imperat, hominem corpus non esse, constat, ac ne vtrumque quidem simul, eadem de causa. Et quibusdam interiecit: Ὁ τῷ σώματι ἐπιμελῆμενος ἐκ ἀνθρώπου, ἔδὲ τῶν ἄνω ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τῷ ὀργάνῳ ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιαῦτα σπεύδων, ἔτε ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, ἔτε ἀνθρώπου ὀργάνῳ, ἀλλὰ τῶν τῷ ὀργάνῳ. Qui corpus curat, non hominem, nec ea, quae sunt hominis, curat, sed instrumentum: qui vero pecuniae et id genus alius rebus studet, nec hominem curat, nec hominis instrumentum, sed ea, quae ipsi instrumento seruiunt. Non sine strepitu talia iactabant veteres, quum sint dogmata non modo falsa et stolta, sed et pestilentissima.*

§. CXXXII.

Officia
erga se
ipsum
non sunt
sejuncta
vel separanda.

Ex quibus porro colligimus, 4) non sejuncta esse haec officia, adeoque 5) nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6) si tamen contingat, ut utriusque satisfieri non possit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas simul adlequi non possumus, nos praestantissimam ac summe necessariam eligere, (§.

LXXXIII.

LXXXVIII. *) ac proinde, 7) quum mens corpore fit multo praestantior, (*Elem. philos. mor. §. XIII.*) perficiendae menti nostrae tunc magis, quam corpori; studere, at 8) neutram tamen nostri partem plane negligere debere. *)

*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbrutescere patiantur. Sed ii non magis satisfaciunt officio, qui doctrinae atque intellectus perficiendi studio ita immorantur libris, ut iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamuis si quis e. g. studio theologico consecratus, non tantum sibi vel otii, vel sumptuum superesse videat, ut studia quaedam, quae theologum alioquin ornant, nec tamen abscisse sunt necessaria, cum theologia coniungat, is omnino recte et ordine facere videatur, si id, quod praestantius est, minus praestanti, necessarium minus necessario praefendum existimet. Rem solide explicauit Cel. Wolff. *ibid.* §. CCXXV. *sequ.*

§. CXXXIII.

.. Quod ad TOTVM HOMINEM attinet, eius perfectio et felicitas in eo consistit, ut vnio mentis et corporis maneat salua, quia diuulsis istis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, superstes est. (*Elem. phil. mor. §. XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantisper, dum vnio illa mentis et corporis salua est; MORI vero, simul ac partes illae essentiales a se inuicem diuelluntur: consequens est, 9) ut homo ad vitam conseruandam, ac 10) proinde ad euitandam mortem, ac destructionem, omnino sit obligatus, nisi 11) mens, de praestantiore bono per mortem consequendo certa, mortem non quidem vitro

Homo vitam seruare, ac mortem euitare tenetur.

vitro eligat, sed imminentem sibi animo forti ac intrepido obeat. * (§. LXXXIII. *)

*) Itaque insaniisse dixeris Hegesiam *πεσθιδάνατον*, qui hominem ad consciscendam sibi mortem obligatum esse, existimabat, idque tanto argumentorum adparatu persuadebat hominibus non magis sanis, ut cateruatim se in mare proicerent. Cic. *Tusc. Quæst. I, 34. Valer. Max. VIII, 9.* Quum enim cum emotæ mentis esse, merito iudicemus, qui sui ipsius concipit odium: (§. CXXXVIII.) ea, quas somnians fecitque ille Hegesias,

Non sani esse hominis, non sanus iures Orestes,
maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futuræ alicuius felicitatis spes atque expectatio vitam hanc illi acerbiorē mortemque suaviorē redderet. Contra nihil præter officium optabat Apostolus, dum cupiebat dissolui, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa spe futuræ gloriæ freti, nullos cruciatus, nullumque supplicium pertimescebant, quia quod malum minus nos maiori malo subducit, bonique præstantioris reddidit participes, potius bonum, quam malum est. (*Elem. phil. mor. §. CLII, 12. iuncto §. CLI, 8.*)

§. CXXXIII.

Ac proinde mors voluntaria iniusta est.

Inde porro colligimus, ii) contra officium agere, qui ipsi sibi violentas manus inferunt. Quod et aliis modis facile potest demonstrari, veluti quod huiusmodi actio naturæ amoris et boni indoli repugnat, adeoque contradictionem involuit: (*Elem. philos. mor. §. CLIII. **) quod mors huiusmodi voluntaria non potest consistere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquietentia in voluntate Dei, quas supra inter officia hominis erga Deum esse probauimus.

mus. (§. CXXXIII.) Sed adiciere iam iuuabit hoc vnum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam seipsum: ac proinde seipsum, tamquam alios homines. (§. LXXXIII, 65. 66.) Atqui amor iustitiae non patitur, vt hominem occidamus. Idem ergo non patitur, vt nos ipsos occidamus. *)

*) Ast ita philosophandum cum iis, qui scientes et prudentes in seiplos stœuiunt: non cum iis, qui ex furore vel insania sibi inferunt manus. His actio tam tristis ne imputari quidem potest: (§. CVI, 29.) illis, quum sine causa tale quid fecisse videri nequeant, vel conscientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus dirae atque ignominosae mortis consilium tam truculentum extorquet. Quarum causarum prima manifesto non excusat, quum supersit medium, cum conscientia redeundi in gratiam. Reliquae non destituuntur colore, quia ex duobus malis physicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor. §. CLII. * 2.*) Sed quum nec malum physicum sit mors voluntaria, sed morale, quod eligi non potest, et calamitas dolorque concipi vix possit, quem non adquiescentia in voluntate Dei lenire possit ac debeat: quin et plerumque furor non postremus sit, ne moriari, mori: Martial. *Epigr. II, 80.* ne his quidem casibus dici potest, suae quemque vitae mortisque esse arbitrum. Wolff. *philos. moral. §. CCCXXX. sequ.*

§. CXXXV.

Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. CXXXIII.) explicatis, patet, 12) non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13) luxu et libidine, sibi mortem accelerant, vel 14) valetudinem parum curant: quique 15) nec necessitate, nec officio
vrgente,

urgente, pericula vitro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo iumento malum arcessunt. *)

*) Quisquis enim actionis alicuius auctor vel causa est, et actio illa iure imputatur. (§. CV, 22.) Quis vero dubitet, quin mortis suae causa sit, qui se intolerabili labore excruciat? qui luxu et libidine vires corporis animique deterit prostermitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese praeter necessitatem obiicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed et, qui neci causam praebuit: l. 16. §. 8. D. de poen. l, 1. D. ad L. Cornel. de sicar. quis dubitet, quin multo magis in foro diuino reus proprecidii futurus sit, qui sibi ipse, mortis causam praebuit?

§. CXXXXVI.

Officia
hominis
ratione
intelle-
ctus.
Cultura
eius o-
mnibus
commu-
nis.

INTELLECTVS humani perfectio procul dubio in cognitione veri et boni consistit. (*Hist. philos.* §. I.) Ad quam adsequendam, conseruandam, amplificandam, quum homo sit obstrictus: (§. CXXXX.) consequens est, 16) vt vnumquemque oporteat de acquirenda sibi mentis perspicacitate, facultateque verum et falsum, bonumque et malum discernendi laborare, 17) nullamque occasionem siue ex aliorum institutione, siue ex libris, siue per experientiam, veritates utiles, praeceptaque de bono et malo *) addiscendi praetermittere, et 18) si forte eius sit conditionis, vt omnia, quae vtilia essent, addiscere non possit, eum vel saltim id, quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXXXXII, 6.)

*) Haec

*) Haec cognitio omnibus peraeque necessaria est, partim quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repraesentavit, nec auersari, nisi quod illa tamquam malum agnuit: (§. XXX, 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admissae, quatenus legem et potuit et debuit homo perfectam habere. (§. CVIII, 37. 38.) Recte ergo Sophocles in *Antigone* v. 1321. πολλῶν τὸ Φρονεῖν εὐδαιμονίας πλεῶν ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem praecipuum est.*

§. CXXXXVII.

Ex qua postrema propositione (§. CXXXXVI, 18.) porro consequitur, 19) ut, quemadmodum ad officia, adhuc recensita, omnes peraeque obligati sunt: ita 20) speciatim quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus, quae eius indoli ingeniique viribus, nec non fini et vitae conditioni conueniat, ac proinde 21) suam quisque indolem suasque vires accurate exploratas habere debeat: 22) vix quippe excusandus, si quod vitae genus, cui minus idoneus sit, temere atque inuita Minerua, vel ipse eligere, vel 23) aliis in potestate sua constitutis vel disciplinae suae creditis obtrudere non dubitarit. *)

*) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus alia GENERALIS est, ad quam omnes homines peraeque obligati sunt, de qua §. CXXXXVI, alia SPECIALIS, ad quam singuli tenentur, de qua hoc §. CXXXXVII. Illius fundamentum est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: huius vero cuiusque indoles, id est, vires iudicii, intellectus et memoriae, quae quum non apud omnes eadem, nec eodem gradu sint: non omnes ho-

HEIN.

H

mines

mines ad idem vitae genus idoneos esse, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (si ab instinctu diuino atque extraordinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitae genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius *Sat. III, v. 71.*

Quem te Deus esse

*Iussit, et humana qua parte locatus es in re,
Disce.*

§. CXXXXVIII.

Officia
rationis
voluntatis.

VOLUNTATIS perfectio consistit in adpetitione et fruitione boni, malique auersione. Quumque bonum non adpetamus, nisi cuius praestantiam intellectu praelucente perspeximus; nec auersemur, nisi quod tamquam malum cognouimus: (§. XXX, 5.) ex eo quoque merito colligimus 22) non adquiescendum nobis esse in qualicumque boni malique cognitione, sed operam dandam, ut ea viua sit, et efficax: 23) Non modo bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus bonis praestantius magisque necessarium; 24) immo ne malum quidem auersandum esse, quod nos maioris boni participes reddere possit: denique, 25) bonum summum prae aliis adpetendum, et reliquis bonis omnibus aequo animo carendum esse, si illo sine his potiri non possimus. *)

*) Hinc iam alibi ostendimus, falli eos, qui summam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum consistere existimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quaest. Acad. I, 6.* Id enim cum non cadat in hominem, nec in huius vitae conditionem: consequens est, ut saltem ad adsequendum bonum summum ac
prae-

praestantissimum, quod τὴν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Seruator, *Luc. X, 42.* omne studium conferre teneamur. (*Elem. phil. mor. §. CXXXVIII. sequ.*)

§. CXXXVIII.

Praeterea, quum, qui obligatus est ad finem, is et ad media sit obligatus: consequens est, 26) vt nihil eorum, quae recta ratio praescribit, ad summam felicitatem contendentibus, et quae alibi (*Elem. phil. mor. §. CCXXXVIII. sequ.*) explicauimus pluribus, praetermittendum, sed 27) de emendanda mente, 28) adfectibus ratione regendis, *) 29) vitiis denique magis magisque animo euellendis, dies noctesque serio cogitandum sit.

*) Saepe enim soli illi animi impetus hominem ita intransuersum agunt, vt sine suo excidat, et vel vera felicitate careat, vel tristem eiusdem faciat iacturam. Praeterea generatim non faciet vquam officium, quisquis adfectus non habet in potestate, quippe qui ita peruertunt distorquentque animi iudicium, vt nihil recte et ordine fiat. (*Elem. phil. mor. §. XXXV.*) *Papin. Star. Thebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne fraenas animo permitte calenti:

Da spacium, tenuemque moram, male cuncta ministras

Impetus.

Nimirum ratio ipsa, cui fraena traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab adfectibus. Si miscuit se illis, et inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel, et concussa mens ei seruis, a quo impellitur Seneca de ira I, 7.

§. CL.

Obligatio ad corpus perficiendum conferuandumque.

Supereſt CORPVS, cuius perfectio quum in eo conſiſtat, vt omnes eius partes ad motus neceſſarios idoneae ſint: ex hoc quoque conſequitur, 30) vt obligati ſimus ad tuendam ſanitatem, ac proinde 31) et in cibo potuque capiendo, et 32) in laboribus, et 33) in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, et vires tanto maiores adquirendas, referre, *) contra ea 34) omnem corporis deſtructionem et mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri poteſt, amoliri teneamur.

*) Sed hic quoque ſtatus quiſque ſui et conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet, exercitationes quoque corporis non in omnes eaſdem cadere, adeoque prudentia hic opus eſſe, vt et finem quiſque ſuum ob oculos habeat, et media ſe digna eligat. Quin et aetas diſcrimen facit. Senex, ſi ſapit, non vires deſiderat adoleſcentis, non plus, quam adoleſcens tauri aut elephanti, ait Cicero *Cat. mai. Cap. IX.* Ac proinde et ſenis alia erit exercitatio, quam iuuenis. Id. *ibid. Cap. XI.* *Pugnandum tanquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valetudinis, vtendum exercitationibus modicis, tantum cibi et potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur. cetera.*

§. CLI.

Quatenus homo teneatur ad facultatem. At fruſtra haec omnia vrgentur, ſi quis ea paupertate prematur, vt ſibi nec ſalubrem victus rationem imperare, nec laboris modum ſuo arbitrio ſtatuerere poſſit. Ac proinde 35) facile

facile intelligitur, carere hominem non posse ^{tates} adparatu rerum, ad vitam statumque suum de- ^{quae-} core tuendum necessarium. Qui adparatus ^{rendas?} quum FACULTATVM vel, si adfluentior sit, OPVM vel DIVITIARVM nomine veniat: consequens est, 36) vt vnusquisque obligatus sit ad tantas facultates, quantas iustis mediis parandi occasio est, adquirendas, 37) iusteque adquisitas conseruandas, et 38) prudenter dispensandas. *)

- *) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium pestilentissimum pariter ac turpissimum. Avarus enim opes opum causa quaerit, homo seipsum prudenter amans vitae decore agenda causa. Illi nullum lucrum sordet, nec medium vllum contrahendae pecuniae tam turpe ac iniustum est, quo non vtendum existimet Euclio, cui semper, si non in ore, at in mente, est illud πολυφύλλητον.

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum:

Virtus post nummos.

Hic non corradit opes, sed occasione illas iuste adquirendi iniicit manum. Denique quum auarus semper quaerat, et inuentis miser abstineat, et timeat vti: multo aliter rationes componit vir sapiens, cuius vox est illa Horatii *Epod. I, v. 31.*

Haud parauero,

Quod aut auarus vt Cbremes terra premam,

Discinbus aut perdam vt nepos.

Prudenter ergo dispensat facultates, ne cogatur aliena quadra viuere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis sit ludibrio, ne creditores et improbi foeneratores limina sua dies noctesque obsideant, ne desit, quo amicos et indigos iuuet, ne denique iam mortuus a liberis, sua culpa mendicantibus, iure accusetur. Quis vero haec ad boni viri officium pertinere neget?

§. CLII.

Adeo-
que ad
laborem
et indu-
striam.

Ex quo facile patet, 39) quum finis sine mediis obtineri nequeat, nullum autem sit medium, facultates necessarias sibi parandi iustius labore ac industria, vnumquemque ad labores in eo, quod semel elegit, vitae genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, esse obligatum, ac proinde 40) contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam otio transigit, cum summa inopia ac ignominiosa paupertate conficitur, quum contra 41) nemini imputari possit paupertas, qui, quamuis nihil, quod suarum partium sit, praetermittat, publica tamen vel priuata calamitate fortunis euoluitur, (§. CVI, 27.) vel 42) cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est. *) (§. CXIII, 56.)

*) Vtrumque ergo ad boni viri pertinet officium, et occasionem aliquid acquirendi non dimittere e manibus, et honestam paupertatem aequo animo ferre. Vtrumque praestitit Iobus, qui et opes honestis mediis quaerere, et paupertatem ferre didicerat. Iungit vtrumque officium et Horat. *Carm. III, 29. v. 53.* qui de fortuna volubili suo more conquestus:

*Laudo, inquit, manentem. Si celeres quatit
Pennas: resigno, quae dedit, et mea
Virtute me inuoluo, probamque
Pauperiem sine dote quaero.*

§. CLIII.

Itemque
ad tuendam
et
amplificandam
existimatio-
nem.

Quum porro homo nihil eorum, quae ad adsequendam, conseruandam, amplificandamque felicitatem pertinent, praetermittere tenetur: (§. CXXXX.) nemo sane dubitabit,

43)

43) quin ad felicitatem adsequendam, conseruandam, amplificandamque vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quae in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus nostris iudicio consistit. Cuius enim de virtute et perfectione omnes bene sentiunt: eum dignum felicitate iudicant, ac proinde nihil eorum, quae ad illam adsequendam, conseruandam, amplificandamque pertinent, praetermittunt. Itaque *existimatio* medium erit adsequendae, conseruandae, amplificandaeque felicitatis, ex eoque sequitur, 44) vt vniuscuiusque sit, seruire famae atque existimationi, *) et 45) publicis priuatisque in rebus, quae ratio praescribit, praestare, denique 46) eam non modo praeclaris actionibus tueri, sed et, 47) si fieri possit, quotidie amplificare.

- *) Quam vero hoc et eorum sit officium, qui nulla vniquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de se opinionem vel deminuerunt vel extinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortassis adolescentia vituperatione et odio non caruit, vt hanc labem eluant virtute, ac proinde famae seruiant? Exemplo esse potest Themistocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum iudicasset, sine summa industria non posse eam exstingui: totam se dedit reipublicae, diligentius amicis FAMAEQUE SERVIENS.* - - *Quo factum est, vt breui tempore illustraretur.* Sic Titum quoque Caesarem, cuius animus in prima adolescentia veluti a se ipso exerrauerat, pudore ignominiaeque metu a vitiis retractum esse, obseruat Sueton. *Tit. Cap. VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI, 9. Macrobian. *Saturn. II, 9.*

§. CLIII.

Et refel-
lendas
cala-
mnias.

Quumque vniuscuiusque ad officium pertineat, famam atque existimationem tueri, (§. CLIII, 46.) eam vero saepe deminuant aliorum CALVMNIAE, id est, mendaces de vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens est, 48) vt nihil, quod ad calumnias re ipsa et verbis refellendas pertinet, omittendum sit, 49) nisi forte illae tam putidae videantur, *) 50) vel auctor tam leuis sit, vt eas generoso contemptu vindicare praestet.

- *) Vocantur hae **MANIFESTAE CALVMNIAE**, quas qui verbis operose refellendas existimat, nae is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illae virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas efficit: is non alterius, sed suam, existimationem turpiter euertit. Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap. LXIII.* Οιον, ει το, ει ημερα εστιν, ηλιος υπερ γην εστιν, ψευδος τις υπολαβοι, ε το συμπεπλεγμενον βεβλαπτα. αυτο γαρ εχει την εαυτη αληθειαν, αλλ' ο παρηθεεις περι αυτη ετω και ο παρα το καλωσ εχον λοιδορων σε η κακοποιων, αυτος εστιν ο βεβλαμμενος, συ δε εδδ βεβλαψαι, εδδ πεπονθας τι κακον: *Veluti: Si dies est, sol super terram versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum conuexum damnatum facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo sentit. Sic etiam qui secus, ac decet, te conuiciatur, aut male facit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem est, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de CALVMNIA SPECIOSA, id est, ea, quae cum aliqua probabilitate coniuncta est, et hinc non modo incautos, sed et prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui iustis modis non reprimat, nec pudorem purgat, is diffidere causae suae

fuae videbitur, ac proinde non satisfacit officio, quod existimationem et famam, quae cum vita pari passu ambulat, pro virili tueri iubet.

§. CLV.

Quamuis vero iustissimus hic sit sui ipsius amor: nullum tamen dubium est, quin incidat in vitium, simul ac quis turbato amoris ordine, in seipsum vehementiore amore, quam in ens perfectissimum, puta DEVM, fertur. (§. LXXXII, 63.) Atque inde collegimus iam supra, (§. CXXX.) tum demum iustam rationem habere omnia haec officia erga nos ipsos, si ea cum amoris diuini violatione non sint coniuncta. Ex quo facile patet, 51) non semper verum esse, quod vulgo iactant, *necessitatem non habere legem.* *)

An officia erga nos ipsos ob necessitatem praeferenda officii erga Deum?

*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum est, eaque ita vulgo vtuntur, ac si ex tripode audita esset, et quasi nihil sit turpe et nefarium; quod excuset necessitas. Euripid. in fragm. ex Hippolyt. obiect.

Ἐγὼ γε Φημί, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκείων πλέον.

Quoties periculum est, ex mea sententia
Necessitati debet et lex cedere.

Claudian. in Eutrop. Lib. II. v. 596.

Suprema pericula semper

Dant veniam culpaе.

Atqui si hoc abscessisse verum esset: aduersus se ipsos grauiter peccassent martyres, qui, insuper habito illo necessitatis fauore, nullo cruciatuum genere adduci se passi sunt, vt aliquantulum turris flammae iniicerent: nec minus stolide egisset Iosephus, qui vitae libertatisque adiro periculum, quam herae libidini seruire maluit. Quin nemo sanus vicio verteret militi fugam, si imminente hoste,

H § ste,

ste, cui se resistere non posse animaduertit, stationem deserere non dubitet. Plura exempla iam addere superuacuum esset, quum vel haec satis ostendant, non vsquequaque veram ac solidam esse hanc regulam.

§. CLVI.

Favor necessitatis quod habeat fundamentum?

Quum ergo regula haec non semper, at aliquando tamen, officio suo fungatur: (§. CLV, 51.) consequens est, 52.) vt diuersi casus distinguendi sint, quumque in huiusmodi actione, quam nobis imperiosa necessitas extorsit, nulla circumstantia alia rem variare possit, quam vel NECESSITAS ipsa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod praetermittendum est, indoles: facile patet, 53) haec tria paullo accuratius ac distinctius esse considerata, si, quatenus necessitas habeat legem, vel non habeat, explorare velimus.

§. CLVII.

Necessitas quid et quotuplex?

Per NECESSITATEM hic intelligimus statum hominis, in quo legi sine periculo suo parere non potest. Quod periculum, quoties ad ipsam vitam pertinet: necessitas erit EXTREMA, *) quoties ipsi vitae non imminet, pro magnitudine periculi MAIOR MINORUE adpellabitur. Ita et ABSOLVTA est necessitas, quae euitari nullo alio modo potest, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui iam in illa versatur, euitare posset.

*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus, quibus aut dirissimum subeundum supplicium, aut Christo maledicendum erat. Non vero extrema erat necessitas, qua Christianos ad defectionem impellere conabatur Iulianus ὁ παραβάτης, dum

eos abs litterarum studiis, honoribus, militia repellat. ABSOLUTA erat necessitas, in qua versabatur Daniel, bestiis obiciendus, nisi preces intermisisset: RESPECTIVA, quacum conflictabatur Dauides, dum ei aut fame pereundum, aut panibus sacris vescendum erat. Alius enim, qui sine praecipiti fuga iter fecisset, facile procul dubio alium reperisset panem, quo expugnasset inediam.

§. CLVIII.

Iam facile quisque animaduertet, 54) in cen- Quae
necessi-
tas fauo-
rem mereatur?
sum hic non modo venire necessitatem EXTRE-
MAM, sed et eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quaedam sint calamitates ipsa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam constantissimo terrorem iniicere possint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, et similes aerumnae? Praeterea quum, ubi effugium patet aliud, ex duobus malis physici minimum eligendum sit: (*Elem. phil. mor.* §. CLII, *) consequens est, 55) ut absoluta quidem necessitas fauorem mereatur, (§. CLVII.) 56) respectiua tum demum, si quis non suo sibi iumento hoc malum inuenerit. *)

*) Si quis se vitro periculo offert, causa est illius necessitatis, in qua versatur, ac proinde ipsi euentus potest imputari. (§. CV, 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excusat, adeoque nec excusabit necessitas, si per eum steterit, quo minus illa vrgeretur. Hinc vix fauorem meruit necessitas, in quam se contecerat quidam, qui propositum aduersus Christianos edictum diripuit consciditque, statimque productus non modo tortus, sed et legitime coctus est, teste Lactantio *de mort. persecut. Cap. XIII.* Si ergo in his constitutus angustis

stis aliquid egisset aduersus honestatem et iustitiam, tantum vt mortem et cruciatus subterfugeret, quis negauerit, eum male egisse? Exemplo esse potest Quintus quidam, cuius in Epistola de martyrio Polycarpi meminit ecclesia Smyrnensis, qui, quum sponte se obtulisset martyrio, et alios ad idem faciendum perpulisset, visis bestiis, per genium Caesaris iurauit, nefandoque sese polluit sacrificio.

Quare Smyrnæi grauiter monent: *Διὰ τῆτο ἔν, ἀδελφοί, οὐκ ἐπαινῶμεν τὰς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἵπειδὴ οὐκ ἔτιως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.* Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui ultra accedunt, ac semet ipsos produnt, quum aliter praecipatur in euangelio. Similia habes apud Originem ad Io. XI, 35. Tom. XXXI.

§. CLVIII.

Leges
humanae
et
diuinae
adfirmati-
uae ad-
mittunt
excep-
tionem
necessi-
tatis.

Lex porro quum vel DIVINA sit, vel HUMANA, eaque vel AIENS, vel NEGANS, (§. LXIII, 9.) homo vero, etsi summus imperans, neminem obligare possit ad mortem gratis subeundam: consequens est, (§7) vt leges HUMANAЕ regulariter intelligendae sint cum exceptione necessitatis. *) Idemque (§8) dicendum videatur de DIVINIS AIENTIBVS vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari potest omissio actionis, si agendi desit occasio, (§. CXIII, 56.) nisi forte (§9) actionis intermissio ita sit comparata, vt tendat in summi numinis iniuriam, siquidem tunc lex simul concurrat negatiua, quod nihil faciendum sit in Dei ignominiam. (§. CXXXI, 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI, 10.*

*) Omnia haec liquida videntur. Homines dum se imperio ciuili subiecerunt, in imperantem contulerunt

lerant omnia, sine quibus finis ciuitatum obtineri non posset. Hinc et ius vitae et necis ei concesserunt, at non promiscue, quia id fini ciuitatis refragaretur, sed tantum, si id exigat salus populi vel reipublicae. Itaque nec ciues legibus suis obligare potest ad mortem gratis subeundam, sed eo tantum casu, si id exigat salus populi et reipublicae: adeoque eius leges regulariter intelligendae sunt cum exceptione necessitatis. Hinc eleganter Grotius *de iure belli et pac.* I, 4, 7. n. 2. *Ferri ab hominibus leges solent et debent cum sensu humanas imbecillitatis.*

§. CLX.

Contra ea quod ad leges diuinas NEGANTES Non autem leges diuinae negantes, quae ad officia erga Deum et nos ipsos pertinent. illae ad officia vel erga ipsum Deum, vel erga nos ipsos, vel erga alios homines nos obstringunt. (§. LXXX. CXXIII.) Quae ad officia erga ipsum Deum pertinent, in se ita sunt comparata, vt sine ignominia Dei nunquam intermitteri possint. Quum vero ad ea omnia, quae cum ignominia summi Numinis coniuncta sunt, omittenda sumus obstricti: (§. CXXXI, 36.) consequens est, 60) vt nullus sit tantus necessitatis fauor, qui hominem, leges diuinas negatiuas de officiis erga Deum violaturum, posset excusare. *) Contra 61) si duo colliduntur officia erga nos ipsos, nihil tutius est, quam vt ex duobus malis physicis, quod minimum est, eligamus.

*) Hinc factum suum excusare non potest, qui quacumque necessitate adduci se passus est, vt in Deum esset blasphemus, idolis sacrificaret, periuriose se pollueret. Quod et ipsi non negarunt scriptores profani, veluti Iuuenalis, *Sat. VIII.*

*Ambiguae si quando citabere testis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, vt sis
Falsus*

*Falsus, et ad novo dicit per iuria tauris,
Summum crede nefas, animam praeferro pudori
Et propter vitam viuendi perdere causas.*

Quamuis vero exculare se nequeunt, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes: non tamen permittit humanae imbecillitatis sensus, ut eorum vicem non doleamus, quos a constante proposito dimouit imperiosa huiusmodi necessitas, quum nouerimus, ipsi Petro, Christum Seruatorem neganti, datam esse veniam, quando eum facti poenituit. *Matth. XXVI, 75.*

§. CLXI.

Leges
diuinae
aientes
de offi-
ciis erga
alios ad-
mittunt
fauorem
necessi-
tatis.

62) Quae ad officia erga alios homines pertinent, leges aientes, fauorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod ommissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio, (§. CXIII, 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius felicitate magis, quam nostra, delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipsos, amemus. (§. LXXXVIII, 65.) Et eatenus 63) verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.* *)

*) Sic e. g. lex diuina non obligat quemquam, ut alium seruet, ipseque pereat, vel ut ipse esuriens, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem sanctissima lex amoris, quam sacrae litterae Christianis inculcant, exigit. *2 Cor. VIII, 13.* Quare recte Seneca *de Benef. II, 15.* *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succarram perituro, sed ut ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata caritas incipit a se ipsa.*

§. CXLII.

Aut et
negan-
tes, si

PORRO NEGANTES leges de officiis erga alios obiecta a Deo necessitate, vel cum officiis de

con-

conseruatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, ^{necessitas sit a} colliduntur. Priore casu, quum alterum non ^{Deo?} magis, quam nos, amare teneamur. (§. LXXXIII, 6.) 64) procul dubio, incumbente nobis necessitate, quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos steterit, quo minus durum illud necessitatis telum declinarem, vel par sit omnium conditio, quia aequalis aduersus aequalem nullo fauore utitur: (§. CLVIII, 56.) posteriore 65) fatius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, vt nos maiore perfectione vel felicitate potiamur. *)

*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, vt illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper maius malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico et morali physicum: (*Elem phil. mor.* §. CLII. *) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conseruare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamuis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhaerens tabulae, alterum eandem, vtrique non sustenturam, adprehensurum depellit: inexcusabilis tamen omnino videretur, qui spe maioris felicitatis, amicum proderet, quem salua religione proderi non poterat.

§. CLXII.

Et haec iustam habent rationem, si ipsius Dei O. M. prouidentia *ἀμέσως* contingat, vt ^{Si eadem sit a malitia hominum?} in ea necessitate verseremur. (§. CLXII.) Nam si a malitia hominum est illa calamitas: aut id illi agunt, vt pereamus, aut vt necessitatem
pec-

peccandi nobis imponant. Priore casu, quam alium, nedum prauum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. LXXXIII, 65.) 66) merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit. Posteriore 67) dira quaeuis potius erunt ferenda, quam vt quidquam, quod cum ignominia Dei coniunctum sit, admittamus. *) (§. CXXXI, 6.)

*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, quia nulla nos obligat ratio, vt latrones potius, quam nos ipsos, seruemus. At male sibi consulisset Iosephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicare cupiebat vxor Potipharis. Latrones enim id agunt, vt pereamus: Potipharis vxor Iosepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

§. CLXIII.

Moni-
tum de
adplica-
tione ha-
rum re-
gularum
ad casus
specia-
les.

His obseruatis regulis, quarum plerasque iam alii acute inuenerunt, *) non difficile erit, de variis speciebus, quas PVFENDORFFIVS et alii proponunt, iudicare, quamuis, si recte ponas calculum, multi fingantur casus, qui rarissime contingunt: plures, vbi omnia vno temporis momento transiguntur, intra quod vix de iustitia iniustitiaque actionis suscipiendae intermittendaeue quidquam, adhibita in consilium ratione, statuere liceat. Nimirum cuiuis, qui extra teli iactum est, quid factu opus sit, expensis in vtramque partem rationibus, iudicare non adeo difficile est, quam illi, qui in praesentissimo periculo versatur, in arena capiendum sit consilium. Vt non male de huiusmodi casibus vsurpare possis illud poetae:

Facile

Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus,

Tu, si hic esses, aliter sentiret.

Terent. *Andr. I, 1. v. 9.* Ergo hic multa Dei potius iudicio ac misericordiae relinquere, quam ad viuum omnia refecare, praestiterit.

*) Proposuit iam has regulas, saltim plerasque, Thomaf. *Iurispr. diu. II, 2, 243. sequ.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic vtimur, principiis deriuatas. At postea idem eas sequestratas e iure naturae, et regulam vnam reuocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundam. iur. nat. et gent, II, 2. 29. †.* Nobis nulla videtur ratio suadere, vt omittamus vel sequestremus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quae diximus, abunde ostendunt.

§. CLXV.

Sic nemo dubitauerit, 68) quin necessitas An licet ab- excusatura sit hominem, quem in eo articulo ceat ab- fortuna deprehendit, vt ei aut pereundum, aut scindere membro aliquo carendum sit, si ense reciden- membrum vi- dum putet membrum, ne pars sincera traha- tae ser- tur. Quum enim vtrumque officium de ser- uandae uanda vita integritateque membrorum nobis causa? ipsis debeamus, in his vero tutissimum sit, ex duobus malis physicis id, quod minimum est, eligere, (§. CLX, 61.) denique minus omnino malum sit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium istud, vitam iactura mem- bri alicuius redimendi, esse iustissimum? *)

*) At difficilior est quaestio, an haec sit lex natu- rae praeceptiua, et is contra officium faciat, qui in ancipite isto periculo constitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis se imparem existimat, perferenscere? maxime quum non adeo

HEIN,

I

certa

certa spes sit, quae de sectione illa concipitur, et non minus multi, qui hos cruciatus mira constantia pertulerunt, perire, quam seruari, soleant? Sane senectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum dissensus, ipsiusque chirurgi in hac encheireisi imperitia et ruditas, in tantillo temporis momento, facile subigent animum, ut medicinam illam ipsa morte acerbiorerem puter, et sine tam exquisitis doloribus mori, quam incertam salutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIII.) memores, ἐπέχεσθαι, et rem Dei iudicio et misericordiae committere, quam de hominis in tanta necessitate constituti conscientia temere iudicare malumus.

§. CLXVI.

An carne humana vesci fas sit in extrema fame?

Nullum quoque dubium est, 69) quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam misere toleraverunt, excusandi sint: quum et hic collidantur bina officia, quae nobis ipsis debemus, ac proinde ex duobus malis physicis, morte, et alimentis, alioquin detestabilibus, minimum omnino ellgendum videatur. (§. CLX, 61.) At 70) non excusandus, qui alterum obruncat, ut eius carne pastus miseram vitam extendat: quia, quantacumque sit longae inediae imperiosa necessitas, ea tamen ius non dat in vitam alterius, nec fas est, alteri eam eripere, ut ipsi conseruemur, quia par hic est vtriusque conditio ac necessitas. *) (§. CLXII, 64.)

*) At quid si omnes, pari necessitate pressi, in vnus mactationem consentientes rem sorti committant? Quo pertinet casus tristissimus de septem Britannis, quem ex Tulpii *Obseru. medic. I, 43.* refert Casp. Ziegler. *ad Grot. de iure belli et pac. II, 1, 3.*
Nihil

Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam ius est. Et qui consentit in caedem sui ipsius: aequè peccat, ac qui se aliumve occidit. *Nec debuit quisquam vitam suam tam vilipendere, ut eius iactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in socium suum saevire debuerunt, ut stomacho suo consulere: recte iudicat Ziegler. ibid. p. 189. sequ.* Quibus non usquequaque satisfacisse videtur Pufendorff. *de iure nat. et gent. II, 6, 3.*

§. CLXVII.

Aliud dicendum, 71) si quis naufragus apprehensa tabula, vni tantum suffectura, alterum manus eidem iniicientem, vi repellat, vel 72) aliqui in scapham insipientes, reliquos, quos scapha ferre non potest, praecipitent. Vtroque enim casu non est par utriusque conditio, quia qui tabulam apprehendit, quive iam scapham prius occuparunt, in possessione sunt, ac proinde iure suo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, priuari nequeunt. Et quis non minus esse malum animaduertit, aliquos perire, quam omnes, maius bonum paucos, quam nullum seruari? *)

*) Ex quibus fundamentis et alter decidi poterit casus de militibus, in castrum vel urbem munitam confugientibus, aliosque, paullo tardiores, excludentibus, ne hostes vna irrumpant. Quale est factum Pandari, de quo Virgil. *Aen. VIII. v. 722. seq.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. III, 16. §.* Vbi tamen probe dispiciendum fuerit, extremae et absoluta sit necessitas, (§. CLVIII, § 5.) an remotius adhuc periculum, et quod alia ratione, e. g. paucis hostibus admissis, et reliquis dimisso clathro submotis, evitari possit. Inde merito colaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, suadentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis

minis rescinderet, *malle se, ait, insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. IIII, 16.

§. CLXVIII.

An carnificem excuset necessitas, proposita morte innocentem occidere insum?

Nec 73) magis excusarim carnificem, vel alium quemcunque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere iussus, parendum existimat, et imminentis supplicii periculum ad iustam sibi excusationem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa calamitas, qui id agit, vt necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo casu dira quaeuis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei coniunctum sit, admittendum. *) (§. CLXIII, 67.)

*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam conscientiam: (§. XXXV, 35.) hic vero ponatur species, quod carnifex certo sciat, saeuendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolueret? Nec rem conficit distinctio Pufendorffii, vtrum spiculatori haec caedes imputeretur tamquam actio propria, an merae alieni facti exsequutio. Quamuis enim ille posteriore casu caedem carnifici illi non magis imputari posse existimet, quam gladio aut securi: *Iur. nat. et gent. I, 5, 2. VIII, 1, 5. 6.* multum tamen interesse arbitramur inter gladium vel securem, tamquam res inanimatas, et hominem ratione praeditum, cui tam iniustam exsequuturo sententiam, ipsa conscientia reclamat.

§. CLXVIII.

An fugienti obstantem te proterere liceat?

Contra ea 74) recte quis, imminente innocenti morte, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submouet, quamuis se ei damnum illaturum suspicetur. Siue

Siue enim alter ex malitia iter fugienti intercludat; necessitas est a malitia hominis, isque id agit, vt fugiens pereat. Siue non nocendi consilio obftet: ab ipsius Dei prouidentia haec necessitas fugienti obiicitur. Vtroque vero casu quaelibet honesta ratio est expediendae salutis. *) (§. CLXIII, 66. CLXII, 64.)

*) Nihil ergo moramur dissensum Alberti, *Comp. Iur. Nat. orthod. conform. Cap. III. §. XVII sequi.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia sibi eundem existimat, quod in statu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane est ἀνεξοδικουσον, quia nec principium iuris naturalis in statu integritatis quaerendum est, (§. LXXVIII.) nec in eo statu vllum concipi potest periculum, quod hac tristi fuga fuisset euitandum.

§. CLXX.

Idem dicendum videtur de casibus 75) si An in
 quis res alienas in extrema necessitate, famis extrema
 vel frigoris expellendi causa, contrectet: *) necessi-
 76) vel si homines in extremo naufragii peri- tate res
 culo iactum alienarum mercium faciant. alienas
 Quemadmodum enim priore casu necessitas contre-
 est a malitia hominum, id agentium, vt fame- stare vel
 licus, vel frigore obrigescens, omni humana perdere?
 ope destitutus pereat: (§. CLXIII, 66.) ita
 posteriore inter duo mala physica eligitur mi-
 nus, dum homines, imminente naufragio,
 vident, aut sibi cum rebus pereundum, aut
 mercium alienarum, a se iactandarum, aesti-
 mationem esse praestandam. (§. CLX, 61.)

*) Qui hic dissentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam graue existimant esse peccatum, vt nulla necessitate urgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in casu necessitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine impurent: cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum sine dolo malo, immo sine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas surripere iussit imperiosa longae inediae necessitas, aestimatio facile praestari possit ab hominibus etiam mendicis, vbi se periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aestimabilem animo restituendi, domino interuertere maluerint. Add. *cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI.

Conclu-
sio capi-
tis.

Sed talia innumera vel fingi, vel in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, ex quibus quaedam vere sunt ἀπορα, et de quibus facile in vtramque partem disputari possit. Sed ne obliui videamur eius, quam ipsi paullo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIII.) plura addere iam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui sibi in ipsam hominum conscientiam sumunt imperium.

CAP.

CAP. VII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS ABSOLV-
TIS, ET PERFECTIS,

SPECIATIM

DE NEMINE LAEDENDO.

§. CLXXII.

PROgredimur iam ad OFFICIA ERGA ALIOS Officio-
rum er-
ga alios
funda-
men-
tum. HOMINES, quorum fundamentum iam supra in eo positum esse animaduerti-
mus, quod homo homini natura AEQUALIS, ac proinde eatenus amore amicitiae sit prosequendus. (§. LXXXV. et LXXXVIII.) Quumque aequalitas naturae aequalia etiam officia exigat: inde colligimus, HOMINEM HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM TENERI AMARE. (§. LXXXIII.)

§. CLXXIII.

Deinde amoris huius duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum IUSTITIAE, alterum HUMANITATIS ET BENEFICENTIAE adpellauimus. (§. LXXXII. sequ.) Quum vero prior in eo consistat, vt nihil, quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem laedamus, et cuique, quod suum est, tribuamus; posterior, vt alterius perfectionem et felicitatem pro virili prouehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus. et ea, quae iure stricto et perfecto non debemus: (§. cit.) consequens est, 1) vt et officia, quae alteri debemus, alia sint *iustitiae*, quae PERFECTA; alia hu-

manitatis et beneficentiae, quae IMPERFECTA vocamus.

§. CLXXIV.

Eorum
defini-
tiones,

Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quae homo perfecte, et per modum coactionis, obligatus est, puta vt neminem laedat, et cuique, quod suum est, tribuat. IMPERFECTA, ad quae imperfecte sine coactione, et ex ipsa virtute, obligamur, puta, vt alterius perfectionem ac felicitatem aequae, ac nostram, pro virili amplificare studeamus. *) (§. LXXXIII.)

*) Itaque officia PERFECTA nobis necessitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent, nos nondum verae virtutis laudem adsequutos, nisi et alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitmur. Ea officia iam veteres iureconsulti accurate distinxerunt, veluti Paullus, dum *quaedam voluntatis, et officii magis, quam necessitatis, esse*, scripsit. l. 17. §. 3. D. commodati. Adde locum Senecae, quem attulimus supra §. LXXXIII. *

§. CLXXV.

Alia
item ab-
soluta,
alia hy-
potheti-
ca.

Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet, illa in eo posita sunt, vt NEMINEM LAEDAMVS, et CUIQUE, QVOD SVVM EST, TRIBVAMVS, (§. CLXXIII.) laedere autem est alterum infeliciorem, quam natura est, reddere (§. LXXXII.) SVVM denique aliquis dicere potest, quod iuste adquisiuit: (§. cit.) sequitur sane, 2) vt obligatio ad neminem laedendum sit *connata*; ad suum cuique tribuendum, *adquisita*. Vnde prius officium ABSOLVTVM; posterius, quod suum cuique tribui iubet, HYPOTHETICVM VOCAMVS. *)

*) Ita-

*) Itaque ABSOLVTVM officium nobis est, quod homo ab homine exigere potest nullo posito iure, quod per factum aliquod adquisiuerit: HYPOTHETICVM, quod, demum posito aliquo iure per factum adquisito, exigitur. Sic homo ab homine iure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo sibi hoc ius adquisiuerit. At non posset quisquam iure conqueri de rebus sibi ab altero praereptis, nisi ius aliquod circa illas res, veluti dominium, facto adquisiuisset. Itaque *neminem occide* est officium absolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod discrimen si non neglexisset δ πῶνυ Sakmasius, *de usur. Cap. VIII.* facile intellexisset, non fugisse rationem iureconsultos, qui *furtum admittere natarali iure prohibitum esse*, contendunt. *l. 1. §. 3. D. de furt. §. 1. Inst. de obl. quae ex delict.*

§. CLXXVI.

Quumque porro ius, quod circa rem aliquam acquisiuimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO seu CONVENTIONE proficiscatur: consequens est, 3) vt omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO nascantur, adeoque 4) is commodissimus futurus sit tractationis nostrae ordo, vt primum de officiis PERFECTIS ABSOLVTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quae ex DOMINIO, ac denique de iis, quae ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus. *Imperfecta enim hypotheticis* ideo praemittenda putauimus, quia homines, frigescente demum atque oblanguescente humanitate, inuecto dominio, pactisque interpositis, consulere sibi coeperunt.

Quo ordine de his agendum?

§. CLXXVII.

Homo
homi-
nem, vt
sibi ae-
qualem,
tractare
debet.

Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura aequalem, (§. CLXXII.) iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quamuis alteri prae altero perfectio aliqua veluti sortito obtigerit: diuersos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam, sed vnum aequae esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5) vt alter alterum, tamquam aequae hominem tractare, nec in rebus, quae pluribus iure perfecto competunt, prae aliis praerogatiuam sine iusta causa adfectare, adeoque 6) quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. *) (§. LXXXVIII, 54.)

*) Haec regula tam est rectae rationi consentanea, vt eam nec pagani ignorarint. Salm eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Seuero Imp. auctor est Ael. Lampridius, *Cap. LI, Clamabatque saepius, quod a quibusdam, siue Iudaeis, siue Christianis audierat et tenebat, idque per praeconeum, quum aliquem emendaret, dici iubebat: QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Quam sententiam vsque adeo dilexit, vt et in palatio, et in publicis operibus, praescribi iuberet.* Probabile est, quod obseruauit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam a Christianis accepisse. In sensu enim aiente totidem verbis habetur *Matth. VII, 17. Luc. VI, 31.* At inde non sequitur, vt non et ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epictet. Enchirid. Cap. XXXVII.*

§. CLXXVIII.

Ac pro-
inde ne-
mo lae-
dendus.

Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam

quam in natura habet, vel iuste adquisiuit, ab alio priuari, vel res suas deteriores reddi, id est, LAEDI velit: (§. LXXXII.) consequens est, 7) vt et nos neminem imperfectiorem vel infelicio- rem reddere, adeoque 8) et neminem laedere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPVS, sed et MENS praecipue, pertinet: 9) ad vtramque hominis partem pertinere hoc praeceptum, quin 10) laesionem mentis tanto esse corporis laesione grauiorem, quanto mens ipsa corpore praestantior est, (*Elem. phil. mor. §. XIII.*) facile intelligitur.*)

- *) Hinc grauius Epictetus inuehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusue suis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπως τι, inquit, σωματικὸν ἐλαττωμα εἰς κτήσιν, ἐκεῖ ἢ βλάβη. ὅπως εἰς τὴν προαίρεσιν, εὐδαιμία βλάβη. ἔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγεῖ ὀφθαλμοῦ πατηθεῖς, ἢ ἀδικήσας, ἔτε τὸν ὀφθαλμὸν, ἔτε τὸν ἰσχίον, ἔτε τὸν ἀγρὸν ἀπολλύει· ἡμεῖς δ' ἄλλο ἔδεν ἐθέλομεν, ἢ ταῦτα τὴν προαίρεσιν δὲ ποτέρον αἰδιόμενα καὶ πιστὴν ἔξομεν, ἢ αἰναίχουλον, καὶ ἄπιστον, ἐδ' ἐγγυὸς διαφερόμεθα. *Vbi cumque in his, quae ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico iacturam nos fecisse arbitramur: sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis oueniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum, censemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec corpus dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit: atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocris quidem, utrum satius sit, voluntatem habere pudicam, et fidelem, an vero impudicam, et infidelem.* *Arrian. Diff. Epict. II, 10.*

§. CLXXVIII.

§. CLXXVIII.

Nemo occiden-
dus, nul-
lius sani-
tati ac
corpori
da-
mnum
inferen-
dum.

Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in VITA, id est, in vnione mentis et corporis, (§. CXXXXIII.) quae quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, praestantissima, et reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, priuare nefas sit, (§. CLXXVIII, 7.) nec nos ab altero vita priuari velimus: per se patet, (§. CLXXVIII, 6.) 11) officii nostri esse, nec alium occidere, vel 12) eius sanitati detrimentum inferre, vel 13) mortis aut morbi causam dare, vel 14) eum citra ius, aut occidendi animo, periculo exponere. *)

*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis obiicit, quam qui iure atque imperio suo ita abutitur, vt alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb I, 9 Diod. Sic. Bibl. XIII, 73. XVIII, 48. Iustin. Hist. XII, 5. Curt. VII, 2. immo in ipsis sacris litteris, 2 Sam. XI, 15. vbi et sequente Cap. XII, 9. ideo homicidium Dauidi exprobratur a Nathane, quod Vriam eo animo, vt periret, in periculosissima statione collocari iussisset. Add. Pufend. de iure nat. et gent. VIII, 2. 4.

§. CLXXX.

Nisi necessitas ipsa vti nos cogat moderamine inculpatae tutelae.

Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam seipsum, amare, (§. LXXXXIII, 65.) et saepe contingat, vt aut alicui ipsi, aut alteri, pereundum sit: consequens est, 15) vt eo casu, si quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis, (§. CLXIII, 66.) adeoque

16) et

16) et cum caede repellere adgressorem liceat, dumne quis 17) limites iustae defensionis excedat.

§. CLXXXI.

Quinam vero sint iustae defensionis limites, ^{Eius li-} nemini erit obscurum, qui absolutam praecipue ^{mites.} necessitatem, id est, nullo alio modo euitabilem, (§. CLVIII.) fauorem mereri, meminerit. Ex hoc enim consequitur, 18) ut tum demum moderamini inculpatae tutelae sit locus, si quis in absoluta necessitate, vel respectiua quidem, sed in quam sua culpa non incidit, versetur. (§. CLVIII, 55. 56.) 19) Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defensionis iure gaudeat. 20) Ut qui vel sine adgressoris laesione, vel leuiore malo adgressori repraesentato, periculum euitare potest, ei ius non sit, ad caedem temere prouolandi, *) quum ex duobus malis physicis id, quod minimum est, malum eligendum esse, vel ipsa recta ratio nos doceat. (*Elem. philos. mor. §. CLII. **)

*) Homo obligatus semper est, ad eligendum id, quod est optimum. (§. LXXXII. *) Optimum ergo quum sit medium, quo facillime ac tutissime finem nostrum obtinemus: obligatus nos esse oportet ad medium facillimum tutissimumque expediendae salutis, adeoque ad euitandam alterius caedem, si aliud supersit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill. XXIII.* Ο'λίγω τοι ἔοικε κακῷ μέγα νῆκος ἀγαιρῆν. *Par est, exiguo malo magnam litem tollere.*

§. CLXXXII.

§. CLXXXII.

Aduer-
sus quos
eo uti
possi-
mus?

His vero obseruatis principiis euentiffimis, nihil facilius est, quam ad quaestiones omnes, quae de hoc moderamine inculpatae tutelae incidere possunt, respondere. Si enim quaeras, aduersus quos eo uti liceat? recte respondebis, 21) aduersus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis: (§.LXXXI, 18.) adeoque 22) et aduersus furiosos, mente captos, itemque 23) eos, qui alium inuadere parantes, te per errorem inuaserint. Vti enim praeclare obseruauit Grotius *de iure belli et pac. II, 1, 3.* ius defensionis hic non nascitur ex peccato atque iniustitia eius, a quo intentatur periculum, sed a iure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quouis modo, nec alterius vitam eo casu propriae salutis anteponendi. *)

*) Et huc pertinet fabula Oedipi, qui patrem se adgre-
dientem inuadentemque tuendi sui causa ignarus
occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem
in Oedipb Colon. v. 1032.

Ἐν γὰρ μὲν ἀμειψαί μῆνον, ὧν σ' ἀνισορῶ
Ἴετις σὲ τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνει παρασῆς, πότῃρα πινθαίνοι ἂν εἰ
Πατὴρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, εἴπερ ξῆν Φιλῆϊς, τὸν αἰτίου
Τίνοι ἂν εἰδὲ τούνδικον περιβλέποις
Τοιαῦτα μέντοι καὶ ἄλλος εἰσέβην κακὰ,
Θεῶν ἀγόνων, δὲς ἐγὼ εἰδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν διμαὶ ζῶσαν ἀντίπειν ἐμοί.

*Vnum enim responde mibi, quod te interrogo.
Si quis te, virum iustum, statim bis*

Opprio

*Opprimens occidere vellet : quaererene,
Vtrum pater is esset, qui te occideret, an vero
statim vlcisceris?*

*Existimo. siquidem vitam amares, auctorem coedis
Vlcisceris, neque, quid iustum, circumspiceres.
In talia mala et ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, si reuiviscat, mihi contradictura esset.*

§. CLXXXIII.

Nec minus inde disces, quamdiu illud ius ^{Spatium} sese aduersus inuasorem defendendi duret? ^{eius in}
Recte enim hic distinguunt doctores inter eos, ^{libertate}
qui in statu naturali nulli magistratui, a quo ^{naturali.}
defendi possent, subiecti viuunt, et qui cum
aliis in ciuitatem coaluerunt. Quum enim in
libertate illa naturali nemo sit, a quo nobis de
iniuria caueri possit: 24) defendendi ius non
potest non incipere ab eo tempore, quo in
periculo esse coepimus, et durare tamdiu,
quoad extra periculi aleam simus constituti.
(§. CLXXXI, 18. 19.) Quandoquidem vero
periculum nostrum incipit a tempore, quo al-
ter hostilem animum aduersus nos ostendit,
et tantisper durat, dum illum animum hosti-
lem nondum deposuit: 25) tamdiu etiam durare
ius defendendi, manifestum est. *)

*) Atque hoc est fundamentum, quo vniuersum ius
belli nititur, vt alteri, qui hostilem aduersus nos
animum manifesto prodit, omnesque aequas pacis
conditiones pertinaciter respuit, mala intentare
tamdiu possimus, donec deposito hostili animo no-
biscum redierit in gratiam. Qua de re infra suo
loco plura erunt dicenda.

§. CLXXXIII.

§. CLXXXIII.

Et in statu ciuili. Quum contra in statu ciuili, ciuis, qui hostilem animum aduersus ciuem prodit, minas spargit, insidiasue alteri struit, a magistratu possit coërceri: consequens est, 26) vt ciuis nec insidiantem sibi alterum opprimere, nec 27) periculo defunctus, vindictam, quam a superiore sperare potest, vi et armis petere possit, adeoque 28) tempus inculpatæ defensionis expediendæ angustis admodum finibus circumscriptum, cum ipso periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipsum periculum. *)

*) Et ita recte iureconsulti violentam defensionem quidem permittunt, sed non nisi in continenti, Vlpianus l. 3. §. 9. D. de vi et vi arm. *Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo.* Et alibi expressioribus verbis concedit Paullus, vt, qui lapidem, quum aliter se tueri non posset, in irruentem proiecisset: non teneretur lege Aquillia, *dum id tuendi duntaxat, non etiam vlciscendi causa factum sit.* l. 45. §. 4. D. ad leg. Aquill.

§. CLXXXV.

Modus
violente
defensio-
nis.

Praeterea ex his principiis (§. CLXXXI, 20.) facile intelliges, 29) non licere ei defensionem ad caedem vsque adgressoris porrigere, qui de eius impetu praemonitus, aut eundem in tempore conspicatus, domi se continere, aut 30) in tutiorem locum sese recipere, aut 31) vulnerere, vel mutilatione aliqua eiusdem impetum cohibere potest, *) quamuis 32) ad fugam ipso iam feruente conflictu, capeffendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obstrictus videatur, nisi forte tutum ipsi pateat perfugium.

Pufen-

Pufendorff. *de iure nat. et gent.* II, 5, 13. Vbi tamen denuo monendum, 33) quum in statu ciuili tam breue sit defensionis tempus, vt in tanta animi perturbatione omnes euadendi vias circumspicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad viuum refecanda esse.

*) Multo minus ergo quis ad vim et caedem iure pro- uolat, si alter ab adgressione desistit, ostenditque, se cum aduersario in gratiam redire velle. Vnde recte Aristides in *Leuctric. I.* obseruat, *Thebanis ad aequa omnia paratis, Lacedaemoniis vero ultra tendentibus, bonam causam ab his ad illos transiisse.* Vid. Grot. *de I. B. et P.* II, 1, 18. Pufend. *de iur. nat. et gent.* II, 5, 19.

§. CLXXXVI.

Denique inde non minus intelligi posse vi- Pro quibus rebus sit licita?
detur, pro quibus rebus quis ad violentam il-
lam defensionem sese accingere possit? Quum
enim quaedam sint calamitates, quae homini
aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec
extrema tantum necessitas, sed et ea, quam sal-
ua vita ferre possumus, fauorem mereatur: (§.
CLVIII, 54.) consequens est, 34) vt, quae
pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35)
pro integritate corporis, immo et 36) pro pu-
dicitia tuenda, *) nec non 37) pro magistra-
tuum, parentum, liberorum, amicorum, sed
et omnium aliorum, quos in periculo consti-
tutos esse animaduertimus, defensione sint
permissa.

*) At hic multi dissentiunt, veluti Augustinus *de li-
bero arbitrio* I, 5. Thomas. *Iurisp. diu.* II, 2, 114. Bud-
dens *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sect. III. §.*
XX. * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam
virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit.

MEIN.

K

Sed

Sed quamvis pudicitia mentis satis in tuto sit: at tamen honestae virgini ac matronae non atrocior vlla videri potest iniuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, et castitatis etiam externae iactura sit irreparabilis. Quare recte Quintilian. *Declam. CCCXXXVIII. Puellam usque in eam iniuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestae feminae, si tam atrocem et intolerabilem iniuriam etiam cum stupratoris interitu a se amoliri conetur?

§. CLXXXVII.

An et pro honore et existimatione tuenda?

Paullo difficilior quaestio est, an et is, qui pro honore atque existimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad caedem prouolauit, moderamine inculpatae tutelae vsus esse videatur? At quamvis nihil, si a vita discesseris, existimatione sit praestabilius, et hinc sint, qui hic quoque locum esse violentiae defensionis, existiment: (vid. Grot. *de iure belli et pac. II, 1, 10.*) tamen, quia solum periculum vitam aliaque, quae cum vita pari passu ambulant, amittendi ius nobis det vtendi inculpatae tutelae moderamine, (§. CLXXXVI.) existimatio vero et honor propter iniuriam non amittitur, immo potius in statu ciuili non desunt legitima iniuriam vindicandi media: non possumus non 38) eorum suffragari sententiae, qui hic cessare ius violentiae defensionis prudenter censent.

§. CLXXXVIII.

Nemo laedendus ratione intellectus.

Quum porro officium erga alios absolutum de nemine laedendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXXVIII, 9.) et mentis facultates sint INTELLECTVS et VOLUNTAS:

LVNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negauerit, 39) eum graueriter laedere alterum, qui iuuenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac fophismatibus in errorem inducit, 40) eundem a veritate auertit, 41) praeiudicatisque opinionibus imbuit, immo et is, 42) qui vel taediosa docendi ratione, vel adfectata feueritate efficit, vt suae disciplinae traditus ab omni veritatis ac sapientiae studio abhorreat. *)

*) Ita graueriter omnino Maximilianum I. Imp. laesit Petrus, postea Nouae ciuitatis antistes, de quo Cuspinian. p. 602. *Vti vero habilis per aetatem ad litteras addiscendas fuit Maximilianus, magistro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorundam filiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum eius praeceptor, solis dialecticis argutiis doctus, fophismata illi inculcare vellet, ad quae capessenda aptus non erat: saepius atrociter verberatus ab eo, magis ipse verberandus, quum verbera seruos doceant, non liberos, tandem effecit, vt litteras magis odio haberet, quam diligeret.* Mansit etiam alta mente repostum, quantum detrimenti hoc ipso ceperit. Idem enim auctor est Cuspinianus, idemtidem de hoc fato suo graueriter conquestum esse Maximilianum, et aliquando inter prandendum, multis adstantibus, dixisse: *Si hodie praeceptor meus viueret Petrus, quamquam multa praeceptoribus debeamus, efficerem, vt se instituisse me poeniteret.* Add. Ger. a Roo Lib. VIII. p. 288.

§. CLXXXVIII.

Quumque non minus grauis sit laesio voluntatis, quae CORRPTIONIS nomine venit: tione
consequens est, 43) vt contra officium faciant, voluntas
qui alterum corrumpunt, 44) ad voluptates, tis.
libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45) et vel

verbis minus honestis, vel 46) exemplis turpibus, animum deteriore reddunt, vel denique, 47) quum eum a vitiis prohibere, et in viam reducere possint debeantque, id vel plane non, vel non ea, qua par est, animi contentione faciunt, sed, 48) quantum in ipsis est, peccantem adiuuare student. *)

*) Quam grauis et haec sit laesio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui quum aegre facere cuperet Dioni, quem in Peloponneso manum comparare, sibi que bellum facere conari, audierat, filium eius sic educari iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque vllum tempus sobriorelinquebatur. Is deinde usque eo vitae statum commutatam ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent) ut se de superiore parte aedium deiecerit, atque ita interiit. Corn. Nep. Dion. Cap. IIII. Non ignota eadem ars Romanis aduersus hostes suos, aut dubiae fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. Histor. IIII, 64. Agric. XXI, 1. Immo arcanum hoc tyrannicum esse, obseruat Förstner. in Taciti Annal. Lib. I. Utinam inde demum hunc fructum caperet aetas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos, quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mollem et luxuriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis secuire, dum se ab illis corrumpi patitur!

§. CLXXX.

Nec ratione corporis.

CORPVS porro alterius quum non magis, quam mentem, laedere deceat: (§. CLXXVIII, 9.) nefas sane est, 49) alterum verberibus, plagis, aliisque iniuriis adficere, 50) vulnera infligere, 51) membris eorumue parte quem mutilare,

tilare, § 2) corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, iniuria excruciare, res, quibus ei ad conferuandam suauiterque transigendam vitam opus est, eripere, interuertere, deterioresque reddere, et si qua alia sunt, quibus vsus corporis, quod sanum et integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, vt mors nobis minus, quam hae iniuriae, acerba videri soleat: sane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum esse, satis vnusquisque intelligit. *)

*) Et hinc esse videtur, quod pleraeque antiquae leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupissent. Vid. *Exod. XXI, 25. Leu. XXIII, 50. Gell. Noct. Att. XX, 3. Diod. Sic. Bibl. XII, 47.* Quamuis enim vix probabile sit, vel apud Hebraeos, vel apud Romanos, iuri illi talionis κατὰ τὸ ἔντρον locum fuisse: Ioseph. *Antiq. Iud. III, 7. Gell. ibid.* eo ipso tamen, iustissimum esse, ostenderunt legislatores sapientissimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod sibi fieri molisset, fecerit.

§. CLXXXI.

Quod ad statum hominis attinet, ad hoc caput praecipue pertinet primo **EXISTIMATIO**, Nec ratione **SIMPLEX**, qua quis pro non malo habetur, existimatio- **INTENSIVA**, qua ob merita prae aliis gaudet. nis. De opibus enim et facultatibus, quia sine dominis concipi non possunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque existimationem attinet, aliquis laedi non possit nisi per **CALVMNIAS**,

K 3

(§. CLIIII.)

(§. CLIII.) et dicta factaque, ad contumeliam et ignominiam alicuius comparata, quae INVI-RIAS vocamus: 53) ab utrisque abstinendum esse, eo minus obscurum est, quo aegrius eas ferre solemus, ab aliis illatas. *)

*) Hinc recte Simplicius ad Epicteti Enchirid. *Cap. XXXVIII, p. 247.* iniurias et contumelias vocat *παρὰ φύσιν ἕστας διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἰσχρὰ καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, adfectiones animae, naturae contrarias, quae morbos, probra, et vitium animarum.* Quod vero naturae mentis contrariam et in se malum est: illud consentaneum esse non potest iuri naturae, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)

§. CLXXXII.

Nec ra-
tione
pudici-
tiae.

Deinde et ratione PUDICITIAE laedi potest hominis status, quia, illa siue blanditiis sollicitata, siue vi prostrata, et existimatio detrimentum capit, et ipsae turbantur familiae. Quum ergo nemo laedendus sit: (§. CLXXVIII, 8.) facile patet, 54) nullius pudicitiae struendas esse insidias, 55) omniaque stupra, tum violenta, tum 56) voluntaria, *) multoque magis 57) adulteria, et 58) reliquas nefandas ac intolerabiles iniurias iuri naturae omnino repugnare.

*) Quamvis enim hic cessare videtur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris*, quum uterque consentiat, adeoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim nemo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis laeditur. (§. CLXXXVIII.) Deinde perferuntque laeduntur et alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac saltem, quod

quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma illud iuris naturae præcipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Denique qui stuprum feminae persuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, si sapimus, corrumpi nolumus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, ut excusanda sit illa alienae pudicitiae sollicitatio, ut eam quidam legesatores grauius puniendam existimarint, quam stuprum violentum, *quod eos, qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persuadent, adeo animos peruertant, ut aliorum uxores sibi reddant beneuolentiores, quam maritis, et uniuersam domum suam faciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum.* *Lysias Orat. I.*

§. CLXXXIII.

Ex his vero, quae adhuc diximus, satis intelligitur, 59) laedi aliquem posse actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBVS, ad alterius laesionem comparatis, tum *externis*, veluti GESTIBVS, VERBIS, ET FACTIS. (§. XVIII, 36.) Hinc satis patet, 60) etiam odium, contemptum, inuidiam, aliaque animi vitia iuri naturae aduerfari. *) 61) Abstinendum quoque esse a gestibus, ex quibus odium, contemptus, inuidia elucet, quique alterius animum perturbare possunt. 62) Multo grauiissimam in foro humano esse laesionem, quae in verbis factisque consistit.

Laedi aliquis potest cogitando, gestibus, verbis et factis.

*) Quia auctor iuris naturae est Deus *καρδιογνώστης*, sane non minus eius voluntatem violat, qui quid contra legis suae praescriptum cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde iam supra ius naturae ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere obseruauimus. (§. XVIII, 36.) Deinde quum iuris naturae genui-

num principium sit AMOR. (§. LXXVIII, 37.) is vero non primario in actione externa, sed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione et felicitate delectatione coniuncta, consistat: (§. LXXX.) non potest non iuri naturae repugnare etiam odium alterius, adeoque auersatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione coniuncta, quamuis illa interna sit, et in sola cogitatione consistat. Hinc Seruator noster, optimus legis diuinæ, tum naturalis, tum positivæ, interpret, et actiones internas legi aduersas damnat. *Matth. V, 22, 28.* Et hæc iis opponenda duximus, qui ius naturæ et gentium tantum ad actiones externas pertinere existimant.

§. CLXXXIII.

Sermo-
nem ho-
mo præ
brutis
peculia-
rem ha-
bet.

Quum vero et VERBIS, seu SERMONE, lædi alter possit: (§. CLXXXIII, 62) operæ pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos est prouidi numinis clementia, vt non modo mentem nobis dederit, quæ percipere, iudicare, ratiocinari, adpetere item et auersari possit, suarumque cogitationum sibi sit conscia, sed et facultatem cum aliis communicandi animi sensa, vt et hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamuis vero et bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, similiue sono incondito animi sensa et adfectus obscure et confuse prodere videamus:*) homini tamen id præterea diuinitus datum est, vt, quid cogitet, clare et distincte eloqui, de eoque alterum certiolem reddere possit.

*) Sic canis alio sono iram, alio dolorem, alio *Φιλανθρωπίαν*, alio alios adfectus prodit: ac quid

quid speciatim cogitet, nec clare distincteque exprimit, nec vilo sono exprimere potest, quum tamen et canes, et pleraque animalia perfectiora iisdem paene organis loquendi, quibus homo gaudet, instructa sint. Quin quo imperfectius est animal, eo minus vltum sonum, quo animi sensa indicet, edit, veluti pisces, cochleae, ostreae. Vnde non potuisset Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum se brutorum sermonem non modo intelligere verum etiam cum iisdem colloqui posse, iactauit, seque hoc ipso vel fanatici ingenii hominem, vel insignem impostorem esse, ostendit. Vid. Iamblich, *vis. Pythag. Cap. XIII.*

§. CLXXXV.

Quandoquidem ergo id, quod circa sermonem prae brutis peculiare habemus, in clara et distincta cogitationum nostrarum communicatione cum aliis consistit: (§. CLXXXIII.) experientia porro docet, id nos consequi per sonos articulatos, *) id est, per sonos, per organa loquelae tam diuersimode modificatos, vt diuersae inde voces, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones et passiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO est sonus articulatus, quo animi nostri sensa cum aliis clare et distincte communicamus.

Quid sermo?

*) At ingenium humanum in eo non adqueuit, quod rebus omnibus certa ac distincta nomina imposuit, sed et alia inuenit signa, quibus loco sermonis uteremur, si non esset eo vtendi occasio. Sic enim inuenimus modum, et cum absentibus animi nostri sensa per figuras litterarum, ita distincte communicandi, vt verba nostra non audiant, sed visu percipiant. Quod sane tam stupendum est *εὐρημα*, vt quidam id ipsi Deo tribuere non dubitent. Est et modus veluti colloquendi per digitos, quem in

Turcia ab elinguis inuentum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut *tableau de l' Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Vtiam non dicam de *oculiloquio* et *pediloquio*, de quibus singulares exstant Molleri Altorffensis *dissertationes*. Haec omnia quamuis SERMONIS nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem et circa haec signa, iustum est.

§. CLXXXVI.

Quomodo eo vten- dum sit?

Ex qua definitione satis patet, 63) sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64) sed nostri aliorumque hominum causa datum esse, ac proinde 65) Deum velle, ut eo animi sensu, quatenus id amor, quem nobis imperavit, exigit, cum aliis communicemus, *) adeoque 66) ut ne sermone quidem nostro alios laedamus, sed 67) nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili seruiamus.

*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei causa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, et sine vilo sermone nostro intelligat; nec brutorum causa, quae sermonem nostrum non tamquam sermonem, sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam ut nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum causa primario accepisse statuamus. Nostri causa, non ut nobiscum cogitationes nostras communicemus, quippe quarum iam tum nobis sumus conscii, sed ut alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, et qua in re alios nobis utiles esse velimus. Aliorum causa, ut et his, quae scire eorum interest, et, quid illis utile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint aequae ac nos ipsi, et quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est, ut nemi-

neminem sermone nostro laedere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

§. CLXXXVII.

Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. CLXXXVI, 65.) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque denominare placuit: (§. CLXXXV.) consequens est, 68) ut colloquuturi verbis non aliam, quam quae semel placuit, notionem tribuere, vel 69) si verbo insolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70) aegre ferre possint, si ceteroquin verba eo sensu, qui semel inter linguae peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum *συναφῆ* aliaeque circumstantiae ferant.

Verborum notione recepta v-tendum.

§. CLXXXVIII.

Quumque Deus velit, ut sermone animi sensa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CLXXXVI, 65.) amor vero hic non patiatur, ut alterum sermone nostro laedamus, (ib. 66.) denique laedere sit, aliquid perfectionis felicitatisue alteri detrahere: (§. LXXXII.) sequitur sane, 71) ut nihil, cuius notitiam iure perfecto imperfectoué *) a nobis exigere alter potest, tacere: 72) nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73) quemquam sermone in errorem inducere, vel ei vltimum detrimentum adferre debeamus.

Nemo sermone laedendus.

*) las

*) *Ius perfectum* est correlatum obligationis perfectae, *imperfectum* imperfectae. Prius exigit, ut neminem laedamus, suumque cuius tribuamus: (§. CLXXVIII.) adeoque toties veritatem iure perfecto a nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conuersa in mendacium, vel adulterata saltem, a nobis laederetur: vel quoties ex pacto, ipsiusue negotii, quod nobis cum illo intercedit, natura id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, aequae, ac nostram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte et sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Ius ergo alterius perfectum laedit, qui sciens, alteri insidias a percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi causa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesse sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se diuertere, mentitur. Ius imperfectum alteri interuertit, qui errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plane viam aliam monstrat.

§. CLXXXVIII.

Laedere
possumus
alterum
dissimulatio-
ne, menda-
cio, de-
ceptione.

Qui tacet id, cuius notitiam alter iure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMULAT. Qui eo casu eloquitur aliquid, quod falsum est, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITVR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74) tum dissimulationem, qualem descripsimus, tum 75) mendacium omne, tum 76) deceptionem, iuri naturae ac gentium repugnare.

§. CC.

§. CC.

Attamen quum ita comparatus sit, quem aliis debemus, amor, vt hos non maiore, quam nos ipsos, sed pari amore profequi te-
neamur: (§. LXXXVIII, 65.) consequens est, vt tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisue detrimentum aliquod adlaturus sit. 78) Vt et falsi quid dicere, et 79) sermone ambiguo, vti non sit nefas, 80) si alteri nullum ius sit, veritatem a nobis exigendi, (§. CLXXXVIII.) 81) vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisue multum detrimenti effemus adlaturi, vel si denique 82) huiusmodi sermone ad alterum non modo nihil detrimenti, sed et haud parum vtilitatis, sit redundaturum. *)

Quando
vel tace-
re, vel
falsum
dicere,
vel am-
bigue
loqui li-
ceat?

- *) Sic sane nemo vitio verterit mercatori, si a curioso interrogatus, quam diues sit, taceat, vel alio sermone inflectat, per n. 77. Nec magis reprehensione videbitur dignus imperator, qui hostem vel sparso falso rumore vel fama ambigua, decipit, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum ius est, veritatem ab hoste, tamquam hoste, exigendi, per n. 78. 79. 80. Porro Athanasii potius prudentiam laudaueris, quam accusas dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, vt cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodorit. *Hist. eccl. III, 8.* Sine periculo enim tacere non poterat, et sermo apertus persequentibus nihil vtilitatis; Athanasio multum detrimenti attulisset. per n. 81. Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis et aenigmatibus alios meliores reddere et veritatem sub hoc vehiculo aliis ingerere student

dent, quum his profiat, nemini vero eò ipso nocent *per n. 82.*

§. CCI.

Quid taciturnitas, falsiloquium, fictio? Ex quo colligimus merito, 83) iniustam esse omnem DISSIMULATIONEM, (§. CLXXXVIII, 74.) non omnem TACITURNITATEM, per quam intelligimus reticentiam eius, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte nec imperfecte obligamur. (§. CC, 77.) 84) Iniustum esse omne MENDACIVM, (§. CLXXXVIII, 75.) non omne FALSILOQVIVM. (§. CC, 78. sequ.) 85) Iniustam esse DECEPTIONEM alterius, (§. CLXXXVIII, 76.) non autem SERMONEM ACVTVM ET FICTVM, (§. CC, 79. sequ.) adeoque 86) haec omnia, nisi iudicio nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. *)

*) Apud Graecos quodammodo ambiguum est vocabulum ψεύδος, quod et mendacium et falsiloquium significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicere solitus, ἔδὲν, εἶναι, ὃ, τι μείζον ἀν ἀδικήσετέ τις, ἢ ψεῦδη λέγων, nullam esse rem, qua grauius quis laedere possit, quam dicendis mendaciis. Pro falsiloquio Chariclea, cuius fertur apophthegma: καλόν ποτε εἶναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῆν τῆς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τῆς ἀκρόβουλας. Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet ita inuet eos utentes, ut interim audientes non laedas. Heliod. Aethiop. Lib. I. Cap. III. p. 52. At non ita ἐκ τῶν μέσων est vocabulum mendacium, quod, quum semper turpe atque detestabile vitium notet, a falsiloquio merito distinguitur. Quod et de reliquis, quae hic coniunximus, vocabulis est obseruandum.

§. CCII.

§. CCII.

Idem obseruandum de VERITATE et VERACITATE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem sine dissimulatione eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumue ius est: consequens est, 87) vt VERACITAS semper in laude ponenda sit; contra 88) indifferens videatur, et mala non minus, ac bona esse possit VERITAS, quippe quae in conuenientia verborum signorumque exteriorum cum cogitationibus mentis consistit, (*Elem. philos. ration. §. LXXXVIII.*) siquidem 89) is non semper facit officium, qui omnes cogitationes suas aperit. *)

Quid
veritas
et veracitas?

*) Notum illud Syracidis, *sapienti os in corde, stulto cor in ore esse.* Vera ergo dicit diues, qui thesauros suos furi prodit, nec tamen ideo eius virtutem et veracitatem quisquam laudauerit: quum contra illi mendacium exprobrari non possit, si expiscante fure, tacuerit, aut sermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: *μηδέποτε μὲν αὐτῷ μεταμελήσασσι γήσασσι, φθεγγομένῳ δὲ πολλάκις, nunquam se poenituisse silentii, sermonis saepenumero.* Nec non hoc Thaletis: *Ὅτι τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαινεῖται δόξαν, non multa verba prudentis animi indicium esse.* Et quae sunt his similia.

§. CCIII.

Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falsi nihil dicere, serio confirmamus, dicitur ADSEUERATIO. Adseuerationem, quae fit inuocato Deo, tamquam vindice, IVSIVRANDVM VOCAMUS. Denique sermo, quo alteri fausta quaeuis a Deo precamur, BENEDICTIO, quo

Quid
adseueratio,
iusiurandum,
benedictio,
maledictio,
exsecratio?

dira quaeuis adprecatur, MALEDICTIO, quo quis, exaeftuante ira, capiti suo diras impre-
catur, EXSECRATIO folet adpellari.

§. CCIII.

Quando
utiliceat
adseue-
rationi-
bus?

Quum ergo, qui aliquid adseuerat, serio confirmet, se verum eloqui, nec falsum dicere, (§. CCIII.) id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiae malae indicium est: (§. XXXV.) 90) nemo prudens adseuerationibus temere et praeter necessitatem, sed 91) tum demum vtetur, si quis alter sine caussa in du-
bium vocat ea, quae dicit, et 92) nec aliter eum conuincere potest, et 93) eius tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94) tanto magis eum agere contra officium, qui multis grauissimisque adseuerationibus ad laedendum decipiendumque alterum vtitur. *)

*) Quum enim alterum circumuenire et decipere, in se turpe ac contra officium sit: (§. CLXXXVIII, 76) quid turpius atque iniustius posset excogitari, quam decipere per adseuerationes? Et huc pertinet Romanorum formula: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, VTI NE PROPTER TE FIDEMVE TVAM CAPTVS FRAVDATVSVE SIEM. Cic. *de offic. III, 16.* Turpe enim est alterum capere et defraudare, et multo turpissimum capere et fraudare per fidem suam. Vnde et famosum fuisse iudicium fiduciae, obseruat V. C. Franc. Car. *Conradi de pacto fiduc. Exerc. II, §. III.*

§. CCV.

§. CCV.

Quumque, cuius perfectione et felicitate delectamur, ei fausta quaeuis non minus, ac nobis ipsis, contingere velimus: 95) non iniquum sane erit, alteri bene dicere, eique fausta quaeuis adprecari, dum id fiat serio, et ex amore, non ex consuetudine, et veluti dicis tantum causa. *) Contra ea 96) quum odium spirent maledictiones, eas esse iniustissimas, nisi cum misericordia quis alteri denunciaret, quae eius furfuris hominibus ipse Deus iam interminatus sit. Denique 97) execrationes, quippe et amoris sui ipsius aduersas, et ex desperatione et ira immodica profectas, numquam esse excusandas: neque hic, dum ex recta ratione rem aestimamus, in censum venire debere exempla quaedam heroica, quorum consideratio ad aliam cathedram videtur pertinere.

Quando benedictionibus? An et maledictionibus et execrationibus?

- *) Itaque pleraeque faustae acclamationes, quae ex variis causis occini solent illustribus ac potentioribus viris, in adulationes abeunt. Immo aliquando sunt tamquam venenum, melle conditum, quoties sum, cui bene precantur, periisse mallent, vel vitae eius ac fortunae struant insidias. Haec omnia quum non ex amore, sed odio, profisciscantur, contra ius naturae esse, nemo negauerit.

§. CCVI.

Quod ad IUSIURANDVM attinet, quum per illud intelligatur adseueratio, Deo, tamquam vindice inuocato, facta, (§. CCIII.) et ne ipsa quidem simplice adseueratione temere et promiscue vtatur vir bonus: (§. CCIII.) 98) multo minus temere et sine necessitate vtatur iu-

Iurisiurandi quis sit usus?

HEIN.

L

reiu-

reiuirando, sed 99) tum demum, quando id vel a superiore, veluti iudice, vel ab alio deferatur, siquidem tunc vel ipse amor exigit, vt alterum de veritate reddamus certiozem, eique suspicionem metumque falsitatis eximamus. Id vero 100) locum habet in omni iureiurando, adeoque 101) ne opus quidem est tot diuisionibus in iusiurandum PROMISSORIVM, et ADSEKTORIVM, et huius in TESTIMONIALE et LITIS DECISORIVM, *) quum eadem vbique regulae obtineant.

*) Accedit, quod si rem expendamus paullo accuratius, omne iusiurandum sit *promissorium*. Quisquis enim iurat, siue superiore, siue aduersario deferente, ille promittit, se veritatem eloquenturum bona fide. Ceterum id interesse aiunt inter PROMISSORIVM et ADSEKTORIVM, quod illud super facto futuro; hoc super praeterito praestetur, quod posterius, siquidem de facto alieno iuratur, TESTIMONIALE; si de proprio, LITIS DECISORIVM, et quidem, si a iudice defertur, super facto ipso, vel SUPPLETORIVM vel PURGATORIVM; vtrumque vero NECESSARIUM; si super quantitate obligationis, IUSIVRANDVM IN LITEM; si super conscientia litigatoris, IUSIVRANDVM MALITIAE vel CALVMNIAE, denique si pars parti iusiurandum extra iudicium defert, VOLUNTARIUM, sin in iudicio, IUDICIALE vocari solet. Enimvero haec ex iurisprudencia magis Romana, quam ex naturali esse, vel inde patet, quod aliae gentes, veluti Hebraei et Graeci, eas diuisiones non agnouerunt. Vid. Codex Talmudicus שבעה Tom. III. edit. Surenhus. Maimonid. de iureiurando, editus a Diethmaro Lugd. Bat. MDCCVI. Selden, de Synedr. Hebr. II, 11. Iac. Lydius de iuramento. Quibus addi possunt, quae Petrus aliique antiquitatum scriptores, de vsu forensi iurandi apud Graecos passim commentati sunt.

§. CCVII.

§. CCVII.

Quumque a iurantibus Deus, tamquam vindex, inuocetur: (§. CCIII.) consequens est, 102) vt in ludibrium abeat iusiurandum athei, nec leuiter peccet, qui homini eius commatis iusiurandum defert. 103) Vt iusiurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cuiusuis religioni sit attemperandum, *) adeoque ne iurisiurandi quidem nomen mereatur adseueratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104) Vt periurii merito det poenas, qui per falsos Deos peierauit, immo 105) et atheus, qui, dissimulato atheismo, per Deum peierauit, tamquam qui alios decepit, iure puniatur.

Qui et
quomo-
do iura-
re de-
beant?

*) Modo formula huiusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones huiusmodi ne necessitas quidem extrema excuset. (§. CLX, 60.) Hinc experientia docet, iusiurandum, Iudaeo delatum, eius religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisue Christianae ignominiam vergat. Contra dubitarim ego, an excusandus sit iudex Christianus, qui Mahumedanum apud se iurare iubeat *per Mahumedem, maximum vnius Dei prophetam*, maxime, quum non sit talis Mahumedanorum religio, vt praestito per verum Deum, caeli terraeque conditorem, iureiurando non aequae ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris illius faciant mentionem.

§. CCVIII.

Ex eo porro, quod non vltro et temere, sed, ex mente inter-
deferente altero, iurandum est, (§. CCVI, 99.) colligimus, 106) iusiurandum praestari in gra-
tiam non iurantem, sed deferentis, adeoque 107) illud iurandum?

illud ex eius, non ex iurantis, mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108) absurdissimas esse cauillationes illas, vel reservationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi iurisiurandi vim eludere conantur: 109) absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui vltro iurarunt, alterum repulsam a se non laturum. *)

*) Quamuis enim multipliciter peccet, qui se tali iureiurando obstringit, primo quod vltro ac praeter necessitatem, et nemine deferente, iurat: (§. CCVI, 98. 99.) deinde, quod in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum praescire possit, qualia petiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel peccurii, vel temerarii iurisiurandi periculo exponit: non tamen huiusmodi iureiurando quisquam obstringitur, ad id, quod iuratus promisit, praestandum, si quid alter, quod factu impossibile, turpe, atque iniquum sit, petat. Quum enim sibi ipse desulerit iusiurandum; illud procul dubio ex eius tantum mente ac consilio erit interpretandum. (§. CCVIII, 107.) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quae vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccauit ergo Herodes *Mattb. XIII* dum filiae saltatrici iureiurando temerario promisit, se, quidquid esset petitura, daturum; at multo grauiore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Ioannis caput indulgere non dubitauit.

§. CCVIII.

**Effectus
eius et
nata in
de obli-
gatio.**

Ceterum quum iusiurandum sit adseueratio, cum inuocatione Dei, tamquam vindicis, coniuncta: (§. CCII.) consequens est, (§. CXXXI, 36.) 110) vt quisque obligatus sit ad iusiurandum religiose seruandum. 111) Vt
cauil-

cauillationibus iuriurando non satisfiat. *) Ut tamen 112) legi cedere debeat obligatio iurandi, adeoque 113) illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibus prohibitam, deuinxerit, quamuis, 114) si legibus directe non refragetur iurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, vel vi iniusta adactus, iurarit. (§. CVII. et CVIII, 43.) Ex quo denique patet, 115) quid statuendum sit de canonistarum axiomate; *omne iusiurandum esse seruandum, quod sine sempiternae beatitudinis detrimento seruari possit.*

*) Est vero *satisfactio per CAUILLATIONEM*, si quis verbis, non menti deferentis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cauillationem satisfacit iuriurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se iniustum est, (§. CLXXXVIII, 76.) et multo quidem iniustius, si quis inuocato summo numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere periurium admisit Hatto, archiepiscopus Moguntius, dum Alberto Bambergensi pollicirus, se eum saluum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum ientaculum, exsolutum se eo ipso ratus iurandi religione. Otto Frising. *Cbron.* VI, 15. Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archiepiscopalis versus* Ditmarus Merseb. *Lib. I. incunso*, et recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captiuum, qui simili iureiurando astutus hostes deceperat. Gell. *Nest. Att.* VII, 18. De eo recte Cic. *de offic.* III, 35. *Liberatum se esse iureiurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adstringit, non dissoluit periurium. Fuit igitur stulta calliditas, peruerse imitata prudentiam. Itaque decreuit Senatus, ut ille veterator et callidus vincens ad Annibalem duceretur.*

§. CCX.

Qui lae-
sit, tene-
tur ad
satisfa-
ctionem.

Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse laedendum. Quum vero, quicumque alterum infeliciores reddit, LAEDERE dicitur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non refarcit: consequens est, 116) vt, qui damnum dedit, ad illud refarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus. 117) Vt, qui satisfactionem illam alteri denegat, nouam illi iniuriam inferre, ac denuo illum laedere recte dicatur. *) 118) Vt si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem obseruandum sit, quod supra de imputatione actionis a pluribus perpetratae diximus. (§. CXII. sequ.)

*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethic. ad Nicom. V, 2.* ex contractu inuoluntario; Pufendorffius *de iure nat. et gens. III, 1. 2.* ex eo deriuant, quod frustranea futura esset lex de neminae laedendo, nisi simul vellet legislator, vt damnum refarciretur. At nos ex ipso LAESIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis, quod nostrum est, intercipit et aufert, quam qui, quod interceptum et abstulit, non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quum ergo nemo sic laedendus: nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

§. CCXI.

Quid satisfactio,
et quotuplex?

Per SATISFACTIONEM hic intelligimus praestationem eius, quod lex a laedente exigit. Duo autem lex quaeuis perfecta exigit, I) vt, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id refarciatur. *) II) Vt, quia et ipse legislator per denega-

negatum obsequium laesus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119) *satisfactio* semper et poenam, et reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot. *de iure belli et pac.* II, 17, 22. et 120) vna alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam poena irrogatur, et damnum, quod resarciendum est, in omni delicto, semper coniuncta sunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus.

- *) Si damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, a sola providentia diuina profectus, vlli mortalium potest imputari. (§. CVI, 27.) Et inde sequitur, vt, si quis in rebus suis tale damnum passus sit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare possumus: id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

§. CCXII.

DAMNUM porro datum aut ita comparatum Quomodo est, vt res omnis in pristinum locum restitui do praestanda? possit, aut vt factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu 121) res ipsa exigit, vt res omnino in priorem statum restituatur, simulque 122) damnum, quod laesus hoc ipso, quod eum re sua carere oportuit, et 123) quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sentit, resarciatur. Posteriore, 124) vt aequa aestimatione in tantum, quantum fieri potest, laeso praestetur indemnitas, et 125) ea in re non modo veri pretii, sed et adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri,

similiumque criminum illustrat Pufendorffius
de iure nat. et gent. III, 1, 7. sequ.

CAP. VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS IMPER-
FECTIS.

§. CCXIII.

Conne-
tionis
ratio,

ITa satis nobis demonstrasse videmur, ne-
minem esse laedendum: quin et ostendisse, in quo consistat alterius laesio. Iam ergo proximum esset, vt, quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. CLXXV.) nisi haec officia HYPOTHETICA ita essent comparata, vt sine imperfectorum natura et indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare consultissimum fuerit, tractationem hanc praemittere, attamen id iterum iterumque monere, ne *ὑπερον πρότερον*, i. e. crimen, aevi nostri Rhadamanthis capitale, scientes dolo malo perpetrasse videamur.

§. CCXIII.

Officio-
rum im-
perfe-
ctorum
funda-
mentum
et diui-
sio.

Fons horum officiorum omnium est AMOR
HUMANITATIS vel BENEFICENTIAE, (§. LXXXIII.)
quo ei, quem amamus, et id libenter tribui-
mus, quod ei non debemus iure stricto, et
quod tamen ad eius felicitatem pertinere anim-
aduertimus. QUUM vero HUMANITAS nos sine
detrimento; BENEFICENTIA et cum detrimento
aliis prodesse iubeat: (§. LXXXIII. *) 1) OFFI-
CIA etiam IMPERFECTA duorum generum esse,
et in officia HUMANITATIS vel INNOXIAE UTILI-
TATIS

TATIS ET BENEFACTIAE, recte dispesci, patet. Vtraque 2) ob multarum rerum necessariorum indigentiam, tam sunt necessaria, vt homines sine iis vitam suauiter et commode traducere non possint.

§. CCXV.

Quum ergo et horum officiorum non alia ^{De iis axioma-} esse possit norma, quam nostri ipsius amor, ^{ta.} adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipsos: (§. LXXXIII, 66.) consequens est, 3) vt quod nobis fieri ab aliis volumus, id et aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII, 55.) Vnde et supra, dum certum principium, ad quod omnia, quae aliis hominibus praestanda sint, officia referri possint, praemisimus, inuenimus regulam; HOMO HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM, TENETVR AMARE, NEC ALTERI, QVOD SIBI NON VVLT, FACERE; (vnde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QVAE SIBI AB ALTERO FIERI CVPIT. (§. LXXXIII, 68.) Vnde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *benefectiae* prono alueo fluere, res ipsa docebit.

§. CCXVI.

Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quae alter sine detrimento suo praestare potest. Ergo et alteri quisque talia liberaliter praestare tenetur. Inhumanissimum ergo dixeris merito, 4) qui alterum, quum possit, ope et consilio non iuuat, vel eius res non seruat pro virili, 5) errantem non reuocat in viam, 6) siti- ^{Obligatio ad officia, quae sine detrimento praestantur.} tienti aquam profluentem, 7) algenti ignem;

L 5

aesta

sestu languenti vmbra, negat, vel 8) aliquid ab altero cum eius incommodo exigit, quod facilius et sine suo alteriusque detrimento consequi posset. Quin 9) adeo leuis ac tralatitia est haec benignitas, vt saepe per leges vel consuetudines officia haec imperfecta in perfecta transire videamus. *)

*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienses, vt diris deuoueretur, quisquis erranti non monstrasset viam. Hinc sententia Diphili: ἀγνοεῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς ὅτι ἐσίν, εἴ τις μὴ φράσαι τὴν ὁρθὴν ὁδόν; An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit? Sic legibus quoque Romani cauerant, vt quis alterum actione compellere posset ad rem exhibendam, qui sibi nec ex pacto vlllo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero prouocat Latona apud Ouid. *Metamorph. VI. v. 340.*

Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est.

Et Seneca *Controu. I, 1. Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est. Commune ius, id est, consuetudo, communi omnium gentium consensu recepta.*

§. CCXVII.

Nec non ad ea, quibus abundamus.

Eiusdem prope innoxiae vtilitatis est 10) praestatio rerum, quarum tanta nobis affluentia est, vt eas sine notabili aliquo detrimento cum aliis possimus communicare, itemque 11) earum rerum, quae alioquin apud nos essent periturae, in aliorum vtilitatem dispensatio: vt adeo 12) et illi valde inhumani sint, qui res tales corrumpunt, flammis absumunt, in mare proiiciunt, in terra clam defodiunt, tantum

tum vt nemo aliorum inde aliquid capiat vtitatis.*)

*) Est et haec satis tralatitia humanitas, et veluti alter eius gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani sunt: ita iniqui actionum suarum aestimatores videntur, qui ideo maximas sibi gratias deberi existimant. Terent. *Andr. II, 1. v. 31.* *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, quum is nihil promereat, postulare, id gratiae adponi sibi.* Quis vero magnam rem praestitisse hospiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epist. I, 7, v. 14.*

*Quo more piri vesci Calaber iubet hospes,
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Iam satis est. At tu quatum vis tolle. Benigne,
Non iniussa feres pueris munuscula paruis,
Tam teneor dono, quam si dimittor onustus.
Vt libet: haec porcis bodie comedenda relinques,
Prodigus et stultus donat, quae spernit et odit.*

Perquam inhumanus est, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus sibi videtur, vt ideo alterum sibi perpetuo obstrictum habere debeat.

§. CCXVIII.

At quum talia aliis praestare teneamur ex amore, quo nos alios prosequi iubet Deus O. M. (§. CCXV.) nemo vero alterum se ipso magis amare teneatur: (§. LXXXIII, 65.) consequens est, 13) vt, si his officiis nobis ipsis, vel amicis, nos obfuturos esse, praeuideamus, ea iure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere possit in statu naturali, vbi nullus nos tutos praestat magistratus, si hostibus manifestis prodesse hoc modo non dubitemus: facile reddi potest ratio, 14) cur in statu

Quid si
noxia
nobis fu-
tura sit
humani-
tas?

tu naturali hosti, quatenus hostili erga nos animo est, etiam innoxiae utilitatis officia iure denegemus, 15) contra in statu civili eo obtentu nemo temere sine reprehensione utatur. *)

- *) Sic in bello hostes iure prohibemus a quatione, iure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos iniuriis, utilitatem praestet. Sed haec omnia eatenus iure fiunt, quatenus hostili in nos sunt animo. Alioquin enim, si nobis obesse non possunt, omnino humanitatis insignem ferunt laudem, qui et hostes, e. g. captivos, vel morbo decumbentes, sine insigni detrimento suo iuuant. Quumque in statu civili non temere nobis nocere possit hostis, quem saltem magistratus auctoritas in ordinem cogere potest: inhumanus omnino est, qui et hosti, imo et scelerato homini, has innoxiae utilitatis res subtrahit, quum hic misereri oporteat *ὃ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, non mores, sed hominem, vel si non hominem, at saltem humanitatem*, uti recte vidit Aristoteles apud Diogen. Laërt. V, 21. Quare vix excusanda est inhumanitas Atheniensium, qui Socratis accusatores ita auersati sunt, ut nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus responderent, neque in balneo aqua vterentur eadem, donec illi odii impatientia sese suspenderent. Plutarch. *de inuid. et od.* p. 538.

§. CCXVIII.

Humanitas et inimicis debetur.

Immo potius, quum amor, ex quo haec officia profiscuntur, non ob alterius merita, sed ob aequalitatem naturae, debeatur: (§. LXXXVIII.) facile patet, 16) et inimicis non denegandas esse res, quibus abundamus, et quae sine detrimento nostro praestari possunt, quin 17) tanto splendidior fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum spe aliqua insignem

fignem gratiam ab hostibus ineundi coniuncta est. 7)

*) Nouimus haec Christianis inculcari *Matth. V, 45. Luc. VI, 35.* iisdemque ob oculos poni exemplum ipsius Patris caelestis, *qui solem suum oriri facie super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos.* At eiusdem veritatis ipsam rectam rationem, considerata humanae naturae aequalitate, non esse ignaram vel inde patet, quod Socrates ex instituto profligauit vulgarem sententiam, *amicis bene faciendum, male inimicis:* teste Themistio *Oros. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experte sacrarum litterarum, scribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. p. 69. Διὸ καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς ἕδεις ἐχθρὸς τῷ σπυδαίῳ καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος. εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, ἕδὲ τὸν κακὸν ἐχθρὸν τίθεται· εἰ δὲ τὸν ἀρετῇ κεκοσμημένον ζῆϊ πρὸς κοινωνίαν, τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐπλέγεται, μιμνήμενος καὶ ἐν τῆς Φιλίας μέτροις τὸν θεόν, ὃς μισεῖ μὲν ἕδνα ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερὸν/ως αἰσπάζεται.* Vnde fit etiam, *ut recte dicatur, virum bonum odisse nemi- nem, solumque bonum et amicum existere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad societatem, ex omnibus eum deligit, qui probus sit, atque in amicis legibus Down ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti et diligere.*

§. CCXX.

At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo haec officia, tamquam ex fonte limpidi-
mo, promanant, directricem veluti habeat sa-
pientiam, (§. LXXXIII, 45.) sapientia vero sit
facultas ea, quae ad nostram aliorumque fe-
licitate-

Obser-
uandi
tamen
gradus
necessi-
tudinis.

licitatem pertinent, discernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18) non solum personarum, sed et necessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem, adeoque 19) in pari causa, si omnibus non possit satisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam scelerato, 20) plus amico, quam inimico, 21) plus cognato et necessario, quam extraneo; *) 22) plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis nostrae indiget. Et eatenus recte illustris LEIBNITIVS, iustitiam *amorem sapientis esse*, statuit.

*) Hinc et Pythagoras certos amoris huius gradus distinxit in *aureo carm. v. 4. sequ.*

Τὸς τε γονεῖς τίμα, τὸς τ' ἀγγίς' ἐκγεγα-
ῶτας

Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιεῦ φίλον, ὅσις κ-
ρισος.

*Inde parentis honos sequitur: tum sanguinis ordo:
Post alii sunt, virtus ut maxima, amici.*

Quam Pythagorae sententiam praeclare, vti solet, interpretatur Hierocles p. 49. sequ.

§. CCXXI.

Obligatio ad beneficentiam.

Sublimior est amoris gradus, quem supra BENEFICENTIAE vocauimus, (§. CCXIII.) quia amor ille ita comparatus est, vt nos et cum aliquo detrimento aliis pro virili prodesse iubeat. Quum enim, quae nobis fieri cupimus, ea et aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII, 55.) et saepenumero incidant casus, vt infelicissimi nobis videremur, nisi alii nobis, quae desunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere sit, quin illa sibi praestari cupiat: consequens est, 23) vt his casibus aliis et cum detrimen-

trimento ea, quae illis deesse animaduertimus, liberaliter elargiamur. *)

*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, sed quod alteri sine spe vel restitutionis, vel retributionis, damus. Itaque si rem do, vt recipiam, vel, vt saltem mercedem feram: actus hic incidit in contractum. Sin do sine spe restitutionis vel retributionis: vera haec beneficentia vel largitas est. Seneca de Benef. VI, 14. *Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non possam, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo mercator non cogitauit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo.* Quamuis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo tamen beneficium alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuum deuincire velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso se tacite ad mutuum amorem omnino obstringit.

§. CCXXII.

Itaque BENEFICIVM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis aut retributionis praestamus. Studium vero alteri talia praestandi BENEFICENTIAM VOCAMUS: quemadmodum studium et promptitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis praestandi, quae ipsi profunt, OFFICIOSITATEM adpellauit Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v. 478.* Quamuis vero ea, quae ita praestantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, et grato animo

Quid beneficentia? quid officiositas?

animo accipienda sunt, si vel maioris sint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id praestandum non obligat officii ratio, praestentur. *)

*) Vidit et hoc Seneca *ibid. Cap. XV.* *Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quaedam pluri esse, quam emuntur. Emis a medico rem inaeestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae, soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae, ferunt. Postea tamen et aliam rationem, cur et iis, qui talia praestant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* ista subiungit. *Quid ergo? quare medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico et praeceptore in amicum transeunt, et nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate.**

§. CCXXIII.

Benefi-
centia
proficis-
ci debet
ex vo-
luntate
aliis vri-
litem
adferen-
di.

Quum ergo beneficentia sit studium ea, quae alteri profutura animaduertimus, praestandi, (§. CCXXII.) nemo non videt, 24) eius virtutis laudem sibi frustra adrogare eos, qui, ut ille seruulus Terentianus, *Hecyr. V, 4. v. 39.* plus saepe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam scientes antea umquam: (§. XXXXVIII.) vel 25) qui consilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26) non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium sibi magis, quam alius, profuturum existiment. Ex quo porro patet, 27) in diu-

diudicandis beneficii animum magis et consilium benefactoris, quam ipsum actum atque effectum, esse aestimandum. *)

*) Ut exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari literas, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum ut alio loco sit, ipseque vacua domineretur in aula: nec qui arbores suae voluptatis causa plantavit, si umbra earum et vicinus, praeter eius animi sententiam fruatur. Huc pertinet elegans fabella Phaedri I, 22. de mustela, ab homine prehensa, quae, quum instantem effugere cupiens necem, rogaret, ut sibi parceretur, quum molestis muribus purget domum, triste hoc tulit responsum:

Faceres si causa mei:

Gratum esset, et dedissem veniam supplici,

Nunc quia laboras, ut fruaris reliquis,

Quae sint rosari, simul et ipsos deuores,

Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipso interpretante Phaedro, in se dictum debent illi agnoscere, quorum priuata seruit utilitas sibi, et meritum inane iactans imprudentibus.

§. CCXXIII.

Quumque ex amore haec beneficia proficiendi debeant, isque semper coniunctus sit cum sapientia: (§. LXXXIII, 45.) facile patet, 28) profusionem, et quiduis potius, quam liberalitatem, esse, cui ratio non constat: nec 29) beneficiorum vocabulo digna videri, quaecumque ex ambitione magis et iactantia, quam ex amore, vel 30) non indigis, sed opulentioribus, *) immo 31) indignis potius, quam viris bonis, vel quaedamque, 32) turbato illo necessitudinum ordine, de quo supra quaedam monuimus, (§. CCXX.) praestantur.

HEIN.

M

*) Prae-

*) Praeterquam enim quod haec beneficia praeripiuntur indigis: plerumque etiam sunt hamata et captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna sunt beneficiorum vocabulo. *Matth. V, 40, 47. Luc. VI, 32. sequ.* Praeterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii praestiteris, nec gratum est, nec beneficii rationem habet. Hinc rursus Alexandrum M. nouimus beneficium, quum illi ius ciuitatis offerrent Corinthii, quamuis se id, praeter Herculem et Alexandrum, nemini dedisse gloriarentur. *Seneca de Benef. I, 13.* Fieri tamen potest, vt huiusmodi beneficia excusent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo et ciuitatis, in qua versamur, mores, ac proinde Romae, nemo vitio clienti vertere potuisset huiusmodi liberalitatem, quia ius illud patronatus, a Romulo institutum, exigebat etiam, vt patronis beneficerent clientes. *Dionys. Halic. Lib. II, p. 84. Plutarch. Romul. p. 24. Polyb. Hist. VI, p. 450.* Nec magis Persae, Regi suo offerentes dona et munera, vllius reprehensionem iure incurrebant, quum lex exstaret, *πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτῆ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν, vt omnes Persae Regi, singuli pro suis facultatibus, munera offerrent. Aelian. Var. Hist. I, 31. sequ.*

§. CCXXV.

Et alterius necessitati et conditioni attemperanda. Praeterea ex eo, quod prodesse alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videtur, 33) beneficia attemperanda esse cuiusuis conditioni et necessitatibus: adeoque 34) non esse beneficia, quae alteri nullam adferunt vtilitatem, 35) multoque minus id nomen mereri, quae cum manifesto alterius detrimento, vel saltem 36) cum maximo incommodo, coniuncta sunt. *)

*) Hinc beneficus non est, qui famelico gemmam, sitienti vestem pretiosam, aegroti epulum offert,

per

per n. 33. Nec minus id nomen meretur Bessus, qui catenas aureas Dario iniecit. *Curt. Lib. V. Cap. XII. per n. 34. 35.* Denique Romanus ille, servatus inter proscriptos, ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus, recte exprobrauit benefactori suo, *nihil se illi debere, si seraueris, ut haberet, quem assenderes.* Seneca de Benef. II, 11. *per n. 36.*

§. CCXXVI.

Quemadmodum vero amor ille humanitatis et beneficentiae, qui nos ad beneficia aliis praestanda inflammat, ne quidem inimicos negligi patitur: (§ CCXVIII, 16.) ita facile vnusquisque intelliget, 37) multo magis amandos esse, qui nobis, quantum in ipsis fuit, beneficia praestiterunt: adeoque 38) eos esse pessimos mortalium, ipsisque brutis ferociores, qui se ne beneficiis quidem ad concipiendum nostri amorem moueri patiuntur: quin 39) eosdem eo esse iniustiores, quo minus negari potest, eos, acceptando beneficia, se ad mutuum benefactorum amorem obstrinxisse, (§. CCXXI. *)

Nec minus distinguendi gradus necessitudinis.

§. CCXXVII.

Amor erga benefactores vocatur GRATVS ANIMVS: vulgo GRATITVDO. Quamobrem quum vnusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit: (§. CCXXVI, 37.) consequens est, 40) vt vnusquisque etiam obstrictus sit ad gratum animum benefactoribus quauis ratione ostendendum: 41) id tamen officium imperfectum esse, adeoque 42) nec quemquam ad illud alteri exhibendum cogi, nec 43) ingratum actione forensi conueniri

Obligatio ad gratitudinem.

niri posse, *) nisi leges ciuiles eiusmodi actionem diserte inuexerint. Quale quid de Persis tradidit Xenophon *Cyropaed. I, 2, 7. p. 9. edit. Oxon.*

*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitude[m] simplicem, cuius vitii reus est, qui benefactori non benefacit, et praegnantem, si quis beneficia malefactis atque iniuriis pensat. Et illam quidem extra legum ciuiliu[m] poenas, hanc poena dignissimam esse, statuit Pufendorff. *de iure nat. et gent. III, 3, 17.* Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non in ingratum animaduertitur, sed in iniuriosum, quippe poenas daturum, etiam si homini, nullis sibi beneficiis cognito, intulisset iniuriam. Quamuis facile largiamur, eo grauius merito haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio coniunctum. Sic sane grauius merito animaduertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere iniurii.

§. CCXXVII.

De ea
regulae.

Quandoquidem vero gratitudo est amor erga benefactorem: (§. CCXXVII.) consequens est, 44) vt, delectari vnumquemque benefactoris sui perfectione et felicitate, et 45) eius beneuolentiam verbis ornare et praedicare, quin et 46) beneficia beneficiis, non iisdem quidem semper, at beneficiis tamen, et officiis, quantum fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47) vt desint vires, tamen et voluntatem gratum ostendendi animum magnopere esse laudandam.

§. CCXXVIII.

Obligatio ad officiositatem.

Denique quum et cum detrimento nostro prodesse, et sine spe restitutionis ac retributionis

nis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI, 23.) consequens est, 48) vt multo minus alteri denegare debeamus, quæ sibi ille, certam restitutionem et retributionem spondens, præstari petit, adeoque 49) vnusquisque obligatus sit ad studium illud alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocauimus, (§. CCXXII.) dummodo 50) non manifestum sit, illam alios iuuandi promittitudinem cum periculo ac detrimento nostro non fore coniunctam. (§. LXXXIII, 65.)

CAP. VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHE-
TICIS, ET PRIMO QUIDEM, CIRCA
DOMINII ADQUISITIONEM
ORIGINARIAM.

§. CCXXX.

Quae hætenus differuimus, ea partim ad ^{Conne-} amorem IUSTITIAE, partim ad eum, ^{xio.} quem supra HUMANITATIS ET BENEFICENTIAE amorem adpellauimus, (§. LXXXIII.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus superiore capite differuimus; ex illo *perfecta*; tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo consistere diximus, vt primum neminem lædamus, (quod officium ABSOLVTVM vocauimus,) deinde, vt suum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICVM est. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum sit, de hoc iam erit eadem cura exponendum.

§. CCXXXI.

Quid
svvm?
domi
nium,
posse
sio pro
prietas,
commu
nio.

SVVM proprie quisque vocat, quod in DOMINIO suo est. DOMINIVM vero vocamus ius, seu facultatem, alios vsu rei alicuius excludendi. *) Ipsam detentionem rei, cuius vsu alios excludere statuimus, POSSESSIONEM adpellare mos est. Ceterum ius nobis vindicamus, aut omnes praeter nos, aut exceptis quibusdam aliis personis, reliquas omnes vsu alicuius rei excludendi. Priora casu res in PROPRIETATE; posteriore in COMMVNIONE POSITIVA esse dicitur, quae vel AEQVALIS est, quando aequale omnibus ius in re communi competit, vel INAEQVALIS, quando alter altero plus minusue iuris in illa habet. Itemque vel PERFECTA, quando omnibus in re communi ius perfectum est, vel IMPERFECTA, quando nemini tale ius perfectum est, qualis est inter milites exercitus, quibus certae pecuniae summae praemium a principe destinatum. Si nec vni, nec pluribus, ius animusue est, alios vsu rei, nondum ab vilo possessae, excludendi: res in COMMVNIONE NEGATIVA est, quae sola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio est constituta.

- *) In hac sola facultate, vsu alicuius rei alios excludendi, dominium consistere palam est. Omnia enim reliqua dominii effecta, quae alias in definitione dominii enumerari solent, ita separari possunt a dominio, ut nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. facultatem, omnem ex re utilitatem percipiendi, constituto usufructu a proprietate separari, animaduertimus, salvo dominio. *Facultatem libere de re disponendi non competere pupillis, notum ac perculgatum est. Et hos tamen dominos re-*
rum,

rum suarum esse, nemo negauerit. Vnde Seneca de Benef. VII, 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim est etiam, quod sub certa lege tuum est.* Denique et facultatem vindicandi rem commodatam vel depositam a tertio possessore, domino ademptam esse obseruamus, multis locis, ubi obtinet iuris regula: *Hand muß band wahren.* Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet, ut abesse nequeat, sublata vero facultate alios rei vsu excludendi illico quis dominus esse desinat; dubitari nequit, quin haec sola dominii definitionem absoluat. Idque velle existimo Arrianum *dissert. Epict. II, 2.* dum dominum definit, τὸν τῶν ὑπὲρ ἄλλων σπράζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, qui, quae alii expetenda fugiendaque censent, in potestate habet.

§. CCXXXII.

Iam quum ipsa ratio nos conuincat, Deum ^{Ius hominum} condidisse homines: (§. CXXVII, 18. sequ.) ^{in res creatas.} eumdem sane voluisse etiam, ut existerent, manifestum est. Quumque qui finem cupit, is et media velle videatur; consequens est, 1) ut homines rebus omnibus, ad conferuandam eorum existentiam necessariis, quas haec tellus producit, uti frui voluerit. Praeterea quum Deus hominem, animal praestantissimum, insigni prae reliquis amore prosequatur: (*Phil. mor. elem. §. CLXXX.*) dubitari profecto non potest, 2) quin et felicitate ac perfectione nostra delectetur, (§. LXXX.) adeoque et iis nos frui velit, quae vitam nostram reddant perfectiorem, feliciorem, ac suauiore, dummodo 3) rebus creatis non abutamur. *) (§. LXXXX.)

M 4

*) Du.

*) Dubitatum est a quibusdam, an et brutis, quae sine dolore destrui, vsibusque humanis adhiberi nequeant, uti liceat ad vitam conseruandam? Idque haud pauci negarunt, quod et iniuriam his animantibus fieri existimarent, et brutorum non vsus, sed abusus esse videretur, si quis, ut carne eorum vescatur, ea iugulare non dubitet: maxime quum et sine feralibus istis epulis vitam conseruare possent homines. Addunt alii, esum carnis et minus salubrem esse, et homines efferratos reddere, idque in primis vsisse nouimus Pythagoram, et postea Porphyrium *in libris περι ἀνθρώπων*. Vid. Scheffer. *de philof. Italica Cap. XIII*. Sed 1) tota illa hypothesis, quod iniuria et brutis inferri possit, nititur alio errore de transmigratione animarum, seu κοινῶ δικαίῳ ψυχῆς, *communi, quod nobiscum habeant, animae iure*, uti vocauit Pythagoras apud Diog. Laërt. *VIII, 13*, quod explicaturus Empedocles apud eundem Laërt. *VIII, 17*.

Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενόμεν κἄρος τε κόρη τε,
Θάμνος τ' ὀϊωνός τε, καὶ ἐξ αἰλὸς ἔμπυρος
ἰχθύς.

*Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, et ignitus piscis, pernixque volucris.*

Add Iamblich *vit. Pythag. XXVIII. n. 108*. Porphyrt. *vit. Pythag. p. 188. sequ.* Sed falsum est, vllam nobis cum brutis esse iuris communionem, (§. LXXX.) atque hinc falsum etiam, brutis fieri iniuriam. 2) Non ideo abstinentum est a rebus, quia iis carere possumus, quia Deus nos non modo esse, sed suauiter viuere cupit. Nec is vsus abusus est, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3) infalubritas illa, quam vrgent, nec satis probata est, et procul dubio non a moderato carnis vsu, sed ab ingluuie, et rerum creaturarum abusu, quem et ipsi damnamus, proficiscitur.

§. CCXXXIII.

§. CCXXXIII.

Quum ergo Deus omnia, quae ad conferuandam suauiterque transigendam vitam humanam pertinent, vtenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) procul dubio etiam voluit, 4) vt nullus earum vsu ab villo excluderetur: adeoque 5) ex intentione Dei initio rerum omnia in negatiua communione, ad eoque 6) vere in nullius dominio fuerunt constituta. *) (§. CCXXXI.)

Initio omnia in communione negatiua fuerunt.

*) Atque ita primaeuam hominum conditionem describunt non modo sacrae litterae, *Genes. I, 29. 30.* verum etiam poëtae, qui et eo nomine laudarunt saeculum aureum, quod illo tempore, vti ait Virgil. *Georg. I, v. 125.*

*nulli subigebant arua coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.*

Negant ergo, tum villos agrorum fines, villos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac vniuersi humani generis vsibus ita relictis, vt nullus earum vsu excludi potuerit.

§. CCXXXIII.

Quod ipse Deus voluit, id voluit sapientissime, ac proinde illud sine summa necessitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero et leges diuinae adfirmatiuae, qualis est illa, vt res omnes creatae veluti in medio positae omnium vsibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. CLVIII, 58.) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed et illa, quae efficit, vt vitam suauiter ac commode transigere non possimus: (§.

Sed ab ea discere licuit, vt urgente necessitate.

M §

CLVIII,

CLVIII, § 4. §. CCXXXII, 2.) consequens est, 6) vt, urgente necessitate, homines a negatiua illa communiōe discedere, adeoque 7) dominium, quod communiōi illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint.

§. CCXXXV.

Quae
necessi-
tas ho-
mines
coegerit
domini-
um in-
troduc-
ere ?

Iam facile quidem patet, si intra paucos stetit humanum genus, nulla circa primaeuam illam ac negatiuam rerum omnium communiōem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturae vbertate, ad vitam si non suauiter, at commode saltim, et qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per vniuersum terrarum orbem dispersis, et in innumeras familias distractis hominibus, quaedam res non sufficere omnibus coeperunt, quaedam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8) vt in ea, quae non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIII, 7.) 9) solis inexhausti vsus rebus, quas in dominio esse nulla iussit necessitas, nec non 10) rebus, nihil ad vitam conseruandam suauiterque traducendam pertinentibus, in pristina communiōe negatiua permanentibus. *)

*) Et hinc huiusmodi res communes esse iure naturali dixerunt iureconsulti, §. 1. *Inst. de rer. diuis. et quidem non ita, vt publica, quae in patrimonio sunt alicuius populi, sed vt ea, quae primum a natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium perueniunt, vt ait Neratius l. 14. pr. D. de acqu. rer. dom.* Nimirum hae res omnes, quamuis optimae omnium ac pulcherrimae; tamen ob insignem copiam in primaeua illa ac negatiua com-
mun-

munionem permanferunt. Hinc Petron. *Saty. Cap. C.* *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilis comitata sideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid a quis dici formosus potest? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quae vel noxia humano generi, vel cum nulla taltim vtilitate coniuncta sunt.

§. CCXXXVI.

Sic ergo dominium, sublata negatiua communione, inuexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum 11) cum nullius iniuria fuisse coniunctum, vel inde patet, quod in communione negatiua nulli mortalium sit ius, alterum rerum vfu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuius licere oporteat, rem quamuis nullius ita sibi vindicare, vt deinceps nemini illius vsum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere vlibus possit. *)

Institu-
tum hoc
non ini-
iustum
esse.

*) Nam in quo alteri nullum ius animusque est, me vfu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse definit, simul ac eam vlibus meis adhibere, ac iure a Deo mihi concesso vti statui. (§. CCXXXII.) Nam quum is me laedere dicatur, qui me imperfectiorem infeliciorumque reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio et is me laedit, qui eo, quod vitae seruandae suauiterque traducendae causa semel mihi vindicaui, me priuare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamuis positue communi, ait Arrianus *dissert. Epist. II, 4.* *ἀγε, τὸ δὲ θεάτρον ἐκ ἑστὶ κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε ἔν καθίσωσιν, ἐλθῶν, ἂν σοι Φανῆ, ἐκβαλέ τινα αὐτῶν.* *Age, commune non est theatrum omnium ciuium? In eo vero, si confederint, a loco, si libet, aliquem eorum eiicita.* Et Seneca *de Benef. VII, 12.* *Propterea non monentur,* si

si dicam, me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestria, ut iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, quibuscum ius mihi loci commune est, occupatus est.

§. CCXXXVII.

Ex eo tempore res vel positivae communis, vel propriae. Quum ergo homines, coacti necessitate, inuenerint rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in *communione* positivae, vel in *proprietate* consistat: (§. CCXXXI.) consequens est, 12) vt, ex quo a *communione* negativae discessum, omnes res vel positivae communes pluribus, vel singulis propriae esse coeperint, et 13) *communio* quidem nata sit inde, quod plures eandem rem pro indiviso possidere, omnesque alios eius vsu excludere statuerunt: *) 14) *proprietas* vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *diuisione* vel *cessione* rerum positivae *communium* traxerit originem.

*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes et familiae in diuersas terrarum partes secedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiviso tantisper vindicavit, donec urgente necessitate res communes diuiderent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium sane gentium, quae initio totas provincias communiter pro indiviso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Iustin. XXXXIII, 1. Scytharum et Getarum, Horat. Carm. III, 24. Germanorum Tacit. Germ. Cap. XXVI. incolarum insulae Liparae, Panchaeorum et Vaccaeorum Diodor. Sic. Biblioth. V, 9. et 45.

§. CCXXXVIII.

§. CCXXXVIII.

Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes peraeque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pactis ullis, indigeremus, quia et nihil habentibus nihil tamen, quod ad conseruandam suauiterque transigendam vitam pertinet, esset nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique vltro facturus esset omnia, quae sibi ab altero fieri cupit: quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enim uero, quum pro praesente rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, ut alterius vtilitati non minus, quam suae, feruiat: facile patet, 15) communionem positiuam naturae hominum, qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16) cur ab ea quoque discederent, causas non poenitendas habuisse. *)

Cur a
commu-
nitione
etiam
positiuam
disce-
dendum
fuerit?

- *) Quicumque sane communionem huiusmodi aliquando obseruatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute praeditos, posuerunt. Id sane iure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act. III, 32.* Nec credibile fore suspicati sunt poetae, quod de communionem illa inter homines aurei saeculi retulerunt, nisi simul illos fingerent virtutis ac honestatis studiosissimos fuisse, qui, ut ait Ouid. *Metamorph. I. v. 90.*

vindice nullo,

Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant.
Porro Scymnus Chius communem huiusmodi rerum omnium usum tribuit Scythis nomadibus vltra Maeotin, sed eosdem simul vocat τὰς σφόδρα,

ἡρα εὐσεβέστατος, gentem piissimam. Sed et a Pythagora inlicitam rerum communionem ex iustitia, tamquam ex fonte, promanasse, tradit Iamblich. *vit. Pysbag. segm. CLXVII.* Refrigerante itaque virtute, pietate, iustitia, etiam communioni non esse locum, facile vnusquisque intelligit.

§. CCXXXVIII.

Qui sint modi adquirendi originalii?

Ex quo simul patet, quomodo inuenta sit rerum proprietas, et quot sint modi illam in certa re adquirendi. Res enim vel adhuc *extra dominium* est, vel iam *in alterius dominio* constituta. Si prius: tunc modo adquirendi cum Grotio vocamus *ORIGINALIOS*, quibus quum vel substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus, vel quae ei quacumque ratione accedunt, incrementa: priorem acquisitionem *OCCUPATIONEM*, posteriorem *ACCESSIONEM* adpellamus.

§. CCXXXIX.

Quanam derivatiui?

Sin res iam in alterius dominio sunt: tunc vel in plurium *communione* sunt, vel in *proprietate* singulorum. (§. CCXXXI.) Priore casu res communes in proprietatem rediguntur per *DIVISIONEM* et *CESSIONEM*; posteriore per *TRADITIONEM*. Neque vllus est dominium adquirendi modus *DERIVATIVVS*, quin ad hos paucos quam commodissime referri possit.

§. CCXXXI.

Quid occupatio? quid res nullius?

OCCUPATIO est adprehensio possessionis rerum nullius. *NVLLIVS* vero esse dicuntur res, in quibus vel nemini vnquam alios vsu istarum excludendi ius fuit, vel de quarum saltem domi-

domino nihil certi constare potest, vel in quibus denique possessor sese vltro iure alios vsu earum excludendi abdicauit, quae PRO DERELICTO HABITAE dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit ius, alios earum vsu excludendi: (§. CCXXXI.) consequens est, 17) vt quae nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec tamen 18) id intelligendum sit de rebus amissis, furtim vel vi surreptis, imminente naufragio iactis, per bruta ablatis, quae neutro sensu res nullius dici possunt, quum et habuerint antea dominos, et hi dominio suo sese vltro numquam abdicarint. *)

- *) Hinc recte de piscibus, a se in mari captis, philosophatur Gripus piscator apud Plautum *Rud. IIII, 3. v. 32.* dum suos illos factos contendit, quod a nemine eorum vsu iure excludi possit:

Ecquem esse dices mari piscem meum?

Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis:

Nec MANV ADSERVNTVR, neque illic partem quisquam postulat.

In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amissum, et a se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea,

Vbi demisi rete atque bannum, quidquid haesit, extraho.

Meum, quod rete atque banni nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte v. 42. obuertit Trachalio?

Quid ais, impudens,

Ausus etiam comparare vidulum cum piscibus?

Eadem tandem res videtur?

§. CCXXXII.

§. CCXXXVII.

Occupatio fit animo et corpore simul.

Quumque occupatio sit adprehensio possessionis rerum nullius, (§. CCXXXI.) possessio vero detentio rei, cuius vsu alios excludere statuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19) occupationem animo et corpore simul fieri, et 20) nec solum animum sufficere ad rem occupandam, si alius suo iure vti velit, nec 20) solam adprehensionem sine animo alios vsu rei excludendi: saepe tamen 21) tacita hominum conventionem pro adprehensione haberi declarationem animi sibi rem habendi, cum signis quibusdam, in sensus incurrentibus, coniunctam. *)

*) Sic adprehendisse videtur praedii possessionem, qui vacua possessione, non quidem singulas glebas circumambulauerit, l. 3. §. 1. l. 48. D. et l. 2. C. de *adqu. vel amitt. poss.* sed titulum adfixerit, festucam et ianus, caespitem ex agro, ramusculum ex arbore exciderit, simulque testatum praesentibus fecerit, se id animo praedium sibi tamquam suum habendi facere. Quum vero ex conventionem tacita haec signa effectum habeant: ea sane non sunt arbitraria, adeoque is, qui iaculum immisit vrbi a ciuibus desertae, non magis videtur occupasse urbem, quam venator feram, quam iaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum et Chalcidensium, de Acantho occupata inter se decertantium, illis vrgentibus legati sui sollertiam, qui quum se cursu a legato Chalcidensium superari animaduerteteret, iaculum portae prior infixerit: his contra nitentibus, vrbesque iaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum sibi vel ideo vindicantibus, quod a legato suo prius esset introita. Historiam habes apud Plutarchum *Quaest. Graec. XXX.*

§. CCXXXVIII.

§. CCXXXIII.

Quum porro omnia, quae nondum in vli- Et qui-
 lius dominio sunt, possint occupari: (§. dem vel
 CCXXXI, 17.) perinde profecto erit, siue per vni-
 toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; tem, vel
 siue res singulares a singulis occupentur. Et per fun-
 priorem quidem occupationem PER VNIVERSI- dos.
 TATEM; posteriorem PER FVNDOS fieri; ait Gro-
 tius *de iure belli et pac. II, 2. 4.* Quia vero, qui
 totum occupavit, singulas quoque partes oc-
 cupasse censetur: consequens est, 22) vt in
 tractu terrae, a pluribus, veluti populo, per
 vniuersitatem occupato, nihil omnino sit nul-
 lius, sed omnia, quae illius ambitu continen-
 tur, si a singulis occupata non sint, ad popu-
 lum vniuersum, vel ad eius rectorem, perti-
 nere merito dicantur. *)

*) Hinc in aliquo terrae tractu singuli possunt res sin-
 gulares tamquam sibi proprias possidere, quum
 tamen totum territorium sit populi vel reipubli-
 cae. Dio Chrysof. *in Rhodiaca XXXI.* ἡ χώρα
 τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔδὲν ἦττον τῶν κεκτημένων
 ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτῶν. *Territorium est*
civitatis: at nihilominus tamen possidentium quis-
que rerum suarum dominus est. Plura eam in rem
 veterum loca adcumulavit Grotius *de iure belli et*
pac. II, 3. 4.

§. CCXXXIII.

Hinc nemo negauerit, 23) VENATIONEM, An fe-
 PISCATIONEM, AVCVPIVM esse species occupatio- rae, pi-
 nis, non modo in locis desertis et dominio va- sces, ve-
 cuis, verum etiam 24) in territoriis iam occu- lucres
 patis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut sint res
 nullius?
 MEIN. N volu-

volucrum multitudo, vt sufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV, 9.) at 25) non iniuria tamen populum, si qua iusta causa id suadere videatur, *) haec animalia omnia, tamquam *αδέσποτα*, sibi vindicare, (§. CCXXXIII, 24.) vel 26) eadem summo imperanti, tamquam *ἐξαιρετον τι*, assignare: eoque facto, 27) illum aduersus amorem iustitiae agere, qui sibi ius venandi, iam ab alio acquisitum, temere adrogare non dubitet.

*) Plures huiusmodi causas, quamuis parum idoneas, accumulauit Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII, 6, 6.* Maximi momenti est illa, quod feras, pisces et volucres non tam inexhausti vbique vsus sunt, vt non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi ius omnibus promiscue concederetur. (§. CCXXXV, 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari et occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, et humano generi noxia, quin alicubi praemia auferant, qui, oblatis eorum vnguibus vel capitibus, fidem faciant magistratibus, se huiusmodi animalibus purgasse prouinciam.

§. CCXXXV.

In quibus animalibus venatio ni sit locus? Vbicumque vero cuiquam venandi ius est: ipsa recta ratio satis vnumquemque docebit, 28) venationem non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio constituta, nec 29) ad mansueta, quamdiu illa dominus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis ostendit. *) Immo 30) ne ad feras quidem bestias, viuariis, piscinis, aluariis, inclusas, sed 31) ad eas, quae, vt eleganter scribit Caius, ius,

ius, terra, mari, caelo capiuntur. l. 1. §. 1. D. de adqu. rer. dom.

*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui ceruum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem; qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, ut illo ipse potiatur, licet id iustum visum fuerit iureconsultis Romanorum. §. 24. *Inst. de rer. diuision.* Quamuis enim domino sit facultas, alios visu rei suae excludendi: is tamen, qui sua repetiturus aedes nostras ingreditur, non re nostra vitur, sed suam repetit. Et qui magis iustum sit, examen suum persequentem aedibus et area excludere, quam domo abigere viciniam, gallinas turbatas, et in aream nostram auolantes, repetiturum? Itaque aequissima lex Platonis *Lib. VIII. de legibus: Si aliena examina quis persequitur. atque aera pulsans apes delectatione ad se trahit: damnum resarciat.*

§. CCXXXVI.

Ceterum quum in occupatione praeter animum alios visu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (v. CCXXXII, 19.) consequens est, 31) ut non sufficiat sola vulneratio ferae bestiae, multoque minus 32) animus, illam, ex vulnere casuram, sibi vindicandi, sed 33) praeterea requiratur, ut ipsa a venante, eam persequente, vel viua capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel iaculis conficiatur: 34) neutro autem facto, vnicuique ius sit, vulneratam ab alio capiendi occidendiue, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium reductam *)

*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum diuortia, et hinc leges gentium diuersissimae. De Trebatii aliorumque iurisconsultorum dissensu viden-

N s

denda

denda est. *l. 5. D. de acquir. rer. dom. Lex Salica tit. XXXV. §. IIII. sequ. ne excitationem quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Langob. Lib. I. tit. XXII. §. IIII. et VI. hoc casu capientium armum cum septem costis, reliquam praedam vulneranti addicit. Has similesque veterum leges collegit Pufend. *ibid.* IIII, 6, 10.*

§. CCXXXVII.

An huc
perti-
neat oc-
cupatio
bellica?

Occupationis alteram speciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, qua personas aequae ac res hostium, iusto bello captas, ipso gentium iure capientium fieri contendunt. *l. 1. §. 1. D. de acqu. vel amitt. poss.* Enimvero quemadmodum occupationi locus est tantum in rebus nullius, (§. CCXXXI, 7.) res vero hostiles non aliter, quam per fictionem, *) personae vero liberae ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi possunt: (§. LXVIII, 17.) ita 34) occupationem bellicam nec ad modos acquirendi originarios, nec 35) ad occupationem pertinere, sed 36) ex alio fonte, puta ex ipso belli iure, deriuandam esse, facile intelligitur.

*) Equidem Pufend. *de iure nat. et gent.* IIII, 6, 14. hanc fictionem ita explicat: *In bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur, veluti dominio vacuae: non quod hostes per bellum ipso iure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibi que habere possit. Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini est ius alios earum vsu excludendi. (§. CCXXXI.) Hosti autem saluum semper est ius, hostem vsu rerum suarum excludendi, nec ulli facit iniuriam, dum pro seruandis rebus suis, tamquam pro aris et focus, pugnet. Quis ergo, eius res dominio vacuas esse, dixerit? Quae quum ita sint: hostis res suas ab hoste*

ste captas amittit, non quod ius ipsi deest exclu-
dendi hostem, sed quod viribus, quibus hostis re-
primi posset, destituitur.

§. CCXXXVIII.

Rectius huc refertur **INVENTIO**, quippe quae **Inven-**
et ipsa in adprehensione rerum nullius consi- **tip re-**
stit. Itaque nullum quidem est dubium, 37) **rum nul-**
quin res, in nullius adhuc redactae dominium, **lipa.**
vel pro derelictis habitae, inventori cedant,
qui eas cum animo sibi habendi primus adpre-
hendit, ac proinde 38) iuri naturali non
consentanea sit lex Stagiritarum, Biblien-
sium et Atheniensium: ἀ μὴ ἔθες, μὴ ἀνέλῃ:
Quae non posuisti, ne tolle, nisi de rebus amis-
sis intelligatur. Aelian. Var. Hist. III, 45. IV, 1,
Diog. Laërt. I, 57. nec minus 39) errent; ii,
qui rem inuentam inventori, eique, qui eam
tollit viderit, communem esse existimant: *)
atramen 40) id ius non producendum sit ad res,
quas populus sibi iure occupationis, per uni-
versitatem factae, vindicavit, vel 41) summo
imperanti, tamquam ἐξαιρετόν τι, cessit. Quod
eum iure potuisse, supra iam vidimus. (§.
CCXXXIII, 23.)

*) Inoleuerat olim mos, id, quod ab aliquo inuenire-
tur, in commune poscendi: quod fiebat formula
IN COMMUNE, vel apud Graecos κοινός Ἐγγῆς,
itemque κοινὸν τῷ Ἐγγῆ. De qua formula prae-
ter Erasimum in adagiis plura monent viri docti ad
Phaedr. Fab. V, 6. v. 3. Add. Plaut. Rudent. III, 3.
v. 72. sequ. At quum, quae nullius sunt, cedant
occupanti, (§. CCXXXI, 17.) nec in eiusmodi
rebus ulli sit ius, alium vsu earum excludendi:
(§. CCXXXI.) is denique, qui solis oculis rem vsur-
pauit, nec adprehendit tamen, occupasse non di-

atur: (§ CCXXXII, 20.) hunc etiam partem praedae poscere non posse, nisi id leges civiles vel mores ac consuetudines alicuius provinciae permittant, facile adparet.

§. CCXXXVIII.

Et pro
dereli-
ctis ha-
bita-
rum, ve-
luti the-
sauri.

Nec minus inde patet, 42) inventori cedere res, ab hominibus sanae mentis sui que iuris animo abdicandi dominium abiectas, adeoque 43) et sparsa missilia, immo et 44) THESAVROS quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat, casu fortuito inventos, nisi 45) et hos sibi vindicet populus vel summus princeps. (§. CCXXXIII, 23.) Qua de re varias gentium leges recensuerunt Grot. *de iure belli et pac.* II, 8, 7. Pufend. III, 6, 13. et ibi Hertius. Eu. Otto *ad §. 29. Inst. de rer. diuis.* 46) Merito tamen rationem etiam habendam domini soli, utpote quem fructus ex solo suo quoscumque percipere, aequum est, *) ac proinde 47) recte, et plane ex regulis aequitatis naturalis vnum semissem thesauri, casu fortuito reperti, inventori, alterum domino soli adiudicasse Hadrianum Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII. §. 39. Inst. de rer. diuis.*

*) Quod adeo verum est, ut hunc quaedam gentes inventori plane praefendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII, 44.* Selden. *de iure nat. et gent. sec. discipl. Hebr. VI, 4.* Syri, Graeci, quin et ex ipsis Romanis haud pauci Philostr. *Vit. Apollon. Tom II, 39 de vit. Sapphist. II, 2.* Plaut. *Trinum. I, 2. v. 141 l. 67. D. plebei vind.* Vbi tamen inventori pars cedit, nihil interesse videtur, mercede coniectus quis terram nostram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis

nobis operis conductis adquirant: id tamen iustam habere rationem non videtur, si quis operas nobis non ad inuestigandos thesauros, sed ad celsum excauendam, vel simile opus, locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *obs. II, 4.*

§. CCL.

Alter modus acquirendi dominium originarius est ACCESSIO, per quam ius ea, quae substantiae, nobis acquisitae, accedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostrae capiant vel ipsius naturae beneficio, vel industria nostra, vel natura industriae nostrae simul: accessio a iureconsultis accuratioribus in NATURALEM, INDUSTRIALEM, et MIXTAM recte dispescitur. *)

Accessio
quid et
quomodo
plex?

*) Sic naturae solius beneficio debemus foeturam animalium, alluionem, nouam insulam, alueum derelictum, *Industriae* nostrae nouam speciem, rem rei nostrae adiunctam, adplumbaram, adferruminatam, intexam, adfusam vel admixtam, scripturam chartae nostrae, picturam tabulae nostrae illitam. Denique messem et autumnum dotes partim vbertati soli caelique clementiae, partim culturae nostrae, adeoque et naturae beneficio, et industriae nostrae imputamus, ac proinde primi generis accessiones NATURALES; secundi INDUSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, FORTVITA, ad occupationem rerum nullius rebus refertur.

§. CCLI.

Quod ad NATURALEM accessionem attinet, vel tale res nostra capit incrementum, cuius de origine et priore domino nullo certo argumento constat, vel aliquid, quod iam in alterius

Funda-
menta
accessio-
nis na-
turalis.

N 4

rius

rius dominio est, rei nostrae accedit. Priore casu, quum res illa, cuius de domino nihil certi constare potest, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXXI.) nihil obstat, 48) quominus huiusmodi incrementum cedat in accessionem rei nostrae, cui accessit, adeoque nobis adquiratur. At posteriore casu res habet dominum, qui alios vsu rei suae iure excludit: (§. CCXXXI., atque inde merito inferimus, 49) huiusmodi rem, rei nostrae quacumque ratione adiunctam, nobis non magis adquiri, quam si ventus vehementior vestes lineas, a Titio in horto suo expansas, in aream nostram proiecerit. *)

*) Nulla sane fingi potest ratio, quamobrem prior dominus, de quo satis constat, dominio rei suae, adhuc extantis ac supersitit, excidere debeat, quum nec suo se dominio umquam abdicarit, nec illud facto villo in alterum transtulerit, nec ob solam calamitatem dominio suo quisquam iure priuetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei casu quocumque adiunctae: isti procul dubio adhuc ius est, alterum rei suae vsu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo inuito, huic adquiri non posse dominium, manifestum est.

§. CCLII.

Specia-
tim de
foetura
anima-
lium.

Ex his vero euentissimis principiis (§. CCLI, 48. sequ.) iam porro colligimus, 50) PARTVM, cuius de origine non liquido constat, (quod plerumque fit in animalibus, immo et in hominibus, extra legitimum matrimonium natis, ventrem tamquam accessorium sequi, idque *legi naturae* non absurde tribuere Vlpianum, l. 24. D. de statu hom. Id tamen 51) vix aequum

aequum videtur, si de utroque parente constet, *) nisi forte 52) ad procreanda animalia communibus sumptibus alatur dignioris sexus animal, veluti bos communis, vel 53) dominus equum admissarium vel bouem pro certa mercede vicinis locare soleat.

*) Hinc saltem in seruis hoc casu passim obtinet partitio venarum, ita ut primus domino ventris, alter domino serui patris cedat et sic feruilem sobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *Elem, lar. Germ. I, 1, 30.* ubi id ius et apud Wisigothos et apud Alamannos, et apud Boios obtinuisse, ex *lege Wisigoth. X, 1, 17.* Goldasti *rer. Alam. Tom. II. charta II.* et *Agentin. Anwal. Boic. Lib. VII, 14, 23. p. 708.* ostendimus.

§. CCLIII.

Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat noua *INSULA*, siue in mari, siue in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terrae, quae demum in insulam coaluerunt, constare non possit: (§. CCLI, 48.) consequens est, 54) ut insula cedat in accessionem maris vel fluminis, *) ac proinde 55) si mare vel flumen in nullius dominio est, insula quoque sit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56) sin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, eiusue rectorem pertinet: (§. CCXXXIII, 23.) is quoque insulam illam merito sibi vindicet. Denique cum res, cuius de dominio certo constat, non possit vlli per accessionem acquiri: (§. CCLI, 49.) fieri non potest, 57) ut dominus amittat agrum, quem flumen superior diuergens, et inferior alueo suo iunctum,

De nouis insulis, siue natis, siue factis.

in insulae formam redegit. Quod et Icti agnouerunt l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adqu. rer. dom.

*) Itaque nulla ratio est, cur vicinis praediis, et quidem vel in vtraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel in alterutra, cui propior est, accrescere debeat noua insula: quod tamen plerisque Ictis placuisse nouimus. §. 22. Inst. de rer. diuis. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adqu. rer. dom. Particulae enim terreae a cuius praedio auulsae sint, non constat: et magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam a vicinis auulsas esse. Quin aliquando ipsum flumen particulas, quae deinde in insulam coalescunt, e fundo abrasas, secum vehit, teste Seneca natur. quaeest. IIII, 9. Sed fuit haec sententia Cassii Longini, quam deinde sectatores eius, tamquam ex compacto probarunt. Aggen. Vrbic. de limit. agr. p. 57. Eam vero more suo explouerunt Proculiani, quorum antesignanus, Labeo apud Paullum l. 65. §. 4. D. de adquir. rer. dom. Si id, inquit, quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est: insula quoque, quae in flumine PUBLICO nata est, PUBLICA esse debet.

§. CCLIII.

Nec non de allu-
uione et
vi flumi-
nis.

Nec alia ALLUVIONVM, et terrae VI FLUMINIS auulsae, ratio est. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro nostro paullatim adiectarum, certi quid constare non potest: (§. CCLI, 48.) ita nullum est dubium, 58) quin id, quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; 59) quod agro publico, viaeue publicae adiicitur, publico cedere debeat. *) Contra ea quum in vi fluminis de domino terrae auulsae satis constet: (§. CCLI, 49.) 60) ea iure naturali circa dominium nihil mutari, palam est, 61) nisi forae domi-

dominus terram hoc modo auulsam pro derelicta habere malit. Quod in ciuitatibus ex intermissa per tempus legitimum vindicatione colligi solet. §. 21. *Inst. de rer. diuis. l. 7. §. 2. D. de acqu. rer. dom.*

- *) Et hoc fundamento nititur iureconsultorum et agrimenforum distinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, et *limitatos*, qui ad certum perticarum pedumque numerum assignantur. *l. 16. D. de acqu. rer. dom. l. 1. §. 6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. *Ilidor. Orig. XI, 13. Auctores de limitib. p. 293. edit. Guil. Goetzii, Io. Fr. Gronou. ad Grot. de iure belli et pac. II, 3, 16. n. 1.* Quidquid enim inter agros limitatos et flumen interiacet, id vel publicum, vel alicui priuato proprium esse, nemo non intelligit. Neutro autem casu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV.

Denique quod ad ALVEI MUTATIONEM attinet, si alueus derelictus, quantum constat, in nullius antea dominio fuit, ille 62) non potest vicinis, qui vtrisque praedia habent, pro modo praediorum adquiri, vt visum est iureconsultis Romanis *l. 7. §. 5. D. de acqu. rer. dom.* sed, quia de fluminis, cuius pars est alueus, dominio satis certo constat, (§. CCLI, 49.) 63) ille, tamquam pars fluminis eiusdem erit, cuius flumen fuit: quemadmodum 64) ex eadem ratione nouus alueus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65) ager INVNDATVS, si deinde aqua recesserit. *)

In aluei mutatione et inundatione.

- *) Aliud dixeris, si perpetua sit inundatio, vt iam maxe sit, vbi Troia fuit. Tunc enim res extincta vide-

videtur, quae nullum nobis usum praestat, nec praestare umquam potest. Non entis vero, eiusque, quod nullum hominibus usum praestat, nullum est dominium, nulla proprietas. (§ CCXXXV, 10.) Ex quo sane consequitur, ut durissima sit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine iam pridem absorptos, tributa, vestigalia et pensiones exiguntur, nisi forte culpa et negligentia sua in restituendis aggeribus meruerint, ut ita mulctentur, quamvis et haec poena satis immodica, immo durissima videatur. Quis enim tributis ac pensionibus oneret res, in quibus proprietates, usufructus, possessio, et iter amissa sunt? *l. 23. D. quib. mod. usufr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adq. possess. l. 1. §. 9. D. de itin. actuque priu.*

§. CCLVI.

De accessione industrialium axioma primum.

Progredimur ad accessionem INDUSTRIALEM et MIXTAM, de qua subtiliter admodum philolophati sunt iureconsulti. Nos ita statuimus: Si res utriusque voluntate iunctae sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio positiva inducatur. (§ CCXXXI.) At hic de accessione, quae altero inuiso facta, loquimur. Hic quum domino ius sit, omnes rei usu excludere: (§ CCXXXI.) procul dubio etiam prohibere potest, quo minus quidquam rei suae, se invito iungatur. Quum vero quod iungitur rei nostrae, vel eam inutilem aut deteriore saltem, vel meliorem, praestantioraque reddat; is vero, qui res nostras deteriores reddit, nos laedat: (§ CLXXXVIII.) consequens est, 66) ut, qui res nostras quacunque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne

omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam (§. CCXI, 119. sequ.) teneatur.

§. CCLVII.

Sin res accessione quacumque industriali ab alio meliores praestantioresque redditae sunt: tunc multum interesse videtur, possintne res sibi inuicem iunctae, sine notabili dispendio separari, an non possint. Priore casu, quum vtriusque materiae vel rei domino ius sit, alterum vsu rei suae excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non possit, quam rebus separatis: consequens est, (67) vt eo casu res iunctae statim separandae, suumque cuique tribuendum sit: (68) posteriore autem casu res iunctae alterutri addicantur, condemnando simul ad aestimationem vel alienae alteri, quem re sua carere oportet,*) poenamque, si in mala fide sit, praestandam. (§. CCXI, 119. sequ.)

Axiomata, secundum et tertium.

*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conseruandam suauiterque transigendam vitam opus est, interuertis, is nos laedit. (§. CLXXXX, 72.) Qui nos laedit, ad satisfactionem tenetur. (§. CCX.) Ea, quum eo casu, vbi factum infectum fieri nequit, in praestanda iusta rei aestimatione consistat: (§. CCXII, 124.) consequens est, vt is, qui alterius rem interuertere, sibi que habere cupit, iustam eius aestimationem praestare teneatur. Vnde simul aequissimam esse patet regulam πολυθρύλλητον, neminem debere cum alterius damno sine ratione locupletiozem fieri velle.

§. CCLVIII.

§. CCLVIII.

Nec non
quartum
et se-
quentia.

Quum vero posteriore casu res iunctae alter-
utri addicendae sint: (§. CCLVII, 68.) con-
sequens est, vt causam iustam, cur alteruter
alteri praefendus sit, esse oporteat. (§.
CLXXVII, 5.) Ea vero quum non alia esse
possit, quam alterutrius rei praestantia, quam
saepius raritate et adfectione, quam vsu, aesti-
mamus: merito inde colligimus, 69) non sem-
per procedere regulam: *accessorium sequi su-
um principale*: cuius absurditatem in pictura
ipse Iustinianus, et ante eum Caius, agnouit,
§. 34. *Inst. de rer. diuis. l. 9. §. 2. D. de adq.
rer. dom.* sed 70) res iunctas addicendas esse
illi, cuius res ob raritatem, adfectionem, ope-
ras, curam, et culturam maius pretium admit-
tunt, *) eumque 71) alteri ad praestandam ae-
stimationem damnandum, 72) nisi ei tanti non
sit res sua, vt non pretium recipere, quam of-
ferre alteri, malit.

*) Veteres iurisperitos hic non certa aliqua ratione
naturali niti, et hinc diuersis admodum viis ince-
dere, iam obseruauit V. C. Io. Barbeyrac. *ad Ru-
fendorff. de offic. bom. et ciu. l. 12, 7.* Primus con-
sula distinguere, ac in ordinem redigere conatus
est vir acris et recti iudicii, Christ. Thomaf. dis-
sertatione singulari, *de pretio adfectionis in res fun-
gibiles non cadente*, Hal MDCCI. 4. vbi ad ea-
dem principia *Cap. III. §. XXXVIII sequ.* doctri-
nas iuris Romani de accessione industriali accurate
examinauit.

§. CCLVIII.

Quid ius-
tum sit
circa
specifi-
cationem.

Hinc facile patet, quid sentiendum sit de
SPECIFICATIONE, qua noua forma in alterius
materiam introducitur. Quum enim plerum-
que

que in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. CCLVIII, 70.) 73) noua species merito addicenda fuerit specificanti, *) ad iustam tamen pretii aestimationem, et si sciens dolo malo id fecerit, in poenam condemnando: (§. CCLVI, 66.) *Thomas. dissert. laudata Cap. III. §. XXXXIII. sequ.* quamuis 74) ex eadem ratione omnino praefereendus materiae dominus, si haec rarior, et pluris sit quam forma, quae alterius opera accessit: e. g. si quis ex alterius electro, vel aere Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75) obligatus sit ad mercedem pro opera, si specificans in bona fide fuerit, praestandam.

*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impedatissimam expedire voluit Iustinianus §. 25. *Inst. de rer. diuis.* possitne videlicet noua species ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiae, posteriori specificans praefereendus sit, maxime quum saepe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vid. Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 7, 10.* Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiae, ex qua illa confecta est. Quis vero tunc domino materiae speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit? At quum facilius praestetur aestimatio tabularum, quam ipsius nauis, ex illis confectae, quis ideo tabularum domino nauem adiudicet, quod haec ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu, si nauis vetus alterius tabulis resecta sit, principium nostrum sequitur Iulianus *l. 61. D. de rei vind.* quamuis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiamsi noua nauis ex alienis tabulis facta sit. *l. 26. pr. D. de adquir. rer. dom.*

§. CCLX.

§. CCLX.

Circa ad-
iunctio-
nem et
specia-
tim in-
clusio-
nem, ad-
ferrumi-
natio-
nem, ad-
plumba-
turam,
intextu-
ram.

Deinde accessionis industrialis species haud postrema est ADIVNCTIO, quando rei nostrae aliena, siue per inclusionem, siue per adferruminationem, adplumbaturamue, siue per intexturam, inaedificationem, scripturam, picturamque adiungitur. Et quidem, quum INCLUSIO ita plerumque sit comparata, ut res iunctae facile, et citra notabile dispendium, separari possint, eo vero casu res separari, et suam cuique tribui, aequum sit: (§. CCLVII, 67.) nulla profecto ratio est, 76) cur non illi cuius auro gemma inclusa est, aurum; domino gemmae gemma reddi debeat. Nec 77) de adferruminatione, adplumbatura, et intextura aliter sentiendum videtur, si res citra notabile dispendium separari possint: alias 78) merito praeferrri iungentem existimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit. *) (§. CCLVIII, 70.)

*) Accedit, quod saepe incommodum futurum sit domino materiae, si eam cum accessione retinere, pretiumque rei adiunctae soluere iubeatur, maxime si re ista ob statum, aetatem aliasque circumstantias uti non possit, e. g. si quis plebeum vestitum clauum, vel plurimum auri aduisset. Res sane tunc, quod ad usum attinet, vere deterior, id est, illi inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione industriali deteriores, vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam tenetur. (§. CCLVI, 66.)

§. CCLXI.

§. CCLXI.

Si quis ex aliena materia in suo solo bona Circa ista fide AEDIFICAVIT, et totum aedificium ex ti- aedifica- gnis ligneis constat: 79) nulla est ratio, cur, tionem. errore paullo maturius animaduerfo, solui non possint tigna iuncta, dominoque reddi. *) (§. CCLVII, 67.) Sin ex solido lapide quis aedificarit, vel tigna exempta inutilia futura essent domino; 80) aequissimum erit, vt aedificator, si iustam aestimationem materiae, poenamque insuper ob dolum malum praestiterit, dominium aedificii consequatur. (§. CCLVII, 68. §. CCLVIII, 70.) Sin quis aliena materia in suo solo aedificarit, 81) aedificium, quod sine notabili dispendio solui potest, itidem dissoluendum: (§. CCLVII, 67.) vel 82) domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adiudicandum, (§. CCLVIII, 70.) nisi 83) aedificium plane inutile futurum esset domino soli, quo casu aedificans, aedificio sibi retento, soli aestimationem, et si in male fide sit, poenam praestare tenebitur. (§. CCLVI, 66.)

*) Ratio enim, cur tignum iunctum solui vetuerint decemuiari, ne scilicet vrbes ruinis deformentur, *l. d. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de acqu. rer. dom. l. 1. D. de tigno iuncto*, mere ciuiliis est, et in recta ratione praesidium plane nullum reperit. Hinc multae gentes, quae non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad exstruenda aedificia utebantur, aedificium hoc similibusque casibus dirui tignaue auehi non modo siuerunt, sed et legibus praeceperunt. Vid. *Ins prou. Sax. II, 55.* et quae ea de re monuimus in *Elem. iur. Germ. II, 3, 66.* Quibus iam addimus dispositionem legis *Langob. I, 27, 1.*

§. CCLXII.

Circa
scriptu-
ram et
pictu-
ram.

Minus difficilis est quaestio de SCRIPTURA et PICTURA. Quum enim ea, in quae nulla cadit adfectio, alteri, in cuius rem illa cadit, relinquenda sint, (§. CCLVIII, 70.) et in scripturam picturamque adfectio plerumque; in tabulam et chartam numquam cadat: consequens est, 84) ut scripturae tunc charta, et picturae tabula cedere debeat, si scribens pingensque earum aestimationem praestare velit. *) Et si vel maxime nec scriptura, nec pictura adfectionem admittat, veluti si quis chartae meae res nugatorias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85) nihilominus tamen et hoc casu scriptor, pictorque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartae tabulaeque praestandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

*) Mirum ergo est, iureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura obseruarunt, non idem obseruasse in scriptura. Quali magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimae chartae, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimae tabulae. Praeterea dum inaedificationi scripturam comparant iureconsulti: §. 23. *Inst. de rer. diuis. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quaesieris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quae similitudo fingi possit soli, cui alter aedificium. me inuito, imposuit, et chartae, cui aliquid inscripsit? Illo aegre, immo saepenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihili facimus, si vel aestimationem, vel tantumdem chartarum eiusdem bonitatis, recipiamus. Poëtica haec est similitudo, a forma scribendi desumpta, ob quam et Latini scriptores EXARARE LITTERAS pro
scribere

scribere dixerunt. Sed huiusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa utramque decisiones in iurisprudencia producere.

§. CCLXIII.

Denique, quod ad CONFUSIONEM materialium ^{Circa} liquidarum, et COMMIXTIONEM siccarum atti- ^{confu-}net, quamvis de utriusque discrimine subtili- ^{sionem}ter admodum disputent iureconfulti, l. 23. §. 5. ^{et com-}
D. de rei vind. res tamen eodem redit. Si ^{mixtio-}enim 86) res utriusque voluntate vel confusae ^{nem,} vel commixtae sunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiae diuidenda erit, (§. CCLVI.) Sin, altero inuito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87) materia nullius vsus confundenti miscentiae erit adiudicanda, isque damnandus alteri ad aestimationem poenamue, si in dolo malo versatus sit, praestandam. (§. CCLVI, 66.) Si tamen 88) alter partem materiae, quam pretium accipere malit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio inuitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiae communis denegari nequeat. *)

*) Nam et subsequenta adprobatio pro consensu est, quamvis minus, quam iustus et consensus, imputetur. (§. CXII, § 1.) Hinc, si ex fortuita confusione vel συγχύσις metallorum nostrorum et aurifabri insignis prodidisset materia, quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum aiunt, aes Corinthiacum: nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset, si nobis consentientibus esset conflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem pro consensu sit: (§. CXII, § 1.) nulla profecto ratio est, cur non et

ob approbationem fiat communis, vt partem pro rata nobis possimus vindicare.

§. CCLXIII.

Circa ac-
cessiones
mixtas,
satio
nem et
planta-
tionem.

Denique nec aliis principiis opus est circa SATIONEM ET PLANTATIONEM, quas supra ad AC-
CESSIONES MIXTAS retulimus. (§. CCL.) Nam
89) plantae et arbores, antequam coaluerunt,
procul dubio citra notabile dispendium separari, adeoque a domino iure vindicari possunt. (§. CCLVII, 67.) Contra 90) illae, quae iam coaluerunt, nec non 91) sementa in agro sparsa quum commode separari a fundo non possint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino soli adquiruntur, praestita aestimatione tum arborum seminumue, tum impensarum in culturam factarum, (§. CCLVIII, 70. sequ.) nisi 92) posteriore casu soli dominus messem pro iusta pensione ei, qui agrum suum conseruit, relinquere malit. *)

*) Cuius rei iustas ac idoneas causas habere potest dominus agri. Vt ecce, si agrum alter male coluerit, maleque conseruerit, vt messem parum vberem expectare liceat. Tunc sane domino inutilis esse posset messis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

§. CCLXV.

Circa
fructus
arboris
in confinio
positae.

Postremo, quod ad ARBOREM in confinio positam attinet, is qui illam plantat, in id consentit, vt ramorum pars super vicini aream propendeat: et vicinus, qui, dum alterum vsu areae suae excludere posset, id non facit, itemdem in id consentit. Quum ergo accessio, vtrius-

vtriusque consensu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI.) consequens est, 93) vt arbor talis sit vtrique communis, pro indiuiso quidem, quamdiu stat in confinio, pro diuiso, simul ac eruta est, ac proinde 94) priore casu fructus et folia, 95) posteriore ipsa ligna pro rata inter vtrumque vicinam merito diuidantur. *)

*) Hanc simplicitatem maiores nostri praetulerunt iuris Romani subtilitatibus de alimentis, quae per radices attrahant arbores, ipsamque paulatim mutant earum substantiam, l. 26. §. 2. D. de acqu. rer. dom. Germanicae enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuisse rationem, ostendimus in *Elem. iur. Germ.* II, 3, 69.

CAP. X.

DE DERIVATIVIS DOMINII ADQVISTITIONIBVS, QVAE VIVO PRIORE DOMINO FIVNT.

§. CCLXVI.

Semel adquisito dominio, aliquando mutatio quaedam contingit, vt alius in re quadam acquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Transitio ad acquisitiones derivatas. Has ADQVISTITIONES nos supra DERIVATIVAS appellauimus. (§. CCXXXX.) iam quum res, in qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum consequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi partem nostram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam soli O 3 adqui-

adquirimus, *CESSIONEM*; *) quoties denique res alterius propria, eo volente in nostrum dominium transit, *TRADITIONEM* fieri dicimus.

- *) Paulo latius quidem alias patet vocabuli *CESSIONIS* notio, ut omnem iuris vel actionis translationem in alterum significet. Enimuero quum tunc fere sub *traditione* comprehendi possit, hic paullo arctioribus limitibus circumscribimus significationem vocabuli, ut sit *translatio iuris ac dominii, pluribus communis, in vnum ex sociis, reliquorum consensu, facta*. Hinc si e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in vnum ex coheredibus transfcribunt, *CESSISSE* illi hoc nomen dicuntur,

§. CCLXVII.

Per eas fit alienatio vel necessaria, vel voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

Omnibus his casibus id, quod antea nostrum fuit, vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, et in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus *ALIENATIONEM*, eaque, si ex anteriore adquirentis iure proficiscitur, *NECESSARIA*; si de nouo, consentiente vtriusque voluntate, decernitur, *VOLUNTARIA* adpellatur. *) Vtraque vero efficit, ut alius in alterius locum, adeoque et in ius circa illam rem, et onera cum illa coniuncta succedat. Sic et alienatio, quae a nulla circumstantia suspendit translationem dominii, *PURA*; quae suspendit, *CONDITIONALIS* dicitur.

- *) Sic e. g. necessaria est alienatio rei communis, quae fit, socio ad diuisionem prouocante, quia socio, vrgenti diuisionem, in ea iam antea ius fuit. Necessaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quae itidem fit ob ius creditori in illa re antea constitutum. Contra voluntaria est alienatio aedium, quas is, qui alibi lares positurus est, vendit,

dit, et in quibus nemini omnino quidquam iuris est. Ita explicanda est diuisio, quam et Romana iurisprudencia agnoscit. l. 1. D. de fund. dot. l. 2. §. 1. D. de rebus eorum, qui sub tut. l. 13. l. 14. D. fam. ercisc. et alibi passim.

§. CCLXVIII.

Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam **Eaque** utroque consentiente, fieri ac intelligi non **vel in** possit: consentire vero liceat in alienatio- **prae-** nem tum **PRESENTEM**, vt dominium nostrum **sens, vel** in alterum, viuis nobis, transferatur, tum **in futu-** **rum.** **FUTURAM**, vt quis post fata demum nostra possessionem rerum nostrarum omnino consequatur, denique ille consensus in futuram alienationem vel **VERVS** sit, vel **EX FINE** ET **INTENTIONE** hominis colligatur: *) ex priore successio testamentaria; ex posteriore intestatorum deriuari solet. Iam de alienatione *praesente*, sequente capite de *futura* erit differendum.

*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando post mortem demum bonorum nostrarum possessio ad heredes omnino deuoluitur. Id si sit, nobis viuis id **VERE** volentibus, voluntas haec vocatur *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatae voluisse, est haec *successio ab intestato*. Iam vtrique successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo posse a viuo, quia nec ius nec dominium in heredes viuis transferat, nec a mortuo, quia hic, quod ipse non habeat, in alium transferre nequeat. Vnde et testamentificationem iuris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Merill. *Obs. VI. 25.* Thomas. *Not. ad tit. Inst. de test. ord. p. 173.* Gothofr. de Coccei. *diff. de testam. princ. Part. I. §. XXII. sequ.* Quorum argumenta si

veras morientium voluntati, i. e. testamentis, obstant, multo magis obstant praesumptae, ex qua successionem ab intestato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcavimus, ALIENATIO FUTURA σιδηροξύλον erit. Sed uti facile largimur, haec argumenta penitus evertere testamenti factionem, qualis iure Romano prodita est: Vid. *exerc. nostr. de testam. iure Germ. art. lim. circumscripta* §. III. ita non obstant dispositionibus de futura successione omnibus, Et de his vero quousque secundum rectam rationem porrigantur, capite sequente dicemus.

§. CCLXVIII.

Quid divisio, et cur ad eam cuius pro vocare liceat?

Ad proprietatem a communione fit transitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quae est assignatio partis, cuius sociorum ex toto positive communi competentis. Quum enim socius vsu rei communis alios omnes, praeter socios excludere possit: (§. CCXXXI.) consequens est, 1) ut unusquisque sociorum vsu rei, pro parte ad se pertinente, petere, adeoque 2) ad divisionem prouocare possit; quin ut 3) eo minus audiendi sint reliqui, hanc divisionem impedituri, quo minus praesenti generis humani conditioni conuenit positiva communitio.* (§. CCXXXVIII.)

- *) Quam enim communitio illa consistere tantum possit inter homines eximia virtute praeditos, ac proinde refrigescente caritate ac iustitia, statim una oblanguescere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri possit, ut nostris temporibus diu duraret communitio? Quis sociorum non invidet socio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod sit, asturum, non impedit? quis reliquis partem lucri inreuertere non studet? Inde mille iurgia, ceu ex instituto aduersus communionem Platoniam demonstravit Aristot. *Polis. II, 2.* Ut adeo

adeo réste Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum, ac proinde cuius sociorum dederint facultatem ad diuisionem pro-uocandi. l. 77. §. 2. D. de legat. 2.

§. CCLXX.

Res porro communis vel **DIUIDVA** est facile, Quomo-
do fiat, vel **INDIVIDVA**, quae vel ob rei naturam, vel sive res
diuidua, legibus aut moribus obstantibus, in partes sive in-
diuidua
sit? scindi non potest. Præuocante ergo socio ad diuisionem rei, sua natura *diuiduae*, 4) nihil est æquius, quam vt tot fiant partes, quot sunt focii, resque forti diuiforiae committatur. *Indiuidua* autem res 5) vel vni sociorum, qui soluendo est, plurimumue licitatur, quemue aetas, vel fors reliquis praetulit, relinquenda, ceterisque praestita aestimatione, satisfaciendum, vel 6) optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter singulos pro rata diuidendum, vel 7) eius denique vsus singulis per vices concedendus est. *)

- *) Sic forti rem in diuidunda Palaestina commisisse nouimus Hebraeos, eamque in partes scidisse, quod prouincia ratione tribuum esset diuidua. Contra inter fratres coheredes saepe contingit, vt vnus praedium indiuiduum, vel volentibus reliquis, vel forte adiudicante, certo pretio emat, et ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quis eodem casu saepe contingit, vt si nullus coheredum tam sit bene numatus, vt reliquis satisfacere posse videatur, praedium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter se diuidant. Denique alterum rei communis vsum, quem alicubi vocant *die Muttschirung*, aliquando fratribus illustribus placuisse, obseruant Diether. in *Contis. Thesauri Besold. voce Muttschirung p. 417.* Wehner. *Obs. pract. ibid. p. 370.* Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. in *Saechß. annal. p. 203.*

§. CCLXXI.

Aequalitas
quando
obser-
uanda in
diuisione
re-
rum per-
fecte
commu-
nium?

Ceterum, quum in re communi vel par o-
nium ius sit, vel alter altero plus minusue iu-
ris habere soleat: (§. CCXXXI.) facile patet,
8) diuisionem vel AEQVALEM vel INAEQVALEM
esse, et 9) in priore omnes ad partes aequales,
10) in posteriore ad inaequales vocari. Quia
vero ipsa naturalis hominum aequalitas id ab-
vnoquoque exigit, ne in iis, quae iure per-
fecto pluribus competunt, prae altero praero-
gatiuam sine iusta causa adfectet: (§. CLXXVII,
5.) nemo non intelligit, 11) diuisionem in du-
bio in aequales partes fieri debere, nec 11 *)
quemquam sibi poscere debere praecipuum,
nisi ius suum luculenter probare possit*)

*) Tale ius poscendi ἐξαιρητόν τι potest alicui com-
petere ex lege, ex pacto, et ex vltima prioris pos-
sessoris voluntate, non autem ex maiore vi et po-
tentia, quam tamen, tamquam iustam praerogati-
uae inter diuidentes causam, admittere videtur
Hobbesius, de ciue III, 15. sequ. quamque ipse sa-
tis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimue-
ro sic nulla foret ratio, cur non aequissima dici
possit diuisio a leone facta apud Phaedr. *Fab. I, 5*,
qui praedam partiturus inter venationis socios:

*Ego, inquit, primam tollo, nominor quia leo:
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi:
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:
Malo adficietur. si quis quartam tetigerit.
Sic totam praedam sola improbitas abstulit.*

Hanc diuisionem quisquis aequam et iustam dix-
erit: nae illum est Hobbesii sortem naturalem pro-
baturum, confidimus,

§. CCLXXII.

§. CCLXXII.

Sed hae quidem regulae ad communionem **PERFECTAM** pertinent. Praeter illam et **IMPERFECTA** datur, quoties nulli sociorum iure communi ius perfectum est. (§. CCXXXI.) Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus fiat communis: consequens est, 12) vt nunc in huius arbitrio sit, aequales partes facere, an 13) pro qualitate meriti vni plus, alteri minus tribuere malit, *) iniustissimaque proinde 14) sit querela eius, qui alterum minoris meriti hominem sibi aequiparatum esse, clamat, *Matth. XX, 12.* vel 15) qui ipse sibi de suis meritis iudicium temere adrogat, vel 16) beneficia, vni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda, existimat.

An et in diuisione rerum imperfecte communi est obseruanda?

- *) Et haec est illa *iustitia distributiva* vel *διαμενητική*, comes earum virtutum, quae aliis hominibus utilitatem adferunt, vt liberalitatis, misericordiae, prouidentiae restructis. Grot. *de iure belli et pac. I, 1, 8, 1.* qui et hanc iustitiam non semper obseruare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quae saepe locum habent, non semper, recte obseruat *n. II.* Nec Grotii sententiam euertit Pufend. *de iure nat. et gent. I, 79.* quippe qui loquitur de distributione eorum, quae pluribus bene merentibus iure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc verum omnino est, quod scribit Arrian. *Epiat. III, 17.* Νόμος ἕτος Φυσικός, τὸν κρείττονα τῷ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἔστιν. *Ea naturae lex est, meliorem in eo, quod sit melior, meliore condicione esse illo, qui sit deterior.* At in iis, quae ex sola benevolentia profiscuntur, vix haec naturae lex vrgeri potest: nec de iniuria conqueri pote-

poterant veterani, quos idem Hadrianus se iniuicem in balneo defricare iusserat, qui aliquot diebus ante, vnum ex illis, membra marmoribus atrentem, seruis et sumtibus donauerat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII.* quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

§. CCLXXIII.

Quid cessio rei communis?

Si res communis vni sociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita vnus in reliquorum omnium locum succedat: consequens est, 17) vt et in eorundem iura circa eam rem, nec non 18) in onera et incommoda, cum illa coniuncta, succedat. (§. CCLXXII.) Quin ex eodem recte intulerunt iureconsulti Romani, 19) easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus aduersus cedentem locus fuisset futurus. *l. s. C. de hered. vel act. vend.*

§. CCLXXIII.

Obligatio sociorum ad euictionem socii praestandam.

Quum denique, siue *diuidatur* res communis, siue vni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, vt ii, qui rem per diuisionem vel cessionem accipiunt, eius dominium, adeoque facultatem, alios rei istius vsu excludendi, consequantur: (§. CCXXXI.) per se patet, 20) vtroque casu socios efficere debere, vt ei, in quem res translata est, illam habere liceat, adeoque 21) illos huic ad praestandam euictionem, et, 22) si ab alio iure et sine culpa possessoris euicta sit, ad omne damnum resarciendum obstrictos esse, 23) dummodo suas portiones saluas habeant, et 24) akeri res titulo oneroso obuenerit. *)

*) In

*) Ita doctrina de EVICTIONIBVS, quae et in traditionibus locum inuenit, ex ipsa aequitate naturali fluit, quamuis ei multa, non tam de nouo adstruxerit, quam illustrationis causa addiderit ius ciuile, quae ad eius formam, et effectum pertinent, e. g. dum requirit, vt quis suo nomine rem in alterum transtulerit, vt possessor litem auctori in tempore denunciarit, vt res ex causa contractum antecedente, et quidem non vi maiore, sed iure, euicta sit, cetera. Haec omnia enim ex iisdem, quae praemisimus, principiis pronò alueo fluere, nemo non intelligit.

§. CCLXXV.

Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui ius et animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex iusta causa accipientem, transfert. *Dominium*, dico. Quamuis enim ius Romanum ipsam rem, eiusque possessionem, transferri iubeat, nec prius vllum fere ius in illa re nasci patiatur: *l. 20. C. de pact.* vix tamen probabile est, hanc subtilitatem probare ius naturae et gentium, *) vti recte obseruant Grot. *de iure belli et pac.* II, 6, i. 2. II, 8, 25. et Pufendorff. *de iure nat. et gent.* III, 9, 6. quum, ipsis fatentibus iureconsultis, nihil tam conueniens sit naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. §. 40. *Inst. de rer. diuis. l. 9. D. de adq. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25) omnem voluntatem domini de dominio rei suae in alterum transferendo, siue expresse declaratam, siue ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide transferre.

Tradi-
tio quid?
et an ad
transfe-
rendum
domi-
nium
necessa-
ria?

*) Immo

- *) Immo ne ipsi quidem Romani id olim promiscue exegisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Vlpian. *Tit. XVIII, 7.* veluti praediorum prouincialium. Simplic. *inter rei agrar. script. p. 76.* Res mancipi plene alienabantur per aes et libram, ita, vt facto nexu et mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat. III.* Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc ius inualuit, vt dominium sine traditione, vel possessionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi et nec mancipi, dominiique Quiritarii et bonitarii discrimen sustulit Iustinianus, *l. vn. C. de nudo iure Quirit. toll. et l. vn. C. de usucap. transform.*

§. CCLXVI.

Quomodo fiat? Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suae in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV, 25,) consequens est, vt 26) perinde sit, siue quis absens rem verbis litterisue interuenientibus, siue 27) praesens de manu in manum, siue 28) per inductionem in rem, siue 29) per longam breuemque manum, siue 30) adhibito certo symbolo, inter homines alicuius prouinciae recepto, (§. CCXXXII, 21.) tradat. *) 31) Vt nihil obftet, quo minus et ius siue traditione, siue quasi traditione in alium transferri possit.

- *) Equidem traditio illa symbolica ne ipsis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de acqu. poss. l. 9. §. 6. D. de acqu. rer. dom. l. 74. D. de contr. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicae originis gentes, quae in traditionibus et inuestituris res fere quascumque pro arbitrio, at praecipue tamen festucam, baculum, culmum, caespitem, arbusculam, chirothecam, et similes res adhibebant. Vid. *Elem. nostra iur. Germ. II, 3,*

II, 3, 74. sequ. Quo et SCOTATIO Danica pertinet, c. 2. *X. de consuet.* de qua ex instituto Srauch. *Amoenit. iur. can. eccl. V. et Gundlingiana Part. VII. diff. IIII.*

§. CCLXXVII.

Quum vero dominus tantum tradere possit, ^{Quis per} qui ius alienandi habet: (§. CCLXXV.) ^{eam} con- ^{transfer-} sequens est, 32) vt nullus futurus sit effectus ^{re possit} traditionis, ab eo factae, qui vel propter le- ^{domi-} gem, vel ob conuentionem, vel aliam quam- ^{nium?} cumque caussam, alienare nequit, 33) multo- que minus valitura sit traditio, a non domino facta, quum, quod quisque ius non habet, il- lud in alium transferre nequeat. *) 34) Vt contra perinde sit, siue ipse dominus rem tradat, siue eius voluntate, 'mandato vel adpro- batione alius.

*) Attamen huiusmodi traditio alteri ignoranti facta, hunc facit bonae fidei possessorem, donec verus dominus superueniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam obseruare, quos fructus retinere, quosue restituere oporteat: multis repertis regulis, ostendere conantur Grot. *de iure belli et pac. II, 10.* Pufenderff. *de iure nat. et gent. IIII, 13. 6. sequ.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. CCCXII. sequ.) et omnia redire ostendemus ad duas regulas: I) Bonae fidei possessorem tantisper, dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem iuribus vti, quibus dominus vteretur. II) Superuenienti domino eundem rem exstantem vna cum fructibus exstantibus, et, si res non exstet, tantum, in quantum factus sit locupletior, restituere teneri.

§. CCLXXVIII.

§. CCLXXVIII.

Traditione non ex omni causa transferatur dominium.

Quumque ex iusta causa fieri alienationem oporteat: (§. CCLXXV.) ipsa res vnumquemque monebit, 35) intelligi causam, quae ad transferendum dominium sufficiat, adeoque 36) non transire dominium, si cui res ex commo- dato, deposito, locato tradatur, multo minus 37) si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio reuocabili. 38) Immo ne quamlibet quidem iustam causam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfacere. *)

- *) Vbi enim ita fit alienatio, ut alter aliquid praestet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quae quum translatione in dominium suspendat: (§. CCLXXVII.) consequens est, ut, altero non praestante id, quod promissit, non transferatur dominium, adeoque in- ualida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo praestita. §. 41. *Inst. de rer. diuis.* Hinc illa Var- ronis *de re rust. II, 2.* *Grex venditus dominum non mutat, nisi sit aes adnumeratum.* Quintilianus *Decl. CCCXXXVI.* *Quo iure vindicare potes eam rem, cuius pretium non dedisti?* Tertull. *de poenitentia Cap. VI.* *Ineptum est, pretium non exhibere: ad mercedem manum emittere.*

§. CCLXXVIII.

Nec semper quis eo animo et consilio rem tradit.

Praeterea traditurum rem suam, id animo alienandi transferendique dominium facere debe- re, diximus. (§. CCLXXV.) Ex quo patet, 39) nullam esse traditionem, ab infantibus, fu- riosis, mente captis, similibusque personis, quae, quid rei geratur, non intelligere praesu- muntur, factam: nec 40) per eam transire domi-

dominium, si dominus commodandi, deponendi, oppignorandi similive consilio rem alicui dederit; quin 41) posse sibi vnumquemque in re sua ius aliquod, quod non transferatur, excipere ac referuare, eoque casu 42) tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

§. CCLXXX.

Ex quo facile intelligitur, 43) vnde natum ^{Origo} fit **DOMINIVM MINVS PLENVM**. Quum enim per ^{dominii} illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, ^{minus} cuius effectus inter duos dominos inaequaliter ^{pleni.} diuisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse a traditione cum exceptione, vel reservatione partis cuiusdam **dominii facta**. Quo facto, 44) binos dominos eiusdem rei esse oportet, quorum alteri 45) ius acquiritur, vtilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum vtilitatumque vsu et perceptione excludendi; alteri 46) facultas vel circa dispositionem de illa re concurrenti, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione **dominii** constet, nascitur. *)

*) Posterior *dominii minus pleni* genus iureconsulti medii aevi vocarunt **DIRECTVM**, prius **VTILE**: minus eleganter quidem, sed vocabulis iam semel in schola ac foro receptis. Vnde iis repudium dare *intempestiuum* videretur. Posses tamen alterum dominum **SVPERIOREM** vel **MAIOREM**, alterum **INFERIOREM** vel **MINOREM** vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *berum maiorem*; filiosfamilias *beros minores* adpellabant. *Plaut. Capt. III, §. v. 50. Trinum. II, 2, 53. Asinar. II, 2, 66.*

§. CCLXXXI.

Eius va-
riae spe-
cies.

Quum ita comparatum sit dominium vtile, vt maior dominus sibi facultatem aliquam, vel circa dispositionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione domini constet, exigendi, referuet: (§. CCLXXX, 46.) consequens est, 47) vt, quamuis innumera esse possint domini minus pleni genera, et 48) res hic praecipue redeat ad conuentionem partium: tamen 49) si quis sibi a possessore rei traditae stipuletur fidelitatem, et seruitia, et ne res sine suo consensu alienetur, inde nascatur FEVDVM; 50) si canonem annuum, in agnitionem domini solvendum, IVS EMPHYTEVTICVM; *) si denique 51) solarium, pro superficie in solo, nobis reseruato, praestandum, IVS SVPERFICIEI: quae praecipua et apud plerasque gentes notissima sunt domini vtilis genera.

*) IVRIS EMPHYTEVTICARII exemplum *Genes. XXXXVII, 26. sequ.* reperit Iosephus *Antiqu. Iud. II, 7.* quamuis agros Aegyptiorum censuales potius factos esse, existimet Herr. *ad Pufend. ius nat. et gens. III, 8, 3.* Sed si in eo ponit discrimen agrorum emphyteuticorum et censiticorum, quod in illis possessori vtile; in his plenum dominium competat: luculenter sane probari potest, domini partem competiisse Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Iosephi patriarchae *Gen. XXXXVII, 23. Vos hodie agrosque vestros Pharaoni emi.* IVRIS SVPERFICIA-RII exemplum illustre atque insigne est apud Iustin. *bis. XVIII, 9.* De FEVDORVM origine certant viri docti, et adhuc sub iudice lis est, quamuis commune Europaeis fere omnibus factum sit hoc institutum. Ceterum multa alia esse apud originis Germ. gentes domini minus pleni genera, ostendimus in *Elem. iur. Germ. II, 2, 33. sequ.*

§. CCLXXXII.

§. CCLXXXII.

Si 52) non res ipsa eiusue dominium, sed ^{Quid} ^{seruitus,} ^{quidque} ^{circa} ^{eam iu-} ^{stum?} ^{re} ^{aliena} ^{adquiritur} ^{SERVITVS,} ^{et} ^{quidem} 53) ^{si} ^{is} ^{vsus} ^{ad} ^{vtentis} ^{personam} ^{vitamque} ^{restrin-} ^{gitur,} ^{PERSONALIS,} ^{sin} 54) ^{ipsi} ^{vtentis} ^{praedio,} ^{adeoque} ^{et} ^{omnibus} ⁱⁿ ^{illo} ^{successoribus} ^{eius} ^{conceditur,} ^{REALIS} ^{vel} ^{PRAEDIALIS.} ^{Quum} ^{er-} ^{go} ^{omnibus} ^{his} ^{casibus} ^{tantum} ^{iuris} ^{transfera-} ^{tur,} ^{quantum} ^{transferri} ^{is,} ^{qui} ^{alienauit,} ^{vo-} ^{luit:} (§. CCLXXVIII, 42.) ^{sequitur,} 55) ^{vt} ^{et} ^{hic} ^{res} ^{redeat} ^{ad} ^{conventionem} ^{partium,} ^{adeoque} 56) ^{iuris} ^{mere} ^{positiui} ^{sint} ^{tantum} ^{non} ^{omnia,} ^{quae} ^{iuris} ^{auctores} ^{de} ^{seruituti-} ^{bis} ^{fatis} ^{subtiliter} ^{constituerunt.} *)

*) Quo pertinent doctrinae notissimae, quod seruitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod sit indiuidua, quod causam eius esse oporteat perpetuam, quod, quia vtendum fruendum sit salua rei substantia, vsusfructus ne in area quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter vsusfructum, vsum, habitationem, operas seruorum, quod quaedam huiusmodi iura non vsu et capitis deminutione amittantur, quaedam non amittantur. Omnia enim haec ita comparata sunt, vt nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstat, quo minus pactis et conventionibus mutari aliterque definiti possint.

§. CCLXXXIII.

Aliquando res ita traditur a domino creditori, vt saluum quidem tradenti sit dominium, ^{Quid iam} ^{pignoris} ^{et hypo-} ^{thecae,} ^{quidque} ^{circa} ^{vtrum-} ^{que iu-} ^{stum sit?} ^{creditor} ^{tamen} ^{rem} ⁱⁿ ^{securitatem} ^{crediti} ^{possideat:} ^{tunc} 57) ^{constitui} ^{dicitur} ^{IVS} ^{PIGNO-} ^{RIS,} ^{vel} 58) ^{si} ^{id} ^{ea} ^{fiat} ^{lege,} ^{vt} ^{creditor} ^{simul} ^{utilitatem} ^{ex} ^{pignore} ^{fructuoso} ^{percipiat} ⁱⁿ ^{vi-} ^{cem}

cem vsurarum, IVS ANTICHRATICVM. Denique 59) si creditori ius pignoris in re quadam sine traditione constituitur: id HYPOTHECAM vocamus. Quemadmodum ergo 60) prioribus casibus creditori fas est, rem oppignoratam, non soluto debito, non modo retinere, verum etiam 61) distrahere, et ex pretio, quae sibi debentur, deducere: ita 62) posteriore eidem in hypotheca possessionem in securitatem crediti persequi, et illam tunc itidem, vsque dum nomen expungatur, retinere, vel distrahere licet.

§. CCLXXXIII.

Quomodo traditione dominium transeat in accipientem?

Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties consensum nostrum, quod rem traditam nostram fieri velimus, vel verbis, vel factis testamur, vel EX PRAESUMPTIONE, quoties ex ipsa rei indole non potest non iudicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum. Similiter et TRADI res potest, voluntate transferendi vel expresse declarata, vel ex certis signis elicita. (§. CCLXXV, 25.) Quale certissimum signum in primis suggerit finis et intentio eius, qui quid adquisiuit, adquisitumque tanta cura seruauit ac tuitus est.*)

- *) Adquirentium vero suaeque magna cura administrantium hominum finis atque intentio semper est, non modo ne sibi quid desit, sed et ut suis bene sit, maxime se mortuis, et nulla re amplius indigentibus. Vnde Euripides in *Medea* v. 1089.

*O176

Ἵοισι δὲ τέκνων ἐστὶν ἐν οἴκοις
 Γλυκερὸν βλάστημ', ἔσορῶ μελέτη
 Κατὰ/ευχομένους τὸν ἀπαντα χρόνον
 Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψῃσι καλῶς,
 Βίωτόν θ' ὀπόθεν λείψῃσι τέκνοις.

*Sed quibus in aedibus est liberorum
 Dulce germen, eos video curis
 Confici omni tempore,
 Primum quidem, quo pacto bene ipsos educant,
 Et unde victum relinquunt liberis.*

Et in Irbigen. in Aulide v. 917.

Δεινὸν τὸ τίκτεν, καὶ Φέρει Φίλτρον μέγα,
 Πᾶσιν τε κοινὸν, ὥσθ' ὑπερχαίμνειν τέκνων.

Res est vehementer parere, et adfert ingens desiderium:

Communisque omnibus est, ut LABORENT PRO LIBERIS.

Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis nos magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

§. CCLXXXV.

Quum itaque cuius, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXXV.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXXXVII.) consequens est, (63) ut fieri etiam possit ea lege, ut alter quidem dominium, at possessionem v-
 sumque demum post tradentis mortem consequatur. Quae quidem voluntas, quum et vere declarari, et ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera et expressa alterius acceptione opus sit. (§. CCLXXXVIII.) (64) priore casu illa TESTAMENTI vel ULTIMAE VOLUNTATIS nomine venit;

Trans-
 tio ad
 succes-
 sionem
 ex testa-
 mento
 et ab in-
 testato.

65) posteriore SVCCSSIONIS AB INTESTATO genuinum ac solidissimum fundamentum est. De vtraque iam ex instituto erit agendum.

CAP. XI.

DE DERIVATIVIS ADQUISITIONIBVS PER SVCCSSIONEM EX DISPOSITI- TIONE DEFVNCTI, ET AB INTESTATO.

§. CCLXXXVI.

Quid iu-
recon-
sultis te-
stamen-
tum?

TESTAMENTVM ex conceptu iureconsulto-
rum est sollemnis declaratio volunta-
tis de vniuersa hereditate, omnique iu-
re, quod testator tempore mortis habiturus est,
post eius mortem in alium transituro. Ideo-
que viuo testatore nihil iuris in heredem transit,
immo ne spes quidem tam certa, vt ea decol-
lari non possit: sed testatori, dum anima est,
prius consilium damnare, rescissisque ac ruptis
prioribus tabulis, vel nouas facere, vel intesta-
to decedere licet. *)

*) Hinc notissima iuris axiomata: voluntatem hominis
esse ambulatoriam vsque ad mortem: vltimas tan-
tum ceras ratas esse debere, quae morte firman-
tur, vel, vti Quintil. *Decl. CCCVIII.* loquitur,
*illud tantum valere testamentum, post quod nullum
testamentum fit*: ac proinde neminem paganum
cum duobus testamentis decedere posse, et quae
sunt eius generis alia. *l. 4. D. de alim. leg. l. 32. §. 2.
D. de donat. int. vir. et vx.* Quin eo vsque porrigi-
tur haec testamentum mutandi licentia, vt illam
nec clausula derogatoria, nec adiecto prioribus ta-
bulis iureiurando, sibi adimere posse testatorem,
contendant. *l. vlt. D. de leg. 2. Grot. de iure belli et
pac.*

pac. II, 13, 19. Leyfer. *Medit. ad Pand. spec.*
 XXXIII. n. VI. et VII.

§. CCLXXXVII.

Enimvero huiusmodi testamentum non esse iuris naturae, facile vnusquisque intelligit. Quamuis enim sollemnitates actui tam serio totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non possit, et dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam a recta ratione alienum est, vt ipsi Romani non nisi meris fictionibus *) tantam contradictionem tolli posse, faterentur.

Tale non esse iuris naturae, probatur argumento primo.

*) Quia enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum herede agat, nec heredi, quando adquirit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu ius aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt a iureconsultis, in fingendo ingeniosissimis, vt αὐτοματὰ haec consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamentificationis cum momento mortis: idem quoque esse momentum mortis cum momento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotraherent. l. 1. C. de sacros. eccl. l. 54. D. de acqu. vel amitt. hered. l. 193. D. de reg. iur. Porro hereditatem iacentem non esse nullius, sed defuncti personam repraesentare, §. 2. Inst. de hered. inst. l. 31. §. ult. D. eod. l. 34. D. de acqu. rer. dom. Ant. Dadin. *Altesorra de fct. iur. tract. III. Cap. II. p. 143.* illustr. Io Gottofr. a Coccei, *de testam. princ. Part. I. §. XXIV. sequ.*

§. CCLXXXVIII.

Itemque
secun-
do.

Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quaecumque eorum sit conditio, vix interesse possit, Dio an Theon eorum bonis fruatur. *) immo saepe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, proficiantur suprema illa morientium iudicia, vt mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas, a superstitibus religiose seruari. Vid. Diff. nostr. *de testamentifac. iure Germ. arch. lim. circumscr.* §. V.

- *) Hinc eleganter Seneca *de Benef. III, 11. Non quidquam cura sanctiore componimus, quam QUOD AD NOS NON PERTINET.* Quemadmodum enim grauiissimus hic auctor suprema illa hominum iudicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quintil. *Decl. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem ultra mortem.* Quum ergo iura ne viuum quidem alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis interfit: §. 4. *Inst. de inutil. stip.* qui, quaeso, fieri potuit, vt iidem Romanorum iureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, (quod vrgere animaduertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nov. method. iurispr. p. 56.*) facile largimur, sed inde non sequitur, vt mentes, corporum vinculis exsolutae, rerum olim suarum dominium retineant, multo minus, vt vlla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem et Manes credis curare sepultos?
Virgil. *Aeneid. III, v. 92.*

§. CCLXXXVIII.

§. CCLXXXVIII.

Quum ergo ius naturae vix probet testa-
 mentifactionem, qualem adhuc ex principiis
 iuris Romani descripsimus, i. e. vt eam eleganter
 definit Vlpianus *Tit. XX, 1. mentis nostrae iustam*
contestationem, in id sollemniter factam,
vt post mortem nostram valeat: (§. CCLXXXVI.
sequ.) consequens est, 1) vt et similes aliarum
 gentium mores non magis probet, adeoque
 2) et Graecorum, barbarorumque testamenta
 eiusdem generis non magis sint iuris naturae
 ac gentium, quam illa Romanorum; *) ac pro-
 inde 3) nulla paene gens magis simplicitati iu-
 ris naturalis adcommodarit mores suos, quam
 Germani, *apud quos heredes successoresque sui*
cuique liberi, et NVLLVM TESTAMENTVM. Ta-
 cit. *de mor. Germ. Cap. XX.*

Quod et
 de reli-
 quarum
 gentium
 testa-
 mentis
 dicen-
 dum.

*) Similem enim testamenti factionem, quae in volun-
 tate unilateralis consistit, et qua de eo, quod post
 mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam
 apud Athenienses deprehendimus a temporibus
 Solonis: Plutarch *in Solone p. 90.* apud Lacedae-
 monios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch.
in Aegid. et Cleom. p. 797. et apud alios Graecos,
 quos hac in re vnum idemque omnes statuere, tra-
 dit Isocrat. *in Aeginet. p. 778.* Exstant et testa-
 menta similia Aegyptiorum, veluti Ptolemaei, Re-
 gis, apud Caesarem *de bello civ. III, 20.* Hirt. *de*
bello Alex. Cap. V. Attali, Regis Pergamenorum,
 de quo Flor. *Hist. II, 20,* Hieronis Siculi, de quo
 Liu. *XXIII, 4.* denique ipsorum Hebraeorum, de
 quorum testamentifactione videndus Selden. *de*
success. ad leg. Hebr. Cap. XXIV. Sed eam non
 esse antiquam, verum magistrorum interpretamen-
 tis originem debere, cum aliis argumentis, tum
 et eo potissimum probari potest, quod ne vocabu-
 lum

lum quidem, quo testamentum designarent, in sua lingua repererint, ac proinde illud Graece appellare coacti sint $\kappa\alpha\tau\alpha\ \delta\iota\alpha\theta\epsilon\tau\iota\kappa\alpha$ id est, *διαθετικῶν*. Vid. Diss. nostr. de testamentif. iure Germ. art. l.ii. circumscr. §. VI.

§. CCLXXXX.

Nec non de testamento, quod Grotius commentus est.

Quae quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius de iure belli et pac. II, 6, §. ult. illudque esse ait alienationem in mortis euentum, ante eam reuocabilem, retento interim iure possidendi ac fruendi. Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. ad Grot. II, 6. fin. Pufend. de iure nat. et gent. III, 10, 2. Illustr. Io. Gottfr. de Coccei. *ibid.* §. III. seq. ita non sequitur, 4) ut ideo iuris naturae sit testamentifictio, quia illud ius non improbet alienationem in mortis euentum, ante eam reuocabilem, cum retentione possessionis et ususfructus coniunctam.

§. CCLXXXI.

Qualis dispositio de hereditate iure naturae licita?

Attamen quum argumenta, quae adhuc explicauimus, omnia testamentifactionem quidem Romanam penitus euertant, at non proinde obtent dispositionibus omnibus de futura successione: (§. CCLXVIII.) merito iam quaeritur, quanam illae sint, quae iure naturae adprobentur? Responsum cape. Non aliae, quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio rerum suarum in alios transferunt, vel sani illis ius succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim,

enim, quod nostrum est, non modo in praesens, sed et in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5) licebit etiam de substantia nostra, siue in praesens, siue in futurum mortis euentum, in alterum transferenda, pacisci. *)

*) Et hinc antiquissimi mortalium vix aliter de bonis suis, quam hoc modo, disponebant. Sic Abrahamus, liberis destitutus, bona sua destinauerat Eleasari, procuratori suo, *Genes. XV, 3.* procul dubio per mortis causa donationem, seu pactum aliud successorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, susceptis e Kethura liberis, partem bonorum suorum viuis et sanis per donationem inter viuos contulit, reliqua omnia Isaaco dedit. *Gen. XXV, 5. 6.* Sed et Cyrus, morientem, praesenti Cambysi, filio nato maiori, regnum, alteri nato minori, Tansaori, Medorum, Armeniorum et Cadusiorum satrapias tradidisse, refert Xenoph. *Cyrop. VIII, 7, 3.* Diuisionis et donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factae, mentionem fieri videmus *Gen. XXXVIII, 22. Deut. XXI, 16. 17. 1 Reg. I, 35. Syrac. XXXIII, 24.* et apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I, 12. II, 7.*

§. CCLXXXII.

Quum ergo cuilibet liceat de substantia sua in alium siue in praesens, siue in futurum mortis euentum transferenda pacisci: (§. CCLXXXI, 5.) consequens est, 6) vt nihil caussae sit, cur iuri naturae refragari existimemus pacta successoria. *) 7) Vt potius illa iure optimo maximo valere debeant, siue reciproca sint, siue ex vno tantum latere obligatoria: itemque 8) siue adquisitiua, siue conseruatiua, siue renunciatiua: nam 9) dispositiua paciscentes quidem, non vero eum, cuius de

Pacta
successoria
quae valeant?

de hereditate disponitur, obstringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de suo pactus est. (§. CCLXXXI, 5.)

*) Illa equidem non probat ius Romanum, sed bonis moribus aduerfari, plenaque triftiffimi euentus esse, clamat. *l. ult. C. de pact.* sed ratio de voto captandae mortis non in haec pacta magis cadit, quam in mortis cauffa donationes, quas tamen Romani iure valere patiuntur. Neque triftiffimus ille, quem Roma aliquando vidit, euentus argumento est, bonis moribus repugnare haec pacta fuccefforia, quum nec testamentum, nec vllum aliud institutum humanum, ita comparatum fit, vt abuci illo non poffint homines improbi.

§. CCLXXXIII.

Quomodo quis de hereditate disponere poffit?

Praeterea quum traditionum ea fit indoles, vt vnusquisque fibi in re fua ius aliquod, quod non transferatur, excipere ac referuare poffit, adeoque eo cafu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXVIII, 41. fequ.) fequitur, 10) vt in arbitrio domini fit, poffeffionemne fimul in heredem pactitium transferre velit, an ius tantum, hereditatem fe mortuo occupandi, itemque, 11) vtum ius irreuocabile, an reuocabile dare malit, *) denique 12) pure, fub conditione, an in diem, 13) ex affe, an pro parte, alterum fibi heredem dicere malit: vt adeo 14) non fit *naturalis pugna* cauffae teftati et inteftati, vti fibi perfualit Pomponius *l. 7. D. de reg. iur.*

*) Sic ius irreuocabile in filios ꝑ Kethura tranftulerat Abraamus, *Gen. XXV, 6.* reuocabile contra in Piraeum Telemachus apud Homerum *Odyff. P. v. 77.*

Πείραξι

Πέρασι ἢ γὰρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔσται τὰδ' ἔργα,
 Ἐἶκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι,
 Λάθρη κ' εἰάν]ες πατρώϊα πάντα δάσον]αμ'
 Ἄυτὸν ἔχοντά σε βιάλομ', ἐπαυρέμεν, ἢ τινα
 τῶνδε.

Ἐἰ δὲ κ' ἐγὼ τέτοισι Φόνον, καὶ κῆρα Φυ]έυσω,
 Δὴ τότε μοι χαίροντι Φερέϊν πρὸς δώματα χαί-
 ρων.

*Pirææ, incertus quoniam verum exitus harum est,
 Si tacite incautum stolidi me forte necare
 Morte proci poterunt, et opes vexare paternas:
 Hæc ego te malo, quam eorum quempiam, habere.
 Sim ego eos iusta meritis adfecero clade:
 Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.*

§. CCLXXXIII.

Quum praeterea aliquid accipi possit non modo vere, sed et ex praesumptione, quoties ex ipsa rei indole non potest non iudicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum: (§. CCLXXXIII.) consequens est, 15) vt iure naturae perinde sit, praesens quis consensum declaret, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum sit, ne molestia alteri futura sit illa liberalitas, *) maxime si lucrosam esse constet hereditatem, illi destinata. 16) Vt tamen inter vtrumque casum id intersit, quod priore validum et irreuocabile ius nanciscatur heres, nisi facultatem reuocandi dominus disertè sibi reseruarit: 17) posteriore ante sequutam acceptionem semper sit reuocandi licentia; itemque, 18) quod qui consensum declarauit heres, acceptam semel hereditatem repu-

repudiare nequeat, 19) is, cuius consensus praesumitur, eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

*) Totam hanc doctrinam mirifice illustravit perillustis academiae nostrae cancellarius, Musarumque mearum amantissimus collega, Io. Petrus a Ludwig, dissertatione erudite scripta, *de differentiis iuris Romani et Germanici in donationibus, et barbari adnexus, acceptatione. Hal. MDCCXXI.* ubi nec naturam atque indolem donationis, nec ius Iustinianicum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere, non sine magno rerum insignium apparatu demonstravit, omniaque, quae obverti poterant, argumenta solide profligavit, ut mirum non sit, quosdam leuioris armaturae milites vellicare hoc vallum, quam iusta oppugnatione euertere, maluisse.

§. CCLXXXV.

Funda-
men-
tum suc-
cessionis
ab ince-
stato.

Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus, ut illae, se mortuo, in alterum transferantur: (§. CCLXXXI, sequ.) nulla sane ratio suadere videtur, ut voluntati ex eius fine et intentione praesumptae non tantumdem, ac certis verbis signisue expressae, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Iam supra vero ostendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, suasque res administrantium, non esse, ut illae, se mortuis, quasi pro derelictis habitae cuius occupanti cedant: sed, ut suis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, profint. (§. CCLXXXIII.) Ex eo vero merito colligimus, 20) successionem eis prae reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisiverit, seruaritque tanta cura ac sollicitudine. *)

*) Quod

*) Quod adeo verum est, ut nulla re magis angere ac veluti excruciarī soleant homines, quam si, se mortuis, bona ad homines sibi parum probatos peruentura, sciant iamque

*Sæc domo capta cupidus superstes,
Imminens letibi spoliis, et ipsam
Computet ignem.*

Vt verissimum sit, quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Pufendorff. *de iure nat et gens. IIII, II, 1.* πλετος ὁ λαχων ποιμενα επακτον αλλοτριον θιασκοντι συγερωτα]ος. *Diuitiae, sortitae dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissimae.*

§. CCLXXXVI.

Quia tamen hoc non est officium, cum obligatione perfecta coniunctum, adeoque species potius humanitatis, quae personarum acta. necessitudinum habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. CCXX, 21.) merito statuimus, 21) cognatos extraneos omnes a successione excludere, et 22) ex ipsis cognatis remotioribus praefereudos esse propiores: 23) horum denique plures eiusdem lineae ac gradus simul ad hereditatem merito vocandos. *)

*) Quamvis enim non semper verum sit, cognatos cognatis, quam extraneos, esse cariores, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum si eadem fuisset defuncti sententia, nihil illi obstitisset, quo minus de hereditate sua disponderet, alique, quem magis amabat; eam relinqueret, (§. CCLXXXI, 5.) ille vero sine eiusmodi dispositione decedere maluerit: non potest non existimari, eum bona sua non invidisse cognatis, quos ipsa veluti naturalis affectio ad successionem vocat. Ceterum propior aliquis iudicandus est non modo ratione gradus, verum

rum etiam *ratione linearum*. Adfectionem enim maximam cadere in lineam descendentem, et, hac deficiente, in ascendentem: denique, neutra superflite, in collateralam, recte observavit Aristot. *ad Nicomach. VIII, 12*. Hinc nepotes, quamvis secundo gradu propiores sunt parente, præaus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

§. CCLXXXVII.

Succes-
sio libe-
rorum.

Quum ergo ex ipsis cognatis remotiores excludantur a propioribus, (§. CCLXXXVI, 22.) vix autem vlli propiores cuiquam existimari possint, quam liberi parentibus: 24) hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum præferuntur, et quidem 25) sine sexus et 26) ætatis discrimine. *) Quod enim quibusdam locis masculi feminis, primogeniti natu minoribus, præferuntur: illud, quia inter inæquales inæqualem diuisionem ponit, ex lege ciuili, vel pacto, vel alia dispositione, adeoque non ex iure naturæ esse, facile intelligitur. (§. CCLXXI, 10. sequ. et *)

*) Si tamen res in se indiuidua sit: non est dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege iure relinquantur, vt reliquis fratribus sororibusque satisfaciat. (§. CCLXX, 5.) Talis res indiuidua quæ præcipue sit imperium vel regnum: in eo insignis primogenitorum prærogatiua esse solet. Eleganter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII, 7, 3*.
 Δεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὲ ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχη. ἐγὼ δὲ νῦν φιλοῦ μὲν ἀμφοτέρως ὑμᾶς ὁμοίως, ὡ παῖδες. τὸ δὲ πρᾶβλεῦειν, καὶ προηγείσθαι, ἐφ' ᾧ, τι ἂν καιρὸς δοκῆ εἶναι, τῆτο προστάτω τῷ πρῶτῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ ἔσος ἐμπεριῶ. *Est autem mihi declarandum hoc quoque,*
 cni

cui regnum relinquam, ne id, relictum in ambiguo, negotia vobis successat. Complector equidem, filii, pari utrumque vestrum benevolentia: verum et consilio providere, et ducit officio fungi, quacumque in re tempus et usus postulet, cum iubeo, qui NATV MAIOR est, et usum rerum maiorem de consentanea quadam ratione habet. Quamvis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ipsa tamen regni indoles exigere semper visa est, ut filiabus filii, et inter hos maximus natu minoribus, in imperio praeferreretur, adeo ut hoc νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνδράπων, tanquam lege inter omnes homines constitutum esse, contendat Herodot. Lib. VII. p. 242. et, si quid contra fiat, id contra ius gentium factum esse, dixerint veteres. Vid. Iustin. Hist. XII, 2. XXIII, 3. Liu. XXX, 9.

§. CCLXXXV. VII.

Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito praeferrantur, (§. CCLXXXVII, 24.) idque ex praesumpta parentum voluntate colligi posse videatur: (§. CCLXXXV, 20.) consequens est, 27) ut certo etiam constare debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex iusto matrimonio: inde porro colligimus, 28) patri liberos tantum legitimos, etiam postumos, non illegitimos, et vulgo quaesitos; 29) matri omnes promiscue succedere: quamvis 30) et illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

Patri regulariter soli legitimi succedunt, matri et illegitimi.

§. CCLXXXV. VIII.

Praeterea ex eadem voluntate parentum Nepotes (§. CCLXXXV, 20.) colligi posse videtur, quomodo 31) successionem descendantium non modo adcedant primi,

HEIN.

Q

primi,

cum li-
beris
primi
gradus?

primi, sed et ad vltiorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32) nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, et quidem, 33) non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34) si illi cum his concurrant: vt adeo 35) aequitati naturali quam maxime consentaneum esse videatur ius repraesentationis, quo liberi vltiorum graduum locum parentum suorum tibeunt, eorumque portionem accipiunt. *)

*) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; vltiorum *in stirpes*. Hanc vero aequitati naturali quam maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstitem liberorum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset aequalitas. Nam si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor, singuli acciperent viginti quinque aureos. Iam finge, vnum ex his quatuor liberis, turbato naturae ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, vnusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob praematurum parentis obitum tantumdem lucrati essent. Quum vero non possit vlla reddi ratio, cur mors fratris supersticibus fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate deminueret, nepotibusque ex eo aliquid adiacere debeat: nulla quoque reddi potest ratio, cur aequaliter vtrique admittendi sint in capita.

§. CCC.

Quomo- Ex eadem porro regula, quod ex pluribus
do si soli cognatis propiores praeferendi sint remotiori-
bus, (§. CCLXXXVI, 32.) fluit, 36) nepo-
tes,

tes, etiam si soli sint, merito tamen praefere-
 dos esse et aui parentibus, quamuis gradu
 propioribus, et eiusdem fratribus et fororibus,
 quamuis gradu paribus. Propiorem enim ali-
 quem iudicandum esse non tantum ratione gra-
 dus, sed et maxime ratione lineae, iam supra
 obseruauimus. (§. CCLXXXVI. *) Cete-
 rum 37) nepotesne aequitas naturalis hoc casu
 in capita, an in stirpes ad hereditatem auitam
 vocet ex iis, quae ad superiorem paragraphum
 in scholio notauimus, intellectu non admodum
 difficile videtur. *)

*) Nulla enim et hic reddi potest ratio, cur ob prae-
 maturum parentum excessum vnus stirpis deterior,
 alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri
 tamen oporteret, si nepotes soli superstites in ca-
 pita admitterentur. Finge enim centenarium
 amisisse quatuor filios, at ex primo vnum, ex se-
 cundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor ne-
 potes superstites esse: si filii superuixissent, sin-
 guli accepissent viginti quinque aureos, tantum-
 demque quisque ad filios transmisisset. At si iam,
 iis praemortuis, nepotes in capita admitterentur,
 singuli acciperent decem, adeoque vnus nepos ex
 primo filio iacturam faceret aureorum quindecim,
 duo ex secundo, quinque: tres porro ex tertio
 quinque, quarum reliqui ex quarto quindecim lucre-
 rentur. Quod quum absorum sit: absorum quo-
 que est, nepotes hoc casu in capita succedere.

§. CCCI.

Quum, deficiente linea descendentium, pro-
 xima sit altera, in qua ascendentiū vel proge-
 nitorum series describitur: (§. CCLXXXVI. *)
 merito inde colligimus, 48) his luctuosam li-
 berorum hereditatem prae aliis deferri, *) et

Succes-
 sio ad-
 scenden-
 tium.

Q 2

39) ita

39) ita quidem, vt propior gradu excludat̄re-
motiores, 40) eiusdem gradus simul admittan-
tur, nec hic 41) ius naturae iustam suggerat
rationem, cur inter plures eiusdem gradus se-
cundum lineas partienda sit liberorum heredi-
tas: vt adeo 42) haec similiaque potius iure
ciuili definienda videantur.

*) Quod adeo rectae rationi videtur consentaneum,
vt quum lex diuina ad successionem primum vocet
filios, his deficientibus filias, tum fratres, et postea
patruos: parentum autem nullam habere ratio-
nem videatur, *Num. XXVII, 8. sequ.* Philo tamen
de vita Moſis Lib, III. p. 689. illud ex recta ratione
ſupplendum eſſe moneat. Πάινυ γὰρ εὐηθεῖ, ὑπο-
λαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῶ νέμων κληρὸν
ἀδελφιδῶ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγέ-
νειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδε-
χῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονο-
μεῖσθαι τὰς γονεῖς ὑπὸ παιδῶν, ἀλλὰ μὴ τέρας
κληρονομεῖν, τὸ μὴν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφο-
μον πύχασεν, ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσ-
οδεύεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις
ἀπαρραγόμενα πένθη, πλαγίως δ' αὐτὰς ἐκά-
λεσε τοῖς θεοῖς ἐφικεῖς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων
σοχαίσηται, καὶ τῷ πρέποντος, καὶ τῷ μὴ τὴν
ὑσίαν ἀλλοτριωθῆναι. *Stultum enim foret, cre-
dere, patris concedi hereditatem fratris filii, vt pa-
tris cognato: ipsi vero patri eam auferri. Verum,
quia lex naturae iubet, filios parentibus heredes suc-
cedere, non parentes filiis: (vbi ius naturae a Phi-
lone procul dubio pro naturae ordine accipitur,) hoc,
vt omnino sum, et piis votis contrarium, tacuit,
ne pater materque viderentur luctari ex immaturis
filiorum mortibus et luctu inconsolabili: oblique ta-
men ipsos vocauit ad ius, quod permittit patris,
vt et decorum seruaretur, et bona manerent in fa-
milia,*

milia. Nec aliter philosophantur Talmudici, quorum doctrinam de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus *de success. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.*

§. CCCII.

Denique ex eadem, quam saepius laudavimus, regula, (§. CCLXXXVI, 22.) sequitur, ^{Succes-} ^{sio col-} ^{latera-} ^{lium.} 43) vt, deficientibus etiam adscendentibus, ex linea obliqua, vel collateralis proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44) ratio vlla suadeat, vt inter collaterales locus sit iuri repraesentationis, *) multoque minus, 45) vt vel duplicitas vinculi, vel 46) bonorum origo discrimen faciat. 46) Vt plures eiusdem gradus et hoc casu hereditatem inter se aequalitate diuidant: nec 47) quidquam interfit, quota generatione defuncto cognati sint, quum in huius arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare noluisse, heredem alium dicere.

*) Quum enim successio iis prae reliquis debeat, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisiuit, tantaque cura ac sollicitudine seruauit, (§. CCLXXXV, 20.) et experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores, si non vehementiorem, saltem non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videtur, suos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex praesumpta eorum voluntate eos in parentum suorum iura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collateralis adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, vt e. g. fratris filius eodem loco sit apud patrum, ac fratris. Hinc et fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

Q₃

§. CCCIII.

§. CCCIII.

Multi
hic reli-
giosa arbi-
trio le-
gislato-
rum.

Et huc vsque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen haec omnia magis iuris naturae permissiui, quam praeceptiui esse, facile vnusquisque intelligit: nemo facile negauerit, 48) multa hic permissa esse legislatoribus, vt et de plerisque casibus dubiis certi quid statuere, et 49) leges suas reipublicae fini atque vtilitati accommodare possint. (§. XVIII, 36.) Atque inde facile reddi potest ratio, 50) cur et coniugi superstiti prospectum velint legislatores, et 51) in nullo paene iuris articulo magis discrepent diuersarum prouinciarum, quin et municipiorum, leges et statuta, quam in hoc de intestatorum successione.

§. CCCIII.

An he-
redes
quidam
necessa-
rii?

Quandoquidem porro totum hoc succedendi ius ex voluntate praesumpta nascitur, (§. CCLXXXV, 65.) is vero, cuius consensus praesumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest: (§. CCLXXXVIII, 19.) nemo non videt, 52) ius naturae ignorare heredes necessarios, *) adeoque 53) neminem esse heredem ab intestato ipso iure, sed 54) talem fieri consensu, siue per verba, siue per facta declarato.

*) Idque et inde demonstratur, quod rationem, ob quam iurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos et necessarios*, alios *voluntarios et extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim haec heredum qualitas et differentia praecipue ad heredes testamentarios, quos ius naturae ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. sequ.) perti-

pertinet, quia ab intestato nullus succedit seruus, heres necessarius. Deinde testamentum Romanis erat instar legis priuatae. Testatorem autem legem quidem ferre posse existimabant suis, id est, seruis et liberis, quibus voluti in obsequio relicta erat gloria, non autem extraneis, potestati testatoris non subiectis. Hinc illos heredes dicebant *necessarios*, hos *voluntarios*. (*Elem. sec. ord. Inst. §. DLXXXV. sequ.*) Enimuero quum haec omnia ignoret ius naturae: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum est, quam quod certissimum.

§. CCCV.

Ceterum, vbi quis semel succedere alteri statuit, nihil aequius est, quam vt, qui in locum succedit, etiam in iura illius ac onera successisse censeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo consequitur, 55) vt heres, siue ex vera dispositione defuncti, siue ex praesumpta eiusdem voluntate succedat, omnia eiusdem iura, quae morte non extincta sunt, adquirat, at 56) nec conquiri possit, si et eiusdem obligationibus, quantum bona sufficiunt, satisfacere cogatur. *)

Heres
quomodo in de-
functi
iura et
obligationes
succedat?

*) Non ergo in solidum. Quum enim non alia causa sit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, praestare, et nomen illius expungere teneatur, quam quod bona eius consequutus est: nulla excogitari potest ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Praeterea rigor ille iuris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes succedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro vna persona habeatur l. 22. D. de vsucap. l. 14. C. de vsufr. Nouell. XXXVIII. praef. Ant. Dadia. Alteserra de Fiction. iur. tract. I. Cap. XX. p. 48. Quam fictionem quum ignoret ius naturae, illud etiam id, quod inde consequitur, ignorare, manifestum est.

CAP. XII.

DE IVRIBVS ET OFFICIIS, QVAE EX
DOMINIO ORIVNTVR.

§. CCCVI.

**Triples
dominii
effectus.**

DOMINIVM est ius alios omnes rei alicuius vsu excludendi (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei vsu: ipsi, nobis solis ea vtendi ius esse, contendimus. Inde 1) primum oritur dominii effectum, LIBERA de re sua DISPOSITIO, id est, rem quibuslibet vsibus adhibendi, immo et abutendi, suoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cuius rei vsu alios excludere possumus, illam eo animo delinemus, adeoque 2) inter effecta dominii est etiam POSSESSIO. Denique et tunc alios rei nostrae vsu excludimus, quando ab alio possessam repetimus. Rem vero suam, ab alio possessam, repetere quum idem sit, ac VINDICARE: consequens est, 3) vt inter nobilissimos dominii effectus etiam sit ius rem a quocumque VINDICANDI. *)

*) Omnia haec dominii effecta agnoscit ius Romanum. Quod enim Caius l. 2. D. si apar. quis man. scribit, iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita et ex iure POSSIDENDI, soli domino competente, colligit Paullus l. 3. §. 5. D. de adqu. vel amitt. possess. plures eandem rem in solidum possidere non posse, et contra naturam esse, vt quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris: quin non magis eandem possessionem apud duos esse posse, quam vt tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel, in quo ego sedeo, tu sedere videaris. De REI VINDICATIONE, quippe praecipua, quae ex dominio nascitur, actione, omnia nota ac per-

peruulgata sunt. Hinc inter *θήματα παραδοξά* est, quod dominus tigni illud tamen iunctum vindicare non possit. §. 29. *Iust. de rer. diuis.*

§. CCCVII.

Quum ergo is, cui LIBERA rerum suarum Hinc DISPOSITIO est, gaudeat facultate, illas quibus domino cumque vsibus adhibendi: (§. CCCVI, 1.) est fa- consequens est, 4) vt et ex ipsa earum sub- cultas stantia, et 5) ex accessionibus atque incremen- omnem tis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. ex re CCL. sequ.) omnem vtilitatem capere, ac vtilita- proinde 6) et fructus suos facere, et vel con- tem per- sumere eosdem, vel communicare cum aliis, cipien- vel quocumque titulo in quoscumque trans- di. ferre possit. Quin quum saepe ingenii sollertia et diligentiore cultura amplificari possint fructus, et annui prouentus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo vtiliorem reddere possit, *) dumne alteri hoc ipso ius suum interuertat.

- *) Soli domino haec facultatem competere, argumento esse potest ius usufructuarii, vsuarii, commodatarii, conductoris, quod, quia in re non propria, sed aliena sese exerit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumuis nemo horum sit, quin iure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, ac facultas rei, e. g. fundi, faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest usufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

Q

§. CCCVIII.

§. CCCVIII.

Itemque
rem
suam de-
struendi
et cor-
rum-
pendi.

Quumque et abutendi facultas sit domino (§. CCLVI, 1.) id est, rem vtendo consumendi, vel rem et fructum disperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v. 5.* consequens est, 8) vt et destruere domino liceat rem, dominio suo subiectam, et 9) eandem corrumpere, modo 10) id non fiat eo consilio, vt alius inde detrimentum capiat. *) Quamuis enim talis rerum nostrarum, quae aliis prodesse possent, corruptio amoris humanitatis repugnet, et ius alterius imperfectum laedat: (§. CCXVII, 11.) non tamen ideo iustitiam expletricem violat, qui, iure suo vsus, rebus suis abutitur, easue, nulla urgente necessitate, corrumpit.

*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, vt alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum laedendi, ac sequuto euentu alterum reipsa laedit. Quum vero primum et absolutum iuris naturalis praeceptum violet, qui alterum laedit: (§. CLXXVIII, 8.) consequens est, vt et contra ius naturae agat, qui res suas corrumpit, vt alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, vt vicini spes inde perirent. *Quintil. Declam. XIII.*

§. CCCVIII.

Nec non
eamdem
alienan-
di.

Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, ius etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI, 1.) facile intelligitur, 11) dominum et dominio suo sese abdicare, et 12) illud tum in futurum, tum 13) in praesens, sub quacumque conditione in alium transferre, et quiduis alteri commodi concedere, quin et 14) ius quaecumque

que alii in re sua concedere, at proinde 15) dominium vtile, vsumfructum, hypothecam, pignus, suo arbitrio constituere alteri posse, dummodo 16) ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmiter dispositio obstat.

§. CCCX.

Quandoquidem porro et possessio inter effecta domini est: (§. CCCVI, 2.) facile patet, 17) dominum et adprehendere rei suae possessionem, et 18) eam aduersus quemcumque tueri, ideoque 19) et vim vi repellere posse. 20) Nihil quoque interesse, siue quis ipse per se, siue per alium possideat: immo 21) semel adquisitionem procul dubio et solo animo ab absente retineri tantisper, dum alius eam nondum adprehendit. *)

*) Possessio enim est detentio rei, cuius vsu alios excludere statuimus. (§. CCXXXI.) Quamdiu ergo alios excludere rei vsu statuimus, tamdiu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. CCXXXI.) Ergo res huiusmodi non est nullius, nec adeo nulli ius competit eam occupandi. In qua re vero nulli ius occupandi est, eius ego possessionem procul dubio et absens solo animo retineo.

§. CCCXI.

Denique, quum et ius vindicandi inter effectus domini sit: (§. CCCVI, 3.) fieri non potest, 22) quin hoc iure nostro uti possimus aduersus quemcumque rei nostrae possessorem, nec, 23) quod ad rei restitutionem attinet, quidquam intersit, bona fide, an mala, ille rem nostram detineat, itemque 24) notus ille nobis, an ignotus sit, quia ab eo non ob factum ali-

Ius denique vindicandi, quod

quod rem reposcimus, sed rem, in quam nobis ius est, repetimus. Praeterea quum²⁵⁾ rem suam vindicare et repetere, non sit eam de nouo redimere: facile patet, dominum, rem suam vindicantem, non esse ad restituendum pretium obstrictum, quamuis 26) aequitas non patitur, ut ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. CCLVII.) et impensas necessarias ac utiles, a possessore in rem erogatas, restituere detrectet. *)

*) Quo procul dubio pertinent etiam impensae, sine quibus ne ipse quidem dominus rem suam a raptoribus recuperaturus fuisset, maxime, si eo animo rem redemit possessor, ut eam domino restitueret. Pufend. *Iur. nat. et gent.* III, 12, 13. ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antuerpienses mercatores merces pretiosissimas plusquam centum millium, ab Hispano milite in vrbe Machliniensi directas, exsoluto XX. millium pretio, redemissent: domini illas, reddita ea summa, receperunt, quippe non minore dispendio res suas recuperaturi, si vel maxime iure experiri veluissent.

§. CCGXII.

Quatenus et accessiones et fructus sibi vindicemus?

Quum vero is, cuius res ipsa in dominio est, etiam accessiones et fructus omnes inde redeuntes, iure sibi vindicare possit: (§. CCCVII, 4.) merito quaeritur, an bonae fidei possessor omnes accessiones, omnesque fructus, ex re aliena perceptos, quin et omne lucrum, domino, rem suam vindicanti, restituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide iustoque titulo rem possidet, quamdiu de vero domino non constat, facultate gaudet,

gaudet, omnes rei, a se possessae, vsu exclu-
dendi. Qui vero hoc iure gaudet, 27) eum
loco domini esse, (§. CCXXXI.) ac proinde
28) iisdem iuribus, ac ipsum dominum, frui,
nemo dubitauerit. At quia tamen non est ve-
rus dominus, qui rem alienam bona fide pos-
sidet, 20) nulla sane ratio est, cur cum veri do-
mini damno velit fieri locupletior, quemad-
modum 30) nulla ratio est, cur dominus fru-
ctus non exstantes, quos cura industriaque sua
non produxit, sibi vindicare velit. *)

*) Accessio enim naturalis, cuius de dominio non con-
stat, pro re nullius habetur, (§. CCXXXI.) adeo-
que cedit occupanti. Quum ergo fructus occupa-
uerit bonae fidei possessor, qui eos, omni adhibi-
ta cura et cultura produxit: huic cur isti eripiendi
sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde ius lu-
stinianeum ait: *naturali ratione placuisse, fructus,*
quos PERCEPIT, bonae fidei possessoris esse pro cultu-
ra et cura, §. 35. Inst. de rer. diuis. Nec alia ratio
est fructuum ciuiliu. Quia enim itidem, dum
percepti sunt, de vero eorum domino non consti-
tis, et, dominus interea rei, ex qua prouenerunt,
nullam curam habuit: ii quoque ad bonae fidei
possessorem merito pertinent, quamdiu verus do-
minus non superuenit.

§. CCCXIII.

Quum ergo neuter debeat cum alterius da-
mino fieri locupletior: (§. CCCXII, 20. sequi.)
consequens est, 31) vt domino, vindicanti
rem suam, etiam restituendae sint accessiones,
quippe quarum de domino iam constat, ad-
eoque 32) etiam fructus exstantes, et penden-
tes, recte petat dominus, *) 33) deductis ta-
men prius impensis, in illos factis, qui do-
minus

minus fieret locupletior cum bonae fidei possessoris damno, si fructus, quorum curam nullam susceperit, sibi vindicare non dubitaret.

*) Concedit id Grotius *de iure belli et pac.* II, 8, 23. et II, 10, 4. sed non nisi de fructibus naturalibus. Enimvero quum et industriales sint fundi accessio, et talis quidem, cuius de domino iam satis constat: vix excogitari potest ratio, cur eos sibi vindicare velit bonae fidei possessor. Impensarum tamen restitutionem nullo colore detrectare potest dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque industria sua non produxit. (§. CCCXII, 30.) Vnde Hebraei σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, *durum et austerum hominem*, loquutione proverbiali descripserunt, θερίζοντα, ὅπως ἐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν ἔδισκόςπεισε, *qui metat, ubi non seueris, cogatque, ubi non sparseris.* Matth. XXV, 24. Luc. XVIII, 21.

§. CCCXIII.

Percepti
et con-
sumti
b. f. pos-
sessori.

Quumque accessio naturalis, cuius de domino non constat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus ciuilibus aliud sit statuendum: (§. CCCXII. *) consequens est, 34) vt fructus percepti merito relinquendi sint bonae fidei possessori, qui culturam et curam adhibuit, nisi 35) iis factus sit locupletior, *) (§. CCCXII, 29.)

*) Sequuntur hoc principium iureconsulti in hereditatis petitione. l. 25. §. 11. et §. 15. l. 36. §. 4. l. 40. §. 1. D. de hered. petit. Contra in rei vindicatione fructus perceptos indistincte addicunt bonae fidei possessori, nec quidquam interesse putant, locupletior iis factus sit, nec ne. l. 4. §. 2. D. fin. regund. l. 48. pr. D. de adqu. rer. dom. Sed ratio discriminis plane ciuilis est, nec ex recta ratione potest deriuari. In hereditatis enim petitione tamquam vni-

vniversali iudicio, pretium succedere dicitur in locum rei, non in iudiciis singularibus. Ius naturale autem haec praecul dubio non distinguit: ac proinde aequissimum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indistincte vero domino restitui. Quod et in foro hodie observari, testatur Stryk. *Vj. mod. Digest. VI, 1, 12.*

§. CCCXV.

Ex iisdem regulis, quod bonae fidei possessor pro domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII, 27, 29.) inferimus, 36) eum, si rem bona fide consumserit, non magis domino ad restitutionem obligatum esse, quam, 37) si res apud eum casu perierit; teneri tamen eundem, 38) si rem nullo, vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit, quia sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi retinere vellet: contra 39) cessare hanc obligationem, si dominus iam rei suae aestimationem fuerit ab alio consequutus, partim quia tunc bonae fidei possessor locupletior quidem factus est, sed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, sed de damno vitando, certare debet.

An b. f. possessor rei consumtae, pereuntis, vel alienatae, aestimationem praestet?

§. CCCXVI.

Quia denique haec omnia tantum ad bonae fidei possessorem pertinent: contra malae fidei possessores nec loco domini sunt, nec illo colore, quod de vero domino sibi non constituerit, uti possunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, cessant: facile patet, 40) eos abscisse ad restitutionem non modo rerum extantium, sed et iusti

Quid malae fidei possessor restituere teneatur?

iusti pretii confumtarum et alienatarum, multoque magis 41) ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere saltim potuerunt, aestimationem praestandam, esse obligatos, simulque 42) casum omnem ferre debere. *)

*) Quamuis enim casus nemini imputetur, regulariter (§. CVI, 27.) ea tamen regula non valet, si per agentem steterit, quo minus tale quid contingeret. (Ibid. n. 31.) quia tunc non casus, sed simul culpa adest. Iam malae fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere, idque si fecisset, per eum stetisset, quo minus res apud se periret. Itaque et casum ferre tenetur. Vnde recte iureconsulti praedonem et furem casum ferre debere aiunt, *quia semper in mora sint. l. 8. §. 1. D. de condict. furt.*

§. CCCXVII.

Effectus
dominii
aliquan-
do re-
strin-
guntur
per leges
civiles.

Et haec quidem sunt iura, quae ex rerum dominio prono veluti alveo fluunt. Quum vero iuris civilis sit, actiones indifferentes saluti cuiusque populi et reipublicae attemperare, (§. XVIII, 36.) reipublicae autem plerumque expediat, ne quis re sua male utatur: §. 2. *Inst. de his qui sui vel alieni iur. sunt*, non mirum est, 43) dominium aliquando arctioribus limitibus circumscribi a rectoribus civitatum, ac proinde 44) aliquando liberam dispositionem, aliquando 45) ius possessionem adprehendendi, aliquando 46) ius vindicandi dominis vel plane adimi, vel non nisi eum aliqua restrictione obedi. *)

*) Sic animadvertimus, leges civiles liberam rerum dispositionem adimere pupillis, furiosis, prodigis, minoribus. Eaedem legatarium, quantumvis dominum, rei legatae possessionem adprehendere non patiuntur, et aduersus eum, qui suo arbitrato

illam

illam occupavit, heredi dant interdictionem quod LEGATORVM. *tot. tit. D. quod legat.* Denique notum est, eum, cuius tigna alter iunxit, quamvis dominium materiae non amittat, non tamen tigna iuncta posse vindicare per leges XII. Tabularum. §. 29. *Inst. de rer. divis. l. 7. D. de acqu. rer. dom.* Adeo nullus fere est dominii effectus, quem semper et ubique omnibus saluum et integrum esse patiantur leges civiles, si aliud exigere videatur salus reipublicae, quam sibi supremam legem merito statuunt imperantes, iis in rebus, quae ad ius naturae permissuum pertinent. Quum enim iuri naturae permissuum unusquisque recte renunciet: (§. XIII, 10) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipsa renunciat, dum summæ potestatis legibus voluntatem suam submisit.

§. CCCXVIII.

Quumque et domino, tum inter viuos, tum Aliquando per mortis causa, de rebus suis disponere liceat, do per (§. CCLXVIII.) et tunc tantum ad alterum pacta et transmittatur, quantum is, qui alienat, trans dispositiones mittere voluit: (§. CCLXXVIII, 42.) facile priorum patet, 47) etiam pacto et dispositione prioris domino- domini restringi posse dominii effectus, *) et rum. tunc 48) plura sibi adrogare non posse possessorem, quam a priore domino accepit, nisi 49) is, cuius in fauorem restrictio illa facta est, vitro iuri suo renunciet, vel 50) is plane in rerum natura esse desinat, vel 51) ius suum ex iusta causa amittat.

*) Ita aliquando dispositione domini arctioribus limitibus circumscripta, quæ tantam utilitatem e re sua percipiendi, ut fieri in illa usufructus, seruitus, antichresis constituitur. (§. CCLXXXII. sequ.) Aliquando libertas disponendi, destruendi, alienandi domino eripitur, si illi tan-

HEIN. R. sum

rum dominium utile conceditur, (§. CCLXXVIII. sequ.) vel si res fideicommissio operatur, cetera. Constituto porro usufructu, etiam ius possidendi, quod domino alias denegari non potest, restringitur, quemadmodum dominio utili alicui concessio, domino superiori vel directo nec rem possidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi ius est.

§. CCCXVIII.

Dominum neminem in usu rei suae iniuria impedire, vel ei damnum inferre debere.

Et haec tenus quidem de IVRIBVS, quae ex dominio oriuntur, quantum satis est, diximus. Quum vero correlata sint IVS et OBLIGATIO, ac proinde, posito iure, ponatur obligatio: (§. VII.) consequens est, 52) ut quot sunt effectus domini ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino LIBERA esse debet de rebus suis dispositio: (§. CCCVI, 1.) 53) iniuriam illi faciunt, qui eum in disponendo, fructibusue percipiendis impediunt; *) 54) DAMNUM vero dant, qui quid rerum eius fructuumque et accessionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri interuertere vel corrumpere non dubitat, eundem procul dubio laedat, (§. LXXXII.) nemo autem laedendus sit: (§. CLXXVIII, 8.) merito inferimus, 55) nemini per impedimentum liberae dispositioni eius obiectum faciendam esse iniuriam: 56) nemini damnum dandum, ac proinde, 57) si quid eius generis factum sit, auctorem iniuriae damniae merito et ad resarciendum damnum, et ad poenam teneri.

*) INIURIAM enim et ICI Romani non solum vocant omnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam,

tam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel sua vti prohibet, vel in re, aliena sibi liberam quamdam dispositionem adrogat. Hinc iniuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cuius domum vi introit, *l. 5. pr. D. de iniur.* qui quem prohibuit in mari piscari, vel euerriculum, quod Graece *σάτυρον* dicitur, ducere, vel in publicum lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non passus sit, vel qui nobis RE NOSTRA vti non permiserit, *l. 13. §. 7. D. eod.*

§. CCCXX.

Quandoquidem deinde et POSSESSIO ad effectus domini vel iura domini pertinet: (§. CCCVI, 2.) consequens est, 58) vt nostrum sit, rem quemque suam quiete possidere pati, neque 59) cuiquam inuito possessionem vel directe, vel indirecte, eripere. 60) Vt, si quem tale quid fecisse probari possit, ille, tamquam laedens, non solum ad omne damnum resarciendum, sed et ad poenam, quam committit, subeundam obstrictus sit. (§. CCXI.)

§. CCCXXI.

DIRECTE quis alterius possessionem interuertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vocatur FURTIVM, prius, si in re mobili admittatur, RAPINA, si in immobili, VIS vel VIOLENTA DEIECTIO, iectio FVRTVM ergo est ablatio clandestina rei alienae, in scio et inuito domino, lucrifaciendi causa *) facta: RAPINA, ablatio violenta rei alienae mobilis, inuito domino, et lucri faciendi causa facta: vis denique, deiectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

R 2

*) Si

*) Si enim contumelias causa quid auferatur, erit INIVRIA, sin, vt res corrumpatur, DAMNUM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerva Chryseida Achilli auferri ait ὕβριος εἶνεκα, contumelias causa. Iniuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, vti ait Horatius *Serm. I, 3. v. 116.*

Teneros caules alieni infregerit borti.

Denique verum furtum, procul dubio fecit Cacus, qui

*Quatuor a stabulis praestanti corpore taurus
Avertit, totidem forma superante iuuenca,
Atque bos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.*

Virgil. *Aen. VIII, v. 207. sequ.* Ceterum, quamuis veteres et rerum immobilium furtum fieri posse statuerunt: (vid. l. 38. D. de usurp. et usucap. Gell. *Noct. Att. XI, 18.* Plin. *Hist. nat. II, 68.* Gronou. *Observ. I, 4. p. 42. sequ.* incommoda tamen, nec admodum recepta est haec vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

§. CCCXXII.

Indirecte per defraudationem.

Sed et INDIRECTE interuerti potest alterius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, vt alter possessione sua excidat, id quod DEFRAUDATIONEM vocamus. Quum ergo et hoc modo quis laedatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII, 6.) per se patet, 61) non minore, quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, *) vel 62) termino moto, falsorum ponderum et mensurarum vsu, aliisque huiusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam auertere non dubitant.

*) Con-

*) Conueniunt enim haec crimina sine, dum et for, et raptor, et defraudator id agunt, vt aliorum rebus suis spoliarent. Conueniens causa impulsiva, puta dolo malo. Conueniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior est, quod amicos maxime sub amicitiae specie circumuenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cauemus. Recte ergo haec crimina coniungit incomparabilis morum magister, Euripides in *Helena* v. 909. dum scribit: *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν εἰσὴν, τὰ κ/η/α δὲ κ/αὶ ὁδοῦ κελύει πάν/ας, ἕκ ἐς ἀρπαγὰς· εἰ/εὶς δ' ὁ πλῆτὸς ἐς' ἀδίκος τις ὢν.* Odit Deus vim, et parva labore quemlibet possidere iubet, non rapto viuere. Repudianda iniusta et turpis opulentia. Ad quam iniustam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quod quis alios dolo malo emunxit, nemo negauerit.

§. CCCXXIII.

Postremum, quod domino in re sua com- Res alie-
na do-
mino
restit-
tuenda.
petit, IVS VINDICANDI non potest non produ-
cere obligationem, REM alienam vero DOMINO
RESTITVENDI. Ex ea vero colligimus, 63) vnum-
quemque, ad quem res aliena etiam sine cri-
mine peruenit, operam dare debere, vt illa
in domini potestatem redeat, *) adeoque 64)
rem istam non occultandam celandamque, sed
65) indicium eius publice faciendum esse, vt
dominus, ostensis dominii argumentis, eam
repetere possit: *Deut. XXI, 1. sequ. l. 43. §. 4. D. de
furt.* multoque magis 66) promptum esse debere
possessore, ad rem restituendam, si ipse do-
minus eam requirat, vel publice per praecon-
nem iacturam suam denunciaret. Vbi tamen
vtroque casu 67) ipsa aequitas suadet, partim,

ne illa restitutio bonae fidei possessoris impensis fiat, partim, 68) ne hic ex realiena fiat locupletior. (§. CCCXII, 29.)

¶ Attamen et haec obligatio, ad rem vero domino restituendam, non semper locum potest habere, quum aliquando ipsa *recta ratio* illam restitutionem dissuadeat, aliquando *leges civiles* possessorem ea restituendi obligatione solvant. Prioris exemplum dabit furiosus, reposcens gladium a se depositum, de quo Seneca *de Benef. III, 10*. Cicero *de offic. I, 20. III, 25*. Similia exempla attulit Ambrosius *de offic. I, ult.* Ad posteriorem exceptionem pertinet VSCAPIO ET PRAESCRIPTIO. Eam enim ignorare ius naturae, tam certum videtur, quam quod certissimum. Nam tempus, quod in sola relatione consistit, dominium suapte natura nec dare cuiquam, nec adimere potest. Quumque iam supra ostendimus, non aliter transire in alterum dominium rei nostrae, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam sine facto domini illud acquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus civilibus originem debent vsucapio et praescriptio, quae utramque bono publice introduxerunt, l. 1. D. de usurp. et vsuc. partim, ut finis esset sollicitudinis et periculi litium, Cic. pro Caecina. Cap. XXVI. partim, ut homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animaduverterent. Quamvis ergo vere scripserit Isocrates in *Archidom. p. 234*. ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας, καὶ τὰς κοινὰς, ἢ ἐπιγνήσκει πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρίας ἀκινήτους εἶναι νομίζουσιν, possessiones siue priuatas, siue publicas, praescriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas esse, persuasum esse omnibus: non tamen sequitur, ut, quod persuasum est pluribus, illico pro iuris naturalis praecepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina

Strina de dominio nullam plane vsucapionis et praescriptionis rationem habuisse.

§. CCCXXIII.

Ceterum, 69) si non adpareat verus dominus, qui rem repositat, illa nullius esse intelligitur, (§. CCXXXI.) ac proinde 70) merito cedit bonae fidei possessori. *) (§. eod. 17.) Et quamuis ii, qui id sibi negotii credunt solum dari, vt hominum conscientias consilii et praecipis regant, suadere soleant, vt res, quorum de dominio non constat, in pauperum vsum dispensentur: 71) non tamen ideo iniustus dici poterit, qui iure suo vsum, rem illam, moraliter dominio vacuam, sibi retinere statuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Confu. Flandr. Lib. II. n. 1.*

*) Accedit, quod solus dominus gaudet iure, alios rei suae vsu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas est, ac proinde nihil obstat, quo minus bonae fidei possessor rem sibi retineat. Enimvero, quia plerisque locis res dominio vacuas alicuius momenti sibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXXXII, 22.) per se patet, bonae fidei possessorem iis locis, vbi huiusmodi ius inoleuit, res alienas, quarum de domino non constat, offerre ciuitatum rectoribus, ab iisque *μηνυτρον* expectare debere. Grot. *de iure belli et pac. II, 10, 11.*

CAP. XIII.

DE RERVM, IN DOMINIO CONSTI-
TVTARVM, COMMERCIO.

§. CCCXXV.

Cur re-
bus plu-
ribus in-
digere
homines
coepe-
rint?

EX quo a communione negatiua disces-
sum, dominiumque introductum est:
homines res utiles ita sibi vindicare coe-
perunt, vt deinceps nemini earum vsum con-
cedere cogentur, sed eas sibi detinere, suis-
que seponere vsibus possent. (§. CCXXXVI.)
Ex eo vero id consequi oportuit, 1) vt non
eaedem omnium hominum facultates essent,
sed 2) alii quibusdam rebus abundarent, qui-
bus alii indigerent maxime: adeoque 3) alter
velex alterius adparatu, vel eiusdem opera id,
quod sibi deerat, suppleret. Immo, quum
non omnia profert omnis tellus: *) 4) ipsa
necessitas homines coëgit, vt ea, quibus ab-
undarent, quaeque sua arte ac opera produxif-
sent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipsi ca-
rerent, sibi adquirerent. Quod dum fecerunt,
COMMERCIA inter se instituire dicti sunt.

*) Huc pertinet elegans observatio Virgillii *Georg. I.*
v. 54.

*Hic segetes, illic veniunt felicitus vuae:
Arborei foetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina, nonne vides, crocens ut Imolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At, Cbalybes nudi ferrum, vivosque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem.*

Qui-

Quibus gemina sunt, quae latius idem poeta cecinit *Lib. II. Georg. v. 209. sequ.* quaeque obseruauit Varro *de re rustica l. 23.* et Ouid. *de arte am. III. v. 758.* et in primis Seneca *Epist. LXXXVII.* qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon secundo, addit: *Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos COMMERCIVM, si inuicem alius ab alio aliquid peteret.* Eandem commerciorum originem urget Aristot: *Nicomach. V, 8. Polit. I, 6.*

§. CCCXXVI.

Iam equidem, si omnes homines virtutis studio tenerentur, non esset, profecto, quod vltus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipse abundet, indigis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI, 23.) Enimuero, quum iam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque saeculo viuamus, quo *virtus laudatur, et alget*: 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate et beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum vtilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosue operis suis iuandos, obstrictus esset.

Necessitas commercii.

§. CCCXXVII.

Itaque per COMMERCIVM intelligimus communicationem rerum operarumue necessariorum atque vtilium cum aliis, earum indigis, non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex obligatione perfecta, perfectam. Quum vero per commercia vel operae praestentur, vel dominium et possessio transferatur, ea vero obligatio nemini incio ac inuito sit extorquenda: (§. CCCXX, 59.) consequens est, 6) ut

Illud aliter institui non potuit, quam per contractus.

commercium requirat vtriusque consensum. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisue, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum **CONTRACTVM** vocare soleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam interuenientibus contractibus, explicari posse. *)

*) Recte haec obseruauit Isocrat. *Except. aduers. Callimach.* p. 742. Σύνθηκαι τοσαύτην ἔχουσι δυναμιν, ὡσε τὰ πλεῖστα τῆ βίη καὶ τοῖς ἔλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πισεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ ποριζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι μετὰ τῶν καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς πορέμεθα, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τὰς κοινὰς πολέμους διαλυόμεθα· τῶν μόνων κοινῶ πάντες ἀνθρώποι διατελέμεν χρώμενοι. In pactis tanta vis est, ut pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis et conuentibus transigantur. His enim freti conuenimus, et **COMMERCIA** agimus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam comuni bono, homines omnes usi non desistimus.

§. CCCXXVIII.

Eorum
plerique
rerum
opera-
rumque
pretium
ponunt.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumue necessariarum cum aliis, earum indigis, consistant, eaque communicatio non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex iure perfecto proficiscatur: (§. CCCXXVII.) 8) rarius perfecto continget, ut quis res operasque suas cum aliis gratis communicare vel possit, vel velit, sed vnusquisque potius 9) aliquid sibi ab altero rependi volet, quod ipsi
tan-

tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque, 10) qui res suas operasue inter se commutare volunt, non possunt non eas inter se comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri potest, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operisue singulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisue attributa, secundum quam illae inter se comparari possunt, sit **PRETIUM**: consequens est, 12) ut commercia et contractus plerique sine rerum pretio vix intelligantur. *)

- *) Hinc eleganter Graeci non modo pacta et contractus, verum etiam commercia vocarunt *συμβολαῖς, σύμβολα, συμβόλαια, et συμβόλαια κοινωνικά, ἀπὸ τῆ συμβάλλειν, a comparando vel conferendo*. Qui enim res operasue inter se commutaturi sunt, ii eas inter se comparant, dum suae quisque rei vel operae certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic e. g. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, seruata aequalitate, commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus diuiduntur in **ONEROSOS**, quando aequale utrimque onus est, **BENEFICOS**, vbi alter alteri se ad aliquid gratis praestandum obstringit, et **ALEAM CONTINENTES**, in quibus ita dominatur fortuna, ut, quod praestatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

§. CCCXXVIII.

Quod
est vel
vulgare,
vel emi-
nens.

Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quaedam mensura, quacum reliquæ res operæque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inderitur PRETIUM VULGARE, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14) PRETIUM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quæ in commercio sunt, tamquam communi quâdam mensura, aestimamus: *) quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15) procul dubio requiritur æqualitas rei operæque et pretii.

*) Hinc recte Aristoteles *Nicom. VIII, 1*. numum definit: κοινὴν μέτρον, πρὸς ᾧ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται: communem mensuram, ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia. Vnde recte numo omnia venalia esse dicuntur, quaecumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines et ea, quæ non sunt in commercio, numis aestimare et vendere solent, veluti iustitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod invehuntur poëtae. *Horat. Serm. II, 3. v. 94.*

Omnis enim res,

*Virtus, fama, decus, diuina humanaque, pulcris
Diuitiis parent: quas qui construxeris, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiensue etiam, et rex,
Et quidquid volet.*

Propert. III, 10.

*Aurea nunc vere sunt secula, plurimus auro
Venit bonos, auro conciliatur amor.*

Auro pulsa fides, auro venalia iura,

Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Pëtron. *Satyr. Cap. CXXXVII* et olim apud Menandrum, cuius elegantissima hæc superest sententia de diuitiis:

Ἐυξαι

*Εὐχα ὁ, τι βάλεις, πάντα σοὶ γενήσεται,
 Ἄγρῶς, δικίᾳ, θεράπωνες, ἀργυρέματα,
 Φίλοι, δικασαί, μάρτυρες, μόνον δίδω.
 Ἄυτὸς γὰρ ἔξεις τὰς θεὰς ὑπηρετάς.

*Opta modo, quidquid volueris, omnia euenient:
 Ager, domus, medici, supellex argentea,
 Amici, iudices, testes: dederis modo.
 Quin et deos ipsos ministros facile habebis.*

§. CCCXXX.

Et initio quidem pretium tantum VVLGARE Quomodo vul-
 hominibus innotuisse, vel inde patet, quod do vul-
 eminens sine plurium consensu constitui non gare de-
 potuit. At vulgare quisque rebus operisque finien-
 suis suo arbitratu imposuit. Quum tamen id dum sit?
 eo fine ac consilio fiat, vt illis quisque ea,
 quae sibi desint, comparare possit: (§.
 CCCXXV, 3) consequens est, 15) vt in im-
 ponendo rebus operisue pretio ratio habenda
 sit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus,
 adeoque 16) tanti aestimanda sit res operaue
 nostra, vt, hos eas tanto pretio comparare sibi
 velle, probabile sit. *)

*) Nam si fingamus, Arabes tus et aromata sua tanti
 aestimare, vt pro centenis frumenti medimnis non
 nisi vnā drachmam dare veliat: nec ipsi pro tu-
 re et aromatibus frumentum accipient, quia nemo
 erit, qui conditione tam iniqua frumentum per-
 mutare velit: nec alii sibi comparare poterunt arc-
 mata, adeoque impediuntur hoc modo commer-
 cia, quorum tamen causa inuentum est rerum
 operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat
 esse media, qualis est finis: consequens est, vt pre-
 tium ita definiendum sit, vt commercia interco-
 dere possint inter homines, adeoque in illo consti-
 tuendo ratio haberi debeat aliorum, a quibus et
 ipsi aliquid adquirere volumus.

§. CCCXXXI.

§. CCCXXXI.

Quarumnam circumstantiarum in eo definiendo habenda sit ratio?

Quum itaque tanti aestimandae sint res operaeque nostrae, quanti eas alterum, a quo quid acquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX, 16.) facile vnusquisque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem et indigentiam, *) 18) aliquando rei ipsius raritatem: immo 19) rationem etiam habendam esse artificii, 20) ipsius rei praestantiae, 21) operae et expensarum, in illam factarum, 22) periculi, eius causa subeundi, 23) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque eiusdem generis *περίστωτων*.

*) Verum quidem est, non ea semper, quae maxime necessaria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente diuina providentia, vt illa, quibus non facile caremus, vbique obuia sunt, et illa tantum, quae nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, vti recte philosophatur Vitruu. *Architact. VIII. praef.* Attamen si necessitas cum inopia coniuncta est, e. g. si magna vbique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere euenit, quod ait Quintilianus *Declam. XII: In magna inopia, quidquid erui potest, vile est.* Exemplum insigne vidit Aegyptus in septennali illa sterilitate. *Gen. XXXVII, 14. sequ.*

§. CCCXXXII.

Quid pretium adfectionis?

Obuerti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo minus certe, quam quo alter sibi illas comparare velit, siue auctor illas faciat pretiosas, siue raritas, siue factum insigne, quod illae nobis reuocant in memoriam. Enimuero, quum

nos

nos iam de officiis, in commercio obseruandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinariè non habeatur ratio, sed tantum in damnis refarciendis: *) (§. CCXII, 125.) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam nostram non euertat.

*) Adfectio enim ista ita comparata est, vt in alterum transire nequeat, adeoque et nihil hunc mouere possit, cur rem illam sibi ideo maiore pretio comparare velit, quod ea possessori iucundum quid in memoriam reuocari. Sed id ordinariè tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, vt in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1) si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiae signum vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, maiori, quam vulgari, pretio vesibant. 2) Si maior sit acquirentis, quam possidentis adfectio, e. g. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, vti ille apud Horat. *Serm. II, 6.*

O si angulus ille

Proximus accedat, qui nunc deformat agellum!

§. CCCXXXIII.

Quum vero commercia ideo inter homines Car pre- instituantur, vt alter ex alterius adparatu, vel tium eiusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, eminens (§. CCXXVI, 3.) et pretium quoque non ob inuen- tum? aliam causam excogitarint homines, quam vt in commutandis rebus ac operis aequalitas obtineretur: (§. CCCXXVIII, II.) non potuit non saepius contingere, 25) vt nec semper alteri superesset, quod deesset alteri, et 26) saepe alter id, quod alter dare vellet, adspernaretur,

retur, et 27) ipsarum rerum, quas inter se permutare vellent, tam lubrica atque incerta esset aestimatio, vt non posset non alteruter damni incurrere periculum, quin et 28) aliquando ipsae res commutandae tam magnae molis essent, vt nec commode in loca diffusa transferri, nec in itinere commode custodiri possent. Quae incommoda, quum aliter euitari non possent: 29) ipsa demum necessitas inuexit pretium aliquod eminent, quod et recipere-tur ab omnibus, et in quo mutua inter rem et pretium ratio facillime posset reperiri. *)

*) Id ipsum obseruauit Paullus IC. l. 1. pr. D. de contr. omni, dum emtionis venditionis originem ita describit: *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat numus, neque aliud merx, aliud pretium: sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt, quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper et facile conueniebat, vt, quum tu haberes, quod ego desiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subueniret, eaque materia, forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate, nec ultra MERX utrumque, sed alterum PRETIUM vocatur. Similia habet Aristotel. Ethic. ad Nicom. V, 8. et Pol. I, 6. quae loca erudite exposuit Iac. Perizon. de aere graui §. II. p. 6. sequ. quemadmodum Paulli testimonium Duaron. Disp. anniuers. I, 6.*

§. CCCXXXIII.

Eius! requisita. Idem finis numi, vel pretii eminentis, id exegit, 30) vt materia, nec nimis rara, 31) nec vulgo obuia, 32) nec vsu ac pretio destituta, *)
nec

nec 33) difficulter in quasuis partes diuisibilis, 34) nec iusto fragilior, 35) nec quae difficilius custodiri, vel 36) aegre in quemuis locum transferri posset, eligeretur: quia, si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obuia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasuis aequales partes diuidi posset, non obtineretur in commercio aequalitas: si fragilior esset, vel vsu detereretur, possessores paullatim redderentur pauperiores: denique, si nec commode custodiretur, et difficulter in quemuis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia, ante inuentum numi vsum, difficiliora reddidisse, diximus. (§. CCCXXXIII.)

*) Quare recte obseruauit Aristoteles *Nicomacheor. V. 8.* numum esse *διον ἐγγυητήν, καὶ δεῖν τὸ νόμισμα φέρων* εἶναι λαβεῖν, *veluti fideiussorem, quem qui secum ferat, quacuis venalia accipere possit.* Hinc vero praeclare colligit Pufendorff. *de iure nat. et gent. V. 1. 13.* *vti nemo fideiussorem accipiat, nisi virum spectatae fidei, et locupletem, in vili autem homine parum cautionis esse putetur: ita pro re ubique occurrente, puta pro manipulo terrae aut arenae, neminem rem suam permutaturum, quae ipsi magno labore ac industria fuerit comparata.*

§. CCCXXXV.

Quae virtutes omnes, quum in nullam Cur ad aliam materiam, quam in metalla pretiosiora, id adhi- cadant, puta aurum, argentum, et aes: 37) bita me- haec metalla huic vsui adhiberi, et inde 38) talla no- biliora? mos variae quantitatis ac ponderis cudi, ple-
risque gentibus cultioribus commodissimum

HEIN.

S

vi-

vifum est. Quin 39) si quibus alii materiae qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: *) id, vel vrgente necessitate et pecuniae inopia, factum est, eo consilio, vt ciues, defuncti periculo, pro pecunia illa *συμβολικῆ* solidum numum reciperent, vel 40) pecunia ista tantum in vna gente functa est pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diuerfasque gentes conciliandis, fuit idonea.

*) Sic Carthaginensibus pro numo erat nescio quid, pelliculae exiguae illigatum, et publice obsignatum, Aeschin. *dial. de diuit. Cap. XXIII. p. 78. edit. Petri Horvei.* Lacedaemoniis pondus ferri, et quidem inutilis. Idem *ibid. p. 80. Plutarch. Lycurg. p. 51.* Aliis gentibus pro auro, argento et aere conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana et baccas, aliis massas salis, adhibere placuit. Pufendorf. *de iure nat. et gent. V 1, 13.* De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate publica, maxime obsessis vrbibus, pro pecunia expensis, vt recentiora, nostrique aeui exempla praetermittamus, videndus Polyæn. *Strategem. III, 10, 1. et ibi Masuic. p. 274. Sen. de benef V, 14.* Enimvero, vt quisquiliae illae, quibus barbari pro numis vtuntur, non nisi minutis commerciis inter ciues eiusdem reipublicae explicandis idoneae sunt: ita moneta *συμβολικῆ*, in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographarum, quae summi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia se redempturos, pollicentur. Ita enim apud Polyænium Timotheus persuasit mercatoribus, vt ipsius sigillo pro numismate vterentur, *ἀπαλλασσομένους δε τὴν σφραγίδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνειν, et vt reddentes sigillum, argentum reciperent.*

§. CCCXXXVI.

§. CCCXXXVI.

Quamuis vero pretium numi definire sit ^{Quantum pro-} summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus ^{cii statu-} demonstrabimus: tamen, vti in pretio vulgari ^{tuen-} ratio habenda est aliorum, a quibus quid ad- ^{dum sit} quirere cupimus, (§. CCCXXX, 15.) ita facile ^{numis} patet, 41) pecuniae quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas, probabile est, adeoque 42) sequendam esse rationem vnus metalli ad aliud, quam pleraeque gentes vicinae cultiores probare solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus. *)

*) Si enim numis nostris pretium iusto maius statui-
mus, aut exteri nobiscum commercii quid habere
dubitabunt, aut mercium suarum pretium, pro
ratione valoris interni monetae nostrae, inten-
dent. Sin minore pretio numos nostros expendi-
mus, quam gentes vicinae: nihil certius contin-
get, quam vt numi nostri improbi ad vicinos migrent,
eorumque loco iactentur improbi et viliores, vt
nemo nesciat, quantum habeat. Hinc quum apud
plerasque gentes moratiores pro ratione temporum
aurum ad argentum modo esset in proportione duo-
decupla, modo vndecupla, modo decupla, ali-
quando etiam auri pretium vel intenderetur, vel
minueretur: (Vid. dissert. nostr. *de reduct. monet.*
ad iust. pret. §. XXIII. *sequ.*) fieri non potuit, quin
detrimentum inigne caperent Arabes, qui pro ae-
re et ferro, teste Diodoro Sic. *Bibliob.* III, 45. ae-
quale pondus auri, vel, vt Strabo *Geogr.* XVI,
p. 1124. *edit. nouiss.* refert, pro aere triplum, pro
ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus
repensabant, *διὰ τὴν τὴν ἀπειρίαν τῆς ἀργύρας,*

καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀνθρακωμένων, ὧν ἡ
 χρεία πρὸς βίην ἀναγκαιότερα, tum propter
 operandi inscitiam, tum quod indigerent iis, quae
 contra accipiebant, quorumque usus magis videba-
 tur ad vitam necessarius. De Peruvianis suis simi-
 le quid refert Ynca Garcillaff. de la Vega dans
 l'histoire des Yncas V, 4. p. 425.

§. CCCXXXVII.

Contra-
 ctuum
 ante in-
 ventum
 numum
 antiquis-
 simus
 permuta-
 tio.

Iam vt ad CONTRACTVS, quibus interuenien-
 tibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII,
 7.) perueniamus: facile vnusquisque intelli-
 git, 43) alios NONDVM INVENTO PRETIO EMI-
 NENTI, et quum solum adhuc obtineret pre-
 tium vulgare, locum habuisse; (§. CCCXXX.)
 alios, INVENTO demum NVMO; alios tum ANTE
 INVECTAM PECVNIAM, tum EA iam INVECTA, in-
 noluisse. Inter eos, qui nondum inuento pre-
 tio eminente locum habuerunt, familiam vel-
 uti ducit PERMVTATIO. Initio enim 44) non
 aliter, quam vice rerum, commercia exerce-
 bant mortales, seu merces suas operasue inter
 se permutabant, ac proinde 45) permutatio-
 nes sunt genus contractuum antiquissimum,
 quod 46) et multo post retinere gentes om-
 nes, non modo quae auro, argento, aeri
 nullum statuerunt pretium, *) sed et quae iam
 pridem pecuniae vsum habuerunt.

*) Id de maioribus nostris refert Tacitus *de morib.
 Germ. Cap. V.* qui tamen obseruat, iam suo tem-
 pore Germanos Romanis:provinciis viciniore, ali-
 quam pecuniae cupiditatem concepisse. Idem de
 Scythis memoriae prodidit Iustinus *Histor. II, 2.*
 de Satarchis, Scythiae Europaeae populo, Pompon.
 Mela *de situ orbis II, 1.* de Hispanis Strabo *Geogr.*
III. p. 233. Sed et hodie idem institutum seruant

Lapo-

Lapones, Samoiedae, populiue Asiae, Africae et Americae quam plurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod et inuento pridem numo, et Graeci et Romani diutissime non alio contractu, quam permutatione, vterentur. De Graecis notissimum est exemplum apud Homerum *Iliad.* η. v. 482. de Romanis videndus Plinius *Hist. nat.* XVIII, 3. XXXIII, 1.

§. CCCXXXVIII.

Est ergo PERMUTATIO rei nostrae pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri possit, primum, vt neutra res aestimerur certumque ei statuatur pretium, deinde vt vtriusque pretii ineatur ratio. sequitur, 47) vt permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior AESTIMATORIA, et hinc 48) illa donationi reciprocae; haec 49) emtioni venditioni quodammodo similis sit, l. 1. C. de permut. l. 1. §. 1. D. de contr. emt. quamuis, 50) priorem ideo diuersum a permutatione negotium esse, statuat Puffend. de offic. hom. et ciu. I, 15, 8. quod in ea, vt aequalitas obseruetur, necessum non sit: quum tamen 51) nec in permutatione simplici obseruanda sit aequalitas. *)

Quid et
quatuor-
plex
permutatio?

- *) In hac enim vterque contrahentium rem non suam, sed alienam; non iusto, quod alii statuerent, pretio, sed ex adfectione sua, aestimat, adeoque nulla est rerum, sed adfectionis tantum, aequalitas. Quoties enim maior est adquirentis, quam possidentis, adfectio, toties et in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII, * 2.) Exemplo esse potest commercium Glauci et Diomedis apud Homer. *Iliad.* β. v. 236. permutantium arma armis:

χρύσεια χαλκείων, εκατόμβοι εννεαβόϊων.
Aurea acris, centena nouenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyritus *Differt. Plat. XXIII.* Οὐδὲν γὰρ εὐτεῖῳ λαβοί-
 τι χρυσὸς πλέον, ὅτε τῷ ἀλλαξαμένῳ ὁ χαλ-
 κὸς ἔλαττον, ἀλλὰ ἀμφοτέροις καλῶς ἔχει
 ἐκάτερα ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσοσασίῳ τῇ
 γνώμῃ δοθέντα. *Neque plus habuit, qui aurum ac-
 cepit, neque minus, cui aes traditum est. Verum
 cum utroque praeclare actum: quum illa materiae
 inaequalitas aequalitate propositi, quo alter dedit
 alteri, compensata esset.*

§. CCCXXXVIII.

Quid ius-
 tum cir-
 ca per-
 mutatio-
 nem
 simpli-
 tem?

Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi
 reciprocae quodammodo similis, nec in ea
 necessario obseruanda est aequalitas: (§.
 CCCXXXVIII, 47. 51.) facile intelligitur, 52)
 neutrum contrahentium de laesione conqueri
 posse, nisi 53) alterius vis, vel dolus, accesserit,
 (§. CCCXXII, 61. CCCXXI.) nec 54) ob lae-
 sionem irritum esse contractum, praeterquam
 si is, qui rem pretiosiore viliori permutat,
 non gaudeat libera de rebus suis disponendi fa-
 cultate, (§. CCCXVII. sequ.) si vel maxime
 55) res ipsa, quam quis hoc modo iactauit, ita
 sit comparata, vt non sine turpitudine possit
 alienari, nisi forte 56) in pari turpitudine ipse
 quoque accipiens versetur. *)

*) Hinc dubitari posset, an in foro rata futura fuisset
 permutatio Iacobi et Esau, quorum hic πρωτο-
 τόκια, seu primogeniturae iura, pro pulce turpiter
 vendidit *Genes XXV, 29. sequ.* Quamuis enim repre-
 hensione dignissimus sit Esauus, qui praerogatiuam,
 sibi a Deo O. M. concessam, flocci fecit, ac ille
 proinde ab Apostolo iure vocetur βέβηλος,
Hebr. XII, 6. tamen non minus turpiter egisse di-
 xeris Iacobum, qui ex fame fratris fructum captu-
 rus,

rus, eum hoc insigni iure defraudauit. (§. CCCXXII, 61.) Quod enim Esauus sine crimine vendere non potuit, id nec sine noxa a fratre emere potuit frater, cuius potius erat, fratrem ab ea stultitia abstertere, non eius abuti stultitia. Sed multa eius generis ob rationem typicam admiranda suat, quae, si ad regulas rectae rationis exigantur, vix defendas.

§. CCCXXXX.

Contra ea, quod ad AESTIMATORIAM attinet permutationem, quum in ea vtriusque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non potest, 57) quin vtrimque obseruanda sit aequalitas, et 58) neuter alterum laedere debeat, neque adeo 59) rata sit permutatio, si alteruter circumuentus fit, nisi 60) tam leuis momenti sit laesio, nulla vt eius ratio habenda videatur. *)

Quid
circa ae-
stimato-
riam?

*) Pretium enim rerum *vulgare est duplex, LEGITIMUM alterum, alterum CONVENTIONALE, quorum illud lege vel superiorum arbitrato, hoc conuentione vel consensu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum sit, et veluti in puncto consistat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore casu laesus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii saluam non habet, posteriore alicuius momenti esse oportet damnnum, ob quod negotium subsistere non debeat in foro humano. *Quid enim interest, inquit Seneca de benefic. VI, 15. quanti sis res, quum de pretio inter eumentem et vendentem conuenerit? Pretium cuiusque rei pro tempore est. Quum bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Hinc in ciuitatibus animaduertimus, tantum ob laesionem enormem, qualis iure Romano est, quo contrahens ultra dimidium pretii laeditur, contractus rescindi, l. 2. C. de resc. vendit.*

S 4 §. CCCXXXXI.

§. CCCXXXI.

Contra-
ctus do,
vt fa-
cias, fa-
cio, vt
des, et
facio, vt
facias.

At 61) non res tantum permutabant homi-
nes, sed et operas vel pro operis, vel pro aliis
rebus, siue promittebant, siue sibi stipulaban-
tur. Vnde 62) nati contractus DO VT FACIAS,
FACIO VT DES, FACIO VT FACIAS, quorum ea-
dem est natura atque indoles, ac permutatio-
nis, vt adeo 63) dubitari non possit, quin et
hi sint vel SIMPLICES vel AESTIMATORII, (§.
CCCXXXVIII.) et hinc 64) omnia, quae
de permutatione SIMPLICE ET AESTIMATORIA
diximus, (§. CCCXXXVIII. sequ.) etiam de
hisce contractibus sint obseruanda. Aut enim
operae ad rem operasue alterius certo aesti-
mantur pretio: quod negotium *pañum red-
dendae vicissitudinis* non ineleganter vocat Am-
mian. Marcell. *Hist. XVI, 10.* aut sine aestima-
tione rei operarumue aliquid pro re vel opera
fit daturus.*) Vbi 65) priore casu seruanda
aequalitas, et damnum alicuius momenti re-
farciendum est: 66) posteriore omnis querela
de laesione quantacumque merito cessat.

- *) Tale fuit promissum Agamemnonis apud Home-
rum *Iliad. Lib. X. v. 120. seq.* qui Achillem Bri-
seidis iactura offensum placaturus, eius operas
contra Troianos redimere volebat oblati septem
tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti,
duodecim generosissimis equis, septem feminis pul-
cherrimis, inter quas et Briseis, vi abducta, addito
promisso, deleta Troia, Achillem non modo praedae
maximam partem aueturum, sed et vnã ex fi-
liabus, quam ipse electurus esset, vxorem ductu-
rum, cum dote septem urbium. Ex quo patet,
saepe aliquem sibi stipulatum ab altero esse ope-
sas inaeestimabiles, et pro iis promississe, quid
quid

quid alteri quam gratissimum fore existimaret, nulla habita ratione aequalitatis.

§. CCCXXXII.

Sunt et alii contractus, quibus ante numum Contra-
inuentum commercia explicari potuerunt, ni- ctis
mirum omnes gratuiti, quibus id egerunt ho- commo-
mines, vt, quae sibi iure imperfecto, vel ex amo- dati.
re humanitatis et beneficentiae, debebantur, in
posterum iure perfecto deberentur. Talis est
contractus **COMMODATI**. Quum enim ad offi-
ciositatem obstricti simus: (§. CCXXVIII, 48.)
obstricti etiam sumus, ad rei nostrae non fungi-
bilis vsum alteri, qui eo indiget, cum obligatio-
ne restitutionis praestandum, id est, ad rem
COMMODANDAM. *) Quum vero, refrigescente
amore, sperari vix queat, alterum id sua sponte
facturum: (§. CCCXXVI.) 67) ipsa necessitas
homines adegit ad inueniendum contractum,
quo alii ad rei suae vsum iis hoc modo praestan-
dum iure perfecto obligarentur.

*) Itaque **COMMODATVM** nobis est obligatio perfecta ad
vsum rei nostrae, alteri sub conditione restitucio-
nis in specie gratis praestandam. Ex eoque patet,
iure naturali commodatum vix differre a precario,
inter quae tamen iure civili aliqua differentia
est. Facile etiam inde decidi poterit quaestio,
vtrum commodatum a solo contrahentium consen-
su, an a rei traditione suam substantiam capiat?
Quauis enim iure naturali et solus consensus
de vsu rei, alteri praestando, obliget: (§. CCCXXVII,
6.) nondum tamen *commodatus* est, quia is, cui
hoc promissum, ad rem, quam nondum accepit,
in specie restituendam nondum est obligatus, sed
pactum de commodando. Inter haec vero re ipsa dis-
crimen esse, vel inde patet, quod ex *commodato*
obligatus commodatarius ad rem restituendam,

ex pacto autem de commodando promittens vel commodaturus, ad rei usum praestandum, adeoque diuersae obligationes ex illis negotiis nascuntur.

§. CCCXXXIII.

Officia
commodatarii.

Quia ergo gratis, at sub conditione eam in specie restituendi, rei usus praestatur: (§. CCCXXXII. *) commodatarii est, 68) rem non modo non aliis usibus, quam ad quos eam concessit dominus, adhibere, sed et 69) eandem summa cum sollicitudine ac diligentia seruare: ac proinde 70) usu finito, vel domino eam reuocante, eam in specie reddere, simulque 71) omne damnum, culpa sua datum resarcire, 72) non autem praestare casum fortuitum, nisi illum ultro in se receperit: *) (§. CVI, 27.) nec 73) impensas in eam factas repetere, nisi tantae sint, ut mercedem, pro ea locata soluendam, excedant.

*) Primus equidem Grotius *de iure belli et pac. II, 12, 13.* distinguit, resne apud dominum similiter peritura fuisset, an non, et posteriore saltem casu damnata commodatario ferendum esse, existimat, cuius sententiam etiam sequuntur Pufend. *de iure nat. et gens. V, 4, 6.* et Mornac. ad *l. 1. C. commod.* Enimvero, quam casus fortuiti et euentus, a sola prouidentia diuina profecti, nemini imputentur: (§. CVI, 27.) ii sane nec commodatario imputari possunt. Nec obstat lex diuina *Exod. XXII, 14. sequ.* Neque enim illa aliter intelligi potest, quam de culpa commodatarii interueniente, Vid. lo. Clerici *Comments. in Exod. p. 110.*

§. CCCXXXIII.

Contra-
tus de-
positi.

Deinde humanitatis amor vnumquemque obligat, ut alterius res pro virili sua parte seruare

uare studeat. (§. CCXVI, 4.) Quum vero et id tantum ab altero iure imperfecto exigere possimus: 74) saepe nostra interest, vt rerum nostrarum, apud alios depositarum, custodiam, ex obligatione perfecta praestandam, nobis stipulemur: eoque consilio 75) inuentus est contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res nostras, depositarii fidei commissas, gratis custodiendas, et, quandocumque nobis placuerit, in specie restituendas. *)

*) Eo contractu veteres nihil habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari potest turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII. *) Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebraeos, de quibus *Exod. XXII, 7-sequ.* et Ioseph. *Antiqu. Iud. IIII, 8, 38.* verum etiam apud Graecos, et reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI, 87. et Iuuenalem *sat. XIII.* qui ideo *v. 15. sacrum vocat depositum.* Hinc non mirum, dira quaeuis veteres praedixisse illis, qui depositum abnegare non dubitent, quin et eosdem infamia notasse, nec minore poena, quam fures, dignos iudicasse. Quaedam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium in *Gundlingianis Part. II. diff. VIII.*

§. CCCXXXV.

Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. Officia CCCXXXIII, 75.) patet, 76) depositarium depositarii. teneri ad accuratam rei depositae custodiam: nec 77) eam vel inuolucro aut vinculis exuere, vel 78) sine domini consensu vsibus suis adhibere posse: 79) re vero consentiente domino mota, depositum in aliud contractus genus, veluti

veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80) depositarium obligatum esse ad rem domino, quandocumque illam reposcit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81) non modo ad aestimationem praestandam, verum etiam in poenam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, *) sciens, dolo malo, abnegauerit.

*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. CXIII, § 2.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, et amicum sub amicitiae et fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII. *) verum etiam adfecto addere adfectuosam non dubitat. Et hoc ipsum grauius vrget Hecuba aduersus Polyestorem, qui, Ilio exciso, Polydorum, Priami filium, occiderat, vt auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub.* v. 1210, sequ.

§. CCCXXXVI.

Contra-
ctus
mandati
et nego-
tiorum
gestio-
nis.

Denique idem humanitatis amor merito impellere vnumquemque deberet, vt alterum, non minus, ac se ipsum, ope iuaret. (§. CCXVI, 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero expectare liceat: 82) opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia nostra, quae ipsi commisimus, gratis et diligenter expedienda. *) Quem contractum 83) MANDATVM vocari videmus, quemadmodum 84) is, qui negotia, sibi non commissa, ignorante domino, gratis vltroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

*) Vere

*) Vera ergo ac solida est observatio Noodtii *Probabil. I, 12.* mandatum olim non perfectam produxisse obligationem, sed ex amicitiae humanitatisque legibus obstrictum fuisse mandatarium, ad negotia, suae fidei commissa, diligenter curanda: eius autem fidei symbolum fuisse *manus dationem*, qua alter alteri rem committere solebat. Vnde et ipsum contractum MANDATI nomen accepisse, probabile est. Isidor. *Orig. III, 4.* Exempla oblatae mandatarii dextrae dabunt, Plaut. *Captiv. II, 3, 82.* ubi adolescens:

Haec per DEXTRAM tuam, te DEXTERA retinens manu,

Obsecro, infidelior mihi ne suas, quam ego sum tibi.

Et Terent. *Heaut. III, 1, v. 84.*

Cedo DEXTERAM, porro te idem oro, ut facias, Cbreme.

Olim ergo totum hoc negotium solo pudore magis, quam legibus, continebatur, donec, tepescente paulatim caritate, ipsa necessitas suaderet, ut in contractum deduceretur hoc negotium, et sic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod et de reliquis contractibus gratuitis est observandum.

§. CCCXXXVII.

Quum ergo mandatarius negotium alienum, fidei suae COMMISSVM, suscipiat, (§. Mandatarii officia. CCCXXXVI, 82.) quid verò, et quantum alii committere quis velit, in domini arbitrio positum sit: facile patet, 85) mandantem, vel certis limitibus circumscribere mandatarium, vel 86) ei liberam potestatem, omnia suo arbitratu agendi, dare, vel saltem 87) per modum consilii ei suggerere posse, quid fieri velit. Vbi 88) primo casu mandatarium fines mandati transilire non posse, 89) altero eundem

dem dolum tantum praestare, 90) tertio vero mandatum etiam per equipollens recte expedire, nemo est, quin intelligat. Sed et 91) omnibus his casibus mandatarium ad rationes administrationis vel gestionis reddendas, 92) omnemque diligentiam praestandam, obligatum esse, vel ex ipsa huius negotii natura ac indole colligimus. *)

*) Eo pertinet insignis locus Ciceronis *pro Q. Rosc. Cap. XXXVIII. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad commodum tuum conuersurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur graue iis, qui minime ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violas, AMICITIAM ET FIDEM. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico, neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissoluere et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.*

§. CCCXXXVIII.

Nec non negotiorum gestor. Sed et NEGOTIORVM GESTOR, dum negotium alterius, sibi a nemine commissum, vltro et gratis suscipit, (§. CCCXXXVI, 84.) 93) hoc ipso facto suo *) se obligat tum ad vtiliter gerendum, tum 94) ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam praestandam, ad eoque 95) etiam ad reddendas rationes, et 96) damna omnia, si qua eius dolo vel culpa data sint, resarcienda.

*) Qui facti auctor et causa est, ei omnes eius effectus merito imputantur. (§. CV, 22.) Quum ergo auctor huiusmodi administrationis sit negotiorum gestor, qui alterius negotia, nemine com-

mittente vel vrgente, vltro suscipit: (§. CCCLXXXVI, 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quae ex administratione rerum alienarum consequuntur. Atqui consequentia administrationis sunt rationum redditio et damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum gestor ad reddendas rationes, damnaque, siue dolo malo, siue culpa sua, data resarcienda obligatus est. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex consensu quodam ficto vel praesumpto cum iureconsultis deriuare, quum negotiorum gestor facto suo se ad haec omnia tacite quidem, ac vere tamen, obstrinxerit.

§. CCCXXXVIII.

Et hi quidem sunt contractus, qui et non- Officia
 dum inuenio eminenti rerum omnium pretio, commod-
 locum habuerunt, et de quibus id vnum ad- dantis,
 huc monemus, quod, quum tribus postremis depo-
 contractibus se quis obliget ad aliquid gratis nentis,
 dandum faciendumque, non vero, ad da- mandan-
 mnum in alterius gratiam deuorandum, 97) tis, eius-
 in illis nemini officium suum damnosum esse que, cu-
 oporteat, adeoque 98) et commodans com- ius ne-
 modatario impensas non modicas, (§. gotia
 CCCXXXIII, 73.) et 99) deponens deposi- gesta.
 tario quascumque necessarias, et 100) mandans
 mandatario, et 101) dominus negotiorum ge-
 stori necessarias et vtilis restituere, simulque
 hi omnes 102) damna, quae commodatarius,
 depositarius, mandatarius et negotiorum ge-
 stor sine culpa sua propter rem negotiaue alie-
 na senserunt, *) resarcire teneantur.

*) Dicimus, ea damna esse resarcienda, quae man-
 datarius propter negotium alienum senserit. Non
 enim sufficit, eum occasione suscepti negotii ali-
 quid damni casu fortuito passum esse: quia, quum
 casum

casum nemo praestet, eum nec mandans praestare tenetur. Hinc si mandatarius, dum mandatum expedit, a latronibus spoliatus, vel difficili morbo implicatus fuerit: damnum, quod diuina prouidentia ita dirigente, passus est, imputare non poterit mandanti. *Nam haec magis casibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet;* inquit Paullus, l. 26. §. 6. D. mandati. Vid. Grot. de iure belli et pac. II, 14, 13. Aliud tamen statuendum esse putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum causa, peregre abire iussus est, quem, quia in obsequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica praestandum esse, censent. Vid. Huber. Eunom. ad l. 26. D. mand. Pufend. iur. nat. et gent. V, 4. Hert. de lytro II. 10.

§. CCCL.

Contractus, qui inuento demum numo locum habuerunt, emtio, venditio et locatio conductio. Progredimur iam ad alterum genus contractuum, qui inuento demum numo locum habere potuerunt, quales praecipue sunt **EMTIO**: **VENTITIO** ET **LOCATIO CONDUCTIO**. *Illae est contractus de re pro certo pretio tradenda. Haec contractus de usu rei vel operis pro certa mercede praestandis.* Quemadmodum vero **PRETIUM EMTIONIS** est aestimatio ipsius rei pecuniaria, ita **MERCES** vocatur aestimatio pecuniaria usus rei, vel operarum: ex iisque definitionibus patet, 103) emtionem venditionem et locationem conductionem semper hodie requirere pecuniam numeratam, 104) eoque ipso hos contractus a permutatione, et contractibus *do ut des, do ut facias, facio ut des, et facio ut facias* distingui: *) 105) inter se ipsos tamen illos maxime conuenire, et omnia fere communia habere.

*) Quam-

- *) Quamvis enim permutatio aestimatoria emtioni venditioni quodammodo similis sit: (§ CCCXXXVIII, 48.) re ipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutacione aestimatoria res pro re detur. Vnde facile patet, quid sentiendum sit de vetere Sabinianorum et Proculianorum controversia, pretiumne in emtione venditione in sola pecunia numerata, an et in aliis rebus consistere possit? de qua praeter viros doctos ad §. 2. *Inst. de emt. vend.* videndus V. C. Gottfr. Mäcou, *de sect. Sabin. et Procul. VIII, 10, s. sequ.*

§. CCCLI.

Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, Venditor emtori rei venalis qualitates indicare tenetur. Ut res tradatur pro certo pretio: (§. CCCL.) consequens est, 106) vt emtori aequae, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde 107) non modo venditor eius qualitates, vitia, oneraque, quae in oculos, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare, *) verum etiam 208) pati teneatur, vt hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: Vt adeo 109) rerum, quae ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio; 110) rerum reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum. si de villo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope v. 137. Φῶς ἰμπολήμασι πρέπει.*
Lux contractibus conuenit.

- *) Sunt vitia et qualitates, quae incurrunt in oculos, quaeque indicari superuacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is caecitatis suae ac negligentiae poenam merito ferat, quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de Offic. III, 16.* At leges Romanae, vt
 HEN. T homi-

homines sibi inuicem hoc officium eo certius praestarent, statuerunt. ut in venditionibus ea etiam, quae nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentiae poenam ferret, qui quidquam dissimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret: a iureconsultis etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim est et praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere. Cic. de offic. III, 16. qui et alibi Cap. XII. disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia et fame, summaque annonae caritate, si idem sciat, complures mercatores Alexandria soluisse, nauesque in cursu frumento onustas, potentes Rhodum, viderit: dicturusne id sit Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? De qua quaestione videndi etiam Grot. de iure belli et pac. II, 12, §. sequ. Pufend. iur. nat. et gent. V, 3, 4.*

§. CCCLII.

Neuter
in hoc
contra-
ctu lae-
dendus.

Ex eodem patet, 111) in emtione venditione aequalitatem seruandam rei et pretii, (§. CCCXXVIII, 15.) adeoque 112) laesionem omnem merito esse emendandam, siue illa 113) alterutrius dolo ac vi, siue iusto errori, *) debeat originem, quamuis 114) et hic merito repetendum sit, quod supra monuimus, laesionem alicuius momenti esse debere, quum et hic pretium non consistat in puncto, sed latitudinem aliquam admittat, nimisque calidum videatur, ob quodlibet leuissimum damnum negotium rescindere, litibusque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXXX. *)

*) Si

- *) Si nimirum inculpabilis, inuincibilis vel inuoluntarius sit error. (§. CVII, 32.) Alias enim, si quis rem nec satis exploratam, nec visam, certo pretio emit, error nocere debet erranti, nisi venditor illum dolo circumuenerit, (quod Labanem Iacobo, uxorem ementi, fecisse nouimus: *Genes. XXVIII, 23.*) quia merito poenas dat erroris, qui, nisi nimis supina fuisset negligentia, non errare potuisset. Hinc recte Germani de hominibus, tam supine negligentibus, iactant adagium: *Wer die augen nicht aufsbet, der sbue den beutel auf.*

§. CCCLIII.

Disputari solet de PERICULO et COMMODO REI ^{Quem} VENDITAE, nec tum traditae, statimne illud ad ^{penes sit} emtorem transeat, simulac de re et pretio con- ^{pericu-} uentum, an ante traditionem penes venditorem ^{lum et} maneat? Equidem, quid iure Romano ea de re ^{commo-} cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam ^{dum rei} a nobis exiget, vt de ratione istius decisionis ^{venditae} multa hic dicamus. Nobis, de iure naturae ^{ante tra-} nunc sollicitis, extra omnem dubitationis ^{ditio-} aleam positum videtur, 115) casum ferre do- ^{nem} minum: (§. CCXI) *) at nec minus certum esse ^{arbitramur, 116)} non esse merum casum, qui ^{ex alterius mora vel culpa prouenit, adeoque,} qui facto suo alteri damnum dedit, ad illud re- ^{farciendum omnino esse obligatum. (§. CCXI,} ^{1.)} Ex quibus sequitur, 117) vt, quia emtor ^{iure naturae sine traditione fit dominus, (§.} CCLXXV.) periculum, perfecta emtione ven- ^{ditione, statim transeat ad emtorem, nisi 118)} venditor vel in mora tradendi, vel culpa ali- ^{cuius reus sit. *)}

T a

*) 11.

- *) Similis fere, sed paullo obscurior, est philosophia Pufendorffii *de iure nat. et gent.* V, 5, 3. distinguentis, vtrum certus traditioni dies praefixus sit, nec ne, et, si praefixus sit, illene iam elapsus sit, nec ne. Aequissimum enim illi viderur, vt ante elapsum terminum res sit periculo venditoris: elapso vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor iure naturae et sine traditione fieri possit dominus, et, elapso termino, non semper venditor in mora sit, sed aliquando et penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cuius in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Si vero ille ex sua parte adimpleuit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor, qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, siue certus traditioni terminus praefixus fuerit, siue non fuerit.

§. CCCLIII.

Iuris
Romani
disposi-
tio an
aequitate
naturae
conueniat?

Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII, 117.) consequens est, 119) vt vera quidem sit doctrina iureconsultorum de periculo rei venditae, sed ea cum reliquis iuris Romani principiis male cohaereat, quia, dominium sine traditione ad emtorem transire, negant. 120) Vt quum domino ius sit et fructus et accessiones commodaque reliqua ex re sua percipiendi, (§. CCCVII, 4. sequ.) eidem etiam commoda rei venditae competant. 121) Vt tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit; *) siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine iusta causa fieret locupletior. (§. CCLVII.)

*) Satis-

*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repraesentavit, sed et, cuius fidem sequutus est venditor, v. g. vsuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamvis simplicissimum contractuum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. si *Græca fide* inter se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit Plato *de Legib. Lib. XI.* pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, et ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den creditis*, quam rei pecuniaeque commutatione consistere.

§. CCCLV.

Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpaeve alicuius reus est, res merito perit: (§. CCCLIII, 118.) facile vnusquisque intelligit, 122) emtorem a periculo immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditae possessionem tradere vel nolit, vel non possit, itemque 123) si probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, vt res vendita, vel tota, vel pro parte, periret.

Quando venditoris sit periculum?

§. CCCLVI.

Emtio venditio porro fit eo consilio, vt res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) et antimo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII, 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad praestandam euictionem sit obligatus: (§. CCLXXIII.) 124) etiam venditor emtori tenebitur ad praestandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex causa

Venditori dabitur emtio.

contractum antecedente euicta sit, non autem, 125) si post venditionem demum aliquid euenit, cuius causa quis re sua priuaretur, nec 126) si casu, vel vi maiore, res ei sit erepta.*)

- *) Sane et quae vi maiore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo casum, perfecto iam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII, 117.) etiam, re vendita casu vel vi maiore sibi erepta, damnum deuorare, nec a quoquam petere euictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pacta, quae huic contractui accedunt, rata esse oportet: ita et conuenire inter se possint emtor et venditor, ne quid euictionis nomine praestetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adiicit Sagaristio apud Plaut. in *Perse* IIII, 4. v. 49.

Prius dico: bene MANCVPIO nemo tibi dabit, iam scis? DO. Scia.

§. CCCLVII.

Huic contractui quaeuis pacta recte adiciuntur.

Quia porro emtio venditio est contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 127) in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128) ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta, adici posse, veluti 1. 9) ADDITIONEM IN DIEM, 130) LEGEM COMMISSORIAM, 131) PACTVM DE RETROVENDENDO, 132) itemque PROTIMISEOS, 133) de EVICTIONE non praestanda, 134) de POENNA in casum poenitentiae praestanda, et si quae sunt eius generis alia.*)

- *) Definitiones horum pactorum ex ipso iure civili nota sunt. ADDICTIO IN DIEM est pactum de emtione venditione vel perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel iam perfecta rescin-

sciendenda, si quis intra istud tempus plus, nec prior emtor tantundem obrulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem inemptam fore, cauet, si pretium ante certum diem non solvatur. Exemplum est apud Corn. Nep. *in vita Asiatici Cap. VIII.* PACTVM DE RETROVENDENDO conventio de re vendita, pretio ante vel post certum diem, vel quandocumque restituto, venditori reddenda. Qualis est venditio apud Liu. XXXI, 13. et Iulium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum προτιμησεως conventio de re iterum venali venditori potissimum eiusus posteris tantundem pretium, quod alii offerunt, soluentibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura et indices ex ipsis vocabulis facile intelligitur.

§. CCCLVIII.

Ex eodem axioma colligimus, 135) licere venditori in venditione sibi aliquid ^{Nec non exce-} EXCIPERE, ^{ptiones,} 136) vtrique vero contrahenti ^{condi-} CONDITIONEM ^{tiones,} quamcumque, quae honestati bonisque ^{dies.} moribus non repugnat, itemque 137) DIEM, ^{dies.} ante quem res tradenda, pretiumue soluendum sit, adiacere, *) quin 138) et ita convenire, vt pretio ab emtore nondum soluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139) vt emtor, pretii parte sub vsurarum lege secum retenta, de euietione securus praestetur, 140) vt accessoria cum re principali veneant, 141) vt fixa vincula quaedam tollere liceat, 142) vt res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

*) Quin et ipsa venditio ad certum diem ita fieri potest, vt circumacto tempore, pactioe definito, res vendita ad venditorem eiusue heredes reuertatur, nec emtor reposcere possit pretium. Exemplo Anglorum, saepe praedia sua hac lege vendenda.

dentium, id probant Pufend. *Jur. nat. et gens. V.*
 §, 4. et ibi Herr. p. 690.

§. CCCLVIII.

Emtio
 per au-
 ctio-
 nem,
 sub ha-
 sta, per-
 auctio-
 nem,
 spei.

Praeterea et id inde inferimus, 143) quod, quamvis emtio venditio alioquin requirat aequalitatem, (§. CCCLII, III.) vtriusque tamen contrahentis consensu conveniri possit de eius generis emtionibus venditionibus, quae ob inaequalitatem quantamcumque non rescinduntur. Tales sunt 144) AVCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, sed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145) EMTIO SVB HASTA, quippe quae nihil aliud est, quam auctio sollemnior, et auctoritate publica instituta: 146) EMTIO PER AVERSIONEM, quando res disparis pretii, vel incertae mensurae, non singulatim, sed coniunctim, aestimatae, emuntur: denique 147) EMTIO SPEI, quo et ollam fortunae, similiaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex euentu demum certa futura, certum pretium soluit. In quibus contractibus omnibus quum aequalitas non requiratur: (n. 143.) consequens profecto est, 148: vt neuter contrahentium hic de laesione conqueri possit, nisi vel dolus alterutrius intercesserit, vel de re, quam euentus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum. *)

*) Et inde decidenda erat lis inter iuvenes Milesios, qui iactum retis emerant, et piscatores Coos, qui illum vendiderant, et postea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem, vtrisque sibi hunc in-
 spera-

speratum thesaurum adferentibus, neutris eum addixit Apollo, absurdeque pronunciauit:

Ἐκ γοῦν Μιλήτης, τρίποδος περὶ Φοῖβον ἔρω-
 ῖας;

Τὴς σοφίῃ πάντων πρώτος; τὰ τε τρίποδ' αὐδῶ.

*De tripode ex Phaebo quaeris, Milesia pubes;
 Huic tripodem addico, cui sit sapientia prima.*

Laert. I, 28. Val. Max. III, 1. Sed satis constat, tripodem, si de domino non confiterit, fuisse piscatorum. (§. CCCXIII, 69. 70.) Nec obstat profecto contractus, cum adolescentibus Milesiis initus, quippe qui sibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitauerant, sed pisces, quos capturi essent, fuerant stipulati. Conf. l. 8. §. 1. D. de contr. emt. l. 11. §. ult. et l. 12. D. de act. emt.

§. CCCLX.

Alter contractus, qui inuento demum nu- **Locatio**
 mo vel pretio eminente, locum inter morta- **etiam**
 les habuit, est **LOCATIO CONDUCTIO**. (§. CCCL.) **condu-**
Quamvis enim iure Romano in locatione praediorum rusticorum, quippe fructuosorum, etiam pars fructuum, quam *quantiam* vocant,*^o mercedis vice fungatur, l. 21. C. loc. cond. sic vero hic contractus, etiam ante inuentum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen est ratio, cur non potius ad contractum DO VT DES referri possit illud negotium, quum tunc rei vsus non cum numo, tamquam pretio eminente, sed cum pretio vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere possit, vt, quia fructuum non eadem semper aestimatio est, sed illa pro sterilitate vbertateque anni mo-

Locatio etiam conductio, inuento demum pretio eminente, locum habuit.

do intenditur, modo remittitur, vno anno locator, altero conductor, laedatur.

*) Si enim praedii dominus sibi pro mercede partem quotam stipulerit: id negotium societatis naturam induere ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem praedii fructuosi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod, quum haec sit contractus onerosus, in eoque requiratur aequalitas, (§. CCCXXVIII, 1 §.) hic tamen illa vix obtineri possit. Nam si mihi pro praedii vsu in sexennium, in singulos annos stipuler triginta medimnos tritici, totidemque siliginis: fieri potest, vt in huius anni vbertate, vilescenteque annone, merces sit mediocris, et vsui praedii proportionata, infesquente anno ob sterilitatem difficultatemque annonae immodica. Et hinc ism antea monuimus, locationem conductionem semper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL, 103.)

§. CCCLXI.

Officia
locato-
ris.

Quia ergo locatio conductionis est contractus de rei vsu vel operis pro certa mercede praestandis: (§. CCCLI.) consequens est, 149) vt locator conductori debeat rei vsu operasue conuentas praestare, adeoque, 150) si vel illius culpa, vel casu, contingat, vt conductor re vti, vel ipse operas promissas praestare non possit: merito etiam pro rata cesset promissa merces, *) immo 151) locator aliquando ad id, quod interest, possit conueniri, idemque sit dicendum, 152) si locator conductorem, nondum finita locatione, sine iusta causa expellere non dubitarit.

*) Haec

*) Hanc aequitatem omnes veteres agnouerunt, veluti Sesostris, Rex Aegyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui iubebat. Herodot. *Lib. II. p. 81. edit. Steph.* Nec minus aequitatem ea in re seruabant Romani, teste Polybio *Hist. VI, 15.* et in his Caesar, teste Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intelligi, non modicum, sed grauius, quum saepe illud maiore commodo et maxime in praediis fructuosis, plerumque vnus anni sterilitas vbertate alterius pensetur, et incivile sit, lucro quouis frui velle conductorem, damnum vero etiam leuius illum ferre nolle.

§. CCCLXII.

Similiter et conductoris est, 153) mercedem conuentam iusto tempore soluere, 154) re, quam vtendam accepit, quippe aliena, et in specie reddenda, boni viri arbitrato vti, 155) damnum sua culpa datum refarcire, nec 156) rem, nondum finito locationis tempore, deserere, nisi iustae causae, veluti hostium incursum, metus pestis, similesque casus conductori id consilii extorqueant. Quum enim a locatore iure exigat, vt res ipsi integra et salua tradatur, vt indemnis praestetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI, 150. sequ.) aequissimum est, vt, quod ipse sibi vult vel non vult fieri, id et alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII, 54. sequ.) maxime quum et in hoc contractu, tamquam oneroso, merito seruanda sit aequalitas. (§. CCCXXVIII, 15.)

Itemque
condu-
ctoris.

§. CCCLXIII.

Ceterum, quum consensu constet hoc negotium: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 157) huic quoque contractui adici posse qualia-
De pa-
tis huius
contra-
ctui ad-
cum-icis et

relocacione tacita, cumque pacta, quae bonis moribus haud repugnant. *) 158) Eum tum pure, tum sub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque consensus etiam tacitus verus consensus sit: merito inde colligimus, 159) iure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, si, elapso tempore, neuter contractui renunciarit: et tunc 160) aequissimum esse, ut iisdem legibus et conditionibus facta intelligatur relocatio, quas uterque contrahentium antea in ipsa locacione probavit.

*) Hinc saepe iis legibus locantur praedia, ut in negotio isto parum ex natura locacionis conductio- nis superfit. Hinc locaciones perpetuae. Hinc irregulares, quibus simul dominium et periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Saesio contractam esse, narrat Altenus Varus *lege elegantissima 31. D. locati*, praecclare illustrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obs. VIII, 1. sequ.* Nec absimilis est contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDAE vocant, de quo post Taboris *singularem differt. nos quoque diximus Elem. Iur. Germ. II, 14. §. 105.*

§. CCCLXIII.

Inter contractus, qui et ante, et post inveniuntur, est mutuum. Et hi quidem sunt contractus, quos inveni- to demum pretio eminente, locum habere coepisse, diximus. Sequuntur illi, qui et nondum inuento numo, et illo iam inuento, locum habere potuerunt. Eorum familiam ducit contractus MVTVI, per quem intelligimus praestationem rerum fungibilium, ea lege factam, ut tantumdem quandoque in eodem genere restituatur. *) Quum enim non solum pecunia, sed et quaelibet res fungibilis, credi hoc modo possit: manifestum est, 161) hunc

hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum mensuram, inuexerunt, locum habuisse, et hodie esse frequentissimum.

2) Res vero FVNGIBILES vocamus, quas adnumetare, admetiri, et adpendere solemus. Earum vero haec indoles est, 1) vt nullus illarum sine abusu vel consumptione vsus sit, itemque 2) vt solutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in specie. *l. 2 §. 1. D. de reb. cred.* id est, vt si debeam centum aureos, solutum sibi esse fateatur creditor, siue eosdem, quos mihi adnumerauit, siue centum alios eiusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero noua sequitur rerum fungibilium proprietates, nempe 3) quod in iis tantumdem sit idem, nec 4) eae res (vti recte obseruauit Thomaf. *diff. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimae et tantumdem in eodem genere non facile reperiantur. Sic quamuis Romae vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cuius meminit Petron. *Arbit. Satyr. Cap. XXXVIII.*

§. CCCLXV.

Quum itaque in mutuo ea lege debitori praestetur res fungibilis, vt tantumdem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIII.) consequens est, 162) vt debitori detur facultas rebus illis, sibi creditis, abutendi, adeoque 163) creditor se iure debitorem aliosque vsu rerum illarum excludendi abdicarit; illudque sub conditione tantumdem recipiendi in debitorem transtulerit. Quum vero ius illud, alios vsu rerum excludendi, sit domi-

In debi-
torem
transfer-
tur rei
creditae
domi-
nium.

dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligimus, 164) mutuum esse alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino transire. *)

*) Notum est, quos fluctus in simpulo mouerit ALEXIUS a MASSALIA, id est, CLAUDIUS SALMASIUS, ut iureconsultos, hanc thesin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela eius, ex iure ciuili depromta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo insigniora in illum detorserunt WISSENBACHIUS, FABROTUS, aliique viri doctissimi, ut causa hodie perorata videatur. Sed haec fundamenta ostendunt, ne rectam quidem rationem refragari iureconsultorum sententiae, vel SALMASIO fauere. Verum quidem est, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam sibi saluam esse cupit, dum, ut tantundem in eodem genere reddatur, cauet: at specierum traditarum et dominium et periculum ad debitorem procul dubio transit, ceu ipse demum SALMASIUS, ad incitas redactus ab aduersariis, fateri coactus est.

§. CCCLXVI.

Debitoris obligatio. Ex eadem definitione colligimus, 165) debitorem obligatum esse ad tantundem, non modo ratione quantitatis, sed et qualitatis reddendum, adeoque 166) si pecunia fuerit credita, eiusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit: merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc forti tantum decedere debere, quantum postea valoris numo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii numo decessit. Praeterea 167) debitorem non debere in mora soluendi esse, nec 168) eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel vilo casu fortuito liberari. *)

*) Quum

*) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§. CCCLXV, 164.) casum vero ferre teneatur dominus: (§. CCXI. *) fieri non potest, ut debitor liberetur, si v. g. vinum sibi creditum in acetum abiisse, pecuniamue creditam furto subtractam esse, vel alio casu interiisse, conquerratur. Multo minus ergo debitorem, qui soluendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua disperdiderit bona, vel otio torpens, furorum instar, alienis opibus viuere, et res, ab alio non sine sudore partas, turpiter abligurire non dubitarit. Est enim hoc hominum genus pestilentissimum, et ad nefanda quaeuis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Sallust. *Catil. Cap. XX.*

§. CCCLXVII.

Ceterum, quamuis hic contractus sua natura non minus, quam commodatum, sit gratuitus: mos tamen, tepescente iam caritate hominum, inualuit, ut creditores sibi praemium aliquod pro sorte concessa a debitoribus stipularentur, quod, si in parte sortis quota singulis annis, mensibusue praestanda, consistit, *VSVRA* vel *FOENVS* adpellatur, quamuis posterius vocabulum saepenumero in malam partem promordacibus vsuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero vsuris vetus haec, et a multis viris doctissimis agitata est quaestio, easne a debitoribus recte sibi stipulentur creditores, an ius naturae illis refragetur? *)

An vsur
rae iure
naturae
licitae?

*) Non est, quod hic verbosius agamus de huius controversiae, quae superiore saeculo in Belgio re-
cruduit, historia. Orium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de foenore et vsuris 1, 4. sequ.*
Marti-

Martinus Schook *Exercit. var. p. 430. et sequ.* et Thomas. *Not. ad Lancelot. III, 7. not. 275. p. 2024. sequ.* qui postremus et occasionem huius controuersiae, et alterutrius sententiae patronos, diligenter recenset. Fatendum tamen est. plerosque viros doctos, qui de hac quaestione scripserunt, magis de iure diuine positio, quam de naturali, fuisse sollicitos, adeoque huius iuris studiosos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturos.

§. CCCLXVIII.

Quod
adfir-
man-
dum.

Enimuero, quum I) iniustum non sit, cum aliis res non gratis communicare, sed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII, 8.) deinde II) alter, alterius rebus abutens, aliquando insigne lucrum faciat, creditor vero interea re sua, saepe non sine damno et incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiolem fieri oporteat; (§. CCLVII.) praeterea III) maximum periculum subeat, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis abuti possit, adeoque non absurdum sit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXXI, 22.) rectissime inde colligere nobis videmur, (169) rectae rationi in se non repugnare pactum usurarium, cum eo initum, qui ex pecunia nostra lucrum insigne facere potest: *) et quamuis (170) usurae quantitas definienda sit pro ratione lucri, quod probabiliter ex sorte capere posse videtur debitor: tamen (171) non iniquum esse, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniae, similibusque circumstantiis, intendi, (§. CCCXXXI, 22.) ceu exemplum *foenoris nautici* ostendit.

*) Cui

- *) Cui doctrinae frustra alii obuertunt, 1) numum esse rem sterilem, adeoque inde vsuras; quasi τόξον seu foetum, non posse exigi. Est enim numus res sterilis physice, non ciuilitate, quia saepe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Marcb. XXV, 16. 17.* 2) Commodatum esse gratuitum: ergo et mutuuum tale esse debere. Commodans enim, rei non fungibilis vsuum alicui concedens, minus incommodi ac periculi sentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3) Ipsum Deum vsuraria pacta prohibuisse: *Exod. XXII, 25. Leu. XXV, 37. Psalm. XV, 5. Luc. VI, 34. sequ.* Conuentiones enim vsurarias Deus tantum proscripserat ex re publica Hebraeorum eatenus, vt Israelitae ab Israelitae illas exigere non posset: eas autem inter Israelitae et extraneos disorte permiserat. *Deut. XXIII, 15, 20.* Ius naturae autem inter contribules et extraneos nihil statuit discriminis. Conf. Io. Selden. *de iure nat et gent. VI, 10.* Io. Cleric. *ad Exod. XXI, 25. p. 112.*

§. CCCLXVIII.

Alter contractus eius generis est PIGNVS, Quid pignus hypotheca, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in securitatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, sed tamen creditori in illa constituitur ius, illam, si nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem et debitorem intercessit, HYPOTHECA adpellatur. Denique si placuerit, vt fructus rei, in securitatem crediti traditae, creditor vice vsurarum percipiat: conuentio haec PACTI ANTI-CHRETICI nomine venit.

HEIN.

V

§. CCCLXX.

§. CCCLXX.

Quid ius-
tum cir-
ca pi-
gnus?

Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172) rem oppignoratam debere esse in bonis debitoris, adeoque 173) fraudem animaduersione dignissimam esse eius, qui rem alienam, veluti commodatam, depositam, locatam, pignori supponit. 174) Creditoris esse pignore, si vsu deterius fieri possit, non uti, sed 175) illud non minore diligentia, quam res proprias, custodire, et, 176) soluto debito, debitori restituere. Denique, quum regulariter casum ferat dominus: (§. CCXI. *) consequens est, 177) vt et pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178) pignore casu fortuito perente, ad soluendum, quod debet, nihilominus sit obligatus. *)

*) Iure equidem Germanico medii aeni, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione soluendi debitum liberatus erat. Ius pron. Sax. III, §. Scirbz ein pferd, oder ein vieh in der versatzung, ohne ienes schuld, der das vnder ihm batte, beweiset er das, vnd thut auch dazu schweren, er gilt es ihm nicht, er hat aber sein geld verlobren, da es ihm vor versetzt stund, ihr gelübde stünde dann anders. Quibus gemina sunt in Spec. Sueu. Cap. CCXXXIII. Aliquando et pacto speciali cauebatur, vt periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. Hist. Dan. Lib. VIII. ad ann. MCCCCXI. Sed vt id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, fluabat, de quo nos Elem. iur. Germ. Lib. II, II, §. 319. sequi. ita rationes nostrae in ipso paragrapho adlatæ non ferunt, vt hæc iuri naturali attribuamus.

§. CCCLXXI.

§. CCCLXXI.

Deinde ex HYPOTHECAE definitione (§. ^{Quid circa hypothe- cam ?} CCCLXVIII) colligimus, 179) eam vix consistere posse in rebus mobilibus, quas debitor, inscio creditore, facile alienare, et in extraneum transferre posset, sed 180) in immobilibus maxime, veluti fundis, aedibus, vrbibus et territoriis: *) nec non 181) in vniuersitatibus rerum mobilium diffusioribus, quae non aeque facile e loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182) etiam in iuribus, si inde insignis vtilitas ad possessorem redundare possit. 183) Quidquid vero hoc modo oppignoratum sit creditori, in eo illi ius merito durare, in quemcumque res ipsa translata sit: quum alias sine effectu futura esset hypothecae constitutio.

*) Addimus haec ob verba Pufendorffii *de iure nat. et gent. V, 10, 16: Inter eos, qui in libertate naturali inuicem viuunt, nudaes hypothecae sunt inutiles. Nam ubi vltro debitor soluere venuerit, vi utique et armis erit inuadenda possessio hypothecae. Atqui etiam citra adsignationem hypothecae inter sales quaelibet bona debitoris inuadere licebat. Sed non defunt exempla hypothecarum huiusmodi et inter liberas gentes constitutarum, qualia collegit Hert. ad hunc locum p. 738. sequ. qui et ad rationem Pufendorffii eleganter respondet, posse huius hypothecae insignem vsum esse, si vrbis ita oppignorata ad tertium peruenerit. Ceterum, facile largimur, non temere contentas forte liberas gentes huiusmodi simplice hypotheca, sed saltim sibi stipulaturas ius praesidii in vrbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. fecisse nouimus Elisabetham, Angliae Reginam, quum ei Belgae Vlissingam, Ramkenium et Brilam oppignorassent. Em. Meteran.*

Rev. Belg. Lib. XIII. et Annalistas Belg. reliqui ad hunc ann.

§. CCCLXXII.

Quid circa pactum antichreticum?

Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. CCCLXVIII.) adparet, 184) ei pacto tantum locum esse in oppignoratione rerum fructuosarum: quumque fructus vice vsurarum sint, 185) eos non notabiliter excedere debere vsurarum modum, quem supra aequitati conuenientissimum esse, diximus. 186) Casum hic quoque non ferre creditorem, nisi aliud conuentum sit, ac proinde, 187) si ob sterilitatem calamitatemue publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei vsurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde supplere debere.

§. CCCLXXIII.

Communia harum conventionum.

Omnibus vero his contractibus commune est, 188) quod, quia in securitatem crediti ineuntur, (§. CCCLXVIII.) creditori ius sit, pignus et hypothecam ob moram debitoris distrahendi, et, deducta sorte, cum vsuris, reliquum tantum pretium restituendi debitori: nisi 189) adiecta sit LEX COMMISSORIA, id est, pactum de re oppignorata, si intra certum tempus non reluatur, creditori pro sorte et vsuris relinquenda. Quamuis enim id pactum improbent leges Romanae recentiores, *) *l. vn. C. Theodos. de commissor. rescind. l. ult. C. de pact. pign.* idque iure fieri potuerit, ob creditorum quorundam auaritiam: non tamen inde sequitur, vt et ius naturae, quod domino alienationem rerum suarum sub quacumque con-

conditione permittit, (§. CCCVIII, 13.) improbet huiusmodi pactum, a quo ne principes quidem et gentes liberas abstinuissent, exemplis variis demonstravit laudatus Hert. *ad Pufend. V, 10, 14. p. 737.*

*) Veteres enim leges, strictius inhaerentes simplicitati iuris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO aduersetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum esse, probat locus Ciceronis *Epist. ad famil. XIII, 56.* ab eodem Hertio, et ante eum a Jac. Gothofredo ad *l. vn. C. Theod. de commiss. resc.* adlatus: *Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluio dedit: hae commissae sunt.* Sed mira creditorum asperitas, qua miseri debitores, pignora debito pretiosiora sub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum subegit principes, ut hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento coniunctum, legibus seuerissimis proscriberent.

§. CCCLXXIII.

Tertius, qui et ante inuentum numum, et postea, locum habere potuit, contractus est FIDEIUS-
sio, id est, obligatio ad id, quod tertius debet, in subsidium soluendum. Si quis enim, se pro altero non in subsidium soluturum, constituit, sed vna cum alio in solidum sese obligat, REVS, et obligatio vtriusque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, consentiente creditore, obligatione liberat, eamque in se totam suscipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes aequae, ac pignoris, in securitatem creditorum excogitati sunt, et frigescentis inter homines amoris ac fidei argumentum praebent locupletissimum. *)

Quid fideiussio, obligatio correalis et expromissio?

V 3

*) Si

- *) Si enim tantus esset inter homines amor, quantum esse oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum subire pateretur: et sic nec pignora, nec fideiussores, nec correos, nec expromissores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatae sunt manus, ut, nisi quod vident, nihil omnino credant: argumentum hoc est humanae perfidiae, tepescentisque amoris luculentissimum. Observavit id iam Seneca, qui *de Benef. III, 15.*: *Vsinam, inquit. nulla stipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, et aequum colens animus! Sed necessaria optimis praestulerunt, et cogere fidem, quam spectare, maluit. Adhibentur ab utraque parte testes: ille per tabulas plurima nomina, interpositis paraviis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem sua manu tenuit. O surpem humano generi FRAVDIS AC NEQVITIAE PVBLICAE CONFESIONEM! Annulis nostris plus, quam animis, creditur.*

§. CCCLXXV.

Pro quibus rebus fidei iubere liceat?

Ceterum ex FIDEIVSSIONIS definitione (§. CCCLXXIII.) patet, 190) fideiussoribus, quum alterius obligationi in subsidium accedant, non esse locum, nisi id, quod debetur, ita sit comparatum, ut a quovis aequè commode, ac ab ipso debitore principali, praestari possit, adeoque 191) ipsi rectae rationi aduersari fideiussiones pro capitis damnatis, quamvis eas veteres quaedam gentes admiserint: *) nec 192) quidquam obstet, quo minus, si multa expiari possit crimen, alius pro alio intercedat, seque multam pro reo soluturum, in subsidium constituat.

- *) De Graecis res certa est ex variis exemplis, quae iam collegit Pufendorf. *iur. nat. et gent. V, 10, 12.* Esse et statuta, quae vudum usum probent, ostendit lauda-

laudatus Hert. *ad Pufend. ibid. p. 735.* Dum vero alii huiusmodi obligationem fideiussoriam defendi posse existimant exemplis sacris *Gen. XXXII, 37. XXXIII, 9. Reg. XX, 30.* eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis stolidam esse, vnusquisque intelligit, maxime quum non suum, sed innocentum liberorum, capita veluti oppignoret, et quidem non pro reo capitalis criminis, sed pro Beniaminis fratris reditu ex Aegypto. Vnde vix probabile est, Iacobum virum pium et prudentem conditionem accepisse. Iudas quidem fideiubet, sed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique *Reg. XX, 30.* nemo vitam pro reo obligat, sed custodia captiui illi demandatur, sub capitis periculo. Vt hinc manifestum sit, hanc veterum consuetudinem in sacris litteris non reperire praesidium.

§. CCCLXXVI.

Quod ad obligationem fideiussorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIII.) patet, 193) eos se obligasse ad idem, quod creditor a debitore iure exigere potest, adeoque 194) iniquum esse, plus sibi a fideiussoribus, quam a debitore, stipulari creditorem: 195) obligationem fideiussorum esse subsidariam, ac proinde 196) iure naturali illos non indigere singulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCVSSIONIS, sed 197) tum demum conueniri posse, si satis constet, debitorem principalem soluendo non esse: *) 198) Plures fideiussores, qui pro iisdem personis iisdemque rebus interceserunt, merito pro rata tantum teneri, nisi se vltro et diferte in solidum obligarint: atque hinc 199) NE BENEFICIUM quidem DIVISIONIS illis iure naturae esse necessarium, quippe pro rata obligatis, 200) nisi

forte confideiussores soluendo non sint, idque fideiussor ignorare non potuerit.

*) Contraria quidem fuit gentium multarum sententia, nimirum fideiussorem et ante debitorem principalem conueniri posse. De Ebraeis vid. *Prov. XX, 16, XVII, 18*. De Graecis notum illud Thaletis: Ἐγγυα. παρὰ δ' αἰν, sponde, et noxa praesto erit. Denique et Germanorum fertur vetus par-oemia: Den bürgen muß man würgen. Conf. Schilt. *Exerc. XXXXVIII, 21*. Sed et Romanis idem rigor placuit, donec Iustinianus beneficium ordinis vel excussionis inuexit. *Nouella IIII*. Enimvero, quum fideiussor non nisi in subsidium alterius obligationi accesserit, et, si ipse illico conueniretur, inter fideiussorem, reum et expromissorem nihil esset discriminis futurum: ipsa recta ratio docet, illum teneri in subsidium, nec ante debitorem principalem esse conueniendum. Cic. *Epist. ad Attic. XVI, 25*. Sponsors adpellare, videtur habere quendam δύσωπλίαν.

§. CCCLXXVII.

Obligatio cor-
reorum.

Quum porro REI se alteri in solidum obligent: (§. CCCLXXIII.) facile patet, 201) creditoris in arbitrio esse, ab vtro exigere velit solutionem, *) 202) vno vero expungente nomen, alterum liberari, sed tantum ratione creditoris, cui quod debebatur, solutum est, 203) non ratione correi, qui, dum pro correo soluit, eius negotia gessit, (§. CCCXXXVI.) adeoque omnino indemnus ab altero praestandus est. (§. CCCXXXVIII, 102.)

*) Non ergo hic locus est diuisioni obligationis. Quia tamen, si vterque reus soluendo est, et vterque facile potest interpellari nulla iusta causa est, cur vnum vrgere, totamque summam ab eo solo extorquere velit creditor: ipsa eum humanitas, non adeo amare ius suum persequi, sed reum
vtrum.

vt *utrumque* vrgere iubet. Neque enim patitur humanitas, vt aliquid ab altero cum eius incommodo exigamus, quod facilius et sine nostro alteriusque detrimento consequi possemus. (§. CCXVI, 8.)

§. CCCLXXVIII.

Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. ^{Ac denique expromissorum.} CCCLXXIII.) colligimus, 204) eius eamdem esse obligationem, ac ipsius debitoris principalis, adeo, vt 205) hic expromissione cum consensu creditoris facta liberetur, ac proinde 206) expromissor nec ordinem vel debitoris excussionem vrgere, nec 207) creditor, si ab expromissore suum seruare non potest, ad debitorem principalem, quem semel liberauit, recurrere possit, sed ab expromissore, cuius fidem sequutus est, id, quod sibi debetur, simpliciter exspectare cogatur.

§. CCCLXXVIII.

Proximus est contractus SOCIETATIS, quem ^{Contractus societatis.} non minus ante inuentum numum, quam postea, locum inuenisse, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud est, quam lucri, ex collatis rebus vel operis prouenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio. *) Res vero atque operas aequae ante inuentum numum, ac postea, communicari potuisse, nemo temere dubitabit.

*) Itaque hic agimus de communione, sociorum consensu inita. Consensus vero quum vel expressus sit, vel tacitus, et hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV, 25.) consequens est, vt et societas tacito consensu, id est, facto, contrahi possit. Hert. *diff. de societate facto contr.* Prout vero vel omnia bona,

bona, vel quaedam tantum, vel res quaedam singulares operaeue, conferuntur, societas vel VNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGULARIS solet adpellari. *Vniuersalem et generalem* aleam quodammodo continere, in singulari aequalitatem obseruandam esse, recte monuit Grot. *de iure belli et pac.* II, 12, 24.

§. CCCLXXX.

Quid iustum in societate vniuersali et generali?

Quum ergo in societate VNIVERSALI vniuersa, in GENERALI quaedam bona communia sint, ita tamen, vt hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. CCCLXXVIII. *) consequens est, 208) vt lucrum quidem et damnum inter socios hos commune sit: at 209) collatio tamen admodum inaequalis esse possit, nec 210) habet socius, quod conqueratur, si, exigentibus necessitatibus, vnus socius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211) socius contractum ab altero aes alienum pro rata exsoluere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti iuris est, et lucri ab vno facti alterum esse participem, eumque, qui commodum e re sentit, merito et incommoda ferre debere.

§. CCCLXXXI.

Quid in singulari?

Contra, quum in societate SINGULARI merito obseruanda sit aequalitas, (§. CCCLXXX. *) ea vero in collatione non semper obseruetur: sequitur sane, 212) vt aequalitas illa in diuidendo lucro et damno non possit esse *arithmetica*, sed *geometrica*, *) adeoque, 213) qui plus rerum operarumue in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat, quanto

quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in suis rebus quisque alteri quaecumque commodum concedere potest: (§. CCCVIII, 13.) nemo negauerit, 214) posse socios factionibus inter se aliud statuere, et in diuidendo lucro damnoque vel aequalitatem arithmetica, vel 215) quaecumque inaequalitatem probare, dummodo non 216) dolo vnus ex sociis hoc negotium degeneret in societatem leoniam. Phaedr. *Fab. I, 6.*

*) Sunt, qui hic aequalitatem arithmetica, tamquam inter fratres, seruandam esse statuunt, et ita interpretantur *l. d. l. 29. l. 80. D. pro soc.* aliosque iuris Romani locos. Connan. *Comment. iur. ciu. VII, 19, 5.* Hub. *Fraelect. ad tit. Inst. de societ.* Sed quum fictionem redoleat illa sociorum fraternitas, adeoque in iure naturae eius ratio haberi nequeat, et praeterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proueniat: nihil aequius profecto est, quam vt lucrum damnumque pro rata rei operaeque collatae diuidatur. Recte Aristot. *ad Nicom. VIII, 16.* Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. *In communiōne pecuniarum plura accipiunt, qui plura consulerunt.*

§. CCCLXXXII.

Denique obseruandum, quum haec societas consensu, vel per modum conventionis contrahatur, (§. CCCLXXVIII. *) 217) ex iuris naturalis principiis vix deduci posse regulam iuris Romani, ex societate cuius excedere licere, dummodo id non intempestiue et in alterius fraudem fiat; *) sed potius 218) rem omnem redire ad legem conventionis, et hinc, si perpetuam societatem inire placuit, eam debere

An socioliceat, altero inuito, societate excedere?

bere esse perpetuam, sin temporalem, temporalem; nisi quod, 219) si alter sociorum iniuriosus, damnosusue sit, vel leges contractus manifesto violet, aequissimum videtur, socio facultatem esse debere, et ante tempus constitutum societati renunciandi.

*) Quod vel ex ipsis rationibus, quibus veteres iuris conditores vtuntur, liquido probari potest. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communitio sit mater discordiarum: l. 77. §. 20. D. de legat. 2. modo, quod naturale vitium sit, negligi id, quod communiter possideatur: l. 2. C. quando et quib. quarta pars, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod personae, quam socium adsciscimus, qualitas et industria eligatur, adeoque si spei non respondeat socii fides et diligentia, socio merito saluum esse oporteat societati renunciandi arbitrium. Enimuero non minores saepe discordias excitant emtio venditio et locatio conductio, in quibus tamen negant, locum esse poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur aedes, aliis locatae, quam communes, et tamen ideo contractum ante tempus abrumpere non licet. Denique et, qui operas conducit, personae qualitatem et industriam eligere solet, et tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera potestas, unicuique est habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare semel constitutae obligationi, adversario non consentiente, nemo potest: l. 5. C. de obl. et act.* quidni etiam de societate idem omnino dici posset?

§. CCCLXXXIII.

Quid
iustum
circa do-
natio-
nem?

Subiicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promissum de re nostra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220) eam non modo pure, sed et sub qua-

quacumque conditione, adeoque 221) sub conditione etiam mortis donatoris, vel eius contemplatione fieri posse, adeoque 222) recte diuidi inter DONATIONEM INTER VIVOS, et MORTIS CAUSSA. 223) Rem inter viuos donatam merito esse tradendam, nec 224) donatori eam reuocandi superesse arbitrium. Denique ex iis, quae supra diximus, colligi potest, 225) donatarium, re euicta, a donatore petere non posse euictionis praestationem, (§. CCLXXIII, 24.) et 226) donatori ad gratum animum quavis occasione verbis factisque testandum omnino esse obligatum. (§. CCXXII, 40)

§. CCCLXXXIII.

Denique de omnibus generatim contractibus adhuc monendum est, 227) illos, quia consistunt in consensu, (§. CCCXXVII.) ab iis esse ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, consentire non prohibentur. 228) Deinde, quia contractus commercii causa inuenti sunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque esse de rebus, quae honeste, et permittentibus legibus, in commercio esse possunt: ac proinde 229) nullum valere contractum de rebus turpibus, impossibilibus, rebus per leges commercio exemptis, quamuis, 230) quum res pleeraeque non natura, sed legibus posituius commercio eximantur, eae etiam contractus permittere possint super rebus, super quibus aliarum gentium legibus et moribus contrahere non liceret. *)

Corollaria quaedam de contractibus in genere.

*) Exemplo esse possunt cadauera. Ea oppignorare apud nos procul dubio et inutile esset, et pro contractu

tractu turpissimo haberetur. Contra apud Aegyptios lex permittebat cadauera parentum condita oppignorare, et ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl. I, 92*. Contra natura inhonesta est oppignoratio vxorum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa non potest non plena esse tristissimi euentus. Vnde et creditorem relegatione dignum iudicabant Romani, qui sciens filiumfamilias pignori a patre acceperat. *l. 5. D. quae res pign.*

CAP. XIII. DE PACTIS.

§. CCCLXXXV.

Quae sit
pacto-
rum et
contra-
ctuum
differen-
tia?

Quamuis inter PACTA et CONTRACTVS iure naturae nihil sit discriminis, dum vtrumque negotium vtriusque consensu capit substantiam: dici tamen potest, CONTRACTVS ex vetere loquendi consuetudine ad rerum operarumue commercium; (§. CCCXXVII, 6.) pacta ad alias res, factaue, quae in commercio esse non solent, pertinere.*) Sic e.g. quamuis homines ingenui vtriusque sexus non sint in commercio: inter eos tamen conuenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in praesenti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitiis, tum nuptialis, PACTORVM nomine recte venit.

*) Agnouit id discrimen etiam Pufendorffius *de iure nat. et gent. V, 2, 4*. Et quamuis scriptores Romani, quia alio sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum et contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* vrantur de rebus, quae in commercio; *pasci* de rebus factisque, extra commercium

mercium positis. veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, l. 22. D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo nuptios: Val. Max. VIII, 4, 2. nomen tamen CONTRACTVS vix aliter accipiunt, quam de conventionibus super rebus, quae in commercio sunt. Quod adeo verum est, vt ideo iureconsulti contra Donell. *Comm. iur. XIII, 18.* negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis et indiuidua vitae consuetudine, quae non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum et contractuum* discrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI.

Nimirum, quum homines suauiter et com- Cur pa-
cta sint
necessa-
ria?
mode viuere non possint, nisi sibi inuicem praestent officia, quae supra HUMANITATIS et BENEFICENTIAE diximus, (§. CCXIII, 2.) et ita tamen inter homines iam pridem refrixerit amor, vt de eorum humanitate et beneficentia confidere non possimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia sint imperfecta, et inuitis extorqueri nequeant: (§. CXXII. *) consequens est, 1) vt non alia sit ea certo consequendi ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumue in idem placitum de dando aliquo vel faciendō, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis et beneficentiae debetur, quum VOCETUR PACTVM: 2) ea, quae nobis ab aliis dari fieriue iure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. *)

*) Exemplo esse poterunt Abraamus et Abimelechus. Ipsa sane lex humanitatis et beneficentiae vtrumque iubebat benigne aduersus se inuicem agere, et maxime Abraamum, virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: et tamen vterque sibi ab altero amicitiam

et benignitatem pactum esse, legimus *Gen. XXI, 23. sequ.* Ita saepe veteres alios pactis obligabant ad praestandum id, ad quod hi iam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiae erant obligati.

§. CCCLXXXVII.

Ea ser-
uanda
esse, pro-
batur ar-
gumen-
to pri-
mo.

Nec dubitari potest, 3) quin pacta seruanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendoue siue verbis, siue aliis signis prodat, verbis vero ita utendum sit, ne alter decipiatur: (§. CLXXXVI, 67.) consequens est, ut et a paciscentibus omnem fraudem omneque abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, et hinc 4) nihil debeat fide data esse sanctius, nihil perfidia detestabilius. *)

*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subuenimus indigentiae nostrae, idque agimus paciscentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis et beneficentiae, quae alias a plerisque frustra speraremus, praestent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosius est, magisque nefarium, fidem frangere, quae continet vitam.* Cic. *pro Q. Roscio Comoedo Cap. VI.* Hinc semper generosum visum est τὸ ἀψευδὲς εἶμα, *os verax*, vel, ut rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v. 1064.*

Καλὸν τι γλώττῳ, ὅτω πείσῃ παρῆ
Pulcrum est lingua, cui adest fides.

§. CCCLXXXVIII.

Item-
que se-
cundo.

Accedit et altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile vnusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quae alteri debemus, communis veluti fons et scaturigo sit

fit amor iustitiae, (§. CLXXIII, 1.) isque nos subigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo denique sit mortalium, qui pactis et promissis ab altero decipi velit: denuo sequitur, ut nec nos cuiquam pactionibus et promissis illudere, eumque propter fidem nostram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino sint seruanda. *)

*) Non hic utimur argumento, quod nec societas civilis seruari posset, nisi sancta hominibus esset religio. Quamuis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines necessitas, eamque Cicero *de offic. II, 11.* et inde eleganter demonstrat, quod *ne illi quidem, qui maleficio et scelere pascuntur, possint sine illa particula iustitiae, id est, sine pactis, vivere*: ex hac tamen socialitate non esse originem obligationis huius repetendam. iam supra ostendimus (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc et antecedente aphorismo exposuimus, ex principio nostro AMORIS derivare maluimus.

§. CCCLXXXVIII.

Ceterum pacta vel *μονόπλευρα*, seu UNILATERALIA sunt, vel *δίπλευρα*, seu BILATERALIA. Illis vnus tantum alteri; his ambo sibi mutuo aliquid promittunt, adeoque posterioribus tacita inest conditio, vnum praestitutum, quod promiserit, si et alter ex sua parte pacto satisfactorius sit. Deinde vtraque sunt vel OBLIGATORIA, quibus noua obligatio vel alterutrius, vel vtriusque partis, constituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea constitutae, tolluntur, vel MIXTA, quibus et obligationes priores tolluntur, et nouae pro arbitrio paciscentium constituuntur,

HEIN.

X

tur,

tur, quales in primis NOVATIONES, et TRANS-ACTIONES de cauffis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5) vt summa fide etquam religiosissime seruanda sint, 6) si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, vt obligari velit. *)

*) Obseruandum hoc est contra illos, qui aliam promissionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM esse statuunt, et illam quidem desinatunt, quando non solum promittens obligari vult. sed et simul ius in alterum confert, vt rem promissam veluti debitam plene a se potcere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promissit, vt tamen alterius non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego destinavi, hoc tibi dare, et peto, vt mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui commendationem vel suffragium spondent. Grot. *Iur. bell. et pac. II, 2, 2.* Pufendorff. *Iur. nat. et gent. III, 5, 5.* Sed 1) saepe tales promissiones non sunt pacta, sed *dicta* tantum, vel *adsuerationes*, quas a pactis ipsi distinguunt Grotius et Pufendorffius, immo aliquando non pacta sunt, sed praeparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2) Res est paene contradictoria, aliquem promittere velle, et alii tamen nolle ius ad exigendum dare. Quod nescio, an tale sit commentum, quo omnia pacta et promissa turpiter eludi possent, exemplo Mediolanensium, qui increpati de periurio, respondebant: *Iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promissimus.* Quod referens Radenicus *de gestis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *responsio, vt moribus oratio consenseret, et, qui prae ac perfide viuere et facere consueuerant, aliter, ac perfide et prae, loqui non potuissent. et vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.* Denique 3) si imperfectae plerumque sunt huiusmodi potentum promissiones ratione exactiois: non id eo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendae sunt.

§. CCCLXXX

§. CCCLXXX.

Ex quo porro colligimus, 7) nihil iure naturali interesse inter pactum et stipulationem, adeoque 8) falli Franc. Connanum *Comment. I, 6.* qui, Romanorum commendaturus *ευνομίαν*, etiam iure naturae ex promissis, quamdiu stent intra terminos simplicis conventionis, et in *συνάλλαγμα* non transeant, ius perfectum oriri negat. Quemadmodum enim eius argumenta iam satis praestigarunt Grot. *de iure belli et pac. II, 2, 1.* et Pufend. *Iur. nat. et gent. III, 5, 9.* ita nos addimus, Cunnam minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent. *)

*) Ex Romanorum sententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliae gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quas ex pactis nudis oriebatur, sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, *l. 6. D. de compens. constituto, l. 1. §. pen. D. de pecun. const. nouationi, l. 1. fin. D. de nouat. fideiussoribus et pignoribus, l. 7. D. de pign. exceptioni. l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Vnde et, quod a promittente per errorem fuerat solutum, conditione indebiti repeti non poterat. *l. 40. D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita sunt comparata, ut in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia civilem inuenerant modum, quo paciscentes uti iusserant, puta stipulationem. Eam qui negligebant, per lusorie egisse videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, nisi pignus

apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis sese exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta noluisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde eriri noluerint.

§. CCCLXXXI.

Pacta expressa et tacita. Quum vero pactum sit duorum pluriumue in idem placitum consensus; (§. CCCLXXXVI.) CONSENSVS vero duarum pluriumue voluntatum in eandem rem easdemque circumstantias conspiratio: consequens est, 9) vt ille consensus tamquam internus externo aliquo signo declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, siue ore prolata, siue litteris consignata, et *facta*, et illa consensus expressi; haec taciti praebeant argumentum: (§. CCLXXXIII.) facile patet, 10) perinde esse, siue expresso, siue tacito consensu, aliqui paciscantur, dum tale sit factum, ex quo consensus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cuiusdam, sententia colligi solet. *) Immo 11) aliquando consensum recte colligi ex ipsa negotii natura, si illud tale sit, vt non possit non iudicari, alterum non dissentire. (§. CCLXXXIII.)

*) Hinc et nutum sufficere, recte statuunt iura nostra: l. 52. §. vlt. D. de obl. et act. Quintilian. Declam. CCXXXVII. nec non patientiam, immo et silentium, l. 51. pr. D. locati, l. 11. §. 4. 7. D. de interr. in iure fac. et alibi passim. Quod admittimus omnino, nisi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, dissentiens licet, tacere, quam dissentium verbis factisue testari maluerit, e. g. si filiusfamilias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Maeuiam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico consensisse videbitur, Quid si enim, patre dicente:

dicente: *Abi domum, et suspende te, prae stupore tacuisset filius? an ideo consensisse videretur?*

§. CCCLXXXII.

Quumque consensus sit duarum voluntatum in eandem rem easdemque circumstantias conspiratio, (§. CCCLXXXI.) voluntas vero nihil possit vel adpetere, vel auerfari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) sequitur, 12) vt pacisci valide nequeant, quicumque rectae rationis vsu destituuntur, adeoque nullius momenti sint pacta furiosorum, nisi dilucido interuallo distinguatur furor, nec non 13) infantum et eorum omnium, quos ob lubricum aetatis rem non intelligere, probabile est, 14) praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15) et maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas, *) nec 16) eorum, qui iocantes aliquid promiserunt, sibiue sunt ab altero stipulati.

*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo minus huiusmodi quid contingeret, (§. CVI, 31.) per eum autem, qui vltro suauem illam insaniam sibi attraxit, omnino steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate perfecta inuoluntaria quidem sit in se, sed non in sua causa: (§. L. *) hic tamen aliud statuendum et gradus ebrietatis distinguendi sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa of-fudit intellectui, vt nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque huiusmodi promissio omnino obligat. Sin summa: non potuit non illa incur-rere in sensus, ac proinde alter, qui cum illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi sal-

sim imputare debet, quod cum homine vino sepulto ac semisomni rem seriam suscipere et pacisci non dubitarit. Itaque nulla est ratio, cur ei ius esse debeat, promissum, discussa alterius crapula, exigendi.

§. CCCLXXXIII.

An utile sit pactum ex ignorantia vel errore inicitum?

Ex eodem porro axiomate colligimus, 17) inutile esse pactum, ex ignorantia vel errore inicitum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII, 33.) non, 18) si ita comparata sit res, ut et prudentissimum possit fallere, (§. CVIII, 36.) veluti 19) si de diuersis personis rebusue senserint stipulator et promissor, vel 20) si alteruter errauerit circa personam, vel rem ipsam, vel 21) circa eas circumstantias, quae non facile sciri potuerunt, et quarum si conscius fuisset promittens, numquam ita esset pactus. *)

*) His obseruatis regulis omnes species, quae in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, si quis se ducturum promisit virginem, quae praegrans postea appareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentissimus: *per n. 18.* nec sponsalia vllius momenti erunt, si cui Tulliae nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem spondeatur, quia, quum de diuersis personis senserint, non consenserunt in idem placitum. *per n. 19. et 20.* Denique si desponsam Tulliam epilepticam esse, vel alio tetro morbo laborare, postea appareat: ne eo quidem casu sponsus tenebitur, quia errauit circa *περίστασις*, quae a sponso tam facile explorari non potuit, et quae tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias fuisse, vix verosimile est *per n. 21.*

§. CCCLXXXIII.

§. CCCLXXXIII.

Multo minus ergo 22) valebit pactum, ad An dolo
 quod quis dolo alterius inductus, vel 23) ^{in malo}
 quo dolo istius malo circumscriptus laesusque ^{elicitum?}
 est, quia consensisse non potest videri, cuius
 menti veluti praestigias alter obiecit, vt rem
 vel personam, de qua pactus est, sibi multo
 aliter conciperet, ac eam postea re ipsa depre-
 hendit. *) Contra 24) nulla est ratio, cur ir-
 ritum esse debeat pactum, ad quod tertius al-
 terutrum paciscentium, altero inscio, pellexit,
 quamuis 25) dubitari nequeat, quin is, cuius
 dolo factum est, vt ita paciscerentur, laesis
 ad refarciendum damnum sit obligatus.

*) Hinc nemo dixerit, iure naturae ratas esse debuisse
 nuptias Iacobi cum Lea, quas manifesto dolo con-
 ciliauerat Labanus. *Genes. XXVIII, 22.* Neque
 mos gentis, quo facti turpitudinem velare cona-
 tus est Labanus, eum a dolo excusare, vel Iaco-
 bum obligare potuit, vt sibi a focero maliciosissimo
 tam proterue illudi pateretur. Nam nec obliga-
 toria procul dubio fuit illa consuetudo, et, si pro
 lege habita fuisset, id praedictum esse oportebat,
 neque debebat Labanus Rachelem petenti Iacobo
 promittere, sed eum peregrinum, et consuetudi-
 num Syriacarum ignarum, praemonere, sororem,
 natu minorem, ante maiorem despondere, mori-
 bus patriis nefas esse. Omnia ergo miris fraudi-
 bus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuissent
 procul dubio, nisi Iacobo peregrino satius visum
 fuisset, concoquere iniuriam, sibi a focero illatam,
 quam in ambiguam litem descendere.

§. CCCLXXXV.

Quumque et vis et metus quam maxime An vi et
 obstant consensui, nec imputari vlli possit, ^{meta}
 quod quis coactus fecit, si cogenti nullum ius ^{extor-}
 X 4 ^{tum?}
 cogen-

cogendi fuerit: (§. CVIII, 43.) facile patet, 26) non obligari promittentem aliquid latroni, aliiue vim iniuste facienti. 27) Ratam contra esse promissionem, factam ei, qui, dum alterum coëgit, iure suo est usus: 28) multoque minus dubitari posse de validitate pacti, si non ipse, cui quid promissum, sed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel causam ineundi pacti dederit, *) nec non, 29) si coactus postea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi et metu extorta, sed ex posteriore ultronea obligatur. (§. CVIII, 41.)

*) Quam enim cesset imputatio, si quid factum sit, cuius quis nec causa nec auctor est, (§. CV, 23.) hic vero is, cui quid promissum est, non sit auctor violentiæ, qua alter ad promittendum est adactus: illi etiam vim non posse imputari palam est. Sic e.g. si quis imminente a latronibus vel prædonibus maritimis periculo, præsidium sibi mercede facis luculenta conduxerit, frustra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, se metu latronum promississe. *Quid enim illorum refert, an conductor coactus sit, si a locatoribus coactus non sit? Horum culpam esse oportet, ut horum poena sit: recte inquit M. Seneca Controv. III, 27.*

§. CCCLXXXVI.

Consensus paciscen-
tium debet esse
mutuus.

Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumue in idem placitum consensu consistit: (§. CCCLXXXVI.) facile patet, 30) id non modo in pactis bilateralibus, sed et in unilateralibus, iustissimam habere rationem, adeoque 31) promittentem non teneri, nisi alter, sibi gratam esse rem promissam, ostenderit. Quod tamen 32) aliquando merito præsumitur,

tur, tum ex statu eius, cui quid promissum, tum 33) ex ipsius rei, quae promittitur, indole, tum 34) ex antecedente rogatione, dummodo hoc postremo casu idem, quod roga-
uerat alter, promissum sit.

§. CCCLXXXVII.

Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praestando, (§. CCCLXXXVI.) praestari vero nequeunt impossibilia, adeoque eorum omissio nemini imputatur: (§. CXV, 59.) consequens est, 35) ut pacta de rebus absolute impossibilibus inutilia sint, nullaque inde nascatur obligatio, nisi 36) tempore initi pacti res in potestate promittentis fuerit, isque postea vires, quibus pollebat, sua culpa detruerit, vel 37) aliquis rem non absolute impossibilem, quam tamen sibi impossibilem esse satis nouerat, dolo malo promiserit. (§. CXV, 60. sequ.)

An rata
sint pa-
cta de
rebus
impossi-
bilibus?

§. CCCLXXXVIII.

Quumque *ἐκ τῶν ἀδυνάτων* sint non modo, quae per rerum naturam, sed et quae per leges bonosque mores, fieri non possunt: (§. CXV, 58.) nemo non intelligit, 38) inutilia quoque esse pacta ac promissa, quibus leges iustitiae humanitatisque refragantur: nec non 39) quae decorum, pietatem, verecundiam, laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem posse, credendum est*, uti recte, et vere *φιλοσοφικῶς*, scribit Papinianus. l. 15. D. de condit. instit. 40) Non obligari quemquam promisso, quo se ad patrandum delictum obstrinxit: nec, 41) illum, qui se alteri ad praemium delicti dandum obli-

An de
rebus
turpi-
bus?

gavit, eo nomine teneri: ac proinde 42) omnia pacta de rebus turpibus ac inhonestis inita, siue vnilateralia, siue bilateralia, nullius momenti esse. *)

*) Manifesto enim contradictorium est, ius naturae adimplere pactis, etiam iuri naturae contrariis: itemque prohibere illud ita pacisci, et tamen praecipere, vt pacto satisfiat, pactum denique nullum esse, et tamen effectum sortiri. Itaque sine perfidiae labe ab huiusmodi pacto disceditur, quod sine summo scelere impleri non potest. Nec fidei laudem fert, qui praestat, quod sine scelere praestari non potest. Recte proinde Deianirae, silentium sibi stipulatae, respondet nutrix apud Senecam, tragoedum in *Hercule Oeteo Act. II. v. 480.*

*Praestare, fateor, posse me tacitam fidem,
Si scelere careat, interim scelus est fides.*

§. CCCLXXXVIII.

An ser-
uandum
promis-
sum
cum al-
terius
detrimento
coniun-
ctum?

Ex quo porro colligimus, 43) non obligari quemquam ad praestanda promissa, quorum praestationem cum alterius detrimento manifesto coniunctam esse, animaduertit, 44) licet vel maxime alter perire velit, promissumque vrgeat. Quum enim laedere alterum iure naturae prohibeamur, (§. CLXXVIII, 7.) de iis vero, quae iuri naturae refragantur, pacisci nemo possit: (§. CCCLXXXVIII, 38.) non potest etiam pactum qualecumque, quo alter laeditur, valere, et 45) qui fidem sic praestitit volenti et vrgenti, non minus poena dignus est, ac qui inuitum et repugnantem laesit. *)

*) Nec opponi huic doctrinae potest, volenti non fieri iniuriam. Ei enim regulae non esse locum, si velle non liceat, iam supra ostendimus. Velle autem non licet

licet ea, quae Deus vel per rectam rationem, vel per reuelationem, prohibuit. Hinc quamuis Saulus, rex, vulneratus adolescentem supplex rogasset, vt se gladio transfigeret: tantum tamen abest, vt id impune ferret, vt Dauides eum, tamquam regicidam confessum, confestim, obtruncari iuberet. 2 Sam, I, 15. 16.

§. CCCC.

Quia porro paciscimur de iis, quae nobis ab altero dari fierique iure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) dari autem vel fieri non possunt ea, quae alterius dominio arbitrioue subiecta sunt: recte negamus, 46) quemquam vtiliter promittere res, factae alienae, nisi mandante domino; immo 47) ne proprias quidem res, in quibus iam alteri antiquiore pacto ius aliquod quaesitum est. 48) Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui se operam daturum promisit, vt alius det faciatue,*) immo et 49) ad id, quod interest, si, se rem alteri confectam daturum, receperit, 50) non autem ei, cui quis rem factumue tertii promisit, ius esse, rem illam factumue a tertio exigendi. Vid. Hert. de obl. alium datur. facturumue.

- *) Quum enim plus, quam operam suam diligentiamque, non promiserit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui sibi illam pactus est. Et generatim, quoties quis sibi aliquid stipulatus est, quod in alterius potestate absolute non esse praesciuit, vel praescire potuit: toties promittens, praestita omni diligentia, liberatur. Eleganter id obseruat Seneca de benefic. VII, 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit, vt sanaret: peregit medicus partes suas.*
Etiam

Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte usus est. Laus imperatori, etiam victo, et duci redditur, si et prudentia et industria, et fortitudo muneribus suis functa est.

§. CCCCI.

Pactum et pure, et sub conditione, et ex die vel in diem recte initur: non tamen sub conditione impossibili.

Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab utriusque consensu pendet, (§. CCCLXXXVI.) sua sponte sequitur, 51) ut in paciscentium arbitrio sit, PVRE, AN SVB CONDITIONE, AN IN DIEM, vel EX DIE pacisci velint, easque circumstantias a paciscentibus accurate esse observandas, dnm, 52) quod ad conditionem attinet, illa effectum pacti ab incerto euentu vere suspendat, id est, dummodo vere sit CONDITIO. Ex quo patet, 53) id, quod sub *conditione impossibili*, quam vocant, promissum est, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur, *) et ii, qui, quod fieri non posse praelicuerant, promiserunt stipulatiue sunt, aut iocati, aut insanuisse, ac priore casu pacisci noluisse. posteriore non potuisse, censeantur. (§. CCCLXXXVII. 12. 16.)

*) Est enim CONDITIO certa quaedam circumstantia, a paciscentibus expressa, a qua pacti effectus suspenditur, tamquam ab incerto euentu. Quum ergo impossibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum euentum, sed, quem non exiturum, certissimum est: sequitur, ut nec suspendat pacti effectum, adeoque non sit conditio. Cauillabatur ergo Miltiades, qui vrbis dedicationem a Lemniis ex pacto postulabat, quod domo profectus, vanto Aquilone Lemnum peruenisset. Nepos *Miltiad. Cap. I. et II.* Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui eo tempore nusquam, nisi Athenis, domum habebat.

bat. *Conditio ergo erat impossibilis, quae, quum existeret numquam posset, pactum reddebat irritum, maxime quum illufisse Lemnios Miltiadi, et irridentes hoc dixisse, adeoque iocatos esse, facile intelligere potuisset Miltiades.*

§. CCCCII.

Quum vero, et quae rectae rationi, legi- Malto
 bus, bonisque moribus aduersa sunt, *ex τῶν* minus
αἰδυνάτων esse censeantur, (§. CXV, 58.) id ve- sub tur-
 ro, quod sub conditione impossibili promis- pi.
 sum est, non debeat, (§. CCCCI, 53.) quin
 generatim de rebus turpibus pacisci non liceat:
 (§. CCCLXXXVIII, 40.) inde merito colli-
 gimus, 54) turpes etiam inhonestasque condi-
 tiones vitare pactum, *) eumque 55) qui sub hu-
 iusmodi conditione promisit, illam adimplere
 non teneri: 56) si vero adimpleta sit, vtrumque
 paciscentem poenas merito dare, et promit-
 tentem quidem, quod delictum perpetravit,
 alterum, quod talem ferendo conditionem,
 pro causa istius facinoris morali merito habe-
 tur. (§. CXI, 49.)

- *) Ex singulari ratione Romani conditiones, tum
 physice, tum moraliter impossibiles, pro non ad-
 scriptis esse voluerunt in victimis voluntatibus.
 §. 10. *Inst. de her. inst. l. 1. l. 19. D. de condit. inst.*
l. 8. et l. 20. D. de condit. et dem. Quemadmo-
 dum enim absurdum videbatur, testatori indulge-
 ri, ut in actu tam graui et serio, heredi illudere,
 nugaque agere posset: ita nec heredi fraudi
 esse debebat omisso actionis impossibilis, in quam
 numquam consensisset. (§. CXV, 59.) Et hinc le-
 gata accepturi nihilominus ex iure Romano fuis-
 sent, ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat.*
Cep. LXXXI si vel maxime non adimplessent
 conditionem: *Omnes, qui in testamento non legata*
habent,

habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: si corpus meum in partes conciderint, et, adstante populo, comederint. At, quom ex nostra sententia non alias ultimas voluntates agnoscat ius naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. CCLXXXI, §.) nihil obstat, quo minus, quae de pactis, sub impossibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. et CCCII.) etiam de ultimis voluntatibus valere debere dicamus: ut adeo absurda dicenda sit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri iusserat ridiculam, ut heres captator mortuam testatricem nudam, et oleo unctam, humeris suis efferret,

Scilicet elabi si posset mortua, credo,

Quo nimium insisterat viuenti.

Vid. Horat. Serm. II, 5.

§. CCCIII.

An liceat per alios promittere et pacisci? Quia porro et per modum mandati, et per negotiorum gestionem, cuius licet alterius utilitatem promouere, eumque ope sua, iuuare (§. CCCXXXVI.) non possumus non inferre, 57) perinde esse, siue ipse quis paciscatur promittatur, siue eius mandato alius. Quom vero negotiorum gestor tantum ad utiliter gerendum obligatus sit, (§. CCCXXXVI.) non vero utiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid sine consensu domini promittit: (§. CCCC, 46.) consequens est, 58) ut liceat quidem negotiorum gestori alteri stipulari, adeoque 59) aequitati naturali parum conueniens videatur regula iuris Romani: *neminem posse alteri, nisi cuius iuri subiectus sit, stipulari: §. 4. Inst. de inut. stip.* non tamen 60) pro absente et ignorante promittere, et talis promissio dominum plane non obstringat.

§. CCCC.

§. CCCCIV.

Denique, quum ineunte hoc capite a nobis **Quae de** obseruatum sit, inter pacta et contractus iure **pactis** naturae nihil esse discriminis, siquidem vtrum- **dicta,** que negotium vtriusque consensu capit sub- **etiam** stantiam: (§. CCCLXXXV.) facile patet, 61) **ad con-** tractus omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non **tractus** minus ad contractus, quam ad pacta, perti- **nent.** nere, nec 62) male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

CAP. XV.

QVIBVS MODIS OBLIGATIONES
EX CONTRACTIBVS PACTIS-
QVE SOLVANTVR.

§. CCCCVI.

Pacta summa FIDE et quam religiosissime **Axioma-** seruanda esse, nihilque data FIDE debere **ta gene-** esse sanctius. supra demonstrare nos me- **ralia de** minimus; (§. CCCLXXXVII. sequ.) FIDES ve- **modis** ro hic nobis nihil aliud est, quam promissio- **soluendi** num pactorumque impletio, adeoque vere Ci- **obligationem.** cero *de offic. 1, 6.* quamuis parum accurate ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam*, ait, *quia fiat, quod dictum est.* Ex quo colligimus, 1) tum demum paciscentes finem suum adsequutos, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum sit, 2) sine autem hoc obtento, (qui ex philosophorum sententia primum in intentione, et postremum in ex-sequu-

sequutione est, vel ita comparato, vt obtineri numquam possit, (§. CCCLXXXVII, 35.) ipsam quoque obligationem, ex pacto promissive natam, cessare oportere. *)

*) Iure quidem Romano distinguitur inter modos, quibus ipso IVRE, et quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciscentium perimitur obligatio, veluti solutione, in solutione, acceptilatione, ceteris: toties ipso iure illa exspirasse; si contra propter aequitatem eliditur, per exceptionem sublata dicitur. Quamvis vero nec otiosa existimemus illam iureconsultorum distinctionem, nec eandem omni ratione destitui contendamus: (quam in rem praeclara sunt, quas disputavit celeberrimus Henr. Cocceius *diff. de eo, quod sit ipso iure,*) eam tamen ignorare ius naturae rectamque rationem, facile nobis largiantur ii, quibus explorata est Romanorum res iudiciaria, ratioque, quae illos ad excogitandam hanc distinctionem permouit.

§. CCCCVII.

Modus primus, solutio. A quo fieri debeat?

Quum itaque cesset obligatio, ex pacto promissive nata, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est: (§. CCCCVI, 1. 2.) consequens est, 3) vt illa cesset, facta SOLUTIONE, quippe quae nihil aliud est, quam naturalis praestatio eius, quod in obligatione est, illi, cui quis ex promisso obligatur, facta. Quemadmodum vero 4) ei, cui soluendum, perinde est, a quo sibi solvatur, dummodo vel rem ipsam, quae debetur, vel, si res fungibilis in obligatione sit, tantumdem accipiat, (§. CCCLXIII, * 3.) quum ita naturaliter illi praestetur, quod in obligatione est: ita ex eadem ratione facile patet, 5) alio se ad pacti im-

impletionem offerente, non liberari paciscentem, si quid; quod vicariam alterius praestationem non admittit, promissum sit. *)

*) Id toties contingit, quoties personae qualitas vel industria aliquos ad paciscendum impulit. Hinc si Titia ex pacto sponsalicio obligata esset ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea sane non liberaretur, si vel maxime Sulpicia parata esset ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titiae qualitates, virtutes, aetatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde est, quae sibi nubat. Contra commodatario perinde est, siue librum commodatum a commodatario, siue a tertio quodam, quocum ipsi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, utrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto sibi homine, sortem vsurasue accipiat: quia utriusque hoc modo naturaliter praestatur, quod in obligatione est.

§. CCCCVIII.

Ex eodem principio colligimus, 6) praestandam esse vel eandem speciem, si alteri vsus tantum vel custodia rei non fungibilis concessa, vel 7) idem genus, seu tantumdem, si res fungibilis alteri abutenda data sit. 8) Creditori inuito non obtrudendum esse aliud pro alio, multoque minus 9) eum cogendum esse, ut partem pro toto accipiat, vel 10) tardius, aliove loco, quam legibus contractus cautum est, solui sibi patiat; *) quia omnibus his casibus tunc non praestaretur naturaliter, quod in obligatione est. (§. CCCVII. 3.) Praeterea ex eodem patet, 11) non alii soluendum esse, quam creditori, dummodo leges illum solutionem accipere patiantur, vel 12) ei, cui ille nomen

Quid, et
cui soluendum
sit?

HEIN.

Y

cessit,

cessit, vel 13) cui solui mandavit, quum alias praestetur quidem, quod in obligatione est, sed non ei, cui ex promisso obligatus est debitor, (§. CCCCVII, 3.)

*) Quamvis enim saepe debitori aliquid indulgeri iubeat necessitas, saepe et leges humanitatis subigere debeant creditorem, ut aliquid de rigore iuris remittat: nos tamen hic de iure loquimur. Hoc pacta et contractus summa fide servari iubet. *Fides autem, recte observante Cicerone de offic. II, 24. nulla esse potest, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum.*

§. CCCCVIII.

Modus
secun-
dus,
com-
pen-
satio.

Deinde, quia cessat obligatio ex pacto, quoties eius legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est, (§. CCCCVI, 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIII, * 3.) consequens est, 14) ut et COMPENSATIONE tollatur obligatio, quippe quae nihil aliud est, quam mutui debiti et crediti, quorum utrumque certam aestimationem habet, inter se contributio. *)

*) Accedit et alia ratio. Quum enim ei solutum esse dicamus, qui habet, quod in obligatione est, (§. CCCCVII, 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, si tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII, * 3.) sequitur, ut ei, qui ex huiusmodi obligatione quovis modo tantumdem accepit, solutum esse videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud sit, quam solutio breui manu facta. Ut adeo aequissimum sit, compensationis eundem esse effectum, ac solutionis. Quod recte viderunt maiores nostri, dum dicere soliti sunt: *Abrechnen sey so gut, als zahlen.*

§. CCCCX.

§. CCCCX.

Ex ea vero definitione patet, 15) compen- Quid
 sationi non esse locum, nisi inter eos, qui sibi circa il-
 mutuo debent, ac proinde 16) frustra veluti lam in-
 in solutum alteri inuito obtrudi, quod nobis a stum sit?
 tertio debetur. 17) Compensationi locum
 esse in rebus fungibilibus, quae, quum regu-
 lariter pretium adfectionis non admittant, cer-
 tam semper habent aestimationem, non autem
 18) compensari posse speciem cum specie, nec
 19) diuersum genus cum diuerso genere, nec
 20) praestationes personales cum praestatio-
 nibus similibus, quia haec omnia et adfectio-
 nem admittunt, et incertae sunt aestimatio-
 nis. 21) Denique compensationem quanti-
 tatum, etiam inaequalium, admitti ad summam
 concurrentem, quamuis et recta ratio videat,
 22) ab eo non postulari aequum, qui liquidum
 cum illiquido compensari velit. *)

*) Multo minus ergo recte compensatur debitum liqui-
 dum cum eo, quod alter vi iniusta non fecerit in-
 iuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio.
 Lepida ergo, si qua alia, fuit compensatio, qua
 creditoribus suis satisfecit Vitellius apud Dion.
 Cass. *Hist. Lib. LXV. p. 735.* Quum enim hi, pro-
 ficiscenti in Germaniam, Vitellio iniecissent manus,
 eumque vix, datis fideiussoribus, dimisissent: hic,
 occupato imperio, illos latitantes requisivit, sub-
 latasque esse compensatione obligationes, dixit,
 quin et chirographa sibi reddi iussit, interserens
 causam, τὴν σωτηρίαν σφίσιν ἐς τὸ ὀφειλό-
 μενον ἀποδιδόναι, salutem se illis pro credita pecu-
 nia reddidisse. Quasi et id imputare viatori possit
 latro, quod, quum iugulare potuisset, incruenta
 spolia detraxerit.

§. CCCCXI.

Tertius
modus,
condo-
natio.

Quum porro illi satisfactum sit procul dubio, qui nihil a debitore exigere cupit, et quisque se iure suo, quod in fauorem sui inuentum est, recte se abdicet: (§. XIII, 19.) consequens est, 23] UT ET CONDONATIONE VEL REMISSIONE quaeuis soluatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua se iure suo exigendi debitum ultro abdicat. Quumque perinde sit, siue quis animi sententiam verbis, siue factis, aliisque signis, declaret: (§. CLXXXV. *) 24) perinde etiam esse patet, siue verbis acceptum quis ferat, siue factis, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi, 25) dummodo de contraria mente, aliove consilio creditoris, non constet, vel 26) chirographum non a creditore, sed ab alio iniussu, vel 27) casu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combustumue esse, liquido probari possit. *)

*) Sic recte remissa sibi esse tributa aliaque debita fiscalia, dicere poterant Romani, quod eo consilio chirographa et rationes omnes publice combussisset Hadrianus Imp. ut hac stupenda liberalitate ciuium Romanorum animos sibi deuinciret, Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Absurde vero idem sibi persuaderet debitor, cui ideo chirographum reddidit creditor, ut alia ac meliore forma conciperetur, vel cuius chirographum, orto incendio, conflagrauit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur semper iniquissimum visum sit, populum Romanum, obaeratum, NOVAS TABULAS postulare, id est, a magistratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remissionem aeris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiscebatur a creditoribus

ribus, sed a magistratibus, de alieno liberalibus, et quorum potius erat ius dicere creditoribus, quam iis inuitis, debitores liberare. Passim rem exempli primum a Sulla repertam, ferunt. *Liu. Epis. Lib. LXXXVIII.* Idem deinde Catilinam, idem ipsum populum a Caesare expectasse, constat, quamuis tunc spe sua exciderint homines turbulentiissimi. Sallust. *Catil. Cap. XXI.* Caesar de bello *cin. III, 1.* Suet. *Inl. Cap. XXXII.* Plutarch. *Solon. p. 86.*

§. CCCCXII.

Quum porro vnusquisque iure suo se abdicare, et alteri, quod sibi debet, remittere possit: (§. CCCCXI, 23.) sequitur profecto, 27) vt et vterque obligationem bilateralem mutuo consensu tollere possit, maxime, quum *nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolui, quo colligatum est. l. 35. D. de reg. iur.* 28) Vt tamen is modus soluendi obligationem locum non habeat, si leges positivae negotium aliquod, semel contractum, indissolubile esse iubeant. Quale hodie vbique inter Christianos esse matrimonium, quod olim apud Romanos bona vtriusque gratia impune soluebatur, nemo ignorat.

Quartus, mutus
dissensus.

§. CCCCXIII.

Quia vero mutuo tantum consensu tolli potest bilateralis obligatio, (§. CCCCXII, 27.) 29) vnus sane voluntas illam non tollit, adeoque 30) alterutrius partis PERFIDIA non abrum- pit obligationem, ceu visum est Grotio *de iure belli et pac. III, 19, 14.* et Pufendorffio *de iure nat. et gent. V, 11, 9.* Nam 31) et ipse, qui fidem non praestat, obligatus manet, quum

An et alterutrius perfidia soluatur obligatio?

Y 3 se

se sua voluntate obligatione exsoluere non possit; (*per concl. 29.*) et alteri ius est, illum ad implendum pactum cogendi; quamuis, 32) si hic iure suo uti nolit, *) procul dubio cesset vtriusque obligatio, quippe iam vtriusque consensu sublata. (§. CCCCXII, 27.)

*) Potest autem id unusquisque, si alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilateralī negotio tacita inest conditio, vnum praestitutum, quod promiserit, si et alter ex sua parte pacto sit satisfacturus. (§. CCCLXXVIII.) Si ergo hic pacto non satisfecit, deficit conditio, a qua suspensa est obligatio, (§. CCCC, 52.) adeoque et ipsa alterius obligatio cessat.

§. CCCCXIII.

Quintus
et sextus
modus,
lapsus
tempo-
ris et de-
fectus
condi-
tionis.

Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumstantiam addere licet, eaeque circumstantiae a paciscentibus aecurate sunt obseruandae: (§. CCCC, 51.) facile intelligitur, 33) obligatione EX DIE concepta, id, quod promissum est, non prius, quam veniente die, peti posse: 34) si IN DIEM promissum sit, veniente illo die, obligationem ipso iure perimi. *) 35) CONDITIONE porro, a cuius euentu pacti effectus suspensus est, non existente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36) nisi quis ad implendam conditionem paratus, ab ipso paciscente, vel 37) a tertio, sine quo adimpleri non potuit, sit prohibitus.

*) Itaque denua feri Romani subtilitates redolet regula iureconsultorum Romanorum, ex contractu stricti iuris non posse ad tempus deberi, adeoque obligationem huiusmodi, in certum diem conceptam, perpetuari, nisi quod creditor ultra tempus constitutum aliquid petens exceptione doli mali

mali repelli possit. §. 3. *Inst. de verb. oblig. l. 4. pr. D. de seru. l. 44. §. 1. D. de obl. et act.* Sunt hae tricae fori Romani, quas si quis in iure naturae quaereret, nae iste mihi magno conatu maximas nugae agere videretur.

§. CCCCXV.

Sunt porro obligationes, quae contemplatione cuiusdam personae, eiusque qualitatum, contrahuntur. Hae ergo quum ita sint comparatae, ut vicariam praestationem non admittant: (§. CCCCVII, 5. *) nemo non videt, 38) eas non transire posse ad heredes et successores, adeoque 39) MORTE promittentis exspirare, quale quid in obligatione desponsatorum, mandatariorumque observamus. Non autem 40) hunc modum solvendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quae ex bonis possunt adimpleri, 41) quippe quas, tamquam vicariam praestationem admittentes, et ad heredes transferri, aequissimum esse, iam supra demonstravimus. (§. CCCV, 56.)

Septimus, mors.

§. CCCCXVI.

Eadem est ratio, si contemplatione certi cuiusdam status ad aliquid praestandum simus obligati. Perinde enim est, ac si sub conditione, si dureret ille status, promissum esset. Quum ergo, deficiente conditione, et obligatio cesset: (§. CCCCXIII, 35.) sequitur sane, 42) ut et mutato statu obligatio, in illo statu vni-
ce fundata, cesset, adeoque 43) qui administratorio nomine contraxit, finita administratione, non amplius teneatur. *l. vlt. D. de instit. act. l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44) de sola obli-

Octavus, status mutatio.

obligatione, quae ex pacto vel lege positiva oritur, non de illa, quam ipsa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum esse, facile intelligitur. *)

*) Sic officia specialia, quae consul civitati debet, quia ex pacto sunt, cessant, simulac ille consul esse definit. Sed et officia filiifamilias, quatenus ex lege positiva sunt, cessant, simul ac filius patria potestate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius acquirit, nec usufructum bonorum aduentitiorum moribus nostris debet. At officia, quae liberis ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reuerentia, gratus animus, etiam, soluta per emancipationem patria potestate, durant, nec parentibus, quorum e manu excesserunt liberi, sine iniuria denegantur,

§. CCCCXVII.

Nonus,
rei inter-
ditus.

Quandoquidem porro obligatio cessat, si finis ita sit comparatus, ut obtineri numquam possit: (§. CCCCVI, 2.) fieri non potest, 45) quin is, qui speciem promiserit, illa casu pereunte, liberetur, nisi forte 46) eam aestimato, vel 47) tamquam in solutum promiserit, nec 48) prior obligatio per nouationem expresse sublata sit. Praeterea quum neminem excuset impossibilitas, qui in culpa vel mora est: (§. CXV, 60.) facile patet, 49) periculum rei promissae ferre, qui in mora vel culpa est, adeoque 50) ea omnia, quae supra de periculo rei venditae diximus, (§. CCCLIII. sequ.) hic esse repetenda.

§. CCCCXVIII.

§. CCCCXVIII.

Denique, quum et per alium soluere, (§. Decimus, CCCCVII, 4) et obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI, 23.) et ab ea communi consensu discedere, nouamque introducere liceat, quod postremum conventionis genus supra *pañum mixtum* vocauimus: (§. CCCLXXXVIII.) sequitur, 51) vt quisque alteri priorem obligationem remittere, nouamque eius loco recipere possit, quod negotium NOVATIONEM, et, si de rebus dubiis et litigiosis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52) Vt creditor debitori et ea lege remittere possit debitum, vt pro eo alius, quem ipse idoneum iudicat, substituatur: quod speciatim VOCANT DELEGATIONEM. 53) Vt nouationem disertis verbis, vel signis euidentissimis, 54) delegationem vero, simul consentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Vt denique 55) multum intersit inter *delegationem* et *cessionem*, qua creditor actionem aduersus debitorem, hoc etiam inscio et inuito, in alterum transfert.

LIB. II,
IVS GENTIVM.

CAP. I.

DE STATV HOMINIS NATVRALI
ET SOCIALI.

§. I.

Conne-
xie.

HACTENUS IVS NATVRAE, quo singulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum est, vt, promissi memores, etiam IVS GENTIVM, ad principia sua reuocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum vero IVS GENTIVM sit ipsum ius naturale, vitae hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI, 44.) illius indolem perspicere sine distincta STATVVM et SOCIETATVM notione non posse, facile patet.

§. II.

Quid
status
homi-
num
physicus
et mora-
lis?

STATVS generatim est qualitas, per quam res vnaquaeque limitatur, adeoque qualitates, per quas ipse homo limitatur, recte vocantur STATVS HOMINIS. Quemadmodum vero iam vires animi et corporis ab ipso Deo, hominum conditore, iam actiones eorum liberae per legem limitantur: ita priorem hominum statum PHYSICVM; *) posteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque iam de iure gentium acturi simus, quod in actionibus liberis dirigendis versatur: nemo

nemo non intelliget, statum hominis non *physicum*, sed *moralem*, directe ad nos pertinere.

*) Sic ex limitationibus illis, ab ipso rerum conditore profectis, est, quod alii sint *masculi*, alii *feminae*; alii *corpus recte formatum*, alii *monstruosum*; alii *validum et robustum*, alii *languidum ac debile*; alii *formosum*, alii *deforme* acceperunt; alii *ingenium perspicax et ad omnia factum*; alii *hebes*, ac *ineptissimum*; aliis paene *nullum* contigit. Quae quidem omnia ad statum hominis *PHYSICVM*, quem iureconfulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipsa docet. Contra actiones hominis liberae per leges aliter limitantur, si quis sit *maritus*, quam si *in caelibatu* vivat, aliter, si *parentis*, aliter, si *filiifamilias*, aliter, si *domini*, aliter, si *serui* portionam gerat. Quare haec omnia ad statum hominis *MORALEM*, qui iureconfultis *civilis* est, referenda sunt, quamvis paullo latius pateat status *MORALIS*, quam iureconfultorum *civilis*, ad quem tantum statum *libertatis, civitatis, et familiae* referre solent.

§. III.

STATVS porro ille *MORALIS*, secundum quem homines quam maxime distinguuntur, vel illis connatus est, vel ab aliquo eius facto pendet. Prior vocatur *NATVRALIS*; posterior *ADVENTITIVS*, Itaque nobis *STATVS NATVRALIS* est qualitas vel conditio, homini ab ipsa natura, sine facto eius, imposita, in qua liberae eius actiones, prout id natura illius status exigit, lege naturali limitantur. *STATVS CONTRA ADVENTITIVS* qualitas vel conditio, quam homo sibi facto suo eligit, in qua liberae eius actiones, prout id eius status indoles et conservatio exigit, lege limitantur. *)

Quid status naturalis et adventitius?

*) Et

- *) Et ex illa limitatione contingit, vt vterque STATUS et iura certa hominibus tribuat, et certa iisdem officia imponat. Sic singularia iura atque officia competunt iis, qui in statu naturali viuunt, alia maritis et vxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis seruisque, alia ciuibus. Et hinc eodem redit definitio status Pufendorffii *de offic. hom. et ciu. II, 1, 1.* STATVM in genere esse illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quem etiam peculiariora fere iura comitantur.

§. III.

Naturalis status hic non opponitur statui brutorum, nec contranaturali.

Non ergo hic 1) statum NATURALEM opponimus statui brutorum, quae diuersa a brutis natura magis ad *statum physicum*, quam *moralem*, pertinet:*) (§. II.) nec 2) statui naturali repugnanti, qualem sibi statum seruorum fingebant iureconfulti: §. 2. *Inst. de iure pers.* sed 3) statui sociali et ciuili, quippe quorum vtrumque facto suo sibi aliisque imponunt homines, et quorum vterque vere est aduentitius. (§. III.) Hic vero qualis fuerit, iam paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, erit considerandum, quum vnusquisque inde sit perspecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo statu naturali, sibi alios, quamuis cum variis molestiis coniunctos, adsciuerint.

- *) Equidem et ex hoc hominum statu, in quo a creatore sunt constituti, dum eos eximia prae ceteris animalia esse voluit, officia quaedam elicit Pufendorff. *ibid.* §. III. veluti quod homo debeat auctorem sui agnoscere, colere, et ipsius opera admirari, ac diuersa plene ratione a brutis vitam suam exigere. Quale quid et Simplicio *ad Epict. Cap. LXXVIII. p. 331.* in mentem venisse videtur, dum precatur Deum, ὑπομνηθῆναι τῆς ἐαυτοῦ εὐγενείας,

ἢς ἡξιώθημεν παρὰ αὐτῶ, *vs recordari se facias nobilitatis, qua illo nos homines dignatus sit.* Sed ad haec omnia similiaque officia non ideo, quod aliquid eximium prae brutis accepimus, sed ex voluntate Dei O. M. omnis iustitiae fonte, (Lib. I. §. LXII, 2.) obligamur, ac proinde illa supra ex hoc limpidissimo fonte a nobis iam sunt deriuata. (Lib. I. §. CXXVI. §. CXXXVIII.)

§. V.

Obseruauimus iam supra, (Lib. I. §. LXXXVIII, 52.) omnes homines, quamuis alter altero perfectior imperfectiorque esse possit, natura tamen sibi inuicem esse aequales. Et quis, quaeso, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus essentialibus, puta, mente et corpore, constant? Ex eo vero sequitur, 4) vt status naturalis sit status aequalitatis, ac proinde 5) eorum, qui in illo viuunt, nemo altero vel superior sit, vel inferior, et, quod consequi inde necesse est, 6) nec imperio, nec subiectioni, 7) immo nec vlli dignitatum discrimini in illo locus sit, adeoque recte scripserit Vlpianus: *Quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt. l. 32. D. de reg. iur. Addantur l. 4. D. de iust. et iure l. 12. §. 3. D. de accusat. l. 64. D. de condict. indeb. *)*

*) Mutuatos haec iureconsultos esse a Stoicis, obseruat Merillius *Obseru. I, 15.* Et passim sane similes Stoicorum sententiae extant apud Arrian. *diff. Epictet. I, 13.* et Senecam *Epist. XXXVII. et de benef. III, 22.* quas ipse laudauit Merillius. Enimvero commune potius omnibus philosophis et poetis fuit hoc principium, quod non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius sunt contemplati. Huc sane pertinet illud Euripidis in *Hecuba v, 201.*

Νόμος

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
καὶ τοῖσι δέλοισι αἵματος κέεται πέρι.

*Lex enim vobis et liberis aequa
Et de seruili sanguine natis lata est.*

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. II, 98. *Natura in humanis omnia sunt paria: ut alia aliorum eiusdem sententiae testimonia nunc praetermittamus, quorum sane complura hic accumulare liceret, si iam id ageremus.*

§. VI.

Itemque
libertatis.

Quumque in statu naturali, ut inter aequalibus, nec imperio, nec subiectioni locus sit: (§. VI, 6.) consequens est, 8) ut status naturalis sit status libertatis, *) in eoque 9) nec subiectioni politicae, nec, quae iure gentium introducta est, seruituti locus fuerit. 10) Ut in eo statu exfulare oporteat leges positivas humanas, itemque 11) magistratus, 12) poenas, et 13) quidquid sine alterius prae altero praerogativa potestateue intelligi non potest.

*) LIBERTAS nobis est facultas omnia agendi suo arbitrio, et in suam vtilitatem. Ea vel POLITICA seu CIVILIS est, quando quis superiorem non agnoscit: cuius arbitrio, et in cuius vtilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel IVRIS GENTIUM, quae gaudent, qui in nullius domini potestate sunt, nec eius arbitrio et in eiusdem vtilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocauimus, SVBIECTIO, posteriori, quam iuris gentium esse diximus, SERUITVS opponitur. Addidit illustri Thomasius in Not. ad Inst. p. 13. tertiam libertatis speciem, puta NATURALEM, quae §. 2. Inst. de iure pers. definitur. Sed quum ea, ipso fatente viro doctissimo, oppositum non habeat, et magis ad statum hominis physicum, quam moralem referenda sit: eius hic nulla habenda erit ratio.

§. VII.

§. VII.

Quia vero in statu illo et leges positivas humanas, et magistratus, et poenas, ideo exfulare oportebat, quod omnes homines essent inter se aequales, (§. VI, 10. sequ.) ea vero ratio non cadit in ius illud sempiternum, ab ipso Deo immortalis constitutum: satis patet, 14) hominum actiones et in statu naturali lege naturali regi, 15) eosque, qui in illo viuunt, non minus, quam nos, qui status aduentitios adsciuimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16) ad se ipsos amandos, conseruandos, perficiendos, 17) alios denique homines, tamquam se ipsos, diligendos, 18) neminem laedendum, 19) suum cuique tribuendum, quia et 19) ad omnia humanitatis ac beneficentiae officia aliis praestanda, esse obligatos. *)

In eo tamen videri oportuit ius naturae.

- *) Habes hic praecipuum argumentum, quo iam supra hypothesin Pufendorffii de societate, iuris naturalis fonte ac scaturigine, profligauimus. (Lib. I. §. LXXV, 27.) Penit vir doctus, ius naturae esse ex custodia socialitatis, ad societatem vero homines ipsa necessitate esse impulsos. At officia erga Deum et seipsum praestare tenebatur homo, etiamsi solus in hoc terrarum orbe viueret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia iustitiae, humanitatis, et beneficentiae praestanda, etiamsi cum his nullo societatis vinculo fuisset coniunctus, sed quisque suas sibi res seorsum habuisset. Quo ergo colore vir doctus ex societate repetere potuit ius, quod maximam partem et sine statu sociali inter homines locum fuisset habiturum?

§. VIII.

§. VIII.

Ac proinde in eo statu non fuit ius omnibus in omnibus, nec iste status fecit ex hominibus bruta.

Ex quo simul intelligitur, 20) quam absurde HOBBSIVS omne ius ex pacto deriuat, ac proinde 21) hominibus in statu naturali uiuentibus ius in omnes et omnia tribuat, vel, 22) quod perinde est, omne ius naturae ex statu naturali ueluti proscribat et in exilium agat: (Lib. I. §. LXXIII.) et 23) non minus rationem fugere scriptores veteres, dum talem sibi finxerunt statum naturalem, in quo uiuentes homines parum discreparint a brutis, quippe nullo iuris vinculo inter se colligati. *)

*) Ita statum naturalem describit Cicero pro P. Sextio Cap. XXXXII. *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines nondum neque NATVRALI, neque ciuili IVRE descripto, fusi per agros ac dispersi uagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac uiribus per caedem ac uulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter banc uitam, perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tamen interest, quam ius atque uis. Et Horat. Serm. I, 3. u. 99. sequ.*

*Quum processissent primis animalia terris
Mutum et turpe pecus: glandem atque cubilia
propter*

*Vagantibus et pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis quae post fabricauerat usus.
Donec uerba, quibus uoces sensusque notarent,
Nominaque inuenero, dehinc abfistere bello,
Oppida coeperunt munire, et condere LEGES,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.*

Similia passim habent veteres, quae operose collegit Pufendorff. *de iur. nat. et gent. II, 2, 2.* Sed fictio haec est, et quidem parum uerosimilis. Quamuis enim facile largiamur, in statu illo naturali ualde obbrutescere potuisse humanum genus, idque in integris gentibus et hodie fieri animaduertamus,

et

et olim factum esse, memoriae prodiderint scriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellinus. *Hist. XXXI, 2*, inde tamen non sequitur, ut in statu naturali iuris naturae cognitio et obligatio plane nulla fuerit.

§. X.

Quumque, ubi acriora legum vincula, magistratuum potestas, et poenae exfulant, quod in statu naturali fieri diximus, (§. VI, 10. sequ.) ibi et oppressis nullum, nisi in seipsis, praesidium esse possit: consequens est, 24) ut in statu naturali cuius sit ius, omnem vim atque iniuriam vi propulsandi, 25) idque, quod alter iure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26) alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiae praestanda, *) Lib. I. §. LXXXIII, 47.) nisi 27) vel hic se ad ea praestanda pacto vitro obstrinxisset, (Lib. I. §. CCCLXXVI, 2.) vel 28) extrema necessitas aliquem adegisset, ut res alienas contrectaret, easque in suos usus conuerteret, (Lib. I. §. CLXX, 75.) 29) maxime, si talia essent officia, quae ab altero, nisi inhumanissimus fuisset, sine aliquo detrimento suo potuissent praestari. (Lib. I. §. CCXVI, 4. sequ.)

*) Non ergo excusari potuisset vis Davidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiae sibi deneganti, si vel maxime ille in statu naturali vixisset. *Som. XXV, 21. 22*. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumvis stolidissimus, ad comitatum Davidi gratis submitendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem posse, iam supra observauimus, nisi ingratitude sit praegnans et cum iniuria coniuncta. (Lib. I. §. CCXXVII, 48.) Extrema vero necessitas vim quidem

excusasset, non autem vindictam, quam anhelabat Dauides, quum Nabal nondum ei, comestum auferenti, restitisset, sed tantum eum denegasset petenti, quod eum iure suo facere potuisset, maxime de iustitia causae non omnino conuictum, nemo non intellegit.

§. XI.

Præci-
pue ve-
ro in hoc
statu pa-
ctis opus
erat.

Quum denique et in statu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiae cogi nemo posset, adeoque ei opus esset pactis, qui certus de illorum praestazione esse vellet: (§. X, 26. sequ.) sequitur, 30) ut et in statu illo omnia, quae tum de officio paciscentium, tum de iure commercii et de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere saltem potuerint: quin 31) saepe homines et illa, quae iure perfecto deberentur, pactis interuenientibus, a debitoribus sibi stipulari debuerint, adeoque 32) nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, 33) eoque laxato ruptoque, statim labasci ac rumpi oportuerit amicitiam.

§. XII.

An tanta
sit huius
status
miseria,
quanta
vulgo ia-
statur?

Quibus positis, facile intelligitur, 34) quantum ab Hobbesio, ipsoque Pufendorffio, hic status, tamquam miserrimus depingatur: pleraque tamen, quae in illo desiderant, ac horrent, non tam ipsi statui, quam hominum malitiae, esse tribuenda, 35) ob quaedam etiam perperam reprehendi hunc statum, veluti ob solitudinem, inopiam, famis frigorisque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36) ea omnia in statu naturali non minus,

aus, quam in ciuili, potuissent euitari, si homines rectam rationem sequi voluissent, *) et 37) in statu ciuili aequè difficulter, ac in naturali, euitentur, si homines rationem sequi nolint. Titius *Obs. ad Pufend. de offic. hom. et ciu.* II, 1, 9.

*) *Solitudo enim non concipi potest, nisi inter paucos et breui tempore. Inopia, fames, frigus non magis premere poterunt homines in statu naturali, quam in ciuili, quum nihil obstiterit, quo minus et res necessarias occuparent, et commercia aequè commode, ac in ciuitatibus, instituerent, et nondum nota esset illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. Ruditati ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aequè excolere potuissent homines, in statu naturali, quam in ciuili, viuantes? At plerumque candor vitaeque simplicitas pro barbarie, adfectatum elegantiae studium pro cultiore vita venditur. Praeterea, quum et hodie *virium proprietarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta et foedera: quidni idem in statu naturali fieri potuisset? Denique, si *bellum* inter status naturalis incommoda referendum est: nihil sane praecipuum habebit status ciuilis, quippe quo factum est, vt, quum olim singuli cum paucorum periculo vires inter se periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadam interitu in se inuicem saeuiant. Est nunc aliquis, et statum naturalem ciuili deteriorem esse, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille paene non iisdem, quibus hic, incommotis fuerit obnoxius.*

§. XIII.

Itaque non eximia quaedam status naturalis miseria, (§. XII.) sed partim spes maioris securitatis commoditatisque, partim ipsa hominum malitia effecit, vt in societates coalescerent: ceu paulo post erit dicendi locus.

Quamobrem homines illi paulatim statum socialem praetulerint?

Z 2

Quam-

Quumque in statu naturali non fortius sit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta et conventiones: (§. XI, 32.) consequens est, 38) vt pactis vel conventionibus constitutae sint societates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in vnum placitum consentire soleant: 39) in societates primum simpliciores, deinde et in magis compositas, paullatim coaluisse homines, opinabile est. *)

*) Idque et ipsa historia sacra satis confirmat. Primum enim Adamum et Euam in societatem matrimonialem, omnium simplicissimam, coisse, notum est ex *Gen. II, 22, 23.* Inde mox nati liberi, *Genes. III, 1, 2.* adeoque exorta est noua societas, paullo magis composita inter parentes et liberos. Serui tum concipi non possunt, nisi dixeris, protoplastos ipsos liberos vel nepotes suos in seruitutem redeuisse. Immo quum Noachus tantum cum vxore, filiis et nuribus seruatus in arca legatur: *Genes. VI, 18.* probabile sane est, tunc temporis saltim pios nondum familias seruorum aluisse: quum contra de Caini posteris ob locum *Genes. VI, 4.* dubitari vix possit, quin homines alios oppreserint, et in seruitutem redegerint. Denique et ciuitatis, societatis omnium maxime compositae, vestigium iam *Genes. III, 17.* reperimus. Vt adeo certissimum videatur, a societatibus simplicissimis progressum paullatim factum esse ad magis compositas, et ab his ad maxime compositam, quae ciuitatis vel reip. nomine venire solet.

§. XIII.

Quid
societas,
et status
socialis? Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus consensum duorum pluriumue in eundem finem, eademque media, quae ad finem illum obtinendum sunt necessaria. Quamdiu ergo ille consensus durat, tamdiu durat societas: simul

simul ac ii, qui antea in eundem finem eademque media consenserant, suum quisque finem intendit, soluta censetur illa societas, et res quisque suas sibi habere incipit. *) Vnde et STATVS, in quo, durante societate, viuunt homines, SOCIALIS vocari solet.

*) Quod non ita accipi velimus, ac si vnus dissensu statim et pactum, quo inita est societas, irritum sit, quod supra iam refellimus, (§. CCCLXXXII, 217.) sed quod iste a reliquis non amplius, tamquam socius possit considerari, qui cum reliquis nec in eundem finem, nec in eadem media conspirat, eumque animum suum signis luculentis testatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conuentione ius, alterum ad seruanda promissa adimplendasque leges conuentionis, vel si id fieri non possit, ad resarciendum damnum, praestandumque, quod interest, adigendi: at is non potest socius amplius dici, cui non amplius competit socii definitio, ex quo vinculum illud, quod socios continet, tam nefarie abruptit.

§. XV.

Quandoquidem ergo quaelibet societas ad certum finem tendit, (§. XIII.) fines vero diuersissimi sunt: sequitur profecto, 40) vt et societatum esse possint diuersissima genera, ad eoque, 41) si finis iustus licitusque sit, etiam societas IVSTA ET LICITA; sin ille iniustus ac illicitus, haec quoque INIVSTA ET ILLICITA merito habeatur: Lib. I. §. CCCLXXXVIII, 38.) ac proinde turpissimae sint societates latronum, piratarum, dardanariorum, et similes. 42) Vt societates omnes finibus discernantur, *) quumque ex fine de mediis iudicandum sit:

Z 3

43) iura

43) iura officiaque sociorum ex ipso societatis sine merito sint aestimanda.

*) Sic vidimus supra contractum societatis, cuius finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXVIII.) Alius vero est finis societatis matrimonialis, alius parentum et liberorum, alius dominorum et servorum, alius denique maximae illius societatis civilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo sunt fines, totidem diuersas societates, et quot societates, totidem fines esse oportet. Huc pertinet insignis locus, quo Aristoteles auspicatur opus *Politicum* I, 2. Ἐπειδὴ πᾶσαν κοινωνίαν ὀρῶμεν ἀγαθῶ τινος ἕνεκεν συνεσηκῦσαν, τῷ γὰρ εἶναι δοκῆντος ἀγαθῶ χάριν πάντες πράττειν πάντες, ὁπλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθῶ τινος εὐχάζονται. *Quia omnem communionem boni alicuius causa constitutam, videmus: (eius enim, quod videtur bonum esse, gratia omnes omnia agunt,) perspicuum est, omnes bonum aliquod propositum habere.*

§. XVI.

Itaque
ratione
consen-
sus vel
vitro-
neae,
vel coa-
ctae.

Quumque sine consensu non intelligatur societas (§. XIII.) hic vero vel sit vitroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, et rati habicione conualescere posse, supra ostendimus: (Lib. I. §. CCCXXXV, 29.) consequens est, 44) vt et societatum aliae sint VITRONEAE, aliae COACTAE, nec 45) has ideo statim iniustas dicendas esse, quod earum origo vitiosa fuerit, si postea ii, qui coacti societati dederunt nomen, expresse vel tacite (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10.) rem ratam habuerint. *)

*) Sic rata inter Romanos et Sabinas, interque Beniaminitas et Siloitarum filias *Iudis*. XXI, 21. sequerat societas matrimonialis, quamvis initium eiusdem ob vim iniustam esset vitiosum, quia postea ipsae

ipsae raptas rem ratam habuerunt, neque dirimē voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 110.* Sic et coacta plerumque inter dominos et mancipia, bello capta, erat societas: et tamen aliquando dominorum humanitas et mansuetudo efficiebat, ut non inuiti seruirent, idque serio dicerent, quod apud Plautum *Capt. II, 2, v. 21.* aliquis dolose ait:

*Quamquam non fuit multum molesta seruitus:
Nec mi secus erat, quam si essem familiaris filius.*
Conf. Exod. XXI, 5.

§ XVII.

Praeterea, quum consensus alius fit expressus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis est etiam patientia: (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10.)* sequitur, 46) ut et societates vel EXPRESSO, vel TACITO, consensu ineantur, et 47) perinde sit, ac si consensisset, qui postea cum aliis in societate viuunt, ad eundem finem consilia cogitationesque suas conferunt, mediis quoque iisdem, ac alii, ad finem illum adsequendum necessariis, utuntur. Quin, quum aliquando ex ipsa rei natura, alterum consensisse iudicemus: (Lib. I. §. CCCLXXXI, 11.) 48) etiam EX PRAESUMPTO consensu aliquando nasci societatem, satis intelligitur.)*

*) Talis est societas inter parentes et liberos. Tantum enim abest, ut hi diserte consenserint in hanc societatem, eo tempore, quo in illam peruenerunt, ut tum se consentire quidem potuerint. Es quamuis postea rei paulo intelligentiores, consentire possent, si vellent: tantum tamen abest, ut omnes hunc consensum verbis factive testentur, ut plures dissentiant, fraenaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur societas, quia ipsa liberorum educatio hanc societatem requirit, praesumiturque, liberos non posse

posse cum parentibus in societate vivere, sine qua ipsi nec conservari, nec commode educari possent.

§. XVIII.

Aliae porro simplices, aliae compositae.

Aliquando contingit, ut non solum singuli homines, sed et totae societates eundem finem intendant, eademque media sibi ad adsequendum communem finem necessaria esse, intelligant. Quum ergo consensus in communem finem, eademque media sit societas: (§. XIII.) consequens est, 49) ut non modo singuli, sed et integrae societates, in societatem coire possint, adeoque 50) societates sint vel SIMPLICES, quas homines singuli, vel COMPOSITAE, quas societates simpliciores ineunt, quae tunc tanquam socii considerantur. Quin 51) ex eadem ratione patet, societates etiam iam tum compositas coalescere posse in maiores, et maxime compositas, atque 52) ita fieri, ut societates quaedam ex multis hominum non millibus, sed myriadibus, consistant.*)

*) Illustrat haec omnia experientia. Simplicissimae societates sunt coniugum, parentum et liberorum, dominorum et servorum. Ex his societatibus omnibus, inter se consociatis, nascitur societas composita maior, quam vocamus FAMILIAM. Ex multis familiis consociatis PAGI, VICI, VRBES; ex pluribus pagis, vicis, urbibus integrae CIVITATES vel RESPUBLICAE; ex pluribus rebus publicis SYSTEMATA CIVITATVM vel republicae Aethiopiae existunt. Vid. Cicero *de offic.* I, 17. Nimirum si minores simplicioresque societates non sufficiunt fini adsequendo, ex plurium consociatione maiores et magis compositas nasci, necesse est. Hinc bene observat Iustinus *Hist.* I, 1. initio *intra suam cuiusque patriam regna finita esse*, idemque testantur exempla Cananaeorum, Phoenicum, Graecorum, Gallo-

Gallorum, Germanorum, Britannorum, quorum prouincias olim in plurima regna, pluresque ciuitates, scissas fuisse, ex *Genes. XIII, 1. Ios. XII, 7. Iud. I, 7. Scrabone Geogr. XVI. p. 510.* aliisque scriptoribus constat. Sed paullatim plures ciuitates, vi oppressae, maiorem cum aliis ciuitatem constituere coeperunt: aliae, imminente a vicinis periculo, foedere iunctae in systema aliquod rerumpublicarum maius coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concussit, et Achaiae res, alioquin satis exiguae, solo sociorum consensu valuerunt. Vid. Io. Henr. Boecler. *de concilio Amphictyonum.*

§. XVIII,

Denique, qui in vnum finem eademque media contentiunt, vel aequales sunt, vel inaequales. 53) Illi tamquam pares, media, ad communem finem adsequendum necessaria, communi consensu inueniunt, adeoque 54) inde nascitur societas AEQVALIS. In his 55) vni pluribusue id negotii datur, vt de fine mediisque, ad finem adsequendum necessariis, soli dispiciant, et tunc 56) ea societas est INAEQUALIS, quam et RECTORIAM vocant. Res ipsa autem et ingenii humani indoles vnumquemque conuincet, 57) quo maior est societas, eo minus fieri posse, vt tanta sociorum multitudo media necessaria cummuni consensu et suffragio inueniat, adeoque, 58) quo maior est societas, eo magis eam esse debere rectoriam ac inaequalem.*)

*) Hinc experientia docet, quo maiora sunt imperia, eo minus iuxta illa consistere libertatem, et, glisciente nimis imperio, prolatisque ciuitatis finibus, saepe ipsam necessitatem subigere homines, libertatis alioquin amantissimos; vt adductius regi se patiantur.

patiantur. In magna enim, ac libera et aequali societate, quia pars maior meliorem vincit, non possunt non saepe prava consilia capi; fieri etiam vix potest, ut non proca libertas civitatem misceat, sociique in plures factiones distrahantur. Tunc vero *discordantis patriae plerumque non aliud remedium est, quam ut ab uno regatur*, cen de republica Romana, iam ab Augusto occupata, indicabant prudentiores apud Tact. *Annal. I, 9.*

§. XX.

Omnis
societas
est una
persona
moralis.

Ceterum, cuiuscumque generis sit societas, ex ipsa definitione patet, eam ad adsequendum, eundem finem, eademque adhibenda media, esse comparatam. (§. XIII.) Quum vero consentire in eundem finem, eademque media non possint, nisi qui idem volunt, nec idem velle possint, nisi qui finem bonum, mediaque fini accommodata esse, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII, §.) consequens est, 59) ut singularum societatum concipienda sit una voluntas, unusque intellectus, adeoque 60) singulae veluti unam personam, quam ad differentiam suppositorum physicorum *moralem* vocamus, constituent.*)

*) Sic Cicero *de Offio. I, 17.* observat, per omnem amicitiam, adeoque et societatem *ex pluribus fieri unum*, idque ideo, quod omnes *unum et idem sentiant*. Add. *Catilin. III, 7.* At luculentissimo Apuleius *de habit. doct. Plat. Lib. II. p. 25.* Civitatem esse, ait, *coniunctionem inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, alii deteriores, coniuncti inter se concordia, atque inde sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes, unamque civitatem iisdem moribus illam futuram, et EADEM VELLE atque EADEM NOLLE incolarum mentes adsueverant.* Ceterum, naturam personae moralis discas ex Senecae *Epist.*

Epist. CII, itemque ex L. 30. D. de usurpat. et usufructu.

§. XXI.

Si vero vnaquaeque ciuitas veluti vnam personam constituit: (§. XX, 60.) consequens est, 61) vt et iisdem legibus, ac homines singuli, vel personae physicae, regantur, *) adeoque 62) officia omnia, quae ius naturae hominibus singulis praescribit, a societatibus quoque, tum maioribus, tum minoribus, religiose sint obseruanda. 63) Vt contra, quae personis singulis competunt, iura etiam societatibus competant, et socii res iuraque, quae ad societatem pertinent, communia habeant: immo 64) et adfectiones personarum et corporum non incommode tribuantur societatibus, ad eoque 65) illae eleganti, satis metaphora et VIVERE ET AEGROTARE, IMMO ET MORI ET INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. iur. gent. I. §. XX. sequ.*

*) Hoc ipso confirmatur, quod iam supra ostendimus, IUS GENTIUM nihil aliud esse, quam ipsum ius naturae vitae hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium applicatum. (Lib. I. §. XXI, 44.) Et recte ius gentium *ius naturale societatum* vocat laudatus Koehler. *ibid. §. XXXIII.* Ex quo simul patet, quam male ii subducant rationes, quae societales maiores, veluti imperia et resp. ab obligatione iuris naturalis veluti absoluunt, omniaque iusta putant imperantibus, quae illis vel resp. conducant. Vnde merito execrandum illud Caesaris apud Ciceronem *de offic. III, 21.*

Si violandum est ius, regnandi gratia

Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Plura de pestilentissimo hoc pseudopoliticorum principio dixit Herr. *Polit. paed. §. XIII. p. 22. sequ.*

§. XXII.

§. XXII.

Socio- Ex eodem principio merito colligimus, 65) rorum ob- vnumquemque socium obligatum esse ad actio-
ligatio nes suas communi societatis fini attemperan-
ratione das, adeoque 66) illum iniuriam facere sociis,
societa- qui ex eorum incommodo fructum capit, vel
els, et so- 67) aliquid agit, quod fini societatis aduersa-
cietatis 67) aliquid agit, quod fini societatis aduersa-
ius ra- tur, vel 68) reliquos socios laedit, ac proinde
tione so- nec iniuriam illi fieri, si et ad refarciendum
ciorum. damnum, et 69) ad officia socii in posterum
accuratius obseruanda, malo quodam passio-
nis, quod poenam vocant, adigatur. Lib. I.
§. CCXI, 120.) Denique 70) non posse vitio
verti socio, si vel socium, tam male concilia-
tum, a se segreget, vel 71) ipse excedat socie-
tate, in qua nec finis communis, nec medio-
rum, ad hunc finem necessariorum, ratio ha-
betur.

§. XXIII.

Ratione Denique ex eodem principio patet, 72) so-
aliorum. cietatem quidem NEMINEM LAEDERE, et 73)
SVVM CVIQVE TRIBVERE; non tamen 74) alterius
priuati, vel alterius societatis, vtilitatem suae an-
teponere debere. Quum enim quaelibet socie-
tas vnam personam moralem constituat, (§. XX,
60.) eique idem ius, quod singulis personis
physicis, competat, (§. XXI, 63.) nulla autem
persona physica alteram magis, quam seipsam
amare: (Lib. I. §. LXXXIIII, 65.) vel ei officia
humanitatis, quae sibi, vel amicis, noxia futu-
ra sint, praestare teneatur: (Lib. I. §. CCXVIII,
13.) etiam societas alteri huiusmodi officia cum
detri-

detrimto suo praestare, vel vtilitatem alienam propriae anteponere, non tenetur. *)

*) Ita inhumanos non dixeris vnus societatis mercatoriae contribules, si alteri societati, vel priuato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifesto totius societatis suae detrimento esset coniunctum. Nec quisquam iustum piumque bellum gessisse dixerit Cimbros, Teutones, Heluetios, qui nouas quaesituri sedes, quasi iure quodam suo postulabant, vt Romani illis loco cederent, certosque terrae tractus, quos ipsi occuparent, adsignarent. Id enim sine maximo propriae reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra se dimicaturus?* inquit Florus III, 3. Et Teneteris atque Vsipectibus, similia petentibus, recte respondit Caesar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine iniuria possint.* Caesar de bello Gall. IIII, 8.

§. XXIII.

Similiter demonstrari potest, 75) in compositis societatibus minorum vtilitatem maiorum fini non repugnare, immo eandem cedere debere vtilitati maiorum. Quia enim minores societates tunc considerantur tamquam singuli focii, (§. XVII, 50.) focii vero singuli in vnum eundemque finem communem eademque media consentire, (§. XIII.) nec propriam vtilitatem fini communi societatis anteponere tenentur: (§. XXII, 66.) etiam minores societates, quae in maiorem, magisque compositam societatem coaluerunt, nihil, quod maiori illi societati manifesto refragetur, agere, salua iustitia, possunt. *)

Ratione societatum maiorum.

*) Sic

*) Sic familiae non parum prodesset immunitas a tributis et muneribus quibuscumque personalibus. At, quia haec utilitas societatis simplicioris cum detrimento maioris, puta reipublicae, esset coniuncta: nemo huius rectores dixerit iniuriam facere familiae, si immunitatem flagitanti repulsam det: quum contra reprehensionem prudentum procul dubio incurrant principes et magistratus, qui singulis hominibus familiarum consulturi, nervos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum eius assinuere senatores, DISSOLUTIONEM IMPERII dicendo. si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur.* Tacit. *Annal. XIII, 50.*

§. XXV.

De officiis sociorum axiomata generalia.

Postremo, quum in societatibus sociorum omnium officia ex ipso cuiusque societatis fine aestimanda sint: (§. XV, 43.) satis patet, 76) esse hanc veluti omnium legum, quibus societates continentur, summam: AD OMNIA EA AGENDA OBSTRUCTOS ESSE SOCIOS, SINE QUIBUS FINIS, QUAM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERE NEQUEAT: CONTRA 77) EA OMNIA, QUAE FINI SOCIETATIS ADVERSENTUR, OMITTENDA ESSE; adeoque 78) recte dici, societatis cuiusque salutem supremam sociorum legem esse debere.

CAP.

CAP. II.

DE OFFICIIS IN SOCIETATE CONIUGALI OBSERVANDIS.

§. XVI.

Velle Deum, ut genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidianie debitum naturae reddunt, nova prole suppleatur, *) vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. LXXVII, 31.) Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, simulque media, per quae ille finis obtineri potest, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non possit, nisi masculus et femina in concubitum consentiant: consequens est, 1) ut coniugium sit societas, (§. XIII.) eaque, 2) quia ad finem bonum et Deo gratum comparata est, licita et honesta, (§. XV, 41.) et, 3) quia ex paucissimis hominibus diversis sexus constat, simplicissima dicenda sit. (§. XVIII, 50.)

*) Hinc Graeci societatem coniugalem recte vocarunt τὴν χοιχειωδεσάτην τῶν κοινωνιῶν, *exordialem reliquarum societatum*, et quasi quoddam generis humani seminarium, quia sine ea genus humanum fuisset *unius aetatis*, uti de populo Romano ab uxoribus destituto loquitur Florus *Hist. I, 1*. Rem plane ΦιλσοΦικῶς expressit Seneca tragoedus in *Hippolyte* v. 466.

*Providis ille maximus mundi parens,
Quam tam rapaces cerneret fatis manus,
Ut damna semper sobole repararet nova.
Excedat, aegedum, rebus humanis Venus,*

Quae

*Quae supplet ac restituit exhaustum genus:
Orbis iacebit squallido turpis situ.*

Et paucis interioribus v. 478.

Caelibem vitam probes

*Sterilis iuventus: hoc erit, quidquid videt,
Vnius oculi turba, et in semet ruat.*

§. XXVII.

Eius finis non modo procreatio, sed et educatio sobolis.

Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris humani generis, non solum in eo consistat, vt homines existant, sed et vt verae felicitatis sint participes (Lib. I. §. LXXVII, 31.) sequitur, 4) vt non solum procreanda, sed et ita educanda sit soboles, ne potius in inutilia terrae pondera, quam in idonea membra humani generis, adolescat. Quumque officium istud educandi sobolem nemini incumbere possit, quam parentibus, quibus ipse Deus ideo tenerrimum eius amorem impressit: *) merito inde colligimus, 5) eos non modo procreationem sobolis, verum etiam commodam eiusdem educationem, tamquam finem matrimonii, sibi ob oculos ponere debere, adeoque 6) genuinum coniugii finem esse PROCREATIONEM COMMODAMQUE EDUCATIONEM SOBOLIS.

*) Adeo ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur, obseruante Iustiano l. vn. §. 5. C. de rei uxor. act. immo non homines tantum, sed et ipsa bruta animalia, quae curam foetus non abiicere prius animaduertimus, quam ipse victum quaerere, seque aduersus aliorum animalium iniurias defendere possit. Quum ergo Deus, tamquam ens sapientissimum, nihil omnino frustra faciat, et hic instinctus, quem in hominibus brutisque deprehendimus, non alium finem habere possit, quam vt illo parentes ad edu-

educandam curandamque sobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluisse Deum, tam certum est, quam quod certissimum. Recte ergo Euripides in *Medea* v. 1098.

Οἷσι δὲ τέκνων ἐσιν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ', ἐσορῶ μελέτη
Καταβρυχομένους τὸν αἴκαιον χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψωσι καλῶς,
Βίωτον θ' ὀπόθεν λείψωσι τέκνοις,

*Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos, video, curis
Confici umni tempore:
Primum quidem, quo pacto illos bene educent,
Et unde victum relinquant liberis.*

§. XXVIII.

Itaque CONIUGIVM est societas simplex personarum diuersi sexus, procreandae educandaeque sobolis causa inita. Ex eaque definitione patet, 7) nuptias contrahi non posse sine personarum vtriusque sexus consensu: (§. XIII.) 8) Ad ea omnia obstrictos esse coniuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit,* 9) eaque omnia omitenda, quae huic coniugii fini aduerfantur. (§. XXV, 76. 77.)

Definitio coniugii, de eoque axiomata.

*) Sane enim aliquando satius esset, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leue hoc generis humani dispendium est, si non omnibus annis idem sit prouentus hominum. At maximum saepe detrimentum illud capit ex vno vel altero homine, nato in generis sui dedectus, quia institutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod vno Nectone fuit numerosius? Recte et grauer Iuuenalis *Sat. XIII.* v. 70.

*Gratum est, quod patriae civem populoque dedisti,
Si facis, ut patriae sis idoneus, utilis agris,
Vtilis et bellorum et pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, et quibus
hunc tu*

Moribus instituas.

Add. Senec. de Benef. III, 30.

§. XXVIII.

Nuptias
faciunt
consen-
tientes,

Quia ergo nuptiae sine consensu contrahi non possunt: (§. XXVIII, 7.) facile patet, 10) ratas non esse nuptias inter raptorem et raptam, (Lib. I. §. CVIII, 43.) nisi vi rapta ex postfacto vltro consenserit: *) (§. XVI. *) nec magis 11) eas consistere, si alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12) dolo malo aliquis implicatus sit nuptiis, a quibus, si abfuisset dolus, omnino abhorruisset. (Lib. I. §. LVII, 53.) Quamvis vero consensus hic coniugum nuptialis omnino sit necessarius: quia tamen societas non est, ubi quis in finem tantum, non item in media, consensit, 13) solum consensum in finem futurum iure naturae nondum efficere nuptias, sed 14) consensum praesentem in ipsam communicationem corporum requiri, arbitramur.

*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Saepe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, sed ne velle, et ruerre in virorum amplexus viderentur. Motem hunc iam antiquissimis temporibus inoleuisse, testatur Romulus apud Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. II. p. 100.* ubi apud Sabinas raptum, suo imperio factum, ita excusat: ἐκ ἐφ' ὕβρει τὴν ἀρπαγὴν, ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένην ἑλληνικὸν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαινῶν τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπαντων, καθ' ὅς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφαιέσατον.
Raptam

Raptum hunc non ad contumeliam, sed ad coniugium, pertinere: morem hunc Graecorum esse antiquissimum, et qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus. Idem et aliarum gentium moribus probatum esse, nouimus, quod honestius esset virginem rapi, quam vitro in manum viri conuenire. Hanc verovim, mulieribus male repugnantibus illatam, non aduersari consensui, facile vnusquisque animaduertit.

§. XXX.

Ex quo simul patet, 15) consensum in futu- Quae
ras nuptias potius SPONSALIORVM, quam CON-
diffe-
rentia
rem esse canonistarum distinctiunculam inter
fit
consen-
sus spons-
salitatis et
nuptias
lis?
IVGII, nomine venire, adeoque 16) subtilio-
rem esse canonistarum distinctiunculam inter
sponsalia DE PRAESENTI ET DE FUTURO, quam
ut ea ex recta ratione possit defendi. Quia
tamen sponsalia sunt pactum, pactaque omnia
iure naturae perfecte obligant: (Lib. I. §.
CCCLXXXVII. sequ.) nemo dubitauerit, 17)
quin et sponsalia sint adimplenda; *) nisi 18)
ea, quibus et alia pacta vitari obseruauimus,
(Lib. I. §. CCCLXXXII. sequ.) vel animo-
rum dissimilitudo, vel aliae iustae causae, diri-
mi potius hoc pactum, quam par male conciliatum infelicissimis auspiciis iungi, suadeant.

*) Mira ergo dispositio iuris Romanorum, ut sponsali-
bus neutra pars perfecte obligetur. Quam enim
reliqui Latini inde saltim actionem ex sponsu da-
rent, ad id, quod interesset, pactum hoc non fuisse
seruatum: Gell. Noct. Att. IIII, 4. Romani quem-
que suo arbitrio et impune renunciare conditioni
statuebant, l. 1. C. de sponsal. l. 2. C. de repud. Sed
cum ipsis coniugibus summa esset diuertendi li-
bertas: fieri vix poterat, ut vinculum, quod spon-
sum sponsamque continet, firmiter existimarent:
ac proinde non potuerunt non et repudia apud eos
esse liberrima.

§. XXXI.

Habili-
tas con-
iugum
ratione
aetatis,

Quumque finis matrimonii sit procreatio commodaque educatio sobolis, (§. XXVII, 6.) eaque omnia, sine quibus hic finis obtineri non potest, facienda, quae illi aduerfantur, omittenda sint: (§. XXVIII, 8. 9.) sequitur sane, 19) vt, qui ad nuptias adpellunt animum, ea aetate esse debeant, vt sperari possit, eos et procreationi sobolis, et eiusdem educationi sufficere: et hinc 20) merito arcendi sint infantes, immo 21) et adolescentes, quorum nondum est vel tantus vigor, vt genus humanum noua vegetaque sobole augere, *) vel tanta virtus et prudentia, vt et alimenta vxori liberisque parare, et eorum actiones, pro eo, ac decet, regere possint. *)

*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia superauit Lycurgus. Quum enim is vulgo iuuenum ac iuuenularum nuptias quam maxime probari, animaduerneret: ipse, teste Xenophonte *de rep. Laced. Cap. I. §. 6. ἀποπάσας τῆ ὀπότε βύλοιτο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν, ἐν αἰμαῖς τῶν σωμάτων τὰς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τῆτο συμφέρον, τῆ εὐγονία νομίζων, potestate adempta, ne quis uxorē duceret, quam ipsis libitum esset, iussit, vt, dum vigere corpore, matrimonia contraherent; idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat. Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam, sobolem sint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam esse voluit, omnibusque Laconum adolescentibus praefecit: ἀνδρα ἐξ ὠπερ αὐ μέγισται ἀρκαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται. τῆτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροῖζειν τὰς παῖδας, καὶ ἐπισκοπεῖντα,*

εἰ

ἔτι τις ἐαδιστοργίῃ, ἰσχυρῶς κολάζειν. *virum ex illorum numero, qui summos magistratus obaunt, cui paedonomi est inditum nomen, cuique plenam potestatem colligendi pueros concessit, et eosdem puniendi graviter, inspectanti, an quis nequiter agat.* Vid. Xenophon. *ibid.* Cap. II. §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliae respublicae.

§. XXXII.

Ex quo facile intellectu est, quid iudicandum sit de senum nuptiis. An et senes nuptias recte contrahant? Quemadmodum enim 22) ob indissolubilitatem huius societatis, de qua paullo post dicendi locus erit, non diuellendi sunt coniuges, qui in illo statu confenuerunt, 23) tolerandumque etiam videtur matrimonium viri decliuioris aetatis, sed adhuc vegeti, cum muliere iuvene, quum adhuc sperare liceat, par illud finem matrimonii adsequuturum: ita 24) nemo sanus probauerit nuptias senis cum sene, vel 25) adolescentuli cum anu effoeta ac decrepita, quale par male compositum sine turpissima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, consentire potest. *)

*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi potest femina, quae, *quum sint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire post mortes, virumque demens cineribus suis quaerit prurire?* ut loquitur Martial. *Epigr. III, 93.* Tolerantur in ciuitatibus huiusmodi nuptiae, quae nuptiarum nomen vix tumentur, quia, iudice Quintiliano *Declam. CCCVI. quaedam et nubendi impudicitia est.* Eleganter, uti solet, de huiusmodi matrimonio Pufendorffius *de iure nat. et gent. VI, 1, 25.* *Quae matrimonia fortasse non incommode vocare possis HONORARIA: eo sensu, quo honorarij quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur.*

Apud Suetonium Ner. Cap. XXXV. vxoria ornamenta vocantur, eo sensu, quo triumphalia ornamenta dici soluerunt.

§. XXXIII.

An spadones et eunuchi?

Multo minus ergo 26) iis permittendum est matrimonium, quos vel ipsa natura, vel 27) hominum malitia, potentia procreandi sobolem priuauit, adeoque 28) impudicissimae sunt non modo eunuchorum, sed et spadonum nuptiae, quamuis eas exemplis non carere, satis constet, *) nisi 29) occulta et incerta sit masculi impotentia sterilitasue feminae, nec omnis spes curationis euauerit, alterque coniux hoc Catone contentus esse, et meliora sperare, velit.

- *) Absurda ergo matrimonia spadonum apud Aegyptios, de quibus Grot. *ad Dent. XXIII, 2.* Absurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l'état présent de l'empire Otoman. II, 21.* Et tamen inter ipsos Christianos, quod mireris, disceptatum nouimus, licitumne sit castrato vxorem ducere? qua de quaestione singularis exstat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi coniugio*, quod ipse lepide vocat *die Capaunen-beuratb*, recusat *Ienae MDCCXXXVII.* Id vero merito retuleris inter portenta saeculi, de quibus iam sua aetate Iuuenalis *Sat. I. v. 22.*

*Quom tener vxorem ducat spado, Maecia Tuscum
Figat aprum et nuda teneat venabula mamma:
Difficile est, satyram non scribere.*

§. XXXIII.

An omnes naturae habiles obligati

Quamuis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30) eos easue, qui quaeue obtinendo matrimonii fini se satis idoneos idoneasue esse, animaduertunt, recte et ordine face-

facere, si matrimonium contrahant: non ta-
men 31) talis est obligatio ad ineundum ma-
trimonium, ut is contra ius naturae egisse vi-
deatur, qui castum caelibatum inauspicato prae-
ferre matrimonio statuit. *) Quum enim ne-
mini imputanda sit omissio actionis, si agendi
defuerit occasio, (Lib. I. §. CXIII, 56.) et
saepe contingat, ut tum res ipsa, tum tempus,
locus, aliaeque circumstantiae turbent consi-
lium contrahendi matrimonium, adeoque il-
lud ineundi desit occasio: vitio sane tunc ei
verti non potest caelibatus, cui diuina provi-
dentia conditionem honestam non obtulit.

sint ad
matri-
monium?

*) Est haec sententia Iudaeorum, quam ex eorum ma-
gistris pluribus describit Io. Selden. *iur. nat. et gent.
secund. discipl. Hebr. V, 3*. Neque enim illud recte
probant ex loco *Genes. I, 38*, qui non legem, sed
benedictionem diuinam, comprehendit. Et absur-
dum est, illos, qui caelibatum ex iusta causa prae-
ferunt matrimonio, coargui, quod generi huma-
no male consulant, quasi ideo interituum sit ge-
nus humanum, si vnus vel alter ex iusta causa ad
nuptias non adpellat animum. Hinc parum me-
mores praeceptorum Pauli, apostoli, *1 Cor. VII*,
esse videntur ii, qui ex Christianis pedibus in il-
lam Iudaeorum sententiam ire non dubitant.

§. XXXV.

At id tam certum est, quam quod certissi-
mum, quum medium sit propter finem, ad-
eoque concubitus propter procreationem edu-
cationemque liberorum, omniaque, quae huic
fini aduersantur, sint omittenda, (§. XXVIII, 9.)
32) grauiter peccare omnes, qui medio illo,
quod Deus ad certum finem destinauit, abu-
tuntur ad explendam tantam libidinem, adeo-

Extra
matri-
monium
vetitum
omne
genus li-
bidinis.

que 33) omnem nefandam Venerem, quam scire non proficit, 34) omnia adulteria et 35) supra, 36) omnes furtiuos amores, qui insuper cum maxima aliorum iniuria coniuncti sunt, denique 37) omnes foedas pollutiones aequae, ac 38) quaestum nefandum et 39) lenocinium rectae rationi omnino aduersari: neque adeo 40) aliud esse propagandi supplendique generis humani legitimum medium, praeter societatem coniugalem, quam adhuc descripsimus, *)

*) Omnes enim haec impurissimas commixtiones non sunt procreandae sobolis causa, sed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipsis est, impedire student, Et si vel maxime natura hoc prauum illorum consilium alio vertit, ut soboles, etiam inuitis parentibus, nascatur: his tamen alter finis, puta, educatio eiusdem, minime omnium ob oculos est, et maxime patri, qui prolem, tamquam incertam et vulgo quaesitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque sequitur, ut infelicissimi hi liberi ad omne scelus adolescant, et generi humano oneri potius sint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum sit: facile patet, non iniuste agere magistratus, qui et adulteros et stupratores ad suppeditanda liberis alimenta; et hos, si feminas, iniecta spe matrimonii, ad stuprum pelleverint, etiam ad ducendas stupratas adigunt.

§. XXXVI.

Αν πο
λυαν-
δεια
et com-
munia
vxorum
sit licita?

Ob eandem causam 41) πολυανδειαν, id est, vnius feminae cum pluribus viris coniunctionem, rectae rationi omnino refragari, adeoque et 42) communionem vxorum, quam in republica sua Platonem ciuibus permisisse, aiunt, plane esse reprobendam, liquet. Aristot.

Polit.

Polit. II, 2. Quum enim utroque casu incerta futura sit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat: (§. XXXV. *) tantum abest, ut foedas has commixtiones probet recta ratio, ut ne ii quidem populi, quos alioquin *πολυγυνίαν*, id est, unius viri cum pluribus vxoribus coniugium, permisisse constat, vlli feminae facultatem dederint, cum pluribus maritis vno eodemque tempore in manum conueniendi. *)

*) Non igitur acutius Papirius Praetextatus eludere potuisset curiositatem matris, quid rei magnae in senatu eo die consultatum esset, paullo compressius ac violentius sciscitantis, quam dum actum in senatu dixit: *utrum videretur utilius magisque e republica esse, vnusue ut duas vxores haberet, an ut vna apud duos nupta esset?* Quum enim nulli in mentem venisset, alterutrum legibus permitendum esse; matronae Romanae, a matre Praetextati de periculo monitae, postero die nudare animi sententiam non dubitarunt, adeuntes amplissimum ordinem, et non sine lacrymis orantes, *vna potius duobus nupta fieret, quam ut vni duae.* Gell. *Noct. Att. I, 23.* Sed tantum abest, ut *πολυανδρίαν* tolerarint Romani, ut ne barbari quidem eam vnquam admiserint, quamuis promiscuum usum vxorum aliqui probarint, veluti Taprobanenses, Ichthyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytae, Agathyrsi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorf, *Iur. nat. et gent. VI, 1, 15.*

§. XXXVII.

Paullo altioris indaginis est quaestio, an *Αργυροπολυγυνίαν*, seu vnus mariti cum pluribus vxoribus connubium, ius naturae permittat? Ne-
pro que *πολυγυνία.*

que enim I) huiusmodi coniugium vel procreationem sobolis impedit, vel II) efficit, ut proles incerta videatur. Praeterea III) multae gentes, ipseque Dei populus, et probarunt hanc cum pluribus vxoribus societatem, et sibi non infelices visi sunt, dum plures feminas domum duxerunt: ut iam non dicamus, IIII) Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento esse, non peius se habere liberorum procreationem atque educationem, si vnus plures, quam si vnam quisque domum ducat: itemque V) saepe vel mariti vigorem, vel vxoris intolerabiles mores, vel eiusdem sterilitatem, vel ipsius reipublicae salutem, aliasque iustas caussas videri suadere, ut polygamia simultanea monogamiae praeferatur. *)

*) Eo redeunt praecipua, quibus polygamiae patroni vtuntur, argumenta, ex sola ratione depromta. Quae enim ex scriptura sacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum vtriusque generis adparatu caussam hanc egerunt Huldericus Neobulus, de cuius libro *de digamia* videntus Seckend. *II. list. Lutberan. III, 79. Addit. III. litt. x. p. 281.* Bernardinus Ochinus, ex instituto refutatus a Theod. Beza libro *de polygamia* et Io. Gerardo *de coniug. §. CCVII*, de quo videntus Petr. Bael. *Dict. hist. et crit. sub Ochinus.* Io. Lyserus, qui sub fictis Theophili Alethaei, Vinc. Athanasii, Gottl. Wahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re sparsit in vulgus, de quibus iulius egit Vinc. Flaccius *Theatr. pseudonym. n. 97. 277. 2867.* Aduersus eum calamum strinxerunt Io. Brunsmannus, Io. Musaeus, Diekmannus, Feltmannus, Gesenius, at in Pufendorffium iniurius, Io. Meyerus, et alii. Denique polygamiae patrocinium suscepit vir, quem studia sua, melioribus litteris consecrata, huc ingenii foetu interrumpere non

non

non decebat, Daphnaeus Arcuarius, in libro Germanice scripto, *von Ehe-sachen*: ut iam non dicamus de nouissima controuerſia, quae nuper a iureconſulto Dantiſcano, maiore fortassis eccleſiae damno, quam fructu, excitata, plures libellos eriſticos peperit, quos, utpote ubiuis obuios, recenſere hic nihil attinet.

§. XXXVIII.

Enimvero, quum coniugium ſit, ea omnia, Es rectae rationi non conuenit, quae coniugii fini aduerſantur, omittere, (§. XXVIII, 9.) fini vero illi, quia coniugium eſt ſocietas, vel maxime aduerſetur diſcordia circa finem et media, (ibid.) denique illa diſcordia eo minus euitetur, quo maior eſt ſocietas; *) (§. XVIII, 57.) merito colligimus, 43) *πολυγαμικον* quoque rectae rationi minus conuenire, quam vnus cum vna matrimonium, et proinde, 44) quum natura nos obliget, ut ex pluribus bonis id, quod optimum eſt, eligamus, (Lib. I, §. LXXXII. *) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam eſſe obligatos.

*) Hoc tam certum eſt, quam quod certiffimum. Plures vnus viri vxores inuidia, zelotypia, aemulatio, et mille aliae cauſae quotidie collidunt. Iam enim mulier mulieri vetuſtiori, iuenculae, foecundiori, magisque amabili; iam plures earum marito, vnam vel alteram ſibi praeferenti; iam eadem alterius liberis erecioris ingenii, vel patri paullo carioribus, ſucceſſent. In hoc vero inſtino bello quae poſſet locum habere concordia? quis conſenſus in educationem tam diſſortium liberorum? Viderunt tam triſtia exempla familiae Abraami et Iacobi, quum in iis floreret virtus et pietas. *Genef. XVI, 5. XXI, 9. ſequ. XXVIII, 30. ſequ. XXX, 1. ſequ.* Quid non euenire poſſe credimus

dimus aliis, qui pro mulieribus probis et modestis
Medeas vel furias aliquot domi alerent?

§. XXXIII.

Respon-
sum ad
argu-
menta
primum,
secun-
dam et
tertium.

Nec tanti sunt rationes, paullo ante recen-
sitae, ut earum causa deferere velimus va-
dimonium. Ponamus I. procreationem sobolis
non impediri πολυγυνία; at tanto magis impe-
ditur finis alter, puta, commoda liberorum
educatio, (§. XXXVIII. *) quae a procreatio-
ne non est seiungenda. (§. XXVII.) II. Quam-
uis proles etiam in πολυγυνία certa sit: haec ta-
men certitudo non impedit, quo minus
quaelibet mater suis tantum liberis faueat, re-
liquarum prolem odio plus quam Vatiniano
prosequatur, vel eam saltim nouercalibus in-
stigationibus patris exosam reddere studeat.
III. Populis orientalibus, quibus clima feruen-
tius, ipsaque naturalis lasciuia πολυγυνίαν per-
suasit, facile opponi possunt tot gentes huma-
niores, quibus eadem displicuit. Nec mos
Iudaeorum pro norma est, quum ipse Serua-
tor ea omnia, quae a primaeua Dei institutione
discrepent, *) in Iudaeis tolerata magis, quam
adprobata a Deo esse, doceat, πρὸς τὴν σκληρο-
καρδίαν αὐτῶν, propter duritiam cordis eorum.
Matth. XVIII, 8.

*) Nulla autem ostendi potest ratio, cur in quaes-
tione de diuortiorum licentia magis ad primae-
uam matrimonii institutionem respiciendum sit,
quam ubi de πολυγυνία disputatur. Immo ab
ipso diuortio, quod Seruator primaeuae institu-
tioni refragari, ac proinde παρακλῆς λόγῳ παρ-
νείας illicitum esse docet, recte ducimus argu-
mentum ad prohibitionem πολυγυνίας. Si enim
is,

is, qui, repudiata iniusta priore vxore, aliam ducit, adulterii reus est: multo magis adulterii reus erit, qui constante matrimonio vxoti aliam superinducit, quia ratio, a Christo adducta, quod nempe Deus, instituens matrimonium, voluerit, *ut duo sint caro vna, Matth. XVIII, 5.* non minus polygamiae, quam diuortio, obstat.

§. XXXX.

Eiusdem commatis et reliqua sunt argumenta, in quibus polygamiae adsertores causae suae praesidium quaerunt. Nam III. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domestica iactant, partim annalibus eorum, ipsique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli societatis matrimonialis plane repugnant. *) Et quid, quaeso, V. incredibilius est, quam vni non sufficere vnam? quid incertius, quam eum, cui inuerecunda vel immodesta obtigit vxor, alteram, quam illi superinducit, verecundio rem modestioremque, vel cui iam infaecunda domi est, alteram faecundio rem habiturum? Quid si pro vna furia duas tresue inueniat? Immo totum hoc argumentum non nisi iis alicuius ponderis esse videbitur, quibus

Necnon
ad quar-
tum et
quin-
tum.

Sola est utilitas iusti prope mater et aequi.

id est, qui falsum iuris naturae et gentium principium pro vero adoptant. (Lib. I. §. LXXVIII. *)

*) Notum est, orientales populos, qui plures vxores alunt, easdem gynaeceo, tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati esse conditionem. Hinc Aristotel.

Aristotel. *Polis. I, 2.* Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δῆλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros aasem femina et seruus eundem ordinem habens.* Adde de Persis insignem locum Plutarchi in *Themistocl. p. 125.* Praesto iis est eunuchus aliquis, qui illas custodiat, et ab omni aliorum hominum consuetudine plane auertat. Liberi etiam, maxime dignioris sexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicuius, vel serui, disciplinae traduntur. Quae omnia an naturae huius societatis conueniant, facile intelliget, quisquis vxorem vitae fortunaeque sociam, non captiuam, non ancillam, esse debere, cogitauerit.

§. XXXXI.

An ius naturae certos gradus prohibeat?

Non minus difficilis est quaestio, an ex iuris naturae praescripto et sanguini habendus sit honor, adeoque nuptias et cognatio, et affinitas impediatur? Enimuero, quum matrimonii fini aduersari non videatur huiusmodi coniunctio: (§. XXVIII, 8. 9.) satis constare arbitror, 45) eam ex hac causa iuri naturae haud aduersari. Attamen quia nuptiae, inter adscendentes et descendentes contractae, cum maxima turpissimaque respectuum, qui inter has personas intercedunt, confusione coniunctae sunt: 46) ipsa recta ratio, illas omnino inhonestas esse, agnoscit, et 47) eatenus Icti Romani non male statuerunt, hunc esse *incestum iuris gentium*: *) *l. 38. §. 2. D. ad leg. Iul. de adult.* quin et 48) in linea collateralis nuptiis inter proximos cognatos cognatasque pudorem impedimento esse, existimarunt. *l. 68. D. de rit. nupt.*

*) Quum enim natura probare non possit contradictoria, tales vero verae sint obligationes vxoris et matris;

matris, patris et fratris, matris et fororis, quae in vna persona vix consistere sine summa confusione possunt: nec possunt hae nuptiae consistere, quibus hi respectus in vna eademque persona manifesto confunduntur, veluti in nuptiis Heruli et Marullae, de quibus vetus epigramma:

Herfilius hic iaceo, mecum Marulla quiescis:

Quae soror, et genitrix, quae mihi sponsa fuit.

Me pater e nata genuit: mihi iungitur illa:

Sic soror et somiux, sic fuit illa parens.

Sunt haec sane ita comparata, vt et pagani turpia viderentur, ex quorum numero Ouidius *Metam. X. v. 9.* Myrham ita loquentem inducit:

Tunc soror nati, genitrixque vocabere fratris?

Nec, quod confundas et iura et nomina, sentis?

Inter collaterales confusio tanta non metuenda, at confusio tamen quaedam respectuum et obligationum euitari non potest, si eadem soror, eadem vxor sit. Hinc honestius putamus, has quoque nuptias non permitti, nisi eas absoluta excuset necessitas. Et sic facile reddideris rationem, cur Adami liberi sine incestus crimine inter se contraxerint nuptias, quum incestuosi procul dubio hodie dicendi sint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea est natura et indoles, vt, si necessitas ab ipso Deo obiciatur, quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis. (Lib. I. §. CLXII, 64.)

§. XXXXII.

Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad solam explendam libidinem comparatae, rectae rationi aduersentur, nec aliud legitimum sit genus humanum propagandi medium, quam societas coniugalis: (§. XXXV.) consequens est, 49) vt et ipsorum coniugum, et liberorum inde natorum intersit, animum hanc societatem contrahendi

An ritus et solemnitates nuptiales probet?

di signo quodam externo testatum fieri, iustamque vxorem a concubina, maritum a stupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis discerni. Quod quum commodius fieri non possit, quam si nuptiae publice et sollemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50) cur omnes paene gentes, certos ritus nuptiales, arbitrarios illos quidem, ast ad declarandum consensum nuptialem, officiaque coniugum significanda idoneos, adhibendos existimarint. *)

*) Nulla paene fuit gens tam barbara, quae non ritus quosdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebraei, Graeci, Romani huiusmodi sollemnitatibus utendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebraeorum, Graecorum, Romanorum, aliarumque gentium ex instituto descripserunt, ut propositi immemor esse viderer, si de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblanguescente paulatim vetere illa disciplina, eo demum devenisse, ut nullum paene ritum amplius adhiberent, eoque factum esse, ut saepenumero dubitaretur, iustaene vxoris, an concubinae locum in aedibus teneat femina, idque aliquando ex instrumentis dotalibus, §. ult. *Inst. de nupt.*, aliquando ex ipsa feminarum conditione qualitateque adfectionis esset diiudicandum. l. 24. *D. de ritu nupt.* l. 31. *pr. D. de donat.* Quam facile vero superessissent his quaestionibus, si more maiorum certo ritu contraxissent nuptias?

§. XXXXIII.

Officia
coniugum
mutua,
quae ex
natura
pacti
fluunt,

De officiis vtriusque coniugis omnia sunt certa et perspicua. Quum enim natura huius societatis requirat consensum, (§. XXXIII, 7.) is vero sine amore ac concordia sperari nequeat: conse-

consequens est, 51) vt coniuges mutuo amore sese complecti, 52) et non modo communem rem familiarem *) communi consilio administrare et curare, sed et 53) alter alteri pro virili adiumento esse, immo et 54) communem vtramque fortunam habere, in primis vero 55) in liberorum educatione ope et consilio se inuicem iuuare debeant.

*) Equidem, an communio illa bonorum, mortuo alterutro coniuge, effectum habere, et quanta pars substantiae communis superstiti, quanta defuncti heredibus obuenire debeat, vel pactis, vel legibus, definiendum est. Constante tamen matrimonio communia omnia habere coniuges, etiam restita ratio agnoscit. Quam enim socii ob vnitatem voluntatis sint vna persona, (§. XX, 60.) ac proinde res et iura, quae ad societatem pertinent, communia habeant: (§. XXI, 63.) manifestum est, idem etiam inter coniuges obseruandum esse, adeo, vt et Romani, quamuis, exolescente in manum conuentione, ab vsu recederet illa *κοινωνία πάντων χρημάτων τε καὶ ἁγίων*, omnium bonorum et sacrorum communio, quam inter coniuges esse voluerat Romulus, teste Dionysio Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 95.* tamen communem vtrique coniugi bonorum vsum esse statuerent. l. 1. D. ver. mos. l. 5. C. de crim. expil. hered. Ex quo facile patet, cur Modestinus, retenta veteri definitione, nuptias, quales et sua aetate erant, dixerit *coniunctionem maris et feminae, consortium omnis vitae, diuiniq; et humani iuris communicationem.* l. 1. D. de vita nupt.

§. XXXIII.

Et haec quidem communia sunt vtriusque coniugis officia, quae ex consensus ac societatis natura pronò alueo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII, 6.) colligimus, 56) ^{quae ex fine ma-} trimo- ^{con-} niii,

HAIN,

Bb

con-

coniuges merito cohabitare, sibi que solis 57) inuicem corporis usum praebere, adeoque 58) ab adulteriis, aliisque furtiuis impuris que amoribus, abstinere, *) 59) liberos pari amore complecti, nec 60) alterum alterius curam et sollicitudinem, qua liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuosam reddere debere.

*) Sunt, qui hoc officium tantum ad uxorem, non item ad maritum pertinere existimant, ex ea ratione; quod, eo neglecto, incertitudo prolis uxori non sit metuenda. Enimuero uti omnino vetita est commixtio, qua sit, ut incerta sit origo sobolis: ita non sequitur, ut licitus sit congressus, ex quo illa incertitudo non sit metuenda. (§. XXXVIII, II.) Vid. Gundlingii *diff. an maior a feminis, quam a viris, castitas requiratur*. Nos ex regula principali iustitiae naturalis hoc argumentum ducimus: Quod sibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII, 6.) At maritus non vult, ut uxor alterum maiore amore, quantumvis innoxio, quam se complectatur, vel ulli alii, quam sibi, corporis usum praebet: hinc ad idem officium obstrictus est maritus. Recte itaque Chrysostr. *homil. XVIII. in 1 Cor. VII. In aliis sit praerogativa viri, non in pudicitia*. Et Greg. Nazianzenus: Πῶς ἀπαιτῆς, εἰ ἀντιφύεις? *quo iure exiges, quod non rependis?* Add. Lactant. *Inst. diu. VI, 3*. Hieronym. *ad Ocean. es cam. 20. Causs. XXXII. quaest. V*. Quamuis uxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incastitatem, repugnare, facile largiamur.

§. XXXXV.

An marito in uxorem aliquod imperium sit?

Satis porro manifestum est, imperfectam admodum fore hanc societatem, si tam esset aequalis, ut penes neutrum coniugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia

quia in plerisque contingere posset, ut in eligendis mediis quam maxime dissentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem suffragiorum vincere possit, res non habeat exitum. Quamvis vero tunc prudentius consilium praefendum videatur: (Lib. I. §. LXXXII. *) tamen, quia aequae incertum futurum esset, vter coniugum magis altero sapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61) marito aliqua praerogativa concedenda erit circa negotia, quae ad societatis communis salutem utilitatemque pertinent. *) (§. XXVIII, 8)

- *) Quum enim ad ea omnia obstricti sint coniuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit: (§. XXVIII, 8.) obstricti etiam erunt ad alterutrius praerogativam ferendam, sine qua sperandus non esset in eadem media consensus. Quia vero in societate inter pares praerogativa illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in societate coniugali ut plurimum est maritus: vxor obstricta erit, ad praerogativam mariti ferendam. *Martial. Epigr. VIII, 12.*

Inferior matrona suo fit, Prisce, marito:

Non aliter fuerint femina, virque pares.

Et *Plutarch. coniugial. praecept. p. 139.* Ὅσπερ ἀν φθόγγοι δύο συμφωνοὶ ληφθῶσι, τῷ βαρυτέρῳ γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πράξις ἐν ἐκείῃ σοφρωνάτῃ πράττεται μὲν ὑπὲρ ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τῷ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, ἢ καὶ προαίρεσιν. *Sicut, quum sumuntur duae consonae voces, cantus grauiori adscribitur: ita in familia recte instituta omnes res quidem geruntur consensu coniugum, viri tamen vel IMPERIVM vel CONSILIUM elucet.*

§ XXXXVI.

Eius in-
doles.

Quum vero ea praerogativa, marito concessa, non nisi ad negotia, quae ad societatis salutem utilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XXXV, 63.) consequens est, 62) ut illa maritalis potestas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerisque inualuisse, iam supra observauimus, (§. XXXX. *) nec adeo 63) consistere in iure vitae et necis, quod leges quorundam populorum maritis indulserunt, Gell. X, 23. Tacit. *Annal.* XIII, 32. Caes. *de bell. Gall.* VI. 19. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XVIII.* multoque minus 64) in iure uxores aliis vel vendendi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos uxores tamquam res in commercio fuerunt, ipsique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Cato-ne* p. 770. Tacit. *Annal.* V, 1. Dio Cass. *Hist. Lib. XXXXVIII.* p. 384. sed 65) in facultate uxorum actiones prudente consilio regendi, 66) easdem defendendi, 67) immodestas modice, et pro coniugum conditione et dignitate castigandi, *) (§. XXII, 69.) immo et 68) ob causas grauiores, de quibus paullo post erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII, 70.)

*) Dico castigationem illam conditioni dignitatisque utriusque coniugis debere accommodari. Quum enim coniuges, tamquam socii, sint veluti vna persona: (§. XX, 60.) ignominiosa castigatio uxoris cum ipsius viri ignominia est coniuncta. Quia vero vnumquemque decet existimationem suam pro virili conseruare: (Lib. I. §. CLIII. 44.) contra officium faciet maritus, si uxorem contra dignitatem tractando, et illius et sui ipsius existimationem

nem laedit. Vnde elegans Germanorum paroemia: *Wer sich die nase abschneidet, schandet sein angeischt.* Eleganter virorum huiusmodi imprudentum disciplinam reprehendit Plutarch. in *praesept. coniugial.* p. 139. *Οι τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι δι' ἀδείειαν ἢ μαλακίαν, αὐτὰς ἐκείνας ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν ἕως ἐνίσι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλεσίστας γυναῖκας, ἔχ' ἑαυτὰς ποιῆσι βελτίους, ἀλλ' ἐκείνας περικολύβητιν, ὡς μᾶλλον ἀρξόντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δὲ, ὡς περὶ ἵππων τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς, χρῆσθαι τῷ χαλινῷ.* *Qui ob imbecillitatem aut mollietatem non possunt insilire in equos, illos condocerunt, ut se submittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles et opulentas uxores, non sese meliores reddunt, sed uxores deprimunt, ut humilibus facilius imperare possint: quomodo oportet, ratione habita, ut magnitudinis in equo, ita DIGNITATIS IN MULIERE, fraeno uti.*

§. XXXXVII.

Quia vero haec praerogativa marito ob praesumptam duntaxat maiorem prudentiam et onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. XXX & V. *) et saepe tamen contingit, ut virilis animi femina viro ingenii minus perspicacis, opulentior pauperi, regina privato nubere cogatur: 69) omnibus his casibus pacto sibi praerogativam illam stipulari posse feminam *) nemo negauerit, exempla quoque docent, 70) reginas, nuptas principi, cui nihil in vxoris regno imperii est, priores in societate, etiam coniugali, partes tenere, nisi 71) vxor, regni heres, ipsum imperium in maritum transcribere malit, sola dignitate contenta.

An id
ius ma-
riti pa-
cto mu-
tari pos-
sit?

*) Sic sane quod referunt Aristotel. *Polit. V, 11.* et Sophocl. *in Oedipo Colon. v. 354.* apud Aegyptios vxorem imperare marito, id ex pacto esse, docet Diodor. *Sicul. Biblioth. I, 27.* De *reginae marito*, quae dici possunt, omnia iam occupauit doctissimus Io. Philipp. Palthenius dissertatione singulari, edita Gryphifu. MDCCVII. vbi et varia, quae huc pertinent, pacta dotalia, et natas inde controuersias illustres accuratius explicauit. In primis notabile est exemplum Iacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam Scotorum Reginam, conceptis verbis iurauit, *se nullam inde praecellentiam, aut supremi gradus fastigium spectare, sed id unum, ut perinde Reginae, atque ad huc fecerit, quoad uiueret, paveret atque inserviret.* Buchanan. *rer. Scot. Hist. Lib. XVI. p. 674.* Ad ea, quae ex iure diuino positio *Genes. III, 16. 1 Cor. XI, 7. 1 Tim. II, 11. Eph. V, 13. Coloss. III, 18. 1 Petr. III, 1.* his omnibus opponi solent. plura tegebat laudatus Palthenius *ibid. §. XXX. sequ.* quae tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquinus.

§. XXXXVIII.

Mariti
officium
in feren-
dis ma-
trimonii
oneri-
bus.

Quum vero ordinarie maritus priores in societate connubiali partes teneat: (§. XXXXV, 61.) non potest etiam detrectare officium 72) alendi vxorem et liberos, 73) oneraque matrimonii ferendi: quamuis, 74) quia communes sunt liberi, communisque rei familiaris cura utriusque incumbit, (§. XXXXII, 52.) merito et vxor partem istorum onerum, quantum opes eius ferunt, in se suscipiat, eaque 75) procul dubio sit origo dotium apud Graecos et Romanos, quas et illae vxores adferebant maritis, quae ab hereditate parentum non excludebantur. *)

*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exortes essent bonorum patrum,

norum, quippe alias a successione exclusae. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleuerat. At dotare tamen Romani solebant filias, etiam antequam lata esset lex Voconia, idemque, ea iam subuersa, faciebant, quamuis hereditatem paternam maternamque aequa lance cum fratribus diuiderent. Rem omnem eleganter exposuit Iac. Peizon. *dissert de lege Voconia*, nostris auspiciis recusa Hælae MDCCXXII. Hinc ipsi Romanorum iureconfulti dotem ad ferenda matrimoni onera dari fatentur. l. 7. pr. l. 56. §. 1. l. 76. fin. D. de iure dot. l. 20. C. eod.

§. XXXXVIII.

Denique, quum omnia omittenda sint, quae Matrimonii finem impediunt, (§. XXVIII, 9.) educatio vero liberorum, quae non minus, quam procreatio eorundem, finis matrimonii est, perpetuam coniugum societatem requirant: facile patet, 76) ei fini omnino aduersari diuortiorum licentiam, qualis apud plerasque gentes olim inualuerat. At, quia tamen 77) intolerabiles alterutrius coniugis mores hunc finem magis impediunt, quam diuortium, et 78) socio, cui tamen iniuriosus socius obtigit, non possit vitio verti, si illum abs se segreget: (§. XXII, 70.) diuortium etiam non illicitum censemus, quoties alteruter coniux ita se gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat. *) Postremo, 79) soluta quocumque legitimo modo hac societate, alterum ad secunda vota transire posse, eo minus dubitari potest, quo minus socio, soluta societate, ius est, alterum impediendi, quo minus nouam societatem cum alio contrahere possit.

Bb 4

*) Huc

*) Huc ergo referimus non modo adukerium et melitiosam desertionem, quas causas et ius diuinum iustas esse docet: *Matth. V, 32. XVIII, 9. 1 Cor. VII, 15.* sed et omnes, quae impedimento sunt, quo minus finem matrimonij adsequi liceat. Equidem an loquutio Christi *παρεκτός λόγος πορνείας Matth. V, 32* idem significet, quod *sem turpitudinis* vocauit Moses, *Deut. XXIII, 1.* adeoque tam laxa sit vocabuli *πορνεία* notio, ac visum est Seldeno *Vx. Hebr. III, 23. et 31.* nos quidem in medio relinquimus, certo persuasi, non idem esse *πορνείαν* et *λόγον πορνείας*. *λόγον* enim pro ratione vel conditione rei accipi notum est, vti in formula notissima, *τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουσι, eiusdem sunt conditionis, vel eandem rationem habent*, *Synef. Epist. ad Ioannem: Νῦν δὲ τὰ αἰματηρήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλήτους κηλίδας. Peccata vero eiusdem NATURAE sunt, vel peccatorum EADEM RATIO EST, ac macularum, quas elui nequeunt.* Hoc sensu accepto vocabulo, sensus erit, non aliam diuortii causam sufficientem esse, quam quae similis adulterio, eiusdemque cum hoc naturae sit, vel, quod perinde est, quae cum fine matrimonij non minus pugnet, quam adulterium.

§. L.

Quid statuen-
dum sit
de ma-
trimo-
niis im-
perfe-
ctis?

Quamuis vero haec omnia ipsa recta ratio exigere videatur in societate coniugali: facile tamen vnusquisque intelligit, 80) vnum officium altero magis minusue finem matrimonii attingere, adeoque 81) non statim societatem inter masculum et feminam matrimonium esse desinere, si quid per pacta mutetur. Quamobrem 82) matrimonium, licet imperfectum, est, quod sine sollemnitate, clam, liberorum tamen quaerendorum educandorumque causa,

sa, contrahitur, *) 83) nec non cui accedit *lex morganatica*, immo et 84) *putatium*, de quo singulari dissertatione egit Io. Nic. Her-
tius: quamvis 85) in imperantium sit arbitrio, quem huiusmodi conjunctioni effectum in ci-
uitate tribuere velint.

- *) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *marriage de conscience*: immo et concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus in *commentario ad legem Iul. et Papiam, Lib. II. Cap. IIII.* Neque enim aliter, quam dignitate, ab vxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Vnde et *inaequale coniugium* vocatur concubinatus, l. 3. C. de natur. lib. Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho*, *emancibando*, *casato di media carta*, quod ea lege contrahitur, vt vir, prole potitus, feminam illico a se segregare, vel vxor, praegnant, maritum pro lubitu deserere possit, qualia Amazonum matrimonia fuisse, memoriae prodiderunt veteres, quamvis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus in *expedit. Alexandri M. Lib. VII. pag. 291. sequ.* Conf. Sam. Petiti *Diss. de Amazonibus*, et Casp. Sagitt. *Exercit. ad Iustin. Hist. II, 4.* Quid enim hoc aliud est, quam *exire matrimonii causa*; *nubere diuortii causa*? Seneca de *Benef. III, 6.* Quid magis aduersari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro *fine* esse debere, supra in-
quimus?

CAP. III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE PARENTUM ET LIBERORUM OBSERVANDIS.

§. LI.

Transitio ad societatem parentum et liberorum.

EX coniunctione maris et feminae, de qua superiore capite differuimus, nascuntur LIBERI, qui tantisper cum parentibus in societate viuunt, dum ipsi nouas familias constituunt, et e parentum manu potestateque exeant. Quamuis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expresse, nec tacite, in hanc societatem consentire possint: tamen, quia et ex praesumpto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura, alterum consensisse, iudicamus, (§. XVII. 48.) ipsa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, ut cum aliis in societate uiuant: (§. eod. *) 1) nihil obstat, quo minus parentes liberosque in eundem finem, eademque media consentire, adeoque 2) dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQUE, statuamus. (§. XIII.)

§. LII.

Eius finis commoda liberorum educatio.

Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo et pueri atque adulescentes, non sint ea ingenii perspicacia praediti, ut ipsi vel de alimentis sibi prospicere, vel, quomodo actiones suas ad rectae rationis normam componere debeant, diiudicare possint: 3) Deus sane, qui eos existere voluit, etiam aliis curam demandasse

dasse intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4) ideo incredibilem amorem erga liberos inseuerit parentibus, non solum hominibus, verum etiam brutis animalibus, vt de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique praeterea sobolis procreandae educandaeue causa societatem inierint, aut saltem hunc finem vnice ob oculos habere debuerint: *) (§. eod.) consequens est, 5) vt id officium primario incumbat parenti vtrique, adeoque 6) societatis inter parentes et liberos finis non alius sit, quam COMMODA horum EDUCATIO.

*) Quamuis ergo contingere possit, vt homines diuersi sexus non liberorum quaerendorum, sed solius libidinis causa, congregiantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium sibi finem proposuerunt. Quum enim omnes impurae commixtiones extra matrimonium rectae rationi aduersentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, sed quem habere debeant, nec in cuiusquam potestate est, iuri praecipuo, quod hunc finem statuit, renunciare. (Lib. I. §. XIII, 19.)

§. LIII.

Quia ergo finis huius societatis est commoda sobolis procreatae educatio, (§. LII.) ea vero sine actionum directione consistere nequit: consequens est, 7) vt parentibus liceat liberorum actiones dirigere, *) ac proinde 8) iis competat POTESTAS in liberos, adeoque 9) haec societas omnino sit inaequalis et rectoria. Quemadmodum vero ex fine cuiusque societatis officia sociorum sunt aestimanda: (§. XV. 43.) ita

Haec
obtinere
nequit
sine po-
testate
parenti-
bus
compe-
tente.

43) ita 10) et haec PARENTVM POTESTAS ex fine aestimanda est, adeoque 11) est ius, parentibus competens, ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum huius societatis finem dirigi non possent.

*) Habes ergo originem potestatis illius, qua parentes iure naturae in liberos vtuntur. Vult Deus, vt liberi existant, id est, vt et conseruentur, et feliciter viuant. (Lib. I. §. LXXVII. sequ.) Conseruari et felices esse non possunt, nisi commode educantur. (§. LII.) Educari commode nequeunt, nisi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, vt ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque ius dirigendi actiones liberorum sit potestas in liberos: (§. LIII, 11.) vult sane, vt parentes potestatem in liberos exercent. Facessere ergo iubemus Hobbesium *de ciue VIII, 3.* hanc potestatem ex occupatione deriuantem. Nec Puffendorffius satisfacit, qui *Lib. VI. de iure nat. et gent. Cap. II. §. IIII.* eam partim ex vitae socialis natura, partim ex praesumpto liberorum consensu, explicare voluit. Consensus enim praesumptus in societatem hanc, quem ipsi agnoscimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud esse potest, quam hoc, quod paullo ante exposuimus.

§. LIII.

Potestas
haec pe-
nes v-
trum-
que pa-
rentem
est.

Quumque hoc officium communes liberos educandi vtrique parenti incumbat: (§. LII, 5.) consequens est, 12) vt et potestas haec vtrique sit communis, adeoque 13) ex iure gentium repeti non possit patria illa potestas, soli patri propria, quam ius Romanum inculcat. Arcamen quum patris, tamquam mariti, in ipsa societate coniugali regulariter primae sint partes: (§. XXXV, 61.) facile est ad existimandum, 14) dissentientibus parentibus, pa-
ternae

ternae magis, quam maternae, voluntatis habendam esse rationem, nisi 15) pater aliquid, quod manifesto turpe, liberisque noxium sit, iubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impossibile, nec matrem, nec liberos obstringi, facile est ad existimandum.

§. LV.

Quia praeterea officium educandi liberos, Immo et ex quo haec potestas nascitur, aliquando, prae in auos, mortuis parentibus, vel aui auiaeve, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ^{auias, cognatos, tutores, nutrices, adoptantes, transit.} ipsi parentes id aliis, ad hoc exsequendum magis idoneis, demandant? aliquando extraneus quidam id sibi, a parentibus cedi, vltro poscit: ^{res, adoptantes, transit.} sequitur, 16) vt haec potestas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi consistit, tunc et AVIS, COGNATISQUE, 17) et NVTRITORI- BVS ET PAEDAGOGIS, et 18) iis, qui quaeue *) alienos liberos ADOPTANT, vel 19) in TVTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20) hi omnes ea potestate eatenus vti possunt, quatenus eam suscepta ab iis cura educationis exigere videtur.

*) ADOPTIONEM ergo ius naturae non improbare statuimus, sed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani deriuarunt. Quum enim liberi apud eos essent in patria potestate, id est, in dominio iuris Quiritium: *l. 1. D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos aequae, ac alias res mancipi, in dominio suo constitutas, posse alienare, et mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes et cessiones in iure, ceu alibi ostendimus. Porro adoptare poterant soli masculi, non feminae, nisi ex indulgentia principis in solatium liberorum amissorum: §. 10. *Inst. l. 5. C. de adopt.* quia femina

na aliquem in potestate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel utriusque parentis, sed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi, deriuamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel saltim aequae commode exsequantur, ac ipsi parentes: nihil obstat, quo minus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare possint. Nec quidquam refert, masculus adoptet, an femina, nupta, an innupta, quia haec adoptio non imitatur naturam, sed parentum tantum officia. Et exstat sane huiusmodi adoptionis exemplum non modo apud Aegyptios *Exod. II, 10.* verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Augustam non in solatium liberorum amissorum, sed ob sterilitatem, adoptasse Candidianum, refert Lactant. *de mort. persecu. Cap. L.*

§. LVI.

Parentibus tribuit ius iubendi, prohibendi, castigandi,

Quemadmodum porro haec parentum potestas consistit in iure ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum societatis huius finem dirigi non possunt: (§. LIII, 11.) ita facile est ad existimandum, 21) parentibus licere et praescribere liberis, quae agere eos oporteat, et 22) prohibere, quae ab iis fieri nolint, et 23) immorigeros non modo obiurgare, sed et, 24) prout res exigit, castigare, et acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25) id prudenter fiat, statusque non modo et dignitatis familiae, sed et 26) aetatis, *) reliquarumque circumstantiarum ratio habeatur.

*) Recte Grot. *de iure belli et pac. II, 5, 2.* et Pufendorff. *Iur. nat. et gent. VI, 2, 7. sequ.* observant, maiorem esse huius potestatis vim in primae aetatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum possit

fit pater, quantum requirit finis huius societatis, puta, liberorum educatio, (§. LIII, II.) liberi autem imperfecti iudicii vix vnumquam, quid factu optimum sit, perspiciant: ipsa res exigit, ut parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiscendam artem; nec non ad amplectendam religionem, quam ipsi probant, compellant, immodestosque et immorigeros etiam virga scuticaque castigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore iudicio praeditum, auctoritate magis et rationum pondere, quam severitate ac rigidioris imperio, ad quaevis honesta pertrahere studebit, nec temere quidquam, quod ad futurae vitae rationes pertinet, invito illi per modum imperii iniunget. Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam inuitum, ut scholam frequentet: at non recte adultum cogent ad ducendam uxorem, ad certum vitae genus, a quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod observandum contra Casp. Zieglerum, qui hanc distinctionem non putat admittendam in *Notis ad Grov. II, §, 2.*

§. LVII.

Ex eodem patet, 27) finem huius societatis An et non exigere ius vitae et necis in liberos, 28) ^{ius vitae et necis?} nisi forte in statu naturali parentes diffusae familiae, tamquam capita, praefuerint: quamvis tunc magis ut principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id ius exercuisse videantur. *) Hinc denuo colligimus, 29) non probare ius naturae rigidum illud ius veterum Romanorum, quod ipsis postea Romanis displicuit, adeoque 30) vere docuisse Iustinianum, *nullos esse alios homines, qui tali in liberos potestate utantur, qua usi sunt Romani. §. 2. Inst. de patr. pot.*

*) Id

*) Id vero vel inde patet, quod ius illud vitae et necis magis patri proprium, quam utriusque parenti commune fuisse, quin sese in ipsas uxores, et nurus etiam viduas porrexisset videtur. Exemplum sane posterioris observationis praebuit Iudas, qui, quum intellexisset, scortatam esse Thamarum nurum: *Ducite eam, inquit, ut comburatur. Genes. XXXVIII, 24.* Ita et hodie Reges, quia in statu naturali viuunt, hoc ius vitae et necis exercent in uxores, liberos, vniuersamque familiam, idque et olim semper exeruerunt, non tamquam patres, sed tamquam supremi imperantes. Sic inter Perseum et Demetrium filios iudex sedit Philippus Macedo apud Liu. XXXX, 8. Sic a Valeria Messalina; uxore adultera, supplicium fumsit Claudius Caesar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* vt iam non dicam de exemplis recentioribus, quae iam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ad Puffend. *de iure nat. et gent. VI, 2, 10.*

§. LVIII.

An ius
venum-
dandi
noxae
dedendi
liberos,
per eos-
que ad-
quiren-
di?

Multo minus ergo 31) illa parentum potestas iure naturae coniuncta est cum iure liberos venumdandi, 32) delinquentes noxae dandi, 33) omniaque, quae liberis aliunde obueniunt, acquirendi, quamuis haec omnia antiqua saltem Romanorum iurisprudencia probarit. Nihil enim horum ita comparatum est, vt sine eo obtineri nequeat finis huius societatis. (§. LIII, 11.) Attamen, quum haec potestas in facultate dirigendi liberorum actiones consistat: (§. LIII, 7.) 34) parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione sua certas imperandi operas, ex iisque lucrum capiendi, immo et 35) administrandi ea, quae liberis siue fortunae, siue hominum beneficio obuenerunt. *)

*) Nam

*) Nam quum ipsi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque est eorum iudicium, directioni parentum subsint: quidni et eorum res ab iis administrantur? An vero et fructuaria est haec administratio? Non dubito. Quibuscumque rebus indigent liberi, eas a parentibus iure quodam suo exigunt, veluti cibum, potum, vestes, habitationem, sumtus disciplinae. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandosque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem numquam reddere possunt, si se suaque omnia redderent? Ismene apud Sophoclem in *Oedipo Coloa*, v. 523.

Φύλασσε πατέρα τόνδε τοῖς τεκνῶσι γάρ

Ἄνδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνε μνήμην ἔχειν.

Patrem cura: non parentum causa

Et si quis laborat, laborum tamen non meminisse debet.

§. LVIII.

Sed haec de potestate parentum dicta sufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet: ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine huius societatis prono alueo fluunt. Est ille COMMODA LIBERORVM EDVCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos esse parentes, ad ea omnia agenda, sine quibus finis huius societatis obtineri non potest, et ad ea omittenda, quae cum fine illo pugnant. (§. XXV, 76. sequ.) Itaque operae pretium fuerit, educationis notionem euoluere paullo accuratius, ut ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Officio-
rum pa-
rentum
erga li-
beros
funda-
men-
tum.

§. LX.

Quid e-
ducatio,
et in
quo illa
confi-
stat?

Obligationem ad educandos liberos paren-
tibus ipsum amorem, quem illis natura inse-
ruit, inculcare, iam supra monuimus. (§.
XXVII.) Quumque parentes liberos non alio
AMORE, quam BENEVOLENTIAE, complecti possint,
(Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo consistat,
vt entis inferioris atque imperfectioris felici-
tate delectemur, eamque seruare, et, quan-
tum in ens illud cadit, amplificare studeamus:
(ibid. §. LXXXVI.) consequens est, 36) vt et
parentes liberos non modo conseruare, sed
et 37) felicitatem eorum amplificare teneantur:
et 38) in hoc ipso consistat commoda EDVCA-
TIO, per quam adeo 39) nihil aliud intelli-
mus, quam curam parentum, qua liberos suos
et conseruare, et felicitatem perfectionemque
eorum amplificare, omni ope nituntur. *)

*) Quid enim adeo magnum est, procreasse liberos,
nisi et conseruentur? et quid conseruasse, nisi et
ita instituantur, vt verae felicitatis participes esse
possint? *Ad bene viuendum*, ait Seneca, *de Benef.*
III, 31. minima portio est viuere. Et paucis inter-
iectis: *Vis scire, quam non sit magnum beneficium,*
vitam sic dare? exposuisses: nempe iniuria erat,
genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse bene-
ficium patris matrisque concubitum, nisi accesso-
rint alia, quae prosequerentur hoc initium muneris,
et aliis officiis ratum facerent.

§. LXI.

Paren-
tum est
libero-
rum vi-
tam, sa-
nitatem

Quum ergo parentum sit, operam dare, vt
conseruentur liberi: (§. LX, 39.) consequens
est 40) vt non modo iis alimenta commoda, *)
id est, victum, amictumque, pro conditione
sua

fua praeberere, sed et 41) eorum valetudinem *et integritatem* curare, 42) corpus membraque, quantum in *membrorum* se est, integra praestare, quin et 43) eos a luxu, *conseruare.* ingluvie, lasciuia, omnibusque vitiis, quae sanitatem ac vires corporis animique prosterunt, auertere, ac proinde 44) non temere solos et sine custode relinquere, teneantur.

*) Ad quae alimenta praecipue etiam pertinet primi lactis instillatio. Ad hanc enim ipsam matrem obligatam esse, vel hoc ipso eas natura admonet, quod illico a partu, vbera illius lacte turgescere incipiunt, et inexhaustus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar sufficit, donec solidiorem cibum ferat infantuli stomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas esse, quae vel commoditatis suae, vel formae seruandae causa, eam operam nutriculis et scortillis delegant, ipsi pagani, ductu solius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent huc plutarch. *de liber. educ.* p. 3. Gell. *Noct. Att. XII, 1.* At, sicuti necessitas facile vnumquemque soluit lege adfirmatiua: (*Lib. I. §. CXIII, § 9.*) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmae, lacte destitutae, si nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda sit a proba et prudente matre, elegans epistola ad Phyllida estendit Myia apud Thom. Gale *Opusc. mysol. etb. et pbyf. p. 750.*

§. LXII.

Huic ergo officio omnino aduersantur 45) *Quid huic of-* procuratio abortus, 46) expositio infantum, *ficio ad-* 47) eorundem, nihil tale meritorum, abdica- *uerse-* tio vel exhereditatio, *) 48) alimentorum ne- *tur?* cessariorum denegatio, et similia, quae fini hu- ius societatis repugnant, vitia. In primis 49) reprehensione dignissimi, indignique parentum nomine sunt, qui vel derelinquunt liberos,

vel 50) incuria sua efficiunt, vt vita, sanitas, sensus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 31) tanto detestabilior est haec parentum impietas, quo magis sensus, sanitas, integritasque membrorum non solum ad conseruationem, sed et ad felicitatem liberorum, pertinent.

*) Parum enim interest, siue quis occidat liberos, siue iisdem alimenta denegat. *l. 4. D. de agnosc. et alend. lib.* Alimenta autem liberis subtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deserunt, innocentesue exheredes scribunt: immo ne ipsae quidem leges reprehensione vacant, quae parentibus tantum indulgent, vt liberos suo arbitrio tractare possint, vel saltim maiorem patriae potestatis, quam aequitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquiniensium leges, stare passas testamentum Damarati, qui ignorans, *nurum ventrem ferre, immemor in testamento nepotis decesserat, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, et postea ob inopiam Egerii nomen ferente.* *Li. I, 34.* Quis non laudet Augustum, qui *C. Tettium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto suo iussit, patris patriae nomine usus, quoniam Tettius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogauerat?* *Valer. Max. VII, 7.*

§. LXIII.

Libero-
rum per-
ficien-
dus est
intelle-
ctus.

Quum vero praeterea ad parentum officium pertineat, vt liberorum suorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare studeant, (§. LX, 39.) ad perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, et viua veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. I. §. CXXXVI.) sane parentum erit, 52) liberis praecepta sapientiae rerumque diuinarum

rum et humanarum scientiam a teneris vnguiculis instillare, vel 53) eos idoneis magistris perpoliendos dare, 54) nullisque sumptibus parcere, vt et ingenia eorum acuantur, et 55) ipsi ad omnes honestas artes, pro conditione facultatibusque suis, instituantur. Ex quo porro colligimus, 56) parentes obligatos esse ad explorandam liberorum indolem, honestumque vitae genus, quod indoli, conditioni, aliisque circumstantiis conueniat, eligendum, eo vero semel electo, 57) nihil eos reliqui facere debere, vt liberi personam, sibi impositam, in hoc mundi theatro aliquando cum plausu agere possint. *)

*) Quumque vnus homo plures plerumque personas sustineat, vt singulari dissertatione luculenter ostendit Hertius: educatio ita attemperanda est, vt liberi non modo ad vitae genus, quod electum est, apti sint, sed et reliquas personas decore agant. Hinc, quia liberi aliquando non solum boni mercatores, artifices, opifices, sed et boni ciues esse debent: educationem liberorum accommodandam etiam esse statui ac formae reipublicae patriae, recte monet Aristoteles *Polit. V, 9.* addita ratione: "Ὅφελος γὰρ ἔδεν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεξαμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσοντα εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοί, δημοτικῶς· εἰ δ' ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. Ἐπεὶ γὰρ ἔστιν ἐφ' ἐνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. Nullum enim emolumentum capitur ex utilissimis legibus, et quae probatae sunt iudicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adsueti et instituti, si leges sint populares, populariter; sin oligarchicae, oligarchice. Si enim est in vno mortali incontinentia, est etiam in ciuitate.

§. LXIII.

Et emen-
danda
volun-
tas.

Quumque voluntas sit vera illa amoris, quocum bono, adeoque et cum felicitate coniungimur, sedes: 58) nihil agere videbuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu solliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59) qui non id agunt, vt liberorum suorum animos ad pietatis virtutisque amorem inflamment, sed 60) vt eos vel manifestis vitiis, vel 61) calliditati, avaritiae, ambitioni, voluptati, (quibus ipsi prudentiae, frugalitatis, erectioris animi elegantiaeque velum praetendunt,) adsuefaciant, qui denique liberis ad omne scelus profligatis, 62) praeunt exemplo, et sic aegrotos animos perpetuis vitiatorum spectaculis turpiter corrumpunt. *)

- *) Sunt haec praecipua errata, quibus et optimam liberorum indelem in praecipitia abripi, animaduerimus. Quemadmodum enim nemo est tam existimationis suae incuriosus, vt manifestis vitiis pollutus videri velit, ac proinde vnusquisque sceleribus suis aliquod virtutis ac prudentiae velum praetexit: ita et liberos suos ita instituere solent parentes, vt non tam honeste ac sapienter viuere, quam alios aliqua virtutum specie decipere discant, id est,

Vt Curios simulent, et bacchanalia viuunt.

Ad hoc eos praecipitis, ad hoc exemplis suis instituunt. Quin si hi quadam naturae bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, si praeter facem passim oberrant ignes fatui: ita et praeclara ingenia plerumque in transuersum aguntur, si oculis quotidie obuersantur praua parentum facinora, hique se ipsos liberis praebent inutilis disciplinae exempla,
parum

parum memores incomparabilis illius sententiae Iu-
uenalis *Sat. XIII v. 44.*

*Nil dictu foedum visaque haec limina tangat,
Intra quae puer est, procul hinc, procul inde
puellae*

*Lenonum, et cantus pernoctantis parafiti.
Maxima debetur puero reuerentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemferis annos:
Sed peccaturo obfistas tibi filius infans.*

§. LXV.

Quum vero puerorum atque adolescentium In pri-
indoli nihil magis adblandiatur, quam otium et mis a
voluptas: parentes operam dabunt, 63) ne ni volupta-
mis delicatam rationem in educandis liberis te te remo-
neant, 64) neque eos otio obtorpescere pa candus
tiantur, aut 65) nimis exquisito victu nutriant, animus!
sed 66) solem, frigusque ferre, ciboque para-
bili contentos esse, doceant. Ita enim dum
educantur rusticorum liberi, dumque hi inter
operas rusticas, pressumque lac, et cibos para-
biles adolefcunt, eos et sanitate et robore ipsis
plerumque nobilibus adolescentibus antecelle-
re, docet experientia. *)

- *) Exstat hanc in rem incomparabilis epistola Theanus,
Pythagoreae sapientiae filiae, ad Eubulon apud
Thomam Gale *Opusc. mythol. etibic. et phys. p. 741.*
qua ex instituto demonstrat, *διαστροφὴν τῆς φύ-
σεως εἶναι, ὅταν τὰ παιδία φιληδονα μὲν ταῖς
ψυχαῖς, ἠδυκαθῆ δὲ τοῖς σώμασι γένωνται.*
Corruptionem et peruersionem naturae esse. (non
educationem,) *quam animi ad voluptatis amorem,
corpore ad libidinem transferantur.* Nec minus gra-
uiter haec praecepta passim inculcat Plutarchus to-
to illo aureo libello *de institutione liberorum.*

§. LXVI.

Nec non
a prauo-
rum
confue-
tudine.

Sed praecipue 67) iuuentutis animum pervertit consuetudo cum prauis hominibus: ad-
eoque 68) nihil maiore cura ac sollicitudine
cauere decet parentes, quam ne liberi sibi ma-
los sodales inueniant, sed 69) paribus et bene
educatis colludere malint. Quum enim ad
imitationem natura procliuus sint tenelli eorum
animi, *) cerei quippe flecti in vitium, moni-
toribus asperi: experientia docet, tanto faci-
lius pueros adolescentesque abripi in quaeuis
praecipitia. quanto minus adultores et parasit-
os ab amicis, corruptores a bonis magistris, in-
stigationes ad vitia a salubrioribus praeceptis
possunt discernere.

- *) Quam procliuus sint pueri ad imitandum, argumen-
to sunt illi, qui inter feras bestias educati, earum
non modo victum et gressus, sed et gestus, vo-
cem et ferociam ita paullatim adsciuerunt, vt a
bestiis vix discernerentur. Exempla dederunt au-
ctor supplementorum Lamberti Schaffnab. *ad ann.*
MCCCXXXIII. Hartknoch. *de Polon. Lib. I. Cap.*
II. p. 108. Barn. Connor. *Euang. med. aet. CXV. p. 181.*
et de statu Polon. Part. I. Epist. VI. p. 388. Sic et
puerum surdum et mutum, a parentibus in tem-
plum frequentius adductum, omnes gestus, qui-
bus inter sacra alios vti viderat, tam accurate ex-
pressisse ferunt, vt non dubitarent clerici, quin
aliquo religionis sensu tangeretur, quum tamen
vbi auditum casu recepisset, et sensim coepisset
loqui, rei non meminerit, nec vlllo indicio vel
argumento colligi posset, eum religionis ideam vll-
lam animo concepisse. Vid. *Aët. erud. Lips.*
MDCCVII. p. 507. Si ergo homines in bruta vel-
uti conuertit solum cum brutis contubernium, et
si hominem surdum et mutum religiosi gestibus
imbuit solus aliorum religiose Deum colentium

con-

conspectus: quis miretur, et pueros aliam naturam induere ex consuetudine cum aliis, et veluti hausto Circes poculo in bestias transformari?

§. LXVII.

Quae contra LIBERIS officia erga parentes incumbant: ex horum statu et iure, societatisque ipsius indole non difficulter intelligitur. Quem admodum enim parentibus est ius dirigendi liberorum actiones: ita inde patet, 70) eos a liberis non aliter considerari posse, quam ut superiores et perfectiores, adeoque 71) amandos esse amore deuotionis et obedientiae, *) (Lib. I. §. LXXXV.) Ex quo porro sequitur, 72) ut liberi eos omni veneratione atque obsequio, (§. LXXXVI.) et 73) tali quidem veneratione, quae eorum perfectionibus digna sit, (Lib. I. §. LXXXVII, 51.) prosequi teneantur.

Liberi parentibus debent amorem deuotionis et obedientiae.

*) Hinc veteres omnes fassi sunt, proximum amoris gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att. III, 13.* officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quae aliis hominibus debeamus, auctoritate vsus Catonis, Massurii Sabini et C. Caesaris. Multo expressius *aureorum Pythagorae carminum* auctor v. 1. sequi.

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεῶς, νόμῳ ὡς διακείνῃαι,

Τίμα καὶ σέβει ὄρκον, ἔπειθ' ἠρώας ἀγαυῆς.

Τῶς τε καταχθονίως σέβει δαίμονας, ἔννομα ἔέζων

Τῶς τε γονεῖς τίμα, τῶς τ' ἀγχίς ἐκγεγαῶτας.

Primum immortales Diuos pro lege colunt

Et iusiurandum: heros: clarum genus, inde.

Cc 5

Das.

*Daemones binc, terris mixti, sua iura ferunto.
Inde parentis bonos sequitor: suus sanguinis ordo.*

Quae explicans suo more, Hierocles. p. 50. Θεοειδῆ εικόνα Deo similem imaginem in parentibus agnoscit. Et Simplicius Comment. in Epicteti Enchirid. Cap. XXXVII. p. 100. Οἱ ἐτι παλαιότεροι τοσῶτον τὰς γονέας ἐσέφθησαν, ὡς καὶ θεὸς αὐτὰς ὀρμησαί καλεῖν· εὐλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τὰς τῶν γονέων ἀδελφῶς θείας ἐκάλεσαν, ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τὰς γονέας ἔχειν πρὸς τὰς παῖδας τὰς ἐαυτῶν ὑπελάμβανον *Antiquiores (Romanis,) leges ita veneratae sunt parentes, ut DEOS adpellare eos non dubitarint: divinam autem excellentiam reueritiae fratres patrum TIPOS quasi DIVINOS adpellant, ut demonstrans, quam rationem parentum aduersus liberos esse existiment.*

§. LXVIII.

Veneratio parentibus debita.

Quia ergo veneratione prosequendi sunt parentes et tali quidem, quae eorum perfectionibus digna sit: (§. LXVII, 72. 73.) nemo sane dubitauerit, 74) quin liberi parentes aliis omnibus praeferre, 75) cum iis, ac de iisdem, non nisi honorifice loqui, quin 76) et operam dare debeant, ne vel vultu laedatur pietas. Et quamuis contingere possit, vt in parente vel alterutro, vel utroque non reperiantur eae perfectiones, vt inde veneratio vel honor nasci possit: (Lib. I. §. LXXXVII. *) boni tamen filii est, 77) dissimulare illa parentum vitia, et 78) patienter potius ferre eorum iniurias, quam quidquam eorum, quae a liberis ipsa natura exigit, praetermittere. *)

*) Nam

*) Nam et mali parentes, parentes tamen, id est, uti eos recte vocat Simplicius *ibid. pag. 198.* αἰτία μεταὶ θεὸν τῆ ἐῖναι, *existentiae nostrae post Deum auctores, sunt: eaque perfectio vel sola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet.* Eπιστέ. *Enchir. Cap. XXXVII.* Ἄλλὰ πατήρ κακός ἐστὶ μὴ τι ἔν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ἀκείων; ἔκ' ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαρὲν τὴν πράξιν τὴν σεαυτῆ πρὸς αὐτὸν, μηδὲ σκόπεε, τί ἐκεῖνος ποιῆ, ἀλλὰ τί σοι ποιήσαντι κατὰ φύσιν, ἢ σὴ ἔξει προαίρεσις. *At pater malus est. Numquid igitur natura cum bono patre coniunctus es? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipsum tuere, nec, quid ille agat, considera, sed quibus rebus agendis tuum institutum naturae futurum sit consentaneum.*

§. LXVIII.

Quumque parentibus competat potestas dirigendi liberorum actiones, eosque coercendi castigandique: (§. LVI, 23. sequ.) consequens est, 79) ut parentes non modo amore devotionis prosequendi, sed et timendi sint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum nascatur *timor filialis*: (Lib. I. §. CXXXI. *) inde non possumus non colligere, 80) timorem illum solum cadere in pios liberos, adeoque 81) obiurgationes castigationesque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternae, suis vitiiis prouocatae, sint argumentum.

Itemque
metus
reueren-
tialis.

§. LXX.

Quandoquidem vero et obsequio prosequendi sunt parentes: (§. LXVII, 72.) non possent quum.

Nec non
obse-
sent quum.

sent profecto reprehensionem effugere liberi, 82) nisi iussa eorum promte exsequerentur, ac 83) ne morositatem quidem eorum, et duriora imperia, sese ab officio dimoueri patiantur. Quia tamen vel ipsa recta ratio docet, quo maior est entis alicuius perfectio ac sublimitas, eo maiorem ei venerationem et obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. LXXXVII. *) consequens est, 83) vt, si turpe quid ac voluntati diuine vel legibus aduersum iubeant parentes, horum potius, quam Dei, ac legum iussa insuper sint habenda. *)

*) Quod enim de magistratum iussibus dixerunt Petrus et Ioannes, Apostoli: Ἐι δίκαιόν ἐστιν ἐνάπιον τῷ θεῷ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τῷ θεῷ κρινάε. *Iustumne sit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auscultare, ipsi iudicate. Act. III, 19.* Et paullo post *Act. V, 29.* Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. *Obedire oportet Deo potius, quam hominibus:* idem et ad parentum praecepta pertinet. Quamuis enim sanctissimum eorum sit imperium: sanctius tamen est ipsius Dei, nec eo vsque porrigitur parentum potestas, vt liberos legibus, a summis imperantibus latis, possint soluere. (§. XXIII, 75.) Hierocl. *ad aurea Pyth. carin. v. 4. p. 53.* Ἐι δὲ ἐστιν, ὅτι τῶν θεῶν νόμων ἀνήκοός ἐστιν ἢ τῶν γονέων προαιρέσις, τί δεῖ ποιεῖν εἰς ἀντινομίαν ἐμπέστον/τας τοιάυτην, ἢ τῆτο, ὃ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐκ περιστάσεως εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν; μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφοτέρω ἐξῆ διασώζειν· οἷον καλὸν μὲν τῷ θεῷ πειθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν· εἰ δὴ πρὸς ταῦτα ἢ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθῶ, ἐς-
μαιοιν

μαιον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο μὲν ὁ θεὸς νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέροισιν, μαχομένης τῆς αἰρέσεως τοῖς ἀμείνοσιν ἐπεδαιδεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθῆναι γόνευσι, πρὸς ἅ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις ἐπείθονται. *Si diuinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum collisionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quae pro circumstantiarum ratione sibi aduersantur, decet obsequare? Honestis enim duobus propositis, quod maius est, minori decet antepone, quum utroque frui non licet. Verbi gratia: honestum quidem est, Deo obedire; honestum verò et parentibus ipsis. Quod si te ad eadem ducat utriusque persuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, et sine controuersia maximum. Sin autem ad aliud te trahat diuina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum dissensione meliora sequi praestiterit, et in iis solum parentum iussa praeterire, in quibus et ipsi diuinis legibus non obediunt.*

§. LXXI.

Ceterum vti ea est genuina potestatis parentum ratio, quod ad finem societatis huius consequendum necessaria est facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. LIII, 8.) ita nemo dubitauerit, 85) quin, obtento fine, et medium cessare oporteat, adeoque 86) illa parentum potestas non demum morte eorum, sed tunc illico exspiret, quando liberi masculi eius aetatis atque ita instituti sint, vt ipsi sua quadra viuere, nouamque familiam instituere possint, vel 87) si filiae neptesue domo patria vel auita enubant, in aliasque transeant familias. 88) Vt ius naturae non probet rigorem illum iuris veteris Romani, quod filios cum vxore et liberis per omnem vitam
in

Quando soluatur parentum potestas?

in patria potestate esse iubebat, nisi patres vel aui quosdam, vltro emancipatos, e sacris suis dimitterent.*)

*) Illud e dominio iuris Quiritium, quod patri apud Romanos competiisse in liberos diximus, prono alueo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque vllus eo sine facto suo ex-cidere potest. Hinc et imaginariae illae venditiones in emancipationibus adhibitae. Nihil enim analogiae iuris magis videbatur conuenire, quam vt res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van Bynkershoek *de iure occid. lib. Cap. I. p. 145. sequ.* Quum vero illud dominium in liberos, tanquam res mancipi, ius naturae et gentium plane ignoret: (§. LV.)*) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho descripsimus, ignorare certissimum est.

§. LXXII.

Soluta
paren-
tum po-
testate
non de-
bet ces-
sare a-
mor.

Quum vero potestas tantum parentum, (§. LXXI, 86.) non item amor, quem ipsa natura in seuit parentibus, (§. XXVII.) liberis in familia dimissis cesset: consequens est, 89) vt bonorum parentum sit, etiam separatorum a se liberorum felicitate delectari, 90) eos ope et consilio pro virili iuuare, 91) et non minus his, quam in familia perseuerantibus, quantum honeste fieri potest, lucrari, 92) nihil denique reliqui facere, vt eos reddant quam felicissimos. Ex quibus simul patet, 93) cur emancipati non minus, quam sui liberi, parentibus ab intestato merito succedant.*)

*) Itaque ab aequitate naturali discessisse videntur gentes pleraeque, quae filias nupturas, oblata certa dote, contentas, exsortesque esse iubebant paterna hereditatis. Equidem haec lex iustam habuit rationem apud Hebraeos, quorum rempublicam
ita

ita instituerat supremum Numen, ut cuius tribui sortem suam attribueret, cuius agros et bona in aliam tribum transire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non aequè laudaueris similem Syrorum morem, cuius vestigium exstat *Genes. XXXI, 14 sequ.* nec non leges Atheniensium, de quibus plura erudite disseruit Iac. Perizon. *de lege Vucon. p. 119. seq.* Quin multo minus aequam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hereditate excludendis, quum ipse Praetor eius rigorem, data illis bonorum possessione, emolliendum; quin eam plane abolendam dixerit Iustinianus *Nouella CXVIII.* Emancipationem enim potestatem tantum parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo successionem ab intestato esse deriuandam, suo loco ostendimus. (Lib. I. §. CCLXXXV.)

§. LXXIII.

Ex quo porro colligimus, 94) nec in parentum positum esse arbitrio, liberosne cuiuscumque aetatis e potestate dimittere, an eosdem iam adultos inuitos in familia retinere malint: nec 95) excusandos esse liberos, qui inuitos parentes deserere, et fraena veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim iniuste agunt parentes, qui quid eorum omittunt, sine quibus finis huius societatis obtineri nequit: (§. XXV, 76) ita liberi se, salua iustitia, non possunt subducere parentibus, quia, quod sibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII, 54.)

An in parentum et liberorum arbitrio sit positum, quando potestas illa solueda sit?

§. LXXIII.

Quemadmodum porro parentum amorem extinguere non oportet liberorum discessum e familia: (§. LXXII.) ita 96) morem illum venerationis, quo liberi illos prosequi tenentur, testate.

Liberiorum obligatio, soluta parentum potestatur, testate.

tur, multo minus tunc cessare debere verum est. Immo, quum vnusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit, (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) isque amor erga benefactores vulgo GRATITVDO VOCETUR: (ibid. §. CCXXVII.) consequens est, 97) vt liberi, et finita parentum potestate, obligati maneant ad gratum illis animum quauis ratione ostendendum, 98) eorum beneuolentiam verbis ornandam, 99) beneficia beneficiis pensanda, nihilque, quod alicuius momenti est, et ad familiae decus pertinet, (veluti coniugium,) sine eorum consilio suscipiendum: quin 100) et alimenta indigentibus suppeditanda. Quod genus gratitudinis quamuis ad officia imperfecta referendum videatur, 101) ita tamen comparatum est, vt leges ciuiles liberos, officii sui immemores, iure meritoque in ordinem cogant. *) (Lib. I. §. CCXXVII, 43.)

*) Si vera sunt, quae de ciconiis memoriae prodiderunt veteres, eas parentes senectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemores. Eleganter Aelian, *Hist. animal.* III, 23. Τρέφειν μὲν τῆς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας, καὶ ἐθέλῃσι, καὶ ἐμελέτησαν. κελεύει δὲ αὐτῶν νόμος ἀνθρώπικος ἢ δὲ εἰς τῆτο, ἀλλ' αἰτία τῶν φύσις ἀγαθή. *Magna cura ciconiae exaeta aetate parentes alunt, etsi humanis hoc facere legibus nullis iubentur, sed sola naturae bonitate ad id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipsa bruta impellit natura?

§. LXXV.

§. LXXV.

Si parentes, antequam liberi ad iustam aetatem peruenerunt, decesserint: res ipsa sua-
 det, 102) vt eorum educatio demandetur aliis, quos Tutores vocant, adeoque 103) TUTELA nihil aliud est, quam potestas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona administrandi tantisper, dum ipsi liberi iustam aetatem attigerint, idoneique sint, ad se suaeque rite gubernanda. *) (§. LV, 19.) Ex qua definitione porro colligimus, 104) tutores eadem potestate vti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumscripserunt leges ciuiles; sed et 105) ad eandem fidem eademque officia, quae parentibus incumbunt, teneri: denique 106) pupillos non minus ad amorem venerationis, obsequium et gratitudinem, obstrictos esse, ac liberos: quin 107) hanc obligationem tanto esse strictiorem, quo maius est beneficium, ab iis praestitum, quos non natura, sed amor beneuolentiae, ad benefaciendum excitauit.

Tutorum et pupillorum mutua obligatio.

*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi sint liberi, ius naturae eo minus definire potest, quo magis diuersae sunt eorum indoles, quum in aliis sapientia ante pilos sit, alii sero, alii vix vnumquam sapiant. At, quia tamen legislatores ad id, quod vt plurimum fit, merito attendunt: (§. XXXV, 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variae vero hic fuerint eorum sententiae, repetitis ex omni aeuo testimoniis, cum cura et ex instituto ostendit vir illustris Io. Petr. a Ludewig dissertatione singulari *de aetate legitima puberum et maiorennium.*

CAP. III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE HERILI OBSERVANDIS.

§. LXXVI.

Quid societas herilis, et quae eius origo?

PROGREDIMUR AD SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam necessariam, ac illae simpliciores, de quibus haecenus actum est, at inter homines tamen iam inde ab antiquissimis temporibus frequentissimam, per quam intelligimus societatem inter dominum dominamque et seruos ac ancillas, in qua hi ad dominorum utilitatem operis suis promouendam, illi ad hos alendos, immo et aliquando ad certam mercedem praestandam obligantur. Quum enim ita comparatum sit, ut alter alterius opera indigeat, nec quidquam obstat, ut, quod cuique deest, id ille alterius operis suppleat: (Lib. I. §. CCCXXV, 3.) consequens est, 1) ut aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte stipulemur, atque ita 2) inter nos seruosque et ancillas nasci possit HERILIS SOCIETAS, quam inaequalem vel rectoriam esse, facile patet. (§. XVIII, 56.)

§. LXXVII.

Quid herus, vel hera, et seruus, vel ancilla? et quoruplex seruitus?

Itaque per HERVM HERAMQUE intelligimus personam, quae aliorum operis ad suam utilitatem promouendam utitur, et his vicissim ad alimenta, vel insuper ad mercedem praestandam, obligata est, SERVI VERO ET ANCILLAE sunt personae, quae ad dominorum utilitatem operis

operis suis, vel pro certa mercede alimentisque, vel pro solis alimentis promouendam obstrictae sunt. Ex qua definitione facile patet, 3) seruitutem prioris generis esse MERCENARIAM, 4) eiusque fundamentum non aliud esse, quam locationem conductionem: 5) posterioris OBNOXIAM, *) 6) eiusque fundamentum esse dominium in ipsas personas seruorum, iusto titulo adquisitionum.

*) Vti placuit vocabulo, quo vsus est Phaedrus *Fab. Lib. III. praef. v. 34.*

Seruitus OBNOXIA,

Quia, quae volebat, non audebat dicere, Adfectus proprios in fabellas transtulit.

Vti enim hic *seruitutem* dixit pro *seruo*, Aesopo, ita eam *obnoxiam* vocauit, quasi *ὑπέυθυνον*, quia Aesopus huiusmodi seruitutem seruiebat. Graeci *obnoxios* *δύλας*, mercenarios *οικέτας* vocabant, teste Athen. *Deipnos VI, 19.* Ceterum vtraque seruitus antiquissima est. Quemadmodum enim Abraamum iam quarto a diluio saeculo multos seruos obnoxios domi suae aluisse, constat: *Genes. XI, 5. XIII, 14. XV, 3. 4. XVI, 1. sequ.* ita Iacobum Labani mercenarias operas per multos annos praestitisse, notissimum est ex *Genes. XXVIII, 15. sequ. XXX, 28.* Equidem et Noachus iam *Genes. VIII, 25.* mentionem facit seruitutis obnoxiae, cuique Chanaanem, nepotem, ob illatas sibi iniurias addicit. Sed praedictionem hanc esse eorum, quae haud paullo post acciderunt, recte obseruauit Io, Clericus *Comment. in Genes. p. 72.*

§. LXXVIII.

Et de prioris quidem generis seruitute nemo sanus dubitauerit, quin rectae rationi acquiescat, quae quaeque naturali non repugnet. At nec posteriori esse contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, esse homines indolentes obnoxiae seruituti quidam iure sese addicunt ob

hebetu-
dinem
ingenii.

le tam seruili praeditos, vt nec se familiamue regere, nec necessaria vitae praesidia sibi suisque parare possint. *) Quum ergo vnusquisque vitae genus, cui idoneus est, eligere teneatur, (Lib. I. §. CXXXVII, 21. sequ.) hi vero homines nulli alii vitae generi idonei sint, quam vt aliis pro alimentis praestent operas; 7) nihil sane faciunt contra officium, si sese aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

*) Obseruauerat hoc Aristoteles, qui ideo quosdam homines *Φύσει δούλους*, natura seruos esse, obseruauerat. *Polit. I, 3. sequ.* Quod quamuis recte refellat Pufendorffius *iur. nat. et gent. III, 28. et VI, 3, 2.* si ita accipiatur philosophus, ac si stupidi illi homines ipso actu prudentiorum serui sint, vel quasi his ius perfectum sit, illos sine alia causa seruitute opprimendi, quemadmodum Graeci sibi huiusmodi ius in barbaros videntur adrogasse: nihil tamen absurdi inest huic sententiae, si de indole seruili, non de naturae conditione, intelligatur, vt illam intelligendam putauit Dan. Heinius in *epist. ad Ge. Richterum*, apud Ian. Rutgers. *Var. Lect. III, 3.* Sic sane Asiaticos homines *ελευθέρας μὲν κακῶς, δούλους δὲ ἀγαθῶς*, liberos malos, seruos optimos esse, obseruauerat Agesilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p. 190.*

§. LXXVIII.

Alii ob
extre-
mam
pauper-
satem.

Praeterea alios, quantumvis haud ita stupidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicae, vel priuatae, subigere possunt, vt seruire, quam fame perire, malint. Quum enim homo ad vitam conseruandam, euitandamque mortem ac destructionem, omnino sit obligatus, (Lib. I. §. CXXXIII, 9. sequ.) et imminentibus morte vel seruitute, ipsa recta ratio

ratio e duobus malis his physicis, id, quod minimum est, eligendum esse suadeat: (*Elem. phil. mor. §. CLII. * 2.*) sequitur sane, 8) vt ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non sit vitio vertendum, si, nullo alio honesto medio interitum euitandi sese offerente, seruituti sese addicat. *)

- *) Sic sane Regi sese tamquam mancipia addicebant Aegyptii, ne diuturna fame consumerentur, et beneficii loco habebant, quod Pharaoni seruire liceret pro alimentis. Hinc, accepta seruitutis lege, Iosepho respondebant: *Tu nobis vitam dedisti, gratiam apud dominum inueniamus, et simus Pharaonis serui. Genes. XXXVII, 25.* Sic et Thracicas mulieres, ingenuae licet ortu, voluntaria tamen seruitute victum sibi apud Erythraeos quaesiuisset, auctor est Pausanias *Lib. VII. Cap. V.* vt iam non dicam de Frisiis, de quibus Tacit. *Annal. III, 72.* nec non de Gallis, de quibus Iul. Caes. *de bello Gall. VI, 13.*

§. LXXX.

Denique seruorum numerum 9) in immensum auxit bellorum furor. Quia enim hosti in hostem omnia licent; licebat etiam hostes acie victos occidere. (*Lib. I. §. CLXXXIII.*) Quum vero, qui vel sine adgressoris laesione, vel leuiore malo illi repraesentato, periculo defungi potest, non debeat ad caedem temere prouolare: (*ibid. §. CLXXXI, 20.*) non iniquum sane est, 10) victorem seruire victos, in captiuitatem abducendos, ne noceant, et, ne gratis alantur, in seruitutem detrudendos: nec 11) reprehendendi sunt, qui ea lege vitam seruire, quam perire, maluerunt. *) (*Elem. phil. mor. §. CLII. * 2.*)

*) Vere ergo et haec societas nascitur ex consensu, quamvis non vitroneo, sed vi iusta extorto. (§. XVI. *) Vult enim victor victum seruare, sed ea lege, vt seruiat. Victus vult seruire, vt seruetur. Nam si nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conspiratio est consensus. (Lib. I. §. CCCLXXXI.) Societas ergo inter dominum et mancipia bello capta ex consensu nascitur.

§. LXXXI.

Quidam
serui na-
scuntur.

Haec vero seruitutis obnoxiae genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipsa nascendi sorte detruditur. Quia enim seruitutis obnoxiae fundamentum est dominium, iusto titulo aduersum, (§. LXXVI, 6.) hos vero titulos omnes seruos aduersum iustos esse, haec ostendimus: (§. LXXVII. seq.) consequens est, 12) vt hi omnes serui ancillae sint in iusto dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quosdam huiusmodi seruos vix locum habere poterat, *) partus sequatur ventrem: (Lib. I. §. CCLII, 50.) non minus est, 13) partum ancillarum obnoxiarum, tamquam accessorium ventris, eandem cum matre subiisse conditionem. Unde 14) vbique terrarum innotuit genus seruorum, quod *VERNARVM* nomine apud Romanos venisse, nouimus.

*) Matrimonium est societas simplex personarum diuersi sexus, procreandae educandaeque sobolis causa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem consentiunt, eorum in arbitrio et potestate esse oportet, vt illum eligant, mediaque ad eum obtinendum necessaria adhibeant. At seruorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio potestateque non semper est petissimus finis, quomodo nimirum

rum liberos accommode educare velint, sed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quosdam ergo seruos ancillasque vix locus est legitimo matrimonio. Inter quosdam tantum illi locum esse negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detraxit, vt heri iis *Romanorum in morem descriptis per familiam ministeriis utantur*. Vbi enim suam quisque sedem, suos penates regie, quod apud Germanos obseruauit Tacitus *de mor. Germ. Cap. XXV*. ibi facilius matrimonio locus est, ceu et hodie docet experientia. At quamuis et hominibus propriis Germanorum sit ius connubii: manet tamen apud hos principium, quod seruilis proles eiusdem cum parentibus conditionis sit, et quod partus ventrem sequatur: nisi quod quibusdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I. §. CCLII, *)

§. LXXXII.

Positis vero his fundamentis, facile intel- Potestas
domini
in ser-
uum
merce-
narium. ligitur, quaenam sint in hac societate, dominorum seruorumque officia, et, qualis dominorum in seruos ancillasque potestas sit? Quod enim ad seruos MERCENARIOS attinet, quum i tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII, 4.) per se patet, 15) domino in hos non aliam potestatem competere, quam vt operas, sibi locatas, illis indicere, et 16) ex iis vtilitatem capere, quin et 17) eos adigere possit, vt per tempus, quod initio placuit, seruiant: non autem 18) domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19) eos durius castigare, quamuis 20) si locationi non stet seruus, eum dominus non modo mercede eiusue parte mulctare, sed et 21) in inemendabilem abs se segregare omnino possit. (§. XXII, 70. sequ.)

Dd 4

§. LXXXIII.

§. LXXXIII.

Domini
seruique
huius-
modi of-
ficia mu-
tua.

Quemadmodum ergo DOMINI est, 22) legi conductionis satisfacere, 23) a seruo non nisi operas locatas exigere, 24) eique alimenta, qualia eius sortis hominibus conueniunt, sufficienter praeberere, denique 25) mercedem promissam non denegare: *) ita et SERVVS huiusmodi 26) domino, tamquam superiori, ad reuerentiam et obsequium; 27) tamquam conductori ad operas conuentas praestandas; denique 28) tamquam socio ad eius vtilitatem bona fide promouendam est obligatus.

*) At nec alimenta, nec merces debentur, si serui culpa, vel casu, contingat, vt operae locatae non praestentur. (Lib. I. §. CCCLXI, 150.) Hinc quamuis laudanda sit humanitas domini, seruum mercenarium, etiam aegrotantem, alentis: non tamen, quod iubet humanitas, illico iure perfecto potest exigi. Contra iniquitas maxima est domini, mercedem, praestitis operis, seruo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis, quod decies fecisse Labanem, conqueritur Iacobus. *Genes. XXXI, 7.* Quod adeo Deo iustissimo displicuisse nouimus, vt auferret Labani opes, easque in Iacobum transferret. *Genes. XXXI, 9.*

§. LXXXIII.

Potestas
domini
in ser-
uum ob-
noxium,
ratione
liberae
de eo
disposi-
tionis.

Seruos obnoxios in dominio esse diximus (§. LXXVII, 6.) Quum ergo domino sit libera de re sua dispositio: (Lib. I. §. CCCVI.) consequens est, 29) vt dominus seruo quascumque operas, quibus praestandis par est, imponere, 30) ex eo omnem vtilitatem capere, 31) eius quoque liberos sibi vindicare, et 32) ipsum vendere, 33) aliisque quibusuis titulis

tulis alienare possit, nisi forte 34) seruus, qui se vltro addixit domino, eam legem adiecerit, ne extra familiam, cui sese addixit, alienetur. Quod 35) et de iure vitae et necis videtur dicendum, quod domino in hos seruos competere posse, nemo negauerit, (Lib. I. §. CCCVIII, 3.) nisi vel conuentio; vel lex obftet. Multo magis ergo 36) huiusmodi seruus, prout res exigit, castigari et coërceri poterit, dummodo 37) meminerit dominus, eum hominem, sibi que natura aequalem esse.*) (Lib. I. §. CLXXVII, 5.)

*) Quamuis enim fieri possit, vt dominus seruo sit perfectior, nec negari possit, eum seruo esse superiorem: illa tamen perfectionum statusque diuersitas nihil mutat circa hominis essentiam, sed seruus aequus homo est, ac dominus (Lib. I. §. CLXXVII, 5.) Parum ergo humana est iureconsultorum vox, seruo non fieri iniuriam l. 15. §. 35. D. de iniur. Immo immanis plane illa dominae apud Iuuenal. Sat. VI. v. 223.

*Q demens, ita seruus homo est? Nil fecerit: esto,
Sic volo, si iubeo, stes pro ratione voluntas.*

Non excusatius ergo peccat, qui seruum, quam qui liberum hominem, iniuria laedit.

§. LXXXV.

Quumque domino et possessio rerum sua-
rum, etius illas a quocumque vindicandi com-
petat: (Lib. I. §. CCCVI, 2. et 3.) ex eo sequi-
tur, 38) vt possit se in possessione serui ancil-
laeue quouis modo tueri, et, 39) siue fuga eos
aliquo abstulerit, siue 40) ab alio iniusto sur-
repti sint, a quocumque possessore cum ac-
cessionibus fructibusque pro qualitate posses-
sionis

D d 5

sionis vindicare, quin 41) priore casu receptum fugitium punire pro merito, et 42) ne in posterum idem capiat consilium, quouis licito modo prohibere: *) nisi 43) illi domini effectus alicubi in ciuitatibus lege restringantur. (Lib. I. §. CCCXVII.)

*) Hinc compedes, ergastula, carceres domestici, et alia media, quae vel necessitas reperit, vel dominorum, omnia sibi in seruilia corpora permittentium, truculentia. Quamuis vero et hic habenda sit aequitatis humanitatisque ratio: (§. LXXXIII, 37.) ipsum tamen ius coercendi non adimendum est dominis, maxime in seruis bello captos, partim, quod fugam anhelant, omnemque ad suos reuertendi occasionem speculantur, neque id illis adeo vitio verti potest, ceu recte vidit Lorarius apud Plaut. *Captiu. II, 1. v. 14.*

LO. *At fugam fingitis. Sentio, quem rem agitis. CAP. Nos fugiamus? quo fugiamus? LO. in patriam CAP. apage! haud nos id deceat, Fugitiuos imitari. LO. Immo, aedepol, si eris occaso, non dehortor.*

Partim, quod adhuc sperare videntur hostilem animum, adeo, ut de his seruis vel maxime verum sit illud Senecae *Epist. XXXVII.* et Festi *in voce: quot serui. Totidem quemque domi hostes habere, quot seruos.*

§. LXXXI.

Officia dominorum erga seruos huiusmodi. Praeterea iam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum seruorumque huius generis OFFICIIS iudicare. Quia enim seruus obnoxius est in dominio, (§. LXXVII, 6.) ac proinde herus ex eo omnem vtilitatem capit, (§. LXXXIII, 30.) adeoque ille nihil habet proprii: consequens est, 44) ut dominus obligatus sit ad alendum seruum, 45) eaque obligatio non cesset, si vel maxime seruus operas prae-

praestare nequeat. *) Et quandoquidem praeterea servus, quod ad naturam attinet, domino est aequalis: (§. LXXXIII. *) facile intelligitur, 46) et peccare dominum, si servum iniuria laedat, et 47) maximam humanitatis laudem ferre, si beneficiis potius, quam truculentia, eum sibi reddat obsequentiore.

*) MERCENARIUS SERVUS praeter alimenta et mercedem accipit, (§. LXXXIII, 25.) adeoque habet, unde se alat, si morbo alioue casu impeditus operas praestare non possit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, nisi ex locato: (§. LXXVII, 4.) operas non praestantem alere obligatione perfecta non tenetur. (§. LXXXIII. *) In SERVO vero OBNOXIO omnia se aliter habent. Hic enim non ob operas praestitas alitur, sed quia in heri dominio est, et quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque et extraneo, ipsique hosti, subvenire nos iubeat misericordia et humanitas: (Lib. I. §. CCXVIII, 16.) qua fronte seruo nostro aegrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inferuendo detriuit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donavit servos, qui aegrotantes expositi fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap. XXV. l. 2. D. qui sine manum.*

§. LXXXVII.

Quumque tot iura domini totidem OFFICIA Servorumque erga dominos. SERVORVM tamquam correlata, ponant: (Lib. I. §. VII.) sequitur, 48) ut servitus obnoxia servum ad quascumque operas, 49) utilitatemque domini pro virili promovendam, 50) dispositionem eius de se suisque, immo et 51) castigationem et coërcitionem patienter ferendam obliget. 52) Ut contra officium faciat servus, si se subducatur domino, et furtum sui ipsius admittat, quum potius 53) manumissionem fide

fide ac liberali seruitute mereri, seque dignum tanto beneficio praestare deberet.

§. LXXXVIII.

Seruitus
utraque
quomo-
do finia-
tur.

Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa societas. MERCENARIA enim seruitus, quum contractu locationis nittatur: 54) iisdem modis, quibus locatio conductio, et 55) in primis elapso tempore, in quod quis operas locauit, soluitur. OBNOXIA §6) manumissione potissimum desinit. Quum enim quisque se dominio rerum suarum abdicare vel eas derelinque possit: (Lib. I. §. CCCVIII, 11.) nullum est dubium, quin eidem liceat dominio in seruum suum renunciare, quam renunciationem veteres MANUMISSIONEM vocarunt. Praeterea, quum renunciatio sit species alienationis; in re vero alienanda dominus sibi aliquid excipere et reseruare possit: (Lib. I. §. CCLXXVIII, 41.) 57) manumissionem quoque qualibuscumque honestis legibus ac conditionibus fieri posse, palam est.*)

*) Ita veteres Romani a seruis manumittendis sibi stipulabantur operas fabriles, dona et munera *l. 3. pr. l. 5. l. 7. §. 3. D. de oper. libert.* Et maxime maiores nostri, manumittentes seruos, sibi pleraque, quae ipsi serui, vel homines proprii dominis praestare soliti erant, reseruabant, adeo, ut, si ab adscriptitia conditione discesseris, vix vltimum discrimen inter seruos et libertinos intercedere videretur. Atque inde est, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap. XXV.* scribit, *libertos Germanorum non multum supra seruos esse.*

§. LXXXVIII.

§. LXXXVIII.

Quicumque, quum antea iustam seruitutem ^{Quid li-} seruirent, a dominis manumittuntur, LIBER- ^{bertus?} TINI, et manumittentis LIBERTI vocantur. ^{eiusque} Quum ergo hi summum, quod dari poterat, ^{officia.} beneficium debeant manumittenti, vnusquisque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus est, amandum obstrictus sit: (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) 58) ingrattissimi mortalium essent liberti, nisi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, et, 59) non modo ea omnia, quae sibi hi stipulati sunt, bona fide praestarent. (§. LXXXVIII, 57.) sed et 60) vicissim illos omni officiorum beneficiorumque genere prosequerentur, vel, 61) si desint vires, saltem gratum animum quauis ratione ostenderent. *) Lib. I. §. CCXXVIII, 47.)

- *) Libertatem, datam seruis, pro maximo beneficio impurabant veteres. Sime Terentianus *Andr. I, 1. v. 10.*

*Feci, e seruo vt esses libertus mihi,
Propterea, quod seruirebas liberaliter:
Quod habui, summum pretium, persolui tibi.*

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, vt seruus ex re fieret persona: adeoque loco patris esset liberto, qui ideo eius nomen perinde, ac filius, adsumebat. *Lactant. diu. inst. IIII, 3.* Hinc et egenti patrono alimenta non secus, ac filius, debebat. *l. 5. §. 18. sequ. l. 9. D. de agnosc. et alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamuis alias imperfecta sit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis pensare, eique alimenta sufficere cogebatur: ita et libertus cogebatur, qui praeterea ob ingrattitudinem praegnantem in seruitutem poterat reuocari. *§. 1. Inst. de cap. deminus. l. vn. C. de ingratt. lib.*

CAP.

CAP. V.

DE SOCIETATE COMPOSITA, QUAM
FAMILIAM VOCAMVS, OFFICIIS-
QUE IN ILLA OBSER-
VANDIS.

§. LXXX.

Quid fa-
milia?

QUemadmodum ipsas societates minores simplicioresque in magis COMPOSITAS coalescere posse, obseruauimus: (§. XVIII, 50.) ita eius rei exemplum praebeant societates hactenus recensitae. Quoties enim illae in maiorem societatem consentiunt, nascitur inde FAMILIA, quae est societas, ex coniugali, paterna atque herili composita. *) Vnde coniuges, parentes, et domini dominaeque ratione huius societatis PATRESFAMILIAS ET MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIAEVE FAMILIAS; serui et ancillae SERVI SERVAEVE FAMILIARES adpellantur.

*) Eodem fere reedit definitio Vlpiani, *l. 195. §. 2. D. de verb. signif. Iure proprio FAMILIAM dicimus plures personas quae sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectae, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes et neptes, et deinceps.* Atramen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim iureconsultus eo coniuges tantum, parentes, et liberos cuiuscumque gradus, comprehendat; nos et seruos ancillasque familiae partem esse censemus, quos et ipse paullo post familiae nomine venire, obseruat §. 3. *Seruitium quoque solemus vocare FAMILIAS.* Alias veteribus FAMILIA proprie fuit seruitium, quasi *famulia*, ceu ex instituto ostendit Claud. Salmal. *Exercit. Plin. p. 1263.* Parentes vero et liberi *DOMVS* vocabulo denotabantur: veluti

veluti apud Apuleium *Apolog. p. 336. edit. Gen. Elementor. siii*: Ipse DOMI tuae rector, ipse FAMILIAE dominus. Nobis ergo FAMILIA esto, quidquid veluti domum et familiam vocabant.

§. LXXXI.

Quum vero, quo maior est societas, eo minus fieri possit, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu ac suffragio inueniat: (§. XVIII, 57.) nemo non videt, 1) hanc societatem debere esse inaequalem et rectoriam: adeoque 2) vni ex his sociis merito deferendam esse potestatem, reliquorum actiones ad societatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias et tamquam marito potestas quaedam competat in uxorem, (§. XXXV. sequ.) et eius, tamquam patris, imperium in dubio materno praeualeat, (§. LIII, 14.) et denique eiusdem, tamquam homini, indubium sit imperium in seruos cuiuscumque generis: (§. LXXXII. et LXXXIII.) fieri non potest, 3) quin potestatem actiones totius familiae ad societatis huius finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus, *) at ita tamen, 4) ut MATERFAMILIAS, tamquam vtriusque fortunae socias, illum ope ac consilio iuuare omnino teneatur. (§. XXXIII, 53.)

*) Enimvero id quoque intelligendum est de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter se habere, iam supra ostendimus. (§. XXXVII.) Quis enim negauerit, Reginam, quae cui extraneo nupsit, esse caput familiae suae, maritique tunc non alias partes esse, quam quae regulariter uxoris esse solent, nempe, ut ope et consilio reginae uxori adsit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria est.

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Finis hu-
ius so-
cietatis
in statu
naturali
et civili.

Ceterum huiusmodi familia vel in statu naturali viuit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in ciuitatem coaluit. Priore casu finis huius societatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam necessariarum, adquisitio, verum etiam mutua aduersus omnes hostes defensio: ac proinde 5) eatenus recte rationes subduxerunt ii, qui huiusmodi familiam minoris cuiusdam ciuitatis speciem prae se ferre existimant. *) Posteriore, quia singulae familiae aduersus conciuium iniurias iudicum auxilio; aduersus communes hostes reipublicae viribus tutae sunt, non alius finis esse potest huius domesticae societatis, quam adquisitio rerum, ad sustentandam beatioremque reddendam familiam necessariarum.

*) Ita vero rationes subduxit Aristotel. *Polit. III, 6.* vbi fatetur, *patresfamilias singulos segreges vti τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὡς περ πόλει, domo sua, tamquam ciuitate, et sibi ipsis, tamquam si socii bellorum essent, auxilium ferre contra iniuriam inferentes.* Nec aliter fere philosophatus est Hobbes. *Leuiath. Cap. XX.* Quamuis vero proprie haec non sit ciuitas, ceu ipse paullo post fatetur Aristoteles: *ἂν ἔτιως ἂν εἶναι δοξᾷ πόλις τοῖς ἀκριβοῦς θεωροῦσιν.* Ne sic quidem esse videretur ciuitas accurate rem contemplantibus: ciuitati tamen simillima est huiusmodi familia, quin saepe, vbi in magnam hominum multitudinem excreuerit, eam in ciuitatem vel rempublicam euasisse, tradit Plato in *Politico, seu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani.*

§. LXXXIII.

§. LXXXIII.

Quum ergo in statu naturali finis huius domesticæ societatis non solum sit rerum necessariorum acquisitio, verum etiam defensio aduersus aliorum iniurias: (§. LXXXII.) consequens est, 6) vt paterfamilias omnia iura, sine quibus hic finis obtineri non posset, exercere, adeoque 7) non modo rem familiarem, prout id commodissimum videtur, instituere, et 8) quid cuique in familia curandum administrandumque sit, præcipere, et quemque 9) ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10) omnia principis iura in familia sua exercere, 11) leges ferre, 12) supplicia a fontibus sumere, 13) foedera cum aliis pangere, quin 14) et bellum gerere, 15) pacemque facere cum hostibus possit. *)

Potestas
paterfamilias
in
st. naturali.

*) Exemplo erunt Abramus, Isaacus, Iacobus, qui tamquam principes familiarum segregum, omnia hæc maiestatis iura exercuerunt. Sic Abramus, Lutho ab hostibus abducto, cum regibus victoribus iustum bellum gessit, iunctis tibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis *Genes. XIII, 14. sequ. et 24.* Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Genes XXI, 22.* quod deinde renouauit Isaacus, *Genes XXVI, 26 sequ.* Sed et Iacobus eodem exemplo cum Labane foedus percussit, *Genes. XXXI, 44. sequ.* eiusque familia bellum, licet iniustum, intulit Chamori, eiusque filio, Sichemo *Gen. XXXIII, 25.* Sed et legem de Diis peregrinis amouendis familiae fert Iacobus. *Genes. XXXV, 2.* Iudas vero, eius filius, nulum ad viulcomburii supplicium damnat. *Genes. XXXVIII, 24 25.* Quorum non ignarus Nicolaus Damascenus *Excerpt. Peiresc. p. 490.* Ἀβραάμους ἘΒΑΣΙΛΕΥΣΕ Δαμασκῦ, ἐπὶ πᾶσι τῶν ἀφ' ἱερ-

HEIN.

E e

μενος

μένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Καλιδαίων λεγομένης. *Abraamus* REGNAVIT apud *Damascum*, adueniens, utpote qui cum exercitu veneris e regione super *Babylonem*, quae *Chaldaeorum* dicitur. Et *Iustin.* XXXVI, 2. Post *Damascum* *Azelus*, mox *Adores*, et *Abraham*, et *Israbel* REGES fuerunt.

§. LXXXIII.

Itemque
in statu
civili.

Contra ea quum familiae, quae cum aliis in civitatem coaluit, non alius finis esse possit, quam rerum necessariorum adquisitio: (§. LXXXII.) facile patet, 16) tam eminentia iura hic non competere patribusfamilias, sed 17) ea tantum, sine quibus res necessarias adquirere non posset familia, quaeque paullo ante (§. LXXXIII, 6. 7. 8. 9.) descripsimus; immo 18) hic etiam matrisfamilias aliquas partes esse, quum 19) ad ea iura, quae patrifamilias, tamquam familiae suae principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia sexus, patrisquefamilias prae illa eminentia.

§. LXXXV.

Simpli-
ces so-
cietates
huic
compo-
sitioni
non
debent
esse im-
pedi-
mento.

Quandoquidem vero porro in societatibus compositis simplicium vel minorum utilitas maiorum fini non debet repugnare: (§. XXIII, 75) facile patet, 20) societates, coniugalem, paternam, et herilem, ita comparatas esse oportere, ut ne fini utilitatique totius familiae sint impedimento, *) adeoque 21) hinc officia quaedam nasci, societati huic compositae propria, quorum alia PATERFAMILIAS ET MATERFAMILIAS sibi inuicem; alia VTEROQUE reliquis familiae membris; alia haec familiae membra patri

patri matrique familias; alia denique HAEC ipsa sibi inuicem praestare tenentur. Cel. Woiff. *de vita sociali hom.* §. CLXXXIII.

*) Quia enim vnus homo hic plures personas sustinet, (§. LXIII. *) idemque e. g. et patris familias et domini, et patris, et mariti officio fungitur: diuersa etiam sunt eiusdem iura diuersaeque obligationes. Quum vero ex omnibus his statibus composita sit societas, quam FAMILIAM vocamus: has diuersas obligationes tales esse oportet, vt vna consistere possint. At consistere non possunt, quae sibi inuicem repugnant. Non ergo diuersae obligationes debent sibi inuicem repugnare.

§. LXXXVI.

Quum ergo in hac societate primae sint partes patris familias, (§. LXXXI, 3.) sed ita tamen, vt mater familias eum ope et consilio iuuare teneatur: (ibid. n. 4.) sequitur, 22) vt PATRISFAMILIAS sit, praecipere, quid factu opus sit, 23) familiam vniuersam, et singula eius membra, prout cuiusque conditio exigit, alere, 24) eos: qui quid aduersus familiae decus communemque utilitatem admittunt, pro eo, ac societatis simplicioris iura id permittunt, coercere, 25) matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri: HVIVS vero, 26) dare operam, vt a liberis seruisque omnia ex praescripto fiant, *) 27) absente marito eius vice fungi, denique 28) obsequii et venerationis exemplum praebere vniuersae familiae, tanto maiorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare studuerit.

Officia
patris
matri-
que fa-
mili-
as,
tum mu-
tua, tum
erga fa-
miliam,

*) Socrates apud Xenophont. *Oecon. Cap. III. §. XV.*
 Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωὸν αἰγαθὴν οἰκὴ ἔσσαν,
 πάλιν ἀνὴρ ἕροπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ αἰγα-
 θόν, ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τῷ
 ἀνδρὸς πράξεων τὰ κλήματα, ὡς ἐπιτοπολι,
 δαπανᾶται διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμειυμά-
 των τὰ πλείστα, καὶ ἔν μὲν τῶν γυγνομένων,
 αὐξῶνται μὲν οἰκοί, κακῶς δὲ τῶν πρατ-
 μένων, οἱ οἰκοὶ μειῶνται. *Existimo autem, ux-
 orem, quae in domo bona sit sociā, tantumdem ha-
 bere momenti ad utriusque utilitatem, quantum vir
 habeat. Nam plerumque viri opera facultates in
 domum veniunt, et maxima pars earum, uxore pro-
 mēte, confirmitur. Quas quidem si recte fiant, am-
 plificansur domus: sin male, deminuantur.*

§. LXXXVII.

Officia
 vtrius-
 que ra-
 tione so-
 cieta-
 tum sim-
 plicio-
 rum.

Quumque ita temperandae sint societates
 simpliciores, ne vniuersae familiae vtilitati im-
 pedimento sint: (§. LXXXV, 20.) facile pat-
 tet, 28) contra officium facere patremfamilias,
 si matremfam. officio suo in educandis liberis
 functuram, impediatur: 29) multoque minus hanc
 esse excusandam, si liberos parum inorigeros
 indulgentia sua reddat deteriores: denique 30)
 vtrosque peccare, si discordia sua efficiant,
 vt liberi parentum vel incuria, vel exemplo,
 corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31)
 male se habere societatem domesticam, si ser-
 uorum ancillarumque curae permittantur li-
 beri, vel 32) cum his versentur pro lubitu, *)
 vel 33) serui ancillaeque heris minoribus consi-
 lium auxiliumque ad quaeuis vitia impune
 praestare, vel 34) liberi hos atrocius tractare
 possint.

*) Quum

*) Quum enim plerique serui ancillaeque ex faece hominum, ac proinde male educati sint: fieri non potest, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adfentari eos videas liberis, et auxilio esse ad quaenis nefanda, quales plerique seruuli a Plauto et Terentio in scena sistuntur. Prudenter Plutarchus *de insis. lib. p. 4.* commendat prouerbium, ὅτι ἂν χωλῶ παροικίης, ὑποσκάξεν μαθήση, *si cum claudo habitas, fore, ut subclaudicare discas.* Ex quo colligit, plusquam deridiculum esse, quod plerisque usu veniat, parentes, quum, seruorum quos habeant probos, alios agriculturae, alios rei nauticae, alios mercaturae, alios administrationi rei familiaris, alios usurae exercendae adhibere: si quod vero inueniant mancipium ebriosum ac gulae deditum, et ad omnia inutile negotia, id eos liberis praeficere. Perinde vero esse, patet, siue liberis praeficiantur malae frugis homines, siue parentes eos cum illis familiariter versari patiantur.

§. LXXXVIII.

Ex eodem patet, 35) rem omnem redire ad In familia ordinem, in vniuersa familia cum cura seruanda bene ordinem. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri constituta omnia dicantur, si omnia fiant, iis obseruatis circumstantiis, quas negotii indoles exigit: confestim redeunt ad ordinem. 36) ut singulis in familia certa munera deleganda, ab iisque 37) pensum seuerum exigendum, quin 38) singuli ita adsuescendi sint, ut partes suas non modo ea, quae par est, cura ac diligentia, verum etiam 39) iusto tempore, 40) locoque, quo decet, exsequantur, denique, 41) ut quodlibet instrumentum et quaelibet suppellex non modo nitida et integra sit, sed et 42) eo loco, quo oportet, reperiatur. *)

Et ;

*) Omnia

*) Omnia haec ex instituto demonstravit Xenophon in aureo *Oeconomici* libello, ubi sicut Ischomachus, de recta rem familiarem administrandi ratione cum uxore sermocinantem, et *Cap. VIII.* hanc facientem cogitationum suarum summam, quemadmodum in choro, exercitu, naue, ita et in societate domestica, primum, secundum, vltimum esse ORDINEM, eius vero perturbationem euertere omnia, quin et maximum rerum pretiosissimorum adparatum inutilem reddere. Quo in primis pertinent, quae §. *VIII.* disserit: Ἡ δ' αἰταξία ὁμοίον τι μοι δοκεῖ εἶναι, οἷόν περ εἰ γεωργός ὁμῶ ἐμβάλοι κριθαίς, καὶ πυρᾶς, καὶ ὄσπρια καί ποτα, ὅποτε δέοι ἢ μάτης, ἢ ἀρετῆ, ἢ ἔψυ, διαλέγειν δέοι αὐτῷ ἀντὶ τῆ λαβόντα διευκρινυμένοις χυῖνθαι. *Ordinis autem perturbatio quiddam mihi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco coniciat hordeum, triticum, legumina. Deinde, si vel ossa, vel pane, vel obsonio sit opus, necesse sit cum singula seligere, pro eo, quod iam secreta sumere ad usum debebat.*

§. LXXXVIII.

Officia
inferio-
rum
mem-
brorum
fami-
liae.

Denique ex his omnibus, quae totius **FAMILIAE** officia sint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias expectent alimenta, conditione sua digna: (§. *LXXXVI*, 23.) consequens est, 43) vt omnia ad utilitatem eius referre, 44) quisque, quod sibi delegatum est, diligenter curare, 45) patri matrique familias reuerentiam et obsequium praestare, et, 46) quod primum ac praecipuum erat, nihil agere debeant, quod vel conjugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum obiicere, vel lucrum, quod ex seruorum operis iure expectare poterat patrefamilias, interuerrere possit.

CAP.

CAP. VI.
DE SOCIETATIS CIVILIS ORIGINE,
FORMA ET AFFECTIOIBVS.

§. C.

Quamuis societates, quas adhuc descri-
psimus, sufficere potuisse videantur
hominibus ad vitam bene beateque
transigendam: fuit tamen hominibus ratio
consulcissima, cur in maximas illas societates,
quas CIVITATES vel RESPUBLICAS VOCAMUS. co-
alescere mallent, consensuque tam communi
hunc statum civilem praeferrent naturali, vt
vix vllam hodie reperias gentem tam barba-
ram, apud quam non aliquod saltem ciuitatis
vel reipublicae simulacrum reperias.*)

*) Testes sunt ii, qui terras olim ignotas tum septen-
trionales, tum Americanas, iustrarunt, et ple-
rasque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel
communi consilio de negotiis publicis decernere
animaduertent. Quae enim quidam auctores
de Castris, populisque in monte Caucafo habitan-
tibus, immo et insularis quibusdam America-
nis narrant, (Vid. Hert. *Elem. prud. civ. l. 1. p. 45.*
Beemans Hist. geogr. VIII, 8.) ea ita sunt compara-
ta, vt parum explorata retulisse videantur, nulla
ibi imperia esse suspicati, vbi non viderent pa-
latia regia, satellitia, aulaeque splendorem. Sane
Castros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Afri-
cae angulo commoratus est, descriptos esse ait in
XVII. nationes, quarum singulis praesse princeps,
quem *Konqui* vocent, quemadmodum singulis
pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis praesi-
ci soleat, quem penes et ius sit, delinquentes
puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pago-
rum praefectos consulere in medium, praeside
principe nationis, qui et exercitui praesse soleat.

Vereor, ne aequae falsa sint, quae de Aboriginibus et Gaetulis refert Sallust. *Catil. Cap. VI.* et Jugurth *Cap. XVIII.* de Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII p. 1191. edit. nou.* de Bebriciis Valer. *Flacc. Argonaut. Lib III v. 102.* de Troglodytis Plin. *Hist. nat. V, 8.* de Siculis denique Homer. *Odyss. Lib. decimo v. 112.* vbi et statum illum naturalem ita elegantissime describit:

Τοῖσιν δ' ἄτ' ἀγορᾷ βεληφόροι, ἕτε θε-
μισες*

Ἄλλ' οἱγ' ὑψηλῶν ὄρεων νόμισσι κἀνήρα
Ἐν σπέτρσι γλαφυροῖσι θεμισεύει δὲ ἕκαστος
Παιδῶν ἢδ' αἰλόγων ἢδ' ἀλλήλων ἀλέγσει.

*Nec fora conciliis feruent, nec iudice: tantum
Aetra colunt umbrosa: altisque in montibus aedes
Quisque suos regit uxorem natasque, nec ulli
In commune vacat socias extendere curas.*

§. CI.

An ob-
rerum
indigen-
tiam?

Quamuis vero permulti sint, qui de ciuitatum et rerum publicarum origine solliciti, rerum plurium indigentiam homines ad societates ciuiles ineundas impulisse, censeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id minus opinabile est, primo, quod ciuitatis vestigium iam *Genes. III, 17.* exstat, (c. XIII, *) quum nondum ea hominum multitudo impleffet mundum, vt adeo magna esse potuerit rerum necessariorum indigentia: deinde, quod nihil obstitit, quo minus et extra ciuitates locus esset commercii: (§. XI, 30.) denique, quod multo maior rerum omnium indigentia fuit, ex quo, institutis ciuitatibus, luxus et libido gliscere coepit. *)

*) Sic

*) Sic Abraamum, Isaacum, Iacobum, quos aliquamdiu extra societatem vixisse diximus, (§. LXXXIII. *) quamuis non nisi agriculturae et rei pecuariae darent operam, commode tamen et suauiter vixisse, maximasque opes adquisiuisse, nullaque re indiguisset, animaduertimus. *Genes. XXIII, 35. XXXIII, 11.* Et sane quum satis maturo familiae etiam se-greges agros colere, vites plantare, quin et aurum, argentumue nosse, artesque vtilissimas inuenire coeperint: *Genes. XIII, 2. XXIII, 35.* quid desiderare vitra potuissent magnopere homines, etiam extra ciuitates viuentes, si luxus abfuisset?

§. CII.

Deinde, elegantia vitae morumque cultus An ob
vitae e-
legan-
tiam
cultum-
que mo-
rum? homines priscae frugalitatis vix potuit subigere, vt libertati naturali statum ciuilem praeferrent. Praeterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem sapit, et adfectatum adulandi studium fere pro morum cultu venditur: (§. XII. *) nihil etiam impedit, quo minus et homines, in statu naturali viuentes, et rationem excolere, et morem ad elegantiam componere possint. Quin exempla Abraami, Isaaci, et Iacobi, qui cum familiis suis suas sibi res solis habebant, nec in societatem ciuilem coaluerant, denuo docent, et in naturali statu viuentes homines omnem barbariem deterfisse moribus, et decori fuisse obseruantissimos. *)

*) Argumento esse potest morata Abraami oratio ad Melchisedecum: *Genes. XIII, 22. sequ.* eiusdem insignis humanitas in excipiendis hospitibus: *Genes. XVIII, 2. sequ.* colloquium eiusdem plane insigne cum filiis Chethi. *Genes. XXIII, 7. sequ.* Quin et seruos ita instituisse Abraamum, vt decori morumque elegantiae essent studiosissimi, vel

E e 5 illa

illa Eleafaris legatio ad Nachorem probat. *Genes. XXIII, 22. sequ.* Nec barbarorum hominum est ille Iacobi, ex Mesopotamia redeuntis, cum Esauo congressus, quando fratres inter se veluti certabant non modo verbis humanissimis, sed et donis, aliisque amoris significationibus. Si porro verum est, quod tradit Iosephus *Antiqu. Iud. I, 9.* Abraamum fuisse non modo arithmetices, verum etiam τὰ ἐπὶ ἀριθμῶν ἐμπειροῦν, *sideralis scientiae peritum*, nec non, quod alii addunt, ὀνειροκριτικὴν in familia eius magnopere excultam, ac ad summam paene perfectionem perductam esse: Vid. Suid. voce Ἀβραάμ. Iustinus *Histor. XXXVI, 2.* nemo dubitauerit, quin artium ac scientiarum culturae etiam in statu naturali fuerit locus, neque ideo in ciuitates fuerit discedendum.

§. CIII.

An veilitatis iustitiae que fruendae causa?

Tales et reliquae causae sunt, ob quas in ciuitates coaluisse homines, existimant. Nam quod alii iustitiae fruendae causa, Hesiod. *Theogon. v. 87.* alii τὴ συνθέροντος χάριν, *utilitatis causa*, Aristot. *Ethic. VIII, 11.* alii denique veluti idem Aristot. *I, 1. et 2.* incitante natura, constitutas esse ciuitates, existimant: id omne ita comparatum esse, arbitramur, vt quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen αἰμέτως impulsisse videatur homines, ad statum libertatis aequalitatisque cum ciuili commutandum.*)

*) Quid enim oblitisset, quo minus et patresfamilias segreges iis dicerent familiis? (§. LXXXIII, 11. 12.). Deinde cur non ad utilitatem sufficisse dicamus societates simpliciores, maxime quum liberum cuique esset, acquirere, quidquid vellent, et contra plane cessarent vestigalia, tributa, aliaque munera personalia ac patrimonialia; quae nunc saepe ciuium facultates exhauriunt? Et sane
fi

si naturā a solitudine abhorret, eumque statum tamquam miserimum depinxit Puffendorffius: an Abraamum vixisse in solitudine credimus, quem praeter uxorem, pellicem, et utriusque liberos tam numerosa seruorum caterua stipabat, ut trecentos et octodecim vernas armatos in aciem educere posset? *Genes. XIII, 13.* Sane, si homines natura feruntur in societatem, non illico feruntur in societates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxime abhorret, ex instituto docuit Puffendorffius *iur. nat. et gent. VII, 1, 4.* Verum tamen est, in statu civili et iustitiam rectissime administrari, et eum ad publicam priuatamque utilitatem, si bene ac prudenter sit institutus, permultum conducere, et hunc naturae hominis quam maxime esse consentaneum. Sed haec consequi magis hunc statum dixeris, quam ut ad causas προκταετικας referri possint.

§. CIII.

Quare, si rem omnem paulo accuratius, adhibita in consilium ratione, consideres: ii deum rem acu tetigisse videntur, qui vim improborum et originem et occasionem constituendis ciuitatibus dedisse statuunt. Quum enim in statu naturali omnes sint aequales ac liberrimi, (§. V. et VI.) et ea tamen sit hominum improborum indoles, ut aliis dominari, eosque sub iugum mittere, rebusque spoliare, mirifice cupiant; 1) fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias eiusdem ingenii vires vnirent, aliosque sibi obnoxios redderent. Quumque magna societas non possit non esse inaequalis et rectoria: (§. XVIII, 58.) consequens est, 2) ut illa latronum turba sibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii praescrip-

Vera
caussa,
quae ho-
mines
monuit,
fuit vis
impro-
borum.

scripserit, atque inde 3) nata sit SOCIETAS CIVILIS vel RESPUBLICA, *) quippe quae nihil aliud est, quam insignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suae causa certis legibus confociata.

*) Ita ipsa recta ratio nos ad ciuitatum originem inueniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquissima historia, quam e sacris litteris, tamquam ex limpidiissimo fonte, hauriendam esse, inter omnes constat. Sane enim ante diluuium, non בני אלהים filios Dei, vti vocantur *Genes VI. 1.* sed Caini posterios primos ciuitatem condidisse, satis manifestum est ex *Genes. III, 17.* Et si vel maxime largiamur Io. Clerico *Comment. p. 49.* tenuem hanc fuisse casarum collectionem, maceria forte, aut sepe viridi cinctam, (quod tamen non adeo certum et exploratum est,) multarum tamen familiarum societas sine qualicumque civili regimine intelligi vix potest. Deinde post diluuium primus Chusi filius, Nimrodus in terris potens esse, regnumque Babyloniae condere, id est, alios opprimere, et, vt imperata facerent, cogere coepit, *Genes. X, 8. sequ.* nec antiquioris regni apud Mosen sit mentio, quum tamen aliquot saeculis post Abraami temporibus, plurium regum ac dynastiarum nomina ac res gestae occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppressione natae sint ciuitates et respublicae, quum id multo post saepissime contigerit? Sane enim occasione atrociorum potentissima regna nata esse, petitis ex omni historia exemplis, ex instituto demonstrauit Hertius *Elem. prud. ciu. I, 3, 4. p. 77. sequ.*

§. CV.

Tot ergo conglobatorum veluti hominum Quae vim metuentibus etiam iustissimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, coegit et innocentes, quam ut vim vi repellerent. (§. X, 24.) Quumque, ubi pauciores non sufficiunt fini obtinendo, ipsa necessitas hominumque malitia homines in societates coalescere cogat: (§. XIII. consequens est, 4) ut et probos et iustos patresfamilias, improborum metu, vires iungere, et sub communi imperio certis legibus consociari, adeoque 5) in societatem civilem, vel rempublicam coalescere oportuerit. *) (§. CIII, 3.) Ex quo porro colligimus, 6) in statu integritatis nullas futuras fuisse respublicas, adeoque 7) nugas agere, qui vel tales futuras fuisse, tamquam ex tripode pronunciarunt, vid. Becmann. *Meditat. pol. XI, 5.* vel 8) statum illum integritatis, tamquam principium iuris naturae et gentium obtrudere eruditis conati sunt. (Lib. I. §. LXXIII, 26.)

*) Facile ergo iam transigent, qui causam civitatum dicunt esse vim et metum, uti Bodin. *de rep. I, 6. II, 6.* Hobbes. *de ciue I.* nec non qui, ut sua tenerent, homines civitates constituisse contendunt, veluti Cicero *de Offic. II, 21.* qui denique infirmitatem familiarum segregum homines putant subegisse, ut libertatem illam naturalem cum statu civili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de iure belli et pacis: proleg. §. XVIII. et Lib. I. Cap. III, §. VII.* Omnia enim haec, licet verbis videantur discrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, et sui tuendi causa, civitates constituisse, satis perspicue ostendunt.

§. CVI.

§. CVI.

Duplex
ciuita-
tum ori-
go.

Itaque 9) duplex est ciuitatum origo. Aliae enim 10) ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; 11) aliae ad vim vi repellendam, ciuesque defendendos coaluerunt. 12) Illarum finis iniustissimus; harum iustus est. Vnde 13) illas rectius LATRONVM COETVM; has 14) IUSTAS RESPVBLCAS dixeris. Sed, quemadmodum saepe contingit, vt quarum rerum vitiosa origo est, eae deinde, animaduerso errore, emendentur, et contra, quae recte se habent, paullatim in peius ruant: ita et fieri potest, 15) vt latronum coetus, posito illo alios opprimendi consilio, in iustas respublikas; 16) hae vero, relicta post tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen 17) et in illis, et in his, ratione ciuium, finis idem sit, puta, eorum SECVRITAS. *)

*) Sic, quamuis piraticae illae Afrorum respublikae magis ad opprimendos spoliandosque alios, quam ad solam mutuam defensionem, sint comparatae, et eatenus parum a latronum coetibus differant: tamen aequae securitatem ciuium, tamquam finem, sibi ponunt ob oculos, ac aliae iustae respublikae, ac proinde non modo quaeuis praesidia sibi aduersus exterorum vim circumponunt, sed et laesis ius dicunt rigidissime, poenisque acrioribus efficere conantur.

Ne vaga profiliat fraenis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis est omnium respublikarum, sed ita, vt priores, si illum finem obtineant, ius ac virtutem parum curent: hae ideo finem illum intendant, vt utroque bono sine impedimento fruantur, vel, vti rem exprimit Apostolus, *ἵνα ὑπὸ βασιλείων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διαγάω-*

σιν,

σιν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, ὡς sub re-
gibus, et omnibus in eminentia constitutis, tranquil-
lam et quietam vitam ducent cum omni pietate et
benefactis. 1 Tim. II, 2.

§. CVII.

Quum ergo finis omnium ciuitatum rerum. Finis ci-
uitatum
securitas
ciuium. que publicarum sit SECVRITAS ciuium, (§. CVI, 17.) ex fine vero societatum de mediis, ipsis-
que sociorum iuribus et officiis iudicandum sit: (§. XV, 42. 43.) consequens est, 18) vt ea omnia agenda sint ab iis, qui in ciuitatem coalescunt, sine quibus finem illum communem, puta securitatem, obtinere non possent. Quumque vis illa, securitati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus consistat: (§. CIII, 1.) fieri non potest, 19) quin et alii, qui se aduersus illos securos praestare cupiunt, vires vnire, adeoque 20) tot homines in societatem maiorem ac maxime compositam coalescere debeant, quot probabiliter sufficere videantur, ad vicinorum vim vi iusta repellendam. *)

- *) Hinc otiosa quaestio, quot personae constituant ciuitatem vel rempublicam? Quamuis enim quindecim liberi homines populum constituere videantur Apuleio *Apolog. p. 304.* alii tres familias paullo diffusiores sufficere existiment ad rempublicam: Valer. Max. *III, 4, 8. III, 6, 5.* auctores tamen harum opinionum vix rationem habuisse videntur finis ciuitatum, puta SECVRITATIS, ea vero, iunctis personis quindecim, vix obtineretur, sed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuitur. Hinc et vniuersa historia docet, initio minimas fuisse ciuitates, minima imperia, quae plerumque patriae limitibus finirentur. Neque enim in vicinia potentiora imperia

peria erant, quae illis metum incuterent. Simulac vero potentiores, oppressis vicinis, maiora imperia constituerant: minores respublicae paulatim in systemata ciuitatum, vel maiores respublicas, coaluerunt, ut pares essent vicinis potentioribus. Quod in Graecia post Persicam cladem; in Germania post Drusi et Germanici victorias, contigisse, satis constat.

§. CVIII.

Respublica in hominum multitudine consistit.

Non ergo 21) ciuitas, ceu recte animaduertunt Nicias *apud Thucydidem VII, 14.* et Themistocles *apud Iustin. Hist. II, 12.* in territorio, vrbibus, moenibus, tectis, sed in hominibus consistit: nec 22) opus est, ut integrae familiae, ex vtriusque sexus personis compositae, consocientur, sed 23) sufficit, si vires animosque iungant plures, quibus vel satis virium sit ad hostes debellandos, vel satis ingenii ad eosdem circumueniendos: quamuis 24) negari nequeat, vnius aetatis fore respublicas, quas non familiae, sed personae singulae, quantumque sit earum multitudo, constituunt. *)
Flor. I, 1.

*) Posse rempublicam sine territorio, vrbibus, moenibus, tectisque consistere, argumento esse poterit respublica Hebraeorum, sine exemplo sanctissima, quae quadraginta annos per deserta Arabiae loca sine certa sede, sine lare certo, sine moenibus et tectis, oberrauit, donec in promissa Palaestina certum veluti domicilium sibi constitueret. *Num. XIII, 33.* Deinde fieri posse, ut respublica sine familiis constet, nemo negauerit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio et Thomasio accuratissime descriptam, paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonom regnum iam prouocare auesim, de quo, quae dicuntur, pleraque multi grauissimi auctores in dubium vocant. Relinquitur ergo id vnum, rempubli-

publicam constituere congruam hominum multitudinem, nec eam extinctam videri posse, occupato licet territorio, quamdiu populus, hostibus profligandis haud impar, superstes fuerit. Sic sane perstitit Atheniensium respublica, quamvis Aetolica terra vniuersa a Persis teneretur, quoad perstitit classis, in quam sese Themistocles cum vniuerso populo, omnibusque, quae moueri possent, contulerat. Nepos *Themistocli. Cap. II.* et stulta erat oratio Adimanti, ius dicendi sententiam adimentis Themistocli, τῷ μὴ ἔσι πατρίς, quippe cui non sit patria, quum contra recte responderet Themistocles, ὡς εἶη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἥπερ κείνοισι, ἔς' αὖν διηκόσια νῆες σφι ἔωσι πεπληρωμένοι· οὐδαμῶς γὰρ Ἑλλήνων αὐτῶς ἐπιόντας ἀποκρέεσθαι, sibi esse et solam, et urbem multo maiorem, quam illis, tantisper, dum essent illis ducentae naues armatae. Nullos enim ex Graecis illos inuadentes posse propulsare. Herodot. *Hist. Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

§. CVIII.

Quum ergo ciuitas consistat in confociatione tantae hominum multitudinis, cuius vires iunctae non sint impares vicinorum potentiae, (§. CVI, 20.) sine consensu vero non intelligatur societas: (§. XIII.) consequens est, ut et ciuitates vel respublicae, interueniente pacto, constituentur, siue 26) homines vltro in hanc societatem consenserint, siue 27) is consensus initio vi fuerit extortus, siue 28) aliqui constitutae iam reipublicae siue vltro, siue coacti, accesserint: siue 29) prognati ex ciuibus, eo ipso, dum in ea, tamquam parentibus aliquando successuri, educantur, consensisse praesumantur. *) (§. XVII, 46. sequ.)

HEIN.

FF

*) Sic

*) Sic Albanorum coloni et illa pastorum praedonumque colluuius, quae Romulum festata, iuxta Tiberim tuguriola posuit, initio statim in hanc novam rempublicam vitro consensit. Dionys. Halicarn. *Antiqu. Lib. I. p. 72.* Sic populo Romano, postquam iam instituerat reip. formam, vitro et per modum foederis accessere Sabini. Liu. I, 13. Inuiti contra, diruta patria vrbe, Romanam ciuitatem auxere Albini. Liu. I, 29. Nec postea vquam dubitatum, prognatos ex ciuibus Romanis ciues esse: nisi vel vitro solum verterent, vel aqua et igni interdictis etiam inuitis esset in aliam ciuitatem migrandum.

§. CX.

Eorum,
qui vitro
ciuita-
tem con-
stituunt,
pactum
primum.

Ex eo ergo patet, 30) ciuitates quoque, vti alias societates, vel consensu VLTRO NEO, vel VI et COACTIONE interueniente, siue constitui, siue augeri. (§. XVI.) 31) Vbi vitro neo consensu coalescit illa multitudo, fieri non potest, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes consentiunt in rempublicam aliquam seu ciuitatem constituendam. Quumque hoc pactum 32) et liberum esse debere, et 33) sub conditione iniri posse, nemo non intelligat: per se patet, 34) eum, qui non consentit, vel cuius conditioni non satisfit, extra societatem hanc manere, resque suas sibi habere posse. *)

*) Id circa primum pactum et hodie obseruandum esset, si noua respublica per consensum constitueretur. At id paullo rarius, aliquem constituta iam republica sibi stipulari, vt ei cum familia rem suam sibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipse sua serit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis, Persae, est apud Herodot. *Hist. Lib. III. p. 124.* Quum enim occisis Magis, qui furtim regnarent, principes Persarum

rum de republica consulere in medium, et sententia Otanis de populari instituenda republica, reliquis omnibus displiceret: demum ita loquutus fertur: "Ανδρες βασιῶτα, δῆλα γὰρ δὴ, ὅτι δεῖ ἓνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γίνεσθαι ἢ τοὶ κλήρω γέ λαχόντων ἢ ἐπιτρεψάντων τῶ Περσέων πληθεῖ τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἔλονται, ἢ ἄλλην τιὰ μηχανὴν ἐγὼ μὲν ὑμῖν ἐκ ἐναγωνιεῦμα, ἄτε γὰρ ἀρχεῖν, ἄτε ἀρχεσθαι ἐθέλω ἐπιτάτω δὲ ὑπεξίσταμαι τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ ᾧ τῆς ὑπ' ἔδενός ὑμέων ἀρξομαι, ἄτε αὐτὸς ἐγὼ, ἄτε οἱ ἀπ' ἐμεῦ αἰεὶ γινόμενοι. *Viri factiosi, quoniam constat, necesse esse, unum aliquem e nobis regem fieri, siue per sortem, siue permissu Persarum per multitudinis electionem, siue qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque praeesse cupio, neque subesse. As hac lege vobis ius meum imperii cedo, ut nulli vestrum aut ipse ego, aut ullus meorum, subsit. Ad-*dit Herodotus, ceteros eius postulatis adsensisse, et inde factum esse, ut sola haec familia inter Persas in statu naturali viueret, nulli mortalium obnoxia: Καὶ νῦν αὐτὴ ἡ οἰκίη διατελεῖ μὲν ἑλευθερίῃ ὅσα Περσέων, καὶ ἀρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμος ἐκ ὑπερβάνισσα τὰς Πέρσων. *Atque ad hunc usque diem sola haec familia inter Persas libertatem retinet, nec imperio, nisi quantum ei visum fuerit, paret, leges Persarum non transgrediens.*

§. CXI.

Quum vero socios non modo in eundem Eorum- finem, sed et in eadem media consentire oportet, (§. XIII.) isque consensus in magna dem sub- hominem multitudine magnaue societate sequens spe- decre- rari non possit, nisi sit rectoria, adeoque tum. regimen aliquod instituat, cuius a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XVIII, 58.)

Ff 2.

confe-

consequens est, 35) vt multitudo illa decernere debeat, quale sit futurum illud regimen, *) et, 36) quamuis illi reliquorum decreto stare non teneantur, qui sub conditione certi regiminis in futuram societatem consenserunt, si alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX, 34.) 37.) ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, suffragiis plurimum sese submittere omnino debeant.

*) Magnopere falluntur, qui tale decretum vniquam factum esse negant. Nam hos vel sola Romanae reip. origo erroris conuincet. Quum enim inter illam vrbis Albanæ sentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non pastorum et praedonum turbam, quae se iam antea in Latio crebris excursionibus locupletauerat, conuenisset, vt in communem rempublicam coalescerent: Romulus, vocata concione, populum rogauit, ecquam reipublicae formam reliquis antefereendam existiment? Dionysius vero Halicarnasseus, qui rem omnem accuratissime descripsit *Antiqu. Rom. Lib. II, p. 80.* obseruat, populum intellecto Romuli consilio, illic respondisse: Ἡμεῖς πολυτείας μὲν καινῆς ἔδεν δεόμεθα· τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κράτιστην παραλαβόντες ἔμεταΐδεμεθα, γνώμη τὲ ἐπόμειοι τῶν παλαιωτέρων, ἔς αἰπὸν μείζονος εἰόμεθα φρονησεως, αὐτὴν καταστήσασθαι καὶ τύχη ἀρεσκόμενοι, ἔ γάρ τήνδε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἢ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευσμένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίαν τὲ καὶ ἄλλων ἀρχὴν· περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. *Nobis noua reipublicae forma non est opus, nec a maioribus probata, et per manus traditam putabimus; sed et priscorum consilium sequemur, quos non sine insigni prudentia illam reip. formam insi-*

instituisse credimus, et praesenti fortuna contenti sumus. Cur enim illam incusemus, quum sub Regibus nobis contigerint bona, quae apud homines habentur praecipua, libertas, et imperium in alios? Et haec est nostra de republica sententia.

§. CXII.

Denique, vbi de reip. forma conuenit, 38) **Nec non nihil populo deest ad perfectam rempublicam, aliterius quam vt eam easque personas, quas sibi imperare velit, eligat, *) et ei iisue 39) certam imperii formulam, iam tum superiore decreto expressam, praescribat, quae formu'a tunc 40) recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum et ea, quae pactis cauentur, passim leges appellentur, ac proinde 41) imperantes siue vnum, siue plures, non minus, quam ciues obligat, adeo, 42) vt nihil actum merito censeatur, si quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel πόλεως συνθήκην κεινήν, actum sit.**

*) Denuo hunc ordinem in instituenda Romanorum republica seruatum esse, ex laudato Dionysii Halicarnass. loco intelligimus. Quum enim imperium regium, cui iam Albae plerique adsueuerant, retinere decreuissent: illico de eligendo Rege solliciti, subiiciunt: τὴν δὲ τιμὴν ταύτην ἔχ' ἐτέρῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ σοί, προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, τῷ δὲ βασιλεὺς γένεσ' ἔνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρημέθα σοι, καὶ πολλὴν συνίμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν ἐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. Ceterum cum honorem non alii magis, quam tibi, conuenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te huius coloniae ducem habuimus, multatque in te grauitatem ac sapientiam animad-

*animaduertimus, non tam verbis, quam factis, edoc-
ti.* Similiter paullo post populo in curias et tribus
descripto, electisque centum patribus, qui sena-
tum et commune reipublicae consilium consti-
tuerent, ipse Remulus, teste eodem p. 87. inter
eos ita partitus est reipublicae administrationem,
vt penes REGEM esset cura sacrorum, legum et con-
suetudinum patriarum custodia, iudicia de crimi-
nibus grauioribus, ius referendi ad senatum, et
populum in concionem conuocandi, penes SENA-
TVM ius, de rebus omnibus, quas rex ad eum re-
ferret, de plurium sententia decernendi: denique
penes plebem ius, auctore senatu, magistratus cre-
andi, leges sancienti, et de bello, si Rex permitte-
ret, decernendi. En formulam noui imperii, vel
legem fundamentalem, quam accuratus, quam
quisquam alius, descripsit auctor πολιτικώτατος,
quaeque tamdiu Romae vixit, donec Tarquinius
adfectaret tyrannidem.

§. CXIII.

An es-   Hoc modo nasci oportet ciuitatem, quo-
dem pa-   ties populus vltro illam instituit. Quoties ve-
ta in-   ro ille, perdomitus a populo potentiore, cum
teruē-   illa victrice gente in vnam rempublicam coa-
niant, si   lescit: 43) in primum quidem pactum de com-
coacti in   muni constituenda republica procul dubio
ciuita-   consentit, quia, si dissentiret, non acciperet
tem co-   oblatas a victoribus conditiones, sed perire,
alescant?   quam sub iugum mitti, mallet: at 44) de for-
ma reipublicae vix audietur dedititionum sen-
tentia, nec 45) in eligendis personis regnatri-
cibus vllae eorum partes sunt, quibus in solo
obsequio gloria relicta est. *)

*) Res tamen omnis reedit ad dedititionis leges, quae
aliquando duriores, aliquando mitiores esse solent,
prout vel certa, vel ambigua est victoria. Ita sane,
quum

quum Sabini et Romani aequo pæne Marte pugnaſſent, viſum eſt vtriſque bellum foedere finire, cuius leges haſ recenſet Dionyſ. Halic. *Lib. II. p. 311.* *Vt Romæ pari poteſtate, parique honore reſtaurarent Romulus et Tatius: vt vrbs deductum a conditore ſeruaret nomen; et ſingali ciues Romani, ſicut antea, vocarentur, vniuerſi autem a Tatii patria, communi adpellationis complexu, Quirites denominarentur: vt Sabinis ius ciuitatis Romanæ daretur, quicumque id cuperent: utque hi cum ſuis ſacris reciperentur in tribus et curias.* Tale fuit hoc foedus, ex cuius legibus Sabini et ad conſtituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

§. CXIII.

Aliquando 46) contingit, vt victo populo noua obtrudatur forma reipublicæ, *) ſimulque 47) victor ſibi ſtipuletur, vt hæc noua reſpublica, tamquam inaequali foedere iuncta, ſecomiter veneretur. Quo caſu res ipſa docet, 48) et pacta illa, quæ ſupra deſcripſimus, (§. CX. CXII.) et decretum de reipublicæ forma, (§. CXI.) interuenire debere: at 49) populum victum non vltro, ſed coactum, in hæc omnia conſentire.

Nec non
ſi victor
populo
victo no-
uam rei-
publ.
formam
obtrud-
dit?

*) Mos hic erat Athenienſium, vt ciuitatibus omnibus, a ſe perdomitis, ſtatum popularem; Lacedæmoniorum, vt regimen optimatum obtruderent. Cuius inſtituti rationem reddit Xenophon *de republ. Ath. Cap. I. §. XIII. et Cap. III. §. X. ſequ.* Exempla paſſim collegit Vbbo Erasm. *vet. Græc. Tomo III. ſed ſuffecerit vnicum p. 249. ſequ.* Apud Samios ſtatum popularem inſtituerant, euerſumque aliquoties, inſtaurauerant Athenienſes. A Lyſandro vero, Lacedæmonio, expugnata vrbe, pro populari imperio *δρακοντα* illic inſtituta eſt. Quas fortunæ viciffitudines et aliae viderunt Græcæ ciuitates, prout vel penes Athenienſes,

vel penes Lacaedemonios erat maris imperium. Id vero sine vi et coactione contingere non potuisse, facile vnusquisque animaduertit.

§. CXV.

Omaes
ciues vo-
luntates
suas sub-
mittere
debent
volunta-
ti impe-
rantium.

Ceterum, quemadmodum omnium societa-
tum vna voluntas, vnusque intellectus concipi
debet: (§. XX, 59.) ita 50) idem dicendum
est de ciuitate vel republica, ita constituta.
Quum vero plures focii eundem finem eadem-
que media intelligere et velle non aliter pos-
sint, quam si vni pluribusue id negotii detur,
vt de fine, mediisque ad finem adsequendum
necessariis dispiciant: (§. XVIII, 55.) conse-
quens est, 51) vt idem fieri oporteat in ciuitate.
*) Denique, quum aliis id negotium dare
idem sit, ac VOLVNTATEM SVAM ALTERIVS VEL
ALIORVM VOLVNTATI SVBMITIERE: per se pa-
tet, 52) ciues reipublicae omnes voluntates
suas vni pluribusue submittere debere, adeo-
que 53) eum eosue imperare, cui quibusue ci-
ues voluntates suas submiserunt.

*) Non aliter fieri potest, vt plures idem velint,
quam vel per CONSPIRATIONEM, vt omnes idem
sentiant et velint, vel per SVBMISSIONEM, vt plu-
res voluntates suas vnus vel plurium voluntati
submittant. Prius numquam sperandum esse, fa-
cile ii intelligent, quibus perspecta sunt contraria
hominum studia, ingeniorum stupor, diuersae-
que voluntatum inclinationes. Seneca *Epist. CII.*
Putas tu, posse sententiam vniam esse omnium? non
est vnus vna. Itaque superest modus posterior,
vt plures voluntates suas alterius vel plurium vo-
luntati submittant. Quemadmodum enim peri-
ret procul dubio naus, repleta quantacumque ho-
minum turba, nisi illa multitudo commuam sa-
lutem permetteret vni gubernatori, perito rei nau-
ticae,

ticae, et omnia acturo, vt nauem ex bieme marique scopuloso feruet: ita fieri non potest, vt tot hominum myriades, quae in tam magnam societatem coalescunt, ex tam grauibus procellis ciuilibus, quae quotidie ingruunt, ad incolumitatem perueniant, nisi ab vno pluribusue regerentur. Recte ergo Arrianus *Diff. Epiet. I, 12.* τοὺς ἀγαθοὺς πολιτάς τὴν αὐτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, bonos ciues voluntates suas submittere legi ciuitatis, obseruat.

§. CXVI.

Ex eo vero porro consequitur, vt, quum voluntates suas ciues submittere possint vel vni, vel pluribus, vel vniuersae multitudini, non possint inde plures, quam tres regulares reip. formae nasci. Nam quoties omnes ciues voluntates suas vnius personae physicae voluntati submittunt, nascitur inde monarchia, regnum vel principatus. *) Sin plurium voluntati ac decreto; aristocratia. Denique si id, quod vniuersa ciuium multitudo communi suffragio decreuit, pro totius ciuitatis vel reipublicae voluntate habetur, ea reipublicae forma popularis, vel democratica adpellatur.

*) Equidem Polybius *Hist. VI, 2.* distinguit inter monarchiam et basilicam, et vtriusque differentiam ita describit: Πρώτη μὲν ἀκατασκευῶς καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία. ταύτη δ' ἔπεται, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. Prima, monarchia, sine vlla arte et naturae impetu constituitur: hanc vero sequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum accessit ars et emendatio, regnum. Sed quum ea,

quae magis minusve expolita sunt, specie non differant: id discrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII.

Quibus
oppo-
nuntur
tyranni-
cae, oli-
garchi-
cae, et
ochlo-
craticae.

Enimuero, quum, siue vnus, siue plures, siue omnes, imperent, non alio iure praesint reipublicae, quam quod reliqui ciues eorum voluntati voluntates suas submiserunt: (§. CXV, 53.) consequens est, 58) vt iniuste imperent quibus suam voluntatem non submiserunt ciues. Hinc, 59) si vnus iniuste occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM; 60) si loco collegii optimatum pauci imperium inuadunt, aristocratia in OLIGARCHIAM; denique, 61) si loco totius populi turba quaedam vel faex hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat. *) 62) Quas reipublicae formas vitiosas regularibus admodum similes esse, et proinde 63) has in illas facie degenerare, recte obseruauit Polyb. *Hist. VI, 1.* idque ipsa experientia satis confirmat.

*) Id quoque eleganter vidit scriptor πολιτικῶτατος Polyb. *ibidem* p. 629. Διὸ καὶ γένη μὲν ἐξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλάσσι, καὶ νῦν προσείρηται τρία δὲ τὰ τέτοις συμφυῆ λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. Itaque genera reipublicarum statui sex debent: tria, quae omnium ore iacebantur, quaeque modo posita sunt a nobis: tria cognatae cum his naturae; dominatum dico vnus, paucorum, et turbae vulgaris. Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam, quippe quam illum a regno distinguere, diximus: (§. CXVI. *) sed ipse paullo post subiicit: μεταβαλλέσης δὲ βασιλείας
εις

εις τὰ συμφυῆ κακὰ, λέγω δὴ εἰς τυραννίδα, κ.τ.λ.
Regnum ubi ad congenita mala degeneravit, nempe
 TYRANNIDEM. Talis et reliquorum civilis pruden-
 tiaie auctorum philosophia est, quam hic plu-
 ribus inculcare, non opus est. Cui non dictus
 Hylas?

§. CXVIII.

Quum vero tres illae regulares rerumpubli- Quid
respu-
blica
mixtae?
 carum formae in totidem vitiosas oppositas fa-
 cillime degenerent: (§.CXVII, 63.) non mi-
 rum est, 64) paucissimas semper repertas fuis-
 se ciuitates, quae ex tribus illis vnicam eligerent:
 sed 95) plerasque vel omnes illas formas veluti
 in vnam conflasse, *) vel 66) duas certe ita
 commiscuisse, vt vna alteram veluti in officio
 contineret. Quumque 67) a potiore fieri so-
 leat denominatio: inde non possunt non varia
 nasci regnorum, aristocratiarum, et democra-
 tiarum genera, quae 68) RERVMPUBLICARVMNE
 MIXTARVM, an irregularium nomine venire de-
 beant, nostra parum refert. Add. HERT. *Elem.*
prud. civ. I, II, 8. p. 2320. sequ.

- *) Et hanc quidem optimam omnium rerumpubli-
 carum formam esse, obseruat Polyb. *Hist. I, 2. p. 628.*
 Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγήτεον πολιτείαν
 τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων
 συνεσῶσαν. *Manifestum est, eam rempublicam*
considerari debere optimam, quae ex omnibus istis,
quas diximus, formis sit composita. Et Cap. VIII.
pag. 638. magnopere laudat Lycurgum, quod
ἔχῃ ἀπλὴν ἐνδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, non simpli-
cem atque uniformem constituerit rempublicam: sed
optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes
omnes ac proprietates in vnum copulauit, ne, si
qua istarum supra modum augetetur, ad vitia con-
genita

genita deflecteret, sed, dum cuiusque vis mutuo omrjum nisu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat vsquam, aut nimium propendeat, verum aequis ponderibus librata et aequa lance suspensa quam diutissime respublica dureret, non secus ac fieri soleat in nauibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic et Dionys. Halicarnass. *Antiq Lib. II. p 82.* vbi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo institutam fuisse, refert, illam mixturam vocat κόσμον τῆς πολιτείας, additque: οἱ ἐγὼ πάντων ἡγῶμαι πολιτικῶν κόσμων ἀνταρχέσασθον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, *banc ego concipiendam reip. formam ceteris omnibus reip. constitutionibus praefero, ut paci aequae, ac bello, idoneam.* Omitto iam eiusdem generis testimonia Zenonis apud Laërt. VII, 131. Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb propr. III, 292.* Tacit. *Annal. III, 33.*

§. CXVIII.

Denique, quum et totae societates in vnam maiorem coalescere possint: (§. XVIII, 49.) consequens est, (69) vt et plures respublicae, salua cuiusque forma et independentia, icto foedere, in vnam maiorem ita coalescere possint, vt, quae ad comunem omnium salutem securitatemque pertinent, communi consilio iunctisque viribus exsequantur. *) Quales confociatae respublicae 70) FOEDERATAE, ACHAICAE, itemque SYSTEMATA CIVITATVM appellantur.

Quid ciuitatum systemata?

*) Pufendorffius tum singulari *de systematibus ciuitatum* dissertatione, quae inter eius *Diss. acad. selectas p. 210. sequ.* occurrit, tum *de iur. nat. et gent. VII, 5, 10. sequ.* existimat, ciuitatum systemata emergere vel mediante communi rege, quando plura separata regna vel ex conuentione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victoriae: vnum

vnnum et eundem habeant regem, ita tamen, vt ideo in vnum regnum non coalescant, sed singula iuxta suas leges fundamentales a communi rege administrantur, vel *per foedus*: eademque principia fere sequitur Hert. *Elem prud. ciu. 1, 12, 6. sequ.* Enimuero aut vnum regnum alteri ita subiicitur, vt in communi imperio nullae sint eius partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Aegyptiacum, Romanis subiecta: aut suas quodlibet res sibi habet, vt hodie imperium Romano-Germanicum, Hungaria et Boemia: aut ita coaluerunt, vt veluti vnum regnum constituent, vti hodie Anglia et Scotia, Polonia et Lithuania. Primo casu regnum perdomitum in provinciae formam redigitur, nec cum altero systema aliquod constituit. Nec altero casu dici potest, duo regna coaluisse in *σύνταγμα*, quum nihil commune inter se habeant, sed princeps tantum duas personas sustineat. Superest ergo tertius tantum casus, vbi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defensionem vniuerint, vnam omnino societatem maiorem constituent, adeoque systematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, iure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Pufend. *de offic. hom. et ciu. 11, 8, 13. sequ.*

§. CXX.

Quum ergo MONARCHIA nascatur, quoties omnes ciues voluntates suas vnus personae physicae voluntati submitunt: §. CXVI, 55.) consequens est, 71) vt perinde sit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis vtatur. 72) Vt, quum neminem superiorem agnoscat, quaecumque dignitatis nomen recte de nouo adsciscat, *) quamuis 73) non aequae facile cogere possit externos reges ac republicas, vt ei nouum illud dignitatis

Monar-
cha ti-
tulum
quem-
cumque
honoris
recte ad-
sciscit.

tis

tis nomen tribuant, adeoque 74) ipsae prudentiae regulae suadeant, vt, priusquam maius illud *αξίωμα* adsumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat sententias, sibi que novos illos titulos honoris diserte stipuletur.

*) Quum enim summi imperantes secum inuicem uiuant in statu naturali, (§. III, 3.) isque sit status libertatis et aequalitatis: (§. V. et VI) sequitur, vt monarcha monarchae sit aequalis, nihilque eum impediatur, quo minus pari cum aliis dignitate in republica sua frui uelle, adeoque nouum titulum, cui tuendo se parem esse intelligit, adsciscere possit. Vidit nostra aetas duo exempla, quae et posteritas venerabitur, FRIDERICI I. Prussiae Regis, et PETRI I. Russorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatorii dignitatem genti suae intulit, vterque postea ab aliis Imperatoribus Regibusque his insignibus nominibus ornatus. Equidem intolerabilem fastum summum eo tempore, quo coronam sibi imposuerat sempiterna gloria dignissimus princeps, FRIDERICVS I. prodero non dubitauerat Clemens Papa XI. suae potestatis sui que arbitrii esse ratus, Reges creare: sed doctrinam illam Hildebrando aliquo, quam Clemente digniorem, et ipsis Romanae ecclesiae alias deditissimis principibus abominabilem, magno adparatu profligauit illustris academiae nostrae Cancellarius, Io. Petr. a Ludewig; qui et totam hanc quaestionem variis opusculis *de auspicio regio* editis, praecclare illustrauit, quibuscum et V. C. Euerardi Ottonis dissertationem elegantissimam *de titulo Imperatoris Russorum*, quae eius *dissertationibus iuris publici et priuati Part. I. p. 135.* inserta est, merito coniungendam censemus.

Iura omnia
manifestis
solum
exercet.

§. CXXI.

Ex eodem patet, 75) monarcham omnia agere suo arbitrio, et 76) quamuis prudentiores

res merito adhibeat in consilium, eorum tamen suffragia non sententias, sed consilia esse. 77) Eundem agere ubique et semper, adeo, ut vere dici coeperit a temporibus Hadriani Imperatoris: ἐκεῖ τε ἡ Ρώμη, ὅπου πῶς ἂν ὁ βασιλεὺς ἦ. *Roma est, ubi Imperator est.* Herodian. *Hist.* I, 6. 78) Nullum denique esse ius maiestatis, quod non exerceat princeps: (§. CXII, 18.) immo 79) monarchiae nomen vix tueri regnum, in quo vllus alius ius quodcumque maiestatis independenter a rege exercent.*)

*) Reipublicae enim, tanquam vnus personae moralis, vnus debet esse intellectus, vnaque voluntas. (§. CXV, 50.) Iam si praeter monarcham alius quodcumque ius maiestatis independenter a rege exerceret: non esset totius reip. vnus intellectus et voluntas. Ergo nec futura esset respública: sed resp. in republica. Saluum ergo fuit Meroeidarum imperium, quamdiu persistit regum auctoritas. Ea subtrata, et ius belli et pacis ad sese trahentibus maioribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti suae inferre. Adeo eo sensu verum est dictum Homeri *Iliad.* β.

Ἄρα ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἰς κόισανος ἔσω,

Ἐἰς βασιλεύς.

Non bonum est multos imperare; vnus est imperans,

Vnus rexo

quamuis tyrannos saepe eo abufos esse, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap.* XXII.

§. CXXII.

Quid in-
terit in-
ter mo-
narcham
et tyran-
nam?
Quamuis vero omnia suo arbitrio agat mo-
narcha: (§. CXXI, 75.) non tamen agere aliud
debet, quam quod finis ciuitatis, (§. CVII,
18.) puta securitas ciuium, (§. CVI, 17.) requi-
rit. Ex quo consequitur, 80) vt populi secu-
ritas, et salus suprema monarchae lex esse de-
beat, 81) eoque ipso hic differat a tyranno,
qui ad suam tantum securitatem vtilitatemque
omnia refert, 82) quumque scelere quaesita
bonis artibus retineri nequeant, parum pensi
habet ciuium suorum perniciem, dum ipse
statum suum conseruet. *)

- *) Huc pertinent omnes artes tyrannicae, de quibus accuratissime Aristot. *Polis. V, 10. sequ.* Quum enim omnes tyranni, conscii sibi odii ciuium, meticulosissimi esse soleant; non possunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papauerum, capita demetant: seuerissime animaduertant in innocentes sub obtentu laesae maiestatis, criminis fere vnus eorum, qui criminis vacant: inimicitias ac discordias inter ciues serant: litterarum omnem splendorem extinguant: peregrinos praesferant ciuibus: hos denique dignitatibus, opibusque spoliunt, et redigant ad incitas. Quae omnia quam iniusta, quamque fini ciuitatis contraria sunt, facile vnusquisque animaduertit. Vnde recte Polyb. *Hist. II, 59. p. 292.* *Αὐτὸ γὰρ τὸνομα (τυράννης) περιέχει τὴν ἀσεβειάνην ἐμφασίν καὶ πάσας περιέλιψε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. Nām ipsum tyranni nomen summae impietatis significationem comitantem habet, iniurias sceleraque omnia complectens, quae inter homines solent versari.*

§. CXXIII.

§. CXXIII.

Deinde ex ATISTOCRATIAE definitione (§. Quomodo iura maiestatis exercentur in aristocrata? CXVI, 56.) colligimus, 83) penes totum optimatum collegium esse debere maiestatis iura omnia, eaque adeo 84) non aliter explicari posse, quam de communi totius collegii sententia. 85) Opus ergo esse certo loco, ubi frequentes conueniant, et de republica consulant in medium, nec non 86) certo definitoque tempore, quo senatus ordinarius habeatur, nisi, 87) quae quotidie ex improviso incidere solent, negotia senatum extra ordinem indictum postulent. Praeterea, quum plurium consensus sperari non possit, nisi per submissionem: (§. XVIII, 55.) consequens est, 88) ut et in aristocrata pauciores se submittere debeant voluntati plurium, adeoque 89) plurium sententiae vincant pauciores, 90) in pari vero sententiarum numero, nihil actum videatur, nisi vel is, qui praesidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91) talis sit causa, ut locus sit CALCULO MINERVAE. *) Denique, quum vitiosa forma, opposita aristocratae, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII, 63.) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipsa exigit, 92) ne quid decerni valide possit, nisi maxima optimatum parte, e. g. duabus tertiis, praesente.

*) CALCULVS MINERVAE dicitur, quando in pari condemnantium atque absolventium numero reus a poena criminis liberatur. Nam, quum Orestes, parricidii accusatus, in Arsopago causam diceret, iique, qui damnandum censebant reum, vno calculo vincerent absolventes, Minerva his vnum cal-

culam adiecisse fingitur, ut in peri suffragiorum numero absolueretur. Quae postea lex paene omnibus gentibus placuit, uti praedixisse Mineruam fingit Euripides in *Ipbigen. Taur.* v. 1268.

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,

Νικᾶν ἴσταις ψήφοισι τὸν Φόβοντ' αἰεὶ.

Et ceteris lex ista promulgabitur,

Ut usque paribus calculis vincat reus.

Conf. Boecleri *dissert. singularis de calculo Mineruae* et viri celeberrimi, Henr. Cocceii *diff. de eo quod iustum est circa numerum suffragiorum, et de calculo Mineruae. Cap. II.* vbi vir doctissimus §. X. hanc naturalem adfert rationem huius iuris, quod prior rei status condemnatione mutetur, absolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo maior tantum pars noui aliquid facere, et statum priorem mutare possit: sequitur, si pares sint, ut nihil agatur, sed prior rei status maneat, isque adeo absoluitur.

§. CXXIII.

Quomodo in
democrazia?

Nec aliter sese res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod vniuersa ciuium multitudo communi suffragio decernit, pro totius ciuitatis vel reipublicae voluntate habeatur: (§. CXVI, 57.) sequitur sane, 93) ut maiestas hic sit penes totum populum, isque 94) tunc omnia iura maiestatis exerceat. Quumque id aliter fieri non possit, quam si populus confluat in comitia, et de negotiis obuenientibus consulat in medium: per se patet, 95) hic quoque certum locum, vbi coeat populus, 96) statosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos esse, 97) ratumque haberi, quod populus siue curiatim, siue tributim, siue viritim, pluribus suffragiis decreuerit,

uerit. Denique 98) facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam esse democratiam, *) si minori parti populi, absentibus vel exclusis reliquis, suffragii ius permittatur, ex ipsa ochlocratiae definitione (§. CXVII, 61.) facile intelligitur.

*) Tunc vero miserima est reipublicae conditio, maxime si accedant demagogi, quorum incitata stimulis tribuniciis plebs furit, omniaque sursum deorsumque versat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigisse refert Phaedrus *Fab. I, 2.*

*Athenae quum florent aequis legibus:
Procax libertas ciuitatem miscuit,
Fractamque soluit pristinum licentia.
Hinc, conspiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat, Pisistratus.*

Ceterum de demagogorum artibus videndus est Hertius *Elem. prud. ciu. Part. II. sect. XXIII. §. XXIII. p. 496.*

§. CXXVI.

Quum vero et MIXTAE, quas vocant, res publicae aliquando optimae, et ideo inuentae sint, ut vna forma alteram veluti in officio contineat: (§. CVIII.) res ipsa docet, 99) iura maiestatis vel omnia, vel quaedam, in his ciuitatibus ita communicari debere vel cum optimatum collegio, vel cum multitudine populi, ut ordo vnus, inconsulto altero, decernere nihil possit: non vero 100) ita diuidi posse illud iurium maiestatis exercitium, ut vnus, altero inscio vel inuito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non posset, quo minus res publica in republica nasceretur. *)

Gg 2

*) Hinc

*) Hinc informis omnino erat reipublicae Romanae status, quum eo delapsa esset, ut plebs tribuniciis instincta furoribus, inconsulto reliquo populo, leges ferre, et de capite civium Romanorum ius suo arbitrio dicere, et omnia patrum magistratumque decreta turbare posset, quum sine plebe populus nec leges ferret, nec iudicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero, ubi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum pleraque pro lubitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitiosam reip. formam degeneret ciuitas: (§. CXXIII, 61.) Romanam reip. tum parum ab ochlocratia abfuisse, facile est ad intelligendum.

§. CXXVII.

Quomodo in systematibus civitatum

Quod ad SYSTEMATA CIVITATVM attinet, quum illa vel ex duobus pluribusue regnis, quae sub communi capite veluti in vnum regnum coaluerunt, (§. CXVIII. *) vel ex pluribus civitatibus, foedere iunctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101) priore casu regna ista, nisi plane sint *παμβασιλεια*, praeter communem regem communia etiam habere debere comitia, 102) ad eaque vtriusque regni ordines, certo numero, pro virium ratione esse euocandos. Posteriore vero casu 103) civitates singulas immanentia maiestatis iura suo arbitrio; 104) transeuntia, quae ad communem securitatem pertinent, communi consilio exercere, ac proinde 104) delegatos a singulis homines collegium aliquod, siue perpetuum, siue temporarium, debere constituere, quod de rebus ad communem securitatem pertinentibus consulat in medium, et, quid factu opus sit, re prius cum civitatibus suis communicata, decernat. *)

*) Talis

*) Talis olim Amphyctionum, nec non ciuitatum Achaicarum, senatus, de quo plura Boecler. *diff. de Amphyction.* et Vbbo Emm. *vet. Graec. Tom. III. p. 305.* Sed quum hodie exemplum huiusmodi systematis, senatusque in eo necessarii, praebeant florentissimae Belgarum Heluetiorumque respublicae, quas Ios. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratissime descripserunt, non est, quod hic actum agere velimus.

§. CXXVIII.

Enimuero cum pleraque ad foederis leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXVIII, 69.) fieri non potest, 105) quin hae respublicae sint diuersissimae, 106) aliaeque arctiore, aliae paullo laxiore vinculo sint coniunctae, 107) aliae plus, aliae minus inter se commune habeant: immo et 108) quibusdam communia aeraria, officinae monetariae, armamentariaeque sint, quibusdam non sint: denique 109) quaedam praesidem quemdam, communisque foederis veluti custodem, senatui praeficiant, aliae ab hoc instituto abhorreant: denique 110) nec ius suffragii, nec modus ea, quae ad communem securitatem necessaria sunt, contribuendi, nec reliqua instituta eodem vbique modo sese habere possint.

Magna est systematum ciuitatum diuersitas.

CAP. VII.

DE SVMMA POTESTATE, FAMQVE
ADQVIRENDI MODIS.

§. CXXVIII.

Impe-
rium o-
mne
sum-
mum et
ἀννπεύ-
θνον.

QUUM, qui coalescunt in rempublicam, antea in statu naturali vixerint, (§. III.) isque fuerit status aequalitatis et libertatis: (§. V. et VI.) consequens est, 1) vt ciuitas et postea nemini mortalium subiecta sit, 2) omniaque, quae conseruando statui suo necessaria esse existimat, libere peragere, nec 3) ab vilo in exercitio iurium suorum turbari, vel 4) ad reddendas gestorum rationes adigi possit. QUUM ergo haec omnia, coniunctim accepta, vocentur IMPERIVM SVM-
MVM et ANTIETOTNON: consequens est, 5) vt in omni ciuitate vel republica sit imperium summum et ἀννπέθνον.*)

*) Loquimur de REPUBLICA proprie sic dicta, quam supra definiuimus, quod sit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suae causâ consociata. (§. CIII, 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in potestatem redactus, non rempublicam constituit, sed PRAEFECTVRAM vel PROVINCIAM, quia aliis est obnoxius. Ex eadem ratione non reip. sed MUNICIPII nomine venit multitudo, sub communi quidem imperante, consociata, sed regno tamen, vel reipublicae maiori subiecta. Vnde, quamuis iureconsulti municipia saepe vocent respublicas, et hinc mentionem faciant reipublicae Antiochensium, l. 37. D. de reb. auct. iud. possid. Heliopolitanorum, l. 4. C. qui pos. in pign. Thessalonicensium, l. 23. C. de euil. Tusculanorum, l. 38. §. 5. D. de legat. 111. Sebastianorum, l. 21. §. 3. D. de con. leg. Arelaten-
sium,

sum, l. 24. D. de usu et usufr. leg. Sardinorum, l. 24. D. de ann. legat. tamen, vbi accuratius loquuntur, eos, qui pro ciuitate legatione funguntur negant REIP. causa abesse l. 26. §. ult. D. ex quib. caus. mai. Multum ergo refert, quo sensu accipias reip. vocabulum.

§. CXXX.

Quum ergo in omni ciuitate vel republica sit imperium summum et *ἀνυπερδύνον*, (§. CXXVIII, 5.) et ciues tamen voluntates suas vel vni, vel pluribus, vel vniuerso populo submiserint: (§. CXV, 52.) consequens est, 6) vt quibuscumque voluntates suas submiserunt ciues, ii et imperio illo summo et *ἀνυπερδύνον* gaudeant, adeoque 7) illi a nemine, praeterquam a Deo, iudicari, multoque minus 8) a populo supplicio aliisque poenis adfici possint, adeoque 9) pestilentissimum sit illud dogma monarchomachorum, quod populus sit ipso rege vel principe superior, et 10) penes illum *realis*; penes hunc *personalis* tantum *maiestas* reperiat. *)

Monarchomachorum error.

*) Est haec doctrina Franc. Hotomani, Stephani Iunii Bruti, cuius sub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althusius, Pareus, Io. Milton, et alii, de quibus praeter *Obs. Halens. VI, 1.* legendus est Io. Franc. Budd. *Hist. iur. nat. et gent. §. LII.* Ceterum *πρωτων* illud *ψευδος*, quo in transuersum acti hi viri doctissimi populo omnia permittant in reges et principes, in eo consistit, quod constituentem semper superiorem esse existimant constituto, quodque adeo populus, qui sibi regem et principem constituerit, (§. CXII, 38.) non possit non rege vel principe illo a se constituto esse superior. Sed id non minus absolum est, ac si seruus, qui

se vitro domino alicui in seruitutem obnoxiam ad-
dixit, (§. LXXVIII, 8.) sese domino superiorem
dicere vellet, quia sibi ipse dominum constitue-
rit. Vid. Grot. *de iure belli et pac.* I, 3, 8. V. A.
Zich. Huber. *Diff. Lib. II. p. 124. sequ.* Potius
ratio ipsa satis agnoscit, eum non posse dici supe-
riorem, qui alterius voluntati voluntatem suam
ita submitit, vt voluntati suae veluti renunciarit.
Quod quum faciat populus, vbi coalescit in rem-
publicam: (§. CXXVIII, 5.) qua, quaeso, fronte is
se rege superiorem dicet?

§. CXXXI.

Nec non
Machia-
uellista-
rum.

At, quia tamen eatenus tantum voluntati
summorum imperantium voluntates suas sub-
miserunt ciues, quatenus id exigit finis socie-
tatis ciuiliis, vel reipublicae, (§. XV, 42. sequ.)
id est, communis, ob quam potissimum in
ciuitatem coaluerunt, securitas: (§. CVII.)
non possumus non inde colligere, 11) nefarie
illos blandiri summis potestatibus, qui illis
persuadent, licere, quod libeat, 12) nec ci-
uibus ab imperantibus fieri posse iniuriam, im-
mo 13) illorum vitam, existimationem, facul-
tates, ipsamque conscientiam, ita in princi-
pum potestate ac arbitrio esse, vt illis in solo
obsequio relicta sit gloria. Ex quo fonte quum
promanent omnia, quae magna adseueratio-
ne humano generi obtrudere conati sunt Nic.
Machiauellus, Thomas Hobbesius, et qui-
cumque postea *obedientiam passiuam* defende-
runt in Britannia: *) 14) haec principia omnia
non minus pestilentia esse, ac monarchoma-
chorum dogmata, nemo temere negauerit.

*) De Machiauello et Tho. Hobbesio omnia nota ac
peruulgata sunt. Nec quisquam est, qui non me-
mine-

minerit, quid inter auctores librorum, quos *Iulianum* et *Ioquinianum* inscripserunt, aliosque viros doctos, contrariis studiis agitarum sit in Britannia. Quin et Grotium *de iure belli et pac. l. 3, 8. sequ.* quodammodo praelusisse huic doctrinae de passiva, quam vocant, obedientia, non pauci censent, quamvis secundum eum vindicias dederit vir laudatissimus, Zach. Huberus *ibid. p. 222 sequ.* Sane siue vi aliquis sibi subiecerit populum, siue hic sibi imperantem vitro elegerit: nefas erit principi, iniuriis adficere populum suum, eumque hostili animo opprimere. Priore enim casu, dum in deditioem accepit populum, hostilem enim deponit. Posteriore nihil potestatis habet, nisi quantum ei in se detulit populus: quem sane principi dedisse facultatem, ciuibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec ius sceleri datur loco *Sam. VIII, 11.* Siue enim illud ךְמַה מַעֲשֶׂה vel *ius regis*, de more et facto explices, vti *ius latronis, l. 5. D. ad leg. Pomp. de parricid.* siue de dominio eminente, quod magistri Iudaeorum faciunt, et cum eo celeberrimus Thomas. *ad Huberi de iure ciuit. l. 2, 7, 13, pag. 58.* siue denique de iure, eatenus obligatorio, vt illi resisti nequeat, vti ius accipit Paullus *l. 11. D. de iust. et iure*, et hunc ipsum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag. 237.* inde sane demonstrari non potest, ius tale esse imperantibus, quale illis Machiauellus et Hobbesius eorumque imitatores, seruum pecus, attribuere ausi sunt. Non sane tale ius sibi adrogabit princeps bonus.

Ὅμοιος Ὀδυσσεὺς ἔσχε μεθ' ἡμετέροις τε-
κεῦσιν,

Ὅυδὲ τινὰ ρῆξας ἐξάλτιον, ἂδ' ἐτι εἰπὼν

Ἐν δήμῳ, ἢ τ' ἐστὶ δίκη θεῶν ἀνθρώπων,

Qualis apud veteres diuus regnabat Vlysses,

Qui nulli cini dicto factore nocebat.

Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.

§. CXXXII.

Impe-
rantes
sacro-
sancti.

Quia ergo summi imperantes a nemine, praeterquam a Deo, iudicari, multoque minus supplicio adfici possunt a populo: (§. CXXX, 6. 7.) merito inde colligimus, 15) sacrosanctum esse omne summum imperium, 16) sacrosanctos et ipsos imperantes, adeoque 17) maximum crimen merito habendum esse illud, quod perduelles, rebelles et seditiosi admittunt. Quin, 18) quamvis forte in thesi concedendum sit, iis, qui hostilem animum aduersus populum ostendunt, tamquam tyrannis, posse resisti: 19) in hypothesis tamen illam regulam fere inutilem esse, certissimum est, quia imperantes a nemine, praeter Deum, iudicari, adeoque et ab illo solo decidi potest, verene hostilem animum aduersus populum gerant, nec ne. *)

*) Plura eam in rem dixit Thomaf. ad Huber. *de iure ciu.* I, 9, 2. 20. p. 316. sequ. Exemplum sane Henrici III. Imp. si paullo accuratius expendatur, satis superque vnumquemque convincet, quam periculosum sit populo ea de re permittere iudicium. Erat ille princeps fortissimus, cuius id vnum consilium erat, vt iura imperii potestatemque regiam, sibi impuberi paene extortam, vindicaret. Ringebantur episcopi et clerici, in quos faba illa cudi videbatur, quibus nihil facilius erat, quam iuuenem ferociorem, iuriumque suorum curiosissimum, tamquam hostem ecclesiae ac reipublicae traducere, et non modo plebi, sed et principibus imperii, quos saeculares vocant, immo et Gregorio Papae persuadere, eum hostili animo aduersus ecclesiam et rempublicam furere, ita denique instruere scenam, vt princeps optimus, quantumvis manu fortis et plerumque victor, ab ipso demum filio regno epibusque, tamquam hostis ecclesiae et reip. spoliaretur.

retur. Adco periculofum est, non modo plebi infimae, sed et proceribus, iudicium permittere de principum actionibus.

§. CXXIII.

Quum tamen nec omnia promiscue liceant ^{Necta-} principi: (§. CXXXI.) consequens est, 20) vt ^{men} ille vim inferre non possit ciuium conscientis, ^{quid-} nec 21) quidquam iis imperare, quod volun- ^{quid il-} tati Dei, tamquam supremi legislatoris, refra- ^{lis libet,} getur. (Lib. I. §. LXXXVII. *) 22) Nec iure suo aliquem iniuste et sine praegnanate ratione priuare, quum ciues potius rerum suarum secure fruendarum causa in societatem ciuilem coierint. (§. CVI, 17.) 23) Vt ciuibus, in summa calamitate constitutis, liceat quidem omnia experiri, vt ius suum obtineant, immo et, 24) imminente maiore periculo, patriam dulciaque relinquere arua: (§. XXII, 71) non tamen 25) arma corripere aduersus principem vel rempublicam. (Lib. I. §. CCXXXII, 19.)

§. CXXXIII.

Quamuis vero haec generatim de imperan- ^{Quid si} tibus dicenda sint: contingere tamen potest, ^{regnum} 26) vt imperium alicui tradatur, certis pactis ^{illis da-} adstrictum, additaque lege commissoria, ^{tum sub} si ^{lege} pactis illis non satisfiat. Tunc vero 27) iniuriam non fieri imperantibus, vbi subinde ^{commissoria?} mo- niti ciuium libertatem opprimere non desinant, si illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligitur, quemadmodum 28) et vitio non verti potest ciuibus, si eos, qui sibi imperium sine iusto titulo adrogarunt, et qui-

quibuscum nondum transegerunt, depactive sunt,*) imperare prohibeant.

*) Hinc male Brutus et coniurati occiderunt Caesarem. Quamvis enim hic imperium vsurparet in ciuitate libera, idque sine iusta caussa extorsisset ciuibus suis: hi tamen iam pridem in eo adquieverant, ac veluti renunciauerant libertati suae. Et sane quum Brutus ipse apud Ciceronem *Epist. ad Brut. IIII.* non audeat Antonium, hostilis animi erga rempublicam manifestum, praeiudicare, reque ad suum arbitrium tracta, eum tamquam hostem adgredi: quo iure interimere potuit Caesarem, quem tantum abest, vt senatus populusque Romanus hostem iudicaret, vt potius ei sollempniter dederit fidem? Quare nec rectae rationi satis conuenit illud Caesaris apud Lucan. *Pharsal. Lib. I. v 351.*

Detrahimus dominos vrbi, seruire paratae.

Si enim vrbs, id est, tota ciuitas dominos habere cupit: quo iure Caesari aut cuicumque alii ciui licuit bello ciuili *dominos detrahere?*

§. CXXXV.

Imperium se-
exlerit
per iura
maiestatis. Ea
quid?
et quo-
tuplicia?

Quum vero omne imperium sit summum atque *ἀνυπεύθυνον*: (§. CXXVIII, 5) consequens est, 29) vt cum illo coniuncta sint omnia iura, sine quibus finis societatis ciuilis, puta securitas, obtineri non posset, quaeque coniunctim MAIESTAS, vel MAIESTATIS IVRA adpellantur. Quum vero duplex sit illa securitas, INTERNA, qua ciues a conciuibus securi praestantur, et EXTERNA, qua ab hostium vi atque armis defenditur respublica: facile patet, 30) duorum etiam generum esse iura maiestatis, quorum 31) alia, quae ratione ciuium competent, IMMANENTIA; alia, quae erga externos exerceri possunt, TRANSEVNTIA adpellantur.*)

*) Omnia

*) Omnia haec turbarunt prudentes nostri, qui, postquam ad ius publicum animum adpulerunt, id sibi negotii crediderunt solum dari, vt, tamquam coqui Plautini, diuersissima iura miscerent. Quum enim *H. Feud. 56. de IVRIBVS REGALIBVS*, quae cum feudis coniuncta esse solent, quaedam legerent: eadem illa esse existimarunt cum maiestatis iuribus; quum tamen multum interfit, vtrum regalia quis, tamquam vasallus, *dependenter*, vti vocant; an iura maiestatis, tamquam summus imperans, *independenter* exercent. Deinde, quum eo iuris feudalis loco non omnia iura, quae alias ab imperantibus exercentur, recensentur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de iuribus, quae salua maiestate communicari cum vasallis possint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAIORA, id est, vti illis visum, incommunicabilia opposuerunt. Ita adhuc plerique subdixerunt rationes, quos solide refellit celeberrimus Thomas. *ad Huberi de iure ciu. 1, 3, 6, 3. p. 91. sequ.* Quum ergo hic non sit quaestio de iure clientelari, sed publico vniuersali, seu gentium: scitius visum est, cauere ab illa confusione IVRIVM MAIESTATIS ET REGALIVM, et naturam iurium maiestatis eorumque diuersa genera potius ex reipublicae vel societatis civilis indole, id est, ex ipso fonte, quam ex Henningii Arnisaei, Regn. Sixtini, aliorumque eiusdem commatis auctorum, lacunis deriuare.

§. CXXXVI.

Si ergo INTERNA SECVRITAS in eo consistit, Quae-
vt ciues a ciuibus securi praestentur: (§. nam sint
CXXXV.) necesse sane est, 32) vt cum summo imma-
imperio coniuncta sint iura LEGES FERENDI, nentia?
33) eademque ad facta adplicandi, quam SVPRE-
MAM IVRISDICTIONEM vocare licebit, nec non
ius 34) iis, qui quid contra leges admiserunt,
malum aliquod repraesentandi, vel POENAS in-
fligendi, 35) TRIBVTA ET VECTIGALIA pro reipu-
blica

publicae necessitate EXIGENDI, 36) ADMINISTROS et MAGISTRATVS CONSTITVENDI, denique 37) circa sacra aequae ac 38) COMMERCIA aliaque, quae ad decus ciuitatis pertinent, operam dandi, ne quid resp. detrimenti capiat.

§. CXXXVII.

Quasnam transsuntia?

Quumque et EXTERNAM SECVRITATEM ab hostium vi et armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) consequens est, 39) vt a summo imperio se iungi non possit ius FOEDERA percutiendi, 40) LEGATOS mittendi, 41) BELLVM gerendi, 42) faciendi PACEM, quippe sine quibus fieri non posset, vt salua sit ciuitas. Niu enim foedera pangendi ius haberet: impar saepe esset respublica impotentior potentiori. Si legatos mittendi facultas denegaretur: foedera non pangerentur. Si belli pacisque ius cessaret: non vllum esset medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri posset finis, qui in securitate consistit.

§. CXXXVIII.

An diuina ac communis iura?

Haec vero iura maiestatis, quum ex summi imperii indole manifesto fluant, 43) ab illo diuelli nequeunt, vt non statim vnitas voluntatis tollatur, et nascatur respublica in respublica. (§. CXXI.*) At, quum tamen saepe ita misceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formae, vt vna veluti alteram in officio contineat: (§. CXVIII, 66.) contingere potest, 44) vt vel omnia, vel pleraque maiestatis iura non ab vna persona vnoue collegio, sed

COM-

communiter a pluribus, vel ab vniuerso populo exercentur, et tunc 45) opus sit comitiis, in quibus summus imperans de communi ordinum sententia haec iura exercent. *)

- *) Exemplo esse potest florentissimum Britanniae regnum, in quo, saluis potentissimo Regi praerogatiuis circa bellum et pacem, nec leges nouae feruntur, nec tributa et onera noua indicuntur, nec alia, quae ad totius regni decus ac salutem pertinent, statuuntur, nisi in regni comitiis, quae ibi *Parliamentum* vocant. Ita et in Germania nihil, quod ad vniuersum imperium pertinet, nisi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum sententia decerni, idemque fere in Polonia, et hodie in Suecia obseruari, saluis tamen augustissimo Imperatori regibusque potentissimis praerogatiuis, quae in Germania *reseruata* adpellantur, in vulgus notum est. Immo in ipsis specialibus Germanici imperii rebus publicis simile quid obseruauit Hert. *de legibus consultat. et iudic. in special. Imp. Rom. Germ. rebus publ.*

§. CXXXVIII.

Ceterum, quia et forma reipublicae initio totius populi consensu constituta, et ipsae personae imperantes ab eodem populo electae, iisque certae leges fundamentales praescriptae sunt: (§. CXI. sequ.) facile patet, 46) neminem acquirere sibi imperium posse in reipublica, nisi volente populo, et secundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47) aut ELECTITIA esse imperia, aut 48) SVCESSIVA, 49) eamque diuisionem non modo ad *monarchias*, sed et ad *aristocracias* et quodammodo ad *democracias* pertinere. *)

*) Sic

*) Sic quando intra paucas familias ita veluti conclusum est imperium, ut illis solis, qui ex illis prognati sunt, iure sanguinis competat ius in senatu dicendae sententiae: ARISTOCRATIA illa procul dubio est successiva. Quales aristocratias hodie fere Venetiis, Ianuae, Epidauri, Noribergae, florere observavit Herr. *Elem. polit.* I, 10, 16. p. 212. sequ. Contra, sicubi optimates vel a populo cum plena potestate eliguntur, vel ab ipso collegio cooptantur, ELECTITIA erit aristocratia. Vid. Huber. *de iure civit.* I, 8, 1, 17. pag. 202. Sic et si in qua DEMOCRATIA non aliis ius suffragii daretur, quam civibus ORIGINARIIS: illa quodammodo successiva esset; sin et *adscititiis*, ELECTITIAE similis.

§. CXXXX.

Quid iussum circa electionem imperantis?

Imperium ELECTITIVUM est, quando populus, incidente interregno, sibi imperantem creat, et in eum consentientem confert imperium. Quumque populus ius illud eligendi vel ipse in comitiis exercere, vel certis personis in perpetuum dare possit: consequens est, 50) ut is, qui ab illis, quibus eligendi ius est, pluribus suffragiis eligitur, pro legitimo imperante sit habendus, *) dummodo 51) oblatum sibi imperium accipiat, et 52) secundum leges fundamentales habilis sit ad regendam rempublicam, quin et 53) ipsa electio eo ritu ac ordine facta sit, quem leges publicae vel mores civitatis ac reipublicae exigunt.

*) Itaque vix legitimos dixeris principes, qui per seditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi ius non est, ad imperium sunt euecti. Quod postremum rempublicam Romanam saepenumero tantum non pessumdedit, vel exempla Othonis, Vitellii, Vespasiani, nec non Pescennii Nigri, Clodii Albini, et Septimii Severi docent. Hinc Plutar-

Plutarchus in *Galba* p. 1053. loquutus de tempore; quo, ut ait Tacit. *Hist.* 1, 4. euulgatum fuerit imperii arcanum, posse principem alibi, quam Romae, fieri, quassatam, inquit, conuulsamque tunc esse rempublicam Romanam, quasi fabulosis Titanum motibus (τοῖς λεγομένοις Τιτανικοῖς πᾶθεισι καὶ κινήμασι,) quum eodem paene tempore hinc inde transferretur principatus ex avaritia et licentia militum, qui largitione et praemiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clauum clauo pepulerint. Vid. Petri Cunaei *Orat.* VIII, p. 188. Ad eo multum interest reipublicae, in qua electitium est impetium, personas eligentes, eligendasque, et ipsum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne similia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXXXXI.

Ex qua imperii electitii definitione (§ Quid in-
CXXXX.) porro patet, 54) in huiusmodi im- terre-
perio toties incidere INTERREGNUM, id est, sta- gnium in
tum ciuitatis, a summo imperante ordinario republi-
destitutae, quoties summus imperans vel mo- ca electi-
ritur, vel ipse sese abdicat, vel a populo illi tia?
abrogatur imperium, 55) nisi populus, viuo ac
volente imperante, alium elegerit, ipsi succes-
surum. 56) Designatum illum successorem
nihil iuris habere viuo imperante, nisi quan-
tum, volente illo, ei detulerit populus, vel
57) quantum ipse ei delegare velit imperans,
siue absens, siue alia iusta causa impeditus,
quo minus ipse praesit reipublicae. *)

*) Quam enim aliud sit, impetanti abrogare imperium,
aliud, eidem successorem designare: fieri non pot-
est, ut successori deferatur facultas imperium reipsa
capessendi, quin simul abrogatum eidem imperium
videatur. Hinc animaduertimus regibus Romano-

rum, quos, viuis Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil potestatis reipsa dari, nisi Imperatores absentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando fecisse, nouimus. Similis paene est *coadiutorum*, quos vocant, conditio, quibus, viuis episcopis ac praelatis, nihil omnino potestatis competit, sed certum tantum tribuitur ius succedendi, si sedem vacare, vt loquatur, contigerit, vt adeo coadiutorum nomen sine emine ferant. *Illustr. Boehmer. Iur. eccl'es. protest. III, 6, 23.*

§. CXXXII.

An tempore interregni adhuc supersit respublica?

Quum vero hoc interregnum sit status ciuitatis, a summo imperante ordinario destitutae, (§. CXXXI, 54.) nec tamen populus tunc cessare velit rempublicam, dum de nouo eligendo principe consultat: consequens est, 58) vt interea reipublicae praesse debeant magistratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59) vel noua electione, ordinum suffragiis, constituendi, vel, 60) quod consultius est, in antecessum lege publica designandi, 61) quorum tamen cessare oportere potestatem, nouo imperante electo, facile vnusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino est, 62) disputare viros doctos, an tempore interregni vera supersit ciuitas vel respublica? quaeque illi forma adsignanda sit? *)

*) Pufendorff. *de iure nat. et gent. VII, 7, 7.* de hoc statu ita philosophatur: Quia per posterius pactum, regem inter et ciues initum, interna ciuitatis perfectio et summum imperium actu prouenit: inde, subiecto proprio imperii sublato, ad imperfectam formam regnum delabi, sic, vt primigenio tantum pacto cohaereat, de quo supra
pla.

pluribus dictum. (§. CX.) Illi enim pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriae, simulque quod plurimorum fortunae isti loco sint adnexae. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Liviò, I, 17. vocari posse *civitatem sine imperio. et quasi exercitum sine duce*: imperium tamen, (quod et a Grotio *de iure belli et pac.* I, 3, 7. observatur,) redire ad uniuersum populum, adeoque formant quendam democratiae prae se ferre. Ita Pufendorfius, quem in plerisque et Hertius sequitur *Elem. prud. ciu.* I, 12, 14. et Houtuyn. *Poliz. gener.* §. C. n. VI. sequi. Enimuero, quum plerumque vel in antecessum designatus sit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum suffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum potestate, immo et aliquando multo maiore, praesint reip. quam ipse imperans, iuraque maiestatis saltem ea, quae circa res moram non ferentes versantur, exercent: vix excogitari potest ratio, cur non perfecta dici possit haec, licet temporaria, reipublicae constitutio, et monarchica quidem, si unidynarchica, si duobus, aristocratica, si pluribus, tamquam principibus intercalariis, reipublicae cura demandetur.

§. CXXXXIII.

SUCCESSIVVM imperium est, quando populi decreto electa est familia quaedam regnatricis, ut ex ea persona aliqua semper praesit imperio, quamdiu ex posteris aliqua superest, quae per leges publicas praeesse possit. Quale imperium si constituere placuit: aut certum succedendi modum definiuit populus, aut nihil ea de re disposuit. Posteriore casu praesumitur, eum ius commune de successio- nibus ab intestato probasse. At, quia tamen nec tanta prudentiae praesumptio cadit in feminas, quanta in masculos, (§. XXXV. *) et praeter-

Succes-
sio qua-
lis in re-
gnis, ubi
populus
nihil in
specie
dispos-
uit?

ea facile contigere posset, vt per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perueniret: hinc sane 64) feminae non nisi in subsidium, et deficientibus demum masculis, ad successionem vocandas patet. *) Denique, quum et vnitas voluntatis sit veluti vita et anima reipublicae, (§. CXV, 50.) ea vero sperari non possit, si duo pluresue regnum monarchicum vel pro indiuiso administrent, vel illud inter se partiantur: consequens est, 65) vt e pluribus, regi vltimo aequae propinquis, primogenitus vel primogenita praerogatiua iure meritoque donetur. (Lib. I. §. CCLXXXVII. *)

*) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles existimant, veluti Io. Bodinus, sed ex factis tantum Romani principis, quae non stringunt gentes liberas. Et sane quum in ipsa Hebraeorum theocratia iudicis officio cum laude functa sit Debora, et omnium fere gentium annales celebrent reginas, quae sibi immortalam gloriam prudentia regnandi rerumque gestarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen, quum natura vt plurimum masculos praerogatiua donarit: non absurdum est, existimare, has tantum in subsidium esse ad successionem vocandas. Aristotel. *Polit. I, 8.* τότε γὰρ ἀρξέν φύσει τῷ θήλειος ἡγεμονικώτερον, ἐς μὴ πῦ συνέστηκε παρὰ φύσιν. *Mas enim natura magis aptus est ad regnandum, quam femina, nisi in hac aliquid praeter naturam existit.*

§. CXXXIII.

Qualis
ibi, vbi
populus
dispo-
suit?

Vbi populus de successionis ordine dispositus, facile patet, 66) standum esse populi voluntati. (§. CXII, 39.) Et hinc 67) siue Francicam,

cicam, quae feminas excludit, 68) siue CASTELLANAM, quae easdem admittit in subsidium, praeferat: 69) siue lineae, siue 70) gradus propioris habere malit rationem: siue denique 71) extraordinariam plane et insolitam succedendi rationem lege publica firmet: *) rata erit populi voluntas, et sacrosancta habebitur lex illa fundamentalis et publica. Ex quo porro colligimus, 72) posse etiam populum imperanti potestatem facere, successorem, quem velit, sibi designandi, nec non, 73) gliscientibus de iure succedendi litibus, partes suas interponere: quamvis experientia doceat, de causa tam ardua plerumque, vt verbis Ennii vtamur, non in iure manum conferi, sed magis ferro rem agi.

*) Exempla quam plurima iam attulit Pufend. *de iure nat. et gent. VII, 7, 14.* Modus tamen maxime regularis est linealis, vt patri succedat primogenitus, eiusque posterus primogeniti, quoad aliquis ex illa linea superstit. Hinc, extincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, et sic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis posteris superest. Quaesitum etiam olim nonimus, vtrum is, qui primus liberorum, sed ante regnum natus est, an is, qui, iam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae iuribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio est, cur frater natus minor ideo excludere debeat natus maiorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabulis, aula audierit.

§. CXXXXV.

Itaque per electionem tantum persona electa; (§. CXXXX.) ex iure SVCCESIONIS tota familia regnatricis ius regnandi consequitur. (§.

Hh 3

CXXXXIII.)

Interrognum ordinarium et extraordinarium.

CXXXIII.) Quumque adeo prius ius cum persona exspiret, posterius tamdiu duret, quamdiu durat regnatricis familia: consequens est, 74) vt, extincta persona electa, INTERREGNUM ORDINARIUM; 75) extincta familia regnatricis, EXTRAORDINARIUM *) incidat, et tunc 76) in arbitrio populi sit, cui genti hoc decus de nouo conferre, et 77) vtrum illam iisdem legibus, imperio praeficere, an arctioribus limitibus succedendi ordinem, ipsamque imperantium potestatem, circumscribere malit.

*) Tale incidisse ferebant Franci post annum DCCCCLXXXVII. mortuis Lothario et Ludouico, Carolingicae stirpis regibus. Hinc teste Glabro Rudolpho *Hist. II, 1. conuenientes totius regni principes Hugonem, Ducem Parisiensem, in regem ungi fecerunt.* Add. Aimon. *de gest. Franc. V, 44.* Sed et Russi, extincta Ioannis Basilidis prole, et principibus quibusdam tragicis, Borisio Gudenouio, Theodoro, Borisii filio, Demetriis falsis, et Ioanne Zuskio, misera pereuntibus, electione quoque Vladislai Poloni male cedente, nouam elegerunt domum regnatricem Michaelis, Theodori, patriarchae, filii, ex qua postea ad nostra vsque tempora Alexius, Ioannes, Petri duo et Anna, vastissimo illi imperio praefuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non successionis iure, sed extremo mariti, Petri I. iudicio ad illud fastigium euectam esse, nemo ignorat.

§. CXXXVI.

Tales sunt imperium adquirendi modi, quoties ipse sibi populus imperantes constituit. Saepe enim vi et armis sibi aliquis viam munit ad imperium. Quo casu 78) populus deuctus, licet coactus, tamen in nouum illud imperium procul dubio consentit: (§. XVI, 45.)

Quomodo vi adquiratur imperium?

ac, 79) siue victor se eadem lege, qua antea principes vsi sunt, imperium susceptrum, pollicetur, siue 80) nouas sibi ac successoribus condiciones et plus potestatis stipuletur, siue 81) quaedam, quae sibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id posteris pro lege esse oportet.*)

*) Hinc recte Grotius *de iure belli et pac.* III, 8, 1, 3. *Potest, inquit, imperium victori adquiri, vel tantum, ut est in rege, vel alio imperante, et tunc in eius tantum ius succeditur, non ultra: vel etiam ut in populo est, quo victor imperium habet ita, ut et alienare possit, sicut et populus potest.* Postremum tamen, quod de alienatione addit, paullo accuratorem meretur inspectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellasse, aut cum ipso populo. Si prius: eum in iura victi principis succedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. g. Guilielmus Aransonensis, vxoris nomine bello cum Iacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutauit. Sin posterius: eundem suo iure transigere cum populo perdomito, adeoque in eius arbitrio esse, velintne ciuitatem in provinciae formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durioris imponere iugum, an clementiae edere specimen, et quaedam iis remittere malit. Sic Alexander, clementissimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutauit circa imperii formam, illud Abdolomino restituisse contentus. Curt. IIII, 1. Turcae contra perdomito a se imperio Byzantino, iure victoriae multo durior conditionem imposuerunt, idem sentientes, quod apud Caesarem *de bello Gall.* I, 36. *Arionistus, ius esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent.* Denique Agesilaus, teste Xenophonte *de Agesilao Rege* Cap. I. §. 22. *quascumque ciuitates in potestatem suam redigebat, iis adimbat ea, ὅσα δῶλοι δεσπότηας*

ἡπηρετῶσι, quae serui dominis praestant, προσί-
 ται/εν, στα ελευθεροί ἀρχισι κείθον/ας eaque
 tantum imperabat, in quibus homines liberi magistra-
 tibus parens. Sed id quidem hodie rarissime fiet,
 multoque rarius id, quod de temporibus ante Ni-
 num refert Iustin. *Hist. I, 1*, eos, qui bella gesserint,
 non imperium sibi, sed gloriam, quaesivisse, et contem-
 tos victoria abstinuisse imperio.

§. CXXXVII.

Divisio
 regno-
 rum in
 patrimo-
 nialia et
 vsufu-
 ctuaria,

Quae quum ita sint, omnes utique modi
 acquirendi imperium a populi consensu, siue
 vitroneo, siue vi, eaque vel iusta, vel iniusta,
 extorto, pendent. Ex eoque recte colligere
 nobis videmur, 82) non adeo firmo talo sta-
 re distinctionem inter imperia PATRIMONIALIA
 et VSVFRUCTUARIA. Quamvis enim eam pri-
 mus inuenerit Grotius *de iure belli et pac. II. 6,*
3. et I, 3, 12. eumque deinde magno agmi-
 ne sequuti sint viri docti: tot tamen difficul-
 tatibus tota illa doctrina premitur, ut, quae im-
 peria sint patrimonialia, quae vsufructuaria,
 sciamus iuxta cum ignarissimis. Vid. Tho-
 mas. *ad Huber. de iure ciuit. I, 3. 2, 15. pag. 69.*
sequ.

§. CXXXVIII.

An recte
 se ha-
 beat
 haec di-
 visio?

Nimirum Grotius existimat, quaedam regna
 ita esse in imperantium dominio, ut inter vi-
 uos, et mortis causa, libere possint alienari: ea-
 que ille PATRIMONIALIA vocat. Quaedam con-
 traita esse comparata statuit, ut illa alienandi
 facultas adempta sit imperantibus, quae ipse VSV-
 FRUCTUARIA vocat, quamvis Thomasius *Iuris-*
prud. diu. III, 6, 135. ea commodius FIDEICOM-

MIS-

MISSARIA dici posse, moneat. Sed quum I) res, quae in patrimonio alicuius est, non amplius sit communis, (Lib. I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quae communionem, saltim positivam, ponit: (Lib. I. §. CCXXXVII, 13.) facile patet, regnum desinere esse rempublicam, et in familiam degenerare, (§. LXXXX;) si sit in vnius dominio vel patrimonio. Praeterea II) quum omnes civitates non imperantis, sed securitatis communis causa sint constitutae: (§. CVI, 17.) ex hac quoque causa regnum non potest esse patrimoniale, ut non statim desinat esse respublica. Vid. perillustris huius provinciae praesidis, Io. Gothofredi de Cocceiis, *dissertatio de testamentis principum Part. II. §. XVI. sequ.*

- *) Itaque vere contradictionem inuoluit regnum patrimoniale, quia regnum species reipublicae: (§. CXVI.) regnum vero patrimoniale res priuata est. At praeterea plerumque in circulum abit illa tot virorum distinctissimorum suffragio probata doctrina de regnis PATRIMONIALIBVS ET VSVFRVCTVARIIS. Si enim quaeras, an princeps quidam gaudeat facultate alienandi imperium, necne? respondent, per multum interesse, siue regnum *patrimoniale*, an *usufructuarium*. At, si porro instes, rogesque, quid sit *regnum patrimoniale*, quid *usufructuarium*? per illud se intelligere, quod alienari possit, per hoc, quod non possit, respondent. Criterium vero certum, vnde constet, quaenam regna in patrimonio sint, quae non sint, adhuc desideramus. Nam et despotica, et belle aduersa, inalienabilia esse, nihil vetat, ceu recte obseruat Haber, *de iure ciu. l. 3, 2, 18.*

§. CXXXXVIII.

Regni
aliena-
tio, nisi
consen-
tiente
populo
illicita.

Ex quo recte colligere nobis videmur, 83) non posse vllum imperantem regnum vende-
re, 84) donare, 85) permutare, 86) diuidere,
87) testamentō alicui legare, vel 88) aliis modis,
quibus alias de patrimonio suo inter viuos et
mortis caussa disponere solent homines, in alios
transferre, 89) nisi vel consentiat populus, vel
90) hic eam de regno disponendi illudque alie-
nandi facultatem in regem vel principem di-
serte transtulerit. *)

*) Neque obstant exempla, quae ex omnis aeni
historia magno numero adcumularunt Grotius,
Pufendorffius, et alii. Iam enim alios regna diui-
sisse, iam testamentis eadem in alios transtulisse,
legimus. Praeterquam enim, quod non exem-
plis, sed rectae rationis principiis, aestimanda est
harum alienationum iustitia: recte iam respondit
perillustis Baro de Cocceiis *de testam. princ. Part.
II. §. XVII. Vel effectum non habuere illae alie-
nationes: vel cum consensu populi, sine tacito, sine
expresso, factae sunt: vel etiam vis praenatalis.*

CAP. VIII.

DE IVRIBVS MAIESTATIS IMMANEN-
TIBVS, QUIDQVE CIRCA EA
IVSTVM SIT.

§. CL.

Securi-
tas inter-
na in iu-
sticia ex-
terna
posita
est.

IVRA MAIESTATIS IMMANENTIA sunt iura, cum
summo imperio inseparabili nexu coniun-
cta, et sine quibus ciues a ciuibus securi
praestari non possent. (§. CXXXVI.) Quum
ergo illa securitas in eo consistat, vt nemo ab
altero

altero ciue laedatur, suumque cuique tribuatur, quod iure perfecto potest exigi: consequens est, 1) vt ea praecipue posita sit in IUSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege, *) adeoque 2) non male ratiocinentur ii, qui, ciuitates etiam iustitiae fruendae causa constitutas esse, contendunt, vt *data legibus vi, iudiciis auctoritate, cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa rerum suarum possessio cuique constaret*: Vellej. Pat. Hist. II, 80. ac proinde 3) actum esse aiunt de republica, ex qua exsultat iustitia, qua ciuitates continentur. Aristot. Polit. I, 2.

- *) Quamuis enim nemo non facturus sit, multa praestantiorum esse IUSTITIAM INTERNAM, quae in constante ac perpetua laedendi neminem, suamque cuique tribuendi, voluntate consistit; eam tamen in tot hominibus, qui in eandem ciuitatem coalescunt, optandam magis, quam sperandam, esse, facile est ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officia contineri homines, vt actiones externas ad legum normam componant, et nec alteri denegent quidquam, quod iure perfecto possint exigere, nec aegre cuiquam faciant contra ius et aequum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, vt et internam iustitiam accurata ciuium institutione ac disciplina promotam eant. Isocrat. in Areopagit. §. 27.
- Δεῖ δὲ τὰς εὐπολιτευμένους ἢ τὰς σοὰς ἐμπιπλάναν γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. Οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασι, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις, καὶ τὰς μὲν κακῶς τετραμμένους καὶ τὰς οἰκιστῶν τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους πολυμήσειν παραβαίνων· τὰς δ' ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θαλήσειν ἐμμένειν. Decere prudent.

prudentes magistratus, non potius implere legibus, sed efficere, ut ciues animis infitum habeant iustitiae studium. Non enim senatusconsulta et plebiscita, sed praeclare instituta felicem efficere ciuitatem. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas negligere audent: recte autem educatos dum bonis legibus obtemperare velle.

§. CLI.

Hinc im-
pe-
rantibus
compe-
tit ius fe-
rendi le-
ges.

Quumque iustitia externa, ad internam ci-
uium securitatem comparata, in conformatio-
ne actionum externarum cum lege confi-
stat: (§. CL, 1.) consequens est, 4) ut ad of-
ficium summorum imperantium pertineat, bo-
nis LEGIBVS armare reipublicam, adeoque
5) illis non possit non competere IVS vel POTE-
STAS LEGES FERENDI, 6) earundem suscipien-
di custodiam, 7) quin et eas attemperandi fi-
ni, formae, vtilitatisque reipublicae, *) adeo-
que 8) aliquid iis adstruendi, demendiuē, quin
et capita quaedam vel plane abrogandi, vel
saltim mutandi, prout id e reipublica futurum
esse, animaduertunt: quod iureconsultis Ro-
manis, formae reipublicae suae stilum adcom-
modantibus, est ROGARE, OBROGARE, DEROGA-
RE, ABROGARE, SVRROGARE. Vlpian, *Fragm. I, 3.*

- *) Quia enim in eo positum est iuris naturalis ac ciui-
lis discrimen, quod illud ad actiones natura bonas
malasque internas ac externas; hoc ad indifferentes
atque externas, quatenus saluti populi cuiusque
vel reipublicae attemperandae sunt, pertinet:
(Lib. I. §. XVIII, 36.) fieri non potest, ut vniformes
sint omnium gentium ciuitatumque leges,
Et hinc iudicatu difficillimum est, quanam diuer-
sarum gentium leges ciuiles sint reliquis praeferen-
dae, et recte potius Herodotus apud Ssobaeum *Serm.*
XXI. p. 180. "Εἰ τις προείη πάντι ἀνθρώποισι
ἐκλέξασθαι

ἐκλέξασθαι κελύων νόμους τὰς καλλίστους, ἐκ τῶν
 πάντων νόμων διασκαψομένοι αἰετέμῳ ἕκα-
 τος τὰς ἐαυτῶν ἕτω κομίζουσι πελῦτι καλλί-
 τῆς τὰς ἐαυτῶν νόμους ἕκατοι εἶναι. *Si quis omne
 genus legum proponeret hominibus, et optimas sibi,
 consideratis omnibus, deligere iuberet: singuli suas
 recepturi essent. Ita quilibet, omnium longe prae-
 stantissimas suas esse leges, existimat. Quae enim
 leges optimae sunt vni genti pro suo fine, suaque
 reipublicae forma: eas alteri parum commodaes es-
 sent futurae, et vni reip. noxiae, alteri esse pos-
 sent vtilissimae.*

§. CLII.

Nimirum, quum vnum in republica intelle- Quid lex
 ctum, vnamque voluntatem esse oporteat, civilis,
 (§. CXV, 50.) tunc demum vero vnus ab ille, et quod
 ctus vnaque voluntas sit, si omnes eundem eius ob-
 finem eademque media perspiciant, ad eaque iectum
 actiones suas referant, quod tamen pro inge- sit?
 nii humani indole aliter quam voluntatibus
 omnium imperantium voluntati submissis con-
 sequi non licet: (§. CXV. *) sequitur, 9) vt im-
 perantem oporteat ostendere, ad quid suas
 actiones externas, alioquin indifferentes, refer-
 re, et ad quam normam eas componere de-
 beant. Quod quum fiat praescriptis legibus
 civilibus: facile patet, 10) LEGES CIVILES esse
 praeccepta generalia summi imperantis de actio-
 nibus externis indifferentibus, ad decus utilita-
 temque reipublicae componendis, adeoque
 11) potestatem illam legislatariam se eo vs-
 que non extendere, vt leges diuinas euertere
 possit. (Lib. I. §. XVII, 33.)

§. CLIII.

§. CLIII.

Quid imperanti liceat circa leges diuinas? Dicimus, leges ciuiles versari in actionibus ciuium externis ac indifferentibus ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis. (§. CLII, 10.) Quamuis enim saepe ipsa necessitas iubeat, imperantem 12) leges diuinas, tum naturales, tum positiuas, repetere, 13) easque extendere, *) 14) interpretari, 15) contra illas laesis actiones et remedia ciuilia dare, immo et 16) poenas et supplicia comminari illis, qui leges, ab ipso Deo immortalis profectas, tam proterue violare ausi fuerint: res ipsa tamen docet, 17) tunc non ipsas has leges summo imperanti debere originem, sed hunc, 18) veluti custodem diuinarum legum, dare operam, vt sancta sit earum in reipublica auctoritas.

*) Equidem legi diuinae et addi et detrahi quidquam vetuit ipsum summum Numen. *Deus. IIII, 2.* Sed prius intelligendum procul dubio de laciniis legi diuinae contrariis, vel de *εθελοθρησκεία*, ad quam maxime procliuia erant Hebraeorum ingentia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem diuinam possit vterius ad casus, leges non expressos, proferre, vt veluti eo maior custodia circumponatur legi diuinae. Solent id Hebraeorum magistri vocare *הררתיך* *sepimentum legis*, quo longius arcentur homines, legem violaturi, et ipsi veluti primi aditus ocluduntur. De hoc legis sepimento vid. Schickard. *iur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p. 397.* et ibi Carpz. in *Notis Io. Salden. de usu. Hebr. I, 2.*

§. CLIIII.

Legis partes.

Quum vero leges ciuiles sint praecepta summi imperantis de ciuium actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae

blicae attemperandis, (§ CLII, 10.) tale vero sit hominum ingenium, vt sola obligatione interna parum moueatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges ciuiles, quae ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) consequens est, 19) vt omnes leges ciuiles sanctione quadam poenali munitas esse oporteat, ad eoque 20) duae sint legis perfectae partes, PRAECEPTVM et SANCTIO poenalis: 21) praemia autem legi parentibus a republica non deberi, nisi aliquid non omnibus promiscue ciuibus praecipitur, sed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum. *)

*) Est hoc obseruandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap. XIII. et Cap. V. §. XXXX.* vbi praemiorum promissionem non minus ad integritatem legis pertinere, statuit, quam comminationem poenae. At legislator non debet praemia illis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent, sed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicae bono. (Lib. I. §. LXXXVIII. *) Hinc frustra expectaret praemia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem poena potius maneret. At iure exigit praemium, qui a legislatore, praemiis propositis, excitatus, commeatum nauibus aduexit, qui suis impensis nouas fabricas armorum instituit, vel simile quid, ad quod non omnes et singuli tenentur, fecit. Ceterum inde insignis Dei clementia elucet, quod, quum suo iure vti, hominibusque, legem suam transgressis, poenam tantum minari potuisset, tamen et praemia polliceatur obtemperantibus, et quidem in mille generationes duratura, *Exod. XX, 6.*

§. CLV.

§. CLV.

Quotuplex san-
ctio illa
poena-
lis?

Quandoquidem porro per poeniam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. LXXXVIII, 7.) 22) ille effectus malus consistere potest non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23) in nullitate actus, contra leges suscepti, immo et 24) in utroque: qualem legem, quae et actum contrarium irritum pronunciat, et transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, iureconsulti Romani solam PERFECTAM: 25) reliquas modo IMPERFECTAS, modo minus, QUAM PERFECTAS, adpellabant. *Vlpian. Fragm. I, 1.* Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, et ob insignem circumstantiarum varietatem diuersum esse possit: (Lib. I. §. C, 9.) consequens est, 26) ut poena vel DEFINITA esse possit, vel INDEFINITA, seu ARBITRARIA.

§. CLVI.

Impe-
ranti
compe-
tit etiam
potestas
iudicia-
ria?

Quum vero frustraneae futurae essent leges, nisi adplicarentur factis, id est, nisi inquiratur, imputandumne homini sit factum, nec ne: (Lib. I. §. LXXXV.) consequens est, 27) ut in republica esse aliquem oporteat, quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Et, quia haec cognitio nihil aliud est, quam iudicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. LXXXVII, 3.) facile patet, 28) necessariam omnino in republica esse POTESTATEM IUDICIAM. Denique, quia inter aequales nec magistra-

gistratibus, nec poena intelligitur: (§. VI, 11. sequ.) 29) haec potestas in republica competere non potest, nisi superiori, id est, summo imperanti, *) adeoque 30) illa inter immanentia iura maiestatis recte refertur. (§. CXXXVI, 33.)

*) Equidem in statu naturali et patremfamilias ius dicere posse familiae segregi, iam supra obseruauimus. (§. LXXXIII, 10. sequ.) At in ciuitate id fieri non potest, nisi quatenus id patrifamilias indulgent leges. (§. LXXXIII, 16.) Comperit ergo in rebusp. iudiciaria illa potestas summis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id constitutos esse, obseruant veteres. Hesiod. *Theogon.* v. 88.

Τένεκα γάρ βασιλῆες ἐχέφρονες, ἐνεκά
λαοῖς

βλαπτομένοις ἀγορῆφι, μετὰτροπα ἔργα
τελεῦσι.

*Hac una reges sapienti lege creantur,
Dicere ius populis, iniustaque tollere facta.*

§. CLVII.

Quum vero iudicis sit, leges ad facta adpli- Quomodo
care, (§. CLVI.) facta vero, contra leges ad- plex illa,
missa, vel priuatis, vel ipsi reipublicae detri- et quo-
mentum inferant: sequitur, 31) vt omnia iu- modo
dicia vel PRIVATA seu CIVILIA, vel PVBLICA seu exercita-
CRIMINALIA sint, 32) illaque in distrahendis ci- tur?
uium controuersis; haec in puniendis malefici-
ciis consistant: Cic. *pro Caecin. Cap. II.* Et 33)
quamuis vitio verti non possit principi, si hanc
iudicandi potestatem viris prudentibus iurium-
queperitis (Lib. I. §. CI, 11. sequ.) demandet,
adeoque vbique magistratus et iudices consti-
tuat: semper tamen 34) ad imperantem iis pa-

HEIN.

Li

tere

tere oportet viam, qui, sese iniusta sententia oppressos, conqueruntur, adeoque penes illum esse debet suprema caussarum dubiarum ἀνά-
λυσις. *)

*) Hinc in rebus publicis MONARCHICIS ad reges et principes; in ARISTOCRATICIS ad senatum optimatum; in DEMOCRATICIS ad ipsum populum prouocandi ius est: nec temere constituendus est magistratus sine prouocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribusque suis diu tulerunt Romani. Liu. I, 26. II, 8. III, 55. X, 9. Attamen, quum et prouocationum abusus haud exiguus sit: non mirum videri potest, varia inuenta esse remedia, quibus nimia prouocandi temeritas coërceretur. Qualia sunt priuilegia de non adpellando, quibusdam magistratibus concessa, certa summa, quam adpellabilem vocant, lege definita, iusurandum calumniae, pecunia quaedam, a prouocante in casum, si succubuerit, deponenda, et similia, quae an profint reip. magis in civili prudentia, quam in iurisprudencia naturali, disquiritur.

§. CLVIII.

Itemque
ius poe-
nas in-
figendi? an factum aliquod facienti imputandum sit,
disquirere, (Lib. I. §. LXXXV.) imputatio
vero consistit in declaratione, vtrum effectus,
quem lex actioni adsignat, locum habeat, nec
ne: (Lib. I. §. LXXXVIII.) sequitur sane,
35) vt imperanti, cui summa est potestas iudi-
ciaria, competat etiam IVS. POENAS INFLIGEN-
DI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui
legem fert, ius etiam esse, eidem ob iustas caus-
sas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§.
CLI, 8.) multo magis 36) eidem licebit, aliquem
delin-

delinquentem ob iustas et graues caussas ita lege soluere, vt ei gratiam poenae faciat. *)

*) Negabant id Stoici, quorum peruulgatum erat illud dogma: μηδέποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. *Sapientem non dare veniam, nec ignoscere.* Diog. Laërt. VII, 123. Sen. de clement. II, c. 7. Sed quum et Deus ipse, iustissimus, gratiam delictorum faciat, salua iustitia: quidni et sapiens? quidni et imperans, qui, vti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde et vni alteriue veniam dare poterit? Sed *ob iustas caussas*: quum, quemadmodum non nisi ob graues iustisque caussas leges feruntur, ita nec, nisi ob iustas caussas, quidquam contra illas indulgeri possit. Quid vero, si poena sit iure diuino constituta? Tunc, si prohetur, talem legem poenalem existare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. § XVII, 33.) An vero existet, de eo dudum certant viri docti, et adhuc sub iudicio lis est. Vid. Thomasi Diff. de iure adgrat. princ. circa poenam. homicid.

§. CLVIII.

Ex eo vero porro colligimus, 37) inter pa- An hoc
res nullum esse ius puniendi, *) et 38) nec in- ius et
tegritatem vitae, nec 39) alterius inueteratam inter pa-
peccandi consuetudinem vlli aequali ius dare res obti-
poenas infligendi, adeoque 40) naturam poe- neat?
nae non exhaurire definitionem vel Grotii, cui
POENA est malum passionis, inflictum ob malum
actionis, vel Becmanni, qui per illam dolorem,
propter delictum illatum, intelligit immo 41) non
poenam, sed vindictam priuatam esse malum il-
lud passionis, ab ipso laeso inflictum; 42) lae-
sionem, si a tertio, non a superiore, infligatur.
43) Neutrum vero permittendum esse in statu
ciuili, vel inde patet, quod potestas iudicia-

ria soli imperanti, iisque, quibus hic illam demandavit, competat. (§. CLVI, 29. §. CLVII, 33.)

*) Loquimur enim hic de POENA CIVILI, proprie accepta, et ex lege irroganda, adeoque non de *conventionali*, ad quam se quis ipse sua sponte obligat: nec de *ultione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis priuat, ei amicitiam renunciat, ab eius familiari consuetudine se segregat: nec de *malis naturalibus*, quae sibi quisque peccando suo iumento inuenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum interest inter *castigationem*, quam infligendi ius et parentibus, et aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Haec enim ex arbitrio, per modum disciplinae; poena proprie sic dicta ex praescripto legum, per modum iurisdictionis, irrogatur. Inde vero sua sponte consequitur, ut par parem punire nequeat, sed is, qui fert legem, eamque factis applicat. Quod quum solus imperans faciat: (§. CLIII. et CLVI.) huic quoque soli puniendi ius esse, manifestum est. Mira ergo est philosophia Grotii *de iure belli et pac. II, 20, 3, 1.* satis indicare naturam, conuenientissimum esse, poenas exigi a superiore, non tamen demonstrari posse, hoc esse necessarium, nisi vox *superioris* eo fumatur sensu, ut is, qui male egit, eo ipso se quouis alio inferiorem censeatur fecisse, et quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quae homini subiacent: quod a theologis quibusdam sit proditum. Quasi vero superioritas vel praestantia quaedam moralis vlli mortali det ius puniendi, ac non potius exigatur superioritas imperii. Thomas. *iurisprud. diu. III, 7, 31.* Quare si laedens punitur a laeso, non poena haec est, sed vindicta, sin a tertio, est noua laesio. Vtramque vero in statu civili prohibitam esse, ipse non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo spud Terentium *Adepb. II, 1. v. 34.* Sanio, leno:

Leno sum, fateor, perniciēs communis adolescentium:

Periurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est iniuria.

§. CLX

§. CLX.

Nec difficile erit, ex ipsa poenarum inuen-
 tarum ratione de fine earumdem iudicare. <sup>Quo-
 duplex</sup> Quum enim poena proprie dicta nata sit, statu <sup>poena-
 rum</sup> ciuili inuecto, (§. VI, 12.) et ius illam infligendi, ^{finis?} inter iura maiestatis immanentia sit, (§. CXXXVI, 34.) quorum non alius finis est, quam securitas ciuium: (§. CXXXV.) consequens est, 44) vt idem sit poenarum finis. Quum vera securi praestentur ciues, siue eo redigan-
 tur peccantes, vt nolint amplius delinquere, siue, vt non possint, id est, siue illi emendentur, siue in posterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45) priorem finem intendere poenas, quae, salva vita, infliguntur, 46) posteriore supplicia, quae cum animae amissione coniuncta sunt, *) vti loquitur Iustinianus §. 11. *Inst. de publ. iud.* Ex quia non consultum esset securitati reipublicae, si ii tantum, qui deliquerunt, delinquere desinerent, ab aliis vero idem esset metuendum: facile patet, 46) eadem opera et alios hoc exemplo moneri, vt delinquere vereantur, ac proinde 47) publice sumenda esse a fontibus supplicia, nisi alia grauior caussa id impediatur.

*) Hinc ad poenas humanas non pertinet finis, quem vulgo iactant, expiatio puta reatus et satisfactio, quam iustitiae diuinae fieri debere, aiunt. Neque enim crudelitatis absoluoris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, vt miseri dolores sentiant. Nec iustitiae diuinae infinitae satisfieret nocentis hominis doloribus, nisi illi alia vere infinita ratione fuisset satisfactum. Sed talia qui iactant, vix rationem habere videntur poenarum

rum originis, quippe quae eas in statu tantum civili necessarias esse iustas, abunde doceret, immo nec inter iustitiam diuinam et humanam, poenasque ciuiles et sempiternas, quae impiis imminet, satis videntur distinguere.

§. CLXI.

An delinquens obligatus sit ad poenam?

Quibus positus, facile etiam intelligitur, an in delinquente sit obligatio ad poenam subeundam? Quum enim, qui in republica viuit, ad ea omnia obligatus sit, sine quibus reipublicae finis, id est, publica securitas, sperari non posset: (§. CVII, 18.) procul dubio 48) et delinquens obligatus erit ad poenam, quam lex definiuit, subeundam, sed non ad seipsum puniendum, adeoque 49) non tenetur quidem quisquam, vt atrocissimis suppliciis sponte sese offerat, *) nec tamen 50) ei fit iniuria, si conuictus peccati iustas det poenas, nec 51) fas vlli est, resistere potestati supremæ, poenam ex legis praescripto irrogaturæ.

*) Immo, quum poena sit malum passionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne poena quidem foret, quae volenti infligitur. Quintil. *Declam. XI. Fallitur, quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla poena est, nisi iniusto. Non habemus vllum, nisi ab impatientia, dolorem, et. vt aliquid crudele saeuum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod proficitur? quod exposcitur? Illo trahite damnatos, quo non sequuntur.* Hinc barbarus mos est, cogere homines, vt ipsi sibi manus inferant, abdomen incidant, venenum sumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim, ad quod malum aequo animo patiendum obligatus sum, id mihi statim ipse vltro arcessere iubeor.

§. CLXII.

§. CLXII.

Ex fine vero poenarum (§. CLX.) colligimus, 52) poenas attemperandas esse fini reipublicae, ac proinde 53) ita comparatas esse debere, prout eas esse iubet interna civium securitas. Ex quo porro sequitur, 54) ut imperans, ad ea delicta punienda, sit obstrictus, quae securitatem reipublicae turbant, aut efficiunt, ut ciues commode et tranquille secum invicem vivere nequeant: non vero 55) puniri necesse sit actus vitiosos mere internos, 56) nec lapsus minutissimos, a quibus nemo fere mortalium immunis est, 57) nec omissionem officiorum humanitatis, nisi 58) haec omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipsa necessitas et haec vitia coerceri iubeat. *)

An delicta omnia et quae punienda sint?

*) Sic sane in crimine maiestatis vel solam cogitationem et scientiam; apud gentes quasdam et inhumanitatem, veluti inhospitalitatem, punitam animadvertimus. Exempla quaedam iam supra vidimus. (Lib. I. §. CCXVI. *) Iam addimus, et Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus poenalibus sanxisse. Sunt sane sanctiones tales in *lege Burgund. XXXIII, 1. Capitular. I, 75.* quibus trium solidorum multa irrogatur iis, qui hospiti aduenienti tectum forumque negauerint. Quin Gothi aedes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis praescripto flammis consumebant, teste Ioanne Magno *hist. Goth. III, 1. Add. Elem. iur. Germ. I, 18. §. 420. *)*

§. CLXIII.

Ex ipsa porro poenae definitione (Lib. I. §. LXXXVIII.) satis patet, 59) puniendos tantum esse, qui malum actionis commiserint, 60) non eorum

Qui puniendi?

heredes, 61) multo minus totas familias, *) vel 62) vades, qui se ad supplicium pro alio ferendum praeter ius et fas obligarunt. (Lib. I. §. CXXXVI, 15.) Denique, quum totae societates vnā veluti personam moralem constituent, (§. XX, 60.) adeoque et eas obligent leges, eiuibus reliquis praescriptae: (§. XXIII, 75.) nemo non videt, 63) vniuersitates quoque et societates delinquentes posse puniri, quamuis 64) ipsa humanitas suadeat, poenam ita temperari, ne eadem sit noxiorum et innocentum conditio, et 65) ne ex infirmitate consilii vel per errorem lapsi eandem imperantium severitatem sentiant, ac ii, qui faces ac tubae fuerunt eorum tumultuum. Quin 66) in poenis vniuersitatum, ne remedium ipso morbo sit grauius, id in primis agendum esse, *ut metus ad omnes, poena ad paucos perueniat.*

*) Fuit haec Persarum truculentia, de qua ex instituto Barn. Briffon. *de regno Pers.* II, 227. p. 591. sequ. edit. Lederl. Eius vestigia etiam exstant *Dan.* VI, 24. *Esther.* VIII, 14. Sed et hodie hanc crudelitatem passim imitari gentes orientales, iam pridem obseruatum est ab iis, qui illarum mores ac instituta paullo accuratius descripserunt. Enimvero vti hic mos rectae rationi omnino refragatur: ita cauere nulla prudentia potest, quo minus indirecte poena, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento sit, maxime, si bona ex lege publicentur. Quod et mouisse arbitramur legislatores humaniores, vt rarissime locum esse voluerint huic poenae, et non nisi in crimine maiestatis bona omnia a fisco occupari iusserint, vt, quantum in ipsis esset, ne indirecte quidem poenam ad liberos innocentes proferre viderentur.

§. CLXIII.

Quales denique et quantae irrogandae sint poenae, ex fine poenarum satis patet. Quum enim ille in securitate civium positus sit: (§. CLX.) consequens est, (67) vt tantam esse oporteat poenam, quanta sufficit ad metum hominibus incutiendum, reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea sit ingenii humani indoles, vt infixae pectoribus cupiditas non aliter, quam proposito maiore malo bonae, cohibearur: (Lib. I. § LII, 45.) merito inde colligimus, (68) metum non incussum esse sanctionem poenalem, nisi maius malum iudicent homines, poenam legibus propositam subire, quam delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde sperant, carere. *)

- *) Exemplo esse poterit poena iniuriarum, legibus XII. Tabularum sancita, quae tam parum metus incutiebat hominibus proteruis, ac bene numatis, vt voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui multa libentissime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic. XX, 1.* quem locum, vtut longinsecum, hic totum legisse non poenitebit: *Nonne tibi quoque nimis videtur esse dilutum, quod ita de iniuria punienda scriptum est: SI INIURIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QVINGVE AERIS POENAE SVNTO. Quis enim erit tam inops, quem ab iniuriae faciendae lubidine XXV. asses deterrere?* Itaque Q. Labeo quoque vester in libris, quos ad XII. Tab. conscripsit, non probaret. Quidam, inquit L. Neratius, fuit, egregie homo improbus atque immani vaecordia, is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma verberare, eum seruus sequebatur, erumenam, plenam assibus, portans, et, quemcumque depalmarat, numerari statim secundum XII. Tab. viginti et quinque asses iubebat,

bebat. Propterea, inquit, Praetores postea hanc abolere et relinqui censuerunt, iniuriisque aestimandis recuperatores se daturos, edixerunt. Tantum ergo abest, ut huiusmodi dilucior sanctio hominum vaecordiam cupiditatemque reprimat, ut eam irriter magis, et ad peccandum veluti inuitet.

§. CLXV.

Conclu-
siones
inde eli-
citae.

Ex his vero principiis iam porro colligimus, 69) non ferre reipublicae securitatem, ut poena talionis peccantibus irrogetur, *) adeoque 70) nec sufficere regulam, poenarum debere esse proportionem cum delictis, nisi illa non tam de ipsis factis illicitis, quam de libidine huiusmodi facinora patrandi intelligatur. Praeterea, quum vnum delictum altero magis noxium sit reipublicae, vnumque altero magis gliscat in dedecus publicum: facile redderis rationem, 71) cur, quo magis delictum laedit securitatem publicam, eo acrioribus poenis ab eo deterreantur homines, et 72) cur, gliscente delicto, poena quoque intendi soleat.

*) Probasse talionem videtur ipse Deus, *Exod. XXI, 23. Lev. XXIII, 50. Deut. XVIII, 19.* Notum quoque est illud Decemuirorum: SI MEMBRUM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Att. XX, 1.* Sed uti legem diuinam ipsi Hebraeorum magistri ita interpretantur, ut tales noxas pecunia potuisse expiari contendant: Conf. Ioseph. *Antiqu. Iud. III, 8.* ita et apud Romanos hanc legem vnumquam in vsu fuisse, negat Caecilius, iureconsultus apud Gellium *ibid.* Et sunt fortassis talia παραμίσθῃ, quibus indicatur, non fieri iniuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale ipse quoque malum ferat, quamuis non semper idem sustineat. Vid. Io. Cleric. *ad Exod. XXI, 22.* Quo sensu

et

et Pythagoras poenam ἀντιπεπονθός seu *parem passionem* esse dicebat. Vt cumque sese res habeat, rationem non semper locum habere, inde probatur, 1) quod aliquando vix poenae nomen meritura sit huiusmodi talio, e. g. si ei, qui mihi decem numos in via publica vi rapuit, totidem numos rapere iubeat: si homo nullius dignitatis, qui magistratum percussit, ipse quoque percutiatur. 2) Quod aliquando ne fieri quidem possit, vt idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. si luscus alteri vtrumque oculum exclusit. 3) Quod aliquando ita seruari non possit aequalitas, vt non plus patiatur, qui deliquit, quam is, in quem delictum admissum est. Sic e. g. scio noctuagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, vt cuspis ex tergo emereret, et hunc tamen, nullo intestino laeso, breui conualuisse. An vero vel omnes medici iunctis consiliis ita gladio traiecissent illum hominem, vt saluus euaderet.

§. CLXVI.

Quandoquidem tamen, vti in reliquarum actionum humanarum, ita et in delictorum imputatione, omnium circumstantiarum habenda est ratio, earumque vna saepe totam rem mutat: (Lib. I. §. C, 8. 9.) contingere sane potest, 73) vt ob idem delictum in vnum grauius, quam in alterum animaduertatur, adeoque 74) in definienda poena ratio sit habenda non modo personae delinquentis, sed et 75) eius, cui delicto nocitum est, itemque 76) obiecti, 77) effectus, immo et 78) loci, temporis, similitumque περιστάσεων. *)

- *) Sic, quod ad personam delinquentem attinet, maiorem omnino poenam meretur is, quem cognitio, prudentia, officium, aetas, dignitas a delicto reuocare debuisset, quam extraneus, stupidus, nullo speciali vinculo obstrictus, puer vel adolescens, plebe,

plabeius. (Lib. I. §. CXIII, §2.) Maiorem quoque poenam feret robustus, quam infirmior, et, si multa irrogatur, plus merito imperandum erit pecunioso alicui Neratio quam homini pauperi. Ita et si personae in dignitate constitutae, vel ipsi magistratui, illata sit iniuria, quis eam seuerius vindicandam neget, quam si quis ex faece hominum contumeliosus habitus sit? Praeterea, si privati res lucrificandi causa contractare delictum est, poena dignissimum: quanto magis, peculatum admittere, vel sacrilegio sese polluere? Ita acrius puniri animaduertimus desertionem militis, e statione sese proripientis, quam ex hibernis aufugientis, ob effectum tristiorum. Denique iniuriam, alicui in templo et inter sacra illatam, deteriorem videri, quam quae in loco privato alioque tempore facta sit, omnes aequi rerum arbitri censent. Vt adeo non sit publici saporis dogma illud Stoicorum, *ἴσα τὰ ἀμαρτήματα ὄναι*, omnia delicta esse paria. Cic. *Paradox. III.* Diog. Laërt. *VII, 110.* Contra quos disputat Horat. *Serm. I, §. v. 115.*

Non vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque,

*Qui teneros caules alieni infregerit borsi,
Et qui nocturnus diuina sacra legerit. Adfit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas:
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.*

§. CLXVII.

Poenae,
emenda-
tionis
caussa
infligen-
dae, non
debent
famosae
esse.

Sed ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quum non omnes poenae ad destruendum hominem facinorosum sint comparatae, sed saepe et id agatur, vt, qui deliquit, emendetur, et cautius mercari in posterum discat, (§. CLX, 45.) cauere debeat, (79) ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia notentur, siquidem eo ipso fit, vt non amplius idonea reipublicae membra habeantur, adeo-

adeoque illis vix occasio sit, victum amictum-
que sibi honestis artibus comparandi.

§. CLXVIII.

Inter immanentia maiestatis iura est etiam **Principi**
IUS TRIBVTA ET VECTIGALIA imperandi ciuibus, **compe-**
quin et eorum bona, exigente necessitate, rei- **tit ius**
publicae vsibus adplicandi, quod ius DOMINIVM **impe-**
EMINENS adpellare mos est. *) Quum enim ea **ranti**
omnia licita esse oporteat summis imperanti- **tributa,**
bus, sine quibus finem reipublicae, puta inter- **et domi-**
nam externamque securitatem, obtinere non **nium**
possent, (§. CXXXV, 29.) securitas autem illa **aliquod**
obtineri vix posset, nisi ciues conferrent pecu- **emi-**
nias, ferendis reip. communis oneribus ne- **neqs.**
cessarias, et aliquando eorum bonis vterentur
imperantes: consequens est, 80) vt imperan-
tibus competere debeat ius exigendi collati-
tiam pecuniam, et 81) dominium aliquod
eminens exercendi.

*) Fatemur tamen, non satis commode hoc adhiberi
vocabulum, quum diuersi sint DOMINII et IMPERII
conceptus, et non illud, sed hoc, competat impe-
rantibus. Vnde quod Grotius *de iure belli et pac.*
I, 1, 6, primus vocauit *dominium eminens*; id Seneca
de benef. VII, 4. rectius denominauit *potestatem*.
Ad Reges, inquit, *POTESTAS omnium, ad singulos*
proprietates pertinet. Add. V. A. Corn. van Byn-
kersh. *Quaest. iur. pub. II, 15. p. 290.* Hinc non
male quidem Wittebergenses Icti potestatem illam
ex imperio, non dominio quodam, deriuandam esse,
contendunt aduersus Io. Fr. Hornium: (Vid. Guil.
Leyseri collectionem scriptorum eristicorum, quam
pro imperio contra dominium eminens inscripsit,
ediditque *Witseb. MDCLXXIII.*) Sed dum lis
est de vocabulo reiue origine, et de ipso iure im-
perantium bona ciuium urgente necessitate reip.
vsibus

vſibus adplicandi, nemo dubitat, cur vocabulum ſemel receptum plane proſcribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

§. CLXVIII.

Ius eius
circa bo-
na ci-
uium in
ſtatu
reip. or-
dinario.

Quia ergo imperanti competit ius bona ciuium, vrgente neceſſitate, reipublicae vſibus adplicandi: (§. CXXVIII, 81.) facile intelligitur, 82) eidem etiam, nondum vrgente neceſſitate, ius eſſe, cuſtodiam veluti ſuſcipiendi bonorum priuatorum, *) vt illa, vrgente neceſſitate, in promptu ſint, ſufficiantque reipublicae, adeoque 83) et ius leges ferendi de bonis recte vtendis, transferendis, et alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) et 84) commercia tum foederibus firmandi, tum 85) certis legibus, prout e republica eſſe videtur, reſtringendi, quin et, 86) quae exportari e territorio, quaeque inuehi liceat, definiendi, 87) leges ſumtuarias ferendi, 88) opificia prouehendi, 89) agendique omnia, quibus effici poſſit, vt gliſcant opes ciuium, et reip. vſibus ſufficiant.

*) Quo fundamento etiam nititur ius imperantium ſupremum, vt et tutores curatoresue conſtituere pupillis, minoribus, morbo aliquo ſonico laborantibus, furioſis, prodigiſ, abſentibus, feminis, deinde hiſ administratoribus certas leges praefcribere, eos ad rationes reddendas adigere, et non ex fide gerentes remouere poſſint. Inter eſt enim reipublicae, rem horum hominum, qui ipſi ſuper eſſe rebus ſuis nequeunt, ſaluam eſſe. Vnde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad priuatorum, ſed publicam ciuitatis curam pertinere ſcribit, eoque vocat παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἑρωτάτην, *depoſitum maximum et ſacraſſimum* reipublicae.

esse. Quin ea re factum est, vt Germani iam inde ab antiquissimis temporibus ipsis imperantibus et magistratibus vindicarent supremam aliquam tutelam, de qua nos olim differere meminimus in exercitatione *de suprema principum et magistratuum tutela.*

§. CLXX.

Et talia quidem sunt iura, quae imperanti in statu reipublicae ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potissimum sese exferat in statu extraordinario, vel urgente necessitate: (§. CLXVIII.) consequens est, 90) vt imperanti fas sit, tempore belli priuatorum agros castris occupare, 91) iisdem munimenta operaque publica imponere, *l. 9. C. de oper. public.* 92) segetes pabulando colligere, 93) vias publicas nouas, deficientibus vetustioribus, per ciuium fundos munire, *l. 14. §. 1. D. quemadm. seru. amitt.* 94) aedes suburbanas, vbi Hannibal ante portas est, destruere, et quae sunt huius generis alia.

§. CLXXI.

Quandoquidem vero id fieri tantum potest, urgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) necessarium vero est, siue quocumque reip. salus, quae suprema lex esse debet, (§. XXV, 78.) libertas, et securitas, salua esse non potest: merito inde colligimus, 95) hanc potestatem non solum sese exferere, si quando id extrema reipublicae necessitas exigit, verum etiam, 96) quoties id vere est reipublicae *utile*: maxime, quum plerumque vtilitas in necessitatem incidere solet. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p. 292.*
Atta-

Attamen 97) ei iuri vix locus est, quando priuata tantum principis vtilitas in eo vertitur, si alicui ius quaesitum auferatur, multo minus, 98) quando aliquid non necessitatis vtilitatisque, sed voluptatis causa, occupatur. Quin 99) hoc ipsum ius dominii eminentis ita comparatum est, vt bonus princeps facile patiat, eius fines regi, et illo non nisi modestissime vti velit. *) Bynkersh. *ibid.*

*) Limitationes has merito adiunximus, ne hoc ius abeat in summam iniuriam. Hinc grauer Deum indignatum esse animaduertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximam, tantum, vt eam in hortum olitorum conuerteret. *1 Reg. XXI, 2.* Nam et ad priuatum regis improbi commodum, et ad voluptatem magis, quam ad vtilitatem, pertinebat illa postulatio. Sed et Senatus Romanus litem secundum praetores, et contra M. Licinium Crassum, dare noluit, quum illi per huius fundum deriuare vellent aquaeductum, qui ornatus et voluptatis magis, quam vtilitatis, causam habere dicebatur. Liu. XXXX, § 1. Ita sane causam repraesentauit Marc. Zuer. Boxhorn, *Disquisit. polit. casu XXXI.* Et tamen laudatissimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arausiaci, quo magistratui Leidensi facta est potestas, areas priuatorum, soluto possessoribus pretio, occupandi, et quidem non modo necessarias, sed et, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque studiosorum facere videantur, (*tot cierraat derzelue, en de recreation der Studenten eenig sins dienlyk.*) Vbi tamen vir illustris prudenter addit: *Hoc iuris publici prudentia ego non uterer, nec usus est Senatus Romanus in causa Crassi, nec etiam usus esset Augustus, de quo Sueton. Aug. Cap. LVI. Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos.*

§. CLXXII.

§. CLXXII.

Enimuero, quum communis reipublicae onera communibus erogationibus ferenda esse, ipsa aequitas doceat: (§. CLXVIII.) consequens est, 100) vt vnus ciuis prae reliquis non sit onerandus, adeoque 101) ei, cui re sua communis salutis vtilitatisue caussa carendum est, ex aerario vel arca publica satisfieri debeat, *) et, 102) si vel maxime id non in continenti fieri possit, id tamen postea suo iure exigant illi, qui re sua exciderunt, nisi forte 103) contra legem prohibitiuam aedificauerint, et aedificium illud, vel qualecumque opus, vrgente reipublicae vtilitate, destructum sit. Tunc enim tantum abest, vt pretii refusionem recte petant, vt et in poenam incidant, legibus expressam. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* p. 297.

*) Agnoscunt hoc Grot. *de iure belli et pac.* II, 14, 7. Pufend. *iur. nat. et gent.* VIII, 5, 7. Huber. *de iure ciuit.* I, 3, 6, 44. et quicumque de hoc dominio paullo fusius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatissimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui et Romanos id principium sequutos esse, probat ex Tacito *Annal.* I, 75. et *l. p. C. de oper. publ.* Et sane pro eo eadem militat aequitatis ratio, quam pro lege Rhodia de iactu profert Paullus *l. 1. D. ad leg. Rhod. vt omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

§. CLXXIII.

Praeterea ex eadem definitione patet, 104) An illud ius hoc tantum exercendum esse circa ciuium et ad res bona, non 105) circa bona extraneorum non extero- rum non hostium, apud nos reperta, adeoque 106) hostium proferri possit?

HEIN.

Kk

vix

proferri possit?

vix excusandos esse principes, qui amicarum etiam gentium rebus et mercibus manus iniiciunt, 107) dominos inuitos ad pecunias sibi credendas adigunt, 108) naues amicorum, in portibus suis repertas, sistunt, iisque ad traiciendas copias suas, vel com meatum auhendum, vtuntur. Quamuis hae angariationes, quas vocant, et frequentes sint, et eo colore excusentur, quod naues etiam alienae, in alterius principis imperio repertae, quodammodo subditae sint, *) eaeque angarientur ex recepta palam consuetudine, qua ciuitates et imperia continentur.

*) Quo colore quum ne vti quidem possent Graeci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamuis id improbare non videatur Grotius *de iure belli et pac. II, 2, 10*. Auctor militibus fuerat Xenophon, vti ipse testatur, *de expedit. Cyri V, 1, 6*, vt acceptis a Trapezuntis nauibus longis, subducerent naues transeuntes, easque, detractis gubernaculis, custodirent, donec tantum habeant illorum numerum, vt iis vehi possint, ita tamen, vt ii, quos cum nauibus subducturi essent, communi impensa alerentur, quamdiu militum causa manserint, et mercedem pro vectura acciperent. Quod sane facinus quodammodo excusasset necessitas, si publicis auspiciis militassent. Iam vero vix vllam perspicere possum rationem, ob quam huiusmodi ius competere potuerit manui militum, qui, inuitis ciuitatibus suis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius praeclare gestis, quam iustitia causae memorabilem.

§. CLXXIII.

Quid fiscus et aerarium?

Haec de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBUTA et VECTIGALIA quod attinet, reipublicae duplici-

pliciter interest, quam maximam pecuniae vim in promptu esse: primum, vt non desit, vnde imperantes pro dignitate sustententur: deinde, vt et belli et pacis temporibus suppetat pecunia, neruus rerum gerendarum, quo adeo opus est, vt sine eo fiat nihil, quo opus est. Itaque in rebus publicis duplex esse solet arca publica, in quam opes publicae influant, quarum altera pecuniam imperantium, destinatae sustentationi, continens, FISCVS, altera, pecuniae publicae destinata, AERARIVM adpellatur, *) quam vtramque esse quam locupletissimam, reipublicae omnino interest.

*) Merito haec discernimus, quamuis aliquando in monarchiis adeo sibi omnia vindicare soleant principes, vt inter FISCVM ET AERARIVM vix discrimen aliquod deprehendas. Auctor sane est Dio Cass. *Hist. LIII. p. 506.* Augustum et pecuniam et milites in potestate habuisse, addita ratione: Λόγω μὲν γὰρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνῃ ἀπεκρίκτο, ἔργῳ δὲ ταῦτα πρὸς τὴν γνώμην αὐτῆ ἀνηλίσκετο. *Nam licet pecunias suas dicis caussa ad aerario separatas haberet: re ipsa tamen his quoque suo arbitrio utebatur.* Sed quum hic non, quid fiat, dispiciamus, sed quid fieri oporteat: merito distinguimus vtramque arcam publicam, quam et in aristocratiis, aliisque rebus publicis, accurate discerni, animaduertimus.

§. CLXXV.

Quum ergo in FISCVM inferantur pecuniae, Quid ad imperantium sustentationi destinatae: (§. locupletandum fiscum sit exco- CLXXIII.) aequum visum est gentibus plerisque, 109) non modo certa praedia, certos tractus, assignari imperantibus, gitatum?

Kk 2

e quo-

e quorum reditibus dignitatem tuerentur, quae hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIALIA, verum etiam 110) iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111) praecipue omnia ἀδίσποζα, intra reipublicae territorium, cedere imperantibus. Lib. I. §. CCXXXIII. sequ.) Quam postremam fiscum locupletandi rationem eo magis placuisse animaduertimus plerisque gentibus, *) quo minore cum singulorum dispendio est coniuncta.

*) Maxime gentes originis Germanicae, de quibus Grot. de iure belli et pac. II, 2, 5. *Germaniae populi, quum principibus ac regibus bona quaedam essent adsignanda, unde dignitatem suam sustinerent, sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendam, quae sine damno cuiusquam tribui possunt. cuiusmodi sunt res omnes, quae in dominium nullius pervenerunt. Quo iure usus et Aegyptios video. Nam et ibi Regum procurator, quem Ἰδὸν λόγον vocabant, vindicabat res eius generis.* Enimvero, quae de Aegyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. Geogr. Lib. XVII. p. 1148. edit. nouiss. ea non tam ad Aegyptios, quam ad Romanos, Aegyptiorum dominos, pertinent. Ἰδιος enim λόγος non alius est, quam procurator Caesaris, vel rationalis, et de eo refert Strabo, αὐτὸν τῶν ἀδίσποζων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πῆλιν ὀφειλόντων ἐξετασὴν εἶναι. *Illum in ea inquirere, quae in nullius dominio sint, et seorsum Caesari cadent, id est, in bona caduca et vacantia, ceu recte ad eum locum notavit Casaubonus.*

§. CLXXVI.

Rura bonorum domanialium.

Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem sunt comparata: (§. CLXXV, 109.) facile intelligitur, 112) ea

112) ea esse inalienabilia, ac proinde 113) alienata a successore, siue vniuersali, siue singulari, posse reuocari, nec 114) quidquam interesse, siue pro parte, siue vniuersa ad alios priuatos translata sint, siquidem, quod nostrum non est, eius nec exiguam partem alienare possumus, vti recte ait Grot. *de iure belli et pac. II, 6, 11.* vbi tamen 115) alienationes illas, cum consensu populi factas, subsistere, *) et 116) fructus huius patrimonii ab ipso patrimonio distinguendos esse, recte monet.

*) Siue initio consenserit populus, siue alienationem postea demum ratam habuerit. Cuius rei exempla innumera vidit Germania nostra. Quam enim tam profusa fuerit veterum Imperatorum et regum liberalitas in bonis domanialibus, maxime in ecclesiis transferendis, vt ex iis hodie vix quidquam superfit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes iam pridem ratas habuerint imperii ordines. Immo quamuis Imperator promittere soleat, se Imperii iura et reditus recuperaturum, *Capitul. Caroli VI. art. X.* id tamen ita intelligendum esse, monent ii, qui ius publicum Imperii Romano-Germanici exponunt, vt id saluis legibus publicis fiat. Et male res cessit plerisque, qui de recuperandis imperii solliciti fuerunt, imperatoribus et regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. et aliis. Conf. Schwaderi *Diss. de domanio imperii.*

§. CLXXVII.

Quia praeterea et ἀδέσποτα imperantibus ad- Ius fisci
signare placuit: (§. CLXXV, 111,) non diffi- circa
cile erit, redderentionem, 119) cur fiscus, vbi- adé-
que paene sua esse contendat ea, quae iure σποτά.
Romano vel communia, vel publica habeantur,
veluti 116) marium, quae territorium adiuunt,

commoda, *) 117) flumina, 118) filuas maiores, adeoque 119) et iura piscandi, venandique, nec non 120) ius fodiendi mineralia et metalla, 121) bona vacantia occupandi, 122) gemmas et lapillos mari eiectos colligendi, 123) adluuiones, 124) nouas insulas, 125) alueos derelictos, quin alicubi 126) et thesauros, 127) et erroneos ac spurios vindicandi. Tamen si haec omnia secundum vsus gentium aliter aliterque sese habere, recte obseruet Huber. *de iure ciu. II, 4, 4, 48. p. 468.*

*) Nota sunt, quae inter viros doctissimos Hug. Grotium, Io. Seldenum, Rub. Ionstonum, Petr. Baptistam Burgum, Guil. Welwodum, Io. Isaacum Pontanum, Theod. Graswinkelium, et nouissime inter Pufendorffium, Hubertum, Iac. Gothofredum, Io. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek et Christ. Thomassium, aliosque de dominio maris disceptata sunt, quae iam repetere nihil attinet. Nos, vti mare nullius esse nemo negat, ita, quin illud occupari possit, occupantique cedat, nulli dubitamus, (Lib. I. §. CCXXXI, 17.) maxime, quum id et olim esse factum, et hodie fieri, ipsa nos conuincat experientia. At, quum occupari non soleant res inexhausti vsus, nec earum vsu alios excludere fas sit: (Lib. I. §. CCXXXV, 9.) in mari vero quaedam sint exhausti vsus, veluti captura piscium maiorum, et vnionum, vestigalia, similiaque emolumenta: quaedam inexhausti vsus, veluti nauigatio: illis alios excludi posse, his non posse, merito statuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam suas, possident, licebit alios nauigatione, quam vel occupationis, vel commerciorum causa eo suscipiant, excludere, nisi pactis et foederibus aliud cautum sit, quum vnicuiusque gentis in arbitrio sit positum, vtrum commercia cum extraneis permittere velit ciuibus, nec ne. At nauigatione, quae ad

ad prouincias transmarinas, non nostras, commerciorum causa instituitur, non magis quis alios sine iniuria prohibere potest, quam vsu viae publicae, nisi nauigantibus obtent pacta et foedera. Talis est nostra de quaestione illa sententia, qui tamen suo quemque sensu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius et solida vi, quam verbis et argumentis, disceptari soleat. Adeo verum est, quod cecinit Horat.

Carm. I, 3, v 21.

*Necquidquam Deme abscondit
Prudens Oceano dissociabiles
Terras, si tamen impiae
Non tangenda rates transfiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.*

§. CLXXVIII.

Quum porro omnino interfit reipublicae, **Alia fisci** fiscum esse quam locupletissimum: (§. **iura.** CLXXIII.) non mirum est, 128) et alia iura, quae ad quaestum, conseruationemque rerum pertinent, fisco concedi, in primis 129) ius cudendae monetae, 130) ius multas, 131) commissa, et 132) quaeuis scelere quaesita occupandi, et quae sunt huius generis alia, quae vulgo, licet parum commode, regalibus minoribus accensentur. (§. CXXXV.*) At hic quoque mores variant, prout quaeuis ciuitas plus minusue concedit imperantibus suis, vel hi plus minusue longo vsu sibi adrogarunt.

§. CLXXVIII.

Quod ad **AERARIVM** attinet, illud fere tributis et vectigalibus locupletatur, nisi tantum sit agri publici, vt eius fructibus respublica possit et vectigalia.

sit sustineri. Quum enim (per §.CLXXIII.) imperantes nihil sine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hist. IIII*, 74. et, non sufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a ciuibus peti possit: consequens est, 133) vt rectores ciuitatum possint ciuibus imperare tributa et vectigalia, 134) siue soli, siue reliquorum ordinum consensu, prout id reipublicae forma exigit. 135) Vt ea possint imponere personis, fundis, mercibus importandis et exportandis, rebus fungibilibus, opificiis et commerciis, prout id commodissimum videtur, 136) dummodo et facultatum habeatur ratio, *) et 137) ciues non ita opprimantur, vt se tamquam seruos, omnia imperantibus, non sibi, acquirere, iure conquerantur.

*) Aequissimum hoc visum est Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipso gratiam a populo iniisse nouimus, quod apud Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. Lib. IIII. p. 215.* permitturum se negaret, pauperes tributorum grauatos onere, aes alienum contrahere cogi, ac proinde se potius censuram bona omnium, et pro suo quemque censu conferre iussurum, prout in magnis et bene institutis ciuitatibus fieri soleat, addita ratione: *Δικαιόν τε καὶ συμφέρον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὸ ἡγεῖμαι, τὰς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν, τὰς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα.* *Iustum enim existimo, et reipublicae utile, ut, qui multum possident, multum conferant, parum uero, qui sunt in re tenui.*

§. CLXXX.

Quid
circa illa
iustum
sic?

Quod si ergo in imperandis tributis et vectigalibus facultatum habenda est ratio, nec ciues his oneribus sunt plane opprimendi: (§.

CLXXVIII,

CLXXVIII, 136. sequ.) per se profectio patet, 138) non exigi debere, quod a ciuibus praestari nequit, nec 139) eos pacis temporibus ita eneruandos esse, vt in re trepida nihil conferre possint, praeterea 140) nemini temere concedendam esse immunitatem, nisi tanti sit eius opera, vt haec pars publici oneris illa facile pensetur. Denique 141) collatitiam istam pecuniam et sine nimia acerbitate colligendam, et 142) bona fide administrandam, et 143) iis rebus, quibus destinata est, impendendam esse, vel ipse finis, ad quem comparata est haec collatio, satis ostendit.

§. CLXXXI.

Porro inter iura maiestatis immanentia etiam est IUS ADMINISTROS ET MAGISTRATVS CONSTITVENDI. (§. CXXXVI.) Vbi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicae, sibi creditam, nomine imperantium administrant: per MAGISTRATVS, qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a summo imperante, administrant. Quum ergo et administri vice imperantium; et magistratus dependenter ab iis rempublicam capebant: consequens est, 144) vt ii a solo imperante constituendi sint, 145) nisi hic vel aliis eligendi praesentandive, vel 146) integro collegio cooptandi ius dederit. 147) Vt eidem obligentur speciatim, ac proinde 148) illi et rationes reddere teneantur, et 149) si male fungantur munere, ab eo dignitate merito priuentur, quin et 150) poenas dent, pro eo, ac merentur, si doli culpaue maioris rei sint.*)

Ius principis
constituendi ministros
et magistratus.

*) Non vero puniendum consilium non fraudolentum, quod euentus destituit, quum hunc nemo praestet. Nec poenam meretur, qui principis sui aut reipublicae mandatum exsequutus est, si illud in se iustitiae, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaest. iur. publ.* II, 2, p. 196. *sequ.* Barbarus ergo mos fuit Poenorum, praestantissimos duces mittentium in crucem, si quid praeter animi sententiam accidisset. Nec minus detestabilis est Turcarum aliarumque gentium orientalium consuetudo, qui et ipsi consilium ex euentu aestimantes, capitis damnant omnes, quorum consilium caruit euentu. Quin non modo iusti regulis refragatur haec truculentia, verum etiam prudentiae. *Si quis, inquit vir laudatissimus, rebus in arduis consilium desideret: plures sunt, qui dare possunt, sed nemo vnus euentum praesliterit; si et hanc exigas, equis erit, qui consilio suo tibi adesse velis? vel duo, vel nemo.*

§. CLXXXII.

Officia
impe-
rantium
et ipso-
rum mi-
nistro-
rum et
magi-
strat-
uum.

Quemadmodum vero administris aequae, ac magistratibus, pars aliqua reipublicae creditur: (§. CLXXXI.) ita 151) et principis erit virtus maxima, nosse suos, et dare operam, ut non nisi idoneos munerique pares eligat: 152) civium contra, non ambire munera, quibus sese impares esse intelligunt, multoque minus 153) ea largitionibus aliisque turpissimis artibus aucupari, nisi 154) ipsis imperantibus e reipublica videatur, ut et officia sint in commercio. Praeterea res ipsa docet, 155) quemlibet administrum et magistratum omnem fidem ac diligentiam praestare, et reipublicae salutem sibi supremam legem ducere debere: tantoque magis 156) in eam curam incumbere decere admi-

administrum summum ac primum, cuius humeris imperans vniuersam reipublicae molem imposuit. *)

*) Vocari hi solent **MINISTRASSIMI**, et de iis quaeri solet, primum, an e reipublica fit, vniuersae reipublicae curam vni demandari? deinde, an id saluo iure fieri possit? Prior quaestio ad prudentiae ciuiliis scriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. ciu. l. 10, 11*, nec non Guil. Schroeteri et Iac. Thomasi singulares de eo argumento dissertationes. De posteriore facile transigent, qui iuris gentium principia paullo accuratius expendierint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipsi nos non sufficere animaduertimus: quidni et princeps vices suas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque iustae causae, eum ad id faciendum impellere possint? Et si in se iniustum non est, tutiorum esse aliquod regnum, quando rex per aetatem illud capessere nondum potest: cur iniustum sit, illud administrum summo demandari? Attamen iniuste egeret princeps, si ideo constitueret talem administrum, vt genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum subire patiatur, quum illo tanquam administrum vti, non ipsum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidisse Persae, dum primarios rerum administrum eleganter τὰς βασιλέως ὀφθαλμὸς, καὶ τὰ βασιλέως ὄτα, et oculos et aures Regis appellarunt, teste Xenoph. *Cyropaed. VIII, 2, 7. p. 483*, de quibus plura Barn. Brisson, *de regno Pers. Lib. I. §. CLXXX. p. 264*.

§. CLXXXIII.

Inter praecipua quoque maiestatis iura, quae Ius circa summus imperans intra reipublicam exercet, est etiam IUS CIRCA SACRA, seu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus societatem seu collegium, religionis gratia initum.

sacra imperantibus competens.

Quum

Quum itaque omnia collegia et societates simpliciores magis compositis ita sint subordinata, vt nihil, quod maiori illi societati manifesto refragetur, agere, salua iusticia, possint: (§. XXIII, 66.) consequens est, (157) vt et ecclesiam subordinatam esse oporteat reipublicae, adeoque (158) imperanti etiam competere debeat ius dirigendi res ecclesiae *) Quod et inde solide probatur, quod reipublicae vniam esse voluntatem oporteat: (§. CXV, 50.) talis vero non esset futura, si ecclesia particularis non subesset imperio, sed singuli, alias imperio subiecti, eo ipso, dum in hanc societatem coalescunt, collegium liberum, et a summo imperante independens, constituere possent. Accedit, quod quum ea omnia iura cum maiestate coniuncta sint, sine quibus securitas ciuium obtineri non posset, (§. CXXXV, 29.) experientia vero doceat, securitatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbato homines obtentu religionis: quis principi deneget ius sacra ita moderandi, ne quid reipublica detrimenti capiat!

*) Itaque hoc ius competit imperanti, qua imperanti, non qua episcopo, quod vulgo statuunt, quorum somnium erudite profligauit illustris collega, Iust. Henn. Boehmer. *diss. de iure episcopali Principum euangl.* Ac proinde otiosa fere est quaestio de episcopatu, quem Constantinus M. apud Eusebium *in vita. IIII, 24.* in conuinciali sermone sibi tribuit, τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας, *eorum, quae extra ecclesiam contingunt*, quemadmodum sacerdotes sint episcopi τῶν ἔσω. Nec magis rem acutangunt, qui illud ius circa sacra imperanti, vel tamquam primario ecclesiae membro, vel ex sola conuentione

tionem vindicant: quorum prius a *Legero de iur. suprem. potest. circa sacra Cap. III. p. 44 sequ.* factum nouimus. Quum enim ius sit maiestatis; non alio titulo indigebit imperans, quo fretus illud exerceat, quam summi imperantis, unde et ipsi Romani, *ius publicum etiam in sacris et sacerdotibus consistere*, iam pridem monuerunt. *I. 1. §. 2. D. de inf. et iur.*

§. CLXXXIII.

Religio, ob quam homines in societatem illam, quam ecclesiam vocamus, coalescunt, (§. CLXXXIII.) duobus constat capitibus: priore, ut rectas de Deo habeamus sententias: (Lib. I. §. CXXVII, 16.) posteriore, ut eundem perfectissimo amore prosequamur. (ibid. §. CXXX. sequ. Inde facile patet, 159) circa prius caput nihil potestatis competere summo imperanti, quum intellectus cogi nequeat, (Lib. I. §. CXXVIII. *) adeoque 160) eo usque non porrigendum esse illud ius, ut imperans ciuibus novos fidei articulos imperare, veteresque proscribere, id est, 161) ipsis conscientias iugum imponere possit: *) quamuis, 162) ut illa, quae rationi et reuelationi consentanea esse credit ecclesia, recte doceantur, et potius ad pietatem adplicentur, quam 163) in ferales lites et iurgia conuertantur, nec non, 164) ut ne huiusmodi lites in reipublicae ecclesiaeque detrimentum euadant, omnino curare debeat.

(*) Procul dubio ergo proscribendum est Machiauelii et Hobbesii dogma pestilentissimum, quo ipsa religio et conscientia imperantium arbitrio subiiciuntur. (§. CXXXI.) Ut enim non vrgeamus, quod paullo ante diximus, intellectum, utpote necessariam

riam, potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari posse, ut, quod non credit, credat, quam oculo, ut, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura sint haec principia, si Nero aliquis, aut Domicianus, aut Diocletianus, rerum potiatur, qui sibi persuadeat, religionem Christianam minus prodesse reip. quam paganam, aut Mahumedanam, aut qui aliam plane nouam comminiscatur? Immo quis non videt, eam doctrinam, insuper habito vero religionis sine, eam in instrumentum dominationis conuertere?

§. CLXXXV.

An circa
cultum
Dei in-
ternum?

Quod vero ad cultum diuinum attinet, illum supra vel INTERNVM, vel EXTERNVM esse, obseruauimus. INTERNVS, quum ex ipsis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alueo fluat, (Lib. I. §. CXXX. sequ.) ita comparatus est, 165) ut in eum nihil vlli mortalium liceat, (Lib. I. §. XVII, 32. sequ.) ac proinde, 166) ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare possit: quamuis, 167) quum omnes homines ad gloriam summi numinis pro virili prouehendam obstricti sint, (Lib. I. §. CXXVIII, 31.) nec principi denegandum sit ius et officium curandi, ut ciues praeclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam, impii, quoad eius fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reuerentiam solidis demonstrationibus et cohortationibus excitentur, immo et 168) dandi operam, ne vel atheismus vel superstitio gliscat in republica.

§. CLXXXVI

§. CLXXXVI.

EXTERNVS cultus in actionibus externis, par- An circa
exter-
num?
tim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum
profectis, (Lib. I. §. CXXXV.) partim in
actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII, 58.)
consistit. Priorum eadem est ratio, ac cultus
interni, (§. CLXXXV, 165. sequ.) adeoque
169) in eum sibi nihil potestatis arrogabit bo-
nus princeps: praeterquam 170) quod eum
pro virili prouehere studebit. *) Posteriores,
171) quum a ratione nec improbentur, nec
praescribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII, 61.)
omnino subiectae sunt imperantium arbitrio,
adeoque 171) ea omnia his circa illas licita
sunt, quae nec rationi, nec reuelationi refra-
gantur.

*) Hinc princeps non potest prohibere, quo minus ho-
mines de Deo colloquantur, eundem hymnis ce-
lebrant, preces ad eundem fundant, cetera: ac
potest praescribere, quo ordine, quaque ratione id
publice fieri debeat. Hinc absurda erat lex Darii,
Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere
audeat siue a Deo, siue ab hominibus: *Dan. IV, 7.*
at non absurda cura Dauidis, aliorumque piorum
regum. ita instituentium cultum externum, vt nec
hymnis carerent, nec eos cum grauitate decantan-
di rationem ignorarent.

§. CLXXXVII.

Quum ergo circa actus cultus diuini exter- Iuris cir-
ca sacra
prae-
cipua ca-
pita.
ni arbitrarios omnia licita sint imperantibus,
quae nec rectae rationi, nec reuelationi re-
fragantur: (§. CLXXXVI, 171.) consequens
est, 172) vt principi competat ius reforman-
di eatenus, vt ritus arbitrariorum in melius for-
mare,

mare, et abusus, vere tales, tollere possit, quatenus ei leges publicæ vel conuentiones non obstant: 173) ius publicandi emendandique leges ecclesiasticas: 174) episcopos ecclesiaeque ministros constituendi, et minus idoneos dimittendi: 175) ius curam gerendi bonorum ecclesiasticorum, operamque dandi, vt suis vsibus adhibeantur: 176) iurisdictio ecclesiastica circa personas, res, et causas ecclesiasticas, 177) ius indicendi dirigendique concilia et synodos: *) 178) ius coetus dissentientium vel recipiendi, vel ob causas praegnantes iis sine iniuria imperandi emigrationem.

*) Possunt hae indici ob varias causas: veluti, vt dogmata ab aliis in dubium vocata, nouis decretis et symbolis stabiliantur: deinde, vt patres de ritibus adia phoris consulant in medium: demum, vt, quae ad disciplinam pertinent, communi consilio fiantur. Primi generis synodi omnino naturae ac indoli religionis aduersantur, primo, quod non semper verum est, quod pluribus videtur, et in rebus, ad intellectum pertinentibus, vincere non possit suffragiorum numerus, sed pondus et robur argumentorum: deinde, quod decreta illa, formulae, et symbola publica auctoritate, adeoque per modum legis, obruduntur membris ecclesiae, quum tamen leges intellectui ferre nemo possit: denique, quod plerumque pars vna sibi iudicium partes adrogat in alteram, adeoque iudicat in propria causa, ac proinde fieri facile potest, vt vulnera ecclesiae non sanentur, sed potius noua infligantur. Quod adeo firmat experientia, vt iam pridem factus sit Gregorius Nazianzenus *Epist. LV. ad Procopium: nullum se conciliorum exitum felicem, (χρησόν,) deprehendisse, et habuisse illo potius προσθήκην κακῶν, ἢ μείωσιν, i. e. malum potius iis exasperatum; quam imminutum esse. Reliquae synodi possunt eas quidem ali-*

aliquando viles esse ecclesiae: sed tunc, quia ecclesia non gaudet potestate legislatoria, decreta non obligabunt, nisi accedat summorum imperantium directio et auctoritas.

§. CLXXXVIII.

Ecclesiae aequae, ac ministrorum et magistratum, quin et aliorum bonorum civium seminaria sunt SCHOLAE atque ACADEMIAE, quippe quarum iste finis est, ut iuvenes ad omnes honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitae generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, moresque elegantes, solide instituantur. Ex quo sine consequitur, 179) ut principis sit, huiusmodi lycea instituire, 180) ea bonis legibus ornare, 181) cathedris viros, solide doctos, diligentes, munerique suo pares praeficere, 182) dare porro operam, ne doctrinae reip. noxiae inculcentur, 183) disciplinae curam gerere, et 184) prudenter cauere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus ferant, *) idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum schola dicere solebat Diogenes, eam esse *ἔχολήν, ἀλλὰ χολήν, non scholam, sed meram bilem.* Diog. Laërt. VI, 24.

*) Dicitur non potest, quanto cum studiorum ipsiusque reip. detrimento coniuncta sint bella illa scholastica. Plerumque enim ea mouent homines insulsi et inertissimi, quibus aliorum doctrina et industria est sudes in oculis. Hi enim quo doctiores sunt, eo magis ab illis litibus abhorrent. Res deinde geritur calumniis, conuiciis, insidiis, accusationibus, quibus id se consequuturos esse sperant, ut vel opprimant hostem, vel eum suspectum reddant auditoribus. Hinc porro euenit, ut doctores bonas horas, quas auditorum studiis consecra-

re debebant, scribendis libellis eristicis impendant, ut auditores quoque, saepe totius controuersiae ignaros, trahant in partes, et sic in sectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas et verbera. Quae omnia quam facile euertere possint scholae etiam florentissimas, nemo est, quin intelligat.

§. CLXXXVIII.

Ius eorundem circa commercia.

Supereft ius imperantium CIRCA COMMERCIA: (§. CXXXVI, 38.) Quum enim sine illis subsistere vix possit genus humanum, nedum respublica: (Lib. I. §. CCCXXV, 4.) facile patet, 184) in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. ut et floreant commercia, et 185) recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis iura omnia competunt, sine quibus finem obtinere non possunt: (§. CXXXV, 29.) consequens est, 186) ut possint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis, importandisque, expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 187) negotiis instantes priuilegiis ornare, 188) mercatoribus peregre negotiantibus foederibus armisque securitatem praestare: 189) societates mercatorum maiores munire priuilegiis, et 190) generatim ea omnia agere, quibus foedera et pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur. *)

*) Totum hunc paragraphum mirifice illustrabunt binae dissertationes, altera Io. Fridr. L. B. Bachouii ab Echt de eo quod iustum est circa commercia inter gentes, quae prodiit Iensae MDCCXXX. altera viri celeberrimi, Io. Jac. Mascouii de foederibus commerciorum Lipsiae MDCCXXXV. Quibuscumque iunxeris scripta eristica, quibus de controuersia, inter Batauos et Belgas, augustae domui Aulstricae sub-

subiectos, de societate mercatoria Ostendens discor-
ptatum, in primis *la Refutation des arguments, avan-*
tés de la part de Mrs. les Directeurs des Compagnies
d'orient et d'occident des provinces unies contre la
liberté de commerce des habitans des Pais-bas Ha-
gae MDCCXXIII. et V. C. Io. Barbeyrac *Defensé*
du Droit de la compagnie Hollandoise des Indes
orientales, contre les nouvelles pretensions des Hab-
itans des Pays-bas Autrichiens: nihil erit, quod
huiusmodi de quaestionibus possis magnopere de-
siderare.

CAP. VIII.

DE IVRIBVS MAIESTATIS TRANS-
EVNTIBVS.

§. CLXXXX.

Q Via omne imperium est summum atque ^{Bellum} ^{gerere} ^{omnino} ^{licitum.}
αυτηγεγονος: (§. CXXVIII.) sequitur,
vt et plura imperia vel respublicae ne-
mini mortalium subiecta sint. (§. eod.) Quum-
que, qui in communi societate ciuili non vi-
uunt, in statu naturali viuere dicantur: (§. III.
3.) consequitur sane, 1) vt imperia et respubli-
cae inter se inuicem viuant in statu naturali,
adeoque 2) in statu aequalitatis, et libertatis.
(§. V. sequ.) Et quia porro in hoc statu laesis
nullum, nisi in se ipsis, praesidium esse pot-
est, ac proinde unicuique ius est, vim omnem
atque iniuriam a se propulsandi, idque, quod
alter iure perfecto debet, vi extorquendi: (§.
X, 24. sequ.) nemo non videt, 3) cuius im-
perio ac reipublicae **IVS BELLII** omnino com-
petere.*

*) Potest id et aliunde luculenter probari. Ipsa
enim natura non modo hominibus, et brutis ani-
malibus

mantibus indidit cupiditatem, se suaeque vi tuendi, sed et haec armis quibusdam ad vim propulsandam instruxit. Horat. *Serm. II, 1. v. 50.*

*Vi, quo quisque valet, suspectos terreat; utque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.*

*Dente lupus: cornu taurus petit. Vnde, nisi intus
Monstratum?*

Qualia veterum testimonia complura collegit Grot. *de iure belli et pac. I, 2, 1, 4.* Deinde, quum ipsis, qui in societate civili viuunt, priuatis ideo ius sit, se suaeque vi tuendi, quod ipsis in promptu non est aliud praesidium: (Lib. I. §. CLXXXI, 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in statu naturali nullus sit communis laedentis et laesi magistratus, a quo defendi possit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura iuri bellandi argumenta ex scriptura sacra opposuerunt veteris ecclesiae patres, uti Tertull. *de idolol. Cap. XVIII. et de coron. milit. Cap. XI.* Origen. *Lib. VIII. adu. Celsum p. 425.* Erasmus in *Militate Christiano, et Adagior. Chil. III. Cent. I. adag. J.* nec non postea anabaptistae, de quibus Arnoldus in *Hist. eccles. et haeret. Part. II. Libro XVI. Cap. XXI. n. XXIII.* Sed horum argumenta suo more profligarunt Grotius *ibid. §. V. sequ.* et Huber *de iure ciu. III, 4, 4, 6. sequ.*

§. CLXXXI.

Quid bellum? Per BELLVM vero intelligimus statum liberarum gentium vel hominum, in statu naturali viuentium, iuris sibi persequendi causa vi doloque concertantium, propositumue concertandi retinentium. *) Ex qua definitione patet, 4) bellum non in ipso tantum certandi actu, sed et in hostili statu certandique proposito consistere, adeoque 5) et inducias non ad pacis, sed ad belli, statum esse referendas: 6) non belli vero, sed tumultus, vel vis publicae priuatae, nomine venire concertationem hominum,

num, qui non suae potestatis, sed sub imperio sunt.

*) Ita definire visum est bellum, quamvis alii definiant aliter. Ciceroni *de Offic. I, 11.* omnis certatio per vim est bellum. At Grotius *de iure belli et pac. I, 1, 2, 1.* observans, usum obtinuisse, ut non actus, sed status, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita emendat, ut bellum vocet *statum per vim certantium, qua tales sunt.* Sed quum haec definitio aequae in tumultum vel vim publicam priuatamque, ac in bellum, cadat: paullo melior est illa Alberici Gentilis *de iure belli I, 2.* cui bellum est *publicorum armorum iusta consentio, omnium optima velle ea, quam dedit V. A. Corn. van Byneersh. Quaest. iur. publ. I, 1: Bellum est eorum, qui suae potestatis sunt, iuris sui persequendi ergo, concertatio per vim vel dolam, quam, quod ad sensum attinet, totam retinimus.*

§. CLXXXII.

Quum ergo bellum gerant liberae tantum Cui gentes, iique homines, qui in statu naturali viuunt: (§. CLXXXI.) consequens est, 7) ut ^{competat ius belli, et in quo} ius belli posteriore casu sit promiscue omnibus, ^{confi-} quippe inter se aequalibus; (§. V. et X.) 8) priore ^{stat?} non nisi summis imperantibus: (§. CXXXVII, 41.) adeoque horum sit 9) milites legere, vel conducere, *) 10) vrbes et castra munire, 11) aerarium militare pecunia; 12) armamentaria tormentis et armis; 13) granaria comaeatu; 14) naualia nauibus replere; 15) bellum decernere, 16) milites hosti, etiam cum summo periculo, opponere, 17) leges de disciplina militari ferre, et similia. Quum enim finis et huius iuris sit securitas externa, (§. CXXXVII.) et imperantibus omnia iura competant, sine qui-

bus finis obtineri non posset: (§. CXXXV, 19) iura haec omnia cum iure belli coniuncta esse oportere, facile vnusquisque intelligit,

*) Notum est, MILITIAM aliam LECTAM esse, quando vnusquisque ciuis patriae militat, qualis etiam Graecis ciuitatibus, ipsisque Romanis libera adhuc ciuitate, placebat, hodieque placet Helueticis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Augustus ex politicis rationibus lectae praeferebat, consilio Mecae-natis apud Dionem Cass. *Hist. Lib. LII. p. 482.* et quam hodie probant monarchae omnes, quibus non adductius est imperium: aliam denique SOCIAM, quando respublicae foederatae vel clientelares cer-tum copiarum numerum submittere tenentur, qua-lia olim erant Latinorum auxilia, Romanis sub-mittenda: de quibus militiae generibus legenda Herm. Conringii *dissertatio singularis.* De mer-cenaria incidit quotidiana quaestio, an fas sit prin-cipi amico in imperio populi amici militem con-ducere? Quod adfirmandum esse, nisi obstat in-terdictum speciale, et nisi conductitii illi iam pa-triae sacramentum dixerint, erudite nuper de-fendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. iur. publ.* I, 22.

§. CLXXXIII.

An et
magi-
stratus
bellum
inferre
possit?

Ex eadem belli definitione (§. CLXXXI.) satis perspicuum est, 18) bellum decernere non posse magistratum, prouinciae cuidam vel mu-nimento praefectum, quamuis 19) eum urbem prouinciamque, cui praeesit, in repentino tu-multu, etiam sine iussu speciali, aduersus quem-cumque adgressorem defendere debere, nemo dubitet. Immo et contingere potest, 20) vt prouincia quaedam tam sit dissita a republica, vt praeses non nisi tardius de imminente peri-culo certiores facere possit imperantes. Quo
calu

casu, si ius decernendi bellum generali mandato praefidi datum est, hunc recte etiam iniussu superiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam positum videtur. *)

*) Hinc iniustum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallograecos adgrediebatur. Ob quam causam etiam triumphum illi negatum esse, refert Liu. XXXVIII, 45. addita ratione, *quod quum nullam ibi causam belli inuenires. quiescentibus regis, circumegeris exercitum ad Gallograecos, cui natione non ex Senatus auctoritate, nec populi iussu, bellum ab eo inlatum, quod quem unquam de sua sententia facere ausum?* Praeterea notura est, parum abuisse, quin Senatus Germanis dedendum censeret Iulium Caesarem, quod iniussu populi illis bellum intulisset. Sueton. *Iul. Cap. XXIIII.* At, qui ab Hispanis, Lusitanis, Belgis, cum summa potestate in prouincias Indicas et Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli pacisque mitti solent, adeoque saepe contingit, vt prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perueniat.

§. CLXXXIII.

Praeterea ex hac definitione discimus, 21) An iniustum esse omne singulare certamen, nisi iussu summorum imperantium initum, *) ad ius belli? eoque 22) distinctionem Grotii inter bellum PUBLICVM et PRIVATVM otiosam esse, nec verae belli definitioni quadrare. 23) Multo minus iusti belli nomen mereri illud, quod ciues inter se, vel cum ipsa republica gerunt, quodque vulgo BELLE CIVILIS nomine venit. Denique et 24) vim, quam piratae et praedones veluti vniuerso generi humano inferunt, non bellum esse, sed funestissimum latrocinium, adeoque 25) hos omnes homines non iuribus belli perfrui, sed

26) tamquam securitatis publicae turbatores puniri debere.

*) Tale enim singulare certamen est BELLVM REPRÆSENTATIVVM, quo veteres utebantur, dum selectos quosdam ex utroque exercitu homines committebant, stipulati sibi imperium in hostes, si victoria penes suos stetisset. Complura huius generis exempla sappeditant veteres annales, quae iam collegerunt Grot. *de iure belli et pac. III, 20, 43. sequ.* qui tamen, iniqua esse illa certamina, existimat, quia nemo sit vitae membrorumque suorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos exercitus opponere hosti: quidni et vnum vel paucos? Alia est quaestio, an civilis prudentiae regulis consentanea sint bella haec repraesentativa? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleae exponitur vniuersa respublica, nec viribus reliquis novam fortunam experiri licet, ceu malo suo experiri sunt Albani apud Dionys. Halicarnass. *Antiq. Lib. III,*

§. CLXXXV.

Causae belli iustificae. Deinde, quum iuris sui persequendi causa bellum gerant gentes liberae: (§. CLXXXI.) consequens est, 27) ut non nisi duae sint CAUSAE BELLI IVSTIFICAE: altera, si quis populus extraneus populum alterum iniuste laedat, vitaeque, libertate, et opibus spoliare velit; altera, si ius perfectum denegat: *) 28) Ut prior sit iusta causa belli DEFENSIVI; posterior OFFENSIVI, adeoque 29) tertia causa, quam commentus est Grotius *de iure belli et pac. II, 1, 2, 7.* punitio nimirum scelerum, eo minus videatur admittenda, quo magis constat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non posse. *) (§. CLVIII, 37.)

*) Nec

*) Nec aliud euincit ratio Grotii *ibid.* n. 1. *As plane, quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam ubi iudicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob iniuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut, qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, et interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, ut aut repareretur, aut ut puniatur, quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id, quod nostrum est, vel fuit, unde vindicationes et conditiones quaedam, aut id, quod nobis debetur, siue ex pactione, siue ex maleficio, siue ex lege, quo referenda, quae quasi ex contractu et quasi maleficio dicuntur, ex quibus sospitibus nascuntur conditiones ceterae. Factum, ut puniendum, parit accusationem et iudicia publica. Haecenus Grotius. Sed quemadmodum a statu naturali ad civilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, si quis statum naturalem ex civili aestimare velit. Gens delicto suo aut gentem laedit, aut non laedit, e. g. si idola colat, carne humana vescatur. Priore casu gens laesa delinquentem iusto ac pio bello adgreditur, non tamen *punitiuo*, sed *defensiuo*. Posteriore nullum plane ius est belli gerendi, quia punire delinquentem non potest, nisi superior.*

§. CLXXXVI.

Quemadmodum vero iuris tantum perfecti denegatio iustam belli causam praebet: (§. CLXXXV, 27.) ita sua sponte inde sequitur, 30) ut, ob ius imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, - (§. X, 26.) adeoque 31) non sint hae iustae belli causae, si quis alterius exercitui transitum neget, nouas sedes quaerentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulsam, belligerantibus hospitia, commeatum,

An iure
geratur
bellum
ob denegatum
ius im-
perfectum?

pecuniam sufficere nolit, nisi 32) talia vel ex pacto antecedente, vel 33) in extrema necessitate, petantur, vel ita sint innoxia, ut sine omni detrimento praestari possint. *) (§. X, 27. sequ.) Talium enim denegatio omnino in laesionem incidit, ac proinde bello defensivo causam suppeditat iustissimam. (§. CLXXXV, 28.)

*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipso transeunte imminet, vel ab hoste, qui victoria potius, malam gratiam referet vicino, qui transitum concessit. Si tamen vere innoxius sit transitus, quem quis petit, isque tam necessarius, ut alia via non pateat; is omnino laedere videtur, qui iter facientibus resistit. Et huc referimus bellum ab Israëlitis iussu Dei gestum. *Num. XXI, 21. 22.* At Idumaeos ob eandem causam bello non petierunt, *Num. XX, 21.* siue quod non aequè innoxius futurus fuisset ille transitus, siue quod non aequè videtur necessarius, quum alia via Kadesum pateret.

§. CLXXXVII.

An recte geratur pro aliis? Quum vero aliquando perinde sit, siue nos ipsi laedamur, siue per latus alterius petamur, itemque siue nobis ius perfectum denegetur, siue aliis, quibus vel ex pacto, vel nostrum causa ad opem ferendam obstricti sumus: recte inde colligimus, 34) posse etiam pro aliis sociis et foederatis bellum geri, immo et 35) pro vicinis, si certis argumentis, aut non leuibus certe indiciis, constet, illorum ruinis et nos oppressum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad restringendum incendium, dum proximus ardet Vcalegon? Quis non verissimum putet illud vetus; *Tunc tua res agitur,*

sur, paries quum proximus ardet? At, quum ne pro nobis ipsis quidem iustum bellum geramus, nisi iusta belli causa sit: (§. CLXXXV, 27) 36) multo minus sanctum piisque erit bellum, quando aliorum causae iniustae patrocinium suscipimus.

§. CLXXXVIII.

Ceterum, quamvis hae causae facile discernantur a coloribus, quibus et ii, qui iniustissima bella suscipiunt, utuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui utilitatis potius suae, quam iustitiae, habent rationem. Quandoquidem tamen solae, quas supra adduximus, (§. CLXXXV.) belli causae pro iustis habendae sunt: facile patet, 37) iniusta contra esse bella, quae vel sola inuitante occasione, vicino quippe imparato, vel 38) ob utilitatem quamdam insignem, vel 39) ob gloriam rerum gerendarum, 40) parandumque amplissimum imperium, vel 41) odio religionis, sine alia iusta causa, suscipiuntur. *)

Soli color
lores
non iu-
stificam
bellum.

*) Et nescio sane, an non iure huc referri possint bella ista cruentissima, quibus medio aevo Mahumedanos lacebabant Christiani, quibusque postea Americanos, gentem imbellem, et Europaeis nulla iniuria cognitam, opprimere Hispani non dubitabant. Illis sane non quidquam praetexebatur aliud, quam quod loca sacra, et Hierosolyma inprimis, illi homines, a Christiana pietate alieni, iniuste possiderent, interessetque Christianae religionis, eam hoc modo conservari ac propagari. His, quod idololatria, immo daemonolatria, sese polluissent gentes impiae. Sed quum religionem Christianam armis propagare, locaque,

quae

quae sacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec reuelatio iubeat: et praeter ea omnia bella, poenae causa indicta, iniusta sunt: (§. CLXXXV, 29.) haec quoque bella iniustissima fuisse, statuendum est. Vnde recte Herm. Conringius ad *Lampad.* pag. 247. *Quantumuis interea temporis quamplurima fortissime etiam gesta sint, quaeque aeternam zeli pariter ac animositatis mereantur gloriam: si tamen quod res est, fateri licet, non possunt non expeditiones illae omnes summas eius acui regum principumque et imprudentiae, et iniustitiae, et superstitionis iure merito nosari.* Add. Io. Franc. Buddei exercit. *de expeditionibus cruciatis* §. V. *sequ.* Sed et Hispanorum sententiam de Mexicanis, ob delicta aduersus naturam admissa, iure puniatis, cuius ipse Grotius *de iure belli et pac.* II, 20, 40. *sequ.* patrocinium suscipit, ipsi reiciunt doctores Hispani, *Victoria, Relat. J. de Indis n. XL.* Vasquius *Controuers. illustr. I, 25.* Azorius, Molina, et alii,

§. CLXXXVIII.

Distin-
ctio belli
solle-
mnis et
minus
solle-
mnis
otiosa.

Semel decretum bellum sollemniter esse indicendum, pluribus gentibus visum est, ac proinde notissima est distinctio belli in SOLLEMNE, vel IVSTVM, et MINVS sollemne, vel INIVSTVM, quorum illud ex plerorumque sententia est, quod a liberis gentibus, praeuia sollemni indictione; hoc, quod ab eo, cui ius belli non est, suscipitur, nec indicitur sollemniter. Enimuero, vti facile largimur, id fere in mores gentium iuisse, splendidioremque plerisque videri victoriam, quae praeuia denunciatione, vel proposito edicto, vel per faeciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus et sollemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores huiusmodi ius gentium.

tum constituunt, (Lib. I. §. XXII, *) inter bella quoque INDICTA et NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino interest, 42) hanc diuisionem nullius momenti esse, merito arbitramur. *)

- *) Magni hanc distinctionem faciunt Grot. *de iure belli et pac.* III, 3. et Alberic. Gentil. *de iure belli* II, 1. quos deinde Pufendorffius, Huberus et alii sequenti sunt, duplicem interferentes causam: alteram, quod ex hac interpellatione constet, alio modo fieri non posse, ut nostrum aut nobis debitum consequamur: alteram, quia ita constet, non priuato ausu, sed voluntate vtriusque populi capitum, geri bellum. Enimuero hae rationes, vtilem et honestam esse indictionem, probant, non item, eandem esse necessariam, quia de vtroque et alio modo, quam sollempni facta denunciatione, constare potest. Recte itaque Dio Chrysostom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex iuris gentium principiis: πόλεμοι ως επί τὸ πλείστον ἀκήρυκτοι γίνονται. Pleraque bella sine indictione suscipiuntur. Causam iam perorarunt Thomaf. ad Huberum *de iure ciuis.* III, 4, 4, 27. et, quide moribus etiam Europaeorum nouissimis erudite disseruit, V. A. Corn. van Bynkerh. *Quaest. iur. publ.* I, 2. pag. 5. sequ.

§. CC.

Id vero ipsa recta ratio suadet, 43) non illico prouendum esse ad arma, sed tum demum, quando populus hostilem animum aduersus nos ostendit. (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) Quum vero is hostilem aduersus nos animum ostendat, qui omnes aequas pacis conditiones pertinaciter respuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44) priusquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abesse, vel deberi

deberi credimus, repetendam, 45) causam dubiam, propositis vtrimque argumentis, ad liquidum perducendam, 46) omniaque media bellum impediendi tentanda esse. *) Quo facto, 47) is procul dubio iure arma corripit, qui, iustis propositis causis, nihil aequi ab hoste impetrauit.

*) Quorum mediorem tria potissimum commendant Grot. *de iure belli et pac.* II, 23, 7. sequ. et Pufendorfius *de iure nat. et gent.* V, 13, 3. et VIII, 6, 3. colloquium, seu disceptationem amicam, prouocationem ad arbitros, et sortem. Sed fortis quidem in causis publicis, praeterquam si res diuidenda sit, rarissimus usus est, nec solent facile principes et respublicae iura sua fortunae arbitrio permittere. Reliqua media et inter gentes receptissima, et rectae rationi admodum consentanea sunt, quia nemo sapiens vi et cum periculo repetere vult id, quod sine vi consequi posset: (Lib. I. §. CLXXXI, 20. *) ut adeo recte, quamuis ridicula occasione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.

Qui scis, an, quae iubeam, sine vi faciat?

Ad eundem finem comparata sunt scripta publico nomine edita, quae hodie vocant *Deductiones et Manifesta*, quamuis posteriora plerumque, ubi iam veluti intra teli iactum ventum est, non tam declinandi, quam indicendi iustificandique belli causa, publicari soleant. Vid. Io. Henr. Boeckler *Exercit. de clarig. et manifestis.*

§. CCI.

Quid
hosti in
hostem
liceat?

Quandoquidem vero iuris sui persequendi causa bella gerunt principes et gentes liberae: (§. CLXXXV.) consequens est, 48) ut hosti in hostem liceant omnia, sine quibus ille ius suum obtinere non posset. Id vero quum

quum obtinere numquam possit, nisi hostem in eum statum redigat, vt vel non possit, vel nolit amplius hostilem animum ostendere: 49) hostem quisque suum et vi, et dolis, recte adgreditur, 50) sternit, 51) spoliat personis rebusque qualibuscumque, 52) cessantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hostis noster aduersus nos fieri posset validior. (Lib. I. §. CCVIII, 14. *) Quin 53) ne iniustum quidem dixeris hostem, veneno vtentem, vel percussores immittentem, quamuis illum contra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLI vocant, egisse, recte dixeris. *)

*) Dissentit quodammodo Grotius *de iure belli et pac.* III, 4, 15. et XVIII. Sed non statim, quae magnitudinis animi laudem ferunt, ita sunt comparata, vt commissa pro iniustis habeantur. Venenis non vti solent gentes humaniores: at vtuntur Tureae, Tartari, aliique populi orientales, qui tela et sagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo iniustos dixeris, quia hosti in hostem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coss. Romani ad Pyrrhum regem scripserunt: *Nobis non places pretio, aut praenio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic.* III, 8. At ideo non dixeris iniustum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Iud.* IIII, 10. sequ. vel laelis, tempora Sisserae clauo transfigentis, *Iud.* III, 21. vel Iudithae, Holofernem obtruncantis, si vera est illa historia. Praeterea mores gentium, quae reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum absunt ab adulatione. Qua de re illustr. Bynkersh. *Quaest. iur. publ.* I, 3. p. 17. *Adeo adulandi ferax fuit saeculum praeteritum, et hoc nostrum, vt principes neque adulationis obliuiscantur inter ipsa arma. Vnde nunc hostes hostibus precantur omnia prospera, seque inuicem vocant amicos, et hostium damno quasi indolent. Asque ita est in Epistolis Ordi.*

Ordinum generalium ad Angliae Regem 10. Jul. 16. Sept. et 26. Nov. MDCLXVI. et rursus Angliae regis ad Ordines generales 4. Aug. et 4. Octobr. MDCLXVI. Quamvis autem utriusque tunc temporis in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter ius belli et officia amicitiae satis convenire scribunt Ordines, d. epistola 10. Jul. 1666. Quis et Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno 1666. ad eum misit legatum, qui conflagrationi urbis Londinensis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem. ceterasque animi magni virtutes in bello exercere gloriosum est, sed oppido putidum, solis verbis ludere. Quid enim, nisi verbis ludis, quum indoles conflagrationi urbis, quam ipse cuperes incendere? Ea egregia humanitatis specimina. An ideo his iniustiores dixeris C. Pupilius Laenatem, qui salutatus ab Antiocho rege, eum, nisi amicum, refutare voluit, et ne dextram quidem a Rege hoste porrectam prehendere noluit? Polyb. Excerpt. legat. Cap. LXXXVII. Liu. XXXV, 12. Duriuscula haec sunt, at non iniusta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hostiles illae blanditiae.

§. CCII.

An hostes foederibus et pactis decipere liceat?

Quum vero aduersus hostem tantum vi et dolis uti liceat: (§. CCI, 49.) consequens est, 54) ut idem non liceat aduersus eum, quocum paciscimur, quippe cui tunc, non tamquam hosti, sed tamquam pacifcenti nobiscum, fidem damus. *) Ex quo patet, 55) turpissimam esse eorum perfidiam, qui inducias, siue breues, siue diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt: quamvis 56) interea actus mere defensiuos recte suscipere utramque partem, omnino verum sit. Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 7, 10.* Nec magis 57) excusanda est eorum perfidia, qui leges deditio- nis, vel 58) pacta de securo com meatu, vel 59) quae

59) quæ de redimendis captiuis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hosti in hostem omnia licere, stolide persuasi.

*) Recte ergo dolum bonum, quo hostes circumveniuntur, a perfidia discrevit Agesilaus apud Plutarchum *in vita p. 600.* vbi hoc elegans eius dictum memoratur: ὅτι τὸ μὲν απεισάμενον ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐστὶ κατὰφρονεῖν· ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τὰς πολεμίας, ἢ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλή, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἐνεσι. *Fidem in foedere fallere, nihil aliud esse, quam Deos contemnere: bustium vero circumventionem non cum iustitia modo, sed et cum laude, et incundo coniunctam esse compendio.* Quis si vero hostis antea fidem tefellerit: an non licet data occasione, par pari referre? Non videtur. Quamvis enim perfidia paciscentis vnus alterum obligatione liberet: (L. b. I. §. CCCCXIII. *) id tamen intelligendum est de eodem pacto bilaterali, cuius conditioni alter ex sua parte non satisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non stetit, de nouo paciscor: tunc remississe videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus sum ad fidem seruandam.

§. CCIII.

Ex eodem axioma colligimus, 60) non posse quemquam iure belli aduersus amicos vti, eo obtentu, quod periculum sit, ne hostis eius castella, munimenta, portus, sit occupaturus: 61) nec magis licere hostes vel eorum naues intra territorium, vel portus amici populi caedere, vel capere, si hi non data opera illis receptum dent, quia haec vis cum iniuria populi amici, cuius territorium vel portus vi introitur, coniuncta est. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quæst. iur. publ. I, 8.* Con-
 HEIN. Mm tra

Quid liceat aduersus alios non hostes?

tra 62) nihil ob stare, quo minus eos, qui hostem nostrum armis, com meatu, tormentis, similibusque rebus iuuant, vi prohibeamus, et res istas pro commissis habeamus: *) Idem *ibid. Cap. VIII. sequ.* quamuis 63) ipsa omnino aequitas suadere videatur, ne promiscue merces licitae cum illicitis; res amicorum cum hostilibus, in commissum cadant. Idem *I, 12. sequ.* quocum iungenda dissertatio nostra *de nauibus ob mercium illicitarum uecturam commissis.*

*) Concedit hoc et Grotius *Lib. III. Cap. XVII. §. III.* sed addita restrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abstinent, *quo validior fiat is, qui improbam fouet causam, aut quo iustum bellum gentis motus impediatur.* Sed quum is, qui neutrarum partium est, quaestionem hanc, vter iustum, iniustumue bellum gerat, non possit trahere ad arbitrium suum, et veluti iudex sedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium est, *nullatenus interponere se debeat bello:* Liu. XXXV, 48. facile patet, huic restrictioni locum non esse. Vid. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. iur. publ. I, 9. p. 69.*

§. CCIII.

Quomodo adquiratur per bellum? Supra ostendimus, hostem ab hoste et personis et rebus iure spoliari. (§. CCI, 51.) Ex eo vero patet, 64) victoris in arbitrio esse, malitne personas captas in seruitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europaeas obseruari nouimus, tamdiu custodire, donec vel permutentur cum aliis, vel, soluto lytro, redimantur. 65) Res quoque hostium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, et 66) mobiles quidem

dem, simul ac in praesidia victoris perlatae, 67) immobiles et reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamuis 68) firmam harum non esse possessionem, priusquam super illis, inita pace, fuerit transactum, 69) mobiles vero aequae ac personas et fundos, recuperatos, vel in pristinam libertatem sese vindicantes, iure postliminii gaudere, facile vnusquisque intelligat. *)

*) Multae hic occurrunt quaestiones speciales apud Grot. III, §. sequ. Pufend. de iure nat. et gent. VIII, §. 20. sequ. veluti, quomodo res bello captae adquirantur? an et incorporales? an et actiones et credita? quomodo recuperentur? an et quibusnam in rebus locus sit iuri postliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi soleant, quaedam etiam ex principiis haecenus explicatis facile possint explicari; illis immorari nolumus. Solide suo more et haec tantum non omnia exposuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* Lib. I. Cap. III. sequ.

§. CCV.

Sic iustum bellum est, quoties gentes liberae inter se, iuris persequendi causa, vi dolue ^{Quid repressaliae?} certant, vel propositum certandi retinent. (Lib. I. §. CCLXXXV.) Itaque 70) si non inter ipsas gentes et ciuitates incidit controuersia, sed, ob denegatam cui nostro iustitiam, personis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, ciuium manus iniicimus: hoc non belli, sed REPRESSALIARVM *) nomine venit: quamuis, 71) quum huiusmodi exsequutio facile possit bello occasionem dare, eam non a quouis priuato, sed ex decreto summorum imperantium, fieri debere, nec 72) vltius ex-

M m 2

tenden-

tendendum esse, quam ut cui nostro, cui ius dictum non est, satisfiat, facile vnusquisque intelligat.

*) Ita vocari coepit illud ius, ex quo inualuit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum suppeditat latina lingua, quod eius indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* 1, 24. Eius aequitatem ex iure pignorandi, quod singulis competere existimant, ostendere conantur Grot. *de iure belli et pac.* III, 2, 7, 3. et Bodin. *de Rep.* 1, 10. Sed hanc sententiam iure merito reiecit Hert. ad Pufend. VIII, 6, 13. et ante eum Ziegl. *de iure magistr.* 1, 34, 8. vbi hic §. XXXII. ius illud magis ex iure belli deridari posse, existimat. Et sane si respublica iniuriam sibi, civibusque illatam, bello recte vindicat: (§. CCXXXV.) poterit etiam procul dubio ob iniuriam vni alteriue civium illatam manus alterius rebus iniicere, nisi existimare velis, non id, quod minus est, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

§. CCVI.

An et
quomodo
imperium
in victos
adquiratur?

Ceterum, quum in statu naturali defensionis ius tantisper duret, dum hostis animum hostilem nondum deposuit, (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) eum vero non deposuisse videatur, qui eo se adduci non patitur, ut nobiscum redeat in gratiam, sed quasuis honestas pacis condiciones respuit: (ibid. *) 73) iniuria sane non fit victo, si persequatur ius suum, donec debellatum sit, 74) ipsumque sibi imperium in victos vindicet, illudque 75) suo arbitrio constituat, (§. CXXXVI.) et 76) tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid statuatur, vel 77) gens, vi oppressa, re nondum composita, sese in pristinam libertatem vindicet,
vel

vel a priore imperante liberali causa manu adferatur.*)

*) Et tunc quoque utroque casu aequissimum est, vt vrbes, prouinciae, gentesque recuperatae gaudeant iure postliminii: (§. CCIII, 69.) adeoque priora iura recipiant, si illis nulla culpa, cur in hostium potestatem peruenerint, possit imputari, aut certe non admodum liquidum sit, an hosti acrius resistere potuissent. Hinc, quum reipublicae Ultraiectinae, discedentibus Gallorum praesidiis, de iure praedictas controuersia mota esset a Frisiis, eo, quod illa sese vltro dedidisse diceratur: Ultraiectini tamen priorem locum et statum recuperarunt. Huber. *Praelect. ad Digest. Lib. XXXVIII, tit. XV. §. VIII.* Aliud tamen dicendum omnino videtur, si vrbs, vel prouincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hostes vltro descuerat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino esset hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio est, cuius illam conditionis esse velit. Tale exemplum a Romanis factum nouimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, et maxime in Capuam, quae tantum abest, vt pristina iura receperit, vt iure municipii, magistratibus, agro priuata, in praefecturae formam redacta sit. Liu. *XXVI, 16. sequ.*

§. CCVII.

Alterum ius maiestatis, quod transeuntibus ^{Quid foedus, idque vel aequale vel inaequale?} accenseri potest, est **IVS PANGENDI FOEDERA**, per quae intelligimus conuentiones gentium liberarum de rebus, ad vtriusque, vel alterius rei publicae vtilitatem pertinentibus. Ex qua definitione satis patet, 78) eorum alia esse **AEQUALIA**, in quibus par est omnium foederatorum conditio: alia 79) **INAEQUALIA**, in quibus non par et aequum ius omnibus tribuitur, sed alius foederatus deterioris, alius melioris conditionis

M m ;

ditionis

ditionis est : id quod 80) tum ratione PRAESTANDORVM, tum ratione MODI PRAESTANDI, contingere posse, exempla quam plurima docent. *)

*) Sic saepe foederatus potentior minus potenti promittit subsidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium, et classiariorum numerum, et sibi vel nihil, vel parum restipulatur. Tunc inaequale est foedus ratione PRAESTANDORVM. At saepe foederibus cauetur, vt respublica vna alteram comiter veneretur, ne cui bellum iniussu alterius faciat, ne classem habeat, vt tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, nisi in agricultura, utatur. *Serm. XIII, 19, 20.* Quod et in primo foedere Porſenae cum populo Romano expressum esse monet Plin. *Hist. nat. XXXVIII, 14.* Quae omnia sunt foedera inaequalia ratione MODI PRAESTANDI, siquidem alter foederatorum alterius veluti clientem se hoc praestandi modo profiteretur.

§. CCVII.

Itemque
vel sim-
plex
amici-
tiae vel
singula-
ris prae-
stationis.

Quumque gentes liberae de rebus omnibus, quae ad vnius, vel vtriusque reipublicae, utilitatem pertinent, pacisci possint; (§. CCVII.) sequitur, 81) vt et ea, quae iam antea ex iuris naturae praescripto debentur, sibi stipulari queant gentes et respublicae: quae foedera SIMPLICIA vel AMICITIAE vocare licebit, *) et 82) alia, ad quae praestanda alias gens genti non esset obstricta: qualia foedera SINGULARIS PRAESTATIONIS adpellamus: Et 83) priora quidem ideo non sunt frustranea, quod et non alia est certa ratio alterum ad praestanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) et saepe contingit, vt per bellum cessent officia humanita-
tis,

tis. (§. CCI, 52.) adeoque vel maxime necessarium est, vt per pactiones et foedera redintegretur amicitia.

*) Ad haec foedera Grotius *de iure belli et pac. III, 15, 5.* refert etiam ea, quae de iure hospitii, et de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes vtraque sibi inuicem iure naturali debeant. Enimvero, quum ius hospitii plura complecteretur officia, quae ex solo iure naturali non debebantur, de quibus accurate, suo more, egit Io. Schilterus *de iure hospitii diff. II.* vtrum vero extraneis, et quae commercia, concedenda sunt, in cuiusvis reipublicae summorumque imperantium arbitrio positum sit: (§ CLXXXVIII, 186.) vix est, vt vnumquam haec foedera ad ea referri queant, quibus sibi gens a gente nihil aliud, quam quod iure naturali debetur, stipuletur. Sane de nullis foederibus difficiliorem esse consultationem, quam de foederibus merciorum, exemplo ex Iac. Binsagii *Hist. Belg. Tom. I. p. 51. et 430.* ostendit vir celeberrimus, Io. Iac. Mascou. *diff. de foeder. commerc. §. VI.* et foederum istorum memoriam in numis consecrarunt Athenienses, Smyrnaei, Ephesini et Alexandrini, ceu idem vir doctissimus probauit ex Ezech. Spanh. *de vsu et praest. numism. Diff. III. p. 134. et Diff. XIII. n. IIII.* nec non eiusdem *Orde Rom. Cap. IIII.* Vaillantio *de numis Imp. Graec. p. 221.* Quis vero foedus simplex amicitiae diuturnam consultationem requirere, aut dignum videri, quod his monumentis aeternitati consecratur, dixerit?

§. CCVIII.

Vtile alicui genti aliquid esse potest vel pacis, vel belli tempore: ex eoque consequitur, Foedera
 84) vt foedera alia ad PACEM, alia ad BELLVM quae-
 pertineant. Quumque plerumque interfit dam pa-
 reip. et pacem quam maxime stabilem et diu- cis tem-
 turnam esse, et ciues fructum inde capere pore in-
euntur.

Mm 4

quam

quam vberissimum: ad priorem finem merito referimus 85) foedera fideiussoria, quibus, pacis leges sancte seruatum iri, fide sua promittunt, auxiliumque parti laesae pollicentur sponsores pacis: *) 86) foedera item de munimentis nouis non extruendis, vel 87) praesidiis nostris in munimenta quaedam tuendorum finium causa admittendis, quae vocantur *barriere tractaten*: 88) de subditis militibusque fugitiuis non recipiendis: 89) de receptu hostibus non dando, et similia: ad posteriora 90) foedera, quae commerciorum mutuorum causa ineuntur.

*) De his foederibus legi meretur Vlr. Obrechtii *diff. de sponsore pacis*, quae inter academicas septima est, et Henr. Cocceii *de guarantia pacis. Francof. iuxta Viadr. MDCCII*. Praecipua, quae hic moueri solet, quaestio haec est, an qui pro pace tuenda sponderunt, generatim ad ineundam belli societatem obstricti sint, ex quacumque causa pacis leges violantur? Id quod recte iam pridem negauit Pufendorfius *de iure nat. et gent. VIII, 8, 7*. si ex noua causa pax rumpatur. Vti enim omnes fideiussiones sunt stricti iuris, et absurda futura esset creditoris postulatio, qui a fideiussore exigeret debitum, quod post fideiussionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis iusta esset postulatio principis, vel reipublicae, vrgentis, vt pacis sponsor arma corripiat. si bellum ex noua plane causa exarserit. Neque enim iste spondit, nisi in eum casum, si pax conuenta rupta fuerit. Pax autem, ceu recte obseruauit Grotius *de iure belli et pac. III, 20, 27. sequ.* tunc demum rupta cenietur, si aliquid factum est vel contra id, quod omni paci inest, vel contra id, quod pacis legibus expressum est, vel contra id, quod ex cuiusque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio verissima est, quod ad thesin attinet: quam

quamuis, vbi in hypothesi quaeritur, sitne hic casus foederis, nec ne? tota haec quaestio innumeris implicata sit erroribus, ceu exempla recentissima satis superque ostendunt.

§. CCX.

Sed et belli temporibus varia foedera utilitatis suae causa pangunt gentes liberae, siue cum AMICIS, siue cum ipsis HOSTIBVS. Vti enim cum illis paciscuntur, modo 91) de iungendis aduersus communem hostem viribus, qualia sunt illa, quae vocantur *off- und defensiv-allianzen*, modo 92) de libero transitu per territorium, et comitatu concedendo, modo 93) de se bello non interponendo, quae foedera dicuntur *neutralitäts-tractaten*: ita cum his saepe conuenitur, modo 94) super tributis pendendis, 95) vel dedendis vrbibus, modo 96) de captiuis redimendis permutandisque, de quibus foederibus, quae vocantur *cartels*, ex instituto egit Hert. *diss. de lytro*: modo 97) de induciis aliquot horarum, dierum, vel mensium, concedendis, *) et similibus, quae in bello incidere solent, negotiis.

Quaedam tempore belli.

*) Vbi quaeri solet, a quo momento tempus illud curat? Equidem Grot. *de iure belli et pac. III, 21, 5*, a quo die mensura aliqua temporis incipere dicatur, eum diem intra mensuram non esse statuit: sed eum iam solide refellit Pufendorff. *de iure nat. et gens. VIII, 7. 8.* Itaque rectius ac simplicius creditur, si induciae placuerint a kalendis Iuliis ad kalendas Septembres, utrasque illas kalendas comprehendendi: itemque, si a kalendis Iuliis per triginta dies factae sint, kalendas Iulias primum illarum diem esse, et pridie demum kal. Augusti ius arma corripendi renouiscere.

Mm 5

§. CCXI.

§. CCXI.

Quaedam personalia, quaedam realia sunt. Praeterea utilitas illa, ob quam foedera iniri solent, vel ad personam imperantis pertinet, vel ad ipsam rempublicam. Ex quo sequitur, 98) ut foedera alia PERSONALIA, alia REALIA sint, et 99) illa cum persona exspirent; haec, extinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipsis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100) foedera omnia, quae ad conferuandum tantum principis vel familiae statum sunt comparata, personalia; quaecumque vero ad ipsius reipublicae utilitatem facta sunt, realia esse.*) Ad quam unicam regulam ea omnia, quae Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, p. 6. sequ.* differuit, quam commodissime referri possunt.

*) Aliquoties haec quaestio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis foedus intercessisset cum regibus: statu reip. in popularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex foederibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere posse, bellumque indixerunt Romanis, ὡς λελευμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς ταρκύνιος ἐξέπρεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ἃν ἐποιήσαντο τὰς ὀρκυς. quasi soluto foedere, post citatum regno Tarquinium, quocum foedus initum fuerat. Dionys. Hal. Ant. Lib. V. p. 307. Idem postea anno ab V. C. CCLXVII. caussati sunt Hornici, negantes, foedus sibi umquam intercessisse cum populo Romano: quod autem cum rege Tarquinio initum sit, se iam finitum existimare, quum is imperio exsitus in exilio sit mortuus Dionys. Lib. VIII. p. 532. Sed quum vterque populus, armis Romanorum victus, foedus hoc iniisset, (Vid. Dionys. ibid. Lib. IIII. p. 252. sequ.) nemo dubitare poterat,

rat, quin id non cum solo Tarquinio, sed cum ipsa republica Romana esset initum, adeoque illud, et expulso Tarquinio, perdurare oporteret.

§. CCXII.

Quod reipublicae vtile est, id et sociis foederatisque illius reip. prodest: ac proinde 101) foederibus non modo nobis, verum etiam sociis et foederatis, consulere solemus, 102) siue illorum generatim fiat mentio, siue speciatim et nominatim exprimantur. Vbi res ipsa docet, 103) posteriore casu non ad alios proferendum esse foedus, quam qui nominati sunt in foederis legibus; 104) priore autem illud omnibus sociis prodesse, qui tempore icti foederis socii fuerunt, 105) non illis, qui postea demum adsciti sunt, *) quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non sint producenda. (Lib. I. §. CCCLXXXIII, 21.)

An foederata et sociis profint?

*) Ex facto haec incidit quaestio, quum Hannibal Saguntum obsidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos iniuste adortum, querebantur, quis ex isto cum Carthaginensibus foedere et a sociis Romanorum abstinere teneantur Carthaginenses. Hi foedere comprehendendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus esset initum, nondum fuerint socii. Polyb. *Hist.* III, 29. Liu. XXI, 19. Sed quamuis Romanorum causam tueatur vterque scriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de iur. bell. et pac.* II, 16, 13. et Carthaginensibus non obstitisse illud foedus existimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, et Romanis ius fuisse, novos socios adsciscere, eosque aduersus Carthaginensium vim defendere, statuit. Nam nec Romani futuris sociis diserte cauerant, adeoque exigere a Carthaginensibus non poterant, vt ea, quae expressa non fuerant, et de quibus cogitare vix poterant, subintelligerent: nec

nec Carthaginenses sibi stipulati erant a Romanis, ne novos socios adsciscerent, ac proinde nec obtinere poterant Romanis, novorum etiam sociorum causam suscipientibus.

§. CCXIII.

Quid
sponsio-
nes, et
quid ci-
ca eos
iustum
sit?

Ceterum per se patet, quia foedus est liberarum gentium vel rerumpublicarum conventio, (§. CCVII.) 106) foedus neminem pangere posse, praeter eos, quibus ut ita pacifcerentur, vel expresse, vel tacite, vel praesumptive, mandatum sit. Quare 107) quod ministri summae potestatis, sine eius mandato, promiserunt, ratihabitione non sequuta, non foederis, sed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem est 108) rempublicam non teneri, ut ratum habeat pactum, iniussu suo ictum: 109) certum quoque, ministrum reipublicae, quacum pactus est, ad satisfactionem esse obligatum, quae ex faeciali Romanorum iure in eo consistebat, ut nudus, reuinctis in tergum manibus, dederetur: *) at 110) certum quoque est, plerumque cauillationem sapere exceptionem non dati a republica mandati, quum respublica, quae ciuem summa cum potestate praefecit exercitui vel prouinciae, eidem merito omnia censeatur mandasse, sine quibus exercitus, vel prouincia, immo ipsa respublica, seruari non posset.

*) Exempla duo illustria sunt apud Romanos, sponsio puta Gaudina, et Numantina, apud Liu. VIII, 2. sequ. LV, 15. Et Romani quidem tum irritum esse volebant foedus, quo Postumius Cos. et alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediuerant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Ho-
stili

stili Mancini pactionem cum Numantinis, caussati, vtramque conventionem suo iniussu factam esse. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo constituto, ducibus omnia concessa sint, sine quibus periculo explicari non posset, et quae tum e republica, tum e re militum esse, animadvertant? Omnino ergo aut ratae habendae spon- siones illae, aut res in illum statum, in quo ante spon- sionem fuerat, restituenda fuisset, si fidei fer- tantiores, quam in excogitandis cavillationibus ingeniosiores esse voluissent Romani. Vid. omni- no Christ. Thomasi et Ge. Beyeri *dissertationes de spon- sionibus Caudina et Numantina.*

§. CCXIII.

Quia porro foedera ineunt gentes liberae: An foedera (§. CCVII.) facile intelligitur, III) nihil interesse, nostrae religioni addicti sint, an ali, quam nos pro impia vel detestabili habemus: quia, quemadmodum privato non turpe est, cum alio, a religione sua alieno, pacisci et contrahere: ita nec reipublicae, vel eius rectoribus, vitio iure vertitur, si cum infidelibus ita paciscantur, prout id exigit reipublicae vtilitas. Nec iure diuino *) quidquam circa hanc veritatem, rectae rationis principiis subnixam, mutatum esse, erudite ac solide demonstravit Grot. *de iure belli et pac. II, 15, 9. sequ.*

*) Sic sane constat, ante legem Mosaicam foedera cum Abimelecho contraxisse Abraamum et Isaacum, cum Labane, quem idola coluisse certissime constat, Iacobum. *Gen. XXI, 22. sequ. XXVI, 26. XXXI, 44.* Nec legem Mosaicam, iam latam, obstitisse notimus Davidi et Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyrionum rege, facerent. *2 Sam. V, 11. 1 Reg. V, 12.* Et quis, quaeso, ignorat foedera *συμμαχικά* Abrami cum Escole et Aner?

Anero? *Gen. XIII, 13.* Davidis cum Achiso, rege Philistaeorum? *1 Sam. XXVII, 2. sequ.* et cum Thoi, rege Hemathensium? *2 Sam. VIII, 10. As-sae cum Benadado? 1 Reg. XV, 18. sequ.* Quae obuerti solent huic doctrinae, ex *2 Paral. XVIII, 2. XXV, 2.* iis iam satisfacit Grotius *ibid.*

§. CCXV.

Officia
circa
foedera. Ceterum, quum foedera sint conuentiones: (§. CCVII.) consequens est, 112) vt omnia, quae supra de pactis diximus, etiam circa foedera habeant locum: 113) Vt adeo nihil foederibus debeat esse sanctius, 114) nihil foedifragorum perfidia detestabilius. 115) Vt tamen, quia nulla societas alienam vtilitatem suae anteponere tenetur, (§. XXIII, 74.) nec respublica foederata alteri ex foedere subuenire cogatur, si id eius rationes non ferant, e. g. si ipsa bello prematur, vel alio modo periclitetur: *) nec 116) vnquam foederatus ad bellum iniustum, pro socio suscipiendum, sit obligatus.

*) Attamen id tum demum iustam rationem habet, si verum est periculum, non, si huiusmodi causa perfidiae tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores ciuitatum, tum inter priuatos, quotidiana querela est: eamque amicorum cessationem ac tarditatem elegantissima fabula de casta, auicula, in segete nidulante, repraesentauit Aesopus apud Gell. *Noct. Attic. II, 20*, qui ideo monet, vnicuique in se ipso potissimum praesidium esse debere, non in amicis et sociis, hominibus, inani saepe opeta, philosopha sententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima praesent. Quod et Ennius in laryris monuit apud eundem Gellium, vbi haec eius seruatur sententia:

*Hoc erit tibi argumentum, semper in promptu situm
Ne quid exspectes amicos, quod tute agere possis.*

§. CCXVI.

§. CCXVI.

Haec de foederibus generatim: quorum nobilissima procul dubio species est pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque **FOEDERIS PACIS** nomine venire solet. Quum vero pax sit status reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum status extraordinarius, et praeternaturalis: nemo non animaduertit, 117) imperantes et ad conseruandam tuendamque pacem, et ad illam, 118) si forte rupta sit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119) ferina esse bella, quae non geruntur propter pacem, quae *una triumphis innumeris potior.*

Ius sum-
morum
impe-
rantium
circa pa-
cem.

§. CCXVII.

Per **FOEDVS PACIS** intelligimus conventionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua con- trouersiae per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120) pacem omnem sua natura esse debere perpetuam, adeoque, 121) si tantum ad certum tempus, quantumuis longum, transigatur, non pacem iniri, sed inducias tantum, *) quia ita nec controuersia, quae gentes illas collisit, finitur, et manet adhuc certandi propositum: qualem statum non ad pacem, sed ad bellum pertinere, iam supra obseruauimus. (§. CLXXXI.)

Quid
foedus
paci?

*) Et tamen saepe huiusmodi induciae pacis nomen adsumunt, quia interea non solum actus belli, sed et status, plane videtur cessare, perinde ac si hostilem animum plane deposuissent belligerantes. Ita Lacedaemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem fecisse nouimus. Iustin. *Hist.* III, 7. Liu. I, 15. Sozom. *Hist. eccles.* VIII, 4. Recentiora exempla Hispa-

Hispanorum et Lusitanorum, Suecorum et Danorum, Anglorum et Scotorum, Venetorum et Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Christianis conveniunt, collegerunt Pufendorff *de iure nat. et gens. VIII, 7, 4. et ibi Hertius p. 1240.*

§. CCXVIII.

An ei
obstet
exceptio
laesio-
nis?

Quum ergo pax coalescat per modum transactionis: (§. CCXVII.) consequens est, 122) vt fiat dato aliquo, vel retento, vel promisso: nec 123) in pacis conditione requiratur aequalitas: neque adeo 124) alteruter pacifcentium iure conqueri possit de laesione, quantumvis enormissima: quum plerumque victor victo condiciones qualescumque ferat, et ita natura eveniat, vt hic duriores quasdam condiciones admittere, quam plane perire, malit. *)

*) Dummodo ex ipsis pacis legibus, victum has condiciones vere admisisse, constet. Si enim per cavillationem calumniosamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores condiciones, in quas numquam consensit, victo obtruduntur; iure hic sibi iniuriam fieri, conqueritur. Sic insignis cavillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem navium Romanis tradere deberet, omnes eius naues productas medias dissecuit, vt Antiochum tota classe spoliaret. Valer. Max. VII, 3: quam decipiendi artem fortassis a Campanis didicerat, quos ipsos quoque arma, ab hostibus pro parte dimidia tradenda, dissecuisse, memoriae prodidit Polyæn. *Strategem. VI, 15.* Et quis non detestetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, insultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, sed et ponderi adderent gladium, dicerentque: *vos victis esse.* Liu. V, 48.

§. CCXVIII.

§. CCXVIII.

Multo minus ergo 125) paci, paullo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni vmquam locus est, si ius cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CXVIII, 42.) Bellum autem inter gentes aequae iustum est cogendi medium, ac iudicis auctoritas inter eiuſdem reipublicae ciues. (§. X, 24.) Neque obstat, bellum iniustum alterum gessisse, adeoque vel eo nomine vim iniustam adhibuisse videri victorem, victo durissimas condiciones extorquentem. Praeterquam enim, quod iudicium de iustitia belli neuter belligerantium sibi iure adrogat, quippe in sua causa iudex futurus: remisisse omnino iniuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, et ad *αμνηστειαν*, quae omnibus huiusmodi foederibus inseri solet, sese obligavit. *)

Necnon
exceptio
quod
metus
caussa.

*) Et ita facile intelliges, quid reponendum sit Pufendorffio, qui, huic exceptioni locum esse, contra Grotium (*Lib. II. Cap. XVII. §. XX. et Lib. III. Cap. XVIII. §. XI.*) defendit *in iure nat. et gent. VIII, 8, 1.* Aliud enim est, exceptionem quod metus causa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, vsa occasione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Posteriore enim casu iustam belli causam nasci, facile largimur: (§. CXVIII. *) prius autem fieri posse negamus. Et haec tamen parum distinxisse videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipsum exemplum, quod ibi allegat, satis illustrat. Quaerit Polybius *Hist. III, 30.* an iustum fuerit bellum Punicum secundum, quod aduersus Romanos susceperint Carthaginienses? Idque non obscure adfir-

mat ex ea ratione, quod Cathaginienses *καιρω κειθέντες ημύνοντο τὰς σὺν καιρῷ βλάβαινας*, occasione inuisati, ultum inierint eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerint. Quod perinde est, ac si scripsisset, prodesse Poenis debuisse exceptionem quod metus causa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites versantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniae extorserint. Sed sane in pacis legibus inter Romanos et Carthaginienses de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde iniuste, et contra pacis leges, eam occupauerant Romani, sola inuitante occasione, quod Carthaginiensibus domi esset, quod agerent, ceu ipse fatetur Polybius I, 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compositum, exceptionem metus opponebant Carthaginienses, sed, pacem illam a Romanis ruptam esse, occupata per occasionem Sardinia, conquerebantur.

§. CCXX.

An et
pax cum
ciuibus
rebelli-
bus ser-
uanda?

Quaerunt Grot. III, 19, 6. et Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 8, 2.* an et pax, cum ciuibus rebellibus inita, seruanda sit? Id quod contra Boxhornium *Inst. polit. I, 14, 19.* et Lipsii sententiam recte adfirmant. Quum enim pax coalescat per modum transactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, a quo laesus est, transigit, remisisse illi iniuriam, censetur: sequitur sane, (126) vt et imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, (adeoque 127) pax illa, nisi ex noua causa, salua iustitia, rescindi non possit, praeterquam, (128) si illa ob insignem rebellium dolum, vel statum principis, cum illis paci-seantis, ab initio non constiterit. *)

*) Ita

*) Ita quum anno MCCCCLXXXVIII. Brugenfes Maximilianum I. Regem ad se in urbem inuitatum, inaudita pacis perfidia, cepissent, et ad pacem fati turpem adegissent, tantum abest, vt illa postea rata esse videretur Friderico Imp. vt Machlinse in procerum conuentu decerneretur, Maximilianum promissis illis non teneri. Io. Ioach. Muller. *Reichstags-Theatr. in Maximil. I. Ab. I. Cap. VIII.* Et sane, quum dolo malo iniustissimaque vi principem in captiuitatem rede-gissent ciues, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum sententia promississet: promissum hoc vi iniustissima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

§. CCXXI.

Ceterum, quemadmodum aliorum foederum, (§. CCXV, 13.) 129) ita et pacis leges summa religione seruandas, ac proinde et tempus, intra quod illas impletum iri, promissum est, stricte interpretandum, et ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. III, 20, 25. Sed et id nemo non intelligit, 132) MEDIATORES, qui officium conciliandae inter belligerantes pacis in se susceperunt, et SPONSORES, qui, veluti pro paciscentibus sponderunt, ex pacto obligari paciscentibus, *) siquidem, dum illi in se receperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, sese obstrinxisse censentur. Ex quo porro colligimus, 133) mediatorum esse, non vni parti fauere prae altera, sed vtriusque causam sine amore vel odio expendere, 135) et aequa quaeuis, atque vtilissima.

N n e

vtri-

utrique suadere: 136) sponforum vero, dare operam, vt pacis legibus ex vtraque parte satisfiat, et 137) illi parti, quae contra illas laeditur, ope, ac consilio, quin et copiis promittis, subuenire.

*) Idem dicendum de obsidibus, id est, personis, pro fide paciscentis reipublicae veluti oppignoratiss, siue vltro et sua voluntate accesserint, siue ab eo, qui imperium habet, dati sint. Grot. *de iure belli et pac.* III, 4, 14. Priore enim casu ex suo consensu obligantur, posteriore ex conventionne inter imperantem suum, et alterum, quocum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1) non esse obsidum fugere, nec 2) reipublicae, obsides veluti postliminio recipere. Vnde Cloelia obside fugiente, recte poscebat Porfena, vt obses deditur, si non dedita fuerit, pro rupto se foedus habiturum, interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere restituerunt. Liu. II, 13: 3) Obsides non esse pro seruis aut bello captis habendos, adeoque 4) nec bona mortuorum, tamquam intestabilium, fisco posse vindicari, quamuis duro illo ac aspero iure vterentur Romani. l. 31. D. de iure fisci. 5) Eorum obligationem cum persona extinguui, ac proinde vno obsidum mortuo, pro altero tantum *λύτρον* deberi. 6) Pace rupta, obsides in vinculis haberi libertateque et bonis spoliari posse, quamuis durius sit, eosdem occidere, si pax, sine eorum culpa, rupta sit. Sed de his plura Grotius *de iure belli et pac.* III, 20. 52. sequ. Pufend. *de iure nat. et gent.* VIII, 8, 6. Schilter. opusculo singulari *de iure obsidum*.

§. CCXXII.

Ius mittendi legatos, eorumque stimonia. Quum imperantibus competat ius pangendi foedera, et pacem cum hostibus redintegrandi, (§. CXXXVII, 39. 42.) id vero sine inter-nunciis fieri non possit: consequens est, 138) vt

vt iisdem competere debeat IVS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipso illis liberum accessum redditumque promittere merito censeatur: (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10.) consequens est, 139) vt legati et apud hostes debeant esse sacrosancti, et non modo 140) iurisdictioni eius, ad quem missi sunt, exempti, qua de re egregia sunt, quae commentatus est V. A. Corn. van Bykersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141) facultate praediti, ea omnia loquendi, scribendi, agendique, quae respublica loqui, scribere, agere iussit, dumne 142) hostilem animum aduersus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, ostendant. *)

- * Huius hostilis animi si luculenta argumenta essent, nec princeps vel respublica legatum admittere cogitur, et finibus excedere eum iure meritoque iubet, quod et tunc fieri solet, quando, rupto foedere, bellum cum iis, qui illum miserant, exardescit. Neque enim tenemur hostem intra fines, et veluti domum nostram, recipere, adeoque nec eius ministrum vel mandatarium.

§. CCXXIII.

Reliqua, quae de legatis dici poterant, et Varii prolixissime traduntur a Marselario, Wicquegentium fortio, et aliis, aut ex paucis his principiis mores fluunt, aut ad mores potius gentium, quam circa sunt, quae de legatorum iurisdictione in familiam suam, de eorumdem sacris domesticis, immunitate, aedibus, earumque iure asy-

li, itemque de sollempni eorum receptione et dimissione, de salutationibus eorum, ipsisque variis eorum ordinibus, honorum titulis, similibusque quaestionibus, disputantur: nec non quod vulgo in mores iuit, vt tempore belli inuiolabilitate gaudeant tubicines et tympanotribae, quemadmodum apud Graecos *κρητες*, quorum iam apud ipsum Homerum *Odyss. x. v. 59. et 102. et τ. v. 244. et Iliad. Libro decimo v. 14. et 178.* saepius fit mentio. Sed ius nos quidem hic iam immorari nolumus.

CAP. X.

DE OFFICIIS CIVIVM.

§. CCXXIII.

Officia
civium
vel ge-
neralia
vel spe-
cialia.

Quid iuris summo imperanti tum in re publica, tum extra illam, competat, pluribus haecenus diximus. De CIVIVM OFFICIIS nobis eo breuioribus esse licebit: quo facilius illa ex ipsis imperantium iuribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) deriuantur. Nimirum quum ciues, vel tamquam ciues, vel prout aliquae partes reipublicae illis creditae sunt, considerari possint: 1) eorum OFFICIA vel GENERALIA sunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua summo imperio obstricti sunt, haec ex peculiari, quo in re publica funguntur, munere prono alueo fluunt.

§. CCXXV.

§. CCXXV.

Officia generalia debentur vel ipsi *reipublicae*, vel eius *recltoribus*, vel reliquis, quibuscum in societate viuunt, *ciuibus*. Quum enim tota RESPUBLICA sit societas, vnusquisque vero socius obligatus sit ad actiones suas communi societatis fini attemperandas: (§. XXII, 65.) sequitur, 2) vt ciuis securitate ac salute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, et 3) nec vitam, nec opes ea cariores habere, *) sed 4) eius commodis, quauis iusta honestaque ratione, studere debeat.

Generalia officia erga rempublicam.

- *) Est haec illa obligatio erga patriam, quam eo usque produxerunt veteres, vt eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic. l. 17. III, 23*. Nam notum est *πολυθρύλλητον* illud: *Dulce esse, pro patria mori*. Quod exagitans lo. Clericus *Art. cris. II, 2, 5, 16*. nescire ait homines, quid per vocabulum istud *patrias* intelligant. *Re ipsa enim*, inquit, *quid erat patria Atheniensis aut Romano? Si solum intelligas, Italia et Attica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potius quam pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quam alia quacuis, in qua commode vitam degere queas: stultumque adeo est, mori pro agello in occasum, aut in septentriones spectante, potius, quam vinas in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem uergat. Si homines malis: quae fuerunt respublicae Atheniensis et Romana, praeter societates latronum, si eas probe inspiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebas. At inania haec sunt, et de quibus vere dicas:*

Nil intra est oleam, nil extra est in nucis duris.

Nn 4

Pa-

Patriam enim nec agellus constituit, ad orientem vel occidentem situs, nec coetus hominum, qua hominum, cui plures inesse possunt latrones, nebulones, et stolidi: sed ipsa illa societas civilis, a cuius salute nostra omnium salus pendet. Unde satius omnino est, salua republica mori, quam ruptum videre illud societatis vinculum, quo solo vita, libertas, dignitas, et fortuna nostra continentur. Sane Ieremias, propheta, aliter philosophatur, quam Io. Clericus. *Vtilitati, inquit, studeo illius civitatis, in quam ego Deus vos abduci passus sum, et orate pro ea ad sebonam. Si enim illi bene est, et vobis bene erit. Ierem. XXVIII, 7.* Nonne et hi captivi reponere potuissent: an studeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cuiusvis? An oremus pro tot latronibus, idololatriis, impuris, lasciviis, quibus civitas illa Babylo-nica diffusa est? Sed non eos iubet Deus studere utilitati agri Babylo-nici, nec hominum, illum colentium, sed reipublicae, qua salua, et ipsi salui futuri sint.

§. CCXXVI.

Erga
summos
impe-
rantes.

Deinde, quum in eo posita sit veluti vita rei-publicae, vt ciues omnes voluntates suas voluntati summi imperantis submittant: (§. CXV, 52.) consequens est, 5) vt boni ciues SUMMIS IMPERANTIBVS, tamquam superioribus, obligentur ad amorem venerationis et obedientiae, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6) non modo summa reuerentia eos prosequi, *) sed et 7) eorum legibus et iussibus promptum obsequium praestare, nec 8) eos, tamquam sacrosanctos, verbis factisue laedere (§. CXXXII, 15. sequ.) debeant. Quumque praeterea illis ex pacto sint obligati: (§. CXII, 38.) facile intelligitur, 9) ciues imperantibus ob-
strictos

obstrictos esse ad fidelitatem, iisque incumbere, 10) vt nec statum reipublicae conuelant, nec 11) nouis rebus studeant, nec 12) vlli alii magis, quam imperantibus suis adhaereant.

*) Esque non modo interna, sed et externa, quae in certis honorum titulis gestibusue, in quavis reipublica receptis, consistunt. Ita apud Persas ciues oportebat προσκυνεῖν, reges appellare βασιλέας βασιλέων, iisdem acclamare: *Vivas aeternum*, cetera. De aliis honorum titulis, gestibusque, ex instituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diff. VI.* Quamuis vero, vt his ritibus verbisque honoris vtantur ciues, iure exigant imperantes: non tamen vlla est ratio, quamobrem ad eadem cogi possint extranei, veluti legati principum et rerumpublicarum, qui, si ex suae gentis ritu reuerentiam exhibuerint principi extero, officio suo omnino videntur defuncti. *Conf. Corn. Nep. Conon. Cap. III.*

§. CCXXVII.

Praeterea, quum sociorum sit, ita viuere ^{Erga} cum sociis, vti id communis societatis finis ^{conci-} exigit: facile patet, 13) honorum ciuium esse, ^{ues.} ciues suos amare, 14) cum iisdem pacifice viuere, 15) et non modo suum cuique tribuere, sed et 16) ciuibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17) non obrectare inter se, aut inuidere aliis, quos aut natalium splendor, aut imperantium beneuolentia, aut eximia quaedam merita ad sublimiorem dignitatem euexerunt, aut 18) qui eminent virtutibus, *) aut qui denique 19) in colli-

Nn 5

gen-

gendis opibus fortunam paullo benigniorem, quam alii, experti sunt.

- *) Est hoc vitium potissimum democratiis admodum familiare: quippe quae nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre possunt. Hinc ferale illud Ephesinorum decretum, ob quod eos dignos esse aiebat Heraclitus, ut omnes adulti morerentur: Ἡμέων μηδὲ εἰς ὀνήϊσός ἔσω· εἰ δὲ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων. *Notrum nemo meritis excellas, quoniam, si quis erit talis, alibi degas, et cum aliis.* Diog. laert. VIII, 8. Quot viri praeclari Athenis labefactati sint illa testula, quam ὄσρακισμὸν vocabant, ex historia eorum satis notum est. Vid. Corn. Nep. *Themistocl. Cap. VIII. Aristid. Cap. I. Cimou, Cap. III. Sigon. de republ. Asben. II, 4.*

§. CCXXVIII:

Specia-
lium of-
ficiorum
funda-
ments.

SPECIALIA civium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20) res ipsa docet, singulos obligatos esse ad ea omnia facienda, quae fini muneris sui conueniunt, 21) eaque omnia omittenda, quae fini illi muneris sui repugnant: sed et 22) ad nullum ambiendum munus, cui se impares esse intelligant. 23) Ex quibus paucis regulis, quae sint officia ducum, consiliatorum, legatorum, quaestorum, magistratuum, iudicum, ministrorum ecclesiae, professorum et doctorum, militum, *) facile vnusquisque intelligit.

- *) Itaque non necessarium fuerit, ad singulorum officia specialia descendere. De iis tamen satis prolixè egit Pufendorf. *de offic. hom. et civ. II, 18, 7.*
sequ.

sequi, quem hic consuli velim ab iis, qui talia requirunt.

§. CCXXVIII.

Ceterum 24) officia civium generalia tantum diu durare, quamdiu ciues sunt, 25) specialia tantum diu, quamdiu certis muneribus praesunt, facile intelligitur. Cuius autem aliquis esse definit variis modis. Quum enim respublica constet ex hominum multitudine, (§. CVIII, 23.) quam *populum* adpellamus: sequitur, 26) ut, extincto dispersoque populo, (quod terrae motu, bello, inundationibus, similibusque calamitatibus publicis contingere potest,) pauci superstites ciues esse desinant, nisi hi statum suum tantisper tueantur, dum in iusti populi numerum iterum excreverint: *) 27) non autem desinere quem ciuem esse, si populus debellatus alii ciuitati, tamquam prouincia, adcreseat, quia tunc alterius ciuitatis fit ciuis, nec 28) si formam mutet respublica, quia tunc idem populus manet.

Ciuis
aliquis
esse desi-
nit,
euerfa
repu-
blica.

- *) Paucos illos superstites ad modum priuatorum sibi adrogare posse dominium rerum, quas antea populus possederit, non autem imperium illius populi, censet Grot. *de iure belli et pac.* II, p. 4. Sed quamdiu supersticibus manet animus, habendi communem imperantem, ei submittevoli voluntates suas, viresque omnes securitatis externae internaeque caussa vniendi: quidni maneret respublica? Ita sane mansit Atheniensium respublica, quando praelio perditis et desperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienses, ut, consumpta militari aetate, peregrinis ciuitatem, seruis liber-
tatem.

tatem, damnatis impunitatem darent, et libertatem suam vix tueretur illa hominum colluvies Iustin. *Hist.* V, 6.

§. CCXXX.

Non
mutata
reipub-
licae
forma.

Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXVIII, 28.) consequens est, 29) ut salva illi maneant foedera realia, quae populo illi antea cum aliis civitatibus intercesserant: (§. CCXI, 99.) 30) salva etiam sint pacta publica, priore adhuc subsistente reipublicae forma cum privatis inita: 31) saluae denique obligationes populi istius, qui mutavit formam reipublicae. Non autem 32) ciues teneri ex factis eorum, qui iniuste inuaserint rempublicam, vel 33) contra leges fundamentales aliquid egerint, *) vel inde patet, quod in horum imperium nunquam consenserunt.

*) Hinc Athenienses, excusso triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt: ὅποσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκην εἰδικάσθη, ἢ ἴδια, ἢ δημοσία, ἀκυρα εἶναι. *Ut quaecumque sub triginta tyrannis acta, aut iudicia facta sint, siue privatim, siue publice, irrita essent.* Demosthen. in *Timocrat.* pag. 782. Et similem fere Honorii Imperatoris constitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in l. 13. C. *Theod. de infirm. quae sub tyrann.* Attamen moderanda haec videntur, 1) si obligatio e re nascatur, et populus inde fructum cepit, vel in rem eius versum sit, 2) si per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, arg. l. 3. D. *de offic. praet.* in quam legem dissertationem elegantem *de electione magistratus inhabilis* scripsit Iac. Gothofredus,

das, 3) si quis initio iustum tenuerit imperium, et postea demum tyranni personam induerit, quo refero l. 2. et l. 3. C. Theod. eod. vbi Constantinus M. legitime gesta et rescripta Licinii rata esse iubet.

§. CCXXXI.

Praeterea ex eodem principio (§. An si di-
CCXXVIII, 28.) colligimus, 34) non desi- uisum
nerē aliquem ciuem esse, si per diuisionem ex impe-
vna ciuitate plures fiant, vel 35) plures in rium, vel
vnum systema coalescant: quamuis 36) prio- in colo-
rē casu contingere possit, vt quis non prioris, nis
sed nouae ciuitatis, cuius sit. Si coloniam de- quis ad-
ducere decreuit respública: permultum inter- scriptus?
est, qualis illa sit colonia. Quum enim
aliae ita exeant maiore patria, vt singularem
constituant rempublicam, ad nihil aliud ob-
strictam metropoli, nisi vt eam comiter ve-
nerentur: aliae, vt pars ciuitatis matricis
maneant: *) facile patet, 37) priore casu
idem contingere, quod, diuiso imperio, fieri
diximus, 38) posteriore autem nullam muta-
tionem circa obligationem priorem ciuium,
qui coloniis adscripti sunt, fieri.

*) Tales colonias mittere solebant Graeci veteres. Vnde apud Thucydidem Lib. I. p. 25. Corcyraei: 'Ου γὰρ ἐπὶ τῷ δεῦλοι ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὁμοίῳ τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμποντες. Neque enim coloni in colonias mittuntur, ea conditione, vt sint serui: sed vt iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares sint. Quibus respondent Corinthii apud eundem p. 28. Ἡμεῖς δὲ οὐδ' αὐτοὶ Φα-
μὲν

μὲν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τέτων ὑβρίζουσα κατοικήσασιν,
 ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες | τε εἶναι καὶ τὰ ἐκόντα
 Θουμάζεου αἱ γοῦν ἄλλα ἀποικίαι τιμῶ-
 σιν ἡμᾶς καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀποίκων τετιμωμέθα.
*Nos vero respondemus, ne nos quidem idcirco ipso-
 rum coloniam collocasse, ut ab ipsis conuulsi ad-
 ficeremur, sed ut ipsorum duces essemus, ac conue-
 niens nobis honor ab illis redderetur. Ceterae enim
 coloniae nos comiter venerantur, et ab iis maxime
 diligimur.* Itaque colonorum horum tantum erat
 τιμῶν, τὴν μητρόπολιν, καὶ ἐν πα:ηγυ:εσι
 ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα δίδουσι,
*comiter venerari metropolim, eique in solemnitati-
 bus consuetos honores dare, uti idem loquitur Thu-
 cydides ibid. p. 18. addens, quod et scholiastes mo-
 net, in eo praecipue constituisse τὰ γέρα, ut in
 publicis sacrificiis, distribuentes viscera, ciuibus me-
 tropoleos primam partem, vel καταρχαῖς darent.*
 Plura de honore, quo huiusmodi coloni antiquae pa-
 triae ciues prosequerentur, dixit Henr. Voss. *not.
 ad Excerpta Peiresi.* p. 7. At alia omnia obserua-
 bant Romani, quorum coloniae iura institutaque
omnia populi Romani, non sui arbitrii, habebant,
 teste Gellio *Noct. Attic. XVII.* quum tamen ipsi,
 Albanorum coloni, plane sui iuris ab ipsa origine
 fuissent, et non tantum nom comiter veneraren-
 tur veterem patriam, sed et plane sub suam redi-
 gere potestatem, non dubitarent. Quod ipsis me-
 rito exprobrat Metius Fufstius apud Dionys. *Hali-
 carn. Antiqu. Rom. Lib. III. p. 143.*

§. CCXXXIII.

An per
 migra-
 tionem? Deinde, quum ciuis quis sit ratione reipu-
 blicae, quam cum aliis constituit, vel in quam
 se vltro contulit: (§. CVIII, 26. et 26.) se-
 quitur sane, 39) vt ciuis quis esse definat, si-
 mul

maul ac ciuitate patria vltro eo consilio emigravit, vt in alteram sese ciuitatem conferat, ibique constituat Lares fortunaeque domicilium 40) nisi leges publicae vel migrare ciues plane vetent, veluti apud Argiuos, apud quos, vt ait Ouid. *Metamorph. Lib. XV. v. 28.*

*Prohibent discedere leges,
Poenaque mors posita est patriam mutare
volenti.*

vel 41) eam libertatem, non nisi deducta certa bonorum parte, indulgeant, quod apud plerasque Europae gentes in mores iuisse, nouimus. Vt 42) ciuitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hostes transfugiunt, ac proinde 43) retracti ex fuga iure puniantur.

§. CCXXXIII.

Denique, quum eos, qui in societate aliqua viuunt, nec sese societatis legibus accom- An per
exili- modant, recte abs se segregent reliqui socii: um?
(§. XXII, 70.) 44) idem et ciuibus procul dubio licebit, adeoque 45) malis ciuibus exsilium iure irrogatur: eoque facto, 46) illi procul dubio ciues esse desinunt, quod tamen 47) non perinde dicendum videretur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos possident in republica, nec non 48) de interdictis, qui in certum locum, reipublicae nostrae subiectum, deportantur, vt ibi vitam insuauem ducant,

ducant, vel certas operas praestent. **Quin-**
49) generatim existimari, eos, qui ob de-
lictum iure ciuitatis excidunt, priuilegiis
quidem ciuium priuari, non autem eo ipso
liberari ab obligatione erga patriam rempubli-
cam, eatenus saltem, 50) ne illi aegre faciant,
aut Coriolanum imitati, ciues suos infe-
stis armis persequantur. Liu.

II, 35. sequ.

F I N I S.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Numeri Romani librum; Arabici paragra-
phum; Asterisci * scholion indicant.

- A** *Academiae.* Circa illas ius principis. II, 188.
Acceptatio an necessaria? I, 284. quotuplex? *ibid.*
Accessio quid? I, 250. Quid naturalis, industrialis, mixta? *ibid.* naturalis fundamentum. I, 251. industrialis inducit communionem positivam. I, 256. 257. fortuita species occupationis. I, 250. *
- Accessorium* an semper sequatur principale? I, 258.
Acclamations faustae plerumque in adulationem abeunt. I, 205. *
- Achaicae* ciuitates quae? II, 18. II, 119.
- Actio* quid? I, 25. bona vel mala. I, 1. I, 116. interna et externa. I, 25. humana, naturalis, libera, necessaria. I, 29. spontanea, inuita, vitrona, coacta, mixta, I, 58. iusta et iniusta, honesta, inhonesta, turpis, inhumana. I, 118. quae obiectum iuris naturae? I, 28. sequi. an externa tantum? I, 193. * quae imputetur? I, 112. an inuita et coacta? I, 209. an urgente tempore, adfectu, consuetudine, edita? I, 110. an de aliorum actionibus ludicare sit cuiusuis? I, 97. * an quaedam sua natura iusta? I, 70.
- Addictio in diem* quid? I, 357.
Αδέσποτα sibi vindicant imperantes. II, 175. quid circa ea iustum? II, 177.
Adfectionis ratio habetur in accessione industriali. I, 258. pretium quid? I, 338. eius quando ratio habeatur in satisfactione? I, 212.
Adfectus an impediunt libertatem voluntatis? I, 55. quibusnam facilius resistatur? I, 110. * a ratione regendi. I, 149.
Adferruminatio quid? I, 260.
Adgratiandi ius principis competens. II, 158.
Adgressorem quando occidere liceat? I, 185.
Adiunctio quid? I, 260. cui res, cui quid adiunctum, adquiratur? I, 260.
Administer quis? II, 181. circa eum quid iuris sit principis? II, 181.
Adoptio an iuris naturae? II, 55.
Adpellatio. vid. *prouocatio.*
Adplumbatura, quid circa eam iustum? I, 260.
Adprobatio subsequuta pro consensu est. I, 263.
Adquirendi modi originarii. I, 239. deriuatiui. I, 240.
- O o *Adscen-*

INDEX RERVM

- Adscendentium* successio. I, 301.
- Adsecuratio* quid? I, 203. quid circa eam iustum? I, 204.
- Aedificium* cuius sit, in alieno solo, vel aliena materia exstructum? I, 261.
- Aequalitas* hominum, fundamentum officiorum erga alios. I, 272. quaeenam seruanda in societate? I, 381.
- Aequitas* quid? I, 103. fundamentum interpretationis restrictiuae. I, 103.
- Aerarium* quid? II, 174. in illud influunt tributa et vectigalia. II, 179.
- Agentis* conditio consideranda in imputatione. I, 113.
- Agere* homo semper cupit bene. I, 3. cur seque facile male, an bene agat? I, 3.
- Agri* arcifinii et limitati. I, 254. *
- Aliena* res domino restituenda. I, 323. quid si eius dominus non adpareat? I, 324.
- Alienatio* quid? I, 267. necessaria et voluntaria, pura et conditionalis? I, 267. 278. * praesens et futura. I, 268.
- Allianzen*, foedera offensiuua et defensiuua. II, 210.
- Alluuisio* cui acquiratur? I, 254.
- Alueus derelictus* cui acquiratur? I, 255.
- Ambigue* quando loqui liceat? I, 204.
- Amnesiae* lex omni paci inferi solet. II, 219.
- Amor* quid? I, 80. quotuplex? I, 82. et 85. iustitiae. I, 82. humanitatis et beneficentiae. I, 83. deuotionis et obedientiae. I, 86. sequ. amicitiae. I, 86. 88. beneuolentiae. I, 86. 89. purus quid? I, 130. * erga Deum. I, 91. et 130. erga seipsum. I, 136. sequ. erga alios. I, 172. nostri, non debet maior esse amore Dei. I, 155. principium est iuris naturae. I, 79. eius obiecta. I, 90.
- Angariationes* inter gentes an iustae? II, 173.
- Animalia* quando fiant capientium? I, 246. vulnerata an intercipi possint? I, 246. *
- Anticbresis* quid? I, 369. quid circa eam iustum? I, 372. 283.
- Ἀπληγνήκότες*, qui? I, 33. *
- Arbor* in confinio posita: ex ea quis fructus acquirat? I, 265.
- Aristocratiae* origo. II, 116. quomodo in ea exercentur iura maiestatis? II, 123. in eius Senatu sententiae plurium vincunt pauciores. II, 123.
- Atheismi* et superstitionis comparatio otiosa. I, 133. * eius plures falso suspecti. I, 129. *
- Atheus* an iuste agere possit? I, 14.
- Auctio* quid? I, 359.
- Auersario*, quid? I, 52.

Auersio

ET VERBORVM.

Auersio, per illam quando contrahatur? I, 359.

Αυτοχειρα. vid. mors voluntaria.

B *rriere*-Tractaten. II, 209.
Bellum gerere licet. II, 190. quid? II, 191. cur eius ius? II, 192. an et a magistratu recte indicatur? II, 193. an et a priuatis? II, 194. an recte diuidatur in publicum et priuatum? *ibid.* quid ciuile? *ibid.* quid repraesentatiuum? *ibid.* eius causae iustitiae. II, 195. defensiuum et offensiuum. *ibid.* punitiuum an detur? *ibid.* an ob ius imperfectum denegatum possit indici? II, 196. an pro aliis recte suscipiatur? II, 197. iniusti eius colores. II, 198. sollempne et iustum, vel minus sollempne et iniustum. II, 199. causae eius liquidae esse debent. II, 200. **BELLIRATIO** (*la raison de guerre*) quid? II, 201. * per illud quomodo adquiratur? II, 204. eius ius. I, 183. in statu naturali omnibus competit. II, 10.

Benedictio quid? I, 203. 205.

Beneficentia. Ad eam obligatio. I, 221. quid? I, 122. vnde proficisci debeat. I, 123.

Beneficentiae amor. I, 83. ad eum quomodo obligamur? I, 84.

Beneficia quid? I, 113. * I, 222. sapienter dispensanda. I, 224. necessitati et conditioni alterius attemperanda. I, 225. in iis obseruandi gradus necessitudinis. I, 226.

Blasphemiae crimen. I, 128. inexcusabile. I, 160. *

Bruta an iure naturae obligentur? I, 20. an ab hominibus iugulari queant? I, 232. * aliquando digna amore beneuolentiae. I, 90. * an iis certa officia cebeamus? I, 90.

Buccinatores in bello inuiolabiles. II, 223.

C.

C*adauerum* oppignoratio. I, 384. *

Caelibatus an contra I. N? II, 34.

Calculus Mineruae quid? II, 123.

Calumnia quid? I, 154. an eam refellere debeat vir bonus? I, 154.

Capti bello in seruitutem non iniuste detruduntur. II, 80.

Carne humana an vesci liceat in extrema necessitate? I, 166.

Caruifex an vi coactus recte occidat innocentem? I, 168.

Cartel quid? I, 210.

Castigationis a poena differentia. II, 159. *

O o 2

Casus

INDEX R E R V M

- Casum fert dominus.* I, 211.
- Causa* actionis physica et moralis quid? I, 112.
- Cauterio* vsta cur dicatur conscientia? I, 48. *
- Cessio* quid? I, 266. eius differentia a delegatione. I, 418. aliquando latius accipitur. I, 266. rei communis quid? I, 273. quid circa eam iustum? *ibid.*
- Civis* voluntates suas submittere tenentur imperantibus. II, 115. in eorum bona quid iuris imperanti? II, 169. sequ. officia eorum generalia et specialia. II, 224. generalia erga remp. II, 225. erga summos imperantes. II, 226. erga concivies. II, 227. specialia. II, 228. Quando esse quis desinat? II, 229. sequ.
- Civitates* quomodo orientur? II, 18. * earum systema quid? II, 119. vid. et *Respublica.*
- Coacta* actio. I, 58. est actio voluntaria. I, 59. voluntas nihilominus voluntas. I, 59. I, 109. *
- Coactio* quando iure fiat? I, 109. *
- Cogitatione* etiam laedi quis potest. I, 191.
- Collateralium* successio I, 302.
- Coloniaram* varia genera. II, 231. *
- Commercia*, circa ea ius imperantium. II, 169. II, 189.
- eorum origo. I, 325. * necessitas. I, 326. quid? I, 327. per contractus tantum potuerunt institui. I, 327.
- Commissoria* lex. I, 357. 130. an iure nat. illicita in pignore? I, 373. sub ea et imperium dari potest. I, 134.
- Commixtio* qualis modus adquirendi? I, 263.
- Commodantis* officia. I, 349.
- Commodatarji* officia. I, 343.
- Commodatum* qualis contractus? I, 342.
- Communio* quid? I, 231. positiva et negativa, aequalis, inaequalis, perfecta, imperfecta. I, 231. positiva unde nata? I, 237. in negativa initio fuerunt omnia. I, 238. quae in ea permanserint, introducto dominio? I, 235. cur ex ea discessum? I, 234. cur et ex positiva? I, 238. bonorum inter coniuges. I, 238.
- Communis* res diuidua vel individua. I, 270. in commune posebantur res inuentae. I, 248. *
- Compensatio* quid? I, 409. quid circa illam iustum? I, 410. locum tantum habet in debitis liquidis. I, 410.
- Concilia* de rebus ecclesiasticis. II, 187.
- Concubina* a pellice diuersa. II, 50. *

Con-

ET VERBORVM.

- Conditio** quid? I, 401. cur impossibilis et turpis iure Rom. in ultimis voluntaribus pro non adiecta habeatur? I, 402. * ea non existente obligatio soluitur. I, 414.
- Condonatio** quid? et quomodo fit? I, 408.
- Conductoris officia**. I, 362.
- Confusio**, modus acquirendi. I, 263.
- Coniugium** societas licita et simplicissima. II, 26. eius finis. II, 27. quid? II, 28. an in eo certos gradus prohibeat ius naturae? II, 41.
- Coniugum** habitus ratione aetatis. II, 31. eorum officia ex fine matrimonii deriuata. II, 44. nec non ex pacto. II, 43.
- Conscientia**. quid? I, 33. sequi bona et mala. I, 35. antecedens et consequens. I, 36. tenera. I, 37. instigans, reuocans, admonens. I, 38. recta, erronea. I, 39. certa, probabilis. I, 40. dubia vel scrupulosa. I, 41. libera, minus libera. I, 42. dormitans, expergefata, cauterio vsta. I, 43. tranquilla, remordens, irrequieta, anxia. I, 44. remordens an ex metu supplicii? I, 44. * an actionum, humanarum norma? I, 45. an, dubia illa, actus suspendendus? I, 46.
- Consensus** omnium gentium non semper iustitiae argumentum. I, 71. * nec principium iuris naturae. *ibid.* quid sit? I, 263. * paciscentium. I, 396.
- Conseruare** hominem quid dicatur? I, 2.
- Conspiratio**. Per eam an consensus ciuium sperandus? II, 115. *
- Contractus** quid? I, 385. et 405. onerosi, benefici, et aleam continentes. I, 328. * a quibus ineantur? I, 384. de quibus rebus. I, 384.
- Cordi** inscriptum cur dicatur ius naturae? I, 15. *
- Corpus** ad hominis essentiam pertinet. I, 141. * aequae ac mens perficiendum est. I, 142. 150. eius exercitationes an apud omnes eaedem? I, 150. * alterius non laedendum. I, 190.
- Correalis** obligatio quid? I, 374. eius effectus. I, 377.
- Corruptio** quid? I, 189.
- Creaturae** res. in eas quod ius habeant homines? I, 232.
- Cultus** Dei externus an ex ratione demonstrabilis? I, 135. * fluere ille debet ex amore Dei. I, 136. et timore eius. I, 137. nec non ex fiducia in Deo collocata. I, 138. publicus qualis? I, 138. vid. et *Dei cultus*.

INDEX RERVM

D.

- D***Amno* cum alterius nemo debet fieri locupletior. I, 257. * *damnum quid?* I, 321. *
- Debitoris obligatio.* I, 366.
- Decidere quid?* I, 199. hostem licet, falso rumore sparso. I, 200. *
- Deductiones quid?* II, 202. *
- Defensio sui cur licita?* I, 182. eius requisita I, 184. sq. pro quibus rebus permessa? I, 286. sequi. vid. et *Motheramen inculpatae tutelae.*
- Deformitas an et quando imputetur?* I, 106. *
- Defraudatio quid?* I, 322.
- Deiectio violenta.* I, 321.
- Delegatio quid? et quid circa illam iuris?* I, 321
- Delicta an omnia punienda?* II, 162.
- Delinquens an obligatus ad poenam?* II, 161.
- Demagogi qui?* II, 124. *
- Democratia quomodo oriatur?* II, 116. in ea quomodo exercentur iura maiestatis? II, 124. ea in ochlocratiam facile degenerat. II, 117. et 124.
- Deponentis officium.* I, 349.
- Depositarii officia.* I, 345.
- Depositum qualis contractus, et quid in eo iustum?* I, 344.
- Destruere quid dicatur hominem?* I, 2.
- Deus.* Ad eius agnitionem sibi comparandam omnes obligati, I, 126. de eius existentia gentes omnes persuasae. I, 126. de eo recte sentiendum. I, 127. eius vnitas. I, 128. * eius gloria prouehenda. I, 129. quomodo colendus? I, 135. amandus? I, 91. 125. I, 130. ei obsequendum. I, 131. Idem timendus. I, 131. in eo collocanda fiducia. I, 134. auctor est iuris nat. I, 7. eius ius in res creatas. I, 10. * eo non existente, futurum non esset ius naturae. I, 14. cogitationes etiam hominum perspectas habet. I, 98.
- Dispositio libera, effectus domini.* I, 306. eius effectus. I, 307.
- Dissensus mutuus, modus soluendi obligationes.* I, 412.
- Dissimulatio quid? et an licita?* I, 199.
- Diminatio an licita?* I, 133.
- Diuisio rerum quid et quomodo fiat?* I, 266. I, 269. sequi. cur ad eam quilibet recte prouocet? I, 269. ea vel aequalis, vel inaequalis. I, 271. an aliquis condominorum in ea sibi praecipuum recte petat? I, 271. rerum imperfecte communium diuisio quomodo fiat? I, 272.
- Diuisiae quid? et an ad eas quae.*

ET VERBORUM.

quaerendus quis sit obligatus? I, 151.
Diuortium an, et quando licitum? II, 49.
Dolores an morte a se amoliri liceat? I, 165 *
Domania quid? et cur inuenta? II, 175.
Dominium quid? I, 231. communioni negatiuae oppositum I, 234. cur interdictum? I, 235. aliud in communione positua, aliud in proprietate consistit. I, 235. et 237. plenum et minus plenum. I, 280. directum et utile. *ibid.* minus pleni species. I, 281. triplex domini effectus. I, 306. aliquando per leges civiles restringuntur. I, 317. itemque per pacta et dispositiones priorum dominorum. I, 318. eminent quid? II, 168. quando ei locus sit? II, 161. et 172. an et ad res exterorum non hostium portigatur? II, 173.
Dominus omnem ex re sua utilitatem merito capit. I, 307. eam et destruere et corrumpere potest. I, 308. itemque alienare. I, 309. et possessionem adprehendere et retinere. I, 310. necnon vindicare. I, 311. quatenus sibi vindicet accessiones et fructus? I, 312. sequi. in usu rerum suarum non est impediendus. I, 319.

Dominus qua potestate gaudeat in seruos mercenarios? II, 82. 83. qua in seruos obnoxios? II, 84. sequi. eius officia erga seruos mercenarios. II, 83. et obnoxios. II, 86.
Donatio quid? I, 383. inter viuos et mortis causa. I, 222.
Dotium origo. II, 48. *

E.

E*Brietas* quae imputetur? I, 106.
Ebrius an recte paciscatur? I, 392. an delinquens duplicem mereatur poenam? I, 50. *
Ecclesia. circa eam quodnam ius imperantis? II, 183. 187.
Educatio liberorum finis coniugii II, 27. qualis esse debeat? II, 60.
Elargiri quando dicamur beneficia? I, 221.
Electio imperantis. Quid circa eam iustum? II, 140.
Electitium regnum. II, 139.
Emancipatio liberorum qualis apud Romanos? II, 71. *
Emphyteuticum ius. I, 281.
Emtio vendisio in usu esse coepit inuento numo. I, 350. in ea neuter contrahentium laedendus. I, 352. an illam vitiet error? I, 352. ei quaeuis pacta recte adiiciuntur. I, 357. in ea et quiduis recte excipitur. I, 358. potest sub quacumque conditione fieri.

INDEX RERVM

- fieri. I, 358. per actionem. sub hasta, per auersionem spei. I, 359.
- Εὐπρία* quid veteribus? I, 106.*
- Episcopale* ius an imperanti recte tribuatur? II, 183
- Error* quid? I, 17. an omnis culpabilis? I, 18. cum ignorantia ratione imputationis conuenit. I, 107. iuris vel facti quando imputetur? I, 108. an pactum vitiet? I, 393. an emtionem? I, 352. Vid. et *Ignorantia*.
- Euictio* debetur socio. I, 274. vt et emtori. I, 356.
- Exhereditatio* quando iusta? I, 162.
- Existimatio* quid? I, 153. ad eam tuendam, amplificandamque obligati sumus. I, 153. an vi defendi possit? I, 187. alterius non laedenda. I, 191. simplex et intensius. I, 191.
- Exponere* infantes impium. II, 62.
- Expromissor* quid? I, 374. eius obligatio. I, 378.
- Exsecratio* quid? I, 203. ea vti non licet. I, 205.
- F.
- F***Abulis* quando vti liceat? I, 100.
- Facti* circumstantiae in imputatione considerandae. I, 100.
- Facultates*, quae dicantur? I, 151.
- Falsiloquium* quid? I, 201. eo quando vti liceat? I, 200.
- Famam* tueri quisque tenetur. I, 153.
- Fames* extrema an det homini ius carnis humana vescendi? I, 166. an res alienas contrectandi? I, 170.
- Familia* quid? II, 90. quem pene eius directio sit? II, 91. eius finis in statu naturali et ciuili. II, 92. ei impedimento esse non debent societates simpliciores II, 95. in ea quae officia patrisfamilias? II, 96. et reliquorum. II, 98. in ea omnia redeunt ad ordinem. II, 98.
- Felicitas* in quo consistat? I, 79. nostram intendit Deus. I, 77. ad eamque nos obligat. I, 78.
- Feudi* origo. I, 281.
- Fictio* quid? I, 201. quando ea vti liceat? I, 200.*
- Fideiassio* quid? I, 374. pro quibus rebus admittenda? I, 375.
- Fideiussorum* obligatio. I, 376. eorum beneficia an iuris nat.? I, 376.
- Fiducia* in Deo collocanda. I, 134. eius iudicium apud Romanos famosum. I, 204.*
- Filiae* nuptae et dotatae an iure excludantur hereditate paterna? II, 72.
- Filiusfamilias* quis? II, 90.
- Finis* Dei in creatione hominum. I, 77.*
- Fiscus* quid? II, 174. eum quid locu-

ET VERBORVM.]

locupleret? II, 175. eius iura circa ἀδερνοτα. II, 177.

Fluminis vis qualis adquisitio? I, 154.

Foedus quid? II, 207. aequale et inaequale, *ibid.* inaequalia quoruplicia? II, 207. simplicia et singularis praestationis. II, 208. belli et pacis tempore inita. II, 209. sequ. personalia et realia II, 211. an ea es sociis, et quibus, profint? II, 212. an pangere liceat cum infidelibus? II, 214. circa ea officia. II, 217.

Foedus pacis. vid. *pax*.

Foetura animalium, modus adquirendi. I, 252.

Fructus ex arbore, in confinio posita, cui adquirantur? I, 265.

Fuga, ad eam num quis obstrictus sit, qui se aduersus adgressorem defendit? I, 185.

Fugienti an liceat proterere obstantem? I, 169.

Fungibiles res quid? I, 364.*

Furtum quid? I, 321. an et ab eo admittatur, qui vrgente extrema necessitate, aliquid contrectat? I, 170.*

G.

G*enere* in eodem reddere, quid? I, 364.*

Gestibus quoque nemo laedendus. I, 195.

Gradu non modo, sed et linea, propiores in hereditate praeferendi. I, 296.

Gratitudo quid? I, 227. ad eam obligatio. *ibid.* de ea regulae. I, 228.

Guarantis pacis, II, 209.

H.

H*eredes* necessarii an iure naturae? I, 304. eorum successio in iura et obligationes defuncti. I, 305. propiores non modo ratione gradus, sed et ratione lineae habentur. I, 296.*

Hereditas. De ea quatenus disponere liceat iure naturae? I, 291. an sibi destinatum heres accipere teneatur? I, 284.

Herilis societatis origo. II, 76.

Hervus et *bera* qui? II, 77.

Homo homini natura aequalis I, 172. ergo aequaliter tractandus ab aliis. I, 177.

Honor quid? I, 27 * an vi defendi possit? I, 187.

Hospitii ius an ad foedera amicitiae referendum? II, 208.*

Hostiles res per fictionem pro nullis habebantur apud Romanos, I, 247.*

Hostis. Quid illi in hostem liceat? II, 201. an foederibus et pactis decipi possit? II, 202. an ei debeantur humanitatis officia? I, 218.

INDEX RERVM

Humana carne an vesci liceat in extrema fame? I, 166.

Humanitatis amor quid? eiusque differentia ab amore iustitiae? I, 83. an et amicis et quibus prae reliquis debeatur? I, 220. ad eum quomodo obligemur? I, 84. hostibus denegari potest, si nobis inde damnum imminer. I, 218.

Hypotheca quid? I, 283. I, 369. quid circa illam iustum? I, 283. et 369. an in territorio constitui possit a gentibus liberis? I, 371.

I.

I*Actus* mercium alienarum quando licitus? I, 170.

Ignorantis quid? I, 47. an omnis culpanda? I, 48. I, 107. voluntaria, inuoluntaria. I, 107. iuris et facti I, 108. vincibilis et inuincibilis. I, 50. I, 107. iuris naturae quando non imputetur? I, 47. principiorum boni et mali inexcusabilis. I, 49. ex ea saepe aliquid boni fit. I, 16.

Immunitas a tributis non temere pluribus concedenda. II, 24.*

Imperantes ut eligantur? II, 40. sunt sacrosancti. II, 132, iis tamen non, quidquid liber, licet. II, 113. eorum officium circa ministros et magistratus. I, 182. ius circa sacra. II, 83.

Imperium quomodo adquiratur. II, 146. et 239. an recte distinguatur in patrimoniale et usufructuarium? II, 147, sequ. alienari nequit, nisi populo consentiente. II, 149. in eo etiam ius naturae obseruandum. II, 21. in omni republica est summum et *αὐτοκράτωρ*. II, 179. eius vis sese exserit per iura maiestatis. II, 135. vel electitium vel successinum. II, 239.

Impietas quid? ea rectae rationi repugnat. I, 128.

Imputatio quid? I, 95. sequ. quomodo differat a conscientia? I, 97. fit vel in foro diuino, vel in humano. I, 98. eius effectus meritum. I, 99. quando habeat locum? I, 100. quando cesset? I, 105. Quae actiones imputentur vel non? I, 105. sequ. quid in ea spectandum? I, 113. sequ. omissionis actionum. I, 115.

Impudentia vitanda. I, 106.*

Incestus quis iuris gentium? II, 41. 47.

Inclusio, species accessionis. I, 260.

Induciae ad statum belli pertinent. II, 191. et 210. quomodo earum tempus computandum? II, 210.*

Industria. Ad eam vnusquisque obligatus est. I, 152.

Infamia

ET VERBORVM.

- Infamia** non omnia delicta sequi debet. II, 167.
- Ingratitudo** simplex et praeagnans. I, 227. * an ob eam detur actio forensis? I, 227.
- Inimicis** non deneganda humanitas. I, 219.
- Iniuria** quid? I, 191. ea laeditur alterius existimatio. *ibid.*
- Insula** noua cui acquiratur? I, 253.
- Intellectus** quomodo ad actiones humanas concurrat? I, 30. et 32. eius imbecillitates. I, 47. sequi ad eius culturam vnusquisque obligatus. I, 146. sequi alterius non est laedendus. I, 188.
- Interpretatio** legis an in I. N. necessaria? I, 101. * eius fundamenta. I, 102. restrictiua, extensiua, declaratiua. I, 103. authentica, vidualis, doctrinalis, I, 104.
- Interregnum** quid? II, 142. ordinarium et extraordinarium. II, 145. an eo durante subsistat respublica? II, 142.
- Intextura** species accessionis. I, 260.
- Inuentio** rerum nullius. I, 248. et pro derelictis habitantium. I, 249.
- Inuita** actio quae? I, 58. eadem ac inuoluntaria? I, 159.
- Inundati** agri dominium non exstinguitur. I, 255.
- Iudicia** priuata et publica. II, 157.
- Iudiciaria** potestas ius maiestatis. II, 156.
- Iurare** qui et quomodo debent? I, 207.
- Iurisdictio** in personas et res ecclesiasticas penes principem. II, 157.
- Iurisprudencia** naturalis quid? I, 12. eadem et diuina recte dicitur. *ibid.*
- Ius** et obligatio correlata. I, 7. pro lege acceptum quid? I, 9. sine lege concipi non potest. I, 9. *
- Ius** ciuile, quomodo differat a naturali. I, 18. utilitati reip. attemperandum est. I, 36. * in eo maxima iuris naturae utilitas. I, 19.
- Ius** gentium quid? I, 21. an a iure naturae diuerunt? I, 22. an ex moribus gentium aestimandum? *ibid.* *
- Ius iurandum** quid? I, 203. eius usus. I, 206. variae species. *ibid.* cuiusuis religioni est attemperandum. I, 207. ex mente deferentis interpretandum. I, 208. an seruandum semper ab eo, qui iurauit, alterum nullius rei a se repulsam laturum? I, 208. * eius effectus. I, 209. an ei per cauillationem satisfiat? I, 209. *
- Ius** maiestatis, *vid. Maiestas.*

Ius

INDEX RERVM

- Ius Naturae** quid? I, 12. eius auctor Deus. I, 10. eiusdem norma recta ratio. I, 11. an ad actiones tantum externas pertineat? I, 193. * homines et in statu naturali obligavit. II, 7 praeceptuum et permissuum. I, 13. an futurum esset, si non existeret Deus I, 14. cur dicatur cordibus hominum inscriptum? I, 15. an et in infantibus reperitur? I, 15. eius harmonia cum S. S. I, 16. est immutabile. I, 17. quomodo differat a iure civili? I, 18. et a iure gentium? I, 21. an ex utilitate nascatur? I, 18. an et bruta obliget? I, 20.
- Ius omnium in omnes**, an principium iuris Naturae? I, 73. an omne ex pacto oriatur? II, 9. perfectum et imperfectum. I, 197. * talionis. I, 190. vitae et necis an comperat parentibus in liberos? II, 57. an dominis in seruos? II, 84.
- Iustitia** quid? I, 220. distributiva. I, 270. * interna et externa. II, 150. in hac consistit securitas reipublicae interna. II, 150. expletrix et attributrix. I, 119.
- Iustitiae amor** quid? I, 82. ad eum perfecte obligatur. I, 84. divinae et humanae fundamentum est voluntas Dei. I, 65. divinae et humanae differentia. I, 66.
- Iustum** naturale. I, 111. * quid? I, 12.
- K.
- Kαθ' ἑξῆς** quid Stoicis? I, 119.*
- Κήρυκες** sacrosancti et inviolabiles, apud Graecos, II, 223.
- L.
- Labor**, ad eum obligati sumus. I, 158. ab immodico tamen abstinendum. I, 145.
- Lacens** tenetur ad satisfactionem. I, 210.
- Lacere** quid? I, 175. nemo ledendus. I, 128. 78. 193.
- Largitas** quid? I, 221.*
- Legatos** mittendi ius II, 222. eorum iura. II, 222. 223. an indemnes illi praestandi, si quid casu damni passi sint? I, 349. *
- Leges** ferendi potestas ius maiestatis. II, 151. civiles quid? II, 152. circa divinas quid liceat imperanti? II, 153. eorum sepimentum quid? II, 153. * perfectae, imperfectae, minus, quam perfectae. II, 155. humanae an admittant exceptionem.

ET VERBORVM.

- ceptionem necessitatis?** I, 159. an diuinæ adfirmatiuæ? I, 159. an diuinæ negantes? I, 161. sequ. diuinæ quid et quotuplices? I, 64. naturales Deum auctorem habent. I, 10.
- Lex** imputarum actionem perspecta esse debet. I, 100. et rite interpretanda. I, 101. eius, si perfecta sit, quot partes, et quæ esse debeant? II, 154. ei adnexa sanctio poenalis definita, indefinita, arbitraria, II, 155. fundamentalis reip. quid? II, 112 sine ea boni fuisse dicuntur primæui homines I, 8. *
- Liberi** parentibus debent amorem deuotionis. II, 67. 68. 70. erga eos officia parentum. II, 66. eorum obligatio erga parentes, soluta horum potestate. II, 72 et 74. eorum successio in bona parentum. II 297. sequ.
- Libertas** quid? I, 4. II, 6. * virtute præditorum. I, 42. * voluntatis. I, 53. sequ. naturalis, politica, vel ciuilis et iuris gentium. II, 6. *
- Libertus** quis? II, 89. eius officia. *ibid.*
- Licita** non omnia honesta. I, 39. *
- Linea** facit heredes propiores. I, 296. *
- Litteris** loco sermonis vtimur. I, 195. *
- Locatio** conuectio, inuento numero, inualuit. I, 350. I, 360. quid circa eam iustum? I, 360. sequ.
- Locatoris** officia. I, 361.

M.

- Macchiauellistarum** principia. II, 131.
- Magia** superstitiosa fugienda. I, 133.
- Magistratus** qui? II, 181. quid circa eos iustum? *ibid.* et sequ.
- Maieestas** realis an penes populum in monarchia, personalis penes principem? II 130. eius iura quis in monarchia, aristocratia, et democratia exerceat? II, 123. sequ. quis in rebusp. mixtis? II, 125. quis in systematibus ciuitatum? II, 126. eius iura quid? II, 135. an eadem ac regalia? II, 135. * immanentia et transeuntia. II, 136. sequ. an sint diuidua? II, 138.
- Maledictio** quid? I, 203. illicita. I, 205.
- Mandantis** officia. I, 349.
- Mandatarii** officia. I, 347.
- Mandati** contractus, eiusque indoles. I, 346.
- Manifesta**, scripta, quid? II, 200. *
- Manumissio** quid? II, 88.
- Mare** an in dominio? II, 177.
- Marriage de conscience.** II, 50. *
- Mar-*

INDEX R E R V M

- Maritalis* potestas qualis? II, 46. an pacto mutari aliquid circa illam possit? II, 47.
- Meritus* an castigare possit vxorem? II, 46. onera matrimonii ferre tenetur. II, 48. an gaudeat imperio in vxorem? II, 45.
- Masculi* an feminis in successio- nibus praeferendi? I, 297.
- Mater* obligata est ad infantes lacte suo alendos. II, 61. *
- Materfamilias* quae? II, 90.
- Matrimonium* quatenus indissolubile? II, 49. imperfectum, putatiuum. II, 50. senum veluti honorarium. II, 32. extra id omne genus libidinum vetitum. II, 35. eius onera ferre tenetur maritus. II, 48.
- Mediatorum* pacis officium. II, 221.
- Membrum* an abscindi possit vitae seruandae causa? I, 165.
- Mendacium* quid? I, 199. quomodo a falliloquio differat? I, 201.
- Mens* perficienda pro virili, I, 350.
- Meritum* effectus imputationis. I, 99.
- Metalla* nobiliora cur adhibita, vt pretio eminente fungerentur? I, 335.
- Militia* lecta, mercenaria, socia. II, 192. *
- Milites* an quidam fugientes excludi possint castello, ne simul hostes irruant? I, 167. *
- Ministrissimus* quis dicatur? II, 182.
- Missilia* cui acquirantur? I, 249.
- Mixtae* actiones an dentur? I, 58.
- Moderamen* inculpatae tutelae quid? I, 163. 166. et 180. eius limites. I, 181. aduersus quos eo vti liceat? I, 182. quamdiu ei locus sit in statu naturali? I, 183. et civili? I, 184.
- Monarcha* quemuis honoris titulum sibi recte adsciscit. II, 120. in monarchia solus exercet iura maiestatis. II, 121. quomodo a tyranno differat? II, 122.
- Monarchiae* origo. II, 116.
- Monarchomachorum* error. II, 130.
- Monetam* cudendi ius ad fiscum pertinet. II, 178.
- Mores* quid? I, 55. an libertatem voluntatis impediunt? I, 55.
- Morganatica* lex. I, 50.
- Mori* quid? I, 143.
- Mors* quando intrepide obetunda? I, 143. voluntaria semper iniusta. I, 144.
- Mulctae* ad fiscum pertinent. II, 178.
- Municipium* an sit respublica? II, 129. *
- Mutschirung* quid? I, 270. *

Museum

ET VERBORVM.

Mutuum quid? I, 364. in eo transfertur dominium. I, 365.

N.

N*aufragium.* In eo quid iustum pro vita seruanda? I, 167.

Necessitas an habeat legem? I, 155. eius fauoris quoddam fundamentum sit? I, 156. quid et quotuplex? I, 157. quae fauorem mereatur? I, 158. regulae de fauore necessitatis. I, 159. sequi. an ea urgente quis contrectare vel perdere possit res alienas? I, 170.

Negotiorum gestoris officia. I, 348.

Negotiorum gestio. I, 346. eius, cuius negotia gesta, officium. I, 349.

Nepotes quomodo suis succedant? I, 299. sequi.

Neutralitatis-Tractaten. II, 210.

Noachi praecepta an norma. I, N. ? I, 16. et 72.

Nobilitatis gentilitiae origo. I, 105.

Nolle et non velle an synonyma? I, 52.

Norma actionum an indigeat homo? I, 4, quid? I, 8. eius requisita. I, 5. sequi. iuris naturae an eadem cum eiusdem principio? I, 60. non in nobis ipsis, sed extra nos quaerenda. I, 61. an illa sit voluntas Dei? I, 62.

Novatio. I, 389. quid sit? I, 418.

Numi definitio Aristotelica, I,

329. * eius loco variis rebus vsae sunt aliae gentes. I, 335. * quantum illi pretii statuentum? I, 336. eo nondum inuento, quale commercii genus in vsu fuerit? I, 337.

Nuptias facit consensus. II, 29. an iis ritus quosdam desideret I. N. ? II, 42. qui eas facere possint? II, 32. sequi.

O*bedientia* quid? I, 87. *

Obligatio quid? I, 6. externa et interna. I, 7. eius correlatum ius I, 7. specie obligationis nobilissima est interna, at tamen ius naturae et externam desiderat. I, 8. * et 9. perfecta et imperfecta. I, 9. soluitur variis modis. I, 406. solutione. I, 407. compensatione. I, 409. condonatione I, 412. mutuo dissensu. I, 412. temporis lapsu et non existente conditione. I, 414. morte. I, 415. status mutatione. I, 416. rei interitu. I, 417. nouatione et delegatione. I, 418.

Obsequium erga Deum quid? I, 131.

Obsidum iura et obligationes. II, 221. *

Oscasio quid? I, 114. * peccandi vitanda. I, 114. *

Occidendum non est. I, 179.

Occu-

INDEX RERVM

Occupatio quid? I, 222. quomodo fiat? I, 242. per vniuersitatem, et per fundos. I, 243. bellica vnde deriuanda? I, 147.

Ocblocratia. In eam facile degenerat democratia. II, 117. 124.

Odium quid? I, 80.

Officiositas quid? I, 222. ad eam obligamur. I, 229.

Officium quid? I, 113. 120, 172. perfectum et imperfectum I, 173. sequ. absolutum et hypotheticum. I, 175. fundamentum perfectorum officiorum. I, 175. hypotheticorum. I, 176. imperfectorum. I, 214. imperfecta aliquando in perfecta transeunt. I, 216. naturalia, Christiana, civilia. I, 123.

Oligarchia, in eam degenerare potest aristocratia II, 117. 123.

Optimum. Ad id eligendum sumus obligati. I, 92. * I, 181. *

Ordo in familia bene constituta praecipuum. II, 98. naturae an principium iuris naturalis? I, 76.

P.

P*acis* externae studium an principium iuris Naturae? I, 75.

Paciscentium consensus mutus esse debet. I, 396.

Pacisci qui possint? I, 392. an et pro aliis liceat? I, 403.

Pactum. Ex eo officia hypothetica. I, 176. quid? I, 385. a contractu quomodo differat? I, 385. an vtile, quod initum ex ignorantia vel errore? I, 393. an, quod dolo malo elicitum? I, 394. an, quod vi extortum? I, 395. an quod factum de rebus impossibilibus? I, 397. vel de turpibus? I, 398. an si coniunctum sit cum alterius detrimento? I, 399. cur pacta sint necessaria? I, 386. maxime in statu naturali. II, 11. ea seruanda. I, 387. sequ. alia vnilateralis, alia bilateralis, alia obligatoria, alia mixta. I, 389. et nuda obligant. I, 390. alia expressa, alia tacita. I, 391. alia pure, alia sub conditione, alia ex die vel in diem ineuntur. I, 401. sub conditione impossibili vel turpi inita non valent. I, 401. sequ.

Pactum de successione an valeat? I, 292. reddendae vicissitudinis quid? I, 341. de commodando. I, 357. protimiseos, de euictione praestanda, vel poena in casum poenitentiae soluenda. I, 357. de retrouendendo. I, 357. antichreticum I, 369. de rebus factis alienis. I, 300.

Pagus

ET VERBORVM.

Pagus qualis societas? II, 18.*

Parentes iure diuino an ad successionem vocati? I, 301.*
inter eos et liberos societas. II, 51. eorum potestas in liberos vnde, et quanta sit? II, 53. 63. sequ. quibus competat? II, 54. sequ. an et ius vitae et necis comprehendat? II, 57. an ius vendandi noxae de dendi? II, 58. officia eorum erga liberos. II, 58. sequ. iis quid debeant liberi? II, 67. sequ. potestas eorum quomodo solvatur? II, 71. sequ. an ea soluta cessent liberorum officia? II, 72. 74.

Passio quid? I, 25. an eam dirigit ius naturae? I, 27.

Paterfamilias quis? II, 90. eius potestas in statu naturali. II, 93. et ciuili. II, 94. eius ac matrisfamilias officia. II, 96. sequ. in statu naturali ius dicit familiae. II, 93. II, 156.*

Patriae quid debeamus? II, 225. an dulce pro ea mori? *ibid.**

Patria potestas, vid. *Parentes*,

Paupertas an recte imputeretur? I, 152. eam bonus vir aequo animo ferre debet I, 52.*

Pax quid? II, 217. circa eam ius imperantium. II, 216. ei an obstat exceptio laesio-

nis. II, 218. nec non exceptio quod metus causa II, 219. an et cum rebellibus inita valeat? II, 220. eius sponsores quinam? II, 209. 221.

Peccatum exiguum nullum putat virtutis studiosus. I, 37. * quid? I, 117.

Pecunia pretium eminens. I, 329. eius definitio Aristotelica. I, 329.*

Pellex quid? II, 50.*

Perfectionis definitio. I, 2.*

Perficere quid dicatur hominem? I, 2.

Perfidia an obligationem perimat? I, 441.

Periculo sese offerre improbum. I, 155. * alterum exponere sine ratione, iniustum. I, 79.

Periculum rei venditae et nondum traditae quem penes esse debeat? II, 353.

Permutatio, antiquissimum commercii genus. I, 333. * contractus antiquissimus. I, 337. apud omnes gentes recepta. *ibid.* quid sit? I, 338. vel simplex, vel aestimatoria. I, 338. quid circa vtramque iustum? I, 339. seq. aestimatoria quomodo differat ab emtione venditione? I, 350.*

Pharisaeorum vita austera, ieiunia, largitiones, an actiones bonae? I, 116.

Pignoris ius quid? I, 293.

Pignus, quid circa ius contractum iustum? I, 370.

MEIN.

PP

an,

INDEX RERVM

- an, eo intereunte, liberetur debitor? *ibid.*
- Piscatio**, species occupationis, I, 244
- Plantatio** species accessionis, et quid circa eam iustum sit? I, 264.
- Poenae** quid? I, 99. eius definitio Grotiana. II, 159. vel naturalis, vel positiva. I, 66. conventionalis. II, 159.* eam aliquem meruisse declaratur per imputationem. I, 99. qualem transgressoribus minetur ius naturae? I, 66. eam infligere, an possint pares? II, 159. eam irrogandi ius est penes imperantem. II, 158. qui et gratiam eius facere potest. I, 158. eius finis, II, 160. an ad illam obligatus sit delinquens? II, 161. quanta ea esse debeat? II, 164. sequi. an famosam eam esse expediat? II, 167.
- Πολυανδρεία** apud omnes gentes prohibita. II, 36.
- Πολυγυνία** an licita? II, 36. sequi. pro ea qui scripserint? II, 37.*
- Possessio** quid? I, 231. effectus domini. I, 306. domini a nemine debet interverti. I, 320.
- Possessor** bonae fidei loco domini est. I, 312. quos fructus percipiat? II, 314. sequi. malae fidei quos fructus restituat? I, 316. etiam casum factus tenetur. I, 317.*
- Praefectura** an respublica? II, 129.*
- Praemium** an et quando quis mereatur? I, 99.*
- Praescriptio** an praetidium reperiatur in iure nat. et gentium? I, 323.*
- Pretium** quid? I, 328. vulgare et eminens. I, 329. quomodo vulgare definiendum? I, 330. sequi. adfectionis quid? I, 332. eminens cur inventum? I, 333. eius requisita. I, 334. sequi. vulgare, vel legitimum, vel conventionale. I, 345.*
- Primogenitus** an natu minoribus praefendus in regno? II, 297. I, 143.
- Princeps**. vid. *imperans*.
- Principium** iuris naturae, quid? I, 60.* I, 67. eius requisita. I, 68. non consistit in sanctitate Dei. I, 69. nec in interna actionum iustitia. I, 70. nec in consensu omnium gentium. I, 71. nec in septem Noachi praecceptis. I, 72. nec in iure omnium in omnes. I, 73. nec in pacis externae custodia. *ibid.* nec in statu integritatis. I, 74. nec in socialitate. I, 75. nec in ordine naturae, I, 76. nec in utilitate humani generis *ibid.* nec in theocratico morali.

E T V E R B O R V M.

moralis. ibid. sed in amore, I, 79. idque est principium verum, euidens, et adaequatum, I, 94.

Probabilismi lubricum fundamentum. I, 40.

Promissio perfecta et imperfecta: an illa tantum obliget? I, 389.*

Promittere an possumus pro aliis? I, 403.

Proprietas quid? I, 231. eius origo. I, 237.

Provincia an sit respublica? II, 129.*

Prouocatio ad quem suprema dirigenda sit? II, 157.*

Ψεύδος Graecis et mendacium et falsiloquium denotat. I, 201.*

Pudicitiam an vi liceat defendere? I, 186. alterius non laedenda. I, 192. eius sollicitationi a quibusdam grauior poena proposita, quam stupro violento. I, 192.*

Pupillarum et tutorum mutua obligatio. II, 75.

Puniendi qui sint? II, 163. an et vniuersitates? II, 163.

R.

R *Apina* quid? I, 321.

Raptorem inter et raptam an nuptiae rarae sint? II, 29.

Recht quid Germanis? I, 9.*

Reformandi ius imperanti competens. II, 187.

Regalia quid? II, 135.* maiora et minora. *ibid.*

Regnum. vid. *imperium.* an a monarchia differat? II, 116. hereditarium cuius sit originis? I, 105.*

Religio non consistit in sola probitate vitaeque integritate. I, 127.*

Relocatio tacita. I, 363.

Remissio quid? et quomodo fiat? I, 411.

Repraesentationis ius aequitati naturali consentaneum. I, 299. ei an et inter collaterales sit locus? *ibid.*

Repressaliae quid? et quid circa eas iustum sit? II, 205.

Reseruationes mentales respuit iusiurandum. I, 208.

Res nullius quaenam? I, 241. amissae et furtim, vel vi surreptae manent in dominio prioris domini. I, 241 alienae dominis restituendae. I, 323. diuiduae et indiuiduae quomodo diuidendae. I, 270.

Respublicae quomodo oriuntur? II, 18. et 194. sequ. Achaicae II, 119. cur institutae? II, 106. quomodo iustae a latronum coetibus differant? II, 106. earum finis. II, 106. sequ. mixtae quid? II, 118. eorum forma quae veteribus visa sit optima? II, 118.* foederatae

P p 2

INDEX RERVM

- deratae quae? II, 119. quot personae constituunt rempublicam? II, 107. sequ. an sine territorio consistat? II, 108. pacta et decretum, per quae populus coalescit in rempublicam. II, 109. sequ. aliquando victores victis obtrudunt. II, 114. in omni rep. est imperium summum et ἀντιπένδυον. II, 129. ea euerfa, ciues esse desinunt. II, 129. an et forma priore mutata? II, 230.
- Restitutio* rei alienae, quando necessaria, vel non? I, 323. sequ.
- Retrouenditionis* pactum. I, 357.
- Reus* stipulandi vel promittendi. I, 374.
- S.
- S***acra*. Circa ea ius maiestatis. II, 187. in quonam illud consistat? II, 184. sequ.
- Sanctitas* Dei non est iuris naturae principium. I, 69.
- Sanctitas* alterius non laedenda. I, 179.
- Satio*, species accessionis. I, 264.
- Satisfactio* quid et quoruplex? I, 211. quomodo praestanda? I, 212.
- Societas* quomodo pertinet ad naturam? II, 188.
- Societas*, species traditionis symbolicae. I, 276.
- Scriptura* sacra an principium cognoscendi I. N? I, 16.
- Scriptura* loco sermonis est. I, 196. quid circa eam iustum? I, 262.
- Scrupulosa* conscientia quid? I, 41.
- Scrupulus* quid? *ibid.**
- Securitas* ciuium, finis rerum publicarum. II, 107. in quo consistat? II, 150.
- Senes* an recte contrahant nuptias? II, 32.
- Sermonem* homo praes brutis peculiarem habet. I, 194. quid sit sermo? I, 195. quomodo illo utendum? I, 196. sequ.
- Serui* mercenarii cuius conditionis? II, 82. itemque obnoxii? II, 84. sequ. utrorumque officia erga dominos. II, 87. familiares qui? II, 90.
- Seruilis* hominum vitiis deditorum status. I, 42.*
- Seruitas* in re aliena quid? I, 282. personalis et realis. I, 282.
- Seruitus* hominum obnoxia an sit contra ius naturae? II, 78. an quis in eam se ipse addicere possit? II, 79. quomodo finiatur? II, 88. quoruplex? II, 77.
- Seruus* quis? II, 77.
- Socialitas* an principium I. N? I, 75.
- Societas* contractus. I, 363.*
- Societas* quomodo constituitur? II, 13. quid? II, 14. ratione

ET VERBORVM

ratione finis diuerſae ſunt ſocietates. II, 15. aliae iuſtae et licitae, aliae iniuſtae et illicitae, II, 15. aliae ultroneae, aliae coactae. II, 16. ſimplices aliae, aliae compositae. II, 18. aequales vel inaequales. II, 19. inicitur conſenſu. II, 17. habetur pro vna perſona. II, 20. Eius obligationes eadem ac ſingulorum hominum. II, 21. quales illae ſint ratione ſociorum? II, 22. ratione aliorum. II, 23. 24.

Societas contractus. I, 379. ea eſt vel vniuerſalis, vel generalis, vel ſingularis I, 380. ſequi. an ea liceat excedere, inuito ſocio? I, 382. coningalis. vid. *coniugium*. paterna. vid. *parentes*. herilis. vid. *ſeruitus*. familiae vid. *familia*.

Sociorum officia. II, 25. ſibi inuicem tenentur ad praerandam quietionem. I, 274.

Solutio quid? et quid circa eam iuſtum ſit? I, 407. ſequi.

Somnia an imputentur? I, 106.*

Specificatio, ſpecies acceſſionis et quid circa illam iuſtum ſit? I, 259.

Sponsalia quid? II, 30.

Sponſo quid? et quid circa eam iuſtum ſit? II, 213.

Sponſoris pacis officium. II, 209. 221.

Sponsantia actio quae? I, 58.

Spontaneitas quid? I, 53.

Status quid? II, 2. phyſicus et moralis. II, 2. naturalis et aduentitius. II, 3. naturalis an hic opponatur ſtatu brutorum? II, 4. eſt ſtatus aequalitatis II, 5. et libertatis. II, 6. in eo vigere debuit ius naturae. II, 7. non ergo in eo ius omnium in omnes. II, 9. in eo viuentibus ius belli eſt. II, 10. pacta in illo maxime neceſſaria. II, 11. an tanta eius miſeria, quanta vulgo illi tribuitur? II, 12. et cur ſtatum ſociale praetulerint homines? II, 13. ſocialis quid? II, 14.

Status integritatis an principium iuris naturae? I, 74. ciuilis omnibus ſere gentibus placuit. II, 100. vera eius rei cauſa, II, 101. ſequi.

Status mutatio modus ſoluendi obligationes. I, 416.

Submiſſio voluntatum quid? II, 115.*

Suocſſio teſtamentaria an et quatenus iuris naturae? I, 268.

Suocſſio ab inteſtato, eius fundamentum. I, 285. ſequi. liberorum. I, 297. ſequi. adſcendentium. I, 301. collateralium. I, 302. ſequi. qualis in regnis ſucceſſibus obtineat? II, 142. ſequi. Francica et Caſtellana. II, 143.

PP 3

Suc-

INDEX RERVM

Successivum imperium quid? II, 143.

Superficies ius. I, 281.

Superstitio quid? I, 132. eius effectus et cum atheismo comparatio. I, 133.*

Suum quid quisque dicat? I, 175. 231.

Συμβολαί, σύμβελα, συμβόλαια commercia cur Graecis dicta? I, 328.

Synodi cur et quomodo indicendae? II, 187.*

Systema civitatum quid? II, 118.* II, 119. istorum diuersissimae species. II, 128.

T.

T*Acere* quando liceat interrogari? I, 200.

Taciturnitas, quid? I, 201.

Talionis ius an locum inueniat? II, 165.

Temperamentum an impediatur libertatem voluntatis? I, 54.

Territorium occupatum cuius sit? I, 243.

Testamentum. vid. *Successio*. eius origo. I, 268. quid sit? *ibid.* et 286. an ex iure naturae? I, 287. sequ. quid ex mente Grotii? I, 290.

Theocratia moralis an principium iuris naturae? I, 76.

Thesaurus inuentus cui cedat? I, 249.

Tignum iunctum an solui queat? I, 261.*

Timor Dei quid? I, 131.

Tractatus quid? I, 339.*

Translatio quid? I, 266. an ad transferendum dominium necessaria? I, 275. quotuplici modo fiat? I, 276. et 204. symbolica. I, 276. quis per eam transferre possit dominium? I, 277. ex qua causa per eam transferatur dominium? I, 278. sequ. fieri debet accipienti. I, 284. ante eam cuius in venditione sit periculum? I, 353.

Transactio quid? 189. II, 75.

Tributa indicere ius maiestaticum. II, 168: quid circa ea iustum? II, 179, sequ.

Tutela quid? II, 75. et quamdiu duret? II, 75. suprema ius imperantium. II, 169.*

Tutorum et pupillorum mutua obligatio. II, 75.

Tyrannis quid? II, 117. inter eam et monarchiam quid intersit? II, 122.

Tyrannicae artes. II, 122.*

V.

V*Aletudinis* cura unicuique incumbit. I, 44.

Vestigalia. vid. *tributa*.

Venatio, species occupationis. I, 244. sequ.

Venditae, et nondum traditae rei penes quem periculum? I, 353.

Venditor emptori rei venalis qualitates indicare debet. I, 351. ad euitationem

ET VERBORVM.

- nem praestandam est obligatus. I, 356.
- Veneratio* quid? I, 87.*
- Verasitas* quid? I, 202.
- Verbis* nemo laedendus. I, 193. eorum notione recepta vtendum. I, 197.
- Veritas* quid? I, 202.
- Verna* quis? II, 87.
- Victi*. in eos quomodo acquiritur imperium? II, 206. iis victor aliquando nouam imperii formam obtrudit. II, 114.
- Vindicans* rem quid b f. possessori restituat? I, 311.
- Vindicatio* effectus domini. I, 306. 311.
- Vis* externa an impediatur libertatem voluntatis? I, 56. quando illi cedendum? I, 111.
- Vita*. eius seruandae causa an membrum abscindere liceat? I, 165. ad eam seruandam vnusquisque est obligatus. I, 143. sequ.
- Vitia*. ad ea animo euellenda vnusquisque obstrictus est. I, 149.
- Vitronca* actio quid? I, 58.
- Vniuersitates* an puniendae? II, 163.
- Vocatio* diuina specialis quid? I, 147.*
- Volenti* an fiat iniuria? I, 399.*
- Voluntas* quid? I, 51. nihil decernit, nisi praelucente intellectu. I, 30. eius actus et natura. I, 52. spontaneitas et libertas, vid. *libertas*. antecedens et consequens. I, 57. efficax et inefficax. I, 112. excolenda est. I, 148. et emendanda. I, 149. alterius non laedenda. I, 189.
- Voluntas* Dei, norma actionum humanarum. I, 62. sequ. eadem est iustitiae diuinae fundamentum. I, 65. nihil aliud intendit, quam felicitatem nostram. I, 77. sequ.
- Urbs* qualis societas. II, 19.*
- Vsucapio* an iuris naturae? II, 323.*
- Vsurae* quid? I, 367. an iure naturae licitae? I, 368.
- Utilitas* an fons iuris? I, 76. 78.
- Vxor* an ad maiorem, quam maritus, obstricta sit castitatem? II, 44. in eam an marito imperium competit? II, 45. sequ.

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

